

05.01

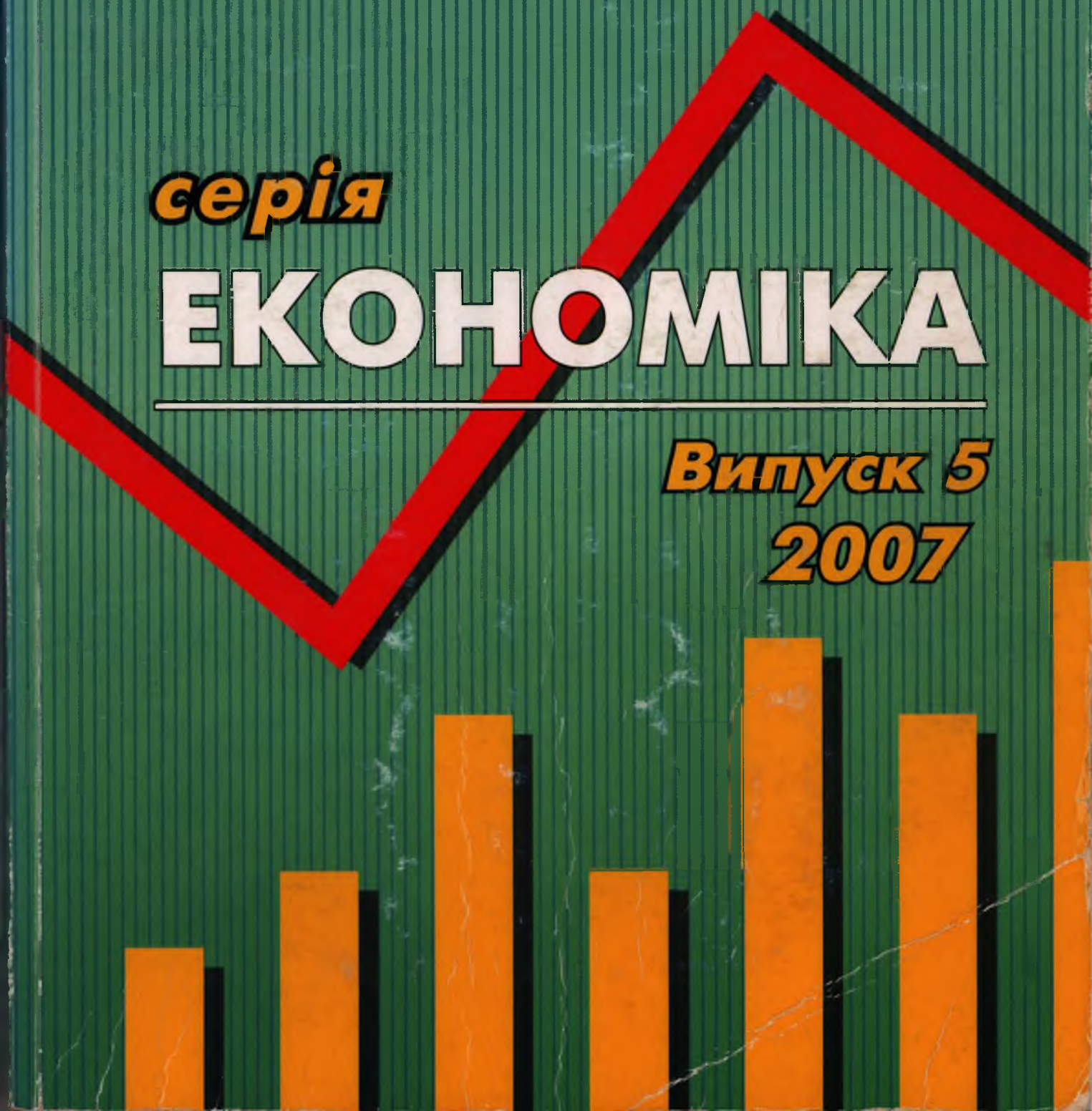
В-53

Вісник Прикарпатського університету

серія

ЕКОНОМІКА

**Випуск 5
2007**

[Handwritten signature]

65.01
В 93
Вісник Прикарпатського університету
[Текст]. Випуск 5
2007

746436

30,00

13.09.12	Копія	Вісник
	Кієв	Вісник
	Львів	Вісник

746436 гр.м

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВІСНИК

Прикарпатського університету

**Серія
Економіка**

ВИПУСК 5

Івано-Франківськ

2007

ІБ ПНУС

746436

НАУКОВА
ІМЕНІ
ВАСИЛЯ
СТЕФАНИКА

Друкується за ухвалою Вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Редакційна рада:

д-р філол. наук, проф. **В. В. Грещук** (голова ради), д-р філос. наук, проф. **С. М. Возняк**, д-р філол. наук, проф. **В. І. Кононенко**, д-р істор. наук, проф. **М. В. Кугутяк**, д-р пед. наук, проф. **Н. В. Лисенко**, д-р філол. наук, проф. **В. Г. Матвійшин**, д-р фіз.-мат. наук, проф. **Б. К. Остафійчук**, д-р хім. наук, проф. **Д. М. Фреїк**.

Редакційна колегія:

Романюк Михайло Дмитрович (головний редактор) – доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету, завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;
Мойсєєнко Віра Іванівна (відповідальний секретар) – кандидат економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;
Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;
Бандур Семен Іванович – доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України, перший заступник голови Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України;
Благуєн Іван Семенович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;
Васильченко Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, заступник завідувача кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника;
Грішнова Олена Антонівна – доктор економічних наук, професор кафедри теоретичної і прикладної економіки Київського національного університету імені Т. Шевченка;
Петруня Юрій Євгенович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності Академії митної служби України (м. Дніпропетровськ);
Семенов Василь Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри екології, розміщення продуктивних сил і технологій Одеського державного економічного університету;
Стещенко Валентина Сергіївна – доктор економічних наук, професор, завідувач відділом демографічної економіки Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України;
Ткачук Ірина Григорівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Рецензенти:

Брич В. Я. – доктор економічних наук, професор (Тернопільський національний економічний університет);
Семикіна М. В. – доктор економічних наук, професор (Кіровоградський національний технічний університет).

Згідно постанови президії ВАК України від 09.03.2006 р. № 1-05/3 «Вісник Прикарпатського університету Серія: Економіка» включений до переліку наукових фахових видань України.

Адреса редакційної колегії:
76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Економічний факультет Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника. Тел.: 59-60-13.
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ISSN 1812-3090

НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Інв. № 746436

Розділ 1. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Романюк М.Д.

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МІГРАЦІЙНИЙ РУХ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті розглянуто сутність та особливості реалізації соціальної політики України в роки державної незалежності, її вплив на міграції населення. Детально аналізуються обсяги, кількісні та якісні характеристики внутрішньорегіональних, міжрегіональних та міждержавних міграційних переміщень населення за період 1991 – 2006 рр., визначено їх сучасні тенденції. Обґрунтовуються пріоритети та основні завдання стратегії регулювання міграційних процесів в Україні на сучасному етапі, методи регулювання внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків.

Ключові слова: соціальна політика, регіональна стратегія, демографічна, міграційна політика, міграційний рух населення, сучасні тенденції, напрями міграційних потоків, регулювання внутрішньорегіональних, міжрегіональних, зовнішніх міграцій населення, стратегія регулювання міграційних процесів.

I. Вступ. Соціальна політика – як різновидність політики держави покликана регулювати соціальні відносини, соціальний розвиток та соціальні перспективи. При цьому сутність соціальної політики стосовно України має бути конкретизована з урахуванням умов функціонування трансформаційної економіки. Тобто соціальна політика в сучасних умовах має гарантувати соціальну безпеку країни і формувати пріоритетні напрями, виходячи з необхідності попередження і ліквідації загроз національній безпеці у соціальній сфері. Регіональна стратегія України нині спрямована на подолання відмінностей між регіонами за рівнем життя, умовами економічного, соціального та демографічного розвитку.

Проте відсутність активної державної регіональної політики протягом усього часу державної незалежності України і особливо починаючи з середини 90-х років призвела до посилення дезінтеграційних тенденцій,

послаблення міжрегіональних економічних зв'язків та порушення ефективної взаємодії по вертикалі «центр-регіон», диференціації регіонів за рівнем конкурентоспроможності та якості життя людей. Серед інших причин – це зміна структури і спеціалізації економіки регіонів, зміна власника, соціально несправедливі умови приватизації державної і комунальної власності, зменшення державних інвестувань в охорону здоров'я та освіти. Як наслідок це призвело до соціальної нерівності регіонів України. Регіоналізм – це складний соціально-економічний та політичний феномен, що притаманний країні в якій загострюється регіональні економічні, соціальні та демографічні проблеми, актуалізуються суперечності між територіями і центром або окремими територіями, чи між тими і іншими разом.

II. Постановка завдання. Соціальну політику, що формується в Україні, неможливо віднести ні до ліберальної ні до патерналістської моделі. Ліберальний напрям не може втілюватись, бо економічна система ще не створила умов для вирішення людиною своїх повсякденних проблем, а перекласти відповідальність з держави на особу і сім'ю за власний добробут без цього неможливо. Більш спрощеним варіантом соціальної політики лібералізму є модель державної політики соціального забезпечення. Суть її полягає у наданні мінімального рівня соціальних гарантій з боку держави. Мінімальні кошти для існування мають співвідноситись з мінімальними потребами, а їхній рівень – зростати пропорційно підвищенню загального життєвого стандарту. Механізм забезпечення цієї політики базується на поєднанні заходів соціального страхування і державної підтримки [1,3].

Відсутність чіткої орієнтації у стратегічній спрямованості соціальної політики перешкоджає визначенню соціальної політики. Це питання є нагальним для багатьох країн,

а не тільки для України. Навіть на міжнародному рівні, коли постало питання щодо визначеності соціальної політики, Комісія Європейських громад стосовно соціальної політики в Європейському союзі обминула цю проблему, заявивши, що різні країни тлумачать це поняття по-різному, а вона зводить соціальну політику до заходів, що здійснюються у соціальній сфері. У країнах Східної та Південної Європи процес переходу до ринкових відносин призвів до зниження рівня життя переважної частини населення, а окремі групи зіткнулись з таким ступенем зuboжіння, який не спостерігався в недалекому минулому. Результати, досягнуті в галузі освіти й охорони здоров'я, обезцінюються, оскільки бідні поступово «витісняються» з системи внаслідок своєї неплатоспроможності. На зміну захисту, який існував при соціалізмі завдяки гарантованій зайнятості, пенсійному забезпеченню, безкоштовному отриманню вищої освіти, медичному обслуговуванню та іншим послугам, настали масове безробіття, скорочення розміру пенсійних виплат та послуг, доступних тільки тим, хто здатний за них заплатити. Бідні стали відчувати себе незахищеними та уразливими, особливо в ситуації, коли перспективи економічного зростання реалізуються не так швидко. Незважаючи на те, що перехідний період надав багатьом нові економічні та політичні можливості, водночас він призвів до розширення «безодні» між бідними та багатими.

III. Результати дослідження. З моменту визнання потреби ринкових перетворень у країні здійснюється пошук необхідного для соціального розвитку країни напряму соціальної політики України. У 1993 р. було ухвалено Концепцію соціального забезпечення України, а у 1997 р. були схвалені Основні напрями соціальної політики на 1997-2000 роки. У цей період ринкових перетворень в Україні здійснено лібералізацію економіки та зовнішньоекономічної діяльності, розпочато приватизацію, ліквідовано адміністративно-розподільчу систему планування і управління, запроваджено широку демократизацію трудових відносин. Триває формування організаційних та правових засад ринкової економіки. Сформовано, в основному, недержавний сектор економіки, фінансові та банківські структури, валютний і фондовий

ринки. Закладено правову базу для розвитку ринкових відносин. У господарському комплексі країни відбувається зміна форм власності. Здійснюються заходи щодо встановлення мінімальних соціальних гарантій, надається адресна допомога малозабезпеченим громадянам.

Водночас розрив економічних зв'язків, відсутність енергоносіїв, наявність значної кількості підприємств оборонного комплексу, що потребували конверсії, призвели до спаду виробництва, вимушеної неповної зайнятості та безробіття, руйнування соціальної інфраструктури. Внаслідок цього знизилися реальні доходи значної частини населення, зросла заборгованість із виплат заробітної плати, пенсій, стипендій, інших соціальних виплат, поглибилась платіжна криза.

Компенсаційні заходи щодо індексації заробітної плати, пенсій, стипендій та інші соціальні виплати істотно відставали від зростання споживчих цін. Численні пільги, соціальні виплати і допомога нерідко впроваджувались без урахування матеріального становища різних категорій громадян та їх реальних можливостей забезпечити власний добробут. Як наслідок в суспільстві зростає соціальне утриманство, що зменшує можливості для надання допомоги тим, хто її справді потребує. Зменшення надходжень до бюджету загострило проблему фінансування бюджетних установ освіти, охорони здоров'я, науки, культури. Погіршився соціальний захист найбільш уразливих верств населення: дітей, пенсіонерів, інвалідів, одиноких, безробітних і багатодітних сімей. Знизився рівень соціально-трудова права і гарантій громадян.

Ситуація, що склалась в соціальній сфері, не дозволяє відкладати її реформування на пізніші терміни. З огляду на це виникла необхідність переосмислити орієнтири формування соціально-економічної політики. Вона має спрямовуватись на органічне поєднання політики фінансової стабілізації та економічного зростання з активною соціальною політикою. У січні 2000 р. були схвалені Основні напрями соціальної політики на період 2000-2004 рр. Їх розроблено з метою створення умов для формування і реалізації соціальної політики на основі визначеної стратегії економічного розвитку та фінансування стабілізації, забезпечення права кожного

громадянина на достатній життєвий рівень. Тут зазначалося, що пріоритетами соціальної політики є створення умов для забезпечення достатнього життєвого рівня населення, розвитку трудового потенціалу, народонаселення, формування середнього класу, недопущення надмірної диференціації населення за рівнем доходів, проведення пенсійної реформи, надання адресної підтримки незахищеним верствам населення, всебічного розвитку освіти, культури, поліпшення охорони здоров'я населення.

Питання, що пов'язані з соціальним розвитком країни дістали новий імпульс і наповнилися реальним змістом після обрання Президентом України В.А. Ющенка, а також зазнали корективів у зв'язку з новою політичною ситуацією, яка склалась після виборів до Верховної Ради України у 2006 році, здійснення заходів політичної реформи та зміною пріоритетів у внутрішній і зовнішній політиці України.

Нині основними стратегічними цілями соціальної політики на державному рівні є:

- забезпечення стабілізації рівня життя населення, органічне поєднання політики фінансової стабілізації та економічного зростання з соціальною політикою;

- сприяння розвитку України як суверенної, демократичної, соціальної, правової держави, забезпечення конституційних прав і гарантій населення;

- визначення та здійснення заходів національної безпеки держави у соціальній сфері, підвищення якості правових норм, забезпечення збалансованості законодавчих норм та реальних можливостей їх виконання;

- орієнтація соціальної політики на економічно активне населення, збереження і відтворення трудового потенціалу, утвердження необхідної мотивації продуктивної праці, запобігання масовому безробіттю, проведення політики заохочення ефективного платоспроможного попиту населення;

- розробка державної стратегії формування середнього класу, механізму дотримання пропорцій співвідношення між рівнями доходів різних верств населення;

- здійснення реформ у найважливіших напрямках соціальної політики: трудових відносинах та оплати праці, рівня життя, зайнятості та соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної

культури і спорту, відпочинку і туризму;

- вплив на демографічну ситуацію в напрямі підвищення народжуваності та зниження смертності населення, особливо дитячої, підвищення тривалості життя;

- розробка і реалізація нової стратегії міграційної політики в сфері зовнішньої та внутрішньої трудової міграції;

- поетапне забезпечення соціальної спрямованості економіки в національних та регіональних економічних програмах, координація діяльності органів виконавчої влади щодо здійснення державних та регіональних соціальних програм.

В сучасних умовах особливою актуальністю вирізняється проблема здійснення заходів активної демографічної політики держави на подолання демографічної кризи і досягнення сталого демографічного розвитку, нормалізації відтворення населення. При цьому зміст реального виходу з демографічної кризи полягає не стільки в подоланні депопуляції, скільки у підвищенні якості населення, збереженні та відтворенні його життєвого і трудового потенціалу, тобто поліпшенні якісних характеристик населення та гармонізації відтворення людності України [4, 3].

Трансформаційні процеси, спрямовані на функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки з її демократичним устроєм і цивілізованими духовними цінностями, вимагають радикального перегляду принципів формування та структурування напрямів використання можливостей ринку праці. Проте слід зазначити, що ринкові перетворення в країні та її регіонах супроводжуються негативними соціально-економічними наслідками, зокрема звуженням сфери регламентованої зайнятості та надмірним розширенням нерегламентованої, високим рівнем безробіття та незайнятого населення. Офіційна статистика нині нараховує більше 1,6 млн. безробітних [2, 184].

За нинішніх умов роль і значення міграції у формуванні національного ринку праці та його регіональних сегментів проявляється по-особливому, оскільки трудова міграція в середині областей та на міжрегіональному рівні, тобто переселення за робочими місцями, в умовах трансформаційної економіки ще не склалась. Серед закономірностей, які регулюють розвиток трудових міграційних

процесів в ринковому середовищі, найстійкішими є пріоритетність економічних факторів у формуванні як внутрішньорегіональних, міжрегіональних, так і зовнішніх трудових міграційних потоків. Пізнання закономірностей функціонування і розвитку трудової міграції населення, її взаємозв'язків з іншими елементами соціально-економічних процесів можливе лише в умовах розвиненого ринку праці. На етапі його становлення вирішення цієї проблеми значно ускладнюється. Це пов'язане переважно не тільки з дефіцитом первинних статистичних даних на мікрорівні але й з тим, що сучасний облік робочої сили і економічно активного населення в Україні ще не дозволяє детально, точно та оперативно оцінювати зміни трудового статусу працесурсного потенціалу (працюючий чи безробітний), оскільки реальні показники безробіття значно перевищують зареєстровані державними службами зайнятості на місцях.

Слід зазначити, що розміри і спрямованість міграційних потоків робочої сили визначаються не стільки абсолютними показниками, скільки умовними: територіальними відмінностями в соціально-економічному розвитку та умовах життя населення. Сьогодні міграція особливо активно впливає не лише на підтримання рівноваги між попитом і пропозицією робочої сили на регіональному рівні, але й на інтеграцію з ринками праці країн близького та далекого зарубіжжя. Специфіка міграційного руху трудоресурсного потенціалу полягає в тому, що він охоплює конкретні групи за віком, освітою та професією і має міжтериторіальний характер.

Аналіз соціально-економічних умов міграцій трудоресурсного потенціалу здійснюється з метою виявлення закономірностей і факторів трудових переміщень населення, мотивації осіб, які беруть участь у внутрішніх та зовнішніх трудових міграціях. Крім того, визначається взаємозв'язок трудових міграційних процесів з іншими складовими економічного і соціального розвитку, здійснюється оцінка впливу результатів міграції робочої сили на демографічний розвиток, трансформацію ринків праці, суспільний розвиток. Особлива увага має бути зосереджена на міграційних переміщеннях індивідів всередині областей, між регіонами України,

а також за кордон, пов'язаних здебільшого з необхідністю та бажанням трудових мігрантів підвищити рівень добробуту сім'ї завдяки вигіднішому використанню своєї робочої сили. Виступаючи носіями фізичних і розумових здібностей, знань та навиків, отриманих через освіту і практичний досвід, такі мігранти входять і активно включаються в соціально-економічний процес у регіонах та країнах прибуття. Попри це існує необхідність вивчення процесу трудової міграції в усіх її різноманітностях, оскільки масові переміщення трудоресурсного потенціалу, незалежно від того, якими умовами і факторами вони викликані, відчутно змінюють ситуацію на ринках праці і впливають на економічний розвиток регіонів держави та інших країн.

Важливою складовою впливу стаціонарних міграцій на соціально-економічний розвиток є вплив на зрушення освітньої структури людських спільнот. Міграційні переміщення, залучаючи, як правило, більш освічених людей, безпосередньо впливають на динаміку і територіальну диференціацію рівня освіти населення. Оскільки рівень освіти мігрантів зазвичай вищий, ніж у всього населення, наслідком переваги вибуття над прибуттям, як правило, стає погіршення освітнього потенціалу населення регіону-донора, а регіон-реципієнт, навпаки, отримує не лише приріст населення, а й зростання інтелектуального потенціалу.

Трудові міграції не призводять до зміни чисельності населення регіонів і відповідно майже не здійснюють прямого впливу на демографічний розвиток. Виняток становлять лише випадки переходу трудової міграції у постійну, однак вони досить рідкісні: українські громадяни скоріше прагнуть нагромадити якнайбільше заощаджень до свого повернення в Україну, ніж залишитись на постійне проживання в країні тимчасового працевлаштування. За даними обстеження «Життєві шляхи населення України» менше 3,5% трудових поїздок завершується постійною міграцією, яка призводить до прямих демографічних втрат в країні виходу. Водночас опосередкований вплив трудових міграцій на трансформації демографічних процесів може бути досить сильним [5, 129].

Трудова міграція призводить до підвищення рівня розлучуваності та послаблення

сімейних зв'язків внаслідок тривалого перебування за межами держави одного з подружжя, відкладання шлюбів та народжень, що негативно впливає на демографічну ситуацію. В регіонах підвищеної інтенсивності трудових міграцій набуло поширення явище соціального сирітства — чимало дітей, у яких за кордоном працює один або обидва батьки, на тривалий термін позбавлені батьківського піклування. Крім того, часті поїздки та виснажлива праця погіршують здоров'я індивідів, підвищують ризик захворюваності, що створює небезпеку для життя людини. З іншого боку, неправомерно розглядати вплив трудових міграцій на демографічну ситуацію як однозначно негативний: кошти, зароблені внаслідок трудових поїздок, поліпшують можливості домогосподарств утримувати дітей, а також розширюють доступ індивідів до придбання житла, якісного медичного обслуговування і відпочинку, отримання освітніх послуг тощо.

Міграції населення України — це складний процес, що здійснюється під впливом як економічних, соціальних, демографічних, психологічних, так і політичних, нормативно-правових та інших факторів. За умов реформування економіки та трансформації всієї соціально-економічної системи, а також у зв'язку з демократизацією суспільного життя, економічною кризою і падінням життєвого рівня переважної більшості населення країни характер, обсяги, склад і спрямованість внутрішніх та зовнішніх міграційних потоків зазнали суттєвих змін і набули нового значення.

По-перше, практично припинився масовий відтік сільських жителів до міст, а натомість спостерігається переорієнтація міграційних потоків населення з міських поселень у сільські. По-друге, у два-три рази зменшилися обсяги щоденних потоків трудової маятникової міграції до великих та найбільших міст України (Києва, Харкова, Одеси, Львова), в міських агломераціях Донбасу і Придніпров'я, а також областях Карпатського регіону — Львівській, Івано-Франківській, Закарпатській та Чернівецькій, де вони відзначалися високою інтенсивністю. По-третє, в кілька разів виросли обсяги сезонної трудової міграції та зовнішніх трудових поїздок населення за кордон. Нині понад 4 млн. українських громадян з періодичністю від 2-3 місяців до 1-2, а то і більше років

виїждять за кордон з метою поповнення сімейного бюджету.

Актуальність дослідження проблем, пов'язаних з управлінням міграційними процесами, найбільше посилюється на фоні загальної демографічної кризи, яка охопила Україну, починаючи з 1991 р., і яка значною мірою спричинила і кризу міграції, що в сучасних умовах проявляється зменшенням інтенсивності міграцій у середині областей та на міжрегіональному рівні, значним впливом населення за межі держави, формуванням потужних закордонних потоків трудових мігрантів. Детальний аналіз внутрішньорегіональних, міжрегіональних та міждержавних міграцій населення України в роки державної незалежності (1991- 2006 рр.) показано в таблиці 1.

На внутрішньорегіональному та міжрегіональному рівнях відбувається зниження міграційної активності. Так, якщо у 1991 р. в межах областей країни змінили місце проживання 594,2 тис. осіб, то у 2000 р. — 461,9 тис. осіб, а у 2006 р. — лише 441 тис. осіб. (на 28% менше). Також знизилась інтенсивність обміну населення між регіонами країни: на постійне проживання до інших регіонів у 1991 р. вибуло 354,8, а прибуло 385,8 тис. осіб, у 2000 р. ці показники становили 274,9 тис. осіб до прибулих і вибулих, а у 2006 р. — 280,7 тис. осіб (на 25% менше). Водночас збільшилися обсяги міждержавних міграційних переміщень. Протягом 1991-2006 рр. в Україну з країн СНД, Балтії та далекого зарубіжжя прибуло 2 млн. 358 тис., а вибуло 2 млн. 513 тис. осіб (див. табл. 1).

Відомо, що міграція як соціальний феномен та суспільне явище потребує регулювання з боку державних структур та економічних органів управління, інакше вона трансформується в некеровану соціальну систему, що призводить до негативних наслідків. Так, починаючи з 1994 р., в Україні склалося від'ємне сальдо зовнішньої міграції, яке мало місце по 2004 рік включно. Протягом цих одинадцяти років з України на постійне проживання до інших країн емігрувало 1 млн. 568 тис. осіб, а іммігрувало в Україну 903,8 тис. чол., тобто від'ємне сальдо зовнішньої міграції склало за цей період — 664,6 тис. чол. За 1994-2006 рр. загальна чисельність населення України зменшилась майже на 5,4 млн. осіб, з яких 4,7 млн. через депуполяційні процеси, а 0,7 млн. чол. — через від'ємне емігра-

**Міграції населення в роки державної незалежності України
(1991-2006 рр.)***

Таблиця 1

осіб

Роки	Обсяги валової міграції					
	внутрішньо-регіональна	міжрегіо-нальна	міждержавна			
			загальний обсяг	у тому числі		міграційне сальдо
				прибуло	вибуло	
1991	1188374	740622	800817	490597	310220	180377
1992	1055036	667095	814356	538205	276151	262054
1993	1021114	670670	634851	341192	293659	47833
1994	893210	607611	515717	187392	328325	-140933
1995	839188	607260	422976	166551	256425	-89874
1996	858126	615536	376262	129538	246724	-117186
1997	846094	583678	299244	108559	190685	-82126
1998	894582	585083	221096	71810	149286	-77476
1999	875348	528576	176383	65794	110589	-44795
2000	461880	274861	154000	53700	100300	-46600
2002	450084	267448	118737	42473	76264	-33791
2003	443231	279313	103188	39489	63699	-24210
2004	445663	295149	84749	38567	46182	-7615
2005	439269	284373	74977	39980	34997	4583
2006	440898	280757	74209	44227	29982	14245
Разом	11152097	7288032	4871562	2358074	2513488	-155414

* Розраховано за даними Держкомстату України

ційне сальдо. У цьому відношенні Україна лідирує на світовому фоні. Відомо, що загальна динаміка чисельності населення країни формується двома інтегральними чинниками: природним і міграційним його приростом або скороченням. В Україні дія цих чинників є одновекторною, тобто вони призводять до скорочення чисельності населення держави. Ця тенденція ускладнюється ще й тому, що погіршується вікова структура населення, оскільки з країни емігрують переважно молоді люди репродуктивного віку, а в міграційному обміні держава віддає переважно високоякісну робочу силу – працездатного віку, з високим рівнем освіти, ґрунтовною професійною підготовкою, чималим стажем роботи.

Разом з тим слід відзначити позитивні тенденції в зовнішніх міграціях населення України. Вони полягають в тому, що починаючи з 2005 року в міждержавному обміні населенням з іншими країнами Україна має позитивне міграційне сальдо, яке склало в 2005 році 4583 особи, а у 2006 році – 14245 осіб.

Нині особливо гостро постають питання розробки і реалізації нової стратегії міграційної політики, перш за все у сфері зовнішньої та внутрішньої трудової міграції. Відсутність чіткого механізму в регулюванні міграційних процесів з боку держави, протидія і боротьба з нелегальною міграцією, правове регулювання інтенсивних потоків зовнішньої трудової міграції, соціальний захист українських громадян, що працюють на

тимчасових роботах за кордоном – ось далеко не повний перелік міграційних проблем, що потребують розв'язання. Все це вимагає глибокого осмислення та вивчення причинно-наслідкових зв'язків міграцій населення, виявлення і визначення їх сучасних доміантних тенденцій, а головне – розробки соціально-економічного механізму регулювання міграційного руху населення на макрорівні та рівні регіону в контексті реформи соціально-економічної та політичної систем, розбудови правової держави.

А тому нам беззаперечно актуальною видається проблема регулювання міграційного руху населення за нинішніх умов, розв'язання якої передбачає визнання нового становища людини в сфері зайнятості, пов'язаного з конкуренцією, свободою і добровільністю вибору будь-якої сфери суспільно-корисної діяльності, а також високою міграційною рухливістю населення. Разом з тим, уже в даний час очевидним стає той факт, що процес становлення ринку праці в Україні буде ще тривалим. Його розвиток і функціонування супроводжується напруженістю в соціальній сфері, гострота і глибина якої визначаються багатьма факторами, в тому числі і міграційною активністю населення та соціально-демографічною структурою міграції.

Значно більшим, ніж на демографічний розвиток, є вплив трудової міграції на розвиток регіонального ринку праці. Трудові поїздки загалом сприяють розширенню можливостей зайнятості для економічно активного населення регіону виходу за рахунок:

- виїзду частини економічно активних контингентів;
- переходу до розряду економічно пасивного населення частини осіб, які нагромадили необхідні для життєдіяльності кошти шляхом трудових міграцій;
- створення нових робочих місць колишніми трудовими мігрантами, що заробили достатні для відкриття власної справи суми грошей.

Крім того, наслідком тривалого перебування індивіда в країнах Західної та Центральної Європи стає засвоєння ринкової свідомості, цінностей та норм цивілізованого суспільства. В сучасних умовах трудові міграції стають чи не єдиним засобом забезпечення прийняттого рівня життя для знач-

ної частини населення України. Разом з тим, значне поширення поїздок українських громадян на роботу за кордон і високі (за вітчизняними мірками) доходи трудових мігрантів можуть призвести до нівелювання соціальної значимості зайнятості в Україні (така загроза є цілком реальною для Карпатського регіону).

Основною ж проблемою зовнішньої трудової міграції є переважно нелегальний статус наших громадян за кордоном. Більшість співгромадян, які наважилися на трудову міграцію, при в'їзді до країн-реципієнтів приховує свої справжні наміри і по суті перебуває у цих країнах на нелегальному становищі. Результатом такої ситуації стає соціальна незахищеність громадян України за кордоном, їх практично повна залежність від роботодавців і частково — від посередників. Досить численні контингенти українських трудових мігрантів не мають жодних гарантій щодо режиму роботи, виду діяльності, отримання зароблених грошей. Частина шукачів пристойного заробітку не з власного бажання займається виснажливою, шкідливою для здоров'я працею, молоді жінки нерідко потрапляють у тенета ділків підпільного секс-бізнесу і всупереч власному бажанню змушені займатися проституцією.

Якщо на перший погляд здається ніби деякі елементи соціально-демографічної структури міграції формуються незалежно, то таке уявлення зразу ж спростовується, коли міграцію розглядати не як фактор соціально-економічного розвитку, а як прояв стану цього розвитку, тобто як соціальне, суспільне явище. Відомо, що в умовах ринкової економічної системи розширюються можливості переїзду та зміни місця праці чи проживання. Але цей вибір визначається соціально-економічними умовами незалежно від того, стосується це повернення на батьківщину тих, хто виїхав за кордон на тимчасові роботи, репатріації насильно виселених та депортованих чи повернення громадян до батьківських осель на селі.

Для сучасних міграцій робочої сили нашої країни характерна також і зміна спрямованості та інтенсивності міграційних потоків загалом в Україні та її регіонах, зокрема. Лише протягом 2005 р. у зв'язку зі зміною місця роботи змінило місце постійного проживання 116687 осіб, з яких 38155 були внут-

рішньорегіональними трудовими мігрантами, 68274 особи у зв'язку із зміною місця роботи переїхали на постійне місце проживання до інших регіонів України, а 10258 через трудові мотиви емігрувала на постійне місце проживання до інших країн. Якщо раніше учасниками трудових міграцій населення за кордон були в основному представники прикордонних областей, то зараз на тимчасових сезонних роботах у іноземного роботодавця за наймом і договорами підяду працюють особи практично з усіх регіонів України.

Міграційну активність робочої сили визначають головним чином економічні та соціальні чинники, які на конкретному історичному етапі соціально-економічного розвитку та розміщення продуктивних сил країни чи регіону можуть змінюватися, посилюючи або стримуючи трудову міграційну активність населення. Територіальні відмінності в соціально-економічному розвитку районів та областей України, зумовлюючи різний рівень життя населення, є також причиною значних трудових міграційних переміщень. Адже інтенсивність прояву, спрямованість та якісний склад трудових міграційних потоків, частка мігрантів у трудових ресурсах, фактори, що впливають на трудову міграцію в окремих регіонах та місцях виходу і входу трудових мігрантів, значно відрізняються від інших регіонів. Це пояснюється різним рівнем їх економічного розвитку, структурою населення, природно-географічними умовами, національно-побутовими особливостями, ментальністю тощо.

Стосовно нинішніх умов міграційна політика держави має передбачати систему правових, адміністративних, організаційно-фінансових заходів, а також інформаційне забезпечення урядовими структурами, громадськими організаціями і об'єднаннями упорядкування міграційного простору, регулювання міграційного руху населення з позицій національних пріоритетів, кількісного та якісного складу міграційних потоків, їх соціальної, демографічної та економічної структури. Режим і заходи державної міграційної політики мають досить ретельно відстежувати міграційні процеси, їхні сучасні тенденції і явища, оперативно реагувати на зміни та контролювати їх з метою підпорядкування загальнонаціональним і регіональ-

ним інтересам та особистим потребам мігрантів.

З набуттям державного суверенітету в 1991 р. Україна почала проводити самостійну міграційну політику з метою захисту інтересів країни та зовнішніх мігрантів у рамках міждержавних норм регулювання міграцій. Проте на початку 90-х і в перші роки державності зовнішні міграційні потоки (імміграція, еміграція) як в Україну, так і з неї до країн СНД, Балтії та далекого зарубіжжя, а також зовнішня трудова міграція українських громадян характеризувалися самоплинністю і практично державою та її органами не регулювалися. За таких умов міграційні процеси, що стихійно народжуються і розвиваються, отримують стабільні незадовільні параметри, сукупність закономірностей і тенденцій яких набуває конкретного змісту та спрямованості. Це завдає шкоди як безпосередньо інтересам мігрантів, так і колективним, регіональним та державним інтересам.

Провідними в системі заходів міграційної політики по управлінню міграційним рухом населення в нинішніх умовах є відносини власності на засоби виробництва, землю, житло, інше рухоме і нерухоме майно, розподілу і споживання валового національного продукту та інші соціально-економічні відносини, а також сімейно-побутові, родинні, духовні, національно-етнічні. Це торкається інтересів внутрішніх мігрантів і емігрантів, значною мірою впливає на зовнішні і внутрішні міграційні процеси. Щодо останніх, то соціально-економічна система, в межах якої здійснюються внутрішні міграційні переміщення населення, має включати в себе територіальний розподіл робочих місць з урахуванням якісної структури трудових міграційних потоків, наявність і розміщення упорядкованих об'єктів житла, соціальної інфраструктури, природне середовище, рекреаційне забезпечення та ін.

IV. Висновки. Невирішеність найгостріших проблем трудової міграції і, особливо, закордонної, яка в основному є нелегальною, здатна звести нанівець зусилля з побудови соціальної держави. Максимальне забезпечення правового та соціального захисту населення є однією з умов гарантування національної безпеки України. В цьому плані висока масовість нелегальних зовнішніх трудо-

вих поїздок українських громадян не може не викликати тривогу.

А тому завдання міграційної політики держави полягають у тому, щоб спираючись на існуючі науково-технічні та організаційно-фінансові засоби досягти упорядкування міграційного простору країни і взяти під дієвий державний контроль як зовнішні, так і внутрішні міграційні процеси.

Основними завданнями, які визначені в стратегії регулювання міграційних процесів в Україні на сучасному етапі є:

- скорочення масштабів нелегальної трудової міграції населення за межі країни;
- забезпечення соціальної захищеності українських трудових мігрантів за кордоном;
- забезпечення зворотності зовнішніх трудових поїздок;
- якнайширше залучення фінансових коштів від закордонної трудової міграції в економіку України;
- запобігання зниженню кваліфікації високоосвічених спеціалістів внаслідок виконання ними за кордоном низькокваліфікованих робіт;
- недопущення нелегальної міграції і передусім транзиту нелегальних мігрантів через територію України;
- сприяння поверненню етнічних українців та представників раніше депортованих народів.

Вирішальна роль у регулюванні трудових міграційних процесів як загалом в Україні, так і в її окремих регіонах належить управлінню соціально-економічними факторами, тобто такими умовами життя і трудової діяльності людей, які можуть змінюватися в результаті перерозподілу капітальних вкладень, фонду заробітної плати, суспільних форм споживання. Принагідно зазначити, що в сучасних умовах реалізація заходів активної демографічної та міграційної політики будуть успішними тоді, коли будуть враховуватися обсяги, напрями та структура міграційних потоків, їх регіональні особливості.

Регулювання соціально-економічних умов міграцій робочої сили має передбачати проведення цілої системи заходів, інженерію і технологію, які будучи адаптовані до нинішніх умов господарювання, мають ши-

роке коло взаємопов'язаних комбінаційних можливостей, здатних менш болісно, ніж директивне управління, впливати на розвиток постійних і тимчасових трудових міграційних процесів, явищ та тенденцій, які визначають спрямованість і характер просторової мобільності трудоресурсного потенціалу України.

1. *Панієв М.* Соціальна політика та її вплив на доходи і рівень життя населення. // Україна: аспекти праці. – 2004. – №7. – С.3-9.

2. Україна у цифрах 2005. Статистичний довідник./ За ред. Осауленка О.Г. Державний комітет статистики України. К.: Консультант, 2006. – 248 с.

3. *Романюк М.Д.* Зовнішні міграції населення України та їх регулювання в контексті реформи соціально-економічної системи: національні пріоритети та регіональна диференціація//Вісник Прикарпатського університету. Економіка. – Івано-Франківськ: Плай. – 2004. – Вип. 1. – С.8-22.

4. Стратегія демографічного розвитку на 2006-2015 роки: Проект/ Від. за вип. І.М. Новак – К.: КНЕУ, 2005 – 20 с.

5. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е.М. Лобанової, О.В. Позняка. – К.: РВПС України НАН України, 2002. – 206 с.

6. *Романюк М.Д.* Міграційний рух населення в соціальній політиці держави // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки» – Т.2. – К.: РВПС України НАН України, 2000. – с. 61 -68.

7. *Романюк М.Д.* Теоретико-методологічні та практичні аспекти управління міграційним рухом населення України в контексті нової політичної ситуації // Формування ринкової економіки: 36. наук. праць. Спец. вип: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конфер. «Демографічний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики». – т. 2: Демографічні аспекти реформування та відтворення трудового потенціалу. – К.: КНЕУ, 2006. – С.14-24.

8. *Данюк В.М.* Європа вивчає проблеми трудової міграції // Україна: аспекти праці. – 1999. – № 2. – С. 48-49.

In the article the essence and features of realization of social policy of Ukraine is considered in the years of state independence, its influencing on migration of population. Volumes are analysed in detail, descriptions of the migratory moving of population for period vnoutrishnoregionalnyh, migregionalnih and intergovernmental quantitative and high-quality 1991 – 2006, their modern tendencies are certain. Explainig priorities and basic tasks of strategy of adjusting of migratory processes in Ukraine on a modern stage, methods of adjusting of migratory streams internal and external.

СТРУКТУРНА ПЕРЕБУДОВА ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті розглядаються теоретичні проблеми розвитку регіональної економіки. Обґрунтовується необхідність застосування в регіональному розвитку кластерного механізму як прогресивної і ефективної форми розміщення продуктивних сил. Обґрунтовується необхідність перебудови економіки регіону для розвитку інвестиційних процесів.

Ключові слова: регіональна економіка, регіональна політика, регіон, кластер, регіональний розвиток, Одеська область.

I. Вступ. З просуванням України шляхом економічних перетворень на перший план дедалі більшою мірою виходять питання регіональної політики. Уряд та регіональні адміністративні установи надають великого значення поліпшенню регіонального розвитку. Важливим є проблема об'єднання елементів політики регіонального розвитку. Основним фактором стабілізації економіки регіону та переходу до сталого розвитку є структурна перебудова.

II. Постановка завдання. Дослідженню регіональних проблем економіки присвячено багато праць, але всі вони разом взяті, ще не встановили навіть сталого й однозначного відношення до самої науки про регіони, про форми регіонального розвитку. Регіональний розвиток, як режим функціонування регіональної системи, ще не став предметом пильної уваги з боку широкого кола науковців та практиків різного рівня та спеціалізації.

Деякі автори, особливо зарубіжні (Річардсон Х., Томпсон В., Некрасов Н., Кірсанов В. та інші) ще 30-40 років тому казали про певну кризу в регіональній науці, про те, що ця наука знаходиться в ембріональному стані, що теорія розміщення та регіональна економіка – це пасинки у родині економічних наук. Зараз в літературі існує безліч точок зору щодо суті та змісту структурної перебудови економіки (Я. Б. Базилук, 2000; З. В. Герасимчук, 2002; О. Дьомін, 2003; Л. Г. Чернюк, 2002). Проте принципових роз-

біжностей в них немає. На наш погляд, для структурної перебудови необхідний перехід економіки на якісно інший рівень індустріального розвитку на базі активного впровадження нових прогресивних технологій у прогресивних галузях економіки, властивих для конкретних регіонів [5, 115]. Для структурної розбудови економіки регіонів корисними можуть бути кластерні мережі. Регіональний розвиток пов'язаний з формуванням нових інноваційних форм розміщення продуктивних сил – кластерів, які ґрунтуються на нових знаннях [6, 7]. Потрібні нові дослідження територіальної структури кластерів з точки зору впливу основних чинників: наявності матеріальних і фінансових ресурсів, трудового потенціалу, виробничої та соціальної інфраструктури. Значних результатів можна досягти шляхом комплексного використання ресурсів регіону, комбінування організаційних, економічних і виробничих чинників, формування ефективного механізму регіонального менеджменту, раціоналізації територіальної структури виробництва, розселення населення, інших аспектів регіонального розвитку, що утворюють загалом системний (синергичний) ефект структурної перебудови.

III. Результати. Структурна перебудова, як об'єктивний регіональний процес, має цілком певні результати розвитку, які проявляються у формуванні специфічних регіональних утворень – субрегіонів, у розвитку місцевого самоврядування, в економічних і соціальних параметрах функціонування поселень різного таксономічного рівня. Вона забезпечує високу ефективність суспільного виробництва, більш результативне розв'язання проблем територіального управління, соціально-демографічних проблем, проблем розселення, екологічних та інших проблем. Поняття “структурна перебудова регіонального розвитку” стосується відмінностей у характеристиках зростання як за видами економічної діяльності, так і за адміністративним поділом. В регіоні ці проблеми здебільше постають у формі запитань, що стосують-

ся нерівномірного розподілу доходів між адміністративними районами (субрегіонами), відмінностями у темпах зростання та рівнях безробіття, а також впливі цих відмінностей на поширення бідності, соціальних показників і соціального напруження. Питання регіонального розвитку є дуже серйозними, адже цілі галузі економічної діяльності стають нежиттєздатними в період трансформації економіки.

Регіональна політика щодо структурної перебудови економіки повинна враховувати, що розповсюдження господарської діяльності по окремих регіонах країни визначається факторами розміщення, а їх важливість змінюється у часі [5, 117].

Завданням цього дослідження є розробка рекомендацій регіональної влади щодо активізації політики структурної перебудови економіки регіону. Мета дослідження – вивчення регіональних проблем, оцінити наявні відмінності у рівнях розвитку субрегіонів Одеської області, ідентифікувати чинники, що впливають на ці відмінності та розглянути набутий в регіоні досвід у реалізації регіональної політики і структурна перебудова економіки регіону з урахуванням ринкових умов.

Одеська область, як і Україна в цілому, має субрегіональні відмінності в природних умовах, етно-лінгвістичних характеристиках та культурній спадщині. Згідно рейтингу інвестиційної привабливості регіонів, проведеному експертами інституту реформ, Одеська область займає 13-тє місце, тому зрозумілим стає те, що в області необхідна структурна перебудова, яка пов'язано з реалізацією інноваційної стратегії її розвитку, зниженням енергоємності й матеріаломісткості промислового виробництва, закріпленням позитивних наслідків реформування АПК, забезпеченням загального приросту продукції, остаточним подоланням збитковості та зміцненням фінансового стану сільськогосподарських підприємств.

Складовими елементами сучасного регіонального розвитку виступають: природні та людські ресурси, інвестиційний потенціал, нові технології, історична спадщина, соціальний капітал, нові інститути (рис. 1).

Головним у розвитку господарського комплексу області в подальшому повинні стати дії по нейтралізації негативних наслідків диспропорції в розвитку та розміщенні продуктивних сил, поліпшенні екологічної ситуації в місті Одеса та області, по-

Рис. 1. Складові елементи регіонального розвитку

кращенню життєвого рівня населення. Тому подальший економічний та соціальний розвиток регіону пов'язаний з поліпшенням стану довкілля, раціональним використанням природних ресурсів, на основі застосування економічних інструментів їх раціонального використання, здійснення на регіональному та місцевому рівнях невідкладних заходів, спрямованих на забезпечення надійної екологічної безпеки.

На початок 2005 року основні фонди Одеської області оцінювались в 62,2 млрд. грн., що становить 5,9% від вартості основних фондів України. У їх структурі найбільшу питому вагу має транспорт і зв'язок – 25,5%, промисловість – 18,2%, на сільське господарство – 14,1%, торгівлю – 7,4%. Інвестиції в основний капітал, порівняно з 2002 роком, збільшилися на 167,1 млн. грн. і становили 507,3 млн. грн., що на 57,3% вище ніж у попередньому році.

У загальнодержавному та міжнародному поділі праці Одеська область є індустріально-аграрним регіоном, який спеціалізується на транспортному обслуговуванні. Показник ВДВ в розрахунку на душу населення становить 2136,0 грн., що перевищував середній рівень у державі на 2,6% [8]. Внаслідок різної динаміки виробництва в галузях економіки відбулись значні зміни структури валової доданої вартості.

Соціально-економічний розвиток області відбувається в досить складних умовах розбудови ринкової економіки України. Економічні процеси супроводжуються відчутними якісними перетвореннями, позитивними структурними змінами.

Економічні показники розвитку Одеської області серед регіонів України подано в таблиці.

Аналіз соціально-економічних показників області за десять років подано на рисунку.

Таблиця

Місце області серед регіонів України (за даними [8, 9])

Показники	2002 рік	2003 рік	2004 рік	Частка у загальному обсязі по Україні, %	Місце серед регіонів за значенням показника
Обсяг промислової продукції, млн. грн.	4416	6198	7228	2,6	10
Виробництво товарів народного споживання, млн. грн.	1650,7	2556,8	3247,5	4,3	9
у тому числі:					
продовольчі товари	942,6	1459,5	1854,3	4,5	9
непродовольчі товари	276,0	427,0	542,3	2,2	13
Виробництво продукції с/г, млн. грн.:					
рослинництво	3277,1	3376,2	3569,2	5,3	6
тваринництво	2033,9	2096,0	2216,3	5,5	6
тваринництво	1243,2	1280,6	1353,7	5,0	7
Інвестиції в основний капітал, млн. грн.	2609,4	2911,0	5073,0	7,0	4
Перевезено вантажів авто-транспортном, млн. т.	20,8	30,6	40,2	2,2	13
Прибуток від реалізації послуг, млн. грн.	4859,3	9780,4	10518	10,4	2
Експорт товарів, млн. д.	979,7	1553,9	1710,8	5,5	6
Імпорт товарів, млн. д.	1160,0	1282,9	1364,7	6,8	4

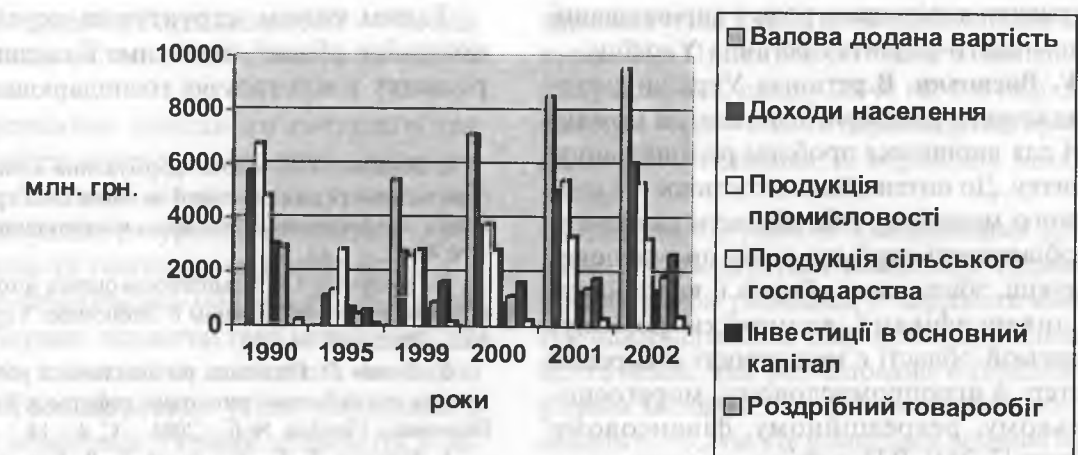

Рис. Основні соціально-економічні показники Одеської області (за даними [8])

Конкретними завданнями структурної перебудови економіки регіону є відносна незалежність від монополії зовнішніх поставок, валютно-фінансове самозабезпечення, підвищення конкурентоспроможності економіки регіону, мінімізація витрат первинних ресурсів, шкідливих екологічних наслідків виробничо-господарської діяльності; скорочення виробництва з небезпечними і важкими умовами праці, ріст реального рівня народного споживання, покращення якості життя.

Специфіка сучасного виробничого потенціалу Одеси визначається особливостями природно-ресурсного потенціалу і спеціалізацією господарств області. Необхідною умовою поліпшення соціально-економічного стану в регіоні буде структурна перебудова господарського комплексу на принципах взаємоузгодження регіональних і загальнодержавних інтересів, спрямування значної частини інвестицій на розвиток перспективних галузей економіки та окремих підприємств, що випускають конкурентоспроможну на світовому ринку продукцію.

Стратегічним напрямком розвитку регіональної економіки має бути подальший динамічний розвиток підприємництва, створення потужних регіональних систем, здатних трансформуватися у регіональні кластери (РК). тільки у цьому разі можливо об'єднати зусилля усіх сторін, які діють у цій сфері: держави, бізнесу, громади. Для запуску цього процесу необхідно добре вивчити феномен кластеру.

Головною ознакою й підставою створення кластерів є підвищення продуктивності залучених ресурсів, а головною рисою кластерів є

те, що вони охоплюють певну територію і є локальними формуваннями. Територія, або точніше, економічне оточуюче середовище кластерів стає важливим фактором розвитку, в значній мірі впливає на його конкурентні можливості, сприяє скороченню витрат виробництва, розвитку інноваційного потенціалу, підвищенню інвестиційної привабливості регіонів. Актуальним є питання, яку концепцію треба використати для запровадження кластерів у певній місцевості, як оптимізувати їх структуру, чи треба створювати додаткові структури, які результати повинні бути досягнуті в процесі їх діяльності, яка участь держави у функціонуванні кластерів. Ці та багато інших питань ще недостатньо вивчені і потребують спеціальних досліджень.

Кластери – це дійсно перспективна форма організації, але найголовнішою є та обставина, що з технологічної точки зору кластери сприяють темпам запровадження інновацій, визначають їх напрямок і тим самим створюють фундамент для майбутнього економічного зростання. Отже, теорія кластерів тісно пов'язана з концепціями інноваційного розвитку, з концепцією нової економіки.

Якщо казати про інвестиційну привабливість регіонів, то саме завдяки кластерам підприємства стають потенційно привабливими для іноземних інвесторів. Кластерна територіальна організація економіки регіону сприяє розвитку спеціалізації, збільшенню масштабів і покращенню якості виробництва, залученню резервів, активізації економічного оточення, зменшенню витрат на виробництво, загальному підвищенню економічної ефективності, отриманню синергетичного ефекту. Кластери можуть

відігравати вирішальну роль у вирівнюванні економічного розвитку регіонів України.

IV. Висновки. В регіонах України з запровадженням кластерів з'являються можливості для вирішення проблем регіонального розвитку. До потенційних можливостей кластерного механізму слід віднести скорочення собівартості окремих видів промислової продукції, збільшення обсягів її виробництва, диверсифікації економіки регіону. В Одеській області є можливості створення кластерів в агропромисловому, морегосподарському, рекреаційному, фінансовому секторах [7, 241]. В Україні вже почалася кластеризація фірм. Певний досвід мається на Поділлі, де діють будівельний, туристичний і харчовий кластери. В Одеській області кластери можуть орієнтуватися не тільки на зовнішнього споживача, але й на внутрішнього, що буде сприяти перерозподілу цих транзитних коштів на користь місцевого бюджету.

Основою структурної перебудови, визначальним пріоритетом для регіону мають стати розробка та реалізація державної програми, спрямованої на розвиток інноваційної моделі економічного зростання, утвердження регіону як високотехнологічної території. Завдання має реалізовуватися через нову стратегію промислово-інноваційної політики, запровадження надійної системи енергозабезпечення та енергозбереження. На це повинна бути спрямована структурна, бюджетна, фінансова макроекономічна і регіональна політика країни, окремих міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

Таким чином, структурна перебудова економіки області сприятиме її подальшому розвитку у всіх галузях господарювання.

1. *Базилук Я.Б.* Умови формування конкурентоспроможності національної економіки України та шляхи її підвищення // Фінансова консультація. – 2000. – № 49-52. – С. 43.
2. *Герасимчук З.В.* Комплексная оценка устойчивого развития регионов Украины // Экономика Украины. – №2. – 2002. – С. 34 – 42.
3. *Дьомін О.* Політика регіонального розвитку в умовах поглиблення ринкових реформ в Україні // Економіка України, № 6. – 2003. – С. 4 – 14.
4. *Чернюк Л. Г., Клиновий Д. В.* Економіка та розвиток регіонів (областей) України. – К.: ЦУЛ, 2002. – 644 с.
5. *Семенов В. Ф.* Структурна перебудова економіки регіону як необхідна умова розвитку інвестиційних процесів // Вісник соціально-економічних досліджень. – Вип. 13. – 2003. – С. 115-119.
6. *Портер М. Е.* Международная конкуренция. – М.: Изд. Дом «Вильямс», 2001. – 495 с.
7. *Семенов В. Ф.* Сучасні форми розміщення продуктивних сил в контексті регіонального розвитку // Вісник соціально-економічного розвитку. – Вип. 11. – Одеса, 2002. – С. 239 – 242.
8. Статистичний щорічник Одеської області за 2003 рік. – Одеса: Головне управління статистики в Одеській області, 2004. – 491 с.
9. <http://www.odessa.gov.ua>.

In article theoretical problems of development of regional economy are considered. Necessity of application for regional development of clusters mechanism as progressive and the effective from of accommodation of productive forces is proved. Necessity of reorganization of regional economy for the development of investments is proved.

Баланюк І.Ф., Матковський П.Є.

ПОРЕФОРМЕНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА РЕГІОНУ

Розглянуто природно-кліматичні умови, демографічну ситуацію, ресурсний потенціал суб'єктів господарювання в аграрному секторі Прикарпаття. Проаналізовано тенденцію виробництва валової продукції сільського господарства. Здійснено порівняння виробництва продукції в агроформуваннях та господарствах населення.

Ключові слова: сільське господарство, рослинництво, тваринництво, аграрні підприємства, господарства населення.

I. Вступ. Серед пріоритетних галузей економіки Івано-Франківської області важливе місце належить аграрному сектору. Сільське господарство є його важливою складовою. Володіючи третіною трудових та маючи в наявності понад 6 % матеріальних ресурсів області, воно виробляє більше 22 % валової доданої вартості. Для порівняння питома вага промисловості в цій структурі – 31 %, транспорту і зв'язку – 13 %, оптової і роздрібної торгівлі – 6 %, будівництва – 5 %, хар-

чової та переробної промисловості – 4 %, всіх інших видів економічної діяльності – 19 % [1, 3].

На розвиток сільського господарства Прикарпаття в основному впливають: природно-кліматичні умови регіону, демографічна ситуація, ресурсний потенціал агроформувань та господарств населення.

Івано-Франківська область розташована в зоні Карпат, відзначається невеликою загальною земельною площею і часткою сільськогосподарських угідь, порівняно з іншими областями України, становить у загальній земельній площі їх адміністративного підпорядкування частку нижче середнього показника.

Загальна земельна площа області складає 1392,7 тис. га. (2,3 % загальної площі земель України), при середній в Україні площі однієї області і Автономної Республіки Крим – 2414 тис. га. Це означає, що Івано-Франківська область за територіальною ознакою в 1,7 раза менша від середньоадміністративного утворення [2, 126].

Із загальної площі земель сільськогосподарські угіддя складають 633,5 тис. га, або 45,5 %. З цієї площі 59 % – рілля, 21 % – пасовища, 13 % – сіножаті, 3 % – багаторічні насадження, 4 % – перелоги. Рівень забезпеченості сільськогосподарськими угіддями в розрахунку на одну особу в області складає 0,45 га, а ріллі – 0,27 га, що менше ніж у середньому в Україні відповідно удвічі й у 2,5 раза [3, 3].

Загалом забезпеченість області землею низька. Це складна місцевість для вирощування сільськогосподарської продукції, особливо цукрових буряків, зернових культур [2, 130].

Природно-кліматичні умови області зумовлені розташуванням у низинній, передгірській та гірській територіях Карпатського регіону, кожна з яких має властиві їй особливості. У гірській зоні ведення сільського господарства відрізняється від низинної зони. В області переважають малопродуктивні угіддя; бурі гірсько-лісові, дерново-середньо- та середньопідзолисті поверхнево оглеєні ґрунти, які мають високу кислотність і низький вміст основних поживних елементів [4, 31-34].

Важливою особливістю, яка обмежує ефективне використання сільськогосподарських угідь, є малі розміри земельних кон-

турів. На Прикарпатті багато земельних ділянок мають площу 20-40 га, а в Карпатах контури угідь – 1-10 га переважно на крутих схилах, що ускладнює їх обробіток механізмами.

Складна ситуація із присадибними ділянками в господарствах населення. Переважно присадиби розміщені в декількох місцях. На один сільський двір припадає близько 0,5 га землі, яка розташована в середньому у трьох місцях, а площа окремої ділянки становить 0,1-0,2 га. Це ускладнює ведення індивідуального присадибного господарства [2, 132].

Демографічна ситуація характеризується високою щільністю населення, яка становить в області близько 100 чоловік на один кв. км., проти 68 у цілому в державі. Із 1,3 млн. жителів області – 800 тис. чол. проживають у сільській місцевості. В аграрному секторі економіки зайнята третина всього працюючого населення.

Соціальним проявом малоземелля в сільській місцевості Івано-Франківщини є виїзд селян на заробітки в інші області України, а також за її межі, у зв'язку з неможливістю прохарчувати і утримувати сім'ю.

В аграрному секторі області спостерігається щорічне погіршення забезпеченості сільськогосподарських підприємств енергетичними потужностями. У 2003 р. агроформування мали в наявності 875 тис. кінських сил (к.с.), а в 2005 р. – 743 тис. к.с. Із розрахунку на 100 га посівної площі цей показник у 2003 р. склав 954 к.с., за 2005 р. – 825 к.с., тобто скорочення склало 13,5 % [5, 331-332].

На початок 2006 р. в сільськогосподарських підприємствах області нараховувалось 2,8 тис. тракторів, що складає 84,8 % відповідного показника 2003 р., 666 (91,9 %) зернозбиральних, 31 (97,5 %) кукурудзозбиральний, 93 (82,3 %) бурякозбиральні, 13 (72,2 %) картоплюзбиральних комбайнів, 159 (83,2 %) установок для доїння корів [5, 333-342].

Щорічно погіршується технічний стан сільськогосподарської техніки. На початок 2005 р. в агроформуваннях були несправні 36 % наявних тракторів, 43 % вантажних автомобілів, 26 % плугів [6, 506].

Тенденціям розвитку аграрних підприємств населення Прикарпаття присвячені наукові праці економістів-

аграрників. Серед них – П.С. Березівський, В.Х. Брус, М.В. Вишиванюк, Л.М. Газуда, В.Г. Галанець, Т.Г. Дудар, М.А. Лендел, А.М. Стельмашук, Д.І. Шеленко, В.М. Якубів та ін. Однак проблеми розвитку сільськогосподарства регіону на його пореформеному етапі розкриті недостатньо.

II. Постановка завдання. У результаті сучасної аграрної реформи в Україні проведено роздержавлення та приватизацію землі, здійснено реформування колгоспів у нові організаційно-правові структури, в основі яких лежить приватна власність на землю та колективна форма господарювання, розширено присадибний сектор. Пореформений розвиток аграрного сектора характеризується нестабільним виробництвом сільськогосподарської продукції, скороченням результатів діяльності агроформувань, розширенням земель господарств населення та збільшенням їх частки у виробництві валової продукції сільськогосподарства. Дослідження має на меті: виявлення чинників, що впливають на розвиток сільськогосподарства регіону; аналіз тенденцій виробництва продукції суб'єктами господарювання; визначення частки областей у виробництві продукції сільськогосподарства.

Наукові дослідження базуються на використанні методу статистичної обробки даних при визначенні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та методу порівняльного економічного аналізу для розрахунку частки областей у загальнодержавному виробництві валової продукції.

III. Результати. Під час проведення аграрної реформи в області (1990-2005 рр.) реорганізовано 314 недержавних сільськогосподарських підприємств із загальною площею землі 252,56 тис. га. На їх базі, станом на початок 2006 р., створено та зареєстровано 424 нових агроформувань, зокрема 80 товариств з обмеженою відповідальністю загальною площею 24,88 тис. га, 110 приватних (приватно-орендних) підприємств (32,1 тис. га), 107 фермерських господарств (17,2 тис. га), 44 інші агроформування (19 тис. га). Крім того, 53,08 тис. га землі передано приватним господарствам без створення юридичної особи, а також 72,4 тис. га земель, не ввійшли до новостворених господарств [7, 1-4].

Упродовж реформи в області 436,9 тис. громадян приватизували земельні ділянки

загальною площею 237,3 тис. га, в т. ч. для житлового будівництва та обслуговування будинку – 63 тис. га, особистого селянського господарства – 172 тис. га, садівництва – 2,3 тис. га, дачного й гаражного будівництва – близько 0,1 тис. га [7, 21].

Узагальнюючим показником, який характеризує обсяги виробництва продукції рослинництва і тваринництва за рік у вартісній формі, є валова продукція сільського господарства.

Івано-Франківська область, займаючи в 2005 р. 1,3 % сільськогосподарських угідь України [5, 216], забезпечила виробництво валової продукції сільського господарства на 2,5 % (табл. 1) [8], [9], [10], [11], [12].

На основі цих даних можна зробити певні узагальнення.

Обсяги виробництва валової продукції сільського господарства за 2005 р. у всіх категоріях господарств Івано-Франківської області склали тільки 77,2 % рівня 1990 р. В Україні цей показник за вказаний період іще менший і становить 63,3 %. Це дає підстави стверджувати, що аграрний сектор економіки досі перебуває в занепаді.

Із початку сучасної аграрної реформи найбільший спад виробництва сільськогосподарської продукції в області та Україні відбувся в 1998-1999 рр. – тоді він становив відповідно 63,5 та 48,6 % рівня 1990 р.

На початку аграрної реформи (1990 р.) питома вага продукції рослинництва і тваринництва, як в Україні так і в області, була майже однаковою (50 %). У 2005 р. в області, при загальному скороченні обох галузей, ця структура майже збережена, а в Україні виробництво продукції тваринництва зменшилося в 1,7 раза, що свідчить про значне скорочення (впродовж реформи) поголів'я тварин, великої рогатої худоби у 3,9 раза, в т. ч. корів – у 2,3 раза, свиней – у 2,8 раза, овець – у 5,2 раза, птиці – у 1,5 раза [5, 259-267]. За час аграрної реформи значно знижено виробництво валової продукції в агроформуваннях, в Україні – у 2,8 раза, в області – у 5,7 раза. За цей період господарства населення збільшили виробництво продукції як в Україні, так і в області в 1,4 раза.

У 1990 р. сільськогосподарські підприємства України виробляли валової продукції майже у три рази більше ніж господарства населення, в Івано-Франківській області їх

частки були майже однаковими. У 2005 р. в Україні частка господарств населення у валовій продукції складала близько 60 %, а сільськогосподарських підприємств – 40 %. Питома вага господарств населення області у 2005 р. складала близько 89 %, агроформувань – тільки 11 %. Така ситуація пояснюється скороченням площ земель у агроформуваннях.

Частка виробництва конкретних видів сільськогосподарської продукції різними суб'єктами господарювання наводиться у табл. 2 [13, 21-22], [14, 30-39], [5, 257-284], [15, 199-211]. Наведена інформація дає підстави для певних узагальнень. У 1990 р. основними виробниками цукрових буряків, зернових культур, вівни в області були агроформування. Вирощування плодів, ягід, а також картоплі (78,1 %) займалися господарства населення. Питома вага виробництва інших культур у них складала більше 64-68 %. У 2005 р. селяни, окрім того, зосередили у себе виробництво вівни, молока, овочів, м'яса.

Диверсифікуючи виробництво, господарства населення почали вирощувати нетрадиційні для них культури – цукровий буряк і зернові, питома вага яких склала відповідно 65 % та 68,5 %.

Зосередження виробництва валової продукції в господарствах населення зумовлює нижчі темпи спаду виробництва на Івано-Франківщині ніж в інших областях України,

крім Закарпаття (табл. 3) [10], [12], [16, 103].

Коли впродовж 2003-2005 рр. зниження виробництва валової продукції в Україні (порівняно з 1990-1992 рр.) становило 32,1 %, то в Івано-Франківській області цей показник складав тільки 14,4 %, тобто був майже удвічі нижчий. Найменший спад виробництва – у Закарпатській області (6,1 %). Як наслідок, зросла частка цих областей у загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції. Приріст питомої ваги в загальнодержавному виробництві склав у відсоткових пунктах у Закарпатській області – 0,75 (перше місце), в Івано-Франківській області – 0,53 (третє місце).

Виробництво продукції рослинництва, врожайність сільськогосподарських культур, питома вага регіону в загальнодержавному виробництві характеризуються показниками, наведеними в табл. 4 [5, 219-256].

У 2003 – 2005 рр. скорочено обсяги валових зборів зернових і зернобобових культур, цукрових буряків, плодів та ягід до рівня 1990 р., з якого розпочато аграрні перетворення. Зменшення їх виробництва відбулося в Івано-Франківській області та Україні.

Зернових і зернобобових скорочено: в області, у 1,5 раза, в Україні – в 1,3 раза, цукрових буряків – відповідно у 4,5 та 2,9 раза, плодів та ягід – у 2,3 та 1,7 раза. Також скоротилися обсяги виробництва цих культур із розрахунку на одну особу.

Таблиця 2

Питома вага суб'єктів господарювання у виробництві сільськогосподарської продукції, %

Продукція	1990 р.				2005 р.			
	Івано-Франківська область		Україна		Івано-Франківська область		Україна	
	агроформування	господарства населення	агроформування	господарства населення	агроформування	господарства населення	агроформування	господарства населення
Зернові	91,0	9,0	97,2	2,8	31,5	68,5	75,7	24,3
Цукрові буряки	100	–	100	–	35,0	65,0	78,5	21,5
Картопля	21,9	78,1	28,7	71,3	0,3	99,7	1,2	98,8
Овочі та баштанні	60,1	39,9	73,1	26,9	5,4	94,6	10,9	89,1
Плоди та ягоди	4,5	95,5	46,4	53,6	3,2	96,8	11,8	88,2
М'ясо	65,4	34,6	71,1	28,9	18,1	81,9	36,8	63,2
Молоко	41,9	58,1	76,0	24,0	2,8	97,2	18,8	81,2
Яйця	42,4	57,6	62,2	37,8	35,4	64,6	49,5	50,5
Вівна	85,5	14,5	88,8	11,2	3,8	96,2	21,7	78,3

Таблиця 3

Частка областей у виробництві валової продукції сільського господарства

Області	Виробництво валової продукції (разом за три роки)			Частка у загальнодержавному виробництві, %		
	1990-1992 рр., млн. грн.	2003-2005 рр., млн. грн.	спад виробництва, %	1990-1992 рр.	2003-2005 рр.	приріст (спад) у відсоткових пунктах
Закарпатська	4349,2	4084,7	6,1	1,57	2,18	+ 0,61
Дніпропетровська	15151,8	11352,8	25,1	5,49	6,05	+ 0,56
Івано-Франківська	5705,4	4885,3	14,4	2,07	2,60	+ 0,53
Київська	16411,7	11968,1	27,1	5,94	6,38	+ 0,44
Черкаська	12779,8	9452,2	26,0	4,63	5,04	+ 0,41
Харківська	14710,3	10729,2	27,1	5,33	5,72	+ 0,39
Одеська	13304,6	9771,6	26,6	4,82	5,21	+ 0,39
Кіровоградська	10371,5	7762,3	25,2	3,76	4,14	+ 0,38
Львівська	11265,0	8350,1	25,9	4,08	4,45	+ 0,37
Донецька	14115,6	10092,7	28,5	5,11	5,38	+ 0,27
Чернівецька	4692,4	3681,8	21,5	1,70	1,96	+ 0,26
Запорізька	9129,1	6701,9	26,6	3,31	3,57	+ 0,26
Рівненська	7939,1	5452,9	31,3	2,88	2,91	+ 0,03
Волинська	8493,0	5766,5	32,1	3,09	3,08	- 0,01
Миколаївська	8784,1	5842,5	33,5	3,18	3,12	- 0,06
Полтавська	14655,0	9706,3	33,8	5,31	5,18	- 0,13
Херсонська	9430,5	6158,2	34,7	3,42	3,28	- 0,14
Вінницька	16265,4	10464,0	35,7	5,89	5,58	- 0,31
Хмельницька	12013,4	7582,8	36,9	4,35	4,04	- 0,31
Тернопільська	9217,8	5636,6	38,9	3,34	3,01	- 0,33
Луганська	9381,7	5431,1	42,1	3,40	2,89	- 0,51
Житомирська	10923,4	6453,1	40,9	3,96	3,44	- 0,52
Сумська	10986,6	6257,3	43,0	3,98	3,34	- 0,64
Чернігівська	13371,3	7814,2	41,6	4,84	4,17	- 0,67
АР Крим	12588,8	6151,1	51,1	4,56	3,28	- 1,28
Україна	276036,5	187549,3	32,1	100	100	0

Основними факторами, що вплинули на зменшення валових зборів зазначених культур, є зменшення урожайності та посівних площ. У Івано-Франківській області врожайність зернових та зернобобових знизилась на 8,8 ц/га, а посівна площа – на 15,9 тис. га, [5, 221], врожайність в Україні – на 9,6 ц/га, посівна площа залишилася на попередньому рівні. Врожайність цукрових буряків знизилась в області в 1,6 раза, в Україні – на 11 %, а посівні площі – відповідно у 2,7 раза та 2,6 раза [5, 235]. Врожайність плодів та ягід знизилась тільки в області на 6,5 ц/га.

Валові збори картоплі та овочів зросли як в області, так і в Україні, ріст відбувся також із розрахунку на одну особу. Збільшен-

ня валового збору картоплі на Івано-Франківщині досягнуто за рахунок збільшення площ її посадки на 23,1 тис. га (55,3 %) [5, 244], незважаючи на зменшення врожайності на 32,3 ц/га. В Україні валовий збір картоплі зріс як завдяки врожайності на 9,9 %, так і за рахунок збільшення площ посадки на 5,8 % [4, 245].

Валовий збір овочів в області зріс внаслідок збільшення посівних площ на 2,2 тис. га (30,6 %), в Україні, за рахунок урожайності, на 8,1 ц/га (5,4 %) [5, 249].

За переліком зазначених у таблиці культур область займає незначну питому вагу в Україні: зернових і зернобобових, а також цукрових буряків – тільки 1 %, плодів та ягід

Таблиця 4

Виробництво продукції рослинництва

Показники	Одиниця виміру	1990 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.	
		Івано-Франківська область	Україна	Івано-Франківська область	Україна	Івано-Франківська область	Україна	Івано-Франківська область	Україна
Зернові і зернобобові									
– валове виробництво	млн. т	0,50	51,0	0,26	20,2	0,36	41,8	0,33	38,0
в т. ч. на одну особу	кг	350	983	188	423	257	881	241	807
– урожайність	ц/га	34,6	35,1	24,8	18,2	30,0	28,3	25,8	26,0
– питома вага регіону	%	1,0	100	1,3	100	0,9	100	0,9	100
Цукрові буряки									
– валове виробництво	млн. т	0,67	44,3	0,14	13,4	0,15	16,6	0,15	15,5
в т. ч. на одну особу	кг	463	853	100	280	107	350	109	328
– урожайність	ц/га	329,1	275,7	206,6	201,2	194,2	238,3	205,1	248,2
– питома вага регіону	%	1,5	100	1,0	100	0,9	100	1,0	100
Картопля									
– валове виробництво	млн. т	0,62	16,7	0,83	18,5	0,86	20,8	0,76	19,5
в т. ч. на одну особу	кг	432	322	595	386	614	437	543	413
– урожайність	ц/га	148,7	116,8	123,5	116,3	131,2	133,4	116,4	128,4
– питома вага регіону	%	3,7	100	4,5	100	4,1	100	3,9	100
Овочі									
– валове виробництво	млн. т	0,10	6,7	0,15	6,5	0,13	7,0	0,13	7,3
в т. ч. на одну особу	кг	69	128	108	137	94	147	92	155
– урожайність	ц/га	136,4	149,0	140,6	139,3	136,1	148,7	135,8	157,1
– питома вага регіону	%	1,5	100	2,3	100	1,9	100	1,7	100
Плоди та ягоди									
– валове виробництво	млн. т	0,07	2,9	0,03	1,7	0,03	1,6	0,03	1,7
в т. ч. на одну особу	кг	48	56	23	35	22	35	23	36
– урожайність	ц/га	44,2	42,7	39,1	56,0	37,1	58,1	37,7	63,7
– питома вага регіону	%	2,4	100	1,9	100	1,9	100	1,9	100

– 2 %, картоплі – 4 %. У динаміці дещо знизилась частка області у вирощуванні плодів та ягід, цукрових буряків, а також збільшується частка у вирощуванні картоплі та овочів. У 2005 р. Івано-Франківщина посіла серед інших областей України 24 місце за обсягами вирощування зернових і зернобобових, 17 – цукрових буряків, 13 – картоплі, 25 – овочів, 18 – плодів та ягід [5, 222-255].

Обсяги виробництва продукції тваринництва всіма категоріями господарств, показники продуктивності тварин, питома вага регіону в загальних обсягах виробництва наведено в табл. 5 [5, 272-282].

Дані таблиці дають підстави для певних узагальнень. За час реформи (1990 – 2005 рр.) відбулося скорочення виробництва м'яса, молока, яєць та вовни в усіх категоріях гос-

подарств України, в т.ч. також знизилися обсяги виробництва м'яса та вовни в Івано-Франківській області. Скоротилося також виробництво цих продуктів у розрахунку на одну особу.

Обсяги виробництва молока та яєць в області зросли як у загальній кількості, так і з розрахунку на одну особу.

Показники продуктивності тварин: надій молока на корову, настриг вовни на вівцю мають тенденцію до зростання.

Питома вага регіону у виробництві продукції тваринництва дещо вища ніж у випуску продукції рослинництва. Зокрема, молока більше – на 4 %, м'яса – 3,5 %, яєць – 2,7 % вовни – 1,6 %. Слід зауважити, що за всіма видами продукції частка області щороку зростає.

В області та Україні протягом 2003 –

Таблиця 5

Виробництво продукції тваринництва

Показники	Одиниця виміру	1990 р.		2003 р.		2004 р.		2005 р.	
		Івано-Франківська область	Україна	Івано-Франківська область	Україна	Івано-Франківська область	Україна	Івано-Франківська область	Україна
М'ясо всіх видів									
– виробництво	млн. т	0,09	4,4	0,06	1,7	0,06	1,6	0,06	1,6
в т. ч. на одну особу	кг	65,6	84	39,4	36,1	39,6	33,7	40,5	33,9
– питома вага регіону	%	2,2	100	3,2	100	3,5	100	3,5	100
– виробництво яловичини на голову за рік	кг	88	79	84	79	80	95	101	81
– середня вага проданої голови свині	кг	130	127	96	111	103	109	104	112
Молоко									
– виробництво	млн. т	0,57	24,5	0,57	13,7	0,57	13,7	0,58	13,7
в т. ч. на одну особу	кг	397	472	404	286	409	289	414	291
– питома вага регіону	%	2,3	110	4,1	100	4,1	100	4,2	100
– удій молока на корову	кг	2533	2863	2774	2887	3007	3185	3262	3487
Яйця									
– виробництво	млн. шт.	298	16287	246	11477	298	11955	347	13046
в т. ч. на одну особу	шт.	208	314	175	240	214	252	249	277
– питома вага регіону	%	1,8	100	2,1	100	2,5	100	2,7	100
Вовна									
– виробництво	т	0,2	29,8	0,06	3,4	0,06	3,2	0,05	3,2
– питома вага регіону	%	0,6	100	1,8	100	1,9	100	1,6	100
– настриг на вівцю	кг	2,2	3,4	2,7	3,3	2,8	3,4	2,8	3,5

2004 рр. реалізувалася велика рогата худоба та свині нижчої ваги ніж у 1990 р., що спричинило недотримання надбавок за високовогове поголів'я тварин.

Місце Івано-Франківщини серед інших областей України у виробництві продукції тваринництва складає: м'яса всіх видів – 9-10 місце, молока – 9, яєць – 15-16, вовни – 10 [5, 273-282].

З наведених даних випливає, що скорочення виробництва продукції рослинництва і тваринництва негативно впливає на рівень споживання більшості основних продуктів харчування (табл. 6.) [5, 306-316], [17, 4].

ти необхідні продукти, незважаючи на те, що вони є в достатній кількості.

Виходячи із ситуації, що склалася в області, для подолання спаду виробництва сільськогосподарської продукції, підвищення показників діяльності організаційно-правових структур розроблено спеціальну "Комплексну програму перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005-2010 роках і на період до 2015 року" [18].

Програмою передбачено здійснення системи заходів, спрямованих на підвищення родючості ґрунтів, зростання врожайності

Таблиця 6

Споживання продуктів харчування на одну особу

Показники	1990 р.		до		2005 р.		до	
	Івано-Франківська область	Україна	раціональної норми, %	кг	Івано-Франківська область	Україна	раціональної норми, %	кг
М'ясо та м'ясні продукти	42,4	68,2	53	85	32,8	39,1	41	49
Молоко та молочні продукти	359,2	373,2	95	98	302,7	225,6	80	59
Яйця	208	272	72	94	231	238	80	82
Хлібні продукти	188	141	188	141	139,6	123,5	140	124
Картопля	193,2	131	156	106	186,9	135,6	153	109
Овочі та баштанні	93	102,5	58	64	83,7	120,2	52	75
Плоди, ягоди, виноград	43,9	47,4	49	53	31	37,1	34	41
Риба та рибні продукти	10,8	17,5	54	88	10	14,4	50	72
Цукор	46,4	50	122	132	35,1	38,1	92	100
Олія	10,3	11,6	79	89	12,7	13,5	98	104

Дані таблиці свідчать, що, по-перше, у 2005 р. скоротилося споживання всіх продуктів харчування на одну особу (крім олії та яєць) порівняно із 1990 р. По-друге, таких життєвоважливих продуктів, як плоди та ягоди, м'ясо, риба, овочі громадяни споживають тільки половину раціональної норми. По-третє, у півтора раза більше від раціональної норми споживається дешевих продуктів – картоплі, хліба – які водночас є менш поживними. Зазначений рівень споживання характеризує зниження життєвого рівня життя населення, яке не має можливості купува-

сільськогосподарських культур, стабілізації розвитку тваринництва, оновлення матеріально-технічної бази реформованих господарств. Для виконання програми буде:

– вдосконалено систему господарювання на засадах приватної власності на землю і майно;

– використано переваги кооперації, інтеграції, оренди, економічних методів управління;

– сформовано стабільний, повноцінний продовольчий ринок, який відповідатиме споживчому попиту населення [18, 5-6].

Виконання цих заходів, а також державна підтримка розвитку сільського господарства, допоможуть вивести аграрний сектор з економічної кризи.

IV. Висновки. За час аграрної реформи (1990-2005 рр.) у регіоні та Україні відбувся спад виробництва валової продукції сільського господарства, його обсяги скоротилися в області в 1,3 раза, в Україні в 1,6 раза. В аграрних підприємствах області спад виробництва за цей період становив 5,7 раза, в Україні – 2,8 раза. Господарства населення за цей період забезпечили приріст валової продукції на Івано-Франківщині та в Україні в 1,4 раза.

У господарствах населення області майже повністю сконцентровано виробництво картоплі (99,7 %), плодів та ягід (96,8 %), овочів (94,6 %), вівни (96,2 %), а питома вага у виробництві яєць, цукрових буряків, зернових та м'яса становить 64-82 %.

В Івано-Франківській області найменший, крім Закарпаття спад виробництва валової продукції в Україні. Цього досягнуто в основному за рахунок зосередження виробництва продукції в господарствах населення, де кращі показники господарської діяльності.

У виробництві деяких видів продукції сільського господарства в області намітилися позитивні тенденції. За час реформи зросло виробництво молока, яєць, картоплі, овочів.

Одним із шляхів виходу сільського господарства Івано-Франківщини із кризового стану є втілення в життя комплексної програми розвитку аграрного сектора, що дасть можливість відродити село, перетворити АПК у передовий сектор економіки регіону, підвищити добробут сільського населення, його зайнятість у сфері виробництва, покращити соціально-економічну ситуацію.

1. Паспорт агропромислового комплексу Івано-Франківської області. – Івано-Франківськ, 2005. – 7 с.

2. Баланюк І.Ф. Реформування в аграрному секторі регіону. – К.: ІАЕ, 1999. – 270 с.

3. Сільське господарство Івано-Франківської області: Економічна доповідь. – Івано-Франківськ: Головне управління статистики Івано-Франківської області, 2005. – 28 с.

4. Гуцуляк Г.Д. Земельно-ресурсний потенціал Карпатського регіону. – Львів: Світ, 1991. – 178 с.

5. Сільське господарство України 2005 р.: Статистич. зб. – К.: Держкомстат України, 2006. – 336 с.

6. Баланюк І.Ф. Розвиток сільського господарства в регіоні // Економіка: проблеми теорії та практики: 36. наук. праць. Вип. 210: У 4 т. – Т. II. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. – С. 500-509.

7. Реорганізація колективних сільськогосподарських підприємств, складання схем поділу колективної власності на земельні частки (паї) в Івано-Франківській області станом на 25 грудня 2005 р. – Івано-Франківськ: Обласне управління земельних ресурсів, 2006. – 32 с.

8. Валова продукція сільського господарства України (у порівнянних цінах 2000 р.): Статистич. зб. 1990-2000 рр. – К.: Державний комітет статистики України, 2002. – 28 с.

9. Валова продукція та продуктивність праці в сільському господарстві України за 2001 р. (у порівнянних цінах 2000 р.): Статистич. зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2002. – 22 с.

10. Валова продукція сільського господарства України за 2003 рік (у порівнянних цінах 2000 р.). Заключні дані: Статистич. зб. – К.: Державний комітет статистики України, 2004. – 23 с.

11. Валова продукція сільського господарства України за 2004 р. (у порівнянних цінах 2000 р.). Остаточні дані: Статистич. бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – 25 с.

12. Валова продукція сільського господарства України за 2005 р. (у порівнянних цінах 2000 р.). Остаточні дані: Статистич. бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – 24 с.

13. Рослинництво Івано-Франківської області: Статистич. зб. – Івано-Франківськ: Головне управління статистики Івано-Франківської області, 2003. – 143 с.

14. Тваринництво Івано-Франківської області: Статистич. зб. – Івано-Франківськ: Головне управління статистики Івано-Франківської області, 2003. – 152 с.

15. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник. Вип. 5. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 647 с.

16. Баланюк І.Ф. Тенденції виробництва валової продукції сільського господарства Прикарпаття // Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Серія економіка. Вип. 16. – Ужгород, 2004. – С. 100-105.

17. Саблук П.Т. Розвиток сільських територій в контексті забезпечення економічної стабільності держави // Доп. на VII річних зборах Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників. 9-10 листоп. 2005. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 19 с.

18. Комплексна програма перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005-2010 роках і на період до 2015 року. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 80 с.

The natural and climatic condition, demographic situation, resource potential of subjects economy in agrarian sector in Precarpathia are investigated. The tendency of production of gross output of agriculture is analysed. The production of output in agroformings is compared with the economies of population.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті розглядається розвиток лісогосподарського комплексу України, в тому числі, Карпатського регіону в новій економічній ситуації з врахуванням еколого-економічних та синергічних аспектів його функціонування. Важливо інтегрувати інтереси екології та економіки, що є основоположним принципом сучасної лісоекологічної політики.

Ключові слова: лісові ресурси, землі лісового фонду, лісогосподарський комплекс, сільськогосподарські угіддя, синергічний аспект, безперервне лісокористування.

I. Вступ. Лісогосподарський комплекс, як цілісна система і підсистема національної економіки України, спрямований на реалізацію двох груп завдань: забезпечення соціальних функцій відтворення, збереження і примноження лісів і лісових земель України як природних ресурсів – її національного багатства; здійснення виробничо-господарських функцій з метою раціонального використання лісосировинних ресурсів, виробництва промислової продукції, товарів народного споживання, надання послуг населенню. *Перший аспект* досліджень дає змогу визначити лісові землі як природний ресурс держави і з цих позицій оцінювати ресурсний потенціал лісового фонду країни та її регіонів. *Другий аспект* досліджень стосується питань, пов'язаних із здійсненням виробничо-господарської діяльності, спрямованої на забезпечення ресурсами лісового фонду, його раціонального використання та розширеного відтворення.

Велика увага проблемам лісогосподарського комплексу приділена у працях В.І. Вернадського, А.Є. Воейкова, І.М. Синякевича, Ю.Ю. Туниці, О.І. Фурдичко та ін., які наголошували на дотриманні наступних принципів використання, відтворення та охорони природних ресурсів, а саме: єдність використання та охорони природних ресурсів; визначення оптимальних норм природокористування; нерозривний зв'язок людини з

природою; комплексний підхід до вивчення та використання природних ресурсів; застосування досягнень науки і техніки у природокористуванні [1], [2].

II. Постановка завдання. Метою нашого дослідження є виявлення еколого-економічних аспектів лісових ресурсів, які є унікальною екологічною системою і безпосередньо впливають на стан навколишнього середовища. Ліси характеризуються високою здатністю до відновлення й оновлення, особливим балансом енергії і речовин, географічною зумовленістю. В умовах Карпатського регіону і особливо Закарпатської області вони виконують, переважно, водоохоронні, водозахисні, санітарно-гігієнічні та оздоровчі функції, а тому повинні мати обмежене експлуатаційне значення.

III. Результати. У багатьох випадках для визначення найбільш перспективних варіантів формування стратегії сталого розвитку лісового господарства необхідно розрахувати інтегральний економічний ефект від використання всіх корисних функцій лісу і його ресурсних можливостей.

Однак економічний результат взаємодії різних функцій лісу і лісогосподарської діяльності не завжди може бути представлений у сумарному вигляді. Проблема полягає в тому, що їх взаємодія сама по собі може давати певний ефект. Типовим прикладом взаємодії різних компонентів лісогосподарської діяльності є зниження екологічних параметрів повітряного і водного басейну при суцільних рубках лісу, при одночасному збільшенні економічного ефекту від використання ресурсів деревини. Наявність суперечностей між економічними і екологічними факторами у здійсненні робіт, спрямованих на збереження і використання лісосировинних ресурсів, потребує розробки певної методології у визначенні стратегії управління такими процесами. Вважаємо, що суперечності між інтересами економіки та екології повинні вирішуватись на користь останньої, враховуючи наслідки її впливу, не тільки на

стан лісів але й на забезпечення життєдіяльності людини. Необхідно також врахувати час дії і впливу екологічного і економічного ефектів. Економічний ефект може формуватись у міру здійснення виробничо-господарської діяльності й визначатись прибутком від реалізації її результатів. Екологічний ефект не завжди може бути чітко визначений у кількісному виразі, але він майже завжди дає підвищення якісних показників, які характеризують стан лісів і лісового фонду, лісосировинних ресурсів і екологічного підходу.

Використання та охорона лісових ресурсів – це дві нерозривні ланки одного ланцюга. Отже, завжди коли йдеться про використання лісових ресурсів потрібно дбати про їх охорону і відтворення. Саме такий зміст вкладається в поняття “раціональне природокористування”. Охорону лісових ресурсів слід розглядати як складову частину раціонального природокористування. Більше того, стосовно лісових ресурсів цей важливий принцип означає безперервне, невиснажливе і раціональне використання лісів.

Людство повинно навчитися виявляти взаємодію екологічних факторів і вміти визначати їх вплив на навколишнє середовище. Лише за таких умов можливе оптимальне користування природними ресурсами. Слід враховувати, що всі явища в природі закономірні, послідовні і складні. Дуже складни-

ми є явища і процеси, які відбуваються у ґрунті, в рослинних і тваринних організмах. Особливо складним є взаємозв'язок між рослинами і ґрунтом. Порушення цього взаємозв'язку негайно породжує певну реакцію, яка може супроводжуватись непередбаченими наслідками і негативно впливати на умови життя людини. Прикладом порушення такого взаємозв'язку є осушувальні меліорації на Поліссі та в Закарпатті, внаслідок чого в низинних районах Закарпатської області знизився рівень лісистості. Наслідками таких змін є також зниження продуктивності лісів, сільськогосподарських угідь, зміна рослинності, родючості ґрунтів, тощо.

Отже, основне завдання сьогодення – не брати від природного середовища ті ресурси, які їй потрібні або які вигідно використовувати, оскільки це старе гасло тоталітарної системи може призвести до катастрофи. Нині важливо вивчити взаємозв'язки і взаємодії в природі і на основі набутих знань, а також досвіду минулого, намагатися використовувати ресурси так, щоб не завдати шкоди природі.

Ці вимоги особливо актуальні для регіону Карпат України і для Закарпатської області, зокрема, де найвищий рівень лісистості та площі земель лісового фонду (табл. 1) [3, 216, 217, 347], [4, 192].

Отже, з наведеної таблиці видно, що в регіоні проживає 13% постійного населення України, при цьому тут зосереджено лише

Таблиця 1

Площа сільськогосподарських угідь, земель лісового фонду та кількість постійного населення в Карпатському регіоні

(станом на 1 січня 2006 р.)

Адміністративні області регіону Карпат України	Сільськогосподарські угіддя, тис. га	Рілля, тис. га	Землі лісового фонду, тис. га	Кількість постійного населення, тис. осіб	Припадає на одного жителя, га	земель лісового фонду
Закарпатська	413,8	196,9	694,0	1242,6	0,16	0,56
Івано-Франківська	498,9	361,2	626,0	1386,2	0,26	0,45
Львівська	1054,3	729,4	689,9	2558,8	0,28	0,27
Чернівецька	454,0	331,3	258,0	905,1	0,37	0,28
Карпатський регіон	2421,0	1618,8	2267,9	6092,7	0,27	0,37
Довідково: Україна	37039,4	30883,1	10782,2	46749,2	0,66	0,23
Регіон в % до України	6,5	5,2	21,0	13,0	x	x
Закарпаття в % до регіону	17,1	12,2	30,6	20,4	x	x

6,5% сільськогосподарських угідь та 5,2% ріллі, що засвідчує низьку землезабезпеченість такими угіддями та неспроможність задовольнити потреби населення в зернових культурах. Однак регіон вигідно виділяється на фоні України щодо земель лісового фонду, яких тут зосереджено 21,0% до аналогічного показника нашої держави. Про це зокрема, засвідчує показник в розрахунку на одного жителя щодо площі земель лісового фонду. Так, якщо по країні цей показник складає 0,23 га, то в регіоні Українських Карпат – 0,37 га, а в Закарпатській області – 0,56, що в 3,5 раза більше від площі ріллі в розрахунку на одного жителя.

Стратегічною метою лісоекологічної політики має бути цілеспрямоване переведення національного лісгосподарського комплексу на модель сталого, екологічно збалансованого, екологічно безпечного й ефективного розвитку та всебічна охорона довкілля при веденні лісового господарства. У названому комплексі взаємоузгодження інтересів і вимог екології та економіки має особливе значення, оскільки тут господарська діяльність здійснюється на великих територіях, прямо й безпосередньо пов'язана з використанням природних і біологічних ресурсів, втручанням в екологічні системи, свідомим впливом на природні процеси.

При цьому обов'язковим повинно бути врахування вимог чотирьох загальних законів, так званої, нової екології, сформульованих американським екологом Б.Коммонером:

- в природі все взаємопов'язане;
- все повинно куди-небудь діватися;
- природа знає краще (людини);
- ніщо не дається даром [5, 23-33].

Стратегічне завдання еколого-економічної політики стосовно лісового господарства – доведення лісистості до оптимального рівня як важливої складової сталого розвитку лісгосподарського комплексу та економічної безпеки країни. Основна умова – збереження площі лісів за рахунок поетапного вилучення з сільськогосподарського користування низькопродуктивних земель і їх заліснення, підвищення продуктивності насаджень, поліпшення породної структури, зміни структури лісовирощування з розширенням лісових насаджень зі скороченням віком рубки (плантаційне лісовирощування) для прискореного виробництва деревини.

Обмеженість лісів, їх нераціональне розміщення, низька експлуатаційна спроможність через екологічні мотиви, особливо в гірських регіонах, повинні вирішуватись на користь екологічних, а не економічних аспектів лісочористування.

IV. Висновки. Враховуючи важливу кліматотворюючу, протиерозійну, рекреаційну та багато інших функцій лісового комплексу на ресурси якого особливо багате Закарпаття, доцільно зберегти унікальність краю і сповна використати багатогранні аспекти лісгосподарської діяльності щодо відновлення, збереження лісів, ведення лісгосподарських робіт, використання лісосировинних ресурсів через синергійний ефект. Цей ефект широко відомий у фізіології, медицині. У лісгосподарському комплексі процеси синергії проявляються у багатфункціональній його спрямованості, включаючи екологічні, соціальні, природозахисні функції лісу і виробничо-господарську діяльність по збереженню, примноженню і раціональному використанню лісоресурсів.

Методи визначення суто синергічного ефекту як результату взаємодії різних компонентів цілісної системи лісового комплексу ще не досить глибоко досліджені в теоретичному плані і не знайшли широкого застосування в практичній діяльності і управлінні роботою лісгосподарських підприємств. Тому розробка методів визначення синергічного ефекту заслуговує більш глибокого і окремого дослідження. Саме такі аспекти і досліджуються по лінії швейцарсько-українського проекту “Розвиток лісів Закарпаття”, участь в яких бере один з учасників даної статті. Результати цих досліджень будуть викладені в наступних публікаціях.

1. Сиякевич И.М., Туниця Ю.Ю. Стимулирование эколого-экономической эффективности лесопользования. – Львов, 1983. – 175 с.

2. Фурдичко О.І. Ефективність ресурсно-виробничого потенціалу лісгосподарського комплексу (теорія, методологія, практика). Львів: Видавництво „Світ”, 1995. – 287 с.

3. Сільське господарство України за 2005 рік: Статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К., 2006. – 366 с.

4. Статистичний щорічник України за 2005 р. / Державний комітет статистики України. – К.: “Консультант”, 2006. – 575 с.

5. Коммонер Б. Замыкающийся круг. Природа, человек, технология. – Л.: Гидрометиздат, 1974. – 276 с.

This article deals with the development of forestry complex of Ukraine, including the Carpathian's region in the new economic situation taking into account the ecologic, economic and synergetic aspect of its

functioning. It is important to integrate the interests of ecology and national economy, this being the fundamental principle of up-to-date forestry ecologic policy.

Сиройч З.С.

ПРОБЛЕМЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ КРУПНЫХ ГОРОДОВ

В роботі аналізуються процеси становлення і розвитку конкурентноздатності великих міст, інституційні механізми її забезпеченості. Доводиться необхідність збалансованості інтересів великих міст, бізнесу в цілях сталого розвитку метрополітарних утворень.

Ключевые слова: крупный город, метрополия, международная конкурентность регионов, пространственная система.

I. Вступление. С вопросом развития современных городов тесно связан вопрос их конкурентоспособности. Конкурентоспособность города является одним из условий его дальнейшего развития, особенно в современной глобальной капиталистической экономике.

Конкурируют между собой, прежде всего крупные города, но основными субъектами конкуренции являются предприятия.

Современные технологии, в том числе технологии управления, а также огромный финансовый капитал, накапливаются прежде всего в крупных транснациональных корпорациях (*multinational enterprises – ME*). Поэтому именно они играют основную роль в процессе конкуренции предприятий.

II. Постановка задачи. Предприятия, как крупные, так и мелкие, действуют в определенном географическом пространстве. Они составляют основу конкурентности различных территориальных единиц. В связи с этим при рассмотрении вопроса конкурентоспособности города-метрополии необходимо обращать внимание, прежде всего, на проблемы экономической деятельности и функционирования таких экономических систем, как регион, страна или экономический союз. При этом важно определить наиболее существенные условия их устойчивого развития.

III. Результаты исследования. Основной пространственной экономической системой является национальная экономика. Конкурентоспособность национальной экономики зависит от конкурентности ее: человеческих ресурсов, инфраструктуры, натуральных ресурсов, экономической системы, экономической силы, уровня экономического, развития интернационализации, внешних связей, предприятия и отраслей, использования современных технологий, состояния финансов, научного потенциала, состояния природной среды, проводимой экономической политики, правительства [1, 166-167; 2, 82-83; 3, 333].

Главным источником конкурентного превосходства является капитал: человеческий и общественный, материальный и финансовый. В настоящее время в человеческом капитале важны квалификации, мотивировка, этика, цена и его продуктивность. Общественный капитал, главный источник современной конкуренции, состоит, прежде всего, из таких факторов как: ресурсы, качество и стоимость труда. Материальный капитал может иметь характер капитала производящего недвижимое имущество или инфраструктуру (основную, информационную, инновационную и общественную). Финансовый капитал необходим для запуска в действие других элементов капитала [4, 84-149].

Суть международной конкурентоспособности национальных экономик сводится к тому, чтобы:

- производимые в данной стране товары и услуги были лучше и дешевле, чем производящиеся в каком-либо другом месте,
- пользовались большим спросом на мировом рынке, чем предлагаемые конкуренцией,
- стоимость фирм была высокой и росла,
- рос уровень доходности капитала, а также условия для инвестиций,

– условия для этого капитала были как можно более привлекательными и притягивали заграничные финансовые средства, а значит сохраняли собственные [5, 82-83].

К группе наиболее конкурентоспособных экономик первых годов XXI века следует отнести: США, Сингапур, Ирландию, Финляндию, Нидерланды, Новую Зеландию и Эстонию [6, 29; 7, 29].

Национальные экономики имеют прямое влияние на силу и конкурентоспособность экономических групп и блоков. В современное время сформировались три главнейших цивилизованных и экономических центра (часто называемых Триадой): Западная Европа с ее сформализованной структурой – Европейским Союзом, а также США, которые являются основой Северо-Американского Свободного Торгового Соглашения и Япония – решающая о экономической силе Восточной и Юго-Восточной Азии.

В рамках глобальной экономики, а особенно в пределах Триады и также внутри отдельных крупных национальных хозяйств продолжается соперничество и конкуренция между отдельными регионами и городами, особенно между доминирующими в современной поселенческой сети – крупными городами /метрополиями/.

Роль регионов в формировании конкурентоспособности носит вспомогательный характер и состоит в создании условий для развития местных фирм [8, 59; 9, 24].

Международная конкурентность региона может трактоваться по-разному. Выделяется ее следующие элементы:

- доля международных преимуществ и положительная картина региона,
- экспортная способность региона /в отрасли товаров и услуг/;
- международная деловая и туристическая привлекательность региона,
- участие региона в международном обмене и его положительное сальдо,
- прямые иностранные инвестиции и международное туристическое движение в регионе [10, 100-102].

Зато конкурентность городов и регионов понимается двойственно:

- как состояние постоянного преимущества, которое получает данный субъект благодаря локализации в данном городе,

– как процесс конкурирования – понимаемый как посредственное конкурирование (создание условий для действующих фирм, которые дают им преимущество над конкуренцией) и непосредственное конкурирование (соперничество субъектных территориальных единиц в разных качества, имея ввиду их общественное и экономическое развитие, а также высокий жизненный уровень) [11, 103].

В связи с этим большое значение имеет определение явления конкурентоспособности крупного города /метрополии/. Согласно нашему мнению конкурентоспособность крупного города, это, иначе говоря, способность добиться конкурентного превосходства по отношению к другим субъектам общественной и экономической жизни, функционирующих в определенном географическом пространстве.

Процесс конкуренции и соперничества городов, а в особенности крупных метрополий, это соревнование с другими субъектами экономической жизни, целью которого, достичь преимущества по отношению к конкурентам на глобальном рынке. Он, прежде всего, охватывает похожие пространственные системы.

Среди наиболее важных источников конкурентного преимущества крупных городов следует выделить: уровень и качество жизни, эффективность городской экономики и способов удовлетворения общественных потребностей, привлекательность города (деловую, туристическую, культурную, природную, архитектурную, гостиничную, услуг), деятельность международных предприятий и иностранные инвестиции, функционирование системы финансовых институтов и капитала, способ правления городом и проводимую городскую политику, инфраструктуру, облик города, развитую транспортную сеть и международные соединения, состояние природной среды; деятельность представительств международных организаций, научный потенциал, безопасность в городе, эластичность рынка труда.

Конкурентоспособность крупных городов /метрополий/ можно измерять по-разному. Мерой их конкурентности может быть уровень приобретенного ими конкурентного превосходства по отношению к следующим позициям:

- заложенному идеалу,

– другим центрам данного типа,
– другим територіальним одиницям і просторовим системам, – другим суб'єктам общественної і економічної життя.

В результаті досліджень просторових одиниць виникає *standing*, характеризуючий рівень конкурентної спроможності. Сопоставлення для самих важливих метрополітенських центрів, публікуються в деяких журналах (наприклад в США – *Rand-McNally Almanach* или *Sierra Magazine*) [12, 231-234].

Метрополії конкурують для того, щоб вижити, розвиватися, а також для того, щоб як можна краще задовольняють потреби своїх жителів.

Самого вищого, в нинішнє час показателя, якості життя досягли наступні метрополії (по відношенню до рівню життя в Нью-Йорку, який прийнято за 100):

Цюрих	- 106,5;	Ванкувер	- 106,0;
Вена	- 106,0;	Женева	- 105,5;
Сідней	- 105,5;	Окленд	- 105,0;
Копенгаген	- 105,0;	Франкфурт	- 105,0;
Берно	- 104,5;	Мюнхен	- 104,5;
Амстердам	- 104,0;	Мельбурн	- 104,0;
Стокгольм	- 104,0		[13, 18].

Інтернаціоналізація економіки призводить до виникнення нових відносин між містами-метрополіями. Протекаючі в нинішнє час процеси розвитку міст вписуються в сферу глобальної економіки і внаслідок цих процесів функціонують в мережі. Згідно з визначенням, мережу можна представити як збирання місць розташованих в просторі, з'єднаних між собою вузлами [14, 226]. Вузли – це міста, а мережа складається з підприємств

Міста, створюють мережі, можна класифікувати згідно з виконуваними ними в міжнародному економічному просторі функціями. Класифікації несуть характер ранжирования і є підтвердженням їх конкурентного переважання і ролі, яку вони грають в процесі кооперації і міжнародного розподілу праці.

В Європі панують Лондон і Париж, являючись безконкурентними по відношенню до решти міст. В світовому масштабі конкуренцією для них є тільки Нью-

Йорк і Токіо. Во другій групі міських центрів як: Брюссель, Женева, Страсбург, Франкфурт, Амстердам, Мілан, Цюрих і Вена [15, 45].

Конкурентність великих міст/метрополій, в нинішнє час є основою їх подальшого розвитку. Тому однією з головних громадсько-економічних проблем сучасних метрополій є створення умов, що дозволяють реалізувати їх конкурентну перевагу, а також забезпечити конкуренцію по різних якісних критеріях, що сприяють економічному розвитку і гарантують мешканцям найкраще задоволення в громадських потребах.

Люди створюють умови для конкуренції і вступають в конкуренцію, суб'єктами якої в даному випадку є метрополії, представителі, обрані в органи самоуправління, а також світ бізнесу, розташований в окремих містах. На прийняті ними рішення впливають їх політичне, громадське і економічне переконання, знання, а також практичний досвід. Тому важливе значення для конкурентності великих міст мають два наступних фундаментальних умови:

- вибір відповідної міської політики і ефективне управління містом,
- ефективне управління його ресурсами, особливо забезпечення відповідними фінансовими засобами для подальшого розвитку.

IV. Висновок. Найбільший досвід в реалізації цих умов мають метрополії західноєвропейські і північноамериканські. Влада західних міст уже давно вибирається демократично і постійно змінюється, хоча це ускладнює виробництво, прийняття і реалізацію стратегії розвитку міст. Міська політика під впливом політичних, місцевих і матеріальних інтересів постійно змінюється, в той час як метрополії тягнуться до постійності соціально-економічних умов в інтересах свого довготривалого і стійкого розвитку. В результаті збалансованості тенденцій ділової і економічної розвитку з підвищенням конкурентоспроможності метрополій необхідно вдосконалювати інституціональні механізми функ-

ціонування великих метрополітарних образів і, перш за все, в напрямку посилення зв'язу великих міст з бізнесом.

1. *Pierścionek Z.* Strategie konkurencji i rozwoju przedsiębiorstwa. – Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 2003. – 506 s.
2. *Kuciński K.* Gospodarka globalna. – Poznań: Wyd. Kurpisz, 2002. – 271 s.
3. *Dąbrowski J. Wawrzyniak B.* Raport o zarządzaniu. Monitorowanie systemów zarządzania w warunkach transformacji // Raport o zarządzaniu. Polskie przedsiębiorstwa i menadżerowie wobec wyzwań XXI wieku. – Warszawa: Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania im. L. Koźmińskiego, 1998. – S. 329-345.
4. *Kuciński K.* Op. cit.
5. *Ibidem.*
6. *The Economist* „Świat w liczbach”. – Warszawa: Wyd. Studio Emka, 2002. – 238 s.
7. *The Economist*... 2003. Op. cit.
8. *Mazurkiewicz A.* Konkurencyjność przedsiębiorstwa jako wynik interakcji indywidualnej przedsiębiorczości i terytorialnie uwarunkowanej polityki gospodarczej w ujęciu nowej ekonomii // Zeszyty Naukowe WSDG – 2001. – a 7. – S. 55-59.
9. *Kowalczewski W.* Rola przedsiębiorstw w rozwoju regionalnym // Zarządzanie przedsiębiorstwem w regionie. – Warszawa: Wyd. Akademickie „Dialog”, 2003. – S. 17-51.

10. *Klasik A.* Międzynarodowa konkurencyjność jako kryterium restrukturyzacji polskich regionów // Konkurencyjność miast i regionów a przedsiębiorczość. Przemiany strukturalne. – Katowice: Wyd. Akademii Ekonomicznej im. K. Adamieckiego, 2001. – S. 95-111.

11. *Markowski T.* Zarządzanie rozwojem miast. – Warszawa: Wyd. Naukowe PWN, 1999. – 248 s.

12. *Obrepalski M.* Marketing przestrzeni miejskiej // Ekonomika i zarządzanie miastem / Pod. red. R. Broła. – Wrocław: Wyd. Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu, 2001. – S. 226-235; н. н. н. Swianiewicz P., Dziemianowicz W. Atrakcyjność inwestycyjna miast 1998-1999. – Warszawa: Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, 1999.

13. *The Economist*... 2003. Op. cit.

14. *Jałowiecki B., Szczepański M. S.* Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej. – Warszawa: Wyd. Naukowe Scholar, 2002. – 444 s.

15. *Jałowiecki B.* Metropolie. – Białystok: Wyd. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, 1999. – 174 s.

Becomings and development the competitiveness of large cities, institutional mechanisms of its providing are in-process analyzed. The necessity of balanced interests of large cities is proved, business for steady state of development of metropolitan educations.

Слюсар Л.І.

ТИПОЛОГІЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА СПЕЦИФІКОЮ ВІДТВОРЕННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНОЇ СТРУКТУРИ НАСЕЛЕННЯ

На основі дослідження просторової специфіки процесів формування шлюбно-сімейної структури населення України запропонована демографічна типологія регіонів України у контексті трансформації шлюбно-сімейних відносин в умовах формування постіндустріального суспільства.

Ключові слова: шлюбно-сімейна структура, розлучуваність, усталені шлюби, демографічні зони, критерії типології регіонів.

I. Вступ. Сучасний процес відтворення шлюбно-сімейної структури населення європейських країн, до яких належить і Україна, характеризується цілим рядом складних, суперечливих, неоднозначних процесів. Зміни у матримоніальній та репродуктивній поведінці населення – зниження рівня шлюбності та відповідне збільшення кількості оди-

нубу, особливо cohabitation (юридично не оформлені шлюби), високий рівень розлучуваності, зниження рівня народжуваності нижче межі природного відтворення поколінь, поширеність позашлюбних народжень – свідчать про складні процеси трансформації інститутів шлюбів та сім'ї в умовах формування постіндустріального суспільства.

II. Постановка завдання. В цілому сприймаючи нові явища у шлюбно-сімейній сфері як постіндустріальну трансформацію, треба враховувати специфічність умов відтворення населення у країнах із «перехідною» економікою, до яких належить і Україна, де складні постіндустріальні зрушення накладаються на проблеми і протиріччя соціально-економічної трансформації. Демографічний розвиток у цих країнах набуває деформованого, кризового характеру, що не може не вплинути на процеси у шлюбно-сімейній сфері. Трансформація шлюбно-сімейної сфе-

ри в умовах демографічної кризи проходить більш складно і болісно, ніж у „демографічно благополучних” країнах, такі неоднозначні демографічні явища, як нестабільність сім'ї і високий рівень розлучуваності, зростання кількості неповних сімей з дітьми набуває характеру гострих соціальних проблем, які в умовах кризового соціуму породжують такі небезпечні явища як соціальне сирітство, безпритульні діти. Саме тому зміни у процесах відтворення шлюбно-сімейної структури населення України потребують постійного моніторингу як у часовому так і у просторовому аспектах, детального вивчення і оцінки, необхідності віслідковування новітніх тенденцій та явищ у розвитку цієї сфери з метою націленості на визначення найбільш гострих проблем і їх вирішення.

III. Результати. Існує значний вплив національних, культурних та релігійних особливостей і традицій на процеси формування шлюбно-сімейної структури населення кожної країни, про що переконливо свідчать і статистичні дані [3], і дослідження вчених [4, р.53-84]. Україна є досить великою європейською державою, і процеси відтворення шлюбно-сімейної структури населення у різних її областях, у різних регіонах мають певні особливості. Аналіз регіональних особливостей структурних і динамічних характеристик шлюбно-сімейної сфери підводить нас до необхідності вирішення проблеми типології регіонів за просторовою специфікою процесів її відтворення.

Складність вирішення цієї проблеми полягає у різноплановості процесів, які характеризують шлюбно-сімейно сферу, і, відповідно, великій кількості показників, динаміка яких має різну інтенсивність і направленість, що ускладнює вибір критеріїв типології, визначення кількості демографічних зон (типів) та окреслення їх кордонів.

При відборі показників, яку слугували основними критеріями запропонованої типології регіонів України за просторовою специфікою процесів відтворення шлюбно-сімейної структури населення, ми виходили з принципів:

- 1) необхідності відслідковування новітніх тенденцій та явищ у розвитку цієї сфери;
- 2) націленості на визначення найбільш гострих проблем і їх вирішення;

3) величини розбіжності між областями, яка оцінювалась за допомогою квадратичного коефіцієнту варіації.

Виходячи з вищезгаданих принципів, як основні критерії ми використовували показники, одержані на основі матеріалів Першого всеукраїнського перепису населення 2001 р. і поточної статистичної звітності, а саме: розповсюдженість незареєстрованих шлюбів, спеціальні та загальні коефіцієнти розлучуваності, частка у загальній кількості домогосподарств тих їх типів, які представляють неповні сім'ї. Ці показники, на нашу думку, найбільш повно характеризують трансформаційні процеси у шлюбно-сімейній сфері й проблеми, які вони породжують, а також особливості окремих регіонів України. Як допоміжні критерії використовувались показники поширеності повторних шлюбів та розповсюдженості незареєстрованих шлюбів серед різних вікових груп населення. Інші показники, які характеризують шлюбну та сімейну структуру населення та процеси її розвитку, використовувались для додаткової оцінки ситуації та характеристики кожної демографічної зони.

Аналіз комплексу показників поточної статистичної звітності за 1989-2004 рр. та матеріалів Всеукраїнського перепису населення 2001 р. на засадах вищевикладених принципів та критеріїв дозволив нам виділити на території України три демографічні зони, які досить суттєво відрізняються перебігом процесів у шлюбно-сімейній сфері: Західну, Південно-Східну і Центральну (Рис 1).

Перша демографічна зона – Західна – об'єднує Закарпатську, Львівську, Волинську, Рівненську, Тернопільську, Івано-Франківську, Чернівецьку області. На її території проживає 20% населення України, у тому числі 19,2% населення шлюбного віку. Особливості цього регіону чітко окреслені, населення його областей відрізняється від мешканців інших територій своєю досить традиційною матримоніальною поведінкою, збереженням класичних сімейних цінностей і характеризується: високим рівнем шлюбності, низьким – розлучуваності, незначним поширенням «нових явищ» – незареєстровані шлюби, неповні сім'ї тощо – і меншою гостротою відповідних демографічних проблем.

Друга демографічна зона – Південно-Східна – об'єднує Автономну Республіку

Рис. 1. Поділ території України на демографічні зони за просторовою специфікою відтворення шлюбно-сімейної структури населення

Крим (разом із м. Севастополь), Запорізьку, Дніпропетровську, Донецьку, Миколаївську, Луганську, Кіровоградську, Харківську і Херсонську області. На цих територіях найбільш інтенсивно відбуваються процеси трансформації у шлюбно-сімейній сфері, що загострює відповідні демографічні проблеми. Тут спостерігаються найвищі показники розлучуваності населення, найбільш поширені незареєстровані шлюби, повторні шлюби, неповні сім'ї, у тому числі з дітьми тощо. У найбільш концентрованому вигляді ці проблеми спостерігаються у Автономна Республіка Крим, Донецька, Луганська й Харківська області, які крім того характеризуються низькими для України показниками шлюбності. На території цієї демографічної зони проживає 44,8% всього населення України, у тому числі 45,5% населення шлюбного віку, і її вплив на загальноукраїнську ситуацію є найбільшим.

Третя демографічна зона – Центральна – займає проміжне, «середнє» місце й об'єднує Вінницьку, Житомирську, Київську, Одеську, Полтавську, Сумську, Хмельницьку, Черкаську, Чернігівську області. Територіально до неї відноситься і м. Київ, однак як столичний мегаполіс він має значні особливості й пови-

нен розглядатись окремо. На території Центральної зони проживає 35,2% населення України, у тому числі 35,3% населення шлюбного віку. Значення більшості показників, що характеризують шлюбно-сімейну структуру населення та процеси її відтворення, на цій території наближається до середньо українських. Однак треба відмітити, що західні області Центральної демографічної зони – Вінницька й Хмельницька – за характером процесів у шлюбно-сімейній сфері «тяжіють» значною мірою до Західної зони, але висока питома вага осіб, які перебувають у незареєстрованому шлюбі, спонукала нас віднести їх до Центральної зони. Водночас Черкаська область за рядом показників «тяжіє» до Південно-Східної зони, але сімейна структура її населення характеризується низькою часткою неповних сімей, у тому числі сімей з неповнолітніми дітьми.

Міста Київ і Севастополь, хоча територіально відносяться до відповідних демографічних зон, мають певну специфіку демографічного розвитку, у тому числі у шлюбно-сімейній сфері, як столичний мегаполіс і досить велике місто з особливим адміністративним статусом. Вони розглядались нами окре-

мо, оскільки порівняння демографічних процесів на їх території та у регіонах, до складу яких входять поселення різних типів, є не зовсім коректним.

Цікавим є той факт, що запропонований нами поділ регіонів України за особливостями відтворення шлюбно-сімейної структури населення значною мірою співпадає з історичним поділом її території. До Західної демографічної зони нами віднесена Галичина, Закарпатська Україна, Волинь, Північна Буковина, Покуття; до Південно-Східної – Запоріжжя, Слобожанщина, Таврида; до Центральної – Гетьманщина, Лівобережжя й Поділля. Це може свідчити про визначальний вплив традицій, особливостей ментальності, які сформувались у населення певної території на протязі історичного шляху його розвитку, на сучасні особливості його демографічної поведінки, а особливо відносно взяття шлюбу та його збереження, що і визначає специфіку процесів відтворення шлюбно-сімейної структури населення у різних регіонах України.

На основі запропонованої типології регіонів України за просторовою специфікою процесів відтворення шлюбно-сімейної структури населення окреслимо основні особливості процесів шлюбності та розлучуваності населення виділених демографічних зон.

Значної просторової диференціації в інтенсивності шлюбності між регіонами України не спостерігається. У 2002-2004 рр. найвищі значення загального коефіцієнту шлюбності та загального спеціального коефіцієнту шлюбності спостерігались у населення Західної демографічної зони, а також Київської та Хмельницької областей, найнижчі – у Сумській, Чернігівській, Донецькій, Луганській, Кіровоградській областях та Автономній Республіці Крим. Треба зауважити, що навіть області України з найнижчими показниками рівня юридично оформленої шлюбності мають за європейськими мірками досить високий рівень цього показника.

Аналіз динаміки показників шлюбності населення України за останні п'ятнадцять років по регіонах свідчить, що у всіх без виключення областях спостерігалась тенденція до її зниження і крива загального коефіцієнта шлюбності відповідала кривій середньоукраїнського показника, тобто зниження за період 1989-2000 рр. з наступним підйомом. Однак інтенсивність цього процесу у різних

регіонах значно відрізнялась: за 90-ті роки найбільш значним було «падіння» у областях Південно-Східної демографічної зони, особливо у Автономній Республіці Крим, Запорізькій, Дніпропетровській, Луганській, Миколаївській і Херсонській областях; з областей Центральної зони найбільше знизились показники у Житомирській і Одеській областях; а от у областях Західної демографічної зони, де у 1989 і 1990 рр. спостерігались найнижчі показники шлюбності, ці зміни не були такими різкими.

За високими за європейськими мірками загальними показниками рівня шлюбності у всіх регіонах України «приховані» досить значні відмінності у шлюбній поведінці населення. Так, регіони суттєво відрізняються за поширеністю повторних шлюбів: частка повторних шлюбів у їх загальній кількості коливається від трохи більше 10% у Закарпатській області до майже третини у Донецькій області (квадратичний коефіцієнт варіації – біля 25%, розмах варіації майже 3 рази). Найпоширеніші повторні шлюби у Південно-Східній демографічній зоні, а особливо у Донецькій, Луганській, Миколаївській областях, а також у Полтавській області, найменш поширені – у Західній демографічній зоні.

Спостерігається досить значна регіональна диференціація повікових коефіцієнтах шлюбності жінок і чоловіків України. Найбільші розбіжності в інтенсивності шлюбності жінок у віці до 20 років, що свідчить про відмінності у поширеності ранніх шлюбів, а також у чоловіків і жінок у віці старше 40 років, що пов'язано з особливостями повторної шлюбності. «Найближчі» показники у жінок у віці 20-29 років, а у чоловіків у віці 25-34 роки.

Спостерігаються значні відмінності між регіонами України за поширеністю незареєстрованих шлюбів. Для населення Західної зони юридично не оформлені шлюби не є характерними, менше 4% одружених чоловіків та жінок перебувають у цій формі шлюбного союзу (у Львівській області – 1,5%), у той же час він є досить поширеним серед населення південних областей Південно-Східної та Центральної зони, особливо у Херсонській, Кіровоградській, Миколаївській, Одеській, Автономній Республіці Крим. Можна сподіватись, що у цих областях низький рівень зареєстро-

ваної шлюбності певною мірою компенсується шлюбністю незареєстрованою.

Відмінності між регіонами України за середнім й медіанним віком укладання шлюбу є незначними. Однак треба підкреслити, що у більш молодому віці шлюб укладається у Західному регіоні, особливо у Закарпатській області, а більш високі вікові характеристики укладання шлюбу у населення Південно-Східного регіону. Певною проблемою Західного регіону є велика кількість шлюбів, укладених у занадто молодому віці.

Аналіз динаміки показників розлучуваності населення України за останні п'ятнадцять років по регіонах свідчить, що всі ці роки її рівень був найнижчим у Західній демографічній зоні, найвищим – у Південно-Східній, однак відбувається поступове зближення її параметрів, скорочення міжрегіональних розбіжностей. Спостерігається поступове зростання рівня розлучуваності серед населення Західної зони та тих областей Центральної зони, де її рівень у 1989 р. був нижче чи на рівні середньоукраїнських показників (Вінницька, Житомирська, Чернігівська, Сумська, Київська, Полтавська, Черкаська); і у той же час – зниження рівня розлучуваності у Південно-Східному регіоні, де її показники є найвищими. Отже, хоча на заході України шлюб лишається традиційно міцним, процес поступової трансформації шлюбних відносин відбувається і тут, що ж до тенденції зниження показників розлучуваності на територіях з її максимальним рівнем, то це можна пояснити поширенням незареєстрованого шлюбу, розпад якого не фіксується у статистичній звітності.

Суттєвих регіональних відмінностей за показниками розподілу розлучень за тривалістю шлюбу та середньою тривалістю розірваних шлюбів на території України не спостерігається.

IV. Висновки. Дослідження регіональних особливостей структурних і динамічних характеристик шлюбно-сімейної сфери відтворення населення України дозволяє зробити висновок, що на всій її території відбувається трансформація шлюбно-сімейних відносин, що є як проявом глобальних тенденцій їх розвитку на етапі формування постіндустріального суспільства, так і наслідком складних соціально-економічних умов життєдіяльності населення в умовах перехідного соціуму. Хоча

зміни шлюбно-сімейної структури населення і процесів її формування на всій території України відбуваються в одному напрямку, спостерігаються відмінності між регіонами за масштабами сучасних демографічних трансформацій, в основі яких лежать особливості традицій шлюбної і сімейної поведінки населення, що і визначає форму і масштаби «демографічної відповіді» цього населення на постіндустріальні й соціально-економічні зрушення.

Запропонована типологія регіонів України за просторовою специфікою процесів відтворення шлюбно-сімейної структури населення дозволила визначити три демографічні зони – Західну, Південно-Східну і Центральну – які відрізняються глибиною трансформації шлюбно-сімейних відносин: населення Західної демографічної зони характеризується більш «традиційною» матримоніальною поведінкою, збереженням класичних сімейних цінностей, що визначає особливості його шлюбно-сімейної структури; у інших регіонах трансформація шлюбно-сімейної поведінки населення почалась раніше і відбувалась більш інтенсивно, що призвело до загострення певних демографічних проблем, особливо у Південно-Східній демографічній зоні.

Особливості шлюбно-сімейних процесів у різних регіонах України повинні бути враховані при розробці як заходів загальнодержавної демографічної політики у справі зміцнення інституту сім'ї, так і стратегії демографічної політики у кожному регіоні. Наприклад, пріоритетним завданнями демографічної політики у шлюбно-сімейній сфері у Західному регіоні повинно стати збереження цінних народних традицій міцності шлюбу, поваги до інституту традиційної християнської сім'ї, які ще збереглися у цій місцевості, але значною мірою втрачені на іншій території України (негативна тенденція до зростання рівня розлучуваності свідчить про загрозу втрати цих цінних демографічних особливостей регіону); також шляхом підвищення демографічної культури необхідно поступово знизити кількість «занадто молодих шлюбів», питома вага яких є високою, особливо у Закарпатській області.

Одним із першочергових завдань сучасної демографічної політики в Україні повинна стати інтеграція сучасної ідеології сімейного

будівництва в існуючі етнокультурні шлюбні традиції кожного регіону. Лише розбудова шлюбно-сімейних відносин на засадах цієї інтеграції дасть можливість „гармонізувати” ці відносини, вирішити найгостріші демографічні проблеми цієї сфери і тим самим сприяти прискоренню подолання демографічної кризи.

1. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії. – К.: Інститут економіки НАН України, 2001. – 580 с.

2. The New Demographic Regime. Population Challenges and Policy Responses. Edited by M. Macura,

A.L.MacDonald, W. Haug. – UN, New York and Geneva, 2005. – 301 p.

3. Demographic yearbook, 2000.: United Nations, New York, 2002.

4. Kuijsten A. Recent trends in household and family structures in Europe // Household Demography and Household Modelling. – New York and London: Plenum Press, 1995.

On the basis of research of spatial specific of processes of forming of marriage-domestic structure of population of Ukraine demographic tipologiya of regions of Ukraine in the context of transformation of marriage-domestic relations in the conditions of forming of postindustrialno company is offered.

Маліков А.В.

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ

Стаття присвячена статистичній оцінці доходів населення Автономної республіки Крим та особливостям їх формування. В статті також проведена порівняльна характеристика динаміки та структури доходів населення України та населення Кримського півострова.

Ключові слова: доходи, заробітна плата, структура доходів населення.

I. Вступ. Дослідження рівня життя населення регіонів України є важливим науковим напрямком соціально-економічної оцінки розвитку регіонів. Науковий напрям з дослідження доходів населення, як складовий елемент формування рівня життя, серед науковців користується досить широкою популярністю. Серед відомих науковців, які досліджували проблеми формування доходів необхідно виділити Е. Лібанову, А.Колота, Д. Богиню і В. Мандибуру. В той же час, дослідженню регіональних особливостей формування доходів населення приділяється доволі мало уваги. В даній статті автором було запропоновано оцінити та порівняти особливості матеріального становища населення А.Р.Крим та України.

II. Постановка завдання. Очевидно, що серед основних пріоритетів регіональної соціально-економічної політики чільне місце має посідати формування та розвиток висо-

кого рівня життя населення. А тому, дослідження аспектів формування рівня життя населення окремих регіонів, а саме доходів населення, та порівняльна характеристика з відповідними показниками в цілому по країні дозволить виявити та проаналізувати особливості соціально-економічного розвитку регіону. Такий статистико-економічний аналіз створить передумови до вдосконалення регіональної соціально-економічної політики.

III. Результати. Протягом 1999-2004 років, в Автономній Республіці Крим, як і в цілому по Україні відбулося значне покращення рівня матеріальної забезпеченості населення. В першу чергу слід відмітити, стабільну тенденцію зростання як номінальних, так і реальних доходів населення. Так, в підтвердження вищесказаної тези, динаміка зростання середньомісячної номінальної заробітної плати найманих працівників свідчить про щорічне суттєве збільшення матеріального забезпечення найманих працівників Кримського півострову (див. табл.1).

Проте, слід відмітити, що за досліджуванний період темпи зростання заробітної плати найманих працівників, в середньому по Україні, випереджали темпи зростання заробітної плати найманих працівників, що проживають в А.Р.Крим. Це означає, що рівень доходів найманих працівників А.Р.Крим поступається середнім показникам по Ук-

Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати найманих

Рік	А.Р.Крим		Україна		Співвідношення заробітної плати Криму до України, у %
	грн	% до попереднього року	грн	% до попереднього року	
1	2	3	4	5	6
1999	168	-	178	-	94,4
2000	225	133,9	230	129,2	97,8
2001	301	133,8	311	135,2	96,8
2002	358	118,9	376	120,9	95,2
2003	433	120,9	462	122,9	93,7
2004	543	125,4	590	127,7	92,0
2005	730	134,4	806	136,6	90,6

працівників за 1999-2005 роки, грн.

Рік	А.Р.Крим		Україна		Співвідношення заробітної плати Криму до України, у %
	грн.	% до попереднього року	грн.	% до попереднього року	
1	2	3	4	5	6
1999	168	-	178	-	94,4
2000	225	133,9	230	129,2	97,8*
2001	301	133,8	311	135,2	96,8
2002	358	118,9	376	120,9	95,2
2003	433	120,9	462	122,9	93,7
2004	543	125,4	590	127,7	92,0
2005	730	134,4	806	136,6	90,6

Джерело: за даними Державного комітету статистики.

раїні. Відображенням такої диференціації є динаміка показників співвідношення заробітної плати кримчан до середнього рівня заробітної плати найманих працівників по Україні (див. табл.1, графа 6).

Цікавим фактом є також те, що за 2000-2005 роки диференціація між рівнем заробітної плати найманих працівників А.Р.Крим та середнім рівнем заробітної плати по Україні лише збільшувалася. В 2005 році

розмір середньомісячної заробітної плати найманих працівників в Криму складав лише 90,6% від середнього розміру заробітної плати найманих працівників України, в той час як в 2000 році – 97,8%.

Крім цього, при дослідженні матеріального становища населення, необхідно приділити достатньої уваги такому економічному явищу як заборгованість із виплати заробітної плати. В цілому, динаміка заборгованості із виплати заробітної плати по регіонах України досі відзначається наявністю суттєвого

обсягу заборгованості з виплати заробітної плати. Відмітимо, що на початок 2006 року обсяг заборгованості з виплати заробітної плати в А.Р.Крим дорівнювала 45,6 млн.грн., що складає близько 4,7% всієї заборгованості по Україні. На початку 2000 року питома вага регіону в структурі загальноукраїнської заборгованості з виплати заробітної плати складала лише 2,8%, обсяг заборгованості в той час становив 180,8 млн.грн. Таким чином, на фоні загального зменшення обсягів заборгованості з виплати заробітної плати, в регіонах України має місце міжрегіональний перерозподіл обсягу загальної заборгованості. Такі процеси вплинули на зростання частки заборгованості з виплати заробітної плати саме кримського півострову в структурі загальноукраїнського обсягу боргу з виплати заробітної плати, що не може позитивно впливати на стан матеріального становища кримчан.

Поряд із збільшенням номінальних доходів населення кримського півострову від-

бувалося зростання реальної заробітної плати. Слід відмітити, що в А.Р.Крим, починаючи з 2001 року реальна заробітна плата, як і в цілому по Україні набула тенденції постійного зростання. Протягом

2002 року в А.Р.Крим реальна заробітна плата підвищилася на 17,5%, у 2003 р. – на 12,3%, в 2004 р. на 23,1%, в 2005 р. – на 18,7% (рис.1). В той же час, рівень зростання реальної заробітної плати по Україні постійно випереджав темпи зростання реальної заробітної плати кримчан, відповідна тенденція мала місце і при порівнянні номінальної заробітної плати.

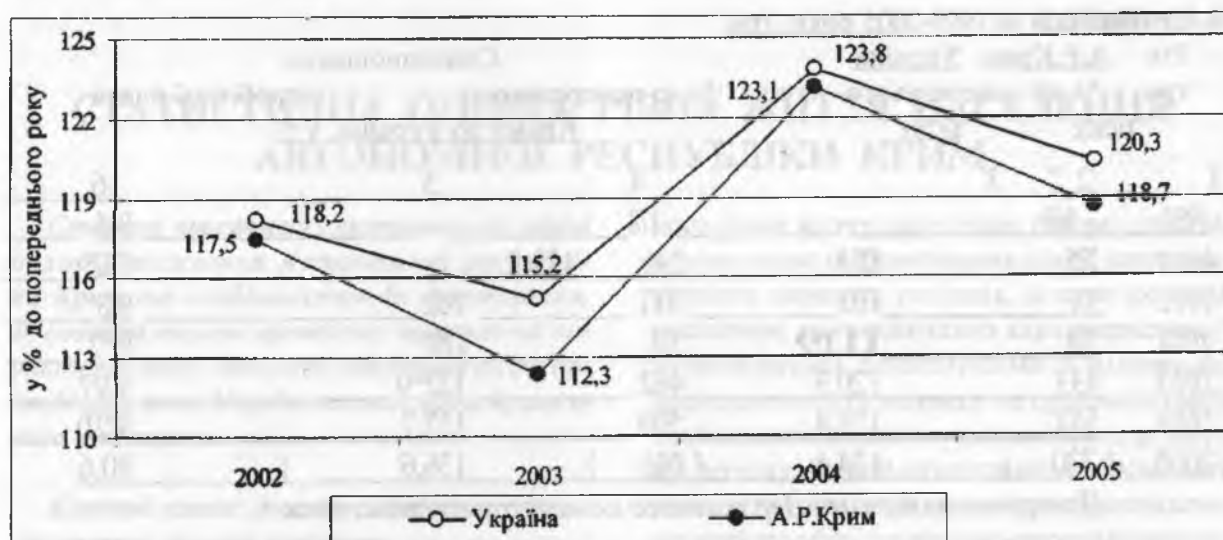

Рис. 1. Індекси реальної заробітної плати по Україні та в А.Р.Крим за 2002-2005 роки, у % до відповідного періоду попереднього року*

* Дані Державного комітету статистики.

Так як доходи є головним індикатором рівня життя населення, ми можемо зробити висновки про те, що рівень матеріального забезпечення населення А.Р. Крим поступається середнім показникам по Україні, що негативно може впливати на формування рівня життя населення кримського півострову.

Важливим аспектом дослідження рівня життя населення А.Р.Крим є порівняльний аналіз динаміки сукупних еквівалентних доходів кримчан та показників доходів в середньому по Україні, за кварталними оцінками в 2003-2005 роках. Саме завдяки кварталному розрізу буде досягнуто можливість виявлення потенційної сезонності у формуванні доходів населення А.Р.Крим та України в цілому, а також встановити і оцінити диференціацію сезонності формування доходів кримського регіону при порівнянні з серед-

ньо українськими значеннями. Так, на рисунку 2 зображена динаміка сукупних еквівалентних доходів населення Криму та

України за кварталами 2003-2005 років. Динаміка сукупних еквівалентних доходів населення України та Кримського півострову має схожу тенденцію, при чому за 2004-2005 роки кожного кварталу спостерігається зростання розміру доходів населення (рис.2).

Тенденція щоквартального зростання доходів населення України в цілому та А.Р.Крим зокрема, свідчить про відповідну соціальну політику держави, яка була на-

правлена на поступове проте потужне зростання державних соціальних гарантій (мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії). Такі напрямки соціальної політики держави особливо відчутного результату досягають в 2004-2005 роках. На противагу цьому, 2003 рік характеризується більш природними тенденціями економічного характеру, на основі яких найбільші доходи населення формувалися в 3-4 кварталах року, найменші – в першому кварталі.

Відмітимо, що соціальна політика держави щодо зростання державних соціальних гарантій безпосередньо впливає на поліпшення матеріального становища населення, проте слід рахуватися з економічними особливостями та закономірностями формування доходів.

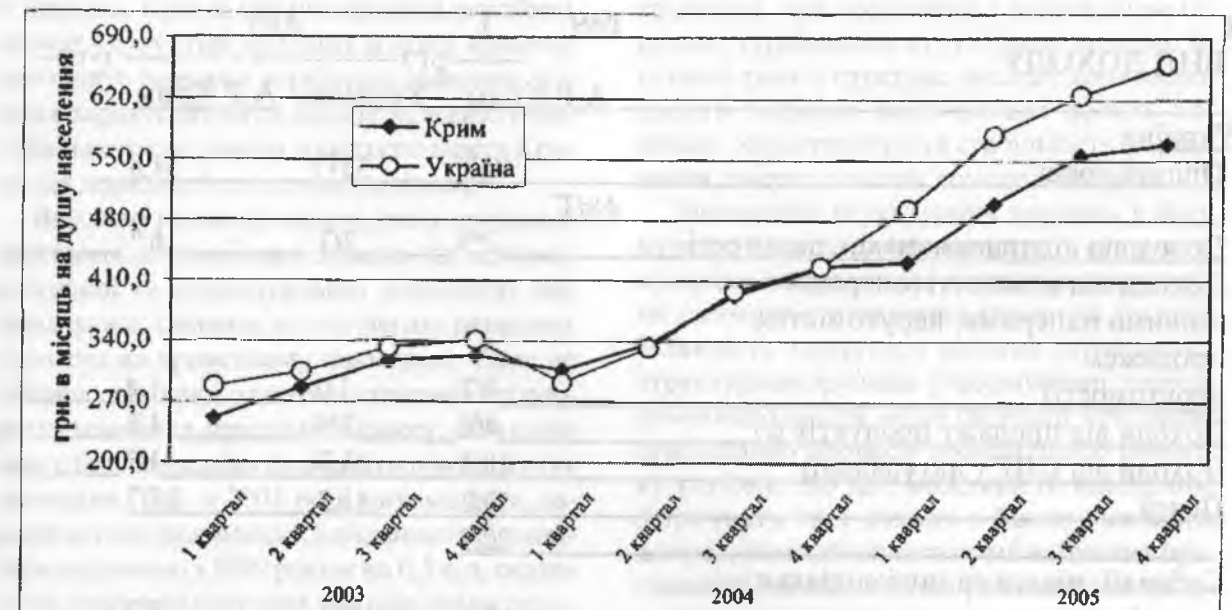

Рис. 2. Динаміка сукупних еквівалентних доходів населення України та А.Р.Криму по кварталам за 2003-2005 роки, грн. на місяць у розрахунку на одну особу.

Таким чином, проведений аналіз динаміки еквівалентних витрат та доходів, а також їх співвідношення дав можливість зробити висновки про існування позитивних тенденцій матеріального становища населення України в цілому та населення Автономної республіки Крим зокрема.

Покращення рівня матеріального становища населення автономної Республіки Крим за 2001-2005 роки отримало також своє позитивне відображення і в структурі доходів домогосподарств (табл. 2).

За досліджуваний період в структурі сукупних доходів домогосподарств автономної Республіки Крим відбувається стабільне зростання питомої ваги оплати праці. Окрім цього намітилася стійка тенденція до зростання доходів від підприємницької діяльності. Особливо слід відмітити поступове зростання в структурі доходів домогосподарств питомої ваги пенсії. Натомість, за 1999-2005 роки спостерігається зменшення питомої ваги пільг та субсидій в структурі сукупних доходів домогосподарств кримського півострова.

Таблиця 2
Структура загальних доходів домогосподарств України у 2001-2005 роках, у відсотках

Вид доходу	1999		200f	
	А.Р.Крим	Україна	А.Р.Крим	Україна
Оплата праці	40,8	35,1	51,8	48,1
Доход від підприємницької діяльності	2,9	2,7	6,8	5,2
Доходи від власності (операцій з цінними паперами, нерухомістю, продажем нерухомості)	0,7	ІД	1,4	1,0
Доходи від продажу продуктів с/г	4,3	3,9	4,1	4,8
Доходи від ОПГ (натуральні)	18,2	23,7	1,7	6,3
Пенсії	19,2	15,2	23,7	22,9
Субсидії, пільги та інші соціальні трансферти	5,3	6,4	2,2	3,5
Грошова допомога від родичів та знайомих	4,8	3,0	5,4	4,8
Інші доходи	3,8	8,9	2,9	3,5
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0

I ВИД ДОХОДУ	1999	I -----ргт----- А.Р.Крим Україна	2005 -----^----- А.Р.Крим
			г-тг-
Україна			
Оплата праці	40,8	35,1	51,8
	48,7		
Доход від підприємницької діяльності	2,9	2,7	6,4
Доходи від власності (операцій з цінними паперами, нерухомістю, продажем нерухомості)	0,7	1,0	1,4
Доходи від продажу продуктів с/г	4,3	3,9	4,0
Доходи від ОПГ (натуральні)	18,2	23,7	1,7
Пенсії	19,2	15,2	23,7
	22,9		
Субсидії, пільги та інші соціальні трансферти	5,3	6,0	2,2
Грошова допомога від родичів та знайомих	4,8	3,0	5,0
Інші доходи	3,8	8,9	2,9
Разом	100,0	100,0	100,0
100,0			

Джерело: за розрахунками співробітників Інституту демографії та соціальних досліджень за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України Держкомстату України.

Крім цього, у 2005 році, при порівнянні з 1999 роком, відбулося дуже суттєве зменшення питомої ваги натуральних доходів від особистого підсобного господарства, що певною мірою може свідчити про покращення матеріального становища населення. Відмітимо, що в 2005 році при порівнянні з 1999 роком питома вага доходів від ОПГ в структурі сукупних доходів зменшилася з 18,1% в 1999 році до 1,7% в 2005 році відповідно. Зменшення питомої ваги такого структурного елементу сукупних доходів як „доходи від особистого підсобного господарства» є дуже позитивним соціально-економічним явищем, при чому в Криму цей показник є меншим за відповідне значення в середньому по Україні.

Досліджуючи структуру доходів домогосподарств України за 1999-2005 роки відмітимо, що основним джерелом сукупних доходів домогосподарств А.Р. Крим, як і раніше, залишаються трудові доходи. Протягом 1999-2005 років питома вага трудових доходів постійно зростала, що може свідчити про підвищення вагомості трудової діяльності як основного чинника покращення матеріального становища населення. Трудові доходи

характеризують доходи, що формуються на основі оплати праці найманих працівників та доходів осіб, які займаються підприємницькою та індивідуальною діяльністю.

Головним складовим елементом трудових доходів є оплата праці найманих працівників. Впродовж 1999-2005 років питома вага оплати праці в структурі сукупних доходів домогосподарств кримського півострову мала ознаки зростання і стала основним чинником збільшення трудових доходів населення в цілому. Відмітимо, що за 1999-2005 роки питома вага оплати праці збільшилася з 40,8% до 51,8% (див.табл.2). При цьому величина частки цього доходу в структурі сукупних доходів домогосподарств А.Р.Криму перевищує відповідні показники по Україні на 5,7 та 3,7 процентні пункти в 1999 та 2005 роках відповідно.

Наступним за своїм значенням джерелом доходів домогосподарств А.Р.Крим є пенсії. Необхідно відмітити суттєве збільшення показника питомої ваги пенсійних виплат в структурі сукупних доходів населення Криму за 1999-2005 роки. Порівняно з 1999 роком, питома вага пенсійних виплат в структурі сукупних доходів домогосподарств в 2005 році збільшилася на 4,5 п.п., склавши більше п'ятої

їх частини. Крім цього питома вага пенсійних виплат в структурі сукупних доходів кримчан перевищує середньо українське значення, що може характеризувати більшу залежність матеріального становища домогосподарств Криму від державної соціальної політики.

Важливо також приділити увагу процесові зростання питомої ваги доходів від підприємницької та індивідуальної діяльності, що перш за все, свідчить про розвиток ринкових відносин на кримському півострові. Саме це джерело доходів є ознакою інтенсивності розвитку малого та середнього бізнесу, які в свою чергу безпосередньо формують рівень життя громадян. Так, в 2005 році питома вага доходів від підприємницької діяльності збільшилася порівняно з 1999 роком на 0,5 п.п., склавши в структурі сукупних доходів домогосподарств 6,8%. Інші складові сукупного доходу, які характеризують розвиток ринкової діяльності, а саме: доходи від операцій з нерухомістю та цінними паперами (доходи від власності), доходи від продажу продуктів сільського господарства зазнали незначного зниження (див.табл.2).

Підсумовуючи проведений аналіз структури доходів домогосподарств Автономної Республіки Крим за 1999-2005 роки відмітимо лише, що структурі сукупних доходів були притаманні більш інтенсивні та якісні

зрушення, при порівнянні з відповідною середньо українською структурою доходів. За останні роки структура доходів домогосподарств України змінювалася досить повільно, характеризуючи стабільність формування джерел доходів домогосподарств.

Зменшення структурних зрушень у формуванні доходів домогосподарств супроводжувалося позитивними тенденціями зростання головних структурних елементів доходів. Наявність характеру якісних позитивних структурних зрушень у формуванні доходів домогосподарств може свідчити про певну стабілізацію процесів економічного розвитку регіону, що дає можливість населенню формувати свої доходи з більш важливих джерел, таких як оплата праці найманих працівників, доходи від підприємницької діяльності тощо.

Наступним головним позитивним аспектом матеріального забезпечення населення є поліпшення структури витрат домогосподарств автономної Республіки Крим. Зазначимо, що структура сукупних витрат домогосподарства характеризує співвідношення ресурсів домогосподарств, що були ними витрачені для задоволення своїх як продовольчих, так і не продовольчих потреб. В цілому по регіону, основною статтею сукупних витрат домогосподарств А.Р.Крим є витрати на харчування (рис.3).

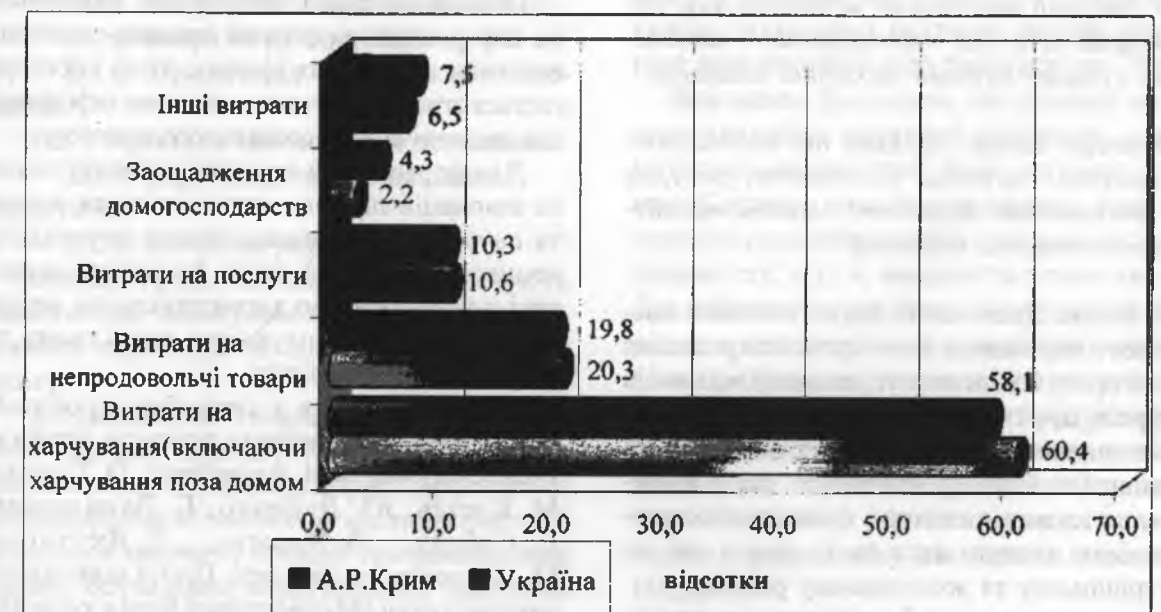

Рис. 3. Структура сукупних витрат домогосподарств України та А.Р.Крим за даними обстежень умов життя домогосподарств, за 2005 рік, %

Джерело: за розрахунками співробітників Інституту демографії та соціальних досліджень за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України Держкомстату України.

Так, в 2005 році питома вага витрат на харчування складала 60,4%, для порівняння: в середньому по Україні цей показник становив 58,1%. Так як, питома вага витрат на харчування є дуже чутливим показником, що безпосередньо прямо віддзеркалює рівень життя населення, то більший розмір цього показника в кримському регіоні може характеризувати гірший рівень життя домогосподарств Криму.

IV. Висновки. Серед головних пріоритетів регіональної соціально-економічної політики чільне місце має посідати формування та розвиток високого рівня життя населення. Дослідження аспектів формування доходів населення А.Р.Крим, та порівняльна характеристика з відповідними показниками в цілому по країні дозволить виявити та проаналізувати особливості соціально-економічного розвитку регіону та створить передумови до вдосконалення регіональної соціально-економічної політики.

ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В РЕГІОНІ

У статті висвітлено методологічні та практичні аспекти статистичного забезпечення сучасної науково-технічної політики.

Ключові слова: наукова та інноваційна діяльність, система показників, ресурси та результати діяльності, науково-технічна та інноваційна політика.

I. Вступ. Досягнення науки і техніки виступають ключовим фактором покращення якості продукції та послуг, економії всіх видів ресурсів, зростання продуктивності праці, удосконалення організації виробництва та підвищення його ефективності, що в кінцевому підсумку визначає конкурентоспроможність підприємств та їх продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Визнання провідної ролі науково-технічної сфери в становленні та зміцненні господарства ставить на перший план необхідність розробки та реалізації активної наукової та інноваційної політики [1, 463].

За проведеними результатами дослідження відмітимо, що темпи зростання заробітної плати найманих працівників, в середньому по Україні, випереджали темпи зростання заробітної плати найманих працівників, що проживають в А.Р.Крим. Це означає, що рівень доходів найманих працівників А.Р.Крим поступається середнім показникам по Україні. Так як доходи є головним індикатором рівня життя населення можемо зробити висновок про те, що рівень матеріального забезпечення населення А.Р. Крим поступається середнім показникам по Україні, що негативно може впливати на формування рівня життя населення кримського півострову.

This article devoted to a statistical estimation of incomes of the population of Crimea and also features of their formation. In article the comparative characteristic of dynamics and structure of incomes of the population of Ukraine and the population of Crimea also is lead.

Бліннікова О.В.

Очевидною стає і необхідність забезпечення інформаційних потреб науково-технічної політики в сучасних умовах, коли спостерігається стрімке зростання значення інформації для економічного і соціального прогресу.

Для формування стратегії розвитку науки та інновацій широко застосовується поняття наукового та інноваційного потенціалу, концепція вивчення якого базується на системі показників, що характеризують ресурси та результати наукових досліджень та інноваційної діяльності.

Вагомий внесок у розробку проблеми активізації інноваційних процесів зробили вчені економісти В. Андрійчук, О. Глушко, М. Кисіль, Ю. Лупенко, Б. Данилишин, П. Саблук, В. Чижова, Л. Федулова, М. Шарко та інші автори. Проте можливості використання інформаційної бази у розробці науково-технічної та інноваційної політики в регіоні розкриті недостатньо.

II. Постановка завдання. Мета дослідження полягає у необхідності вивчення складу

показників наукового та інноваційного потенціалу, систематизації їх сукупності та практичного використання для формування науково-технічної політики в регіоні.

III. Результати. Розробка та реалізація науково-технічної та інноваційної політики передбачає глибоке розуміння повноти та складності процесів, які відбуваються в економіці. Їх обґрунтування неможливе без повного використання достовірних статистичних даних про розвиток науки та інновацій.

В складі системи показників наукового та інноваційного потенціалу виділяють характеристики ресурсів і результатів наукової та інноваційної діяльності. Відповідно сукупність показників наукового та інноваційного потенціалу можна систематизувати наступним чином:

1. Наукова діяльність.

1.1. Ресурси науки.

1.1.1. Кадри.

1.1.2. Матеріально-технічна база.

1.1.3. Фінансові ресурси.

1.2. Результати наукових досліджень і розробок.

1.2.1. Виконання і впровадження наукових досліджень і розробок.

1.2.2. Наукові публікації.

1.2.3. Технології (патенти, ліцензії тощо).

2. Інноваційна діяльність.

2.1. Ресурси інноваційної діяльності.

2.1.1. Витрати на інновації.

2.1.2. Придбання та передача технологій.

2.2. Результати інноваційної діяльності.

2.2.1. Виробництво інноваційної продукції.

2.2.2. Вплив на результати

Вказані групи показників забезпечують комплексну оцінку масштабів, складу і динаміки наукового та інноваційного потенціалу.

Ресурси науки. Найважливішою складовою науково-технічного потенціалу держави виступають наукові кадри. Характер наукової діяльності визначає місце особистості вченого в творчому процесі створення нових знань, обумовлює перетворення проблеми комплексного розвитку та ефективного використання людського фактора в одну з найбільш актуальних проблем економіки. Завдання збереження наукових кадрів повинно стати державним пріоритетом [2,30].

Показники форм державних статистичних спостережень дозволяють проаналізувати чисельність працівників, що виконують науково-технічні роботи, за рівнем їх освіти та наявності наукового ступеня кандидата та доктора наук, а також за категоріями персоналу.

Чисельність працівників наукових установ Івано-Франківської області у 2005 р. становила 1157 осіб, з них дослідників – 552, техніків – 212. Їх кількість зменшилась проти рівня 2004 р. на 1,7 %. У науково-технічній діяльності було зайнято 945 сумісників, активність їх за рік скоротилась на 10 % [3,20].

Питома вага спеціалістів вищої кваліфікації, що мають науковий ступінь доктора чи кандидата наук, у загальній кількості наукових працівників з урахуванням сумісників становила 24,8 % проти 26,2 % у 2004 р.

Серед індикаторів науково-технічного розвитку країн – членів ЄС, який характеризує насиченість трудових ресурсів держави науковими кадрами, є частка спеціалістів, що виконують наукові та науково-технічні роботи, у загальній чисельності робочої сили [4,4].

В розрахунку на 10 тис. осіб економічно активного населення в області чисельність виконавців науково-технічних робіт склала у 2005 р. 30 проти 32 осіб у 2004 р. В загальному у державі насиченість трудових ресурсів науковими кадрами значно вища і протягом останніх двох років складає 78 осіб.

Важливим фактором, що впливає на результативність наукової діяльності, є стан матеріально-технічної бази наукових установ. Система показників містить дані про вартість основних засобів науково-дослідної діяльності, у т. ч. машин та устаткування. Для здійснення порівняльного аналізу матеріально-технічної оснащеності науковців у різних сферах діяльності розраховують відносні показники, що характеризують фондоозброєність (вартість основних засобів у розрахунку на одного працівника) та технічну озброєність (вартість машин і устаткування у розрахунку на одного виконавця НДДКР).

Середньорічна вартість основних засобів наукової сфери за 2005 р. становила 34,7 млн. грн., у т. ч. машин і устаткування – 6,8 млн. грн., або 19,6 %. Частка основних засобів наукових організацій в загальному їх обсязі

підприємств і організацій області складала за цей період близько 0,2 %. Фондоозброєність науковців становила у 2005 р. 31,3 тис. грн. і зросла проти 2004 р. на 14,7 %, технічна озброєність – 6,2 тис. грн., що на 12,7 % більше, ніж у 2004 р.

У 2005 р. науковими організаціями виконано робіт на 31,9 млн. грн., у тому числі власними силами – 31,1 млн. грн. Значну питому вагу у загальному обсязі робіт, виконаних власними силами, займають науково-технічні послуги – 54,1 % та науково-технічні розробки – 31,7 %. Частка науково-дослідних робіт склала 14,2 % проти 11,5 % у 2004 р. На виконання науково-технічних робіт у 2005 р. було асигновано 30,7 млн. грн., що вище рівня 2004 р. на 24 %. Фінансування здійснювалося за рахунок коштів організацій підприємницького сектору (51,7 %), власних коштів (19,8 %), асигнувань бюджету (21,1 %) [3,19].

Результати наукових досліджень і розробок. Результативність роботи науково-технічної сфери є визначальним фактором економічного зростання держави. Важливим показником для аналізу є кількість наукових розробок та розподіл їх за основними напрямками. Заслужують уваги публікації та патентно-ліцензійна діяльність науковців, їх міжнародне співробітництво.

Серед виконаних у 2005 р. науковими організаціями робіт 17 спрямовано на створення нових видів техніки, 104 – нових технологій, 11 – сортів рослин, 417 – методів та теорій тощо.

Нові технічні рішення на рівні винаходу використані при виконанні майже кожної другої роботи із створення нових видів техніки. З розроблених нових технологій майже третина – ресурсозберігаючі. Інноваційну спрямованість мали близько 128 робіт. У 2005 р. науковими організаціями подано 89 заявок, в тому числі 4 заявки в закордонні патентні відомства, та отримано 50 охоронних документів на об'єкти права інтелектуальної власності.

Продовжує зростати публікаційна активність науковців області. У 2005 р. кількість друкованих робіт збільшилась порівняно з 2004 р. на 24 % і становила 4132 публікацій, у тому числі 242 монографії, підручники, навчальні посібники, 2912 статей у фахових наукових журналах.

Для здійснення міжнародного співробітництва науковцями області здійснено 112 виїздів за кордон, основною метою яких була участь у міжнародних наукових дослідженнях [3,24].

Ресурси інноваційної діяльності. З метою оцінки стану та перспектив інноваційного розвитку використовують показники, що відображають процеси створення, впровадження та розповсюдження на ринку нових або вдосконалених продуктів, технологічних процесів. Основні завдання охоплюють також визначення обсягу ресурсів, що направляються на інноваційну діяльність, оцінку факторів, що сприяють інноваціям або стримують їх, аналіз впливу інновацій на результати діяльності підприємств.

Діючи на даний час міжнародні норми збору статистичних даних щодо інновацій, сформульовані в так званій «Настанові «OSLO» і розроблені для вивчення технологічних інновацій, що являють собою кінцевий результат інноваційної діяльності. Розрізняють два типи технологічних інновацій – продуктові і процесові, які в свою чергу класифікуються за ступенем новизни [5,30].

Ступінь участі підприємств в інноваційній діяльності характеризують показники рівня інноваційної активності.

За даними статистичного спостереження у 2005 р. нововведення здійснювали 40 промислових підприємств, що на 9,1 % менше проти 2004 р., частка їх в загальній кількості обстежених зменшилась з 14,8 % до 13,7 %. Протягом останніх шести років питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, суттєво не змінювалась і не перевищувала в середньому 15 %.

Інноваційно активними підприємствами у 2005 р. було витрачено 56,2 млн. грн. Із загальної суми майже 80 % склали капітальні витрати [6,4].

На дослідження і розробки, які є ключовим фактором технологічного розвитку, кошти витрачало кожне четверте інноваційно активне підприємство, або 3,4 % загальної кількості промислових підприємств.

Питома вага витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи в обсязі інноваційних витрат зменшилась з 11,3 % у 2004 р. до 1,6 % у 2005 р. Загальний обсяг витрат в цьому напрямку становив 833,6 тис. грн.

Технологічний розвиток промислового виробництва може базуватися на власному інноваційному потенціалі або на придбанні технологій зі сторони.

Так, для реалізації технологічних інновацій у 2005 р. три підприємства (7,5 % від кількості інноваційно активних підприємств) придбали права на патенти, ліцензії на використання об'єктів права інтелектуальної власності. На ці цілі було витрачено 3,9 млн. грн., або 6,9 % загальної суми інноваційних витрат.

Близько 38 % підприємств, що здійснювали інновації, придбали засоби виробництва на суму 20,3 млн. грн. (36 % від загальних витрат).

Технологічна підготовка виробництва була одним з поширених напрямків інноваційної діяльності, на що третьою промислових підприємств асигновано 5,6 млн. грн. У промисловості області за 2005 р. було впроваджено 36 нових технологічних процесів, майже 30 % з яких забезпечують економічне використання матеріальних та енергетичних ресурсів [3,44].

Динаміка впровадження прогресивних технологічних процесів, освоєння нових видів продукції в області характеризується даними, наведеними у табл. 3.

Серед джерел фінансування через високі ставки мало використовуються для здійснення нововведень кредити. Так, за рахунок банківських кредитів виконано 15,4 % загального обсягу інноваційних робіт (у 2004 р. – 21,2 %). Кошти з державного та місцевого бюджетів на фінансування інноваційних

робіт взагалі не виділялись. Фінансування нововведень іноземними та вітчизняними інвесторами коштами з позабюджетних фондів не проводилось.

Результати інноваційної діяльності. Оцінка результатів інноваційної діяльності є актуальним напрямком статистики інновацій, що може зацікавити споживачів інформації на всіх рівнях управління. Вона має значення також при виборі перспективних інвестиційних проектів. Узагальнюючим показником виступає обсяг інноваційної продукції, склад якої визначається за типами технологічних інновацій з врахуванням ступеня їх новизни.

У 2005 р. майже кожне десяте промислове підприємство області поставляло на ринок нову продукцію, обсяг якої склав 200 млн. грн., або 3,1 % від загального обсягу реалізованої промислової продукції. Частка ця зменшилась проти 2004 р. на 0,2 відсоткового пункту.

Частка принципово нової та продукції, що зазнала суттєвих технологічних змін, у загальному обсязі інноваційної порівняно з 2004 р. зменшилась на 31,4 відсоткового пункту і склала 55,5 %.

На експорт поставлено 53,6 млн. грн. інноваційної продукції, де принципово нова продукція становила 86,8 % [6,9].

Оцінка результативності інноваційної діяльності поєднується з вивченням факторів, що перешкоджають її здійсненню. Ці аспекти можуть бути досліджені шляхом вивчення думки підприємств. В результаті об-

Таблиця 3

Впровадження нових технологічних процесів та освоєння нових видів продукції в Івано-Франківській області

Роки	Впроваджено нових технологічних процесів		Освоєно нових видів продукції,* найменувань
	всього процесів	з них маловідходних, ресурсоощадних	
2000	57	27	536
2001	40	26	575
2002	25	22	480
2003	21	18	308
2004	16	11	118
2005	36	10	107

* З 2003р. – видів інноваційної продукції

У 2005 р. в структурі витрат за джерелами фінансування найбільша частка припадала на власні кошти – 84,6 % загальної суми (у 2004 р. – 64,1 %).

стеження органами статистики інноваційно активних підприємств та аналізу їх відповідей на запитання "Чи привела інноваційна діяльність, що здійснювалась підприємством протягом останніх трьох років, до зміни показників" встановлено вплив цього процесу на показники розвитку підприємств (табл. 4) [6,10].

В таблиці проводиться аналіз відповідей по кожному з показників і розраховується баланс між питомою вагою позитивних та негативних відповідей, який вказує на тенденцію, що буде переважати в динаміці кожного показника.

Із 13 питань, які були запропоновані підприємствам, лише 3 (23,1 %) отримали "плюсовий" баланс, решта – від'ємні. Тобто, результативність інноваційної діяльності, що здійснювалась промисловими підприємствами області протягом останніх трьох років, залишається низькою.

Аналіз факторів, що стримували інноваційну діяльність протягом останніх років і

справлятимуть суттєвий вплив у середньостроковій перспективі, показав, що з них найважливішими є: нестача власних коштів (указали понад 70 % обстежених промислових підприємств), великі витрати на нововведення (56 %), недостатня фінансова підтримка держави (49 %), високий економічний ризик (41 %), тривалий термін окупності нововведень, а також недосконалість законодавчої бази (35 %). Крім того, від 14% до 19 % підприємств зазначили, що здійсненню інновацій перешкоджали: нестача інформації про нові технології та ринки збуту, нестача кваліфікованого персоналу та несприятливість підприємства до нововведень, відсутність можливостей для кооперації з іншими підприємствами і науковими організаціями та попиту на продукцію[6,12].

IV. Висновки. Основним стратегічним завданням науково-технічної та інноваційної політики є формування науково-технічного потенціалу, що динамічно розвивається та відповідає сучасним вимогам і ресурсним

Таблиця 4

Вплив інноваційної діяльності на показники розвитку промислових підприємств за 2003-2005 рр.

(в % до кількості інноваційно активних підприємств)

Показники	Вплинула	Не вплинула	Баланс
Заміна знятої з виробництва застарілої продукції	28	72	-44
Розширення асортименту продукції	80	20	60
Збереження і розширення традиційних ринків збуту	63	37	26
Створення нових ринків збуту:			
в Україні	65	35	30
за межами України	33	67	-34
Забезпечення відповідності сучасним стандартам	50	50	-
Підвищення гнучкості виробництва	40	60	-20
Зростання виробничих потужностей	45	55	-10
Скорочення витрат на заробітну плату	15	85	-70
Скорочення матеріальних витрат	33	67	-34
Скорочення енергетичних витрат	35	65	-30
Зниження забруднення навколишнього середовища	25	75	-50
Поліпшення умов праці	38	62	-24

можливостям країни. В останні роки у промисловості області дещо активізувалась інноваційна діяльність, проте вплив інноваційного процесу на економіку ще недостатній.

Спостерігається негативна динаміка чисельності працівників наукових установ, зокрема, безпосередніх виконавців науково-технічних робіт. Недостатньою є насиченість трудових ресурсів науковими кадрами. Частка науково-дослідних робіт в загальному обсязі залишається найменшою. Згортається діяльність заводського сектору науки.

Частка інноваційно активних підприємств в області протягом останніх років суттєво не змінювалась і не перевищувала в середньому 15%. Питома вага витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, які є ключовим фактором технологічного розвитку, в обсязі інноваційних витрат зменшилась у 2005 році до 1,6%. Не спостерігається активної діяльності у напрямку придбання та передачі технологій. Частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації промисловості становила близько 3%. Песимістичними залишаються оцінки підприємств щодо результативності інноваційної діяльності.

Подолання негативних тенденцій в значній мірі залежить від того, які критерії, шляхи, засоби та ресурси визначатимуться для досягнення цієї мети. Отже, розробка та реалізація дієвої наукової та інноваційної політики держави, здатної зосередити ресурси та зусилля на пріоритетних напрямках, набуває критичної значимості.

Пріоритетні завдання діяльності органів виконавчої влади із забезпечення національної безпеки у науково-технологічній сфері визначено Указом Президента України №606/2006 від 17.07.2006р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006р. «Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України» [7].

Одним з перших завдань окреслено розвиток національної інноваційної системи як сукупності інституцій, що забезпечують про-

ведення ефективної державної інноваційної політики.

Особлива увага приділяється здійсненню заходів щодо створення в найближчі два роки системи інформаційно-аналітичного забезпечення здійснення державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки і, зокрема, оптимізації системи державної статистичної звітності у сфері інноваційної діяльності та її адаптації до відповідних стандартів ЄС.

Подальший розвиток інформаційної бази щодо наукової та інноваційної діяльності має передбачати удосконалення інструментарію статистичного спостереження; організацію моніторингу стану та руху наукових кадрів; забезпечення збору даних про інновації в сфері послуг, що інтенсивно розвивається, та агропромислового комплексу, який активно трансформується; вивчення механізмів стимулювання наукової та інноваційної діяльності.

1. Федулова Л.І., Глушко О.О. Тенденції розвитку науково-технологічної та інноваційної діяльності в Україні // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2005. – Випуск 210. – С.463-476.

2. Шарко М.В. Модель формування національної інноваційної системи України // Економіка України. – 2005. – №8. – С.25-30.

3.Збірник «Наукова та інноваційна діяльність в області» – Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2006. – 94с.

4.Жукович І.А., Кузнецова О.М. Методологічні аспекти аналізу звітних даних про стан науково-технічної діяльності в Україні // Статистика України. – 2002. – №2. – С.4-7.

5.Руководство по сбору и обработке данных в области технологических инноваций // OSLO MANUAL. Париж, 1992. – 52с.

6.Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2005 р. Економічна доповідь. – Івано-Франківськ: Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2006. – 12 с.

7.Указ Президента України №606/2006 від 17.07.2006р. «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006р. «Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України»

The methodological and practical aspects of the statistic's equipment of modern scientific and technical policy are enlightened in this article.

УДОСКОНАЛЕННЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ВИРОБНИЦТВА АГРОФОРМУВАНЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ПРИКАРПАТТЯ

Висвітлено особливості удосконалення галузевої структури виробництва сільськогосподарських підприємств за нинішніх умов. Розроблено напрями та методичні основи процесу дослідження оптимізації виробничої структури, уточнено критерії оцінки щодо її досконалості.

Ключові слова: галузева структура виробництва, сільськогосподарські підприємства, удосконалення, розвиток.

I. Вступ. Період реформувань в аграрному секторі економіки спричинив, окрім очікуваних змін у процесах становлення та розвитку сільської території, ще й низку непередбачуваних чи незапланованих трансформацій. Так, упродовж п'ятнадцятирічного періоду галузева структура виробництва в сільськогосподарських підприємствах зазнала значних змін. Наслідком її недосконалості стало гальмування прибуткового функціонування агроформувань та розвитку економіки аграрного сектора в цілому.

Питання, пов'язані з вирішенням проблем удосконалення структури виробництва в сільському господарстві, висвітлені у працях вітчизняних вчених-економістів, зокрема: О.П. Азізова, П.К. Канінського, Н.В. Статівки, М.М. Турченка, С.М. Чмиря.

Водночас, зважаючи на природно-кліматичну різноманітність території країни та деякі організаційні відмінності у становленні аграрного сектора, кожен регіон (область) потребує окремого підходу до визначення тенденцій вдосконалення галузевої спеціалізації сільськогосподарських підприємств. Тому виникає необхідність запропонувати конкретні напрями та порядок вирішення досліджуваної проблеми на основі сучасних особливостей функціонування суб'єктів господарювання Івано-Франківської області.

II. Постановка завдання. Досліджуючи процес удосконалення галузевої структури виробництва, слід визначити його будову, сутність, етапи та послідовність реалізації

конкретних заходів. При розробці даної теми застосовувались загальнонаукові та специфічні методи дослідження, основними з яких є: діалектичний, що використовувався для вивчення законів пізнання економічних процесів; аналізу і синтезу – для дослідження внутрішньої будови явищ суспільного життя; наукової абстракції – для формулювання теоретичних узагальнень і висновків.

III. Результати. Вдосконалення структури виробництва є багатоаспектним процесом, який, окрім визначення конкретних заходів та дій, передбачає складну організаційно-методичну систему. Її елементи в загальних рисах відображають послідовність оптимізації структури виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах (рис. 1).

Дана схема (рис. 1) включає три основні блоки:

1. Обґрунтування цільових орієнтирів.
2. Практична діяльність задля досягнення мети.
3. Оцінка отриманого результату.

Перший етап досліджуваного процесу є одним із найважливіших, оскільки від правильності й доцільності постановки цільових орієнтирів залежить подальший напрямок та обсяг діяльності.

Основною кінцевою метою вдосконалення структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах є оптимізація співвідношення галузей та підгалузей аграрного виробництва, що сприятиме забезпеченню соціально-економічного розвитку сільської території. При цьому визначення мети не є завершеним етапом, оскільки в процесі практичної діяльності, спрямованої на її досягнення, виникатимуть певні проблеми, неузгодженості, потреби – тоді визначена мета може коригуватися. В межах загальної мети необхідно послідовно визначити більш деталізовані завдання. У свою чергу, головна мета є забезпечуючим елементом більш загальних (на державному чи регіональному рівні) цілей розвитку сільського господарства. Її суть полягає у створенні сучасного конкурентоспроможного агропромислового комплексу, який характеризується виз-

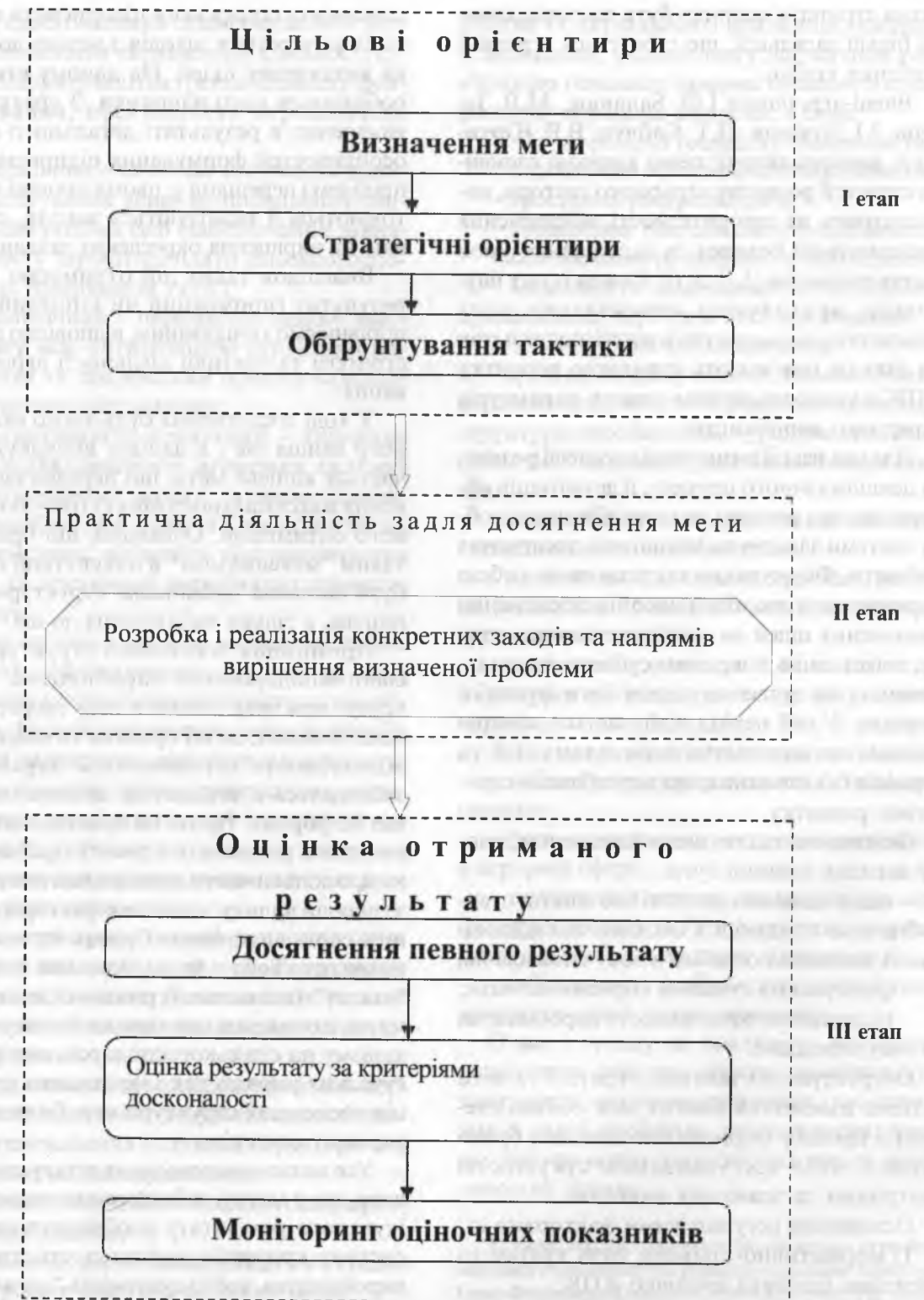

Рис. 1. Схема реалізації процесу вдосконалення структури виробництва

наченими критеріями розвитку [1, 17].

Важливим кроком до цієї мети є обґрунтування стратегії – розрахованої на перспективу системи заходів, що забезпечує досягнення конкретних накреслених цілей [2, 11].

У процесі дослідження стратегія, як і мета,

може уточнюватись, проте в найзагальніших рисах її суть полягатиме у визначенні напрямів оптимізації структури виробництва на основі паритету соціальних, економічних, екологічних та інших основних цілей загальнодержавного розвитку. Тобто дана конк-

ретна стратегія повинна бути підпорядкована більш загальній, що стосується аграрної політики країни.

Вчені-аграрники І.Ф. Баланюк, М.В. Зубець, І.І. Лукінов, П.Т. Саблук, В.В. Юрчишин, виокремлюючи певні ключові елементи стратегії розвитку аграрного сектора, наголошують на пріоритетності забезпечення продовольчої безпеки та поліпшення умов життя селянства [3, 4, 5, 6]. Кожен із цих науковців, враховуючи визначальну роль сільського господарства в житті людини, так чи інакше пов'язують стратегію розвитку АПК з удосконаленням певних параметрів аграрного виробництва.

Для реалізації визначеної стратегії розвитку досліджуваного процесу, її деталізації, обґрунтовують тактику, що передбачає розробку системи заходів та механізмів досягнення цієї мети. Формування тактики являє собою окреслення способів і засобів досягнення визначених цілей на найближчу перспективу, тобто лінію поведінки суб'єкта господарювання на сучасному етапі його функціонування. У цей період відбувається конкретизація та систематизація плану дій та термінів їх виконання, що передбачено стратегією розвитку.

Основними тактичними заходами в даному випадку повинні бути:

- налагодження екологічно чистого виробництва продукції в обсягах, що відповідають наявним потребам з боку споживачів;
- формування сучасної виробничої бази;
- підвищення ефективності виробництва та ресурсовіддачі.

Обґрунтування тактики, стратегії та мети – тісно взаємопов'язаних між собою елементів процесу формування цільових орієнтирів є чітко врегульованою сукупністю внутрішніх та зовнішніх чинників.

Основними регулюючими факторами є:

- 1) нормативно-правова база країни та державна політика стосовно АПК;
- 2) потреби населення;
- 3) науково-технічний прогрес;
- 4) потенційні можливості підприємств.

Перші три чинники є зовнішніми щодо певного агроформування, а останній фактор – внутрішній і відображає індивідуальну дієздатність кожного господарства зокрема.

Наступним важливим кроком у процесі вдосконалення структури виробництва

сільськогосподарських підприємств є реалізація конкретних заходів з метою досягнення визначених цілей. На даному етапі розробляються його напрямки. З урахуванням виявлених в результаті детального аналізу особливостей формування підприємства та проблем і перешкод у цьому процесі обґрунтовуються й реалізуються заходи, спрямовані на вирішення окреслених завдань.

Внаслідок таких дій отримуємо певний результат (проміжний чи кінцевий), який порівнюємо з очікуваним, відповідно до мети, стратегії та тактики діяльності агроформування.

У ході дослідження будь-якого економічного явища (як і в даному випадку) визначається кінцева мета, що передбачає досягнення максимального ефекту (результату) від його оптимізації. Очевидно, що практично таким “максимумом” в цій ситуації не може бути так звана “досконала” структура виробництва, а тільки наближення до неї.

Організація досконалої структури сільськогосподарського виробництва, у свою чергу, можлива тільки в ході теоретичного моделювання, де всі процеси та явища чітко відповідають встановленим параметрам, знаходяться в заздалегідь визначених зв'язках та формах. Проте на практиці досягнення такого результату є досить проблематичним, оскільки часто певні явища в економіці, зазнаючи впливу зовнішніх факторів, змінюють свою внутрішню будову та напрямки розвитку. Тобто як не можливе існування “чистої” (досконалої) ринкової конкуренції чи налагодження досконалого цінового механізму на сільськогосподарському ринку в сучасних умовах, так і неможлива організація досконалої структури виробництва в аграрному секторі.

Усе вищезазначене дає підставу стверджувати, що з метою забезпечення високого очікуваного результату необхідно визначити систему критеріїв досконалості структури виробництва, тобто сукупність “ознак, на основі яких здійснюється оцінка, визначення чи класифікація явища” [7, 268].

В основу побудови критеріїв ступеня досконалості структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах покладено множинність визначених цілей. Тому система є багатокритеріальною. Основними критеріями є:

- економічний, що передбачає оцінку

впливу вдосконалення співвідношення галузей на показники економічної діяльності суб'єкта підприємництва (рентабельність функціонування, ефективність виробництва тощо);

- соціальний – визначає сукупність впливу досліджуваних явищ на поліпшення соціальної ситуації на селі (забезпечення зайнятості, росту заробітної плати сільськогосподарських працівників та ін.);

- екологічний – передбачає оцінку взаємозв'язку між оптимізацією структури виробництва та тенденціями процесу природно-ресурсного відтворення;

- організаційно-технічний – визначає рівень співвідносності аграрних галузей в організаційному аспекті, зокрема стосовно впровадження новітніх технологій на підприємствах, розвитку підприємництва в АПК та організації виробничих процесів в цілому.

Отже оцінюється відповідність даним критеріям досліджуваного процесу та його результату (оптимізованої структури виробництва). Кожен з визначених вище критеріїв має свої підсистеми, що його деталізують. Крім цього, дана багатокритеріальна система функціонує за допомогою сукупності показників, що забезпечують математичне числове вираження ступеня досконалості структури виробництва.

Отже отримуємо певний результат (проміжний чи кінцевий), який порівнюємо з очікуваним, відповідно до визначеної раніше мети, стратегії та тактики діяльності агроформування.

Серед показників оцінки ефективності здійснених змін, тобто результативності процесу вдосконалення галузевої структури виробництва, найважливішими є:

- рівень спеціалізації сільськогосподарського виробництва;
- динаміка рівня спеціалізації та ступінь впливу різних факторів на певну зміну;
- коефіцієнт внутрігосподарської спеціалізації;
- коефіцієнт технологічної спеціалізації;
- коефіцієнт внутрігалузевої спеціалізації;
- інтегральний коефіцієнт спеціалізації;
- інтегральна ефективність спеціалізації сільського господарства.

IV. Висновки. Досліджувана проблема – вдосконалення галузевої структури вироб-

ництва – є актуальною і важливою, оскільки її вирішення, у свою чергу, сприятиме розв'язанню основних завдань сучасного етапу розвитку аграрних відносин, а саме:

1. На мікрорівні (осередку підприємств):
 - підвищення ефективності виробництва;
 - зростання ресурсовіддачі;
 - збільшення рентабельності діяльності;
 - забезпечення розширеного відтворення;
 - можливість підвищення інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання.

2. На мезорівні (регіональному):
 - зростання прибутковості сільськогосподарських підприємств за рахунок оптимізації структури виробництва, з урахуванням його орієнтації на високорентабельні види продукції;

- спеціалізація та концентрація сільськогосподарського виробництва;

- вирішення екологічних проблем, зокрема раціональне використання природно-ресурсного потенціалу;

- поліпшення умов праці та життя селян за рахунок удосконалення процесу виробництва.

3. На макрорівні (загальнодержавному):
 - забезпечення продовольчої безпеки населення;

- формування конкурентного середовища в аграрній сфері;

- поліпшення соціальної ситуації на селі (опосередковано та безпосередньо за участю сільськогосподарських підприємств);

- забезпечення стабільного економічного зростання даної галузі економіки.

Отже, з огляду на важливість вирішення окреслених завдань, можна говорити про значущість наукових розробок, що стосуються даної проблеми, яка в сучасних умовах набула нових характерних рис та особливостей прояву.

1. Комплексна програма перспективи агропромислового комплексу та розвитку сільських територій Івано-Франківської області у 2005 – 2010 роках і на період до 2015 року. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 80 с.

2. Міщенко А.П. Стратегічне управління: Навч. посіб. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 336 с.

3. Баланюк І.Ф. Реформування в аграрному секторі регіону. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 270 с.

1. Зубець М.В. Напрями економічного зростання агропромислового комплексу України. – К.: Аграрна наука, 1999. – 56 с.

2. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України // Економіка АПК. – 2000. – № 8. – С. 3 – 36.

3. Юрчишин В.В. Стратегічні аспекти пореформеного розвитку аграрних відносин. Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК // Соціально-економічні проблеми села. – Ч.1. – К.: ІАЕ УААН, 2001. – 373 с.

4. Словарь иностранных слов / Под ред. В.В. Пчелкиной. – М.: Рус. язык, 1989. – 624 с.

The improvement of a particular branch structure of production of agricultural enterprises is reflected. Directions and methodical bases of process of research of optimization of production structure are developed. The criteria of estimation are improved in relation to its perfection.

Костюченко Н.М.

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЯК ПРІОРИТЕТ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Робота присвячена пошуку напрямків до створення інституційного механізму забезпечення сталого розвитку як пріоритету регіональної соціально-економічної політики.

Ключові слова: інституції, інститут, інституційні зміни, інституційний механізм, сталий розвиток, регіональна політика.

I. Вступ. Екологічні навантаження і обмеження сьогодні спостерігаються в усіх економічних системах. В даний час економічна практика все гостріше стикається з обмеженістю ресурсів, з вичерпним характером невідновлюваних природних ресурсів і недостатністю асиміляційних властивостей природи. Існування та наростання глобальних екологічних проблем, розвиток локальних криз і катастроф призводить до усвідомлення необхідності врахування стану навколишнього середовища при ухваленні економічних рішень.

Виснаження значної частини природних ресурсів та забруднення навколишнього середовища викликає необхідність пошуку найбільш раціональних форм, методів та шляхів охорони та раціонального використання природних ресурсів з метою гарантування екологічно безпечного сталого розвитку. Для забезпечення життєздатного еколого-економічного розвитку, необхідна політика відмінна від політики з техногенним типом мислення. Тобто необхідна еколого-орієнтована соціально-економічна політика, чому має передувати створення нового інституційного механізму – інституційного механізму сталого розвитку.

“Думати глобально – діяти локально” – основний лозунг досягнення сталого розвит-

ку. Таким чином, пріоритетним є досягнення сталого розвитку, перш за все, на регіональному (місцевому) рівні. На практиці більшість локальних територій (окремі домашні господарства, ферми, невеликі товариства/села, мікрорегіони/райони) далекі від стійкості розвитку. Багато підприємств не-ефективні у використанні енергії та ресурсів. Саме тому, перш за все, необхідно розглядати екодеструктивну діяльність на регіональному рівні, яка в результаті і складає неефективне використання ресурсів у світі взагалі.

Саме тому проблема створення нового інституційного механізму забезпечення сталого розвитку як пріоритету регіональної соціально-економічної політики є актуальною на сьогодні.

II. Постановка завдання. Мета роботи полягає в пошуку шляхів створення інституційного механізму сталого розвитку як пріоритету регіональної соціально-економічної політики.

III. Результати. Сталий розвиток

Усвідомлення катастрофічності ситуації, що складається в світі, викликало занепокоєння багатьох країн та прийняття ними концепції сталого еколого-економічного розвитку, що враховує обмеженість природно-ресурсного потенціалу і необхідність ефективного використання природних ресурсів. Саме поняття “сталий розвиток” трактується в програмі всесвітньої співпраці «Порядок денний на XXI століття» як гармонійне досягнення цілей високої якості навколишнього середовища і здорової економіки для всіх народів світу, задоволення потреб людей і збереження стійкості розвитку протягом тривалого періоду.

Концепція сталого розвитку носить глобальний характер, що виявляється у взаємозв'язку складних екологічних, економічних і соціальних проблем. Проте перехід до стійкого розвитку – процес тривалий та складний. Значну роль відіграють локальні дії. На практиці сталого розвитку можна досягти лише, якщо він буде інтегрований у такі сфери, як виробництво, використання землі, транспорт, житлове будівництво і переважно економічний розвиток.

Необхідність інституційних змін на шляху до сталого розвитку

Колізії ринкових перетворень, які мають місце в сучасній практиці господарювання України, вимагають розробки ефективного інструментарію, який би забезпечив консолідацію зусиль всіх суб'єктів економічних відносин. Більш того, необхідні такі інституційні зміни, які б прискорили процеси соціально-економічного росту в умовах обмеженості природних ресурсів і необхідності вирішення гострих екологічних проблем.

Існуюча інституційна структура національної економіки повною мірою не відповідає новим вимогам економічних перетворень на шляху України до сталого еколого-економічного розвитку унаслідок значного потенціалу системних суперечностей. Такі суперечності виникають через низьку адаптацію до сучасних ринкових реалій інститутів, які залишилися від командно-адміністративної системи централізованого управління, і через слабку здатність активно вступати у відтворювальний процес інститутів, народжених трансформаційними змінами. Інститути не виконують своєї основної функції, тобто не забезпечують справедливих “правил гри” між основними суб'єктами економічних відносин. У зв'язку з цим зростає інтерес до інституційної теорії, обґрунтовується необхідність соціальних змін, розвиток інститутів, їх структур і видів.

Питаннями інституцій, інституційних змін займалися свого часу Т. Веблен, У. Мітчелл, Д. Коммонс. Це представники старого інституціоналізму. Серед представників нового інституціоналізму можна виділити Р. Коуза, Р. Беккера, Д. Норта, М. Спенсера, Р. Фогеля, Дж. Стігліца та ін. [1]. Сьогодні у зв'язку з переходом на сталий еколого-економічний розвиток необхідне формування нового інституційного механізму. На сучасному

етапі в рамках інституційної теорії працюють такі вчені, як А. Шастітко, А. Тарушкін, А. Олейник, Р. Нурєєв, А. Нестеренко, А. Аузан, В. Тамбовцев, А. Радигін та ін.

Інститути – це “правила гри” в суспільстві. Інститути є комплексом офіційних і неофіційних обмежень і визначають шлях, за яким суспільство розвиватиметься в часі [2].

В наукових дослідженнях спостерігається неоднозначність трактування поняття “інститут”. Під інститутом розуміють і формально або неформально закріплену норму, і організації/установи [3]. В сучасній літературі визначення інституту зазвичай спирається на поняття норми або правила, що визначає ті або інші аспекти соціально-економічної діяльності суб'єктів або їх груп [4]. А. Шастітко дає визначення інституту як сукупності: а) правил, що розмежовують поведінку економічних агентів та упорядковують взаємодію між ними, а також б) відповідних механізмів контролю за дотриманням даних правил [5]. О. Сергиєнко пропонує наступну класифікацію інститутів: 1) системи ухвалення рішень; 2) норми, традиції, звичаї та інші правила поведінки; 3) організації [6].

Часто має місце ототожнення інститутів та організацій. У даному питанні Д. Норт чітко розмежовує ці два поняття. Як вважає Д. Норт, інститут – це “правила гри”, а організації та установи – це “гравці” [7]. Інститут як норма, що регулює взаємодію суб'єктів на основі узгодження обмежень в їх діяльності, реалізує свій зміст через суб'єкти – організації, установи і т.д. [3]. Не коректно поєднувати в одному понятті і суб'єкти (організації), і об'єкти (інститути) відносин (див. Таблицю 1).

Забезпечення дієвої інституційної бази стійкого еколого-економічного розвитку на всіх рівнях є основою для повної реалізації Порядку денного на XXI століття.

Основою для інституційних змін має стати екологічна освіта та екологізація економіки, і як результат, розвиток екологічного мислення, зміна свідомості, і способу життя. Екологізація економіки стає однією з найважливіших вимог сучасності, і означає системний підхід до навколишнього середовища, а також екологізацію всього соціально-економічного розвитку, націлену на зниження природоємності виробництва на основі впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Таблиця 1

Інститути та організації для координації поведінки людини
(складено автором на основі [2] та [8])

Соціальний капітал	ІНСТИТУТИ		ОРГАНІЗАЦІЇ
	ПРАВИЛА		
	Неформальні	Формальні	
Мораль	Правила	Регулювання	Державні установи
Освіта	Довіра		Фірми
	Загальні цінності	Закони	Організації громадянського суспільства
Релігія	Норми		Поліція
	Традиції	Конституції	Суди і т.д.

Традиційні,
неформальні

Сучасні,
формальні

Критерій доцільності інституційних змін та ефективності інститутів на шляху до сталого розвитку

Основою наявності в країні елементів сталого розвитку можуть виступати індикатори сталого еколого-економічного розвитку. Також такі індикатори можуть використовуватися і як критерії ефективності інституційних змін на шляху до сталого розвитку.

Політика вважається ефективною, якщо вона вирішує проблеми, які мала вирішувати [9]. Щодо інститутів на шляху до сталого розвитку, то критерій ефективності означає, що ці інститути сприяють досягненню стійкості розвитку.

Для України найближчим часом може виявитися цілком реальною ситуація, коли вихід із кризи та формальне економічне зростання буде супроводжуватися подальшою екологічною деградацією за умови недотримання вимог та рекомендацій переходу до сталого еколого-економічного розвитку.

Проте досягнення стійкості розвитку починається з регіонального рівня. Отже, для оцінки тенденцій розвитку регіонів країни необхідна система базових індикаторів, що відображають сукупність економічних й екологічних змін.

Існують різні системи індикаторів сталого розвитку країни, розроблені з урахуван-

ням досвіду Комісії зі стійкого розвитку ООН, Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Всесвітнього Банку, Європейського співтовариства та ін.

Використання базового списку показників є необхідною умовою початкового етапу роботи зі створення національної системи показників сталого розвитку. Система індикаторів повинна включати доступний для огляду перелік показників, що найбільш повно характеризують ключові проблеми сталого розвитку. Проте варто мати на увазі, що показники самі не завжди дають відповідь на питання про стійкість/нестійкість процесів, що відбуваються. Відповідь на дане питання можна одержати тільки після правильної інтерпретації отриманих результатів. Розглянемо деякі індикатори (пріоритетні базові індикатори), які, на наш погляд, здатні характеризувати розвиток регіонів країни або окремих суб'єктів господарювання на шляху до сталого розвитку (див. Таблицю 2).

У таблиці 2 "х" - це значення індикатора, що варіюється для кожного регіону країни або кожного окремого домогосподарства. "у" - це динаміка індикатора, на основі якої можна зробити висновок, тобто оцінити динаміку - чи є вона позитивна або негативна. Якщо всі показники мають позитивну оцінку, в регіоні спостерігається стійкість розвитку.

Таблиця 2

Пріоритетні базові еколого-економічні регіональні індикатори України (складено на основі [10], [11], [12], [13] та [14])

Проблема	Індикатор	Значення індикатора	Динаміка індикатора	Оцінка динаміки
Споживання природних ресурсів. Технологічний рівень.	1. Енергоємність	х	у	Позитивна \ Негативна
Аварії й катастрофи. Екологічний збиток. Відновлення основного капіталу. Технологічний рівень.	2. Коефіцієнт оновлення основних фондів (з урахуванням інновацій)	х	у	Позитивна \ Негативна
Забруднення навколишнього середовища. Здоров'я населення. Технологічний рівень.	3(а). Викиди забруднюючих речовин у повітря на одиницю ВВП	х	у	Позитивна \ Негативна
	3(б). Викид твердих речовин від стаціонарних джерел	х	у	Позитивна \ Негативна
	4. Скидання забруднюючих речовин у воду на одиницю ВВП	х	у	Позитивна \ Негативна
Відходи. Технологічний рівень.	5. Викиди парникових газів	х	у	Позитивна \ Негативна
	6(а). Кількість невикористаних, незнешкоджених токсичних відходів	х	у	Позитивна \ Негативна
	6(б). Кількість невикористаних і незнешкоджених токсичних відходів на одиницю ВВП	х	у	Позитивна \ Негативна
Обізнаність стосовно екологічних проблем	7. Рівень екологічної освіти	х	у	Позитивна \ Негативна

Використанню закордонного досвіду й методології в побудові еколого-економічних індикаторів повинен передувати ретельний аналіз українських реалій і специфіки, а також необхідно стежити за підґрунтям отриманих результатів. Важливо пам'ятати, що показники з позитивною оцінкою динаміки можуть не відповідати вимогам сталого розвитку. Необхідно усвідомлювати, що результати будуть відображати рівень стійкості лише якщо в процесі виробництва використовуються інноваційні, більш екологічні, матеріало- та енергозберігаючі технології. Результатом цього буде менше відходів та менше забруднення навколишнього середовища. А результати еколого-економічних параметрів можуть

бути обумовлені, наприклад, спадом виробництва, що зовсім не говорить про стійкість розвитку. На основі отриманих і правильно інтерпретованих показників можна зробити висновок про наявність стійкості розвитку в регіоні.

Інституційний механізм на шляху до сталого розвитку

За умов відсутності стійкості розвитку в регіоні необхідні інституційні зміни на шляху до сталого розвитку та, як результат, формування інституційного механізму сталого розвитку країни, що був би основою забезпечення екологічної спрямованості регіональної соціально-економічної політики.

Інституційні зміни з'являються в умовах трансформаційних процесів. В даному випадку спостерігається трансформація політики, заснованої на техногенному типі мислення, усього устрою життя, метою якого є збільшення прибутку без урахування екологічного фактору. Результатом цього трансформаційного процесу має стати сталий еколого-орієнтований соціально-економічний розвиток країни в цілому. Проте, як вже було наголошено, початок трансформацій має відбуватися на регіональному рівні.

Існуючі на сьогодні інститути не виконують своєї основної функції – не забезпечують справедливих “правил гри” між основними суб'єктами економічних відносин на шляху до сталого розвитку. Проблема інституційних змін на шляху до сталого розвитку стоїть в тому, що вирішення екологічних проблем потребує довготермінових рішень. Для рішення таких проблем потрібна координація багатьох діючих суб'єктів. Координація досягається завдяки інклюзії, що означає вираження інтересів та доступ до ресурсів. Розширення інклюзії веде до більш стійких результатів; а створення можливостей для вираження інтересів та широке володіння ресурсами сприяє посиленню інклюзивних процесів.

Для ефективної координації потрібні інститути, що виконують наступні функції: 1) сприйняття сигналів (інформація, зворотний зв'язок, передбачення майбутніх проблем); 2) узгодження інтересів (прозорість, вираження інтересів); 3) виконання та реалізація узгоджених рішень (механізми забезпечення обов'язків).

В умовах, коли багато інтересів розрізнені, такі інститути часто або відсутні, або не-

досконалі. Соціальні групи, що обмежені в ресурсах, також обмежені в праві голосу, захисту та участі в суспільному житті. Це перешкоджає здатності інститутів виконувати необхідні функції координації. Результат виражається в замкнутому колі, в якому інститути здійснюють політику, що веде до посилення поляризації і нерівності в розподілі ресурсів (див. Рисунок 1).

Певні механізми забезпечення прозорості, зворотних зв'язків, відповідальності, зобов'язань і узгодження інтересів не можуть змінити інститути, але допомагають створити імпульс для тривалих змін.

Що ж заважає виникненню такого інституційного середовища? Одна з перешкод – це розрізненість інтересів. Існують екстерналиї (зовнішні ефекти): окремі індивідуальні дії можуть викликати екологічні витрати (такі, як забруднення середовища) і соціальні витрати (ослаблення довіри в рамках суспільних інститутів), які лягають не на відповідальну за них сторону, а на інших людей. Шляхи вирішення цих проблем – це політика, направлена на узгодження індивідуальних і суспільних інтересів. Інший бар'єр полягає в складності формування надійних зобов'язань захисту. Третя перешкода укладена в неінклюзивності інститутів [8].

Держава виконує центральну роль організатору розрізнених інтересів в багатьох областях, відповідаючи національним цілям і погоджуючи конкуруючі інтереси. Доки інститути не досягнуть успіху в розмежуванні влади і забезпеченні дієвої системи стримуючих механізмів і протидії, доти місцеві співтовариства і приватний сектор не будуть зацікавлені в погляді на перспективу, а навколишнє середовище і природні ресурси нестимуть збиток в результаті відсутності інвестицій і охоронних заходів. Організації громадянського суспільства можуть узяти на себе ініціативу і забезпечити можливість виразу інтересів для тих, хто був цього позбавлений, формуючи таким чином довіру, легітимність і знання [8].

Дійові особи на суспільній сцені частково грають за наявними правилами, а частково визначають ці правила. Фірми, держава і громадянське суспільство мають мож-

Рис. 1. Кругообіг “Політика-інститути-ресурси” [8]

ливість діяти і впливати на дії інших, виконуючи роль доповнюючих чинників в процесі координації.

Пропозиції від органів державної влади і зворотній зв'язок як результати економічного розвитку можуть бути прийняті як сигнали на шляху до сталого розвитку. Сталий регіональний розвиток включає стимулювання приватного та спільного підприємства, що ґрунтуються на винаході інноваційних шляхів розвитку на базі ресурсозберігаючих технологій, використання відновлюваних ресурсів у виробництві, на ефективному використанні фінансових ресурсів, на впровадженні екологічно-орієнтованих систем управління і т.д. Участь громадськості у прий-

нятті екологічних рішень може бути забезпечена через впровадження екологічної освіти.

У широкому інституційному контексті фірми, держава і організації громадянського суспільства спільно забезпечують дієвість правил і норм (див. Рисунок 2).

Інституційний механізм сталого розвитку як і будь-який інший механізм складається з елементів, інструментів та методів забезпечення. Так, елементами виступають формальні (закріплені законодавчо) та неформальні (правила, норми, традиції) інститути. Інструментами забезпечення сталого розвитку, на нашу думку, є фінансова регуляція (податки, тарифи, штрафи, субсидії та ін.) та

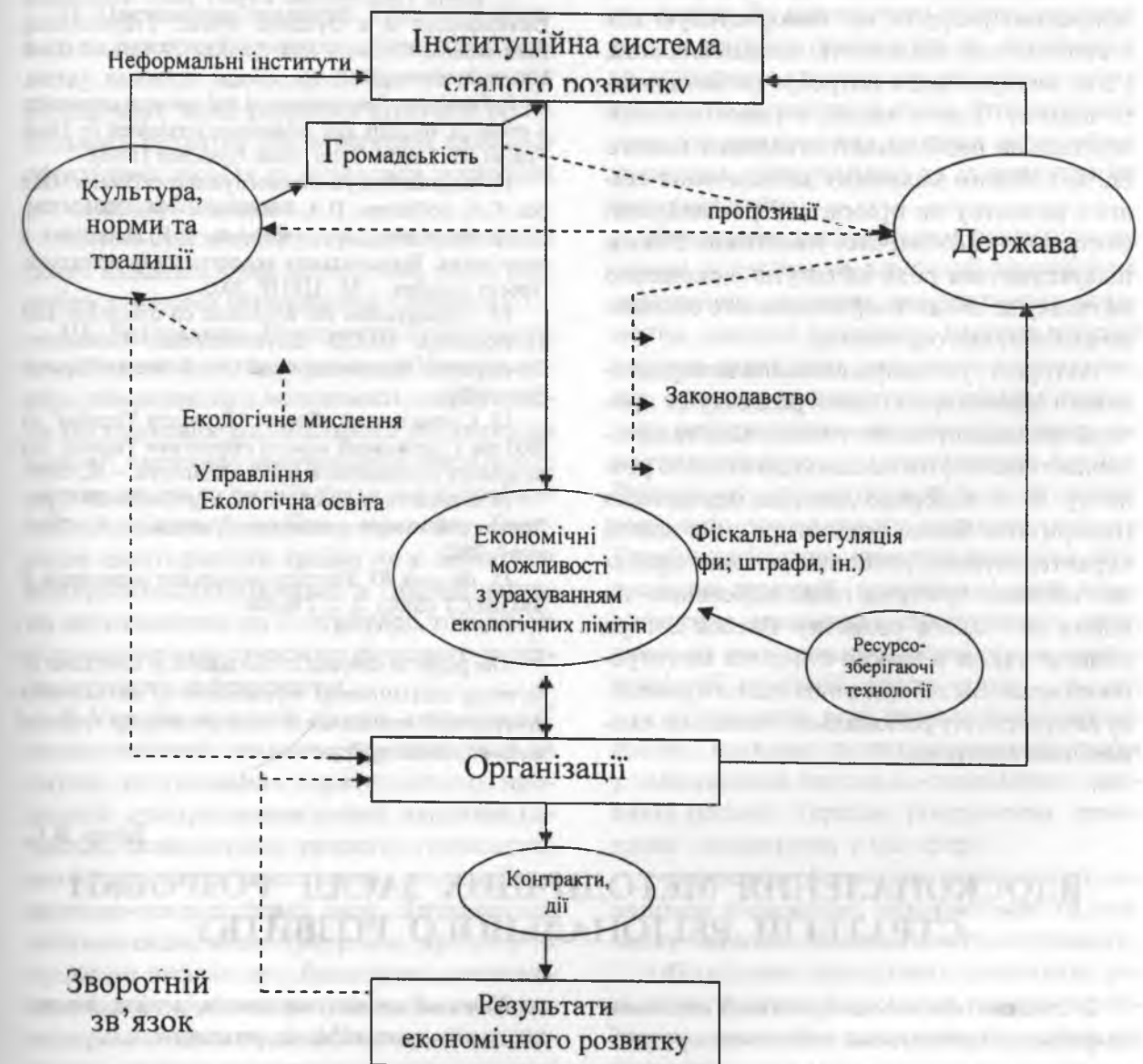

Рис. 2. Інституційний механізм на шляху до сталого розвитку (складено автором на основі [14])

екологічна освіта. Методами забезпечення сталого розвитку, як вважає автор, виступають адміністративні методи державного регулювання як методи негативної мотивації та спонукальні методи (наприклад, спонукання сталого розвитку регіону на основі бонусів, грантів, субсидій, пільгове оподаткування за умови використання ресурсозберігаючих технологій та ін.).

IV. Висновки. Реалії діючої економіки показують, що ресурсний підхід до її розвитку, споживацьке ставлення до природних ресурсів, коли їхнє використання відноситься до економічної сфери, а охорона навколишнього середовища – до неекономічної, спричиняють незбалансований розвиток всієї еколого-економічної системи. До того ж багато природних ресурсів, що використовуються в економічній діяльності, невідновлювані, і їхнє використання потребує раціонального підходу. Таким чином, в роботі наголошується на необхідності створення нового інституційного механізму забезпечення сталого розвитку як пріоритету регіональної соціально-економічної політики. Також підкреслюється роль інститутів в економіці на шляху до еколого-орієнтованого соціально-економічного розвитку.

Автором було запропоновано використовувати індикатори сталого розвитку як критерій доцільності інституційних змін та ефективності інститутів на шляху до сталого розвитку. Було відібрано декілька індикаторів (пріоритетні базові індикатори), що здатні характеризувати розвиток регіонів країни або окремих суб'єктів господарювання на шляху до сталого розвитку. Внесок автора полягає також в спробі створити інституційний механізм забезпечення сталого розвитку як пріоритету регіональної соціально-економічної політики.

1. Олейник А.Н. Институциональная экономика: Учеб. пособие. – М.: ИНФРА-М, 2004.
2. North D.C. Institutions, institutional change and economic performance. – Cambridge, 1990.
3. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: монографія / О.М. Климів, А.І. Даниленко, В.М. Трегубчук та ін. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005.
4. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем / Клейнер Г.Б.; ЦЭМИ РАН. – М.: Наука, 2004. – (Экономическая наука современной России).
5. Шаститко А.Е. Неинституциональная экономическая теория / А.Е. Шаститко; МГУ им. М.В. Ломоносова. Экон. фак. – М.: ТЕИС, 1998.
6. Сергеев О.И. Экономика природопользования / Серия "Учебники, учебные пособия". – Ростов н/Д: Феникс, 2004.
7. Норт Д. Институции, институциональная смена та функціонування економіки / Пер. з англ. І. Дзюб. – К.: ОСНОВИ, 2000.
8. World Development Report 2003. Sustainable Development in a Dynamic World. Transforming Institutions, Growth, and Quality of Life. Oxford University Press (2003).
9. Principles of environmental and resource economics: a guide for students and decision-makers/edited by Henk Folmer, H. Landis Gabel, Hans Opschoor (1995).
10. Индикаторы устойчивого развития России / Под ред. С.Н. Бобылева, П.А. Макеенко. – М., 2001.
11. Бобылев С.Н., Медведева О.Е. Экология и экономика. Региональная экологическая политика. Проект пособия. – М.: ЦЕПР, 2003.
12. Organization for economic co-operation and development OECD Environmental Indicators. Development, Measurement and Use. Reference Paper. – Paris, 2003.
13. Статистичний збірник "Довкілля України" за 2003 рік. / Державний комітет статистики України: під загальним керівництвом Ю.М. Остапчука. – К., 2004.
14. Статистичний щорічник України за 2001 рік. Державний комітет статистики України. – К.: "Техніка", 2002.
15. Валиев Ю. Институциональное равновесие // ЭКОВЕСТ (2002), 2, 2, 276-300.

The paper is devoted to the search of directions of forming institutional mechanism of sustainable development maintenance as a priority of regional socio-economic policy.

Заяць В.С.

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ЗАСАД РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЙ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті викладено пропозиції стосовно покращення методичного забезпечення розробки стратегій регіонального розвитку, визначено його пріоритети з урахуванням завдань сучасної соціально-економічної політики.

Ключові слова: стратегія, регіон, інновація, капіталовкладення, розвиток.

I. Вступ. Серед державних механізмів впливу на регіональний розвиток одне з про-

відних місць належить документам стратегічного спрямування. В сучасних публікаціях зазначається, що національні інтереси України та регіонів вимагають ефективних заходів, спрямованих на збереження вітчизняного науково-технологічного потенціалу, розвиток інноваційної діяльності, адже реальну незалежність і безпеку мають лише країни, здатні забезпечувати оволодіння новими знаннями та ефективно їх використовувати [1, 58]. Вдосконалення державного регулювання регіонального розвитку на основі розробки ефективної стратегії на сьогодні виступає одним із пріоритетних завдань загальнодержавної соціально-економічної політики та захисту національних та регіональних інтересів держави.

II. Постановка завдання. Нині при переході на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку виникає необхідність вдосконалення методичних засад розробки стратегій регіонального розвитку для визначення найбільш ефективних засобів та механізмів державної регіональної політики.

Метою статті є обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення методичних засад розробки стратегій регіонального розвитку.

III. Результати. Результати проведеного аналізу показали, що в регіонах України досить обмеженими є можливості оперативно-го регулювання регіонального розвитку на основі активної інноваційної діяльності, впровадження результатів інноваційно-інвестиційних розробок у практику. Внаслідок цього регіони країни не є достатньо конкурентоспроможними, а значна частина виготовлених на їх території товарів не відповідає рівню сучасного наукового та технологічного забезпечення.

В Україні відсутній дієвий організаційно-економічний механізм, зорієнтований на гнучке регулювання територіальних пропорцій, стимулювання нових напрямів соціально-економічного розвитку господарського комплексу, інвестування масштабних науково-технологічних змін. Державні соціально-економічні програми, проекти та прогнози нерідко не забезпечують досягнення високих кінцевих результатів щодо господарської діяльності. Міністерства, центральні органи виконавчої влади, місцеві органи влади та самоврядування не мають достатніх коштів для реалізації ефективних

стратегій соціально-економічного розвитку та інноваційної трансформації відповідних галузей, а недержавні комерційні структури не зацікавлені у здійсненні довгострокових і стратегічно важливих проєктів, які б забезпечували базові технологічні зміни.

Перспективним напрямом вдосконалення державного регулювання регіонального розвитку є запровадження принципів інноваційно-інвестиційного розвитку в розробку та реалізацію відповідних стратегій на основі переходу вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку [2, 437]. За відносно короткий термін слід створити такий організаційно-економічний механізм, який би поєднав у собі елементи суто ринкової економіки та гнучкі важелі державного регулювання, сприяв би підвищенню якісних характеристик науково-технологічного, виробничого, соціального потенціалу регіонів до рівня стандартів розвинених країн, інтенсифікації процесу опанування новими науковими знаннями, технологіями та їх практичним використанням.

Управління регіональним розвитком на основі розробки та реалізації відповідних стратегічно важливих перспективних документів складає невід'ємну частину цілісної системи управління ринковою економікою, яке повинно розглядатися в рамках загального реформування системи управління народногосподарським комплексом країни. При цьому, враховуючи сучасні тенденції соціально-економічного розвитку регіонів України та існуючу практику розробки регіональних стратегій, головними цілями вдосконалення державного стратегічного регулювання регіонального розвитку на основі реалізації стратегій мають стати:

- підвищення ролі інноваційно-інвестиційних, наукових та технологічних факторів у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів України, утвердження принципів новаторства у цій сфері;
- створення ефективних регіональних механізмів збереження, використання та розвитку науково-технологічного потенціалу;
- збільшення експортного потенціалу регіонів за рахунок наукоємних галузей виробництва, зменшення залежності економіки від імпорту;
- зміцнення людського капіталу, розвиток людини як особистості, створення належ-

них умов для високопродуктивної, творчої та безпечної праці та побуту.

В основу розробки стратегії регіонального розвитку необхідно покласти ідею випереджаючого інноваційно-інвестиційного розвитку з концентрацією існуючого потенціалу та ресурсних можливостей на провідних напрямках. Принципами нового підходу в державному управлінні регіональним розвитком та формуванні методичних засад розробки стратегій регіонального розвитку повинно стати:

- тісна взаємодія законодавчих органів, виконавчої влади і науково-технічної громадськості; участь науковців у виробленні і прийнятті найважливіших рішень в області регіонального розвитку на всіх рівнях управління;

- активна координація діяльності учасників інноваційного циклу “наукові дослідження, розробки – виробництво – збут – обслуговування”; створення умов для розвитку різноманітних форм підприємництва у сфері науки, виробництва і обороту; гнучке поєднання централізованих і ринкових механізмів регулювання регіонального розвитку, їх орієнтація на довгострокову перспективу; здійснення крупних структурних зрушень в економіці;

- формування ефективного механізму вибору пріоритетних напрямків регіонального розвитку та надання їм всебічної організаційно-економічної підтримки;

- розробка і застосування дієвих механізмів реалізації визначених пріоритетів регіонального соціально-економічного розвитку, що включають прямий вплив на суб'єктів господарювання через систему державних замовлень, цільових субсидій, грантів, пільгових кредитів;

- активне використання засобів, насамперед законодавчих актів, як основи для здійснення ефективної державної і регіональної інноваційної політики для забезпечення сприйнятливості економіки до інноваційної діяльності.

До основних елементів, які заслуговують на особливу увагу під час здійснення самої процедури розробки стратегій, слід віднести:

- вибір, оцінку і стимулювання пріоритетних напрямків інноваційної та інвестиційної діяльності;

- програмно-цільові методи планування інноваційної діяльності;

- випереджаючий розвиток фундаментальних і прикладних досліджень, результати якого доцільно використати у економічній практиці;

- розвиток системи безперервної освіти та забезпечення можливості її своєчасного пристосування до завдань інноваційної діяльності;

- створення сприятливих умов для різних форм інтеграції науки та виробництва.

З метою формування і реалізації ефективних стратегій регіонального розвитку необхідно забезпечити під час їх розробки нові підходи до планування, стимулювання і розвитку інноваційної діяльності в регіонах, виробити конкретну концепцію управління інноваційною діяльністю, яка б містила принципово нові напрями. Зокрема, необхідно передбачити:

- розробку стратегій регіонального розвитку з широким використанням конкурсних основ, практики незалежної експертизи, громадських обговорень. В прогностичних розробках, як однієї з складових стратегії, доцільно визначати орієнтири розвитку регіону на 20 років, а також наводити варіанти основних рішень по реалізації пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку;

- концентрацію необхідних ресурсів, інноваційного та виробничого потенціалу на розвитку тільки пріоритетних напрямів економічної діяльності регіону;

- здійснення вибору пріоритетів соціально-економічного розвитку на основі детального аналізу ретроспективних тенденцій та комплексного прогнозу соціально-економічного та інноваційного розвитку регіону з широким залученням вчених, конструкторів, технологів і виробничників;

- в рамках пріоритетного напрямку інноваційної діяльності регіону необхідно забезпечити використання результатів реалізації програми фундаментальних досліджень по важливих наукових напрямках, які передбачають підвищення рівня знань; інноваційні програми науково-технічного і технологічного прориву по пріоритетних напрямках інноваційної діяльності, розвитку випереджаючих фундаментальних і пошукових досліджень;

- в програмно-цільовій технології розробки стратегій регіонального розвитку прин-

ципово нового змісту набувають такі елементи як державне замовлення та ринкові потреби, що забезпечують з'єднання поточних суспільних потреб з новими технологічними можливостями.

У найближчій перспективі розробка і реалізація основних положень стратегії регіонального розвитку повинна здійснюватися на принципово нових правових засадах, які передбачають: здійснення обов'язкового обліку взаємовпливу інноваційної діяльності та економічної реформи в системі законодавчих актів; законодавче закріплення джерел фінансування розвитку регіональної інноваційної діяльності, формування регіональних інноваційних програм, антимонопольні заходи в регіональній науково-дослідній роботі; розробка правового забезпечення науково-технічної діяльності окремих громадян, в тому числі створення можливостей для ініціативного формування малих організацій на основі інтелектуальної власності; створення правового забезпечення організацій і функціонування різних наукових центрів, міжгалузевих науково-технічних комплексів; створення правового забезпечення управління регіональними інноваційними програмами, оптимізація відносин головної організації і співвиконавців, визначення правового положення керівників програми проектів.

Поряд з вдосконаленням правових засад необхідно посилити економічне забезпечення розробки та реалізації стратегій регіонального розвитку на основі: формування нової економічної політики щодо використання регіональних резервів розвитку, новітніх технологій, соціальних напрямів і пріоритетів, а також їх підтримки; визначення реальних і перспективних джерел фінансових ресурсів, необхідних для реалізації передбачених стратегіями напрямків і конкретних заходів щодо регіонального розвитку; розробка конкретних економічних і правових підойм для стимулювання розвитку експортоспроможних та імпортозамінних виробництв, сфери послуг населення.

У сучасних умовах жорсткого дефіциту коштів визначені Верховною Радою України пріоритетні напрями інноваційно-інвестиційного розвитку, визначені в стратегіях регіонального розвитку, необхідно доповнити конкретними заходами державної підтримки. Державна підтримка повинна

здійснюватися як прямими, так і непрямыми методами, виходячи з актуальності наявних в Україні проблем, вирішення яких потребує наукового забезпечення, у напрямках: посилення ролі фундаментальної та прикладної науки, яка виступає стержнем побудови інноваційної моделі розвитку країни, в обґрунтуванні перспективних напрямів соціально-економічного розвитку країни та її регіонів; першочергова розробка стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку, пов'язаних з пріоритетами науково-технологічного розвитку; формування цілісної системи інформаційного та матеріально-технічного забезпечення наукової та інноваційної діяльності, передбаченої стратегіями регіонального розвитку; дослідження та створення умов для підвищення ефективності та продуктивності праці; розвиток наукоємних виробничих процесів шляхом створення та функціонування інноваційних структур; впровадження високорентабельних інноваційних проектів, що забезпечують досягнення максимального добробуту для суспільства.

IV. Висновки. Ефективна розробка стратегій регіонального розвитку є невідкладним завданням, вирішення якого потребує об'єднання зусиль органів територіального управління, місцевого самоврядування, територіальних громад. У найближчій перспективі необхідно підняти її на якісно новий рівень на основі незалежного наукового забезпечення з урахуванням передового світового досвіду.

1. Бандур С.І., Заяць Т.А., Терон І.В. “Сучасна регіональна соціально-економічна політика держави: теорія, методологія, практика” – К.: РВПС України НАН України – ТОВ “ПРИНТ ЕКСПРЕС”, 2002. – 250 с.

2. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С. та ін. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. – К.: РВПС України, 1999. – 716 с.

3. Дорогунцов І.С. Сталий просторовий розвиток і регіональна політика України // Продуктивні сили і регіональна економіка. 36. наук.пр.– К.: РВПС України НАН України. – С. 37-41.

4. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком: Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2000. – 223 с.

The article presents the main propositions of methodological improvement of strategy of modern regional development; determinates the priorities and assignments of socio-economic policy.

ДИСПРОПОРЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ: ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ, СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті висвітлено основні чинники регіональних диспропорцій у процесі переходу до ринку та трансформаційної економіки. Здійснено порівняльний аналіз статистичних даних щодо перерозподілу економічного потенціалу регіонів, розвитку малого підприємництва, диференціації регіонів за показниками експорту-імпорту, розподілу регіонів України за розміром нарахуваної середньомісячної заробітної плати та рівня безробіття.

Ключові слова: регіональні диспропорції соціально-економічного розвитку, регіональна економічна політика, диференціація регіонів за основними показниками економічного розвитку, чинники регіональних диспропорцій.

I. Вступ. Ключовою проблемою, що сформувалася в Україні протягом останніх п'ятнадцяти років і потребує поетапного вирішення, є зростання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів та низька економічна активність в них. Поетапне зменшення рівня територіальної диференціації економічного розвитку та соціальне забезпечення громадян належить до пріоритетних завдань державної регіональної політики України. Сьогодні суттєві регіональні диспропорції перетворилися на гальмівний чинник забезпечення високих темпів економічного зростання на всій території держави.

Суттєва регіональна диференціація за економічними, соціальними, а тепер - і за суспільно-політичними параметрами розвитку сформувалася в Україні впродовж тривалого часу внаслідок дії природних, історичних, економічних, управлінських чинників. Однак протягом останніх 15 років ця диференціація характеризувалася безпрецедентним зростанням.

II. Постановка завдання. У період розгортання ринкових трансформаційних процесів, що супроводжувалися гострою соціально-економічною кризою, зусилля держави були спрямовані на забезпечення стабілізації мак-

роекономічної ситуації, а це доволі часто суперечило інтересам збалансованого регіонального розвитку. Слід зазначити, що такий вибір пріоритетів був практично безальтернативним в умовах кризи. Так само як закономірним стало посилення уваги до проблем регіонального розвитку в період забезпечення макроекономічної стабілізації та економічного зростання в останні 5-6 років. Саме такий вибір пріоритетів характерний і для більшості європейських країн, де роль і завдання регіональної політики у кожен період розвитку визначаються вибором між загальнонаціональною ефективністю і «між-регіональною справедливістю». Пріоритет загальнонаціональній ефективності надається у періоди застою і економічного спаду, а «міжрегіональній справедливості» - у періоди економічного зростання.

III. Результати дослідження. Сьогодні в Україні відбувається територіальний перерозподіл економічного потенціалу - зосередження його у найпотужніших регіонах. За результатами 2001-2002 років, у 6 регіонах (Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій, Харківській областях та місті Києві) було зосереджено 48,4 % основних засобів країни, 52,5 % виробництва валової доданої вартості, 62,5 % виробництва промислової продукції, 48,5 % обсягу інвестицій в основний капітал. Для порівняння: в 1996 році у цих регіонах вироблялося 45,8 % ВДВ.

Постійно зростає міжрегіональна диференціація за узагальнюючим індикатором рівня економічного розвитку - показником обсягу виробництва валової доданої вартості на одну особу. Якщо в 1996 році максимальний показник виробництва ВДВ на одну особу (м. Київ) перевищував мінімальний показник (Закарпатська область) у 2,7 раза, то в 2001 році співвідношення між показниками м. Києва (11,9 тис. грн) та Чернівецької області (2,0 тис. грн) досягло в 5,9 раза. Крім Києва, ще тільки 5 регіонів перевищують середньоукраїнський рівень цього показника

- Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Одеська та Полтавська області. Особливо слід відзначити відрив, що швидко зростає за даним показником м. Києва від усіх інших регіонів. Зокрема обсяг ВДВ на одну особу в порівнянних цінах збільшився у м. Києві в 2001 р. порівняно з 1996 р. на 48,2 %, у той час як середній приріст по Україні становив 14,9 %.

Збільшується диференціація між регіонами за результатами діяльності промисловості. Питома вага Волинської, Закарпатської, Кіровоградської, Тернопільської, Херсонської, Чернівецької областей та м. Севастополь не досягає 1,0% від загального промислового виробництва по країні. Варіація показника виробництва промислової продукції на одну особу впродовж останніх років перевищує 10 разів. За результатами першого півріччя 2003 року це співвідношення становило в 12,3 раза (для порівняння: у 1990 р. - в 2,6 раз). Економіку значної частини регіонів сьогодні визначають одна-дві галузі, що є сировинними або виробляють проміжну та низькотехнологічну продукцію. Це спричиняє низьку конкурентоспроможність окремих регіонів на зовнішніх ринках: питома вага 10 регіонів у загальноукраїнському експорті не перевищує одного відсотка.

У 2002 році після трирічного зростання лише трьома регіонами - м. Києву, Одеській та Запорізькій областям вдалося досягнути і перевищити обсяги промислового виробництва (в порівнянних цінах), які були зафіксовані в 1990 році. Водночас в АР Крим, Житомирській, Кіровоградській, Сумській областях обсяг промислового виробництва не досягнув навіть половини, а ще у 8 регіонах - 60 % рівня 1990 р. Зростання виробництва спричинило значну активізацію в усіх регіонах діяльності у галузі будівництва. В 2003 р. приріст обсягу підрядних робіт у будівництві в 7 регіонах перевищував 40%, а ще в 3 регіонах - 30%. У 2004 р. приріст цього показника в 3 регіонах становив понад 60 %, ще в 6 регіонах - понад 20 %.

Необхідно зазначити, що показники темпів зростання у промисловості та будівництві у 2004 р. були нижчими, ніж у 2003 р., що обумовлено не в останню чергу складними політичними процесами в країні восени і в грудні 2004 року. Це підтверджує відомий висновок, що важливим чинником економі-

чного зростання є суспільно-політична стабільність в державі.

Не сприяє поліпшенню ситуації в регіонах рівень інституційних перетворень в економіці, зокрема розвиток малого підприємництва та ринкової інфраструктури. Станом на початок 2003 р. 44,3 % загальної кількості малих підприємств було зосереджено лише у 5 регіонах: м. Києві, Донецькій, Дніпропетровській, Харківській та Львівській областях. На малих підприємствах цих регіонів працювало 40,1 % працівників всіх малих підприємств України.

При цьому найвагоміше місце посідають малі підприємства в економіці Закарпатської, Чернівецької, Тернопільської, та Івано-Франківської області, де їх частка у загальних обсягах виробництва продукції (робіт, послуг) становить 15 % - 20 % при середній величині цього показника по Україні 7,3 %. Найменшою була питома вага малих підприємств у обсягах виробництва продукції у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській областях (3,5 % - 5,5 %).

Залишається значною диспропорція в розвитку інфраструктури підтримки малого підприємництва по регіонах України. Насамперед це стосується таких об'єктів інформаційно-консультативної галузі, як бізнес-центри та бізнес-інкубатори. Недостатність послуг, що ними надаються, відсутність чіткої координації з упорядкування функцій різних об'єктів інфраструктури з боку місцевих органів влади значною мірою перешкоджають формуванню сприятливого підприємницького середовища в регіонах.

На диференціацію економічного розвитку вплинули кардинальні зміни, що відбулися у структурі власності на регіональному рівні внаслідок упровадження нових форм господарювання. У результаті приватизаційних процесів суттєво зменшилася частка державного сектору економіки. Диференційований він і в регіональному розрізі: виробництво двох третин товарів і надання послуг у половині регіонів здійснюють приватизовані підприємства. Практично втрачений безпосередній адміністративний вплив органів місцевої влади на суб'єкти господарювання, зникли важелі прямого втручання влади в їх діяльність. Дедалі більшої ваги у регіонах набувають новостворені підприєм-

ницькі структури, недержавні організації, їхні об'єднання. На формування доходів на регіональному рівні зростає вплив недержавного сектору: за рахунок його діяльності забезпечується понад 65 % доходів бюджетів усіх рівнів. Реформування в аграрному секторі пов'язане з встановленням нових відносин між місцевою владою і суб'єктами господарювання у сільській місцевості.

Залишається й досі значною диференціація регіонів за показниками експорту та імпорту – питома вага Волинської, Житомирської, Кіровоградської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернівецької, Чернігівської областей та м. Севастополя в експорті та імпорті не перевищує одного відсотка. У той же час питома вага трьох регіонів – Донецької, Дніпропетровської та Запорізької областей – у загальноукраїнському експорті становить 44,6 % і складається з сировини або виробництва проміжної та низькотехнологічної продукції.

Збільшилася регіональна асиметрія за інвестиціями в основний капітал. Регіони суттєво відрізняються можливостями щодо залучення інвестицій. За обсягом інвестицій в основний капітал на одну особу станом на початок 2003 року різниця між максимальним (м. Київ - 2252,6 грн) і мінімальним (Тернопільська область – 281,5 грн) значеннями становила 8 разів. Понад третина (34,6 %) прямих іноземних інвестицій була зосереджена у м. Києві. За обсягом залучених у регіон іноземних інвестицій на одну особу різниця між регіонами (м. Київ - 709,1 дол. США та Чернівецька область - 16,4 дол. США) досягла 43,2 раза. Така ситуація є свідченням низької інвестиційної привабливості більшості регіонів.

У 10 регіонах питома вага прямих іноземних інвестицій не перевищує 1 % від загальноукраїнського показника. Для значної частини регіонів характерні потенційні можливості розвитку сільського господарства (проте вони не використовуються) та занепад промисловості, низький рівень розвитку сектору послуг.

Після отримання деякими регіонами статусу територій пріоритетного розвитку в 1999-2000 рр., що передбачає пільги в оподаткуванні для інвесторів, динаміка залучення інвестицій у ці регіони дещо зросла, проте майже 80 % інвестицій припадає на До-

нецьку область, у тому числі на Донецьк (половина інвестицій). Загалом практично всі регіони характеризуються надзвичайно низькою інвестиційною привабливістю.

Одночасно з активізацією економічної діяльності відбувалося деяке покращання соціальних параметрів розвитку регіонів. Зокрема, в 2004 р. в усіх регіонах збільшився розмір середньомісячної заробітної плати, в 24 регіонах приріст становив понад 20 %. При цьому регіональна диференціація темпів зростання є незначною, що, на наш погляд, обумовлено реалізацією єдиної державної політики підвищення заробітної плати у бюджетній сфері. Суттєва регіональна диференціація за розміром середньомісячної заробітної плати обумовлена структурними особливостями економіки регіонів. Варіація у 2004 р. становила 2,5 раза (рис. 1).

Економічне зростання закономірно відобразилося у зменшенні масштабів безробіття, але поки що не супроводжується відповідним скороченням його тривалості. Середньомісячна чисельність зареєстрованих незайнятих громадян, які мали статус безробітних, становила за 9 місяців 2004 р. 993,9 тис. осіб, або 4,9% економічно активного населення працездатного віку. Спостерігається значна диференціація цього показника за регіонами де рівень зареєстрованого безробіття коливається від 10,5% у Тернопільській та 7,8% у Рівненській і Чернівецькій областях, до 0,6% у м. Києві.

Рівень безробіття населення, визначений за методологією МОП, у цілому по країні скоротився з 8,7% до 7,8%, у міського населення – з 8,8% до 8,1%, у сільській місцевості відповідно з 8,5% до 7,2% (Рис. 2). Серед населення працездатного віку рівень безробіття за методологією МОП складав 8,4%. Однак зазначена динаміка виглядає дещо неоднозначною, якщо врахувати, що протягом 2002-2004 років зменшувалась кількість економічно активного населення. Так, станом на 1 листопада 2004 р. в Україні налічувалось 22217 тис. осіб економічно активного населення, що на 1,8% менше рівня 2003 р. і на 2,5% – рівня 2002 р. Поряд з цим, спостерігається поступове зменшення частки осіб працездатного віку у загальній кількості економічно активного населення (з 93,15% у 2003 р. до 92,12% за 9 місяців 2004 р.). Нерівномірно у регіональному розрізі змінюва-

Рис. 1. Розподіл регіонів України за розміром нарахованої у 2004 р. середньомісячної заробітної плати

лась також чисельність безробітних. Найбільше зниження кількості безробітних за 9 місяців 2004 р. відбулося у Харківській (на 38%), Запорізькій (на 30%), Київській (на 29%), Чернігівській та Івано-Франківській (на 28%) областях. Водночас значне збільшення кількості безробітних спостері-

галось у Чернівецькій (32%), Вінницькій (25%), Черкаській (16%) областях та у м. Київ (19%). Зазначені неоднорідні тенденції могли значною мірою вплинути на загальну динаміку показника безробіття, тому не можна говорити однозначно про позитивну закономірність у цьому аспекті.

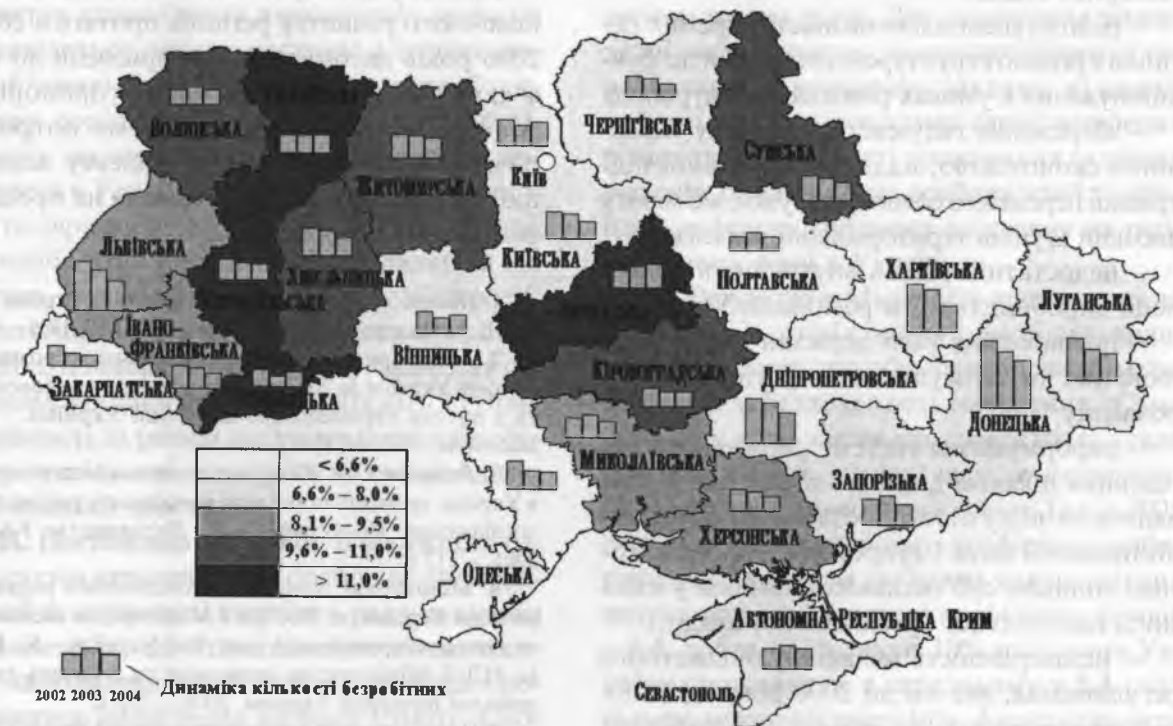

Рис. 2. Розподіл регіонів України за рівнем безробіття, визначеного за методологією МОП (станом на 01.11.2004 р.)

Яскраво характеризує динаміку диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів відхилення між максимальним та мінімальним значенням низки показників, які наведені в таблиці 1.

темність у застосовуванні механізмів впливу держави на розвиток регіонів.

Слід зазначити, що незважаючи на негативні тенденції останні роки характери-

Таблиця 1

Співвідношення максимального та мінімального значення показників соціально-економічного розвитку регіону у розрахунку на одну особу (без урахування м. Києва)

Показник	2001		2002		2003	
	мін	макс	мін	макс	мін	макс
Промислова продукція (фактичні ціни), грн	Закарпатська - 773,4	Дніпропетровська - 3597,2	Чернівецька - 848,0	Дніпропетровська - 8400,4	Чернівецька - 959,9	Запорізька - 10471,5
Продукція сільського господарства (порівнянні ціни), грн	Луганська - 585,0	Кіровоградська - 2322,1	Луганська - 635,0	Кіровоградська - 2386,7	Донецька - 575,0	Кіровоградська - 1999,5
Інвестиції в основний капітал (фактичні ціни), грн	Житомирська - 233,7	Одеська - 997,5	Тернопільська - 280,7	Полтавська - 1131,5	Тернопільська - 103,4	Київська - 1619,9
Прямі іноземні інвестиції, дол. США	Чернівецька - 14,0	Київська - 225,5	Чернівецька - 18,1	Київська - 232,9	Чернівецька - 22,6	Київська - 263,0
Надходження податків і платежів до бюджетів усіх рівнів, грн	Тернопільська - 276,3	Полтавська - 1206,7	Тернопільська - 317,4	Полтавська - 1417,7	Тернопільська - 376,5	Полтавська - 1569,1
Заробітна плата, грн	Тернопільська - 189,7	Донецька - 383,1	Тернопільська - 237,1	Донецька - 451,5	Тернопільська - 365,5	Запорізька - 626,2

IV. Висновки. Головними чинниками поглиблення регіональних диспропорцій у процесі переходу до ринку та за умов економічної кризи стали:

- різні ступені адаптованості окремих регіонів з різною структурою економіки до функціонування в умовах ринкової конкуренції;
- збереження галузевого принципу управління економікою, надання державної підтримки переважно базовим галузям, які мають високий ступінь територіальної локалізації;
- недостатній рівень внутрішньої кооперації виробництва між регіонами України;
- послаблення ролі держави щодо регулювання та стимулювання регіонального розвитку;
- реформування системи державного управління шляхом децентралізації, що відбувалося за відсутності достатньої нормативно-правової бази і супроводжувалося вагомим впливом суб'єктивних чинників у взаємодії центральної і регіональної влади;
- незавершеність механізму бюджетного регулювання, яке аж до 2000 року здійснювалося переважно на основі двосторонніх домовленостей окремих територій і центру;
- недостатня обґрунтованість та несис-

зуються й уповільненням темпів регіональних диспропорцій та поступовим їх зменшенням за окремими показниками.

Проте, у цілому позитивні тенденції економічного розвитку регіонів протягом 2002-2006 років автоматично не призвели до пом'якшення міжрегіональних диспропорцій. А тому озв'язання цієї проблеми потребує розроблення і реалізації комплексу заходів щодо активного впливу держави на процеси регіонального розвитку.

1. Павлюк А. П. Територіальна динаміка України / За ред. В. А. Поповкіна: Монографія. – К.: НІСД, 1996. – 97 с.

2. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів України за 2002 рік / Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України. – К.: Міленіум, 2003. – 211 с.

3. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: регіональне дослідження: Монографія. – К.: Видавництво УАДУ, 2001. – 112 с.

4. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів України за 2003 рік / Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України. – К.: Вид-во НДІ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, 2004. – 252 с.

5. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році: Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 472 с.

6. Україна у цифрах 2005. Статистичний довідник / За ред. Осауленка О.Г. Державний комітет статистики України. К.: Консультант 2006. – 248 с.

In the article the principal reasons of regional disproportions in the process of transition to the market and functioning in the conditions of economic crisis are lighted up. The comparative statistical data analysis is

carried out in relation to the redistribution of economic potential of regions, development of small enterprise, differentiation of regions after the indexes of export-import, asymmetric character of direct foreign investments and investments in the fixed assets, distributing of regions of Ukraine on the size of the charged extra average monthly wages and unemployment rate.

Зотова О.О.

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ ЗА ДОХОДАМИ В УКРАЇНІ

Дана стаття містить аналіз диференціації населення України за доходами, основний акцент зроблено на особливостях розширювання за типом місцевості та регіонами проживання. В результаті дослідження встановлено основні причини та тенденції розвитку процесів розширювання населення за доходами.

Ключові слова: диференціація, нерівність населення за доходами, децильний коефіцієнт диференціації, доходи, витрати, розширювання населення.

I. Вступ. Проблема різкої диференціації населення за доходами як один із негативних наслідків економічної кризи в Україні на початку становлення державності сьогодні залишається досить гострою і сприяє поглибленню багатьох соціальних проблем, росту соціальної напруги у суспільстві. Навіть загальне зростання рівня життя населення в Україні в останні роки не зменшило поляризацію в українському суспільстві, де найбагатші продовжують віддалятися від бідних, великі міста від сільської місцевості, а регіони від центру. Так, у післякризовий період, починаючи з 2000 року, значення основних коефіцієнтів, що оцінюють ступінь нерівності за рівнем матеріального добробуту у суспільстві, не тільки не зменшилися, а й навпаки зросли.

II. Постановка завдання. Ігнорування радянським керівництвом проблеми диференціації та нерівності в країні у радянські часи зумовило те, що її дослідження вітчизняними науковцями знаходилося у занепаді і поновились лише після розвалу Союзу. Сьогодні на пострадянському просторі вивчення проблеми поглиблення диференціації та

нерівності населення за доходами активно займаються російські вчені – найбільш комплексні дослідження у цій області належать таким російським економістам, як Шевяков О.Ю., Кірута О.Я та ін. В Україні вивчення аспектів диференціації населення за доходами займалися Ревенко А.П., Новіков В.М., Лібанова Е.М. Але згадані дослідження українських учених з проблеми диференціації населення охоплюють проблему майнової диференціації населення країни загалом і регіональний аспект у них не розглядається досить глибоко і системно.

Саме тому метою даної статті є оцінка диференціації українського населення за рівнем доходів розрізі місцевості проживання та на регіональному рівні. Для досягнення визначеної мети в рамках даного дослідження передбачається вирішення завдань: а) аналіз диференціації за доходами серед населення різних типів місцевості проживання та різних регіонів; б) визначення особливостей та проблем диференціації серед населення на регіональному рівні в Україні.

III. Результати. Місцевість проживання на сьогодні в Україні є одним із найбільш впливових факторів, що обумовлює рівень матеріальної забезпеченості населення. Саме різниця у рівні життя населення міста і села сьогодні робить значний вклад у формування загальної нерівності в Україні. Так, у 2005 році значення децильного коефіцієнту диференціації за рівнем сукупних еквівалентних витрат складає 3,6 рази, а коефіцієнту фондів – 6,4, тобто найбагатші 10% населення України споживають в середньому у 6,4 рази більше, ніж найбідніші 10%. Але ступінь розширювання серед населення змінюється прямо пропорційно розміру населеного пункту.

Найбільш рівномірний розподіл населення за матеріальною ознакою (частка акумульованих сукупних еквівалентних витрат) характерний для сільської місцевості – значення коефіцієнту фондів тут становить 5,5. Серед населення малих міст коефіцієнт фондів становить 5,6, а серед населення великих міст – вже 6,8 разів. Населення найбіднішого 1-го децилю у сільській місцевості має середньомісячні сукупні еквівалентні витрати на рівні 191 грн., а у великому місті 244,6 грн. У населення найбагатшого 10-го децилю різниця у розмірі середніх витрат ще більш суттєва, ніж у 1-му: у сільській місцевості – 1052,5 грн. на особу в місяць на 1 умовно дорослого, а у великих містах – 1655,5 грн. (рис. 1). І якщо частка акумульованих у населення найбіднішого децилю матеріальних ресурсів залишається практично незмінною із зростанням розміру населеного пункту і становить 3,7-3,9%, то частка матеріальних ресурсів, зосереджених у населення найбагатшого децилю стабільно збільшується у відповідності до розміру населеного пункту. Найбагатші 10% сільських жителів акумулюють 21,5% сукупних еквівалентних витрат, а найбагатші 10% жителів великих міст – 25%.

На пряму залежність ступеню поляризації населення за рівнем матеріального добробуту від розміру населеного пункту вказує також індекс Джині-Тейла. У 2005 р. його значення у великих містах становить 31,5% проти 30,6% в середньому по країні. Серед населення малих міст та у сільській місцевості розшарування населення за рівнем матеріального добробуту менш різке – індекс Джині-Тейла складає 28,4%.

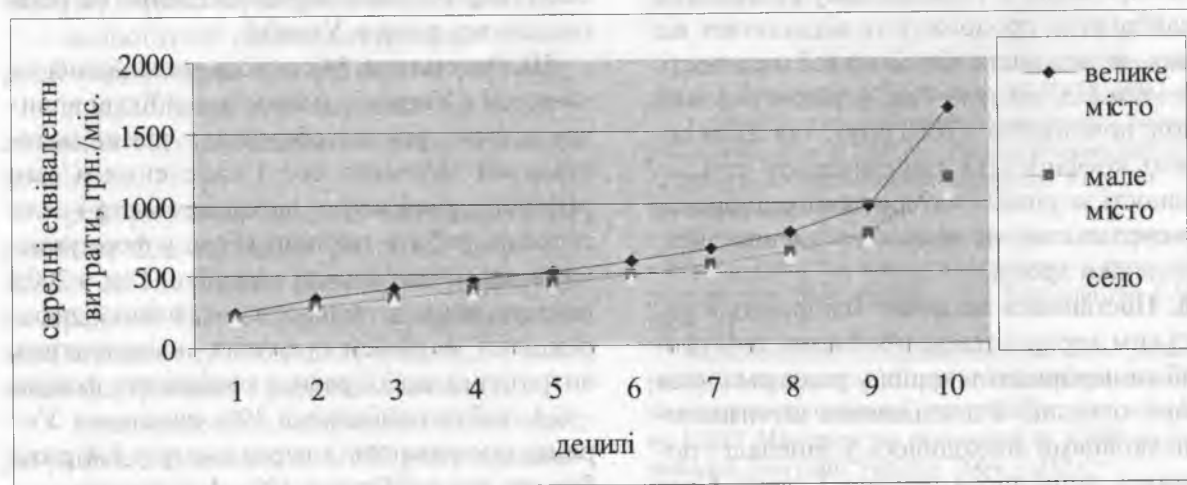

Рис. 1. Розподіл сукупних еквівалентних витрат по децильних групах в залежності від типу населеного пункту, 2005 р.

Порівняння кривих розподілу витрат населення, що проживає у різних типах місцевості (рис. 2) про більш рівномірний розподіл доходів і витрат у містах порівняно із сільською місцевістю, тобто більшість міського населення сконцентрована у діапазоні більш високих витрат та доходів, ніж більшість сільського населення. Форма кривих розподілу доходів та витрат населення у містах більш згладжена, без суттєвих перепадів та коливань. Причому і у містах, і у сільській місцевості розподіл доходів більш наближений до нормального, ніж розподіл витрат.

Середнє значення у містах за кривою доходів знаходиться в інтервалі 600-650 грн. на 1 умовно дорослого в місяць, за кривою витрат – 550-600 грн. за даними 2005 року, доходи та витрати у таких межах мали приблизно 7% населення. У сільській місцевості середнє значення доходів та витрат населення відчутно менше: 500-550 грн. по доходах (10% населення) і 450-500 грн. на умовно дорослого в місяць – по витратах (9% населення у 2005 році). Найбільш поширений рівень доходів та витрат у містах припадає на інтервал 400-450 грн. (9-11% населення). У сільській же місцевості найбільш поширений рівень доходів (у 2005 р. отримують 11,4% населення) складає 450-500 грн. на умовно дорослого в місяць, а найбільш поширений рівень витрат (12,4% населення) припадає на інтервал 350-400 грн. на умовно дорослого в місяць, що є нижчим навіть за встановлений на даний рік прожитковий мінімум на особу (423 грн.).

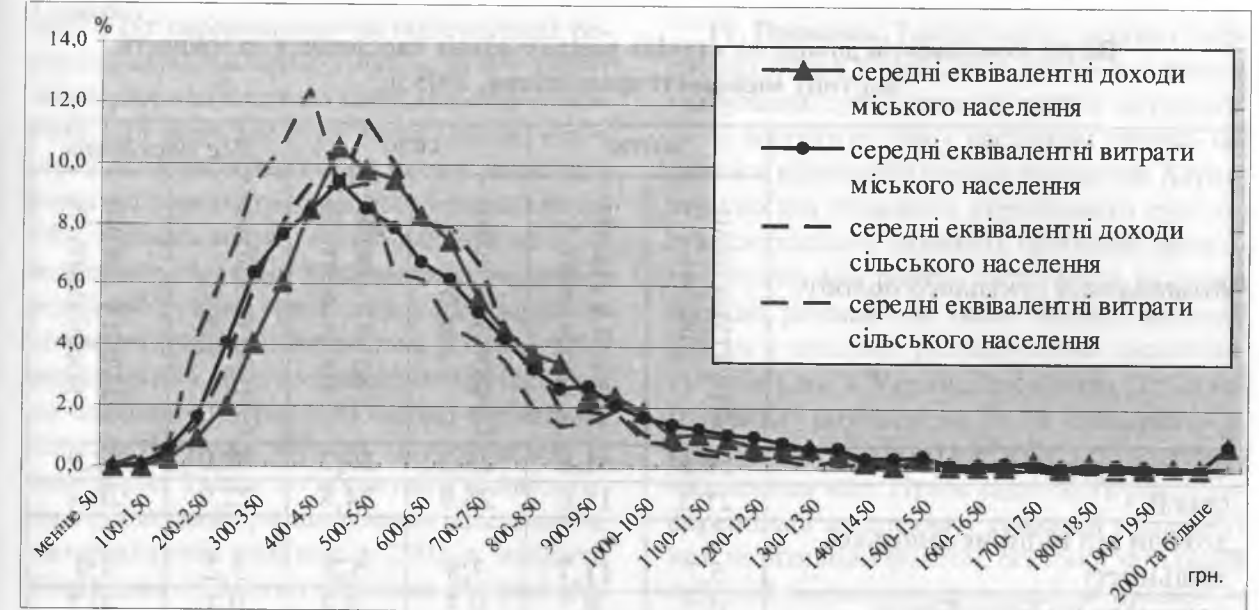

Рис. 2. Розподіл доходів і витрат у населення, що проживає у різних типах місцевості, 2005 р.

Отже, в Україні на сьогодні існує значний розрив між містом, особливо великим, і селом за рівнем матеріальної забезпеченості, який є одним із найбільш вагомих факторів, що формує загальну ситуацію з розшаруванням населення за матеріально-економічною ознакою в середньому по країні. Наявність прямої залежності між рівнем розшарування населення та розміром населеного пункту проживання в цілому по країні, з одного боку, є закономірністю, а з іншого – свідчить про те, що жителі сіл та малих міст наперед обмежені у можливостях до росту матеріального благополуччя. У значній мірі цей розрив визначений різністю джерел доходів у сільського та міського населення.

У структурі сукупних доходів українського населення на сьогодні основну частину складають доходи від оплати праці (48%) та пенсії (майже 23%), сукупний вклад яких у загальну нерівність складає майже 74% (табл. 1). Як і по країні в цілому, у містах більшу половину бюджету населення становлять доходи від оплати праці (56,6%). Відповідно, розшарування населення за рівнем матеріальної забезпеченості у містах на 61,8% формується за рахунок доходів від оплати праці, що робить рівень доходів оплати праці визначальним фактором, що визначає положення особи або сім'ї на драбині розподілу сукупного багатства. Також помітний вплив на формування нерівності всередині міського населення справляють пенсії та доходи від підприємницької діяльності.

У сільській же місцевості найбільш важливим компонентом доходу у бюджеті сільського домогосподарства є доходи від особистого підсобного господарства (ОПГ), як грошові, так і натуральні, які разом складають майже 30% бюджету середнього сільського домогосподарства і, відповідно, на третину формують нерівність всередині сільського населення. Але ще в більшій мірі розшарування у сільській місцевості визначають пенсійні виплати – їх вклад у загальну нерівність серед сільського населення становить 34,8% (у містах пенсії формують нерівність лише на 15,6%).

Зрозуміло, що ступінь розшарування українського населення за матеріальною ознакою неоднаковий у різних регіонах. Але традиційні показники диференціації не підходять для застосування на рівні регіонів, оскільки розподіл доходів українського населення у окремих регіонах не забезпечує репрезентативності даних для такого аналізу. Найбільш оптимальним за даних умов є проведення аналізу диференціації українського населення за матеріальною ознакою за квартильними групами (25%). В середньому по Україні значення коефіцієнта фондів за таким розподілом становить 3,8, тобто найзаможніша чверть населення акумулює у себе у 3,8 разів більше сукупних витрат, ніж чверть найменш заможного населення. За показником акумульованих у децильних групах сукупних ресурсів українське населення

Таблиця 1

Вплив компонентів доходу на ступінь розширення населення в залежності від типу місцевості проживання, 2005 р.

Компоненти сукупного доходу	місто		село		Все населення	
	Структура доходу, %	Вклад у Джині-коefficient, %	Структура доходу, %	Вклад у Джині-коefficient, %	Структура доходу, %	Вклад у Джині-коefficient, %
оплата праці	56,6	61,8	28,2	20,2	48,0	52,9
пенсії	21,5	15,6	25,9	34,8	22,9	20,7
доходи від підприємницької діяльності	5,7	11,7	3,8	5,2	5,2	9,9
допомога по безробіттю	0,2	-0,2	0,5	-0,3	0,3	-0,2
допомога на дітей	0,9	-0,4	1,0	-1,3	0,9	-0,6
допомога по малозабезпеченості	0,1	-0,2	0,4	-0,9	0,2	-0,4
інші допомоги	0,4	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5
субсидії	0,1	-0,1	0,1	0,2	0,1	-0,004
пільги	1,4	1,8	0,7	1,3	1,2	1,7
грошовий дохід від ОПГ та самозаготівель	0,8	0,6	14,1	17,9	4,8	4,2
доходи від власності	0,1	0,2	1,6	2,0	0,6	0,6
подарунки	7,3	5,8	6,1	6,8	6,9	6,2
натуральний дохід від ОПГ	2,4	0,7	15,2	12,3	6,2	2,7
інші доходи	2,5	2,1	1,8	1,3	2,3	1,9
Сукупні витрати	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: за розрахунками співробітників Інституту демографії і соціальних досліджень НАНУ за даними обстеження домогосподарств, що проводяться Держкомстатом на постійній основі, за 2005 р.

розподілено більш рівномірно: частка сукупних ресурсів, зосереджена у найбільш забезпечених українців, в 1,9 разів більша за частку сукупних ресурсів найменш забезпечених 25%.

Найвищий рівень середньомісячних доходів та витрат у 2005 році має населення у місті Києві (доходи на рівні 836,1 грн. на 1 умовно дорослого, витрати на рівні 953,3 грн.), Миколаївській області. (середній рівень доходів – 711,4 грн., витрат – 723,2 грн.), м. Севастополі (відповідно, 671,9 грн. та 755,5 грн.), Донецькій та Харківській областях. При цьому рівень розширення у цих регіонах не найвищий у країні і поступається навіть середнім по країні показникам.

Найвищий рівень розширення населення за рівнем акумульованих сукупних ресурсів у 2005 році характерний для Миколаїв-

ської області – доля сукупних ресурсів, зосереджена у найбагатшій чверті населення тут втричі перевищує долю найбіднішої чверті, що в 1,6 разів більше, ніж в середньому по країні. Високі показники економічного розширення населення характерні також для м. Києва – значення коефіцієнту фондів тут становить 2,5, що в 1,3 рази перевищує середній по країні показник. До регіонів, де ступінь розширення населення за матеріальною ознакою перевищує середній по країні, відносяться також Черкаська та Запорізька області (коефіцієнт фондів дорівнює 2,3), а також Луганська, Харківська та Одеська області, де значення коефіцієнту фондів становить 2,0 (рис. 3).

За даними 2005 р., найнижчим в Україні є значення коефіцієнту фондів у м. Севастополі – тут перевищення частки сукупних ре-

ресурсів, акумульованої у найбагатшій чверті населення над часткою найбіднішого становить 1,13 рази, що в 1,7 разів менше, ніж в середньому по країні. При цьому рівень доходів тут перевищує середньо український на 14%, а рівень витрат – на більш, ніж на 30%, залишаючись одним з найвищих серед інших регіонів України. Але з огляду на невеликий об'єм вибірки у даному регіоні, ці дані не слід сприймати як абсолютний орієнтир. Проблеми вибірки спричиняють значні коливання показників рівня життя у цьому регіоні із року в рік. Також до областей з найнижчими показниками розширення населення за матеріальною ознакою у 2005 р. входять Вінницька область (значення коефіцієнту фондів 1,3), Івано-Франківська та Закарпатська області (1,4).

IV. Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що в Україні існує досить високе розширення суспільства за рівнем матеріального добробуту, яке є наслідком значної нерівності в розподілі доходів населення. Характерною для сучасного українського суспільства ситуацією є наявність проблеми значного розриву між рівнем життя міста та села в Україні, різниця між якими формує вагомий внесок у загальне розширення населення. На сьогодні в Україні населення сільської місцевості розподілене більш рівномірно за рівнем матеріального добробуту порівняно із населенням міст. Проте відсутність різкої диференціації населення у сільській місцевості не є позитивним фактом, оскільки загальний середній рівень доходів на селі, як правило, є низьким і значно поступається середнім показникам серед населення міст.

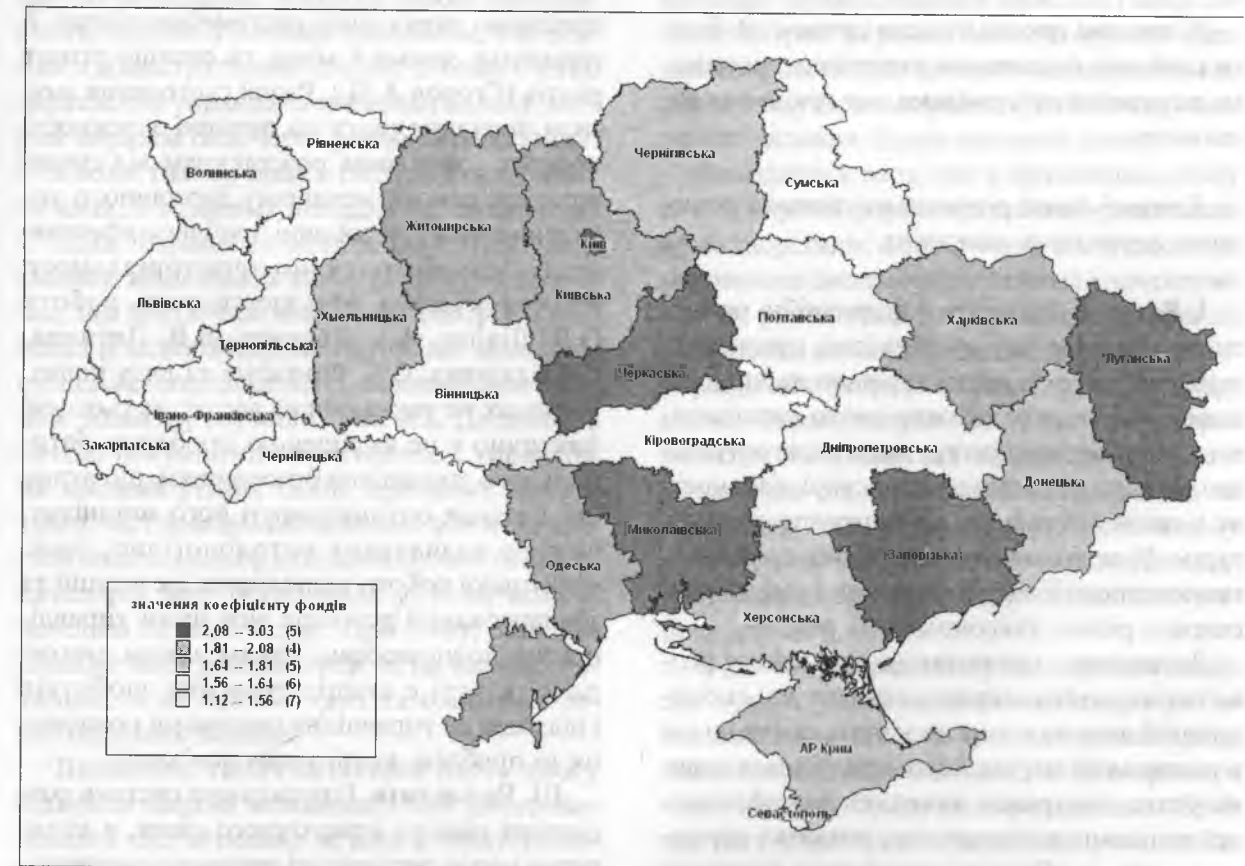

Рис. 3. Рівень диференціації за рівнем доходів у різних регіонах України, 2005 р.

Майже на середньоукраїнському рівні за ступенем розширення населення за матеріальною ознакою знаходяться Київська (без м. Києва), Херсонська, Житомирська, Донецька області та АР Крим, де значення коефіцієнту фондів коливається в межах від 1,8 – 1,9.

На регіональному рівні немає чітких закономірностей їх диференціації за ступенем нерівності всередині кожного регіону. Як свідчить аналіз, рівень розширення всередині регіонів на сьогодні не корелюється ані з географічним розташуванням, ані з се-

реднім рівнем доходів по регіону. Можна відмітити хіба що порівняно низький рівень розшарування на заході країни та порівняно високий – на сході та південних регіонах. Дуже неоднорідні центральні області України – тут поруч розташовані області з найнижчим та з найвищим рівнем розшарування.

В цілому, ринкова економіка припускає існування високої міри нерівності доходів населення, яка поряд з природними факторами в значній мірі визначається об'єктивною дією ринкового цінового механізму. Основна функція соціальної політики держави за

даних умов направлена на перерозподіл доходів з метою зменшення відмінностей в рівні доходів населення, має забезпечити сприятливі для всіх членів суспільства матеріальні умови життя.

This article contains the analysis of income differentiation of population of Ukraine. A basic accent is done on the features of differentiation at the different types of locality and regions of residence. As a result of research principal reasons and progress trends of processes of differentiation of population are set after profits.

Сологуб Ю.І.

УПРАВЛІННЯ МІСЬКИМИ РЕГІОНАЛЬНИМИ СИСТЕМАМИ РОЗСЕЛЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ АСПЕКТІВ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті проаналізовано сучасні здобутки і підходи до питання управління системами розселення та проблеми, що при цьому виникають.

Ключові слова: регіональна система розселення, управління, населення.

I. Вступ. Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві, причиною яких став перехід нашої держави на принципово нові, ринкові засади свого суспільно-економічного розвитку, значно загострили питання організації управлінської діяльності як в самій державі так і в конкретних структурно-функціональних складових суспільно-економічного її життя, таких як системи розселення різних таксономічних рівнів.

Зауважимо, що питання управління розвитком розселенських систем на сьогоднішній день не є чимось новим, оскільки ще в радянський період йому приділялася значна увага, щоправда виходячи з особливостей соціально-економічного розвитку держави в той час. Однак сьогоднішні тенденції розвитку економіки країни наголошують на проблемі комплексного та ефективного вирішення даного питання.

II. Постановка завдання. Аналіз наукових робіт з даної проблеми свідчить про недостатність вивчення питання управління системами розселення в комплексному і системному плані. Натомість велику увагу було

приділено управлінню системоформуючих її елементів, якими є міста та селища різних рангів (Єгоров А.Н.). Реалії сьогодення змусили посилити увагу на питанні залежності процесу управління розселенням від сучасних змін самого механізму державного управління та існуючої нині проблеми ефективності адміністративно-територіального устрою держави, про що свідчать роботи О.В. Дівова, А.І. Доценка, В.В. Литвина, С. Сахаленка, О.Г. Фролової та ряду інших.

Однак не зважаючи на все це, на сьогодні фактично є не вирішеною проблема оптимального управління розселенням, що включає питання оптимальності його механізму, чіткого визначення методологічної бази, ефективної роботи відповідних інституцій та збалансований розподіл між ними управлінських повноважень. Таким чином, метою даної статті є аналіз сучасних здобутків і підходів до управління системами розселення та проблем, котрі з цим пов'язані.

III. Результати. Розглядаючи системи розселення різного ієрархічного рівня, а конкретно міські регіональні системи розселення, відмітимо, що базовим їх системоформуючим елементом виступає місто. Однак в даному випадку, виконуючи роль елемента, воно не є неподільним в організаційно-функціональному та структурному планах. На сьогодні місто постає як досить складна система котра, як така, оперує зворотніми взаємозв'язками і є саморегульованою. Крім

того, керуючись словами А.Н. Єгорова, котрий зазначає, що політична та адміністративна децентралізація на сьогодні сприяла активізації місцевих органів влади і одним із важливих результатів цього процесу стало формування так званого „міста-підприємця» як територіального утворення, котре має змогу об'єднати місцеві соціальні, політичні і економічні ресурси в єдиний організаційний комплекс, можна стверджувати, що для сучасних міст вагомого значення набувають питання розвитку їх цілісності та управління. При чому, зростання актуальності цих питань для того чи іншого міста є, по суті, прямопропорційною до їх величини, рівня соціально-економічного розвитку, а також і їх адміністративного статусу. Виходячи з цього можна сказати, що питання управління напряду стосується і самих регіональних систем розселення, оскільки кожне місто системи, будучи її базовим елементом, має певний адміністративний статус, а отже і чітко окреслений управлінський ареал впливу, котрий виражається через рівень інтенсивності і тісноти тих чи інших системоформуючих зв'язків, а в даному випадку управлінських.

Дане питання тісно переплітається з виділенням відповідних категорій міст. Зазначимо, що існуючий нині їх категоріальний поділ в великій мірі не відповідає нинішнім суспільно-політичним та економічним умовам розвитку держави. Так А.І. Доценко, з метою покращення ефективності управління містами різних типів, пропонує замість трьох міст (республіканського, обласного та районного підпорядкування) ввести п'ять категорій міст (найбільші, крупні, великі, невеликі та малі міста). При чому, дане виділення має ґрунтуватися не на адміністративних, а на економічних та соціально-демографічних засадах.

Виділення таких категорій дасть змогу відкрити широкі можливості при диференціюванні міст стосовно їх ролі в територіальних системах розселення різних ієрархічних рівнів, а також системі адміністративно-територіального устрою держави і, що саме головне, кожна категорія матиме свою систему управління, що дасть змогу більш оптимізувати розвиток наявних систем розселення в управлінському відношенні.

Крім того, потрібно звернути увагу на те, що субрегіональні (обласні), локальні, рай-

онні та первинні системи розселення котрі, по суті, є системно-структурними складовими регіональних систем розселення, формуються у межах адміністративних областей, міських, селищних та сільських Рад, тобто територій, які мають органи управління. Таким чином, проводячи розгляд регіональних систем розселення в управлінському плані, аналізуючи ті чи інші управлінські взаємозв'язки в середині системи, можна чітко відслідкувати її ієрархічно-управлінську структуру, що дає можливість більш обґрунтовано вести мову щодо розмежування систем розселення нижчого рангу, з яких вона складається. Щоправда, при такому дослідженні, потрібно сконцентрувати свою увагу на управлінських ареалах саме системоформуючих центрів різних таксономічних рівнів, не забуваючи, в даному випадку, про принцип функціональної двоїстості ядер систем, котрий виражається в тому, що ядра систем розселення вищого таксономічного рівня можуть виконувати функції ядер систем розселення більш нижчого рангу.

Виходячи з того, що в функціональному плані існуючі форми організації розселення є неоднорідним, а одночасно виступають як основними системоформуючими елементами систем розселення так і виконують функції первинних елементів адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування, можна стверджувати, що поступовий позитивний розвиток відповідних систем розселення різних таксономічних рівнів, як в управлінському так і в функціональному планах, у великій мірі залежить від оптимальності адміністративно-територіального устрою держави.

В даному випадку потрібно зазначити, що сам процес управління розвитком як регіональних міських систем розселення так і ряду інших не носить чітко визначеного прямого характеру, а є більш опосередкованим. Тобто, таке управління системами розселення виражається через загальне управління соціально-економічними процесами на різних державних ієрархічних рівнях як в адміністративному так і в господарсько-економічному аспектах. Відповідно до цього можна стверджувати, що конкретними (первинними) об'єктами державного управління виступають не самі системи розселення різних рівнів, а відповідні соціально-економічні

територіальні системи, до складу яких вони входять і є тісно пов'язаними з системоформуючими їх елементами.

То що ж ми розуміємо під поняттям «державне управління»? А в даному випадку доцільніше буде акцентувати увагу на конкретному його механізмі. На нашу думку, найповніше виражає сутність цього поняття визначення дане В.В. Литвином та Л.В. Продавцевою. На їх погляд, механізм державного управління є сукупність форм, методів, інструментів впливу держави на соціально-економічні відносини, що складаються між суб'єктами господарювання в процесі узгодження інтересів. Як бачимо таке розуміння поняття окреслює більш чітку картину аналізу основних елементів державного управління.

На сьогоднішній день, сучасний напрям і тенденції розвитку нашої держави фактично вимагають кардинального переосмислення самої системи державного управління, глобального її оновлення та пристосування до тих суспільних та соціально-економічних відношень, котрі продиктовані сьогоденням. Така перебудова має здійснюватись шляхом визначення оптимальної структури, оновлення механізму та процедури управління.

Сучасні особливості розвитку України вимагають застосування оновлених форм і методів державного управління, а загалом системи прийняття управлінських рішень.

Особливу увагу потрібно звернути на розмежування форм і методів державного управління. Така постановка питання зумовлена в переважній більшості тим, що в економічній літературі не має чітко охарактеризованої позиції в розмежуванні цих складових регулюючого механізму.

З філософської точки зору, форма – є спосіб існування змісту, невіддільний від нього, що служить його вираженням. На сьогодні є доцільним виділити наступні форми державного управління: програмування, прогнозування та планування соціально-економічного розвитку. Таке виділення є вихідним з того, що загалом державне управління реалізується у формі програми, відповідного їй прогнозу і як наслідок конкретного плану [4].

Переходячи до розгляду методів державного управління, потрібно відмітити, що фактично вони виступають конкретними способами дії держави в управлінському

плані. Таких методів (способів) на сьогодні можна виділити три, а саме: адміністративний, економічний та правовий. Можна говорити що вони складають управлінський «кістяк» держави в методологічному плані. Розглянувши вказані методи більш детально, можна чітко помітити певне «тертя» в трактуванні їх індивідуальної сутності. Найяскравіше це прослідковується в економічному та адміністративному.

На сьогодні побутує стверджене думка, що перші з них, а саме економічні, не доцільно розглядати в плані застосування лише конкретних економічних важелів, а більше схилитися до того, що це певні способи конкретного впливу на інтереси і через інтереси на основі застосування певних економічних важелів з урахуванням пізнання й використання об'єктивних законів економіки. Що стосується других, то на сьогодні вони піддані певному забуттю, хоча і є досить актуальними при критичних ситуаціях в соціально-економічному розвитку держави [4].

Виходячи з потреби більш соціального направлення суспільно-економічного розвитку країни, доцільним є використання так званих соціологічних методів, суть яких полягає в виявленні механізмів взаємодії об'єктів і суб'єктів управління, а також механізмів дія котрих спрямованою на них й на сам процес управління та його результат, системи соціальних чинників та суспільства в цілому [7].

Відмітимо, що застосування вказаних методів не повинно носити індивідуально-розрізнений характер, а більше схилитися до комплексного, що дасть змогу їм взаємодоповнювати один одного, нейтралізуючи, таким чином, взаємні недоліки.

Відштовхуючись від вище сказаного, логічно буде перейти до розгляду конкретних суб'єктів управлінської діяльності котрі, оптимально застосовуючи наявну методологічну базу, мають здійснювати управлінський вплив на особливості функціонування та розвитку існуючих соціально-економічних територіальних систем, а відтак і розселенських систем на різних ієрархічних рівнях.

Розпочнемо з того, що основою для державної влади та відповідного здійснення нею управління, виступають адміністративно-територіальні одиниці, через які забезпечується зручність та ефективність державно-

го управління, для чого тут і створюється система органів державної влади [5].

Виходячи з того, що в територіальному аспекті, відповідно до своїх ієрархічних рівнів, фактичні межі систем розселення відповідають межах існуючих адміністративних одиниць (хоча у більшості випадків це далеко не так) впливає той факт, що суб'єктами державного управління для них виступають існуючі інституції державної влади у вигляді конкретних адміністрацій та Рад, які є приуроченими до різнорівневих адміністративних центрів, а отже, є основним, і до їх системоформуючих центрів.

Здавалося б ситуація є оптимальною і загальний управлінський механізм повинен працювати. Однак, неповність такої відповідності призводить до появи значних проблем управлінсько-функціонального характеру особливо на регіональних і локальних ієрархічних рівнях, як систем розселення окремо так і суспільно-економічного життя країни в цілому.

Корінь цих негараздів, на думку ряду вчених, лежить в недосконалості та невідповідності існуючого адміністративно-територіального поділу держави реаліям сьогодення. Таким чином, гостро постає питання про здатність існуючих адміністративно-територіальних одиниць виконувати свої функції.

Розглядаючи реальну картину дійсності, бачимо, що Україні у спадок дістався адміністративно-територіальний поділ, який був сформований, керуючись принципами централізованої економіки і повністю відповідає її вимогам в управлінському плані. Сьогодні на фоні ринкових процесів, що мають місце в усіх сферах життєдіяльності держави, адаптації принципів та механізмів державного управління до проблем економіки та громадського суспільства, все чіткіше прослідковуються недоліки сучасного адміністративно-територіального розподілу.

Існуючі недоречності в адміністративно-територіальному устрої при різноманітному своєму симбіозі і формах прояву, значно ускладнюють відносини між їх різними суб'єктами. Наприклад, населені пункти чи землі не знаходяться в межах адміністративно-територіальних одиниць, до яких відносяться, що ускладнює систему управління ними, тобто виникає так зване явище управлінського вакууму. Також має місце накла-

дання повноважень різних органів місцевого самоврядування базового рівня на одній і тій же території і багато іншого [1]. Виходячи з вище наведеного, можна зробити об'єктивний висновок стосовно того, що нині існуючі адміністративно-територіальні одиниці фактично вже не можуть оптимально виконувати покладені на них функції.

Як основний вихід з такої ситуації було запропоновано проведення адміністративно-територіальної реформи, яка б певним чином узгодила напрями розвитку українського суспільства та його системи державного управління. Однак, на сьогоднішній день, це питання так і залишається в підвішеному стані, в основному за рахунок не вирішення питання про керівництво її здійсненням.

IV. Висновки. Виходячи з викладеного матеріалу, можна сформулювати висновок про те, що на сьогоднішній день, одним з важливих питань при ринковій розбудові держави, є оптимальне і ефективне управління розселенням, при чому дане питання у великій мірі носить загальнодержавний характер, оскільки воно підлягає під дію загальнодержавного механізму управління розвитком суспільства. Однак, на сьогодні, даний механізм характеризується великою кількістю недоліків та обмежень при своєму функціонуванні.

Єдиним шляхом покращення ситуації в цьому напрямі є докорінне реформування системи держуправління та системи прийняття управлінських рішень, шляхом застосування нових підходів, форм та методів. При цьому потрібно виходити з потреб регулювання та управління не самими первинними елементами розселенських систем, а всього системного утворення, системоформуючими одиницями якого вони виступають.

1. Дімова О.В. Проблеми місцевого самоврядування в контексті реформування адміністративно-територіального устрою України // Державна стратегія управління місцевим та регіональним розвитком: форми, методи та актуальні проблеми реалізації: Матеріали щоріч. наук.-практ. конференції 24 листопада 2004 р. – О.: ОРІДУ НАДУ, 2004 том 2 – С. 205-207.

2. Доценко А.І. Адміністративно-територіальний устрій і розселення в Україні./ НАН України; Рада по вивченню продуктивних сил України. – К.: РВПС України, НАН України, 2003. – 76 с.

3. Егоров А.Л. Город как социально-экономический объект управления. НАНУ, ИЭН. – Донецк, 2001. – 134 с.

4. Литвин В.В., Проданова Л.В. Дослідження сутності механізму державного управління із диференціацією його складових // Теорія та практика управління у трансформаційний період: Тези доповідей всеукраїнської наук.-практ. конференції. «Теорія та практика управління у трансформаційний період» м. Донецьк, 4-6 жовтня 2001 р. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2001 том 1 – С. 210-215.

5. Сахаленко С Основні напрямки реформування територіальної основи публічної влади в Україні // Державна стратегія управління місцевим та регіональним розвитком: форми, методи та актуальні проблеми реалізації: Матеріали щоріч. наук.-практ. конференції 24 листопада 2004 р. – О.: ОРІДУ НАДУ, 2004 том 1 – С. 30-36.

6. Танцюра В.Л. Пріоритетні напрями комплексного соціально-економічного дослідження розселення // Продуктивні сили і регіональна економіка: 36. наук. праць: У 2-х ч. – К., 2002. – 4.1. – С. 206-211.

7. Фролова О.Т. Сучасна класифікація методів державного управління // Теорія та практика управління у трансформаційний період: Тези доповідей всеукраїнської наук.-практ. конференції. «Теорія та практика управління у трансформаційний період» м. Донецьк, 4-6 жовтня 2001 р. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2001 том 1 – С. 238-242.

Modern achievements and proper approaches to the question of management by the systems of settling apart and problems that here arise up was analyzed in this article.

Білий М.М.

КООПЕРАТИВИ ЯК ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ РЕГІОНУ

В статті проведено аналіз розвитку системи кооперативів у Східній Галичині до 1939 року через призму її організаційно-економічних аспектів діяльності.

Ключові слова: Галичина в дорадянський період, кооперативна система, трирівнева схема організації кооперативів.

I. Вступ. Одним з ключових питань успішного завершення аграрної реформи в Україні є зміна організаційної структури АПК країни. Створення нових та реформування діючих сільськогосподарських підприємств шляхом пошуку організаційно-правових форм господарювання, які б забезпечували ефективну діяльність в умовах ринку, відбувається не тільки на основі використання досвіду розвинутих країн світу, а й відродження власних сільськогосподарських традицій.

Особливістю становлення системи сільськогосподарських кооперативів на Прикарпатті є можливість й, зрештою, необхідність врахування досвіду успішного розвитку кооперації в Галичині в дорадянський період. Сьогодні постала нагальна потреба відродити кооперативний рух в Галичині, оскільки його історія дає нам яскравий приклад й повчальні уроки, як в умовах державної «неприхильності» (чи навіть ворожості), тотальної відсталості українського сільського гос-

подарства й неосвіченості селян ціною фізичних надзусиль та фанатичної віри у власну справу можна добитися вагомих соціально-економічних результатів.

II. Постановка задачі. Метою статті є аналіз досвіду розвитку системи кооперативів в східній Галичині до 1939 року, особливо її організаційно-економічних аспектів діяльності, та можливостей застосування даних надбань минулого у сучасних умовах.

III. Результати. Початком відліку історії кооперативного руху на теренах східної Галичини (нині територія Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей) можна вважати прийняття закону 1873 року про розвиток кооперації на всіх землях Австро-Угорщини. Через пресу тоді пропагували ідею нового способу об'єднання, зокрема в сільському господарстві. Проте, ще до прийняття цього закону – в 60-х роках XIX ст. за ініціативою митрополита Й. Сембратовича – почали створюватися створювалися братські організації (так звані громадські «шпихліри»), крамниці при церквах у межах «акції боротьби з пияцтвом», каси взаємодопомоги, які виховували у населення нахил до самодопомоги [1].

Зародження галицької кооперації пов'язується, в основному, з особою інженера-архітектора В.Нагірного, який на сторінках газети «Діло» пропагував ідеї західноєвропейської кооперації з метою боротьби з «чу-

жинецькою» лихвою і «чужонаціональними» посередниками. Саме на сторінках «Діла» була проголошена в 1882 році «Перша кооперативна програма Галицької волості».

Стосовно Прикарпаття, то однією з перших спроб координації самоврядних економічних організацій на місцях було створення за ініціативи видавця газети «Господар і промишленник» А.Нечая «Господарсько-промислового товариства» в кінці 1882 року з осідком у м. Станіславові (тепер – м. Івано-Франківськ). Основними завданнями товариства були:

- сприяти всіма дозволеними способами піднесенню господарства австрійських українців;

- здійснювати посередництво в закупівлі господарських знарядь, машин, насіння, племінної худоби та ін.;

- закладати та утримувати господарські школи, мандрівних вчителів привального господарювання;

- видавати господарську пресу, літературу, тобто «ширити господарські відомості словом і друком» та ін.

Хоча це товариство не проіснувало довго, вже через рік – в 1883 році, за безпосередньої участі А.Нечая та В.Нагірного у Львові було організовано кооперативне торгове підприємство під назвою «Народна торгівля», яке мало стати «оборонним валом проти чужинецької лихви в області торгівлі споживчими товарами». Саме «Народна торгівля» вважається першим західноукраїнським кооперативом, а 1883-й рік – роком зародження кооперативного руху на західноукраїнських землях. Діяльність кооперативу спочатку зводилась виключно до підтримки української приватної торгівлі. У більших містах східної Галичини він організував філіальні оптові комори для постачання товарами широкого вжитку українських міських крамниць. Згодом, починаючи з 1907 р. «Народна Торгівля» (Н.Т.) стає центральною установою («централєю») для західноукраїнських міських споживчих кооперативів. Перший український сільський кредитний кооператив типу кооперативів Райфайзена на теренах східної Галичини було створено в 1896 році в селі Ляхівцях Богородчанського повіту. Кооперативи цього типу так і називали «райфайзенками».

Як відомо, розвиток кооперації починається з тих чи інших її форм – в залежності

від особливостей економічного становища країни. Тому аграрний характер економіки західноукраїнських земель початку 20 століття зумовив створення тут переважно сільських кооперативів. У галицькому селі виникає споживча (господарсько-торговельні спілки), заготівельно-збутова (зокрема, худоби), кредитна, молочарська та інші види кооперації.

Початки сільськогосподарської кооперації в Галичині виходять майже одночасно з трьох осередків – Перемишля, Стрия й Золочева. В 1899 році, за ініціативи громадських діячів м. Перемишля, створено «Спілку для Господарства й Торгівлі», очолену Денисом Коренцем. Початковими завданням спілки (кооперативу) було «доставляти членам добірне закордонне насіння, штучне добриво, сільськогосподарські знаряддя, машини та все необхідне до господарського та домашнього вжитку» [4, 150]. Спочатку спілка обмежувалась околицями Перемишля, проте згодом стає нестатутною «централєю» для постачання штучних добрив й споживчих товарів для кооперативних крамниць при читальнях «Просвіти» в усій Галичині. Від Стрийщини розпочинає свою організацію в Галичині кооперативне молочарство під вмілим керівництвом О.Нижанківського, який в 1904 році, в с. Завадів засновує першу кооперативну молочарню. А в 1898 році, в с. Олесько (Золочівщина) Є.Олесницький започатковує діяльність товариства «Сільський господар», яке згодом об'єднало в собі розрізнені почини громадської агрономії в одну центральну крайову організацію. Основною метою товариства було проведення просвітницької роботи у господарських справах.

В цілому історію східногалицької кооперації можна поділити на два періоди – австро-угорський та польський, хронологічні межі яких визначили дві світові війни.

Австро-угорський період характеризується слабким розвитком сільськогосподарської кооперації. Його можна пояснити намаганнями інших секторів кооперації охопити всі сільськогосподарські роботи самостійно. Зокрема, головним типом тих часів стала кредитна кооперація, яка широко розгорнула власні посередницькі операції по закупівлі та збуту сільськогосподарських продуктів, організовувала їхню переробку, займалась

ремонт і постачанням сільськогосподарських машин тощо. Зростання числа кредитних спілок зумовило створення в 1898 р. Крайового союзу кредитного – першого західноукраїнського кооперативного об'єднання (союзу), яке підпорядкувало собі значну частину українських кредитних кооперативів.

Остаточне оформлення організаційної структури західноукраїнського кооперативного руху завершило створення Крайового союзу ревізійного (КСР) у 1904 році згідно закону австрійського міністерства про обов'язкову ревізію і контроль діяльності кооперативів, що стало значним імпульсом для розвитку кооперативного руху в Галичині. Отримавши статус самоврядного, союз взяв на себе роль центру з нагляду й контролю за українською кооперацією в складі Австро-Угорщини (а згодом і Польщі). Поклавши початок відокремлення всіх українських кооперативів, він об'єднав їх в одне єдине ціле, систему з тісними, взаємовигідними відносинами між партнерами-виробниками сільськогосподарської продукції. З 1904 року КСР почав видавати журнал “Економіст”, навколо якого згуртувалася значна частина видатних теоретиків і практиків кооперативного руху. В подальшому КСР став не тільки організаційним та ревізійним осередком, але й ідейним центром українського кооперативного руху в Галичині. В 1914 році Крайовий союз ревізійний поширював сферу свого впливу на близько 600 українських кооперативів (180 тис. членів) [4, 158]. Він об'єднав в собі представників кредитної (Крайовий союз кредитовий), споживчої (“Народна тор-

гівля”) та сільськогосподарської кооперації (Крайовий господарсько-молочарський союз, Крайовий союз закупу і збуту худоби й Крайовий союз господарсько-торговельних спілок) (див. діаграму [4]).

Створення окремих кооперативних союзів стало вирішальною організаційною передумовою розвитку кооперації в Східній Галичині. Так, до 1900 року розвиток західноукраїнської кооперації обмежувався простими організаційними формами і мав вузько обмежену сферу діяльності. За майже чверть століття, тобто з 1883 по 1905 рік, в Східній Галичині було створено 110 українських кооперативних товариств. А починаючи з 1906 року, при сприянні Крайового союзу ревізійного виникало в середньому близько 30 кооперативів щороку [5]. Таким чином, західноукраїнський кооперативний рух вже з самого початку свого зародження не був стихійним явищем, а наслідком спільних, цілеспрямованих організаційних дій прихильників кооперативної ідеї.

В той же час, деяка частина українських кооперативів, так звані “дикі” кооперативи, не мала жодного організаційного підпорядкування. Всього ж в Галичині на початок 1913 року із кількості 4191 кооперативу 1256 (майже 30%) були українськими.

Післявоєнний період характеризується важкою відбудовою зруйнованих кооперативних спілок. Після поразки у збройній боротьбі з польськими військами і політичній боротьбі на міжнародній арені (після 1923 року) західноукраїнський народ повертається до кооперації, яка стала “продовженням визвольних змагань після втрати держав-

ності і припинення горячої війни на полі бою, які перемістились в легальні змагання на суспільно-економічному полі”, “актом самооборони при допомозі ідейних завзятих і свідомих виконавців того великого діла” [6].

Одним з першочергових завдань нового плану відбудови кооперативного руху в Галичині на чолі з крайовими і місцевими комітетами організації кооперативів (ККОК) було заснування в кожному селі універсальних господарсько-споживчих кооперативів, які мали “організувати всі найголовніші економічні ділянки й потреби села та бути підставою його господарського й культурного поступу”. Структура діяльності універсальних кооперативів передбачала:

- 1) закупівлю і збут сільськогосподарських продуктів;
- 2) формування заощаджень та надання позик;
- 3) переробку с/г продуктів;
- 4) виробництво будівельних матеріалів;
- 5) організацію засобів культурного підвищення побуту та ін.

Проте, пришвидшена організація низових кооперативів не пішла по лінії, накресленій ККОК. Щоб організувати універсальні товариства, потрібно було більше часу та кращого вишколу кооперативних членів та найманих працівників. Спочатку окремо відновились й виникли нові кредитні сільські кооперативи. Молочарські відділи якийсь час працювали при загально-закупівельних кооперативах, проте потім також відійшли, об'єднавшись в самостійні кооперативні молочарні. Самі ж кооперативи для загального закупу й збуту стали дрібними сільськими господарсько-споживчими кооперативами, діяльність яких обмежувалась постачанням товарів широкого вжитку для хатнього господарства, рідше – дрібного господарського приладдя та с/г машин.

Якщо до першої світової війни основною формою західноукраїнської кооперації була кредитна кооперація, то за часів панування Польщі три чверті загальної кількості українських кооперативів становили міські споживчі та сільські споживчо-заготівельні (заготівельно-збутові) кооперативи (в 1938 році – 69% від загальної кількості кооперативів, об'єднаних у РСУК).

За досить короткий термін, до 1925 року мережа низових українських кооперативів,

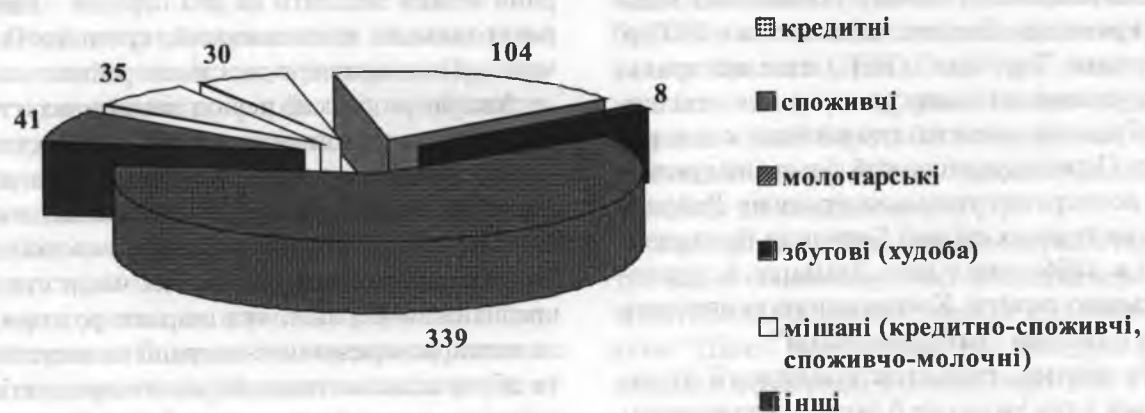
досягнувши достатнього високого рівня організації, отримала своє вивершення у вигляді відновлених чотирьох спеціалізованих кооперативних об'єднань – союзних організацій (“централеї”) (див. рис. 1).

Незважаючи на всілякі утиски з боку польської влади (в тому числі прийняття нових законів), що обмежували діяльність українських кооперативів, кількість останніх з року в рік збільшувалась. Так, в кінці 1938 року в трьох галицьких воєводствах РСУК об'єднував 3455 кооперативів. Зросла й кількість членів: в 1939 році вона становила майже 709 тис. осіб. Відсоткове відношення кількості українських кооперативів до кількості українського населення було найвищим в польській державі. Загалом кооперативний рух в східній Галичині до 1939 року став важливою складовою національно-визвольних змагань західноукраїнського народу. Кооперація стала для галичан “не тільки засобом самопорятунку населення в тяжкі часи, засобом кращого дорібку в об'єднанні, вона була також школою громадського життя, поширювала та поглиблювала суспільно-економічний і національний світогляд народу” [4, 481], – відзначає відомий історик українського кооперативного руху І.Витанович.

Так, на базі довоєнної Крайової спілки для господарства і торгівлі, Крайового союзу для закупу й збуту худоби та Синдикату (господарського відділу) товариства “Сільський Господар” постав у 1924 році Центральний Союз Повітових Союзів – “Центросоюз”, верховна організація загально-закупної і збутової кооперації. У сферу діяльності Центросоюзу входили збут сільськогосподарських продуктів, заготовлених низовими кооперативами, постачання сільських кооперативів товарами першої потреби і виробництво деяких видів цих товарів. У повітах кооперативами керували повітові та окружні союзи кооперативів, на які було покладено завдання не тільки постачати низові кооперативи товарами і заготовляти від останніх сільськогосподарські продукти, але й здійснювати так звані інструкторсько-просвітні функції.

Центросоюз, повітові та окружні союзи кооперативів найбільше виявили себе в галузі закупівлі сільськогосподарських продуктів у селян і збуту їх на внутрішніх та за-

Кількість українських кооперативів, об'єднаних в КСР станом на 01.01.1912 р.

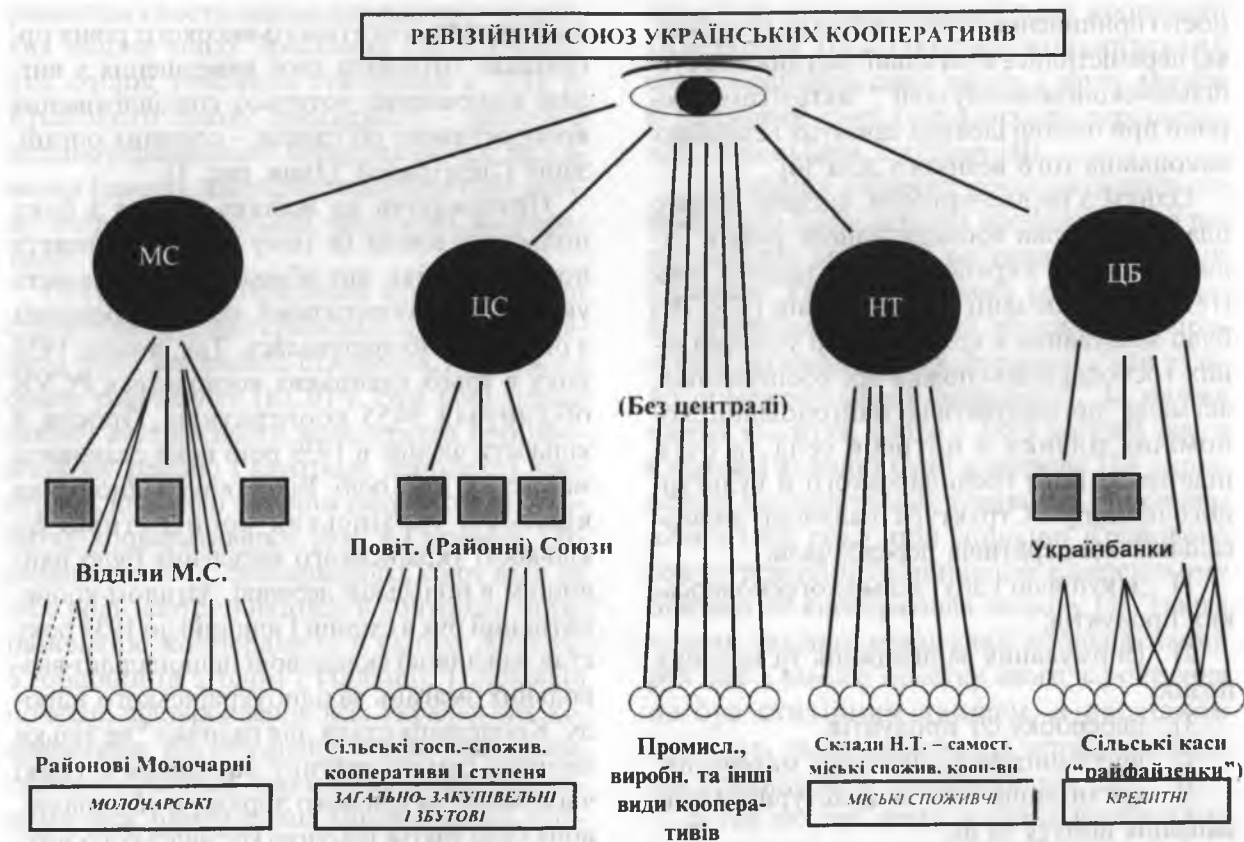

Рис. 1. Схема організації системи українських кооперативів у Галичині до 1939 року

кордонних ринках. Велике місце в заготівлях кооперації займала закупівля яєць, більше третини яких Центросоюз експортував на закордонні ринки. Експорт Центросоюзу складав 7-9% загального експорту яєць з Польщі, і це при тому, що Польща в 1935 році займала третє місце у загальносвітовому експорті яєць. Після банкрутства Крайового союзу для закупу й збуту худоби Центросоюз перебрав на себе також функції заготівлі худоби і птиці, частину якої теж експортував за кордон.

Друга фахова "централь" – Крайовий Союз Кредитовий – "Центробанк", після внутрішньої реорганізації, стає верховним об'єднанням двоступеневої кредитної кооперації:

1) сільських кредитних кооперативів ("райфайзенки") й міських кас взаємодопомоги;

2) Українбанків, які виконували також функції повітових (районних) кредитних кооперативів. Одночасно Центробанк став центральною касою всієї західноукраїнської кооперації.

"Народна торгівля", відновлена у 1926 році, отримала завдання стати головною

гуртівнею (оптовою базою) й організаційним центром міських споживчих кооперативів та постачати зі своїх складів сільським закупівельно-збутовим кооперативам деякі споживчі товари.

Двоступеневу організацію молочарської кооперації у міжвоєнний період вивершила четверта фахова "централь", відновлений й реорганізований у 1925 році довоєнний Крайовий Молочарський Союз – "Маслосоюз".

Центральною установою загального об'єднання західноукраїнської кооперації став Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК), який опікувався ревізійними, організаційними, юридичними та фінансово-адміністративними аспектами українського кооперативного руху. Більше того, РСУК став також верховною ідейно-організаційною установою кооперації в Галичині, "парламентом кооперативної демократії", на з'їздах якого обговорювалися актуальні питання кооперативної організації, координації праці й співпраці між окремими видами української кооперації та їхніми центрами.

Таким чином, можна говорити про трирівневу систему кооперативної системи в Га-

личині міжвоєнного періоду. Перший її рівень складали кооперативи (кредитні, споживчі, молочарські, торгові, закупівельні та інші), другий – об'єднання галузевих кооперативів (об'єднання певних фондів усіх кооперативів на рівні області) («Маслосоюз» для молочарських спілок, «Центросоюз» для торгових і закупівельних кооперативів тощо), а на третьому рівні була установа, яка координувала діяльність об'єднань кооперативів і здійснювала моніторинг їх діяльності (РСУК), яка мала, говорячи сучасною мовою, статус саморегулювальної організації і здійснювала функції контролю за кооперативами, а також сприяла їх розвитку та поширенню. Аналогічну модель цілком можливо реалізувати в Україні і сьогодні – і вона дозволить значною мірою підвищити ефективність діяльності як кредитних спілок, так і сільськогосподарських та інших обслуговуючих кооперативів.

IV. Висновки. Сьогодні постала нагальна потреба відродити кооперативний рух на Прикарпатті. Історичний кооперативний досвід дає нам повчальні уроки й приклади для наслідування. Відзначимо серед них такі:

1. Рушійною силою більшості кооперативних формувань завжди було селянство, адже майже 90% соціального складу членства українських кооперативів, об'єднаних у РСУК, становили власники селянських господарств. При цьому, поштовх до поширення кооперативів в основному стимулювала тодішня інтелігенція (священники, інженери, громадські діячі), яка безкорисно несла свої знання, досвід та ідеї в народні маси. Саме завдяки присутності останньої в становленні кооперативного руху на теренах Галичини, серед кооператорів високо цінувався моральний обов'язок і порядність організаторів та керівників перед суспільством і членами кооперативу, почуття колективізму й підпорядкованість особистих інтересів громадським. Усі ці якості, на жаль, дещо втрачені в сучасному українському суспільстві.

2. Кооперативний рух був для галичан одним з способів боротьби за свою незалежність, самообороною в легальному суспільно-економічному полі. У кооперативах брали участь третина українців, що проживали на території Польщі. Незважаючи на національну меншість, вони знаходили в кооперативах певний соціальний захист і як сільськогосподарські товаровиробники були захищені від посягань приватного польського капіталу.

3. Незважаючи на стратегію відбудови кооперативного руху в Галичині після першої світової війни, спрямовану на розвиток універсальних (багатопротильних) кооперативів. Практика показала кращу ефективність спеціалізованих кооперативних організацій, які займалися визначеним видом діяльності.

4. Кооперація на західноукраїнських землях до 1939 року являла собою чітко налагоджену систему, яка працювала ритмічно і злагоджено. Вирішальною організаційною передумовою успішного розвитку кооперації в Галичині до 1939 року стало добровільне об'єднання кооперативів у кооперативні союзи («централі»), які інтегрували галузеві зусилля галицьких кооператорів.

1. Музика П.М. Кооперативно-дорадчий рух в АПВ України// Економіка АПК. – №4. – 2001 р. – с.116.

2. Газета "Діло", 14 січня 1928 р.

3. Періодичний часопис "Кооперативна Республіка". – 1936 р. – ч.11-12. – с.350-356.

4. Витанович І. Історія українського кооперативного руху. – ТУК, Нью-Йорк, 1964.

5. Часопис «Самопоміч», 1909, №4, с.6.

6. Андрій Палій – будівничий та керманіч "Маслосоюзу". Статті, спогади, листи. – Тернопіль: "Економічна думка". – 2001 р. – с.184.

7. ЦДАЛ., ф. 302, оп. 1, спр. 384, арк. 1.

In the article the analysis of development of the system of cooperative stores is conducted in east Galichina to 1939 year through the prism of its organizational-economic aspects of activity.

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗАСТОСУВАННЯ НЕКОМЕРЦІЙНОГО МАРКЕТИНГУ НА ДЕРЖАВНОМУ ТА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНЯХ

В статті розглянуті проблеми розробки методики комплексної оцінки результатів діяльності некомерційних закладів різних рівнів, види маркетингових результатів від застосування некомерційного маркетингу на різних рівнях. Розглянуті відмінності комерційної і некомерційної реклами. Запропонований механізм економії бюджетних коштів.

Ключові слова: маркетинг, некомерційний, ефект, регіон, оцінка, соціальна реклама.

I. Вступ. Якщо проаналізувати виконання нашим суспільством однієї з їх функцій – забезпечення якісних умов життя для своїх громадян та зробити невтішні висновки, адже:

- коефіцієнт природного приросту населення має від'ємне значення;
- тривалість життя скорочується;
- перелік професійних захворювань постійно розширюється;
- трудова та інтелектуальна еміграція населення до інших країн збільшується;
- рівень доходів населення збільшується не пропорційно до рівня обов'язкових виплат;
- встановлюваний рівень прожиткового мінімуму не відповідає вартості споживчого кошика;
- кількість техногенних ризиків збільшується;
- соціальна напруга зростає тощо.

І відповідальними за створення такої ситуації є, в першу чергу, такі некомерційні суб'єкти, як: органи державної влади та управління, політичні партії, органи безпеки, органи соціального забезпечення, медичні установи тощо.

Всі суспільні надбання створюються завдяки комерційній і некомерційній сферам діяльності [3,5]. Причому в останній створюються не матеріальні блага, але не менш важливі цінності: реалізуються потреби в управлінні державою, обороні, безпеці, безкоштовній медицині, соціальному забезпеченні,

освіті, свободі віросповідання, духовного розвитку тощо, від чого залежить безпечне і пристойне життя членів суспільства в т.ч. інвалідів, пенсіонерів, малозабезпечених, а також вирішення глобальних потреб (боротьба з наркоманією, СНІДом, міжнародним тероризмом тощо).

Актуальність теми. Сучасні тенденції розвитку економіки та пріоритетних суспільних ідей в Україні диктують необхідність впровадження відповідних маркетингових технологій в некомерційній сфері.

З огляду на обмежені кошти на маркетингові заходи з місцевих або державного бюджетів пропонувані заходи потребують ретельного аналізу і проранжованих пропозицій. Проблеми розробки методики комплексної оцінки результатів діяльності некомерційної сфери – у невизначеності критеріальної бази та дефіциті індикаторів результативності некомерційної діяльності.

II. Постановка завдання. Проаналізувати складові для розрахунку соціального ефекту від застосування заходів некомерційного маркетингу на рівні держави та регіонів.

III. Результати. Некомерційна сфера працює з колосальними ресурсами (згадаємо розміри пенсійного фонду, благодійних та інших некомерційних фондів, політичних партій, профспілкових організацій тощо). Якщо комерційні організації розвиваються лише за рахунок власного прибутку, то некомерційні фінансуються ще й з бюджету, або за рахунок внесків засновників, членів, благодійних внесків, можуть мати прибуток від власної комерційної діяльності. Нажаль фінансування з бюджету некомерційної сфери відбувається за остаточним принципом через:

- відсутність відповідного законодавства щодо регламентації її діяльності;
- низьку ефективність витрат;
- відсутність комплексної оцінки результатів такої діяльності.

Некомерційний суб'єкт задовольняє суспільні потреби своєю продукцією, від якої,

крім економічного отримується ще й соціальний ефект (для всього суспільства або окремих його членів). На наш погляд, через визначення лише економічних показників діяльності маємо низьку оцінку результатів і перекошену картину. Але це лише одна з проблем.

З іншого боку, результати некомерційної діяльності оцінюються самими некомерційними організаціями за власними показниками (медичні установи – за рівнем смертності; органи внутрішніх справ – за кількістю розкритих злочинів; уряд – за ростом ВВП), в той час як інші показники (відповідно, доступність безкоштовної висококваліфікованої медичної допомоги; ріст злочинності; розмір доходів на душу населення) більш важливіші для громадян [1]. Отже, самооцінка неадекватна. В разі, якщо її проводять інвестори, вона також не безперечна (якщо головний інвестор – держава, то лобіювання і протекціонізм деяких структур мають визначальний вплив). Об'єктивною оцінка може бути, якщо її будуть проводити на основі об'єктивних індикаторів соціального ефекту незалежні спеціалісти недержавних організацій, бажано сторонніх. Предметами такої оцінки має бути результативність діяльності всіх некомерційних суб'єктів держави.

Одним з важливих економічних показників, який впливає на прийняття рішення, є ефект. Науковці, в залежності від витрат, що враховуються, та особливостей отримуваних результатів виокремлюють різні види ефекту.

Маркетинговий ефект залежно від цілей заходів і рівня прийняття рішень може розраховуватись на:

- Національному рівні
 - приріст національного доходу,
 - покращення іміджу держави на міжнародному рівні,
 - збільшення привабливості для іноземних інвесторів,
 - покращення демографічних показників,
 - покращення якості життя населення в країні,
 - поліпшення екологічної ситуації в країні,
 - розвиток різних видів бізнесу,
 - покращення інфраструктури,
 - збереження історичних об'єктів,
 - поява та розвиток нових видів господарської діяльності,

- формування гарного психологічного клімату населення, тощо.

- Регіональному рівні
 - зростання іміджу регіону, популяризація території,
 - покращення якості життя населення в регіоні, збільшення надходжень до бюджету регіону (області, автономії),
 - розвиток та активізація різних видів бізнесу в регіоні,
 - поліпшення екологічної ситуації в регіоні,
 - формування гарного психологічного клімату місцевого населення, тощо.
 - Муніципальному рівні
 - збільшення надходжень до бюджету міста,
 - покращення якості життя населення в місті,
 - розвиток інфраструктури в місті,
 - створення /зміцнення позитивного іміджу міста,
 - поліпшення екологічної ситуації в місті, тощо.
 - Рівні підприємства
 - збільшення обсягів реалізації продукції,
 - збільшення доходу,
 - збільшення прибутку,
 - формування посилення лояльності споживачів,
 - створення бренду,
 - створення підсилення покращення іміджу, тощо.
- Інструментом соціально-економічного розвитку регіонів і міст є регіональний і муніципальний маркетинг – система заходів для залучення та стимулювання економічних агентів в регіон/місто, що сприятиме їх процвітання в цілому. Він може здійснюватися у вигляді: маркетингу землі, житла, зон господарської забудови, інвестицій, туристичного маркетингу тощо.
- Одночасно, регіональний і муніципальний маркетинг може застосовуватись у вирішенні соціальних проблем. Його специфічна надзадача – створювати сприятливі умови для підвищення якості життя населення, ефективності діяльності підприємств в регіоні завдяки виявленню місцевих переваг, посиленню наявних і формуванню нових переваг для залучення в регіон економічних агентів, здатних підвищити його добробут, а також підтримувати у місцевої громади позитивне ставлення до благодійних орга-

нізацій і заходів, сприяти у вирішенні соціальних проблем, нагадувати про ірраціональність певних видів попиту, поживляти меценатську і спонсорську діяльність.

Звичайно, некомерційний маркетинг лише умовно можна вважати не-комерційним, адже опосередковано через певний час його позитивні наслідки можна буде обчислити у грошовому еквіваленті, тому пропонуємо різні види результатів від застосування заходів некомерційного маркетингу поділяти на комерційні і ні (у формалізованому вигляді представлені на схемі рис.1).

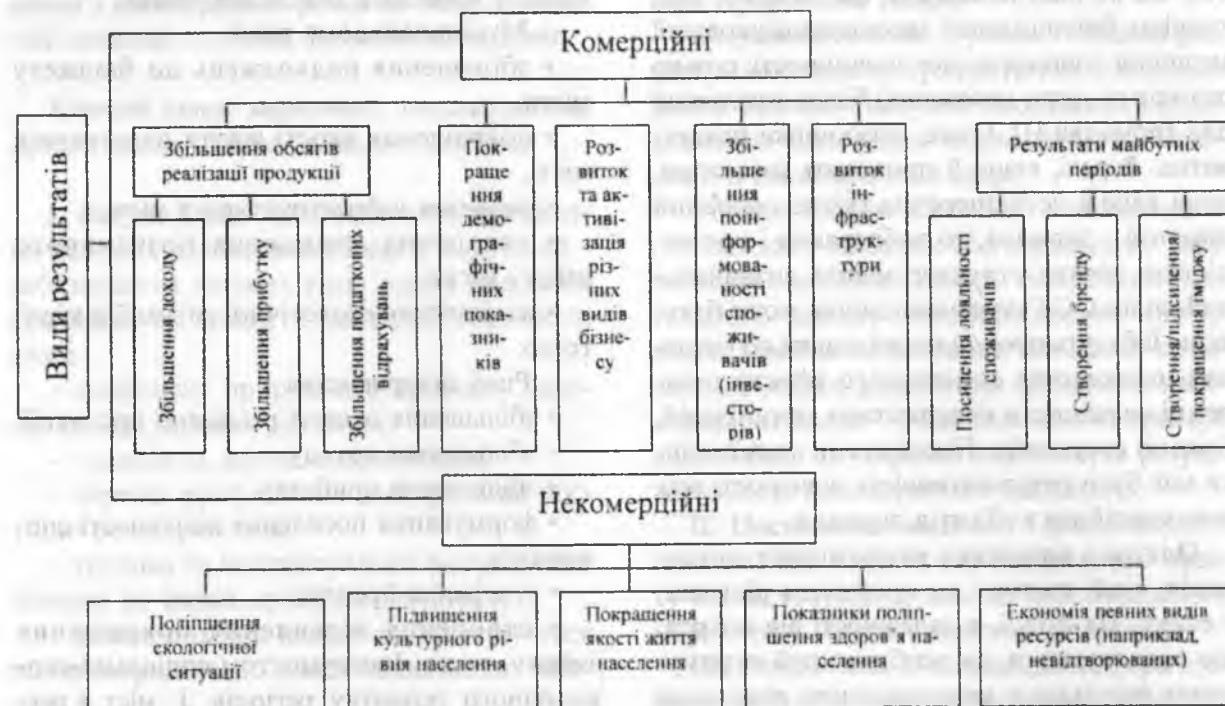

Рис. 1. Види маркетингових результатів від застосування некомерційного маркетингу

Як виявляється, деякі цілі є спільними для різних рівнів прийняття рішень, а, отже, і отримувані результати вирізняються лише масштабами (табл.1).

Аналіз табл. 1 дозволяє зробити висновки, що для певних маркетингових цілей (наприклад, некомерційних) можна виділяти лише державні кошти (при цьому відбувається економія бюджетів регіонів і міст) чи, навпаки, кошти з усіх регіональних бюджетів.

Головне завдання некомерційного маркетингу – *максимізація соціального ефекту*, що означає:

1) максимальне вдоволення соціально важливих некомерційних потреб суспільства;

2) оптимальне використання обмежених ресурсів суспільства. Оптимальними, на наш погляд, можна вважати такі некомерційні проекти, які мають наступні складові обґрунтування:

- економічне (необхідні витрати і ефект від здійснення проекту),
- соціальні (прогнозований громадський резонанс, соціальний ефект),
- технічне (чи можливе виконання технічно),
- політичне (чи можлива політична підтримка),

– екологічне (урахування усіх можливих техногенних наслідків від найближчих до найвіддаленіших),

– естетичне (оцінка креативності).

Розглянемо докладно складові некомерційного маркетингу на основі концепції «4Р» [2].

Товар (product) – потрібно створювати такий некомерційний товар, який:

– відповідає явному і неявному, а також фактичному і потенційному попиту суспільства або окремих його членів;

– забезпечує ефективний обмін і повноцінне вдоволення найважливіших соціальних потреб суспільства [1];

– створює необхідний імідж некомерційній організації і сприяє забезпеченню фінансування майбутньої діяльності;

Таблиця 1

Види результатів, отримуваних на різних рівнях при застосуванні маркетингових заходів

Види маркетингових результатів	Рівні			
	Національний	Регіональний	Муніципальний	Підприємства
Комерційні	Приріст національного доходу	Збільшення обсягів реалізації продукції		
	Розвиток інфраструктури			Збільшення до-
	Збільшення надходжень до бюджету			Збільшення прибутку
	Збільшення привабливості для інвесторів			
	Розвиток міст, регіонів			Створення
				Формування/посилення лояльності споживачів
	Збільшення поінформованості інвесторів			Збільшення поінформованості спожи-
	Розвиток та активізація різних видів бізнесу			
	Створення/підсилення/покращення позитивного іміджу			
	Некомерційні	Економія певних видів ресурсів (наприклад, не відтворюваних)		
Поліпшення екологічної ситуації				
Формування гарного психологічного клімату населення				
Покращення якості життя населення				
Підвищення культурного рівня населення				
Покращення демографічних показни-				
Збереження історичних об'єктів				

– сприяє формуванню оптимального для громадян середовища, відповідно до місії організації.

Ціна (*price*) – для некомерційного маркетингу важливішою є *цінність* продукту, яка дозволяє:

– створювати і максимізувати соціальний ефект;

– перемагати в конкуренції за інвестиції.

Товаропросування або *дистрибуція (place)* – має забезпечувати ефективні витрати обмежених суспільних ресурсів.

Комунікація або *промоушн (promotion)* – дозволяє впливати на членів суспільства за допомогою інструментів маркетингових ко-

мунікацій. Найрозповсюдженішим інструментом є соціальна реклама.

Поняття «соціальна реклама» і «некомерційна реклама» не тотожні. **Некомерційна реклама** – це вид реклами, яка не ставить за мету досягнення економічних цілей і спрямована на формування суспільної думки, зміну моделі поведінки людей. Некомерційна реклама від комерційної відрізняється докорінно (табл.2).

Некомерційну рекламу поділяють на: політичну; соціальну; державну.

Соціальна реклама – інструмент впровадження соціальної політики держави та вирішення важливих загальнозначущих соціальних

проблем, які неможливо успішно вирішувати за допомогою стандартного набору державних адміністративно-правових засобів. Вона сприяє мобілізації і координації добровільної активності членів суспільства.

IV. Висновки. Визначення ефективності застосування концепції некомерційного маркетингу залежить від адекватності оцінки соціального ефекту, що прямопропорційно впливає на обсяги фінансування майбутньої діяль-

Таблиця 2

Основні завдання комерційної і некомерційної реклами

Основні параметри	Комерційна реклама	Некомерційна реклама
Цілі	Економічні цілі	Соціальні, політичні, державні цілі
Завдання	Зміна споживачьких звичок людей	Зміна моделі поведінки людей
Підзавдання	Стимулювання лояльності до торгівельної марки	Нагадування про соціальні проблеми
Сутність	Інформація про особливості і якість	Формування відповідної суспільної думки
Результат	Переконання придбати	Нагадування про необхідність доброчинності

В Україні почав підвищуватись інтерес до соціальної реклами як з боку держави, зацікавлених некомерційних організацій, так і з боку суспільства. Соціальна реклама в змозі допомогти суспільству у вирішенні таких проблем, як: зниження ірраціонального попиту (алкоголізм, куріння); наркоманія [4]; працевлаштування; бідність; безпритульні діти, діти-сироти, діти-інваліди; літні люди; здоров'я (здоровий спосіб життя, баланс ваги); складна екологічна ситуація; сміття тощо.

її замовниками є: органи влади; зацікавлені організації; рекламні агенції і ЗМІ (в період міжсезоння комерційної реклами) – до певних дат і подій. Соціальна реклама може застосовуватись:

- 1) як складова державних проектів (формування стилю життя);
- 2) як складова програм міських та обласних адміністрацій;
- 3) як інструмент оперативного вирішення соціальних проблем.

Нині в Україні використовуються окремі інструменти некомерційного маркетингу (некомерційна реклама, політична пропаганда, паблік рі-лейшнз) з мінімальною ефективністю, в той час, як цілеспрямоване впровадження концепції некомерційного маркетингу дозволить отримувати кількісно і якісно кращі результати.

ності. Правильне визначення складових для об'єктивної оцінки соціального ефекту дозволить спрямувати гігантські можливості некомерційного маркетингу в русло соціально-значущих проблем та вирішувати останні більш ефективним способом на рівні держави та регіонів. Результати даного дослідження можуть бути покладені в основу практичних розрахунків.

1. Андреев С.Н. Зачем нужен некоммерческий маркетинг? // Маркетинг в России и за рубежом. – №3. – 2002.

2. Котлер Ф. Основы маркетинга: Пер.с англ. – М.: Прогресс, 1990. – 698с.

3. Окландер М.А. Макромаркетинг: маркетинг в секторі загального державного управління // Маркетинг в Україні. – 2003. – №6. – С 31-37.

4. Пономарев О.А. Внедрение некоторых элементов некоммерческого маркетинга в систему профилактики наркотизма на территории Архангельской области, <http://www.talagy.ru>

5. Ромат Є.В. Маркетинг у державному управлінні // Маркетинг в Україні. – 2003. – №4. – С. 32-35.

In the article the problems of a complex estimation development which causes the results of noncommercial organizations activity in different levels, kinds of marketing results from the use of noncommercial marketing at different levels are considered. Differences of commercial and noncommercial advertising are considered. The mechanism of economy the budgetary funds is offered.

КАДРОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ НА СЕЛІ (НА ПРИКЛАДІ БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО РАЙОНУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті розкривається суть кадрового забезпечення сільськогосподарського виробництва як фактора розвитку соціальної сфери на селі. Висвітлено зв'язок між кадровим забезпеченням сільськогосподарського виробництва і його соціальною сферою. Проаналізовано взаємозв'язок між кількісними та якісними параметрами сільськогосподарського виробництва і станом розвитку соціальної сфери на пореформеному етапі розвитку сільського господарства та агропромислового комплексу.

Ключові слова: соціальна сфера села, кадрове забезпечення сільськогосподарського виробництва, структура трудових ресурсів села, безробіття на селі, підготовка кадрів для сільськогосподарського виробництва.

I. Вступ. В умовах реформування аграрного сектора економіки перехід до нових форм господарювання спричинив значні зміни у кадровому забезпеченні як кількісної так і якісної структури. З'явилася тенденція до скорочення як обсягів виробництва певних видів продукції та і кількісного та якісного складу працюючих. Це в свою чергу вплинуло на формування соціальних відносин як форми спільної праці і проживання людей на селі.

Саме тому кадрове забезпечення сільськогосподарського виробництва є сьогодні актуальною проблемою як району так і України в цілому. Робота Білоцерківського району, як і інших районів Київської області направлена на забезпечення стабільного соціального економічного зростання, задоволення потреб громадян, створення сприятливих умов для життєдіяльності суспільства в цілому.

II. Постановка завдання. Постійний аналіз соціально-економічного розвитку району, показав, що в основних сферах господарю-

вання досягнуто певних результатів, забезпечено виконання ряду показників, передбачених Програмами, що дало змогу нам зайняти лідируючі позиції в Київській області. Зросли темпи приросту наявного доходу всіх категорій населення району. Основою такого приросту стало підвищення оплати праці, як основного джерела формування особистого добробуту. Доходи населення з урахуванням цінового фактору зросли на 33,6% і становлять 64,5% від середнього рівня в цілому по видах економічної діяльності по Київській області. Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника району у січні-червні 2006 року дорівнювала 660,2 гривні. З початку року також збільшився середньомісячний розмір пенсій, який склав 421 гривню.

Проте зміни у структурі сільськогосподарського виробництва і трудових ресурсів на селі, суттєве скорочення робочих місць в агропромисловому комплексі та можливостей використання робочої сили поза межами суспільного виробництва й ряд інших чинників вплинули відповідним чином на кількісний та якісний склад керівників і спеціалістів у сільському господарстві. На початок 2006 року в Білоцерківському районі у цій галузі на відповідних посадах працювало 839 чол., що на 215 чол. менше порівняно з 2000 роком. Хоча питома вага безробітних працівників сільського господарства зменшилась порівняно з минулими роками, проблема безробіття на селі, на сьогоднішній день, ще не вирішена (рис. 1).

III. Результати. На теперішньому етапі соціально-економічних перетворень в районі важливе значення набуває кадрове забезпечення галузей економіки висококваліфікованими фахівцями, відповідно до реальних потреб ринку праці, вимог роботодавців до якості виробничого потенціалу.

Чисельність безробітних працівників сільського господарства та безробітних, які проживають у сільській місцевості, чол.

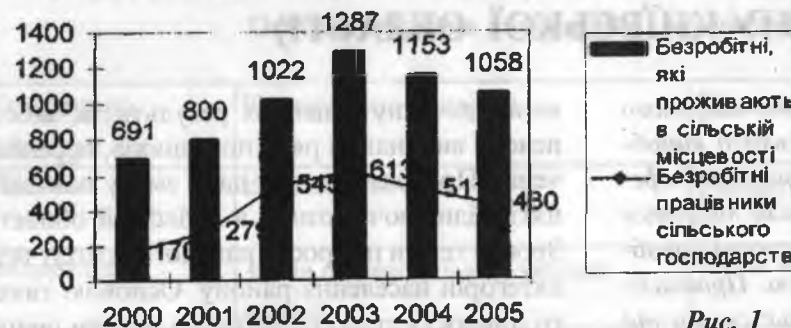

Рис. 1

На сьогодні важливо працювати задля високої ефективності розвитку агропромислового комплексу, соціально-побутової сфери на селі.

мів, які забезпечать наближення методичної допомоги до місця проживання студентів, що навчаються без відриву від виробництва.

Кількість керівників і спеціалістів, зайнятих у сільському господарстві за освітньо-кваліфікаційним рівнем (на початок року), тис. чол.

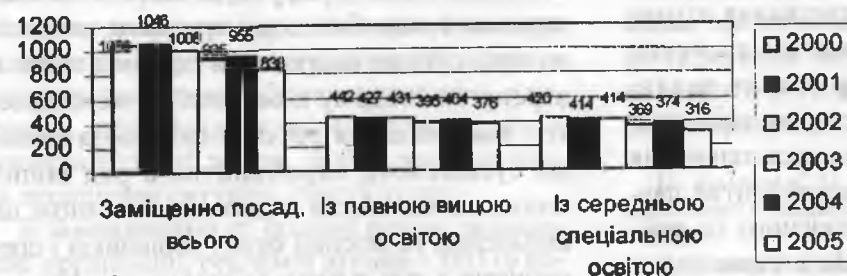

Рис. 2

Дані наведеного моніторингу кадрового потенціалу в сільському господарстві району та його тенденції вимагають вжиття на рівні як держави, влади на місцях, так і підприємств незалежно від форм господарювання невідкладних заходів щодо його оновлення й підвищення якісних показників підготовки висококваліфікованих фахівців і закріплення їх на селі. Ця проблема має бути вирішена в декількох напрямках.

По-перше, необхідно створити умови щодо запровадження сучасних освітніх технологій використання досвіду передових країн світу в підготовці кадрів для сільськогосподарського виробництва, удосконалити

мережу навчальних закладів. Збережено квоту прийому сільської молоді в аграрні навчальні заклади. Враховуючи ускладнення демографічної ситуації на селі та з метою розширення доступу до навчання й відбору талановитої сільської молоді, в державі аграрними навчальними закладами III-IV рівнів акредитації організовано 357 центрів довузівської підготовки, створено 44 навчально-консультаційних пунктів переважно на базі підвідомчих Мінагрополітики України агроколеджів і техніку-

Білоцерківський університетський центр, до структури якого входять Золотоніжський, Козелецький, Компанівський технікуми ветеринарної медицини, технологіко-економічний коледж Білоцерківського ДАУ, Олександрійський технікум Білоцерківського ДАУ, дає змогу вже на рівні району оперативніше реагувати на запити ринку праці та підготовку фахівців різного

рівня кваліфікації.

На сьогоднішній день основними чинниками, які впливають на працевлаштування та закріплення молодих спеціалістів у сільськогосподарському виробництві є:

– заробітна плата-37%.

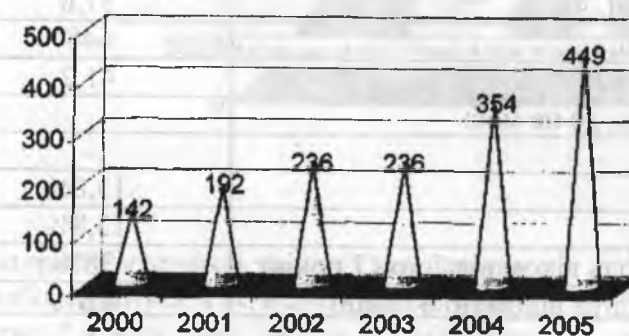
престижність роботи, організація праці, можливість самореалізації та кар'єрного зростання – 22%, забезпеченість житлом – 19%, – рівень соціально-побутового, медичного та торговельного обслуговування – 12%,

рівень дошкільного, освітнього та культурного обслуговування – 10%. За 2000-2005 рр. середньомісячна заробітна плата в сільському господарстві Білоцерківського

району була найнижчою серед усіх галузей економіки і такий її розмір не може сприяти закріпленню молодих фахівців на селі (рис.3).

Доходи населення (середньомісячна заробітна плата зайнятих в сільському господарстві), грн

Рис. 3

Рівень заробітної плати зазначеної категорії працюючих не перевищує 55% до середнього рівня в економіці.

Не менше хвилюючим явищем є заборгованість по виплаті заробітної плати працівникам підприємств і організацій.

Не змінюється ситуація в розподілі загальної суми боргу за видами економічної діяльності. Основними боржниками були і є сільськогосподарські підприємства.

Щодо соціальної політики, то в районі заплановано постійно забезпечувати зростання реальних доходів населення, повністю ліквідувати заборгованість з виплати заробітної плати та проводити активну політику зайнятості (рис.4).

Зайнятість населення (фактично створено робочих місць)

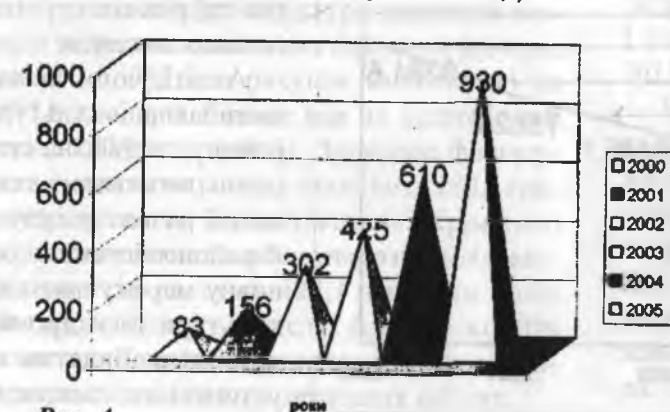

Рис. 4

Усталений роками порядок ставлення до людського чинника як другорядного і зумовив сповільнення розбудови пореформеного АПК як системи не тільки економічних, а

й соціальних відносин. Сьогодні однією з головних проблем. подальшого реформування на селі стала соціальна, тобто зайнятість, робочі місця і рівень доходів. У сільській мережі району проживає 72,5% населення, з них 41% працюючих, з яких половина зайняті в особистих селянських господарствах. І хоча вони виробляють близько 65% продукції тваринництва та 90% овочівництва, ряд експертів і соціологів фактично оцінюють це як приховане безробіття. Одним з головних впливових чинників, здатних змінити ситуацію, є створення робочих

місць для сільської місцевості. Суттєво поліпшити ситуацію змогла б на сьогоднішній день ефективна політика щодо селянського господарства. В сучасних умовах воно забезпечує і зайнятість, і додатковий дохід значної частини сільського населення. Проте сільська родина все ще суттєво поступається міській.

У напрямі невідкладних дій влади повинно стати суттєве посилення привабливості як сільськогосподарського виробництва, так і сільської поселенської мережі, що підтверджують результати аналізу. За умови ефективного функціонування і розвитку сільськогосподарського виробництва буде досягнуто виконання основних завдань у соціальній

сфері, а саме зниження рівня бідності та зменшення диференціації доходів сільського та міського населення. За роки реформи економічні, технічні, майнові, земельні та інші питання перетворень постійно були в центрі уваги владних структур, а соціальні, людські проблеми, нерідко розглядалися як похідні.

Спостерігається багаторазове відставання сільської місцевості за наявністю основних життєзабезпечуючих сфер: медичного, побутового, торговельного, транспортного обслуговування, освіти, культури тощо (табл.1).

Таблиця 1

Показники соціального забезпечення селян за 2005 рік

Показники	
Наявність: сільськогосподарських адміністративних районів, од.	1
сільських рад, од.	34
сільських населених пунктів, од.	58
Чисельність сільського населення, млн.чол.	37,6
Чисельність жителів на одне село, чол.	648
Середній вік сільського населення, років	41,2
Кількість сільських населених пунктів, де не має:	
лікарських закладів	-
клубів і будинків культури	13,8%
бібліотек	13,8%
шкіл (де проживають підлітки та молодь віком від 7 до 17 років)	38%
дошкільних закладів (де проживають діти віком до 6 років)	8,6%

Підприємства і організації системи агро-промислового комплексу не одержують "жодних дотацій на будівництво об'єктів соціально-культурного призначення на селі, як це спостерігалось раніше. Об'єкти освіти, охорони здоров'я, служби побуту, водопровідні та каналізаційні системи та споруди мережі газо- і електропостачання, дороги району фінансуються не достатньо. На сьогоднішній день місцевим фінансам, як основній фінансовій базі органів місцевого самоврядування, належить особливе місце в бюджетній системі району.

Важлива роль відводиться місцевим бюджетам у соціально-економічному розвитку території, адже саме з місцевих бюджетів

здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, засобів масової інформації, також фінансуються різноманітні молодіжні програми, видатки по упорядкуванню населених пунктів.

За останні 15 років відбулися значні зміни в області культури та освіти. При збереженні всіх наявних в районі будинків культури, шкільних закладів, дошкільні пройшли значну реорганізацію.

З 2000 року функціонувало 34 дошкільних заклада. На протязі 5 років значна частина дитячих садків були перетворені в об'єднання «школа-дитячий садок». На теперішній час їх працює 20. У 2005 році видатки на освіту склали 18,7 млн.грн, що на 6,9 млн. грн більше за попередній рік (158,2%) (рис.6). Але залишається проблемою комп'ютеризація та реконструкція освітніх закладів.

Аналізуючи діяльність закладів культури району, слід відзначити певні позитивні тенденції розвитку галузі. В районі збережено основну мережу закладів культури та кадровий потенціал. Видатки на утримання закладів

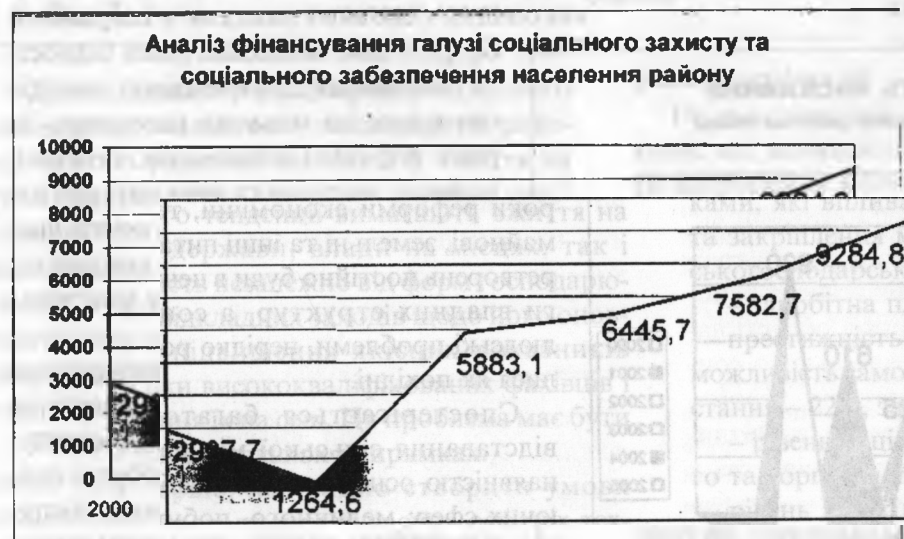

Рис. 5

Аналіз фінансування галузі освіти

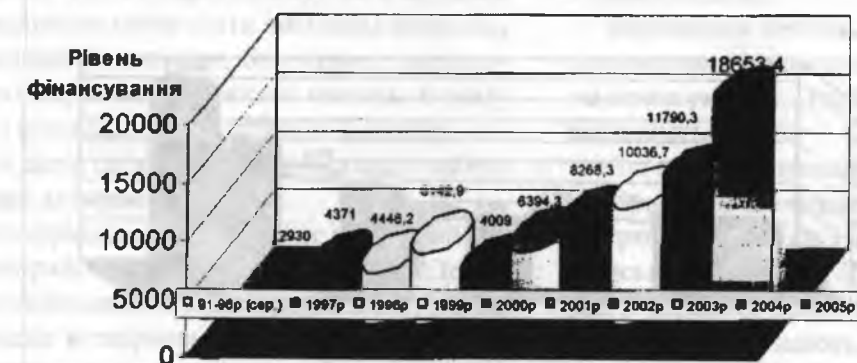

Рис. 6

культури та мистецькі заходи з кожним роком збільшуються. Так, в 2005 році було витрачено 2,4 млн. грн., що на 0,7 млн грн більше, ніж за минулий рік (140,9%).

Соціальна проблема села - значне скорочення чисельності жінок віком 18-40 років.

Загальновідомо, що така тенденція довго тривати не може, бо якщо немає жінки, то не має сім'ї, дітей, а отже, відсутня будь-яка перспектива розвитку села. З метою подальшого підвищення життєвого рівня населення в районі приділяється велика увага нарощуванню обсягів будівництва об'єктів житлового, соціально-культурного та комунального призначення. Якщо, в 2005 році введено в дію 9 об'єктів житлового призначення на суму 4585 тис.грн., 99 будинків індивідуального житла загальною площею 12926 кв.м. то вже за I півріччя 2006 року введено 12 об'єктів – 3011 тис.грн., 45 будинків площею 7361 кв.м.

Аналіз фінансування галузі культури (тис. грн.)

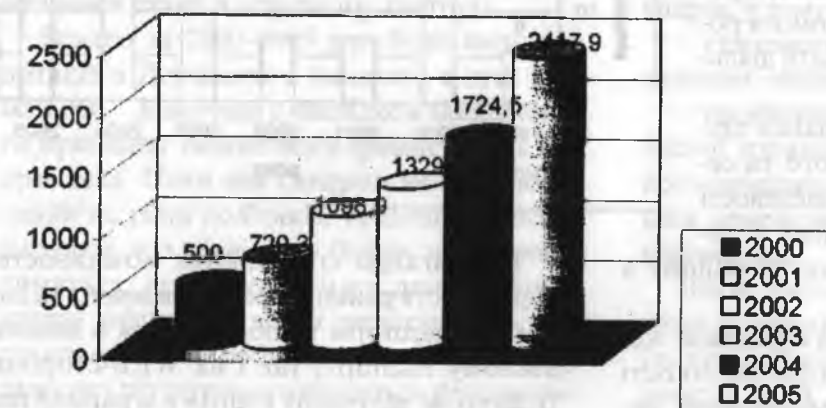

Рис. 7

З року в рік збільшується фінансування галузі охорони здоров'я району. За 2005 рік на утримання інфраструктури медичних закладів витрачено з місцевих бюджетів 9,6 млн. грн. в т.ч. 732,9 за рахунок ФАПів, що на 3887,8 тис. грн. більше ніж за відповідний період 2004 року (рис.6). Державне фінансування медицини району становить 180,6 грн. з розрахунку на одного жителя. Крім того медичними закладами залучено позабюджетних коштів на суму 422,1 тис. грн., або 8,0 грн. на одного жителя. Але цих коштів не вистачає для забезпечення надання повного та якісного спектру медичних послуг.

Комунальні послуги на селі розвиваються дуже повільно. І тільки реформування житлово-комунальної інфраструктури в цілому по Україні дасть можливість провести значні зміни в цьому напрямку в районі. На сьогодні, вже створені передумови для запровадження справжньої пріоритетної державної політики стосовно аграрного сектора. Новим, введеним реформою джерелом доходів стала плата за оренду паїв, яка ста-

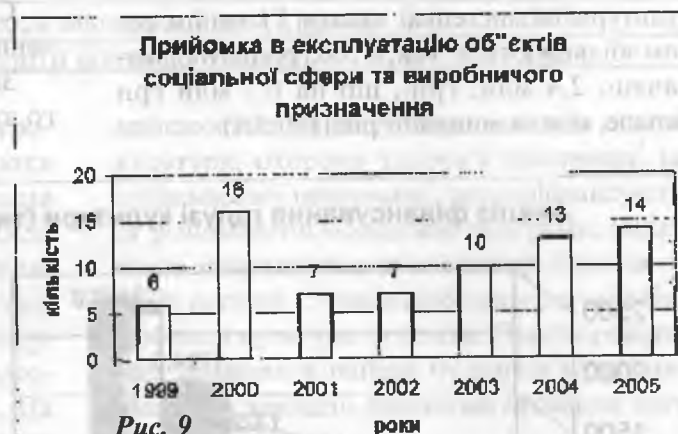

новить в районі більше 10 млн.грн. на рік.

Отже, якщо проаналізувати грошовий дохід пересічної сільської родини, то він має таку структуру: 34% – заробітна плата; 20% – надходження від продажу сільськогосподарської продукції; 28% – пенсії; 5% – допомога родичів; 3% – від підприємницької діяльності.

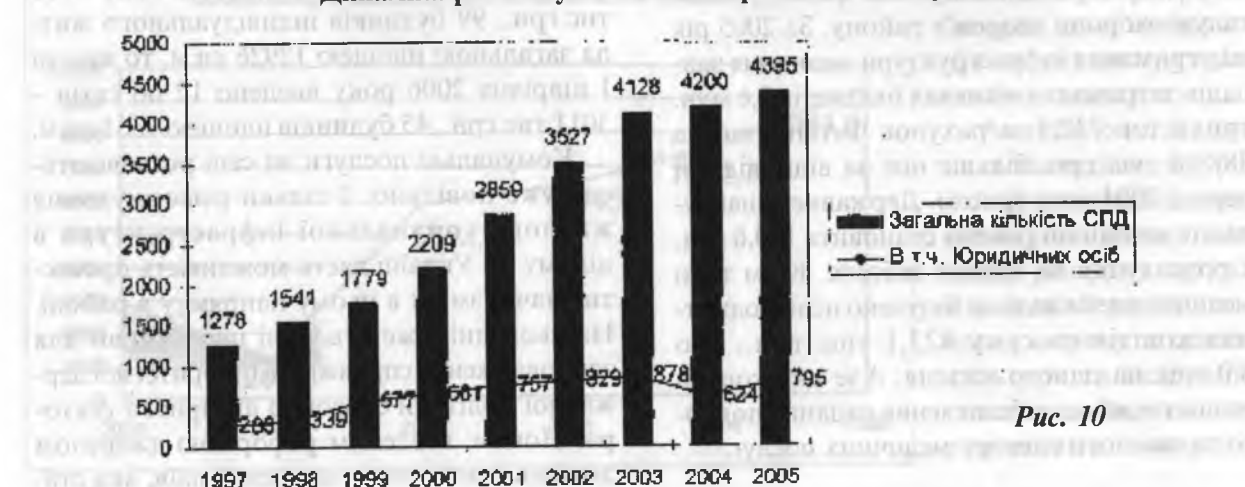
Тому механізми стимулювання підприємництва, розвитку малого та середнього бізнесу в сільській місцевості повинні займати значне місце в соціально-економічному розвитку району в цілому.

Розбудова підприємництва сприятиме відновленню інвестиційної привабливості в сільськогосподарську інфраструктуру району.

Пропаганда потенційних можливостей підприємств району серед вітчизняних та іноземних інвесторів відображена як в інвестиційному паспорті так і на WEB-сторінці. Додаткове залучення коштів в аграрний сектор вбачається через вирішення питання

Динаміка розвитку малого та середнього бізнесу

щодо приватизації землі. Земля має набути, як у всьому цивілізованому світі, всіх ознак власності. Тільки через іпотеку землі сільське господарство може стати вигідним бізнесом, а вигідний бізнес – це, безумовно, першоджерело вирішення багатьох питань, в тому числі і соціальних; припинення відпливу молоді із села та загального кадрового забезпечення аграрного сектора.

Білоцерківський район – це потужний аграрний район Київщини. Програми: «Докорінне поліпшення земель підприємств АПК», «Селекція в тваринництві та птахівництві», «Фінансова підтримка виробництва продукції тваринництва», «Закладання і нагляд за молодими садами», «Часткова компенсація вартості мінеральних добрив», «Часткова компенсація витрат сільськогосподарських підприємств з посіву ярих зернових культур в ланках первинного рослинництва», «Фінансова підтримка агропромислових підприємств, що знаходяться в особливих кліматичних умовах» – спрямовані на поліпшення стану в аграрному секторі.

Всього за 2000-2005 р.р. було виділено дотації з Державного бюджету в сумі 11,4 млн.грн. Зазначене є наслідком залишкового принципу бюджетного фінансування потреб села. Поки цей синдром не буде подоланий на рівні політиків, урядовців і господарників всіх рівнів, проблеми загострюватимуться, провокуватимуть демографічну кризу, дефіцит трудових ресурсів, знижуватиметься якість робочої сили. В кінцевому підсумку під загрозою опиниться продовольча безпека держави в цілому.

В даний час не визначено роль та можливості місцевого самоврядування у фінансу-

ванні соціальної сфери села, права, обов'язки і повноваження місцевих органів влади з даних питань.

Вирішення питань – це готовність агропромислового комплексу працювати в якісно нових умовах. Необхідна економічна привабливість галузі.

Які підходи пропонує нам сьогодні?

Прийшов час вирішити соціальні проблеми розвитку села і насамперед питання людського чинника. Людина постає у центрі уваги аграрної політики. Людина та її цінності, безумовно мають вищий пріоритет, ніж будь-які економічні показники. Отже, необхідно концептуально визначитись щодо шляхів реалізації стратегічних напрямів роботи з персоналом у сільському господарстві.

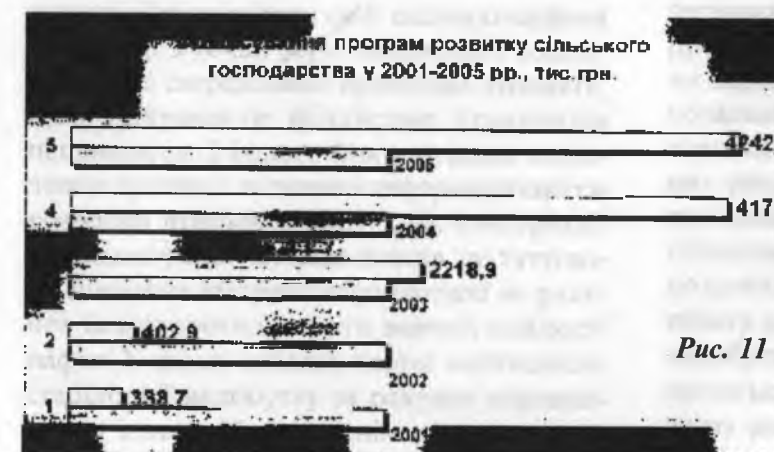
Основними складовими концепції формування кадрового потенціалу в сільськогосподарському виробництві мають стати:

- підготовка сільської молоді до навчання у вищих навчальних закладах;
- реформування системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, у тому числі масових професій;
- створення умов для працевлаштування молодих спеціалістів на виробництві;
- професійне зростання та виховання сучасної управлінської еліти, адже безналежного менеджменту в умовах ринкової економіки неможливий ефективний розвиток виробництва.

Все це дасть можливість виконати заходи щодо створення умов для роботи в сільськогосподарському виробництві, залучення інвестицій та виконання програм для створення відповідної соціально-побутової сфери села.

IV. Висновки. Реформування на селі не

можливе без кадрового забезпечення, підготовки і переорієнтації фахівців на господарювання у фермерських та колективних господарствах, приватно-орендних підприємствах та інших формуваннях, які засновано на приватній власності на землю і майно. Кадрове забезпечення прискореного реформування аграрного сектору необхідно здійснювати з урахуванням реальних потреб сільськогосподарського виробниц-

тва кожного регіону. Проблеми кадрового забезпечення сільського господарства викликають занепокоєння. Їх вирішення можливе лише за умови створення нової соціальної інфраструктури на селі, поліпшення усіх форм обслуговування, покращення загального рівня якості життя на селі. Ці чинники однаковою мірою залежать як від держави, так і від роботодавців, які повинні розуміти, що якісні, високопрофесійні кадри – це найцінніший здобуток підприємства.

1. Кириленко І.Г. Про хід реформування та заходи щодо поліпшення ситуації на селі // Економіка АПК. – 2003. – №1. – С.3.

2. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: Проблеми, перспективи. – К: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2005. – 452 с.

3. Національна програма розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження

села на 1999-2010 роки // Економіка АПК. – 1999. – №6. – С.3-49.

4. Соколенко Т. Розвиток ОПГ населення і підвищення їх товарності // Економіка України. – 1997. – №8. – С. 46-50.

5. Юрчишин В.В. Господарства населення: проблеми майбутнього // Економіка України. – 2003. – №9 – С. 67-72.

6. Хорошева О.І. Бюджетне регулювання соціально-економічного розвитку територіальних систем: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Донець, нац. ун-т. – Донецьк, 2001. – 20 с.

The article highlights the nature of Staff providing of agricultural production as a factor of social sphere development in the country. The connection between staff providing of agricultural production and a social sphere is described. There has been analyzed close interconnection between quantitative and qualitative parameters agricultural production and the state of social sphere development at post reformed stage of agriculture and agroindustrial complex development.

Розділ 2. ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

Данилюк М. О., Мазур І. М.

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОБЛАДНАННЯ

В статті аналізуються можливості удосконалення експлуатації свердловин за рахунок впровадження інноваційного підземного обладнання. Пропонуються і досліджуються заходи із впровадження технічних інновацій у видобутку нафти. Обґрунтовано алгоритм визначення економічної ефективності впровадження нового технологічного обладнання при стабілізації видобутку нафти, проаналізовано переваги його застосування.

Ключові слова: економічна ефективність, інноваційне технологічне обладнання, річний обсяг видобутку нафти, дисконтовані експлуатаційні витрати, індекс рентабельності, період окупності.

І. Вступ. У зв'язку зі зміною структури запасів нафти, газу і конденсату щорічно зростає кількість свердловин, експлуатація яких нерентабельна із-за низького дебіту або високої обводненості продукції. Із аналізу проблеми випливає, що негативна тенденція зниження річних приростів видобування нафти і конденсату в Україні якимось згладжується за рахунок заходів, скерованих на відновлення продуктивності свердловин та стабілізації видобутку. У нафтовидобувних районах Прикарпаття більшість нафтових свердловин відпрацювали свій експлуатаційний ресурс [1]. З точки зору економічної доцільності такі свердловини необхідно зупиняти, щоб покращити фінансове становище підприємств. З іншого боку, зупинка свердловин призведе до повної деформації систем розробки працюючих об'єктів, консервації важкодоступної частини запасів, до суттєвого зниження кінцевої нафтовіддачі за рахунок безповоротної втрати значної кількості нафти. У цьому випадку постає необхідність стабілізації видобутку за рахунок впровадження інновацій для техніко-технологічного удосконалення виробничих процесів.

II. Постановка завдання. Впродовж 2003-2005 рр. у Західному нафтогазовидобувному регіоні спостерігається зростання діючого фонду свердловин на 64 свердловини, з них кількість даючих нафту збільшилась на 23 свердловини, що зумовило збільшення обсягу ремонтних робіт.

Сьогодні у зв'язку із інформаційним і техніко-технологічним розвитком нафтогазовидобувних технологій стала можливою експлуатація тих об'єктів, які не були перспективними ще впродовж кількох попередніх років. З огляду на це, свердловини, які ліквідовувалися через незначні дебіти чи причини технічного і технологічного характеру, можуть успішно експлуатуватися з метою збільшення видобутку вуглеводнів та забезпечення більш повного вилучення залишкових і тяжковидобувних запасів нафти і газу. Для Західного регіону це є особливо важливим напрямом роботи, оскільки тут немає потреби у залученні додаткових інвестиційних ресурсів для фінансування побудови необхідної виробничої інфраструктури: систем збору, підготовки, перекачки нафти і газу і т.і.

Основним резервом стабілізації видобутку нафти виступає впровадження інноваційного технологічного обладнання у виробництво. Мета впровадження техніко-технологічних інновацій полягає в удосконаленні процесу експлуатації свердловин, технічному переозброєнні і реконструкції нафтового обладнання, у його ремонті та модернізації, впровадженні нових технічних і технологічних рішень у виробничі процеси. Заходи, пов'язані із удосконаленням технологічного обладнання, не передбачають дію на об'єкт розробки, тому не зумовлюють збільшення обсягу видобутку вуглеводнів. Стабілізація видобутку в результаті їх впровадження досягається оптимізацією технологічного режиму роботи свердловин, що проявляється у збільшенні міжремонтного періоду за ра-

хунок зменшення часу проведення ремонтів та профілактичного обслуговування обладнання та зменшення кількості ремонтів, що дозволяє збільшити нагромаджений видобуток впродовж визначеного періоду часу. В залежності від напряму впровадження інноваційного технологічного обладнання досягаються наступні цілі:

1) підтримання роботоздатності підземного обладнання;

2) оптимізація роботи підземного обладнання, очистка підземного обладнання від продуктів корозії та парафінів;

3) покращення техніко-економічних показників діючого та нового експлуатаційного обладнання;

4) покращення вузлів, параметрів експлуатаційного обладнання і окремих технологічних об'єктів, діагностика їх технічного стану;

5) застосування принципово нової сучасної ефективної конструкції експлуатаційного обладнання.

Отже, сьогодні особливої уваги потребує аналіз ефективності заходів із впровадження інноваційного обладнання з метою стабілізації видобутку вуглеводнів.

III. Результати дослідження. Значна частина родовищ Західного регіону характеризується нафтами з високою в'язкістю та парафіновими відкладами, що негативно позначається на експлуатації підземного обладнання та знижує обсяг видобутку продукції. Складні гірничо-геологічні умови будови нафтових покладів, низькі фільтраційно-ємнісні властивості колекторів та несприятливі характеристики пластів флюїдів зумовлюють малоефективну розробку на природних режимах. Максимально можливі відбори нафти з родовищ регіону коливаються в межах 0,7 – 3,5 % (переважно 1,5 – 2,5%) [1].

Впродовж 2003-2005 рр. кількість свердловин в очікуванні ліквідації у Західному нафтогазоносному регіоні збільшилася на 19 свердловин. Таке зростання обумовлене переведенням свердловин №271, 603, 218, 533-Дол., з нагнітальних в очікування ліквідації через технічні причини, №647-Дол., №48,73,78-Півн. Дол., з видобувних нафтових в очікування ліквідації з геологічних причин, з п'єзометричних свердловин №548,543-Дол. та №602-Дол., №69-Півн.Дол. з бездії, №50-Спас. з видобувних в очікування ліквідації з технічних причин. Впродовж 2003-

2004 рр. ліквідовано після експлуатації з геологічних причин свердловини: №20,215-Дол. – нафтові, та після експлуатації з технічних причин ліквідовано свердловини: №809-Дол., №160-Півн. Дол. – нагнітальні, протягом 2003-2005 рр. збільшення кількості свердловин в очікуванні ліквідації на 10 свердловин пояснюється переведенням в очікування ліквідації з бездіючого фонду 4 свердловини на Бориславському, 2 на Східницькому, 2 видобувних на Новосхідницькому, 2 з нагнітальних та 3 видобувних на Старосамбірському родовищах. Протягом аналізованого періоду ліквідовано 2 свердловини на Бориславському, 1 на Під.-Монастирському родовищах.

Досвід розробки багатопластових родовищ Західного регіону свідчить про доцільність роздільної і поетапної розробки невеликих об'єктів із проведенням в них методів інтенсифікації видобутку нафти, що може збільшити кінцеву нафтовіддачу на 5-7 %. Аналіз даних промислової розробки дозволяє виокремити в палеоцен-неоценових відкладах ямненських, манявським, вигодський та бистрицький експлуатаційні об'єкти. В менілітових відкладах слід виділяти нижню частину нижньоменілітових відкладів, їх верхню частину, середньо- і верхньоменілітові відклади. Особливої уваги заслуговує врахування максимально можливого вилучення нафти і газу із нижніх об'єктів розробки при переході на верхні об'єкти розробки на родовищах на пізній стадії експлуатації [2]. Промислова практика показала, що повністю обводненими можуть бути тільки високопроникні пласти, а низькопроникні ще протягом багатьох років після прориву води у високопроникних можуть залишатися нафтонасиченими і мати значні потенційні можливості для збільшення видобутку нафти. Обводнення низькопроникних пластів відбувається, здебільшого, за рахунок тривалого контакту нафтонасиченого пласта з обводненим, капілярного просування і блокування, що зумовлює дострокове вилучення нафтонасичених пластів з розробки.

З метою удосконалення розробки нафтових родовищ Західного регіону проаналізуємо ефективність впровадження модульного електричного нагрівача МЕН 50-122, металічного пластиру та клапана-відсікача. МЕН 50-122 використовується для запобігання відкладання парафіну у насосно-компресор-

них трубах і зниження в'язкості нафти. При зниженні в'язкості нафти на 20 спз (20 мПа*с) видобуток нафти зростає на 20 %. Технічні та економічні характеристики МЕН 50-122 наведено в таблицях 1, 2. Модульний електричний нагрівач (МЕН 50-122) призначений для теплової обробки привібійної зони свердловини при видобуванні нафти фонтанним, газліфним і механізованим способами.

Металевий пластир [3] призначений для відключення пластів та герметизації обсадної колони у видобувних і нагнітальних свердловинах. Відключення водонасичених пластів з високою проникністю використовується з метою виділення менших невидоблених об'єктів розробки, що дозволяє збільшити видобуток нафти із пластів з меншою проникністю.

Таблиця 1

Технічні характеристики МЕН 50-122 [3]

Показники /Модифікації	1	2	3
Максимальна потужність, кВА	50	15	25
Напруга, В	958	380	980
Макс. Темп. Нагріву рідини, К	363	363	363
Пропускна здатність в нагрітому середовищі при $\Delta T=70^{\circ}\text{C}$			
води, м ³ /год (похибка 10%)	0,55	0,17	0,28
обезводненої нафти, м ³ /год (похибка 10%)	1,1	0,35	0,58
макс. зовн. діаметр, мм	122	122	122
довжина, мм	6920	6920	6920

Таблиця 2

Технічні та економічні характеристики впровадження МЕН 50-122 на свердловині 430-Битків

Показники/Модифікації	1	2	3
В'язкість нафти до впровадження заходу, мПа*с	3,66	3,66	3,66
В'язкість нафти після впровадження заходу, мПа*с	2,25	3,237	2,955
Зміна в'язкості	1,41	0,423	0,705
Кількість поточних ремонтів до впровадження, рем.	2	2	2
Кількість поточних ремонтів після впровадження, рем.	1	1	1
Вартість одно підземного ремонту, грн.	17994,56	17994,56	17994,56
Експлуатаційні витрати до впровадження заходу, грн.	221340,23	221340,23	221340,23
Обсяг видобутку нафти до впровадження, т	945,52	945,52	945,52
Додатковий видобуток нафти, т	13,33	4,00	6,67
Коефіцієнт природного зменшення дебіту	0,92	0,96	0,96
Збільшення експлуатаційних витрат, грн.	5176,51	5823,58	7117,70
Максимальна потужність, кВт	4	4,5	5,5
Вартість електроенергії, грн./кВт*год.	0,3135	0,3135	0,3135
Час роботи нагрівачів, год.	4128	4128	4128
Термін експлуатації нагрівача, років	6	6	6
Інвестиції, грн.	1400	1580	1920

Клапан-відсікач використовується у видобувних та нагнітальних свердловинах для відключення продуктивного пласта від свердловини на час проведення в ній ремонту [3]. Технічні та економічні характеристики впровадження клапана-відсікача наведено в табл. 3.

Розгерметизація обсадної колони часто є технічною причиною ліквідації свердловин, оскільки роботи з її ліквідації не завжди ефек-

тивні, а застосування металевго пластира уможливить відновлення експлуатації цих свердловин. Техніко-економічні характеристики впровадження металевго пластира наведені у табл. 4.

Особливістю визначення ефективності запропонованих заходів є їхній опосередкований вплив на обсяг видобутку нафти з свердловини, тому необхідно його відокремити від впливу інших робіт, які передбачені

Таблиця 3

Технічні та економічні характеристики впровадження клапана-відсікача

Показники	Значення
Зниження тривалості ремонту за рахунок скорочення часу на глушіння свердловини і ПЗР, %	15
Глушіння свердловини, год	15393
Відпрацьований час на виконаних ремонтах, год.	59663
Вартість всіх закінчених ремонтів, грн.	12560982
Питома вага ремонтів непов'язаних з дією на привібійну зону пласта, %	25
Зниження витрат на проведення ремонтів у свердловині, грн.	121527,5
Вартість клапана-відсікача, грн.	400
Термін експлуатації, років	3

Таблиця 4

Технічні та економічні характеристики впровадження металевго пластира

Показники	Значення
Вартість проведення робіт по встановленню металічного пластира, грн.	1800
Ціна металічного пластира, грн.	1350
Витрати на транспортування, грн.	950
Всього витрат на впровадження заходу, грн.	4100
<i>Для видобувних свердловин</i>	
Собівартість 1кВт*год електроенергії, грн.	0,3135
Скорочення часу роботи ШГНУ, год.	2465
Потужність, яку споживає ШГНУ, кВт*год	2
Зниження експлуатаційних витрат за рахунок скорочення часу роботи ШГНУ, грн.	1545,56
<i>Для нагнітальних свердловин</i>	
Об'єм нагнітання води, м3	
до впровадження заходу	18000
після впровадження заходу	9860
Зниження приймальності свердловини, м3	8140
Собівартість 1м3 нагнітання води, грн.	7,26
Зниження експлуатаційних витрат, грн.	59096,4
Термін експлуатації пластира, роки	4

режимом розробки покладу. На підставі даних про дебіт свердловини у базовому році, визначаємо залежність його зміни, яку зображено на рис. 1.

ку ефективності використання МЕН 50-122 розглянемо техніко-економічні характеристики першої модифікації, для інших аналіз проводиться аналогічно.

Функціональна залежність зміни дебіту свердловини

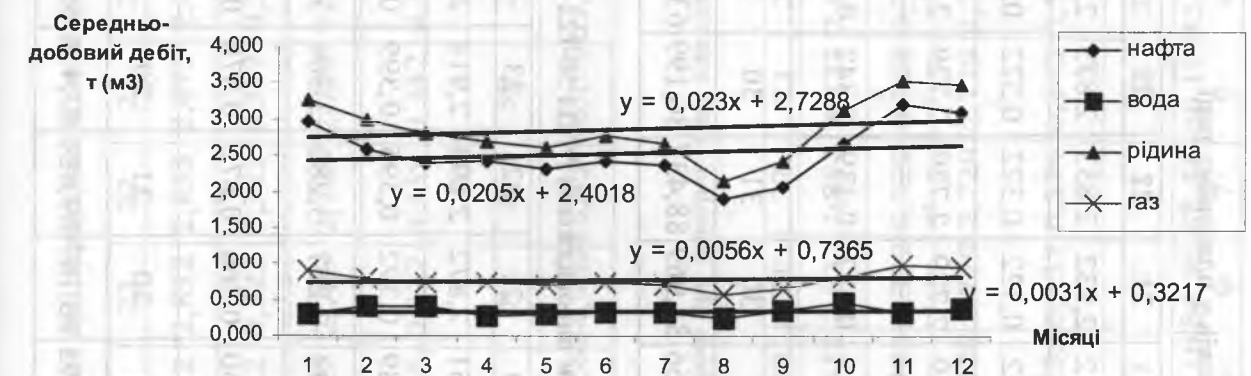

Рис. 1. Функціональна залежність зміни дебіту свердловини

Визначені річні обсяги видобутку нафти у плановому році з врахуванням опосередкованого впливу заходів використовуються при обчисленні приросту видобутку нафти, який впливає на збільшення експлуатаційних витрат.

Розрахунок економічної ефективності фінансування впровадження запропонованих заходів проведено в табл. 9. У нашому випадку дохід від використання запропонованого обладнання утворюється за рахунок доходу від додаткового видобутку нафти в результаті зменшення часу простоїв, ремонтних робіт і накопичення продукції та зменшення вартості ремонтних робіт у свердловині за рахунок скорочення їх кількості. Для аналізу економічної ефективності використовується методика приведення до одного часового періоду різночасових грошових потоків, індекс рентабельності інвестицій та період окупності інвестиційних витрат.

На підставі отриманих рівнянь прогнозуємо дебіт свердловини на плановий рік. Результати прогнозу наведено у табл. 5 та пораховано річний обсяг видобутку нафти з свердловини, який використовувався при визначенні додаткового видобутку нафти в результаті впровадження запропонованих заходів. Визначаємо обсяг видобутку при впровадженні запропонованих заходів у плановому році (див. табл. 6-8). Для розрахун-

Оскільки впровадження запропонованих заходів проводиться під час підземних ремонтів, то відсутні додаткові витрати на установку технологічного обладнання. В результаті аналізу виявилось, що усі запропоновані заходи економічно ефективні. Індекс рентабельності суттєво перевищує 100%, а період окупності значно менше року. Таку ситуацію можна пояснити суттєвим скороченням кількості ремонтів, вартість яких перевищує вартість обладнання в декілька разів, та значною економією експлуатаційних витрат.

IV. Висновки. В результаті проведеного дослідження виявлено певні несприятливі умови розробки нафтових родовищ, які потребують особливої уваги, запропоновано ряд заходів, що повинні сприяти адаптації технології видобутку до них. В результаті аналізу нами запропоновано спосіб визначення ефективності впровадження підземного обладнання на свердловині, технічні параметри якого не передбачають збільшення обсягу видобутку нафти. Переваги запропонованого алгоритму розрахунків для визначення економічної ефективності впровадження інноваційного технологічного обладнання у видобутку нафти наступні:

1) визначення економічної ефективності ґрунтується на принципах формування витрат за об'єктами та правилі максимізації прибутку;

Таблиця 5

Прогнозована зміна видобутку продукції на свердловині 430-Битків у плановому році

Показники	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	Річний обсяг видобутку, т
Середньодобовий видобуток нафти, т	2,668	2,689	2,709	2,730	2,750	2,771	2,791	2,812	2,832	2,853	2,873	2,894	
Середньодобовий видобуток води т (м3)	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	
Середньодобовий видобуток рідини т	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	
Середньодобовий видобуток попутного газу, тис. м3	0,318	0,320	0,322	0,325	0,327	0,330	0,332	0,335	0,337	0,339	0,342	0,344	
Кількість відпрацьованих днів, діб	31	28	31	14	31	30	31	31	30	31	30	22	
Видобуток нафти за місяць, т	82,717	75,286	83,988	38,763	85,259	83,124	86,530	87,166	84,969	88,437	86,199	63,085	945,524

Таблиця 6

Прогнозована зміна видобутку продукції на свердловині 430-Битків у плановому році при впровадженні МЕН 50-122 (модифікації 1)

Показники	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	Річний обсяг видобутку, т
Середньодобовий видобуток нафти, т	2,706	2,727	2,748	2,768	2,789	2,810	2,831	2,851	2,872	2,893	2,914	2,935	
Середньодобовий видобуток води т (м3)	0,367	0,370	0,373	0,377	0,380	0,383	0,386	0,389	0,392	0,395	0,399	0,402	
Середньодобовий видобуток рідини т	3,070	3,094	3,117	3,140	3,164	3,187	3,210	3,234	3,257	3,280	3,304	3,327	
Середньодобовий видобуток попутного газу, тис. м3	0,821	0,826	0,832	0,838	0,843	0,849	0,855	0,860	0,866	0,872	0,878	0,883	
Кількість відпрацьованих днів, діб	31	28	31	14	31	30	31	31	30	31	30	22	
Видобуток нафти за місяць, т	83,884	76,348	85,173	39,310	86,461	84,296	87,750	88,395	86,167	89,684	87,414	63,974	958,856

Таблиця 7

Прогнозована зміна видобутку продукції на свердловині 430-Битків у плановому році при впровадженні металевого пластиру

Показники	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	Річний обсяг видобутку, т
Середньодобовий видобуток нафти, т	2,668	2,689	2,709	2,730	2,750	2,771	2,791	2,812	2,832	2,853	2,873	2,894	
Середньодобовий видобуток води т (м3)	0,344	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	
Середньодобовий видобуток рідини т	2,896	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	
Середньодобовий видобуток попутного газу, тис. м3	0,318	0,320	0,322	0,325	0,327	0,330	0,332	0,335	0,337	0,339	0,342	0,344	
Кількість відпрацьованих днів, діб	31	28	31	14	31	30	31	31	30	31	30	22	
Видобуток нафти за місяць, т	82,717	75,286	83,988	38,763	85,259	83,124	86,530	87,166	84,969	88,437	86,199	63,085	945,524

Таблиця 8

Прогнозована зміна видобутку продукції на свердловині 430-Битків у плановому році при використанні клапана-відсікача при ремонтних роботах у свердловині

Показники	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	Річний обсяг видобутку, т
Середньодобовий видобуток нафти, т	2,668	2,689	2,709	2,730	2,750	2,771	2,791	2,812	2,832	2,853	2,873	2,894	
Середньодобовий видобуток води т (м3)	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	0,322	
Середньодобовий видобуток рідини т	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	2,729	
Середньодобовий видобуток попутного газу, тис. м3	0,318	0,320	0,322	0,325	0,327	0,330	0,332	0,335	0,337	0,339	0,342	0,344	
Кількість відпрацьованих днів, діб	31	28	31	28	31	30	31	31	30	31	30	30	
Видобуток нафти за місяць, т	82,717	75,286	83,988	75,424	85,259	83,124	86,530	87,166	84,969	88,437	86,199	85,714	1004,815

Показники Захід	Рік впровадження	Експлуатаційні витрати грн.	після впровадження, грн.	Капітальовкладення, грн.	Коефіцієнт приведення різничасових витрат, од.	Дисконтовані капітальовкладення, грн.	Дисконтовані експлуатаційні витрати грн.	Індекс росту цін, од.	Індекс рентабельності, од.	Термін окупності, років	Вартість виведення з експлуатації основних фондів, грн.	Дисконтовані експлуатаційні витрати до впровадження, грн.	Дисконтовані капітальовкладення за планом, грн.
Впровадження МЕН 50-122 (модифікація 1)	1	244511,30	244511,30	1400,00	1	1400,00	244511,30	1,00			0	257329,35	0
	2	268962,43	0	0,00	0,82	0,00	220461,01	1,10			0	232018,27	0
	3	295858,67	0	0,00	0,67	0,00	198776,32	1,21			0	209196,80	0
	4	325444,54	0	0,00	0,55	0,00	179224,55	1,33			0	188620,06	0
	5	357989,00	0	0,00	0,45	0,00	161595,91	1,46			0	170067,27	0
	6	393787,90	0	0,00	0,37	0,00	145701,23	1,61			0	153339,34	0
Застосування металевого пластира	1	219794,67	4100	4100,00	1	4100,00	219794,67	1,00			0	221340,23	0
	2	241774,14	0	0,00	0,82	0,00	198175,53	1,10			0	199569,06	0
	3	265951,56	0	0,00	0,67	0,00	178682,85	1,21			0	179939,32	0
	4	292546,71	0	0,00	0,55	0,00	161107,49	1,33			0	162240,37	0
Впровадження клапана-відсікача	1	12439454,50	2400	2400,00	1	2400,00	12439454,50	1,00			1426	12560982,00	0
	2	13683399,95	0	0,00	0,82	0,00	11215901,60	1,10			0	11325475,57	0
	3	15051739,94	0	0,00	0,67	0,00	10112698,16	1,21			0	10211494,37	0

2) при економічному обґрунтуванні враховано можливість різних варіантів кривих зміни дебіту свердловини;

3) з метою врахування зміни величини експлуатаційних витрат введено коефіцієнт зміни цін, який також відображає зміну витрат на заробітну плату, що дозволяє з більшою точністю визначати величину витрат у майбутніх періодах;

4) запропонований підхід є універсальним для визначення економічної ефективності робіт, що проводяться в свердловині і передбачають стабілізацію видобутку вуглеводнів;

5) такий алгоритм дозволяє виділяти приріст видобутку нафти для кожного заходу при їх комплексному і одночасному впровадженні;

6) запропонований підхід суттєво удосконалює систему планування та аналізу ефективності впровадження заходів науково-технічного прогресу у виробництво, дозволяє розробляти комплексний підхід до підвищення ефективності розробки родовищ та вдосконалення використання фонду свердловин.

7) розроблений алгоритм розрахунку може використовуватися при аналізі доцільності впровадження будь-якого підземного обладнання, при якому не передбачається збільшення видобутку нафти за рахунок дії на при вибійну зону пласта.

Практичне значення результатів проведеного дослідження полягає у тому, що запро-

поновано дієвий і простий у використанні механізм визначення ефективності і доцільності впровадження інноваційного технологічного обладнання для окремої свердловини. Розроблено інструментарій для розробки та аналізу ефективності реалізації комплексного проекту заходів із вдосконалення процесу виробництва. Усі розрахунки нами автоматизовано в межах програмного забезпечення Microsoft Excel, тобто створений нами програмний продукт сумісний із програмним забезпеченням, яке використовується нафтогазовидобувними підприємствами.

1. Атлас родовищ нафти і газу України: В 6 т./Українська нафтогазова академія. – Львів, 1998. – Т. 2. Західний нафтогазоносний регіон. – 1489 с.

2. Положення про порядок віднесення запасів нафти і газу до категорії важковидобувних та виснажених. Затверджене головою Держнафтогазпрому України 15 липня 1996 р. – К. – 3 с.

3. Эксплуатация и капитальный ремонт скважин/ www.tatnafta.com

The possibilities of the improvement to usages of the boreholes by the introduction innovation underground equipment are analyzed in the article. The actions on introducing the new technology in mining oils are offered and analyzed. The algorithm of the determination to cost-performance of the introducing the new technological equipment for stabilization of the mining oils is motivated in study, and the main advantages of its use is analyzed too.

Левандівський О.Т., Kim B.Ф.

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглядаються питання фінансового забезпечення малих і середніх підприємств у сучасних умовах. Досліджуються джерела фінансових ресурсів, пропонуються заходи щодо активізації залучення коштів населення та комерційних банків, аналізується позитивний зарубіжний досвід і можливість його використання в Україні.

Ключові слова: фінансове забезпечення, кредитне забезпечення, малий та середній бізнес, фінансово-кредитні інституції.

І. Вступ. Нині все актуальнішою стає проблема розвитку малого та середнього бізне-

су з допомогою державного фінансово-кредитного регулювання. Цей напрям є особливим видом інфраструктурної підтримки регіонального підприємництва. До режиму фінансової підтримки даного сектору можна віднести бюджет як державного так і місцевого рівнів, розгалужену мережу банківської системи та небанківських (парабанківських) фінансово-кредитних установ. Також мають місце і більш гнучкі методи фінансової підтримки. Це, зокрема конструктивне застосування фінансового лізингу, венчурного інвестування.

В країнах з розвинутою ринковою економікою існує понад 200 різноманітних центрів

розвитку з фінансової підтримки малого та середнього бізнесу. Особливо розгалужена інфраструктура його підтримки діє у Канаді. Вона складається з мережі консультативно-інформаційних установ, дорадчих органів, бізнес-інкубаторів, технопарків, бізнес-центрів. В Україні дана мережа починає тільки розвиватись. Найбільш поширеними є бізнес – центри.

Однак, незважаючи на консультативні центри, держава по суті повинна методично делегувати банківським та небанківським фінансово-кредитним інституціям оперативні функції з підтримки малого та середнього бізнесу. Звичайно, така підтримка повинна бути в першу чергу на засадах ділового партнерства. Попри всі взаємовідносини підтримки малого та середнього бізнесу з боку фінансово-кредитних інституцій доцільно відмітити, що вітчизняна фінансово-кредитна система знаходиться у стадії ринкового розвитку. Це проявляється у високій собівартості банківських операцій, значній питомій вазі необґрунтованих витрат, низькому рівні капіталізації, інструментів та механізмів управління ризиками, а також плануванні та стратегії розвитку. Будь-який бізнес, в тому числі і банківський, залежить від ціни і якості виробничих ресурсів. Цей ресурс повинен бути якісним і, що характерно для українського бізнесу, зокрема малого та середнього, – дешевим. На жаль, на сьогоднішній час банківські ресурси є надто дорогими і в деякій мірі неякісні. Тобто вони мають зворотньо-протилежний характер для розвитку даного сектору економіки. Переважають в структурі кредитних ресурсів, як правило, дорогі залучені кошти, а це призводить до низької рентабельності активів. Доцільно звернути увагу на те, що держава повинна позитивно сприяти як банківському менеджменту, так і корпоративному управлінню, адже обмеженість банківських послуг створює певні перешкоди для кредитного партнерства між фінансово-кредитними установами та малим і середнім бізнесом.

Характерним є те, що для української фінансово-кредитної системи є надто малий асортимент фінансових послуг на відміну від розвинених ринкових країн, де він складає близько трьохсот видів цих послуг.

Проблемам розвитку малого та середнього бізнесу присвячені дослідження З.С. Вар-

налія [1], Ю.М. Воробйова[3], Н.І. Галана[4], О.С. Кузьміна[5], О.Кужель[6], Я.В. Онищука[7], Т.В. Футала[8] та інших авторів.

II. Постановка завдання. В Україні малі підприємства працюють через нестачу професійних кадрів у середовищі підвищеного ризику та невизначеності. Таке становище змушує фахівців фінансово-кредитних установ професійно займатися бізнес – плануванням, управлінням фінансовими ресурсами та прогнозуванням. Це впливає і на ціну кредитних ресурсів. Адже, перш ніж видати кредит, потрібно не тільки дати об'єктивну оцінку фінансово-економічного розвитку на основі розробленого бізнес – проекту, але й взяти на себе певні ризики щодо кредитування малого бізнесу. Звичайно, запропонувавши такий комплекс послуг, банки не зацікавлені в кредитуванні малого та середнього бізнесу власними ресурсами через високий ризик операцій. Тому фінансова підтримка малого та середнього бізнесу повинна проводитись за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, а управління ними доручити банкам, як це вдало використовується у провідних розвинутих країнах. Прикладом може бути Німеччина, де коштами, які направлені з державного бюджету доручено управляти банкам, що об'єдналися в групу KfW.

III. Результати. Останнім часом почала проявляти себе жорстка конкуренція у банківській системі. З одного боку, це добре, оскільки клієнт нав'язує фінансово-кредитній установі свої потреби, тобто умови кредитування та цінові параметри щодо обслуговування, а з іншого, – це призводить до зменшення банківської мережі у конкурентній боротьбі. Але слід відмітити, у сучасних умовах банки дотримуються однакової цінової політики. Банківські відсоткові ставки практично однакові, а обслуговування клієнтів одним банком по відношенню до іншого нічим не відрізняється. Позитивом є те, що фінансово-кредитні установи почали застосовувати більш чіткі підходи до оцінки ризиків у процесі перерозподілу кредитних ресурсів. Фінансово-кредитні інституції, які будуть нехтувати співпрацею з малим та середнім бізнесом, а акцентувати свою увагу на великий бізнес, можуть стати неконкурентоспроможними. Тому сьогодні їм необхідно стрімко розширювати спектр послуг.

Держава повинна цьому сприяти, оскільки універсальність у процесі глобалізації допоможе на взаємовигідних умовах розвинути малий та середній бізнес у країні.

Принципово важливим стає економічне прогнозування і консалтинг малого та середнього бізнесу. Фінансово-кредитним інституціям необхідно бачити не тільки можливості розвитку об'єкта кредитування з позиції отримання кредиту, але прогнозувати отримання клієнтом прибутку. Така співпраця набуває стратегічного характеру і додає впевненості усім суб'єктам господарювання. Особливо це вигідно банкам, які отримують прибуток через кредитування, підприємцям, які мають ресурс для розвитку бізнесу. Добробут держави підійметься також через наповнення бюджету за рахунок податкових надходжень.

Така стратегія співпраці є важливим орієнтиром у сфері економічних відносин. Як комерційні банки так і підприємці зацікавлені у вдосконаленні законодавства. Для цього пропонується модель вибору критеріїв, які дадуть змогу фінансово-кредитним інституціям опанувати фінансові ринки у сфері малого та середнього бізнесу. Зокрема:

1. Спростити процедуру оформлення і опрацювання кредитних заявок.
2. Пристосувати асортимент фінансових продуктів і послуг на основі менеджменту і маркетингу до потреб економічного сектору.
3. Зменшити кількість документів необхідно для оформлення і надання кредитів.
4. Створити у банківській структурі окремі спеціалізовані підрозділи для обслуговування клієнтів не за видами фінансових послуг, а за сферами діяльності суб'єктів господарювання.
5. Розробити спектр інформаційної допомоги малому та середньому бізнесу для того, щоб мінімізувати ризик кредитування. Прикладом цьому можуть бути прогнози розвитку макроекономічних тенденцій, специфіка діяльності та розташування регіону, в якому збирається працювати підприємець.
6. Надавати консультативну допомогу фінансовими інституціями малому та середньому бізнесу.
7. Створити ділові відносини між клієнтами фінансових інституцій та отримувати прибуток за рахунок збільшення чисельності транзакцій.

8. Сформувати спеціальні банківські портали для малого та середнього бізнесу.

Крім вказаних критеріїв необхідно вжити заходи з підтримки малого та середнього бізнесу, в тому числі щодо створення на території міст бізнес-центрів та бізнес-інкубаторів.

Фінансування заходів повинно здійснюватися, передусім, за рахунок коштів інвесторів, які залучаються під конкретні інвестиційні проекти, а також коштів державного бюджету, бюджету міста, міжнародних фінансових організацій, інших джерел.

Реалізація інвестиційних проектів на територіях з низькою привабливістю має супроводжуватися застосуванням механізмів державної економічної підтримки.

Створення сприятливих умов для громадян і суб'єктів малого підприємництва в отриманні мікрокредитів, у тому числі за рахунок спрощення порядку їх надання, зменшення відсоткових ставок, збільшення строків користування.

Вдосконалення механізмів державної підтримки суб'єктів малого підприємництва в отриманні кредитів та розробку національної програми кредитування.

Реформування системи банківського кредитування повинно стати одним з ключових напрямів розвитку системи державної фінансової підтримки малого і середнього бізнесу, який має включати в себе такі головні питання:

- Концентрація і збільшення обсягів бюджетної і небюджетної фінансової підтримки малого і середнього підприємництва та системи мікрокредитування широких верств населення;
- Створення гнучкої системи гарантій (поручки), що дають можливість активніше залучати до кредитування комерційні банки;
- Збільшення обсягів мікрокредитування і мікрофінансування, що відкриває можливість фінансової підтримки тим суб'єктам підприємницької діяльності, які лише розпочинають свою справу;
- Використання можливостей фінансового лізингу і франчайзингу як гнучких фінансових технологій та водночас конструктивних способів ведення підприємницької діяльності, що поєднують інтереси малого і великого підприємництва;
- Розвиток інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу – бізнес інкубаторів,

бізнес-центрів, наукових та інноваційних парків, консалтингових установ тощо.

Однак, попри це все, головною проблемою фінансової підтримки малого та середнього бізнесу в країні є відсутність постійного джерела фінансування державних цільових програм. Дану проблему можна вирішити тільки на законодавчому рівні. Прикладом цього може бути стаття у бюджеті, згідно з якою повинно проводитись цільове фінансування даного сектору. Наповнення цієї статті доцільно здійснювати за рахунок приватизації державних об'єктів, а також за рахунок одного відсотка від продажу зношеного обладнання. Крім того можуть бути й інші джерела.

На регіональному рівні дану проблему можна розв'язати, користуючись досвідом Великобританії, де оголошується конкурс муніципальною владою на виконання певних робіт, які необхідні для життєзабезпечення місцевої громади. Переможці отримують муніципальні замовлення і стартовий капітал з місцевих фондів на його виконання. Такий метод дає можливість не тільки управляти фінансовими ресурсами, а й ефективно використовувати з максимальною результативністю для розвитку регіону. У нас же регіональні програми з підтримки малого та середнього бізнесу у сфері мікрокредитування мають єдине джерело фінансування – місцевий бюджет. Таких фінансових ресурсів недостатньо і тому пропонуються інші джерела фінансування.

З світового досвіду можна побачити, що дворівнева банківська система не спроможна забезпечити середнє і довгострокове кредитування малого і середнього бізнесу. Для цього пропонується між двома рівнями побудувати певний структурний підрозділ (спеціальну кредитну установу), яка за рахунок державних коштів здійснюватиме кредитування з метою сприяння розвитку малого і середнього бізнесу, а не отримання комерційного прибутку. Крім того це можна робити шляхом рефінансування комерційних банків, не створюючи їм конкуренції, а навпаки – підтримувати їх фінансову базу.

Така схема дає змогу формувати взаємопов'язану систему відносин: держава обирає стратегічні напрями розвитку певних галузей економіки і при цьому сприяє їх розвитку – фінансово-кредитні інституції першого

рівня за допомогою інструментів фінансово-кредитного регулювання розподіляють бюджетні фінансові ресурси; посередницькі інституції (в тому числі комерційні банки) другого та третього рівнів ефективно вкладають грошові кошти згідно із стратегічно визначеними пріоритетами держзамовлення.

Цей взаємозв'язок дає можливість проводити ефективно фінансово-кредитне регулювання фінансових ресурсів та перерозподіляти їх між усіма ланками; зменшувати високі ризики вкладання коштів у сферу малого та середнього бізнесу. Все це мінімізує ризики, які не наважуються брати в сучасних умовах на себе комерційні банки.

В Західній Європі трирівнева фінансово-кредитна структура досить розвинулась і набула інтернаціональних масштабів. Прикладом можуть бути спеціалізовані європейські банки які об'єдналися в асоціацію NEFI – мережу європейських фінансових установ з підтримки малих та середніх підприємств. Взаємодіючи з національними банківськими системами європейських держав, NEFI з 1999 року виконує політику рефінансування, надає консультаційну допомогу учасникам відносин «клієнт-банк», бере на себе функцію розподілу ризиків.

Сучасна ситуація в Україні вимагає створити інвестиційну мотивацію, а також сприятливий клімат комерційним банкам для кредитування малого та середнього бізнесу. З боку держави необхідно підвищити правову захищеність кредиторів. Як уже зазначалось, сучасні українські банки не наважуються будувати кредитні відносини з малим та середнім бізнесом на відміну від кредитування великого бізнесу. Не важко зрозуміти, що банки в умовах обмеженості власних і залучених ресурсів більше зацікавлені у співпраці з декількома великими клієнтами, ніж з багатьма маленькими, собівартість якої значно вища. Відсутні також механізми плаваючої відсоткової ставки та важелі її зміни у тому випадку, коли зростають темпи інфляції за довгостроковими кредитами. Таким чином, у довгостроковому періоді доцільно прив'язуватись до інфляційних процесів. В сучасних умовах через інфляційні коливання кредитні ставки комерційних банків суттєво перевищують дисконтну ставку НБУ.

Для розв'язання даної проблеми необхідно реформувати нормативну базу НБУ з ре-

фінансування фінансових інституцій до кредитування малого та середнього бізнесу. Крім того, створити умови для перерозподілу ресурсів. Це дасть змогу зменшити ризики у довгостроковому рефінансуванні. Особливу увагу звернути на механізм цільового рефінансування за проектами іпотечного кредитування. Не залишається поза увагою і такий фінансовий інструмент як фінансовий та оперативний лізинг. Для цього необхідно змінити законодавчі та нормативні акти з метою врегулювання лізингових операцій у сфері малого та середнього бізнесу, зокрема сплати таких платежів як ПДВ, амортизаційні відрахування тощо.

Вже сьогодні є можливість зменшити за рахунок розвитку комп'ютерних технологій адміністративні та оперативні витрати комерційних банків у співпраці з малим та середнім бізнесом. Прикладом цього може бути комплекс заходів з удосконалення відносин «клієнт-банк». Є доцільність звернути увагу і на пільгове оподаткування прибутку тих комерційних банків, які кредитують малий та середній бізнес. Для них можна створити також особливі умови обов'язкового резервування. У банківському секторі Німеччини, наприклад, до податкових пільг можна віднести: інвестиційні надбавки, які виплачуються податковим установам; спеціальні норми амортизаційних відрахувань; створення резервів прибутку, що не оподатковуються.

Недоліком в Україні є те, що комерційними банками передбачені обтяжливі і громіздкі банківські процедури кредитування, у яких вимагається страхування майна від ризику, так і сама застава. Для цього, на нашу думку, доцільно передбачити можливість надання як застави придбані у кредит приміщення, споруди, обладнання тощо. Це зробить процедури банківського кредитування більш гнучкими і надасть можливість отримати кредит широким верствам населення.

З урахуванням світового досвіду є потреба створити механізм надання державних і недержавних гарантів за кредитами з підтримки малого і середнього бізнесу. Гарантійні фонди, а також товариства взаємного гарантування дадуть можливість акумулювати кошти на центральному і регіональному рівнях. Доповненням до цього є необхідність створити спеціальні консалтин-

гові установи, кредитні бюро для підвищення взаємодовіри банків і суб'єктів господарювання.

Через невизначеність правового статусу небанківських фінансово-кредитних установ суттєво стримується процес мобілізації грошових ресурсів для фінансування малого та середнього бізнесу. Для цього є потреба у підготовці відповідних проектів регулятивних актів Держфінпослуг громадських організацій щодо нормального забезпечення та врегулювання питання оподаткування неприбуткових організацій податком на прибуток.

Для кредитних спілок можна запровадити пільговий кредит створення резерву ліквідності. Підтримка ліквідності створить умови виробити відповідну методику кредитування малого та середнього бізнесу. Це дасть можливість розвиватись кредитному механізму, оскільки кредитні спілки – дуже динамічний інструмент фінансової підтримки малого та середнього бізнесу. Таким чином, для того, щоб розвивати кредитний рух в Україні, повинна ефективно функціонувати уніфікована державна політика підтримки небанківських фінансово-кредитних установ, а також система навчання фахівців кредитних спілок.

Однак проблемою реалізації програм державного цільового мікрокредитування малого та середнього бізнесу є дорогі фінансові ресурси, і тому, як метод у цьому питанні, може дати ефект створення при асоціаціях кредитних спілок фондів підтримки ліквідності. Такі кошти будуть необхідні не тільки для кредитування малого та середнього бізнесу, але й для програм міжнародних фінансових організацій та програм НБУ у режимі рефінансування цільових кредитів комерційних банків тощо.

Не слід залишати поза увагою фінансовий лізинг, який за своєю ефективністю рівносильний довгостроковому кредитуванню. На його долю в країнах з розвинутою економікою припадає 30% всіх інвестицій в основний капітал. Для розвитку виробництва в Україні такий вид кредитування має стати домінуючим у сфері малого та середнього бізнесу. Тому доцільно запровадити на законодавчому рівні цілу систему пільг, що мають стимулюючий характер.

IV. Висновки. Не дивлячись на проблеми фінансово-кредитного забезпечення малого

і середнього бізнесу, в Україні задіяні до реалізації відповідних цільових державних програм спеціалізовані державні фонди. Однак основним недоліком ефективного функціонування є: відсутність фінансових ресурсів, технологій роботи, недосконалість і безсистемність розроблених заходів державних цільових програм та фінансово-організаційної методики їх впровадження. До цього пропонується широко залучати громадські об'єднання підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності, спеціалізовані експертні групи.

Це дасть можливість налагодити механізм громадського контролю за використанням бюджетних коштів через державні цільові програми, що мають прозорий, а не корумпований характер.

1. Варналії З.С. Державна політика підтримки малого підприємництва. Монографія. – К.: НІСД. – 1996;

2. Варналії З.С. Тіньова економічна діяльність підприємницьких структур: суть, оцінка масштабів та

шляхи її легалізації //Наукові праці НДФІ. – 1998. – Вип. 6. – С.26.

3. Воробйов Ю.М. Фінансовий капітал підприємств: теорія, практика, управління. – Сімферополь: Таврія. – 2002.

4. Галан Н.І. Державна підтримка малих та середніх підприємств в Європейському союзі // Фінанси України. – №5. – 2005. – С.147-154.

5. Кузьмін О.Є., Комарницький І.М. Фінансова інфраструктура для підтримки малих підприємств // Фінанси України. – №2. – 2003. – С.87-96.

6. Кужель О. Регіональні особливості підтримки малого бізнесу // Економічний часопис. – 1999. – № 7-8. – С.17-18.

7. Онищук Я.В. Фінансове забезпечення діяльності малого та середнього бізнесу // Фінанси України. – №7. – 2003. – С.51-59.

8. Футала Т.В. Залучення кредитних ресурсів підприємствами малого бізнесу в сфері торгівлі // Фінанси України. – №10. – 2003. – С.84-87.

The author examines questions of financial ensurance for small and large-scale enterprises in modern conditions, as well as investigates the sources of financial resources, suggests measures aimed at stimulating the attraction of money the population and commercial banks and analyzes the experience and its application in Ukraine.

Кондур О.С., Марчук Л.В., Смиківчук Т.В.

ЛІЗИНГ ЯК ФАКТОР ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

В статті розглянуто інститут лізингу як економічний регулятор інноваційного розвитку промислових підприємств, який активізує інноваційну діяльність, оскільки прискорює придбання та впровадження найновіших технологій, робить гнучкими відносини між виробниками і споживачами, розкриває можливості для раціонального використання фінансових ресурсів.

Ключові слова: лізинг, інновації, інноваційний лізинг, лізингова операція, оренда, кредит.

I. Вступ. Становлення та розвиток підприємництва є важливою ланкою в ланцюгу економічних реформ, які проводяться сьогодні в Україні. Економічне зростання в сучасних умовах є практично неможливим без використання інноваційної стратегії. Зарубіжний досвід показує, що ключовим фактором економічного зростання, підвищення економіки є впровадження у виробництво прогресивних технологічних інновацій.

Саме промисловість повинна стати основним споживачем створюваних технологічних інновацій. Ефективні технічні, організаційні та економічні нововведення зорієнтовані на динамічний розвиток і підвищення ефективності промислового виробництва. Вироблення інноваційної стратегії підприємств, реалізація інноваційних проектів, формування інноваційної моделі розвитку повинно базуватися на можливостях реального їх фінансово-кредитного забезпечення, пошуку джерел фінансування.

II. Постановка завдання. На сьогоднішній день промисловість України потребує значних капітальних вкладень. Це зумовлено несприятливим станом матеріально-технічної бази промислових підприємств, яка в першу чергу характеризується значною питомою вагою морально і фізично застарілого устаткування, обладнання, машин і механізмів, низькою ефективністю його використання, застарілими технологіями. Тому саме потре-

ба в значних інвестиціях для активізації інноваційних процесів на підприємствах зумовлює активний розвиток лізингових відносин.

Розвиток лізингу пришвидшує інноваційні процеси, дозволяє з меншими затратами оновити основні виробничі фонди, використовувати нову техніку та передові технології, поліпшити фінансове становище промислових підприємств та активізувати збут їхньої продукції. Ці та інші інноваційні нововведення можливі завдяки суттєвій перевазі лізингу над іншими формами господарювання.

III. Результати. Причинами бурхливого розвитку лізингових операцій у світовій практиці були:

✓ Швидке моральне старіння техніки. Тут і приходять на допомогу лізингові операції, коли за орендарем залишається право дострокового припинення договору.

✓ Зростаюча конкуренція. Для тих, хто починає свою справу, пробитися на ринок дуже складно. Тому потрібно шукати такі способи маркетингу, які дали б можливість клієнтам на практиці ознайомитись зі зразками продукції, що виготовляється. Пропонуючи її в лізинг на певний термін, виробник нерідко бере на себе проблеми із встановленням і обслуговуванням обладнання, навчання персоналу свого клієнта.

✓ До лізингу почали охоче звертатися при підписанні угод на здійснення капітало-містких проектів, у тому числі при будівництві промислових підприємств, постачанні літаків, суден транспортним компаніям.

✓ Фірми-споживачі, особливо спеціалізовані і невеликі за розмірами, все частіше віддають перевагу отриманню обладнання в оренду, ніж купувати його за повну вартість.

✓ Лізинговий ринок став ідеальним засобом для збільшення виручки від угод для обох партнерів шляхом використання офіційно наданих податкових пільг. Якщо, наприклад, компанія-виробник не може скористатися податковими пільгами на інвестиції, то вона отримає їх, коли передасть свою продукцію у лізинг іншій компанії, котра має формальне право на такі пільги. У результаті такої угоди обидві компанії «ділять» між собою податкові пільги, отримуючи разом вигоду.

Економічна сутність лізингу протягом тривалого часу залишається досить спірною та різні джерела дають різні визначення терміна «лізинг». Різноманіття поглядів пояснюється недостатньою розробкою теоретичних питань лізингу та відсутністю єдиного методичного підходу на практиці. Одні наковці розглядають лізинг як своєрідний спосіб кредитування підприємницької діяльності, інші – ототожнюють його з довгостроковою орендою, треті – вважають лізинг завуальованим способом купівлі-продажу засобів виробництва.

Дослідження показують, що обожнювати лізинг із кредитом економічно неправильно. Це дуже вузький підхід до лізингу.

В таблиці 1 наведено ряд специфічних особливостей, які відрізняють лізинг від кредиту [8].

Таблиця 1

Відмінності між лізингом та кредитом

Ознаки	Прояв ознак відмінності	
	при лізингу	при кредиті
1. Предмети (об'єкти) угод	Майно, яке швидко морально старіє, та інше, крім земельних ділянок та природних комплексів	Майно з тривалим строком служби
2. Форма платежів	Грошова, товарна, змішана	Грошова
3. Термін дії угоди	Короткострокові та довгострокові угоди	Короткострокові угоди
4. Розподіл додаткового прибутку	Додатковий прибуток може отримати і позичальник, і кредитор	Додатковий прибуток отримує позичальник
5. Умови завершення угод	Майно переходить у власність користувача або повертається власнику	Майно переходить у власність користувача

Лізинг належить до економічних відносин більш високого рівня в порівнянні з орендою, оскільки він вимагає та передбачає широкий діапазон знань фінансового ринку, положення у виробництві, на ринках сучасної технології. Основні відмінності між лізингом та орендою наведені в таблиці 2.

Після закінчення строку договору фінансового лізингу предмет лізингу, переданий лізингоодержувачу за договором, переходить у власність лізингоодержувача і викуповується ним за залишковою вартістю або укладається новий договір лізингу, чи предмет повертається лізингодавцю.

Таблиця 2

Відмінності між лізингом та орендою

Ознаки	Прояв ознак відмінності	
	при лізингу	при кредиті
1. Предмети (об'єкти) угод	Майно, яке швидко морально старіє, та інше, крім земельних ділянок та природних комплексів	Майно з тривалим строком служби, в тому числі земельні ділянки та природні комплекси
2. Можливість заміни предмета впродовж періоду угоди	Заміна можлива	Заміна неможлива
3. Кількість суб'єктів угоди	Три і більше осіб	Лише два суб'єкти
4. Форма розрахунку	Гнучка виплата платежів	Фіксована виплата платежів
5. Розподіл відповідальності між суб'єктами угоди	Відповідальність несе виробник та лізингоодержувач	Відповідальність несе орендодавець

Сам по собі лізинг вже є інновацією, оскільки несе в собі новий спосіб фінансування в основний капітал. Тому лізингові відносини можна розглядати як інноваційну форму перспективного фінансування, в якій задіяні орендні відносини, відносини кредитного фінансування під заставу, відносини по боргових зобов'язаннях, майнові та інші фінансово-економічні відносини.

До основних видів лізингу належать: фінансовий лізинг і оперативний лізинг. Така класифікація відбувається у відповідності з такими ознаками, як тривалість угод та обсяг зобов'язань лізингодавця.

Згідно із Законом України «Про внесення змін до закону України «Про лізинг» [1], фінансовий лізинг – це вид цивільно-правових відносин, що виникають із договору фінансового лізингу. За договором фінансового лізингу, лізингодавець зобов'язується набуту у власність річ у продавця (постачальника) відповідно до встановлених лізингоодержувачем специфікацій та умов і передати її в користування лізингоодержувачу на визначений строк не менше одного року за встановлену плату (лізингові платежі).

За своїм економічним змістом фінансовий лізинг можна визначити як категорію, що поєднує поняття кредиту та майнової інвестиції, оскільки за суттю дуже близький до них [4]. У світовій практиці фінансовий лізинг поширений під такими назвами: капітальний, прямий, стандартний. Фінансовий лізинг – оптимальний механізм стимулювання інновацій та прекрасна альтернатива довгостроковому кредитуванню.

Згідно із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» [2], лізинг оперативний (сервісний, операційний) – господарська операція фізичної або юридичної особи, що передбачає відповідно до договору оперативного лізингу (оренди) передавання орендарю майна, що підпадає під визначення основного фонду, придбаного або виготовленого орендодавцем на умовах, інших, ніж передбачаються фінансовим лізингом (орендою).

Після закінчення терміну договору оперативного лізингу він може бути подовжений або предмет лізингу підлягає поверненню лізингодавцю і може бути повторно переданий у користування іншому лізингоодержу-

вачу за договором лізингу. При оперативному лізингу здійснюється часткова виплата, тобто лізингодавець за термін дії даного договору відшкодовує лише частину вартості обладнання, і через це він змушений здавати його в тимчасове користування кілька разів, як правило, різним користувачам.

У зв'язку з тим, що інновації, які плануються і реалізуються промисловості на основі лізингу, набувають форми проекту інноваційного лізингу, його, як і будь-який інвестиційний проект потрібно розробляти. Особливо важливо при цьому правильно оцінити його ефективність.

Визначення ефективності інноваційного лізингу необхідне, по-перше, для визначення вигідності лізингу в порівнянні з іншими формами фінансово-кредитного забезпечення інноваційної діяльності в промисловості; по-друге, для глибокого економічного аналізу відношень доходів від проведення лізингової операції до одноразових і поточних витрат на їх отримання; по-третє, для доведення можливості розв'язання сучасних проблем, пов'язаних із недосконалістю складу промисловості, низьким рівнем переробки, зношеністю основних виробничих фондів, високою ресурсозатратністю виробництва та консервативним технологічним укладом шляхом використання організаційно-економічного механізму лізингу в пріоритетних галузях промисловості.

Підхід Б.Маринченка [6] до визначення ефективності лізингових проектів, особливо на етапі вибору того чи іншого варіанта, базується на нерівності:

$$C_{\text{ліз}} < \sum \frac{ЧП_i}{K_{\text{ліз}}^n}$$

де $C_{\text{ліз}}$ – вартість об'єкта лізингу, грн.;

$ЧП_i$ – чистий прибуток i -го періоду, грн.;

$K_{\text{ліз}}$ – лізинговий коефіцієнт;

n – строк лізингу, роки;

i – періоди лізингового договору ($i = 1, 2, \dots, n$).

Нерівність показує ефективність лізингового проекту. Якщо значення $K_{\text{ліз}}$ перетворює нерівність у рівність (гранична ефективність лізингового проекту), то в даному випадку необхідно враховувати ступінь ризику реалізації проекту, тобто укладати з лізингоодержувачем додатковий заставний договір.

А.Г.Загородній та Н.Є.Селюченко пропонують використовувати методи оцінки інвестиційних проектів, які базуються на розрахунку грошових потоків і визначенні на їх основі показників ефективності інвестицій (тих, що враховують чи не враховують часові параметри) [3].

Холодний Г., Коронатова. Ю. та Савченко Я. визначають інтегральний економічний ефект лізингодавця від реалізації конкретної лізингової операції за допомогою такої формули [7]:

$$\mathcal{E}_\text{л} = \Pi_\text{л}^i - \sum_{t=1}^T (P_{\text{Et}} + P_{\text{Tt}} + H_t + B_t) \times at,$$

де $\mathcal{E}_\text{л}$ – інтегральний економічний ефект лізингодавця від реалізації конкретної лізингової операції;

$\Pi_\text{л}^i$ – загальна сума лізингових платежів за період дії лізингового договору, приведена до першого року лізингу, грн.;

t – поточний рік;

P_{Et} – одноразові витрати лізингодавця в році t , грн.;

P_{Tt} – поточні витрати лізингодавця в році t , грн.;

H_t – податки, сплачені лізингодавцем у році i , грн.;

B_t – виручка від реалізації майна, поверненого лізингодавцю в році t , грн.;

at – коефіцієнт дисконтування.

Загальну ефективність у лізингоодержувача Малишенка К. пропонує визначити такою нерівністю [5]:

$$C_{\text{овф}} + K\% - C_{\text{лік}} > \sum_{t=1}^T \Pi_\text{л} - D\% - P_{\text{ліз}}$$

де $C_{\text{овф}}$ – вартість об'єкта основних виробничих фондів, грн.;

$K\%$ – процент по кредиту;

$C_{\text{лік}}$ – вартість ліквідації об'єкта основних виробничих фондів, грн.;

Π – загальна сума лізингових платежів, грн.;

$D\%$ – процент за депозитом (або можливий прибуток від використання коштів, вивільнених унаслідок використання лізингу);

$P_{\text{ліз}}$ – вартість ремонту об'єкта лізингу (якщо ремонт здійснюється за рахунок лізингодавця), грн.;

T – час реалізації лізингового проекту.

Виходячи із запропонованої нерівності, можна зробити висновок про ефективність:

якщо знак «>», то проект ефективний, якщо «<» - неефективний, якщо ж «=» - необхідно зробити ретельний аналіз, спрямований на визначення позитивних та негативних факторів, які мають не дуже явний характер, прогноз ринкової ситуації і розвитку науково-технічного прогресу.

Проте, вищезгадані методики, незважаючи на ретельне обґрунтування, мають односторонній характер, тому що визначають економічний ефект окремо в лізингодавця чи в лізингоодержувача, не враховуючи інтересів одночасно обох сторін.

IV. Висновки. Таким чином, активізація інноваційної діяльності неможлива без пошуку залучення, концентрації та ефективного використання наявних ресурсів фінансового ринку і кредитний інвестиційних ресурсів із нетрадиційних джерел, якими є лізинг для економіки України. Лізинг можна розглядати в ролі економічного регулятора, який дозволяє розв'язувати існуючі проблеми у промисловому комплексі, що пов'язані з недосконалістю складу промисловості, низьким рівнем переробки, зношеністю основних виробничих фондів, високою ресурсозатратністю виробництва та консервативним технологічним укладом, шляхом визначення на державному рівні найбільш

перспективних напрямів лізингово-інноваційної діяльності та пріоритетних галузей промисловості.

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про лізинг» від 11 грудня 2003р. №1381-XV.
2. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994р. №334/94-ВР зі змінами та доповненнями.
3. Загородниш А.Г., Селюченко Н.С. Ефективність лізингових операцій щодо оновлення основних засобів АТП// Фінанси України. – 1999. – № 12. – С. 109.
4. Каутишак Є. Лізинг як альтернатива кредиту та інвестиції // Галицькі контракти – 1998. – №10. – С.166.
5. Мальшиєнко К. К вопросу об эффективности лизинга в Украине // Экономика. Финансы. Право. – 1998. – №3. – С. 43-47.
6. Маринченко Б. Підготовка та експертиза лізингових проектів//Вісник НБУ. –1997. – №2. – С. 31.
7. Савченко Я.А. Лизинг как способ обновления основных фондов в строительстве// Вестник Приднпровськ. гос. акад. строительства и архитектуры. – Днепропетровск, 1998. – №8. – С. 35-37.
8. Рошчило В.І. Джерела фінансування інноваційного розвитку: Монографія. – Чернівці: Книги – ХНІ, 2006. – 272с.

In the article is considered the institute of leasing as economic regulator of innovative development of industrial enterprises, which activates innovative activity, as it accelerates acquisition and introduction of the newest technologies, makes supply the relations between producers and consumers, exposes possibilities for the rational use of financial resources.

Прип'ік Є.О.

ПОБУДОВА ЕКОНОМІЧНИХ ТАБЛИЦЬ СМЕРТНОСТІ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті автор робить спробу побудови так званих економічних таблиць смертності населення для сільської місцевості України на основі таблиць смертності для чоловіків і жінок України за 2001 р. і коефіцієнтів повікової зайнятості для жінок і чоловіків. Побудовано також демографічні таблиці виробництва і споживання для кожної статі окремо за допомогою повікового розподілу виробництва і споживання, обраховано співвідношення показників виробництва і споживання для чоловіків і жінок.

Ключові слова: економічні таблиці смертності, сільське населення, коефіцієнт повікової зайнятості чоловіків і жінок, демографічні таблиці виробництва і споживання.

I. Вступ. У традиційному плані методика аналізу демоекономічних взаємозв'язків не виходить за рамки дослідження кількісних параметрів: чисельності і структури населення у поєднанні з інтегральними показниками економічного розвитку – валовим внутрішнім продуктом чи національним доходом. Основою такого аналізу є численні модифікації моделей економічного росту, тобто макроекономічних моделей, що являють собою математично формалізовану концепцію функціонування національної економіки. Одна з перших макроекономічних моделей була побудована в кінці 20-х років Г. Фельдманом. Ґрунтуючись на положенні про просте та розширене відтворення, він

сформулював концепцію глобальної виробничої функції і дослідив її диференціальні характеристики; впровадив принцип оптимізації (максимальний темп росту споживання населення) і вивчив умови економічної рівноваги.

В практиці економетрії в залежності від врахування демографічного фактору моделі економічного росту поділяються на моделі з гіпотезою повної зайнятості і моделі з регульованим безробіттям. Основними компонентами так званої “некласичної” моделі росту є: виробнича функція, функція споживання, функція пропозиції праці, причому розміри інвестицій повинні забезпечувати пропозицію праці. Існує два головних типи моделей економічного росту, в яких демографічний фактор може виступати в якості екзогенного та ендегенного параметрів.

II. Постановка завдання. Головна ідея демоекономічних моделей полягає в тому, щоб показати, якою мірою демографічний фактор, визначений коефіцієнтом природного приросту населення, взаємодіючи з іншими чинниками економічного характеру (нормою капіталовкладень, глобальною або частковою ефективністю, нормою накопичення), визначає темпи економічного зростання. В цьому плані застосування демоекономічних моделей дозволяє отримати кількісну оцінку “ваги” окремих факторів в розвитку економічної системи в цілому.

Оцінку ролі демографічного фактора в економічному зростанні, отриману на основі гіпотетичних розрахунків макроекономічних моделей, слід розглядати як перший етап демоекономічного аналізу, ціль якого полягає в тому, щоб побудувати основні гіпотези і принципи взаємодії демографічного та економічного факторів. Обмеження аналізу тільки цим етапом може привести до висновків, які не дозволяють досить глибоко розкрити механізм функціонування демоекономічної системи. Наприклад, існує концепція “оптимуму населення”, критерієм якої є оптимізація чисельності населення, але в ній не враховуються всі внутрішні взаємозв'язки відтворення населення, тенденції технічного прогресу та економічні відносини, що у підсумку не дає можливості вирішити проблеми аналізу демоекономічних взаємозв'язків.

Інший характер має концепція оптимальних темпів росту населення, яка викладена

у дослідженнях Р. Андорки, К. Мільтенї, А. Кваши. На відміну від теорії “оптимуму населення”, основним постулатом концепції оптимальних темпів росту населення є досягнення такого темпу росту населення, який забезпечує випереджаючі темпи росту виробництва, за рахунок чого відбувається постійне зростання доходу на душу населення.

Центральним моментом у дослідженні демоекономічних взаємозв'язків є комплексний підхід до вивчення механізму взаємодії в системах “виробництво – населення”, “населення – виробництво”, що опосередковані динамікою розподілу матеріальних благ та послуг як у розрізі функціонування різних підсистем (міське, сільське населення), так і окремих економічних районів. Механізм взаємодії населення та економіки ще не має достатньо чітко вираженої схеми аналізу. Багато дослідників по-різному заповнюють цю схему, висуваючи для оцінки таку основну демоекономічну категорію, як, наприклад, загальна зайнятість населення. Однак при цьому у ряді випадків з поля зору випадає комплексний аспект відтворення населення, що у підсумку не дозволяє оцінити вплив населення на економіку. Детальніше, ніж економічна оцінка наслідків демографічних зрушень, досліджено вплив економічного розвитку на демографічні процеси. Але, якщо у першому випадку має місце “чисто” наукове пізнання факторів, які визначають тенденції розвитку демографічних процесів, то у другому – результати аналізу використовуються у першу чергу для практичних цілей – прикладних економічних і соціологічних розрахунків.

III. Результати. Для успішного розвитку загальнотеоретичних положень відносно комплексу зв'язків між населенням і економікою необхідно вирішити ряд питань формування якісних критеріїв економічної оцінки функціонування відтворення населення. Одним із засобів кількісного виміру демоекономічних зв'язків є економічні піраміди виробництва і споживання, а також економічні таблиці смертності.

При дослідженні демоекономічних взаємозв'язків вельми ефективним є залучення класичного методу демографії – методу таблиць смертності. Поєднання методу економічних таблиць виробництва і споживання з методологією стаціонарного населення впер-

ше було застосовано угорськими демографами Е. Валковичем та Е. Сабаді. В Україні подібні дослідження здійснені С. Пирожковим і А. Марченко (1978). Цей метод дозволяє моделювати перебіг економічних процесів в стаціонарному населенні і зводиться до побудови так званих економічних виробничих таблиць смертності. На основі таблиць смертності для жінок та чоловіків України за 2000 рік було побудовано таблиці економічної активності, таблиці виробництва і споживання, а також деякі виробничі економічні таблиці смертності (табл.1-3).

В економічних виробничих таблицях смертності поряд з основними характеристиками стаціонарного населення (незмінність загальної чисельності населення та чисел народжених і померлих) дотримується умова незмінності повікової інтенсивності економічної активності. Порівняння побудованих таким чином стаціонарних населень з реальним населенням дозволяє оцінити наслідки зберігання протягом тривалого часу поточних повікових рівнів смертності та економічної активності.

В стаціонарному населенні з незмінною повіковою інтенсивністю економічної активності чисельність вибулих з трудового процесу за певний період дорівнює чисельності тих, що прибули за той же період. Контингент людей, які зайняті в суспільному виробництві, щорічно поповнюється новими працівниками, які приходять на зміну тим, що вибувають з різних причин і смерті, інвалідності, виходу на пенсію. Чисельність економічно активного стаціонарного населення щорічно оновлюється на величину, обернено пропорційну середній тривалості економічно активного життя, оскільки протягом часу, що відповідає очікуваній тривалості економічно активного життя, чисельність прибулих і вибулих дорівнює чисельності економічно активного стаціонарного населення.

В стаціонарному населенні чисельність і вікова структура зайнятого населення відрізняється від такої в реальному населенні. Із порівняння вікових структур економічно активного і неактивного населення для чоловіків і жінок можна побачити, як відмінності у рівнях смертності та зайнятості чоловіків і жінок впливають на віковий склад зайнятих у виробництві.

Досить інформативною є також таблиця виробництва і споживання, побудована окремо для чоловіків та жінок України на основі таблиць смертності за 2001 р. При розрахунку таких таблиць використовуються повікові показники середньодушових обсягів виробництва і споживання. При визначенні показників виробництва ми виходили із обсягу валового внутрішнього продукту в Україні у 2001 р. і передбачали рівність повікової продуктивності праці для міського і сільського населення. Розподіливши обсяг валового внутрішнього продукту на все зайняте в економіці України в 2001 р. населення з урахуванням повікових пропорцій продуктивності праці в середньому по Україні, ми отримали для 2001 р. повікові показники виробництва населення (в тому числі і сільського) в гривнях. Умовні співвідношення споживання і продуктивності праці в залежності від віку були використані із розробок угорських демографів.

При визначенні показників споживання використовувались показники сукупних доходів та витрат сільського населення за 2001 р. Рівень споживання передбачався однаковим як для міського, так і для сільського населення. Враховуючи вікові відмінності в особистому споживанні населення, було визначено повікові показники середньодушового споживання для сільської місцевості за 2001 р. в гривнях.

Було розраховано обсяги споживання і виробництва особами різного віку в стаціонарному населенні, а також очікувані обсяги виробництва і споживання протягом очікуваного життя в цілому для вікової групи і в середньому на одну людину. Порівняння результатів розрахунків, проведених окремо для чоловіків та жінок сільського населення, показує, що для всіх вікових груп чоловічого населення в цілому характерний більш високий показник очікуваного виробництва та більш низький рівень очікуваного споживання. Це обумовлено нижчими показниками повікової зайнятості і вищою тривалістю життя у постробочому періоді для жінок порівняно з чоловіками.

IV. Висновки. Основні економічні характеристики стаціонарного населення можна унаочнити за допомогою економічних пірамід, які графічно відображають співвідношення між тривалістю очікуваного економ-

Таблиця 1

Економічна таблиця смертності для чоловіків сільської місцевості України в 2001 р.

Вік, років	Тривалість життя, років, e_x	Стаціонарне населення, L_x	В т.ч.		Кількість років очікуваного економічно активного життя, $\sum L_{x, \text{акт.}} / L_x$	Кількість років очікуваного економічно неактивного життя, $\sum L_{x, \text{неакт.}} / L_x$	Ціна року тривалості життя у: вартості виробництва, тис. грн.	вартості споживання, тис. грн.	вартості перевищення виробництва над споживанням, тис. грн.
			економічно активне стаціонарне населення, чол., $L_{x, \text{акт.}}$	економічно неактивне стаціонарне населення, чол., $L_{x, \text{неакт.}}$					
0-4	61,32	492342	0	492342	29,48	31,84	1,89	0,67	+1,22
5-9	57,50	489752	0	489752	30,06	27,44	2,06	0,70	+1,36
10-14	52,64	488423	0	488423	30,14	22,51	2,25	0,72	+1,53
15-19	47,78	485781	98614	387168	30,22	17,56	2,49	0,75	+1,74
20-24	43,15	480028	339380	140648	29,45	13,70	2,71	0,76	+1,95
25-29	38,80	471400	389848	81552	26,35	12,44	2,76	0,75	+2,01
30-34	34,55	460473	396007	64466	22,72	11,83	2,65	0,73	+1,92
35-39	30,41	445841	386098	59743	18,97	11,44	2,50	0,71	+1,79
40-44	26,50	425286	369999	55287	15,30	11,20	2,28	0,67	+1,61
45-49	22,90	396922	339765	57157	11,71	11,19	1,98	0,64	+1,34
50-54	19,64	360897	288718	72179	8,25	11,39	1,56	0,61	+0,95
55-59	16,66	316667	208367	108300	4,98	11,67	0,99	0,56	+0,43
60-64	13,92	266239	73216	193023	2,23	11,69	0,31	0,51	-0,20
65-69	11,55	210652	57929	152723	1,21	10,33	0,20	0,51	-0,31
70-74	9,32	154405	0	154405	0	9,32	0	0,51	-0,51
75-79	7,42	100570	0	100570	0	7,42	0	0,51	-0,51
80-84	5,73	55706	0	55706	0	5,73	0	0,51	-0,51
85-89	4,18	22929	0	22929	0	4,17	0	0,50	-0,50
90-94	3,63	6045	0	6045	0	3,63	0	0,51	-0,51
95-99	3,26	1134	0	1134	0	3,26	0	0,51	-0,51
100 і ст.	2,28	134	0	134	0	2,27	0	0,50	-0,50

Таблиця 2

Економічна таблиця смертності для жінок сільської місцевості України в 2001 р.

Вік, років	Тривалість життя, років, e_x	Стационарне населення, L_x	В т.ч.		Кількість років очікуваного економічно активного життя, $\sum L_{x, \text{акт.}} / L_x$	Кількість років очікуваного економічно неактивного життя, $\sum L_{x, \text{неакт.}} / L_x$	Ціна року тривалості життя у: вартості виробництва, тис. грн.	вартості споживання, тис. грн.	вар-тості перевищення виробництва над споживанням, тис. грн.
			економічно активне населення, чол., $L_{x, \text{акт.}}$	економічно неактивне населення, чол., $L_{x, \text{неакт.}}$					
0-4	73,36	494413	0	494413	30,65	42,71	1,64	0,66	+0,98
5-9	69,40	492573	0	492573	31,09	38,31	1,76	0,68	+1,08
10-14	64,49	491826	0	491826	31,14	33,36	1,89	0,70	+1,19
15-19	59,59	490671	84886	405785	31,19	28,41	2,05	0,72	+1,33
20-24	54,77	488922	344690	144232	30,42	24,35	2,20	0,72	+1,48
25-29	49,98	486770	391850	94920	27,01	22,97	2,18	0,71	+1,47
30-34	45,21	484053	399828	84225	23,10	22,11	2,05	0,69	+1,36
35-39	40,48	479946	410834	69112	19,11	21,38	1,87	0,67	+1,20
40-44	35,89	473711	406444	67267	15,01	20,88	1,63	0,64	+0,99
45-49	31,42	464325	377032	87293	10,92	20,49	1,32	0,62	+0,70
50-54	27,13	450702	338027	112675	7,08	20,05	0,94	0,59	+0,35
55-59	23,03	431313	142333	288980	3,52	19,51	0,45	0,54	-0,09
60-64	19,10	405080	88712	316368	2,01	17,09	0,20	0,51	-0,31
65-69	15,42	367639	80513	287126	1,03	14,39	0,13	0,51	-0,38
70-74	12,05	316127	0	316127	0	12,05	0	0,51	-0,51
75-79	9,05	247028	0	247028	0	9,05	0	0,51	-0,51
80-84	6,53	163338	0	163338	0	6,53	0	0,51	-0,51
85-89	4,52	78674	0	78674	0	4,51	0	0,50	-0,50
90-94	3,74	23106	0	23106	0	3,73	0	0,51	-0,51
95-99	3,33	5008	0	5008	0	3,33	0	0,51	-0,51
100 і ст.	2,35	685	0	685	0	2,35	0	0,51	-0,51

Таблиця 3

Економічні характеристики очікуваного життя середньої людини стаціонарного населення для сільської місцевості України в 2001р.

Вікова група	Тривалість економічно активного життя у даному віковому інтервалі, років, $L_{x, \text{акт.}}$		Тривалість економічно неактивного життя у даному віковому інтервалі, років, $L_{x, \text{неакт.}}$		Перевищення рівня виробництва над споживанням у даному віковому інтервалі, тис. грн.	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки
0-4	0	0	4,92	4,94	-1,58	-1,58
5-9	0	0	4,90	4,92	-2,21	-2,22
10-14	0	0	4,88	4,92	-2,47	-2,49
15-19	0,99	0,85	3,87	4,06	-0,35	-0,77
20-24	3,39	3,45	1,41	1,44	+7,50	+7,6
25-29	3,89	3,92	0,82	0,95	+12,11	+12,06
30-34	3,96	4,00	0,64	0,84	+12,46	+12,41
35-39	3,86	4,11	0,60	0,69	+12,18	+12,91
40-44	3,70	4,06	0,55	0,67	+12,08	+13,22
45-49	3,40	3,77	0,57	0,87	+11,10	+12,13
50-54	2,89	3,38	0,72	1,13	+9,25	+10,61
55-59	2,08	1,42	1,08	2,89	+6,54	+3,00
60-64	0,73	0,89	1,93	3,16	+0,06	-0,34
65-69	0,58	0,80	1,53	2,87	+0,05	-0,31
70-74	0	0	1,54	3,16	-0,78	-1,60
75-79	0	0	1,01	2,47	-0,51	-1,25
80-84	0	0	0,56	1,63	-0,28	-0,83
85-89	0	0	0,23	0,79	-0,12	-0,4
90-94	0	0	0,06	0,23	-0,03	-0,12
95-99	0	0	0,01	0,05	-0,01	-0,02
100 і старше	0	0	0,00	0,01	-0,00	-0,00

ічно активного і неактивного життя у певному віці, а також між обсягами споживання та виробництва. Розглянуті методи демографічного аналізу, які ґрунтуються на економічних таблицях смертності і повікових показниках виробництва та споживання є важливим напрямком виміру зв'язку демографічних структур з економічними процесами.

1. Андорка Р. Демографические факторы в математических моделях экономического роста // Население и экономика. Под ред. Волкова А.Г. и Кваши А.Я. – М.: Статистика, 1970. – С. 75-102

2. Валкович Э. Производные экономические таблицы смертности населения Венгрии // Население и экономика. Под ред. Волкова А.Г. и Кваши А.Я. – М.: Статистика, 1970. – С. 53-74

3. Влияние социально-экономических факторов на демографические процессы. Под ред. Жученко В.С. и Стешенко В.С. – К.: Наукова думка, 1972. – 238 с.

4. Кваша А.Я. Проблемы демографического оптимума. – М.: Издательство МГУ, 1974 – 104 с.

5. Марченко А. Вопросы моделирования в демографии // Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – К.: Институт экономики АН УССР, 1972. – 243 с.

6. Математическое моделирование жизненных процессов – М., 1968.

7. Сонин М.Я. Развитие народонаселения. Экономический аспект. – М.: Статистика, 1980. – 352 с.

8. Сонин М.Я. Экономико-демографический аспект воспроизводства трудовых ресурсов // Проблемы демографии (вопросы теории и практики). Под ред. Бронера Д.Л. и Венецкого И.Г. – М.: Статистика, 1971. – С. 111-118

In the article the author tries to construct the so called economic life tables for the rural population of Ukraine on the basis of the life tables for males and females of Ukraine for the year 2001 and on the basis of the indices of the employment for each age group for males and females. The tables of consumption and production for males and females with the help of production and consumption norms are constructed.

Стовба Т.А.

АНАЛІЗ ПІДХОДІВ ЩОДО ОЦІНКИ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

В статті розглянуто методи оцінки інноваційного потенціалу підприємств. З метою гармонізації інноваційного розвитку вітчизняних підприємств запропоновано для оцінки інноваційного потенціалу підприємства використовувати міжнародні стандарти.

Ключові слова: інноваційний потенціал, структура інноваційного потенціалу підприємства, оцінка інноваційного потенціалу, Європейське інноваційне табло.

I. Вступ. Стратегічною метою державної структурно-інноваційної політики є створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво, здатного до саморозвитку промислового комплексу України.

Для забезпечення економічного розвитку Україна повинна інтенсифікувати інноваційну діяльність у всіх галузях економіки, перш за все у тих, що мають значний потенціал для реалізації конкурентних переваг у світовому поділі праці.

II. Постановка завдання. Інноваційний розвиток підприємства визначається його інноваційною активністю. Здатність окремого підприємства створювати або реалізовувати інновації з метою досягнення стратегічних цілей визначається рівнем та ступенем використання інноваційного потенціалу.

Для оцінки рівня інноваційного потенціалу підприємства необхідно визначити індикатори інновативності, що дозволить порівняти досягнення господарюючого суб'єкту з конкурентами в умовах перманентних змін, або з середньогалузевими показниками, виявити можливості його нарощування та ефективного використання.

Існує багато різних підходів щодо оцінки рівня потенціалу підприємства, які розкриті в роботах В. Верби, А. Воронкової, А. Гриньова, С. Ілляшенка, І. Новікової, О.Олексюк, І. Репіної, О. Федоніна, Н. Чухрай та ін. В свою чергу, кожна з цих методик має певні переваги та недоліки, а, отже, є потреба у подальшому розвитку цих питань. Зокрема, деякі існуючі методики не враховують особливостей розвитку підприємств і прагнення України до вступу в ЄС, що викликає необхідність адаптації вітчизняних оціночних критеріїв до міжнародних стандартів.

III. Результати. Основна проблема оцінки інноваційного потенціалу підприємств (ІПП) полягає в необхідності дослідження його структури, яка розкриває склад, принципи формування та розвитку.

В науковій літературі відсутнє єдине визначення сутності та структури ІПП. О.С.Федонін, І.М.Репіна, О.І.Олексюк [1, 14] під інноваційним потенціалом розуміють сукупні можливості підприємства щодо розробки та впровадження ідей для його системного технічного, організаційного та управлінського оновлення. Такого погляду дотримуються Краснокутська Н.В., Гавва В.Н., Божко Е.А.

Н. Чухрай [2, 127] розглядає ІПП як сукупність матеріальних і нематеріальних ресурсів підприємства, які воно використовує для впровадження нововведень. При цьому матеріальні ресурси охоплюють основні засоби і оборотні активи. Автор вважає за доцільне серед його ресурсів виокремлювати нематеріальні активи, маркетингові, управлінсько-інфраструктурні та трудові ресурси.

А. Гриньов представляє інноваційний потенціал як сукупність виробничих, трудових і фінансових ресурсів [3, 38].

С. Ілляшенко [4, 58] виділяє такі складові ІПП: ринковий, інтелектуальний, кадровий, технологічний, інформаційний, науково-дослідний та інтерфейсний потенціали, не враховуючи при цьому фінансові ресурси.

Слід відзначити, що серед фахівців відсутнє єдине уявлення щодо місця інноваційного потенціалу в структурі загального потенціалу підприємства. Одні автори вважають, що ІПП займає рівнозначну позицію поряд з виробничим, фінансовим, маркетинговим, трудовим, управлінським, комунікаційним [5, 105].

Інші вчені стверджують, що інноваційний потенціал становить серцевину загального потенціалу підприємства, який складається з «...виробничо-технологічного потенціалу, науково-технічного потенціалу, фінансово-економічного потенціалу, кадрового потенціалу і власне інноваційного потенціалу, котрий становить ніби ядро всього потенціалу, органічно входячи в кожен його частину...» [6, 58].

Приєднуємось до думки, що інноваційний потенціал є оболонкою складових загального потенціалу підприємства, що визначає реальну потенційну можливість економічної системи щодо генерації результатів, які становлять вихідну характеристику інноваційної системи і мають значущість для конкурентоспроможності підприємства. При цьому кожна складова загального потенціалу підприємства здійснює мультиплікативний вплив на рівень інноваційного потенціалу, який, в свою чергу, дозволяє створювати додаткову вартість [7, 23].

Слід зазначити, що процес інноваційного розвитку повинний бути заздалегідь спланованим, забезпеченим фінансовими та матеріальними ресурсами, обмежений визначеними часовими рамками.

Вирішити проблеми узгодження виробничих і відтворювальних процесів підприємства, підвищивши таким чином його потенціал і опірність зовнішньому негативному впливу, стає можливим завдяки застосуванню стратегічного управління. Правильно обрана стратегія інноваційного розвитку дозволяє мобілізувати існуючий потенціал підприємства. Відповідно до цього структу-

ра потенціалу має характеризуватися стійкістю, стабільністю, пропорційністю, збалансованістю, адаптивністю.

Пропонується виділяти у структурі загального потенціалу підприємства складові відповідно до загальновідомої збалансованої системи показників Р. Каплана і Д. Нортон, а саме розглядати фінансовий потенціал, клієнтський потенціал, потенціал внутрішніх бізнес-процесів, потенціал навчання і розвитку персоналу, де оболонкою, як відзначалось вище, слугуватиме інноваційний потенціал. Тобто інновації повинні торкатись всіх без виключення складових загального потенціалу підприємства.

Аналізуючи зміст окремих елементів ІПП можна зробити висновок про те, що процес інноваційної діяльності розвивається за складною траєкторією і динамікою при одночасному впливі на нього всієї сукупності складових загального потенціалу підприємства.

На підставі проведеного аналізу пропонується у загальному вигляді ІПП представити функціональною залежністю:

$$IPp = f(R_f, R_k, R_{вбп}, R_{нр}),$$

де IPp – інноваційний потенціал підприємства легкої промисловості;

R_f – фінансовий потенціал підприємства;

R_k – клієнтський потенціал підприємства;

$R_{вбп}$ – потенціал внутрішніх бізнес-процесів;

$R_{нр}$ – потенціал навчання і розвитку персоналу підприємства.

Існують різні підходи щодо індикаторів оцінювання інноваційного потенціалу підприємства.

Серед оціночних показників ІПП пропонується використовувати адаптовану до вітчизняних підприємств систему індикаторів Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard – EIS). Враховуючи індикатори EIS, пропонується відображати такі аспекти ІПП:

1) «рушійні сили інновацій» – індикатори стану та структури ІПП (частка осіб з вищою освітою в галузі технічних та природничих наук серед персоналу у віці 20-29 років; частка осіб, що мають закінчену вищу освіту серед працівників у віці 25-59 років; частка осіб, що беруть участь у програмах підвищення кваліфікації у віці 25-59 р.; частка пра-

цівників у віці 20-24 роки, що має як мінімум повну середню спеціальну освіту);

2) «створення нових знань» – індикатори рівня фінансування НДДКР (частка державних витрат на НДДКР у загальному товарообігу, частка власних витрат підприємства на НДДКР у загальному товарообігу);

3) «інновації та підприємництво» – показники рівня інноваційної активності на підприємстві (частка витрат на інноваційну діяльність у загальному товарообігу; частка витрат на інформаційні та комунікаційні технології у загальному товарообігу);

4) «застосування» – індикатори зайнятості та комерційної діяльності в інноваційних підрозділах (частка нової продукції на ринку (% від загального товарообігу), частка нової для підприємства промислової продукції, але не нової на ринку (% від загального товарообігу);

5) «інтелектуальна власність» – індикатори патентної активності (кількість патентів, нових торгових марок, зразків) [9, 72-74].

Безумовно, викликає певні складності методика оцінки інноваційного потенціалу підприємства.

Так, І.Репіна запропонувала застосувати графоаналітичний метод діагностики підприємницького потенціалу підприємства – «Квадрат потенціалу» [1, 20]. Цей метод дає можливість діагностувати потенціал підприємства методом порівняльної комплексної рейтингової оцінки за допомогою системи показників за функціональними блоками: 1) виробництво, розподіл та збут продукції; 2) організаційна структура та менеджмент; 3) маркетинг; 4) фінанси. При цьому графічна модель методу може приймати вигляд певної фігури в залежності від вибору кількості напрямів діагностики потенційних можливостей підприємства. До недоліку цієї методики слід віднести невизначеність графічної форми квадрату потенціалу і розмірів векторів, які його створюють. Адже форма квадрата потенціалу може бути двох типів. Перший тип має правильну форму квадрата, що свідчить про збалансованість потенціалу підприємства і є запорукою його успішної діяльності. Другий тип має форму чотирикутника, а не правильного квадрата, що вимагає негайних перетворень у напрямку покращання збалансованості елементів загального потенціалу підприємства.

Слід зазначити, що метод «Квадрат потенціалу» розроблено для оцінки підприємницького потенціалу, але його засади можна ефективно використовувати й для оцінки ІПП.

А. Гриньов запропонував методику оцінки інноваційного потенціалу з урахуванням впливу зовнішнього середовища та наявних стратегічних можливостей підприємства і потенціалу конкурентів. Автор пропонує здійснювати оцінку з урахуванням стратегічних позицій підприємства в минулому, теперішньому і майбутньому часі із застосуванням порівняльного, статистичного і факторного методів, а також експертних оцінок. Однак оцінка фінансового стану підприємства, рівня його кредито- та платоспроможності не враховує зовнішні та комбіновані джерела фінансування, що обмежує можливості підприємства щодо здійснення його інноваційної діяльності.

ІПП В. Верба та І. Новікова пропонують оцінювати за такими групами показників: кадрові, науково-технічні, виробничо-технологічні, фінансово-економічні фактори, ресурсна складова, а також брати до уваги процедури, які передбачають мотиваційні механізми, інноваційну культуру, організаційно-управлінську складову. Автори пропонують не зосереджувати увагу на вимірі зовнішніх факторів, що, на наш погляд, може призвести до завищення оцінки інноваційного потенціалу, ускладнення його реалізації, зниження конкурентоспроможності підприємств.

У методичних рекомендаціях [7,8] пропонується визначати типові показники оцінки ІПП, але при цьому не враховується специфіка підприємств окремих галузей. Тому для розрахунку узагальнених показників доцільно використовувати сподівані величини.

Сподівана величина зазначеного показника розраховується за формулою:

$$M_{if} = \sum_{i=1}^n B_i * P_i$$

де if – індекс показника приймає значення від 1 до n ;

n – кількість диференційних (первинних) показників;

$B_i (i = 1, n)$ – бальна оцінка i -го диференційного (первинного) показника;

$P_i (i = 1, n)$ – показник вагомості i -го диференційного (первинного) показника.

Вагомість груп показників розраховують експертним методом попарного порівняння показників. За таким же принципом розраховується сподівана величина узагальненого показника оцінки інноваційних процедур.

Методика оцінки ІПП, запропонована В. Вербою та І. Новіковою, дозволяє застосувати систему виміру і оцінки різних кількісних та якісних показників елементів інноваційного потенціалу підприємства; визначити області, які потребують додаткового залучення інвестицій для забезпечення збалансованості складових інноваційного потенціалу; отримати об'єктивні дані щодо стану та рівня використання наявних інноваційних ресурсів та відповідних процедур, які забезпечують оптимальні умови їх застосування. Проте методика не передбачає подальшого використання отриманих результатів, визначення їх впливу на розробку стратегії інноваційного розвитку підприємства.

Н. Чухрай запропонувала оцінювати рівень ІПП з урахуванням особливостей зовнішнього середовища, а аналіз поточного стану підприємства проводити за двома напрямками: внутрішній аналіз інноваційного потенціалу з врахуванням минулої, теперішньої і майбутньої стратегічної позиції підприємства та порівняння з конкурентами, що дає змогу визначити основні відхилення інноваційного потенціалу підприємства від бажаних позицій.

Етапи інноваційного процесу узагальнено поділено на: 1) генерування ідеї і створення інновації; 2) освоєння і комерціалізація інновації.

А. Гриньов для кожного з етапів розробки та впровадження інновацій пропонує використовувати вхідні та вихідні кластер-чинники (критерії). Якщо підприємство спеціалізується лише на освоєнні і комерціалізації інновацій, при оцінці інноваційного потенціалу не доцільно досліджувати вхідні кластер-чинники та їх показники. Кількісно показники можуть оцінюватися як у натуральному, так і у вартісному вимірах. Для визначення величини якісних показників використовуються бальні оцінки експертів.

При проведенні розрахунків кожному вхідному і вихідному кластер-чиннику присвоюється коефіцієнт вагомості. Величина вагомості кластер-чинників визначається за

допомогою середньозваженої оцінки експертів. Загальна сума значень всіх коефіцієнтів дорівнює 100% (або одиниці). Розрахунок вагомості кожного показника оцінки рівня інноваційного потенціалу рекомендується проводити за методом багатокритеріального підходу.

Досліджуючи показники, експерти присвоюють кожному з них відповідне значення в балах або значення у відповідній розмірності. Величина показника темпів зростання інноваційного потенціалу визначається за формулою:

$$\Delta IP = \sum_{i=1}^n \left(\frac{O_i^d}{O_i^b} * B_i \right)$$

де ΔIP – показник темпів зростання інноваційного потенціалу досліджуваного підприємства за t -ий період часу;

O_i^d – оцінка i -го кластер-чинника інноваційного потенціалу досліджуваного об'єкта (у балах або у відповідній розмірності);

O_i^b – оцінка i -го кластер-чинника інноваційного потенціалу бази порівняння (у балах або у відповідній розмірності);

B_i – коефіцієнт вагомості i -го кластер-чинника.

Далі розраховують динамічні показники, які визначають темпи зростання інноваційного потенціалу конкретного підприємства у часі, при цьому базою порівняння слугуватиме інноваційний потенціал підприємства за відповідний попередній період, а також статичні показники, які характеризують рівень інноваційного потенціалу підприємства відносно потенціалу конкурента.

Оцінюються темпи зростання ІПП за певний час:

$$I_{ip} = \frac{\Delta IP_t}{\Delta T}$$

де I_{ip} – показник інтенсивності інноваційного розвитку підприємства, 1/один. часу;

ΔT – період розрахунку інтенсивності інноваційного розвитку, один. часу.

Вартісна оцінка інноваційного розвитку визначається за допомогою показника питомих витрат, який показує скільки грошових одиниць витрачає підприємство для досягнення одиничного приросту інноваційного потенціалу.

$$PB_p = \frac{B_p}{\Delta\Pi - 1}$$

де PB_p – питомі витрати на інноваційний розвиток, тис. грн.;

B_p – витрати на НДДКР, придбання патенту чи ліцензії, витрати на освоєння і впровадження у виробництво інновацій за t -ий період часу, тис. грн.;

$\Delta\Pi_t$ – темпи зростання інноваційного потенціалу за t -ий період часу;

Значним недоліком розглянутої методики оцінки є відсутність пропозицій щодо подальшого використання отриманих результатів оцінки ІПП.

З цих позицій заслуговують на увагу висновки С. Ілляшенка щодо оцінки рівня ІПП або „діагностики рівня достатності потенціалу підприємства для реалізації проектів інноваційного розвитку» [7, с. 226-235]. Так, автор пропонує навіть за умов застосування єдиної інтегральної оцінки інноваційного потенціалу підприємства, обов'язково проаналізувати окремі його складові. Це дозволить уточнити можливі загрози для підприємства. Автор пропонує побудувати діаграму в полярній системі координат, в якій кути на пелюстковій діаграмі відповідають ваговим характеристикам, а радіус-вектори характеризують рівні складових інноваційного потенціалу [7, 153].

Запропонована С. Ілляшенком діаграма є вдосконаленням методу «Квадрат потенціалу» І. Репіної, якщо кути в методі «квадрат потенціалу» зробити відповідними вагомих факторів інноваційного потенціалу.

IV. Висновки. Таким чином, дослідження методик оцінки ІПП дозволяють зробити висновок, що існують різні підходи щодо визначення структури інноваційного потенціалу та методів його аналізу.

Аналіз існуючих методик дозволив дати подальший розвиток деяким їх аспектам і виробити власний підхід щодо оцінки ІПП. Так, запропоновано за основу прийняти більшість відомих показників оцінки ІПП, додавши до них адаптовані показники міжнародних стандартів EIS. Всі показники слід об'єднати у групи, що відповідають запропонованим складовим інноваційного потенціалу.

Запропоновано для оцінювання інноваційного потенціалу підприємства застосовувати адаптований алгоритм методу «Квадрат потенціалу», для чого визначені відмінності між об'єктами застосування методу. Цими відмінностями є елементи, які в загальному вигляді являють потенціали, та показники, що конкретизують ці елементи.

Узагальнення розглянутих підходів дозволяє зробити висновок про те, що теорія управління інноваційним розвитком ще не розроблена системно, її побудова повинна передбачати мотиви і фактори впливу на інноваційний розвиток підприємства, визначення етапів інноваційного розвитку. Така методологія повинна враховувати не тільки оцінювання складових інноваційного потенціалу, а й розробку ефективних механізмів управління інноваційним розвитком підприємства.

1. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. Посібник. – К.: КНЕУ, 2006. – 316 с.

2. Чухрай Н.І. Формування інноваційного потенціалу промислових підприємств на засадах маркетингу і логістики. – Дис. док. екон. наук. – Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2003. – 475 с.

3. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2003. – 308 с.

4. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: Навч. Посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 278с.

5. Воронкова А.Е. Стратегическое управление конкурентоспособным потенциалом предприятия: диагностика и организация. – Луганськ: Вид-во Східноукраїнського національного ун-ту, 2000. – 315 с.

6. Николаев А.И. Инновационное развитие и инновационная культура // Наука та наукознавство. – 2001. – № 2 (32). – С. 54-64.

7. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства, В.А. Верба, І.В. Новікова // Проблеми науки. – 2003. – №3. – С. 22-31.

8. Методичні рекомендації з оцінки інноваційного потенціалу підприємства, В.А. Верба, І.В. Новікова // Проблеми науки. – 2003. – №4. – С. 13-17.

9. Єгоров І.Ю., Жукович І.А., Рижкова Ю.О. Європейське інноваційне табло: система індикаторів інноваційного розвитку // Статистика України. – 2006. – №1. – С.71-76.

In the article are considered the methods of estimation of enterprises innovative potential. It is suggested for estimation of enterprises innovative potential to use international standards.

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

У статті обґрунтовується необхідність формування інноваційної моделі ринку праці, аналізується рівень та динаміка продуктивності праці, пропонуються шляхи її підвищення.

Ключові слова: інноваційна модель розвитку, ринок праці, людський капітал, продуктивність праці.

I. Вступ. Новий етап розбудови ринкових відносин в Україні ставить задачі перед економічною наукою щодо пошуку факторів розвитку, які не використовувалися раніше або використовувалися неповною мірою. Проголошення на державному рівні інноваційної моделі соціально орієнтованої ринкової економіки знов привернуло увагу до вивчення якості трудового потенціалу та стану соціально-трудових відносин, оскільки її запровадження передбачає системні структурні зрушення на ринку праці.

II. Постановка завдання. Наукові засади стратегії інноваційного розвитку економіки України та розвитку ринку праці в цьому контексті обґрунтовуються в роботах О.Амоши, М.Долішнього, С.Бандура, В.Гейця, О.Грішнєвої, Т.Заяць, А.Колота, І.Кравченко, Е.Лібанової, Л.Лісогор, О.Макарової, Ю.Маршавина, В.Онікієнка, І.Петрової, С.Пирожкова, інших авторів. Проте залишаються недостатньо розробленими методологічні підходи до визначення інноваційної ролі трудового потенціалу; людський капітал, продуктивна зайнятість, соціальні інвестиції досі не стали базовими категоріями при формуванні державної політики, викладанні економіки праці та споріднених дисциплін у вищих навчальних закладах.

Наукова полеміка стосовно впливу інновацій на зайнятість, розпочата ще класиками політекономії (А.Сміт, Д.Рікардо, К.Маркс), триває й зараз [1]. Якщо за часів раннього капіталізму вплив інновацій на ринок праці розцінювався переважно як негативний (скорочення попиту на робочу силу внаслідок зменшення трудомісткості праці, поширен-

ня структурного безробіття), то в наші дні більшість досліджень свідчать про позитивні наслідки. Продуктові інновації (освоєння нових видів продукції) дають більший приріст зайнятості, ніж процесні (впровадження нових технологій), але найвищий приріст зайнятості забезпечує поєднання обох видів інновацій завдяки синергетичному ефекту. Відмова ж від запровадження інновацій має наслідком зниження обсягів зайнятості.

III. Результати. На сучасному етапі розвитку інноваційна роль трудового потенціалу та людський капітал набувають вирішального значення, оскільки вони можуть збільшуватися навіть за умов скорочення працездатних контингентів [2, 20]. Таким чином, є підстави говорити про необхідність формування інноваційної моделі ринку праці, особливість якої полягає у гнучкості, відкритості до впровадження нових ідей, зосередженні на якісних, а не на кількісних показниках робочої сили. Інноваційна модель ринку праці дозволяє поєднати економічну конкуренцію та соціальні гарантії, і якнайкраще узгоджується з духом і логікою концепції людського розвитку, яка виходить з пріоритетної необхідності забезпечення розвитку людини в інтересах людини і власними силами людини. Процес розвитку дає змогу розширити можливості людини через збільшення поля варіантів вибору, завдяки чому життя стає більш повноцінним та креативним. Цей процес базується на участі кожного з членів суспільства і повинен приносити користь усім громадянам рівною мірою [3, 149]. На сьогоднішній день людський розвиток визнаний стратегічним напрямом світової динаміки, а людський капітал – пріоритетним об'єктом інвестування.

Однією з головних якісних характеристик зайнятості є її продуктивність у матеріальному (продуктивність виробництва), часовому (тривалість робочого часу) та фінансовому (з точки зору одержання доходу) вимірах. Орієнтація на продуктивну зайнятість є відмітною рисою розвитку ринку праці в

напряму його соціалізації і переходу до інноваційної моделі. Продуктивна зайнятість передбачає яскраво визначений соціальний характер та економічний ефект, забезпечення гідних умов існування людини, зростання добробуту, недопущення втрат трудового потенціалу [4, 4].

Продуктивність праці є однією із складових соціально орієнтованої економіки, оскільки динамічний розвиток економіки і подолання бідності неможливі без реалізації програм продуктивності. Вирізняють американську та європейську моделі продуктивності [5]:

- американська ґрунтується на низьковитратному виробництві, розвинутому споживчому ринку та високій купівельній спроможності населення; висока продуктивність досягається за рахунок економії неуречевленої (живої) праці, що передбачає дефляційну грошово-фінансову політику і низьку зайнятість;

- європейська модель засновується на технологічному прогресі і системі партнерської участі працівників і роботодавців у створенні та розподіленні створеного продукту. На перше місце висуваються фактори, пов'язані з новими технологіями і дрібносерійним виробництвом; відповідно, критерії мотивації й оплати праці орієнтуються переважно на кваліфікацію працівника та результати праці.

На жаль, ситуація в Україні не відповідає жодній з викладених вище позицій продуктивної зайнятості. В останні шість років в Україні спостерігаються позитивні зміни практично по всіх макроекономічних показниках. Обсяг ВВП з 2000 р. почав зростати досить швидкими темпами; показник ВВП на душу населення збільшився за цей час на дві третини. Разом з тим, якість економічного зростання в Україні не можна вважати задовільною, оскільки воно мало пов'язано з інноваціями та продуктивністю праці [6]. Показники продуктивності праці на макроекономічному рівні давно перестали публікуватися, оскільки після переходу на міжнародні стандарти обліку, зокрема, впровадження системи національних рахунків, досі не розроблено відповідну методику.

Згідно з рекомендаціями Міжнародної організації праці, продуктивність праці на макrorівні може визначатися як співвідношення ВВП або випуску товарів та послуг із загальною кількістю населення, зайнятого економічної діяльністю [7]. На нашу думку, доцільніше здійснювати розрахунок за випуском, оскільки ВВП не містить виробленої продукції, що пішла на проміжне споживання (а це біля 59% випуску). Крім того, до ВВП включаються деякі категорії доходу, що не мають прямого відношення до виробництва, наприклад, сальдо експорту та імпорту. Певну проблему для моніторингу динаміки продуктивності праці становить те, що ні ВВП, ні випуск не обчислюються у порівняльних цінах: у звітному періоді вони визначаються у фактичних цінах, а в динамічних порівняннях використовуються їхні індекси фізичного обсягу. Відповідно, обчислення реального зростання продуктивності праці можливе лише через співвідношення індексів фізичного обсягу ВВП чи випуску з темпом росту чисельності зайнятого населення.

Протягом 2000-2005 рр. реальний ВВП зріс на 44,8%, чисельність зайнятих – на 2,5%, отже продуктивність праці підвищилася на 41,3%. Проте її рівень залишається абсолютно недостатнім для забезпечення гідного доходу всіх верств суспільства та суб'єктів господарювання. Випуск товарів і послуг у розрахунку на одного зайнятого становив у 2004 р. 3,3 тис. грн. (у фактичних цінах), обсяг ВВП (у фактичних цінах) – 1,4 тис. грн., за попередніми даними 2005 р. – 1,7 тис. грн.¹

Значною проблемою на шляху досягнення продуктивної зайнятості є вимушена неповна зайнятість, зокрема часткове безробіття. У 1994-1999 рр. майже чверть працівників знаходилися в адміністративних відпустках, як правило, неоплачуваних і досить тривалих. Навіть у 2005 р. ще 200 тис. осіб (1,8% середньооблікової кількості штатних працівників) перебували в адміністративних відпустках. Іншою формою вимушеної неповної зайнятості в Україні є переведення працівників на неповний режим робочого дня або тижня. У 1997-1999 рр. 2,1 млн. осіб (біля 17% загальної кількості працівників) працювали неповний робочий час. З почат-

ком економічного поживлення цей показник помітно знизився, не зважаючи на те, що значно рідше стали використовуватися адміністративні відпустки. Однак і за підсумками 2005 р. 842 тис. працівників (7,4% загальної кількості) вимушені були працювати за неповним графіком. Неявки внаслідок переведення на скорочений робочий день (тиждень) становлять майже половину втрат робочого часу [8, 102-106].

Для активізації інноваційних механізмів використання трудового потенціалу важливе значення має не лише виробнича продуктивність, але й продуктивність зайнятості як джерела засобів існування, оскільки основна мотивація трудової діяльності все ж знаходиться в матеріальній площині. При цьому доходи від зайнятості повинні бути матеріальною основою добробуту не тільки для працюючих та їхніх родин, але й для добробуту всього населення, адже від обсягів фонду оплати праці безпосередньо залежить розмір пенсій та інших виплат по соціальному страхуванню.

Доходи населення України від зайнятості становили у 2005 р. 213 млрд. грн. (57,4% всіх доходів). Заробітна плата найманих працівників була основним джерелом доходів населення (42,7%). Прибуток та змішаний дохід від підприємницької діяльності і виробництва продукції для власного кінцевого споживання складала 14,8% загальних доходів. В той же час частка доходів у вигляді соціальної допомоги, субсидій, пенсій, стипендій тощо впритул наблизилася до частки заробітної плати, досягнувши 39,8%. Випереджає зростання трансфертних доходів населення викликає занепокоєння, оскільки фінансовою базою для їх виплати є доходи від зайнятості. Враховуючи, що з 2002 р. спостерігається приріст обсягів зайнятості, а кількість пенсіонерів в останні роки стала скорочуватися, структурні зрушення в доходах населення свідчать про дуже низький рівень доходів від зайнятості.²

Не зважаючи на швидке зростання, досягнутий середній рівень заробітної плати не може вважатися високим чи, принаймні, достатнім. Оскільки сфера прямого державного регулювання оплати праці обмежується

бюджетними установами і організаціями, основним інструментом загальної державної політики щодо підвищення оплати праці є мінімальна заробітна плата. Поки що підвищення мінімальної заробітної плати досить ефективно сприяло зростанню оплати праці: темпи росту мінімальної і середньомісячної заробітної плати майже збігалися; при цьому не спостерігалось зростання безробіття чи істотного скорочення зайнятості. Вірогідно, це пояснюється тим, що значна частина оплати праці офіційно не відображається, і роботодавці досить легко миряться із зростанням того необхідного мінімуму, який потрібно „засвітити”. Разом з тим, підвищення мінімальної заробітної плати має бути поміркованим, оскільки надто високий її розмір призводить до зрівнялівки в оплаті кваліфікованої й некваліфікованої праці. Різке зростання мінімальної заробітної плати, не підкріплене зростанням продуктивності праці, майже неодмінно викличе сплеск цін. Проте, вочевидь, існує потреба вивести мінімальну заробітну плату на рівень прожиткового мінімуму для працездатних осіб, оскільки ці мінімальні соціальні гарантії мають бути узгоджені.

До найгостріших проблем продуктивності зайнятості в Україні слід віднести також поглиблення деформацій в системі оплати праці, про що свідчить посилення диференціації рівня заробітної плати за видами економічної діяльності. З початком економічного зростання різниця у рівнях оплати праці за видами економічної діяльності різко збільшилася, оскільки деякі галузі значно краще зуміли пристосуватися до ринкових умов і опинилися у вигіднішій ситуації. Найвищу заробітну плату одержують працівники фінансової діяльності, промисловості, транспорту і зв'язку, державного управління. Найнижча заробітна плата у працівників сільського господарства, – вона знаходиться на межі законодавчо встановленого прожиткового мінімуму для працездатних осіб. У скрутному становищі опинилися також працівники соціальної сфери. У 1995 р. середньомісячна заробітна плата працівників освіти, охорони здоров'я та соціальної допомоги, колективних, громадських та особи-

¹ Розраховано за даними офіційного web-сайту Держкомстату України <http://www.ukrstat.gov.ua>.

² Розраховано за даними офіційного web-сайту Держкомстату України <http://www.ukrstat.gov.ua>.

стих послуг, торгівлі, ресторанів та готелів була лише на 10-20 грн. менша, ніж у державному управлінні. Тепер різниця між ними становить 1,6-2 рази.

IV. Висновки. Диференціація в оплаті праці стала основним чинником глибокого розшарування населення України за матеріальним становищем [9]. Звичайно, в ринкових умовах розміри заробітку залежать не лише від кваліфікації, тривалості робочого часу і трудового внеску працівника, але й організаційної форми підприємства, якості менеджменту та кінцевих результатів, стану соціально-трудових відносин. Проте держава повинна нести відповідальність не лише за розробку та дотримання соціальних стандартів в оплаті праці, якими є мінімальна заробітна плата та прожитковий мінімум, а й за дотримання певних пропорцій, спрямованих на забезпечення елементарної соціальної справедливості щодо відповідності змісту праці та її оплати. За висновком В. Гейця, забезпечення процесу скорочення диференціації в доходах є пріоритетом, інакше результати економічного зростання будуть привласнені, в першу чергу, багатою частиною населення [10]. Надмірна і необґрунтована різниця в оплаті праці може призвести до маргіналізації не лише окремих працівників, а й цілих трудових колективів, підризу мотивації до праці, подальшого занепаду проблемних галузей та регіонів, що, зрештою, може обернутися протистоянням та соціальною напругою в суспільстві. Системне вирішення накопичених проблем в оплаті праці можливе лише на основі повномасштабного запровадження єдиної тарифної

сітки, що має забезпечити матеріальну зацікавленість працівників у підвищенні кваліфікації, нарощенні власних знань, навичок та спроможностей, тобто особистого людського капіталу.

1. Жилінська О., Парафійник А. Емпіричні дослідження впливу досліджень і розробок та інновацій на зайнятість // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 1. – С. 23-29.

2. Пирожков С.И. Трудовой потенциал в демографическом измерении. – К.: Наукова думка, 1992. – 180 с.

3. Доклад о развитии человека 2004: Культурная свобода в современном многообразном мире / Пер. с англ. – М.: Изд-во «Весь мир», 2004. – 328 с.

4. Онікієнко В.В., Коваленко Н.І. Продуктивна зайнятість: зміст, актуальні проблеми і шляхи досягнення. – К.: РВПС України НАН України, 1999. – 52 с.

5. Новиков В., Сіройч З. Концептуальні засади соціально орієнтованої економіки (практика європейських країн) // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 6. – С. 30-35.

6. Шестопалов Г.Г. Інноваційний потенціал економічного зростання України // Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки: 36. наук. пр. – К.: ОІЕ НАН України, 2004. – С. 39-55.

7. World employment report 2004-05. Employment, Productivity and Poverty Reduction. <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/wer2004.htm>

8. Праця України 2005: Стат. зб. – К.: Держкомстат України, 2006. – 352 с.

9. Лібанова Е.М. Доходи, нерівність та бідність // Реалізація цілей розвитку тисячоліття ООН в Україні: подолання бідності та підвищення життєвого рівня населення: 36. наук. праць. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2004. – С. 5-10.

10. Геец В.М. Уроки и перспективы рыночных реформ и долгосрочного экономического роста в Украине // Экономическая теория. – 2004. – № 2. – С. 3-25.

In the article there is the necessity of forming of innovative model of labour-market, a level and dynamics of labour productivity is analysed, the ways of its increase are offered.

Черніченко В.В.

ЕКОНОМІЧНА АКТИВНІСТЬ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Стаття присвячена дослідженню проблем економічної активності молоді у процесі реструктуризації економіки, виявленню причинно-наслідкових зв'язків між факторами, що впливають на зміни характеру зайнятості, окреслено напрями зниження наслідків негативного впливу різних факторів на зайнятість молоді.

Ключові слова: ринок праці, економічна активність, зайнятість, безробіття, крупнотоварне сільськогосподарське виробництво, особисті господарства.

I. Вступ. Трансформаційні процеси в аграрній сфері, які супроводжувались глибокою соціально-економічною кризою, оха-

рактеризувались докорінними змінами аграрної складової господарського механізму країни. Основним проявом цих змін стало запровадження земельної реформи, що призвела до кардинальної зміни земельних відносин, зокрема, форм власності, трансформації в організації виробництва і господарювання тощо. Одним з основних етапів здійснюваної земельної реформи було державлення земель сільськогосподарського призначення з їх наступним паюванням і передачею у приватну власність селян. У результаті цього власниками земельних ділянок (паїв) стали понад 6,8 млн. колишніх працівників колективних та державних сільськогосподарських підприємств, а 71,4 % сільськогосподарських угідь та 79,6 % ріллі перебувають нині у приватній власності.

Основним наслідком реформи аграрного сектора стало серед іншого формування такої структури сільського господарства, у якій функціонують з одного боку – крупнотоварні сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм (господарські товариства, кооперативи, приватні, приватно-орендні, державні підприємства, крупні фермерські господарства тощо), створені на базі реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств, з іншого – невеликі фермерські господарства та особисті селянські господарства. Безумовно, що такий стан речей не міг не вплинути на сільський ринок праці у тому числі і молодіжний. Так, якщо у дореформений період сільський ринок праці традиційно потребував значної кількості молодих працівників різноманітного профілю і вони без зайвих клопотів могли працевлаштуватися за місцем проживання, то із становленням нових форм господарювання ситуація змінилась і сфера прикладання праці для сільської молоді тут суттєво звузилась. За таких умов чи не єдиною альтернативою стала зайнятість в особистих господарствах.

Слід зазначити, що зміна структури власності на землю, у результаті чого власником земельної ділянки стала конкретна людина, мала би знівелювати негативні наслідки звуження сфери прикладання праці молодих селян у крупнотоварних сільськогосподарських підприємствах і відповідно компенсувати втрачений заробіток за рахунок зайнятості на власній землі, однак цього не стало-

ся. Нині склалася ситуація, коли селяни, маючи у власності землю, не можуть нею вільно (залежно від потреб) розпоряджатись – продати, віддати під заставу для отримання кредиту (наприклад, на розвиток власного господарства) тощо. Отже, за нинішніх умов молоді люди сільської місцевості мають досить обмежені можливості щодо ефективного прикладання власної праці за місцем проживання. Тому проблема зайнятості сільської молоді є нині однією з найгостріших і потребує термінового вирішення. Проблеми зайнятості та економічної активності населення особливої гостроти набули на початку 90-х років, саме тоді розробки відомих вітчизняних вчених (С. Бандура, Е. Лібанової, О. Макарової, І. Петрової, І. Прокопи та ін.) стали підґрунтям для подальших наукових пошуків щодо розв'язання названих проблем.

II. Постановка завдання. Нині дослідженням проблем ринку праці, економічної активності населення присвячено низку публікацій, однак особливості функціонування саме молодіжного сільського ринку праці та економічної активності сільської молоді потребують глибшого вивчення. Власне актуальність зазначених проблем саме в аграрному секторі, їх недостатня розробленість і практичне значення вимагають окремого дослідження, що і зумовило головну мету статті – аналіз економічної активності сільської молоді.

III. Результати. Необхідність окремого дослідження молодіжного ринку праці у сільській місцевості є наслідком не лише трансформаційних процесів, що відбуваються в країні і впливають на усі без винятку галузі економіки, але і значною мірою зумовлюються історичними, географічними, демографічними та іншими факторами. Власне цей комплекс чинників і визначає, поряд з іншими необхідність такого дослідження.

Позитивні тенденції, якими характеризується молодіжний ринок праці в цілому, значною мірою нівелюються ситуацією на молодіжному ринку праці сільської місцевості. За останні сім років пропозиція робочої сили молоді на сільському ринку праці зросла із 2396,5 тис. чол. у 1999 році до 2540,9 тис. чол. у 2005 році, тобто збільшилась на 144,4 тис. чол., що у відносному вираженні становить 6 %. Це трохи більше третини від

усього економічно активного сільського населення. Слід зазначити, що у даному випадку внесок кожної з вікових груп молоді у назване збільшення характеризується певною диференціацією. Зокрема, основою названого збільшення є наймолодша група молоді віком 15-24 років, чисельність економічно активних осіб зазначеного віку зросла майже на 20 %. Майже не змінилась чисельність осіб віком 30-34 років (збільшення становило лише 4,2 тис. чол.), а чисельність економічно активної молоді віком 25-29 років навіть дещо скоротилась. Назване скорочення становило 15,7 тис. чол.

Знаковим у даному випадку є те, що, поряд із збільшенням чисельності економічно активної молоді, збільшується і контингент зайнятих. За досліджуваний період загальна чисельність зайнятої сільської молоді зросла із 2157,2 тис. чол. у 1999 році до 2314,6 тис. чол. у 2005 році, що становить 35,1 % від загальної чисельності зайнятого сільського населення. Слід зазначити, що основою суттєвого збільшення чисельності зайнятої молоді є збільшення контингенту осіб наймолодшої вікової групи, яке у 2005 році, порівняно із 1999 роком становило 188,9 тис.

чол. (28,3 %). При цьому, якщо серед молоді віком 30-34 роки чисельність зайнятих не змінилась, то у віковій групі 25-29 років – на 12,1 тис. чол. скоротилась. Відзначені тенденції чітко простежуються і при аналізі відносних показників зайнятості сільської молоді (рис. 1).

Так, незважаючи на загальне підвищення у 2005 році рівня зайнятості сільського населення, серед молоді подібна тенденція спостерігається лише у наймолодшій віковій групі, натомість у двох інших названих рівень дещо нижчий відповідного показника 1999 року. Поряд з цим, слід зауважити, що у 2005 році спостерігається суттєве підвищення названих показників, порівняно із минулим 2004 роком. Неоднозначні тенденції щодо абсолютних та відносних показників економічної активності та зайнятості значною мірою кореспондують і з показниками безробіття серед сільської молоді (табл. 1).

Так, протягом останніх семи років загальна чисельність безробітних осіб серед сільської молоді скоротилась із 239,3 тис. чол. у 1999 році до 207,0 тис. чол. у 2005 році, тобто на 32,3 тис. або на 13,5 %. Як і у попе-

Рис. 1. Рівень зайнятості сільської молоді

Таблиця 1

Динаміка чисельності безробітної сільської молоді за 1999-2005 роки, тис. чол.*

Показники	Чисельність безробітних						
	Роки						
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Разом	239,3	289,8	278,3	241,1	245,2	273,7	207,0
у т. ч. віком:							
15-24 роки	140,6	153,9	144,0	133,0	122,8	127,0	107,3
25-29 років	51,4	70,6	69,9	53,6	58,3	77,8	47,8
30-34 роки	47,3	65,3	64,4	54,5	64,1	68,9	51,9

* Розраховано за даними Держкомстату України

редньому випадку найкращими показниками характеризуються особи наймолодшої вікової групи, у якій чисельність безробітних скоротилась на 33,3 тис. чол. або на 13,5 %. Значно нижчим скороченням безробітних осіб характеризується група молоді віком 25-29 років, при цьому серед осіб віком 30-34 років було зафіксовано незначне підвищення контингенту безробітних осіб. В цілому, слід зазначити, що ситуація дещо покращалась лише за підсумками 2005 року, до цього ж ситуація і з сільським безробіттям, особливо серед молоді, що входять до складу віко-

вих груп 25-29 та 30-34 років була вкрай напруженою.

Слід зазначити, що проаналізовані показники значною мірою кореспондують і з іншими, що характеризують становище сільської молоді на ринку праці, зокрема показниками рівня безробіття. Протягом 1999-2004 років показники рівня безробіття як в цілому по сільській місцевості України, так і у розрізі усіх (крім наймолодшої) вікових груп сільської молоді, характеризувались сталою тенденцією до погіршення (рис. 2). Ситуація суттєво змінилась у 2005 році, коли по-

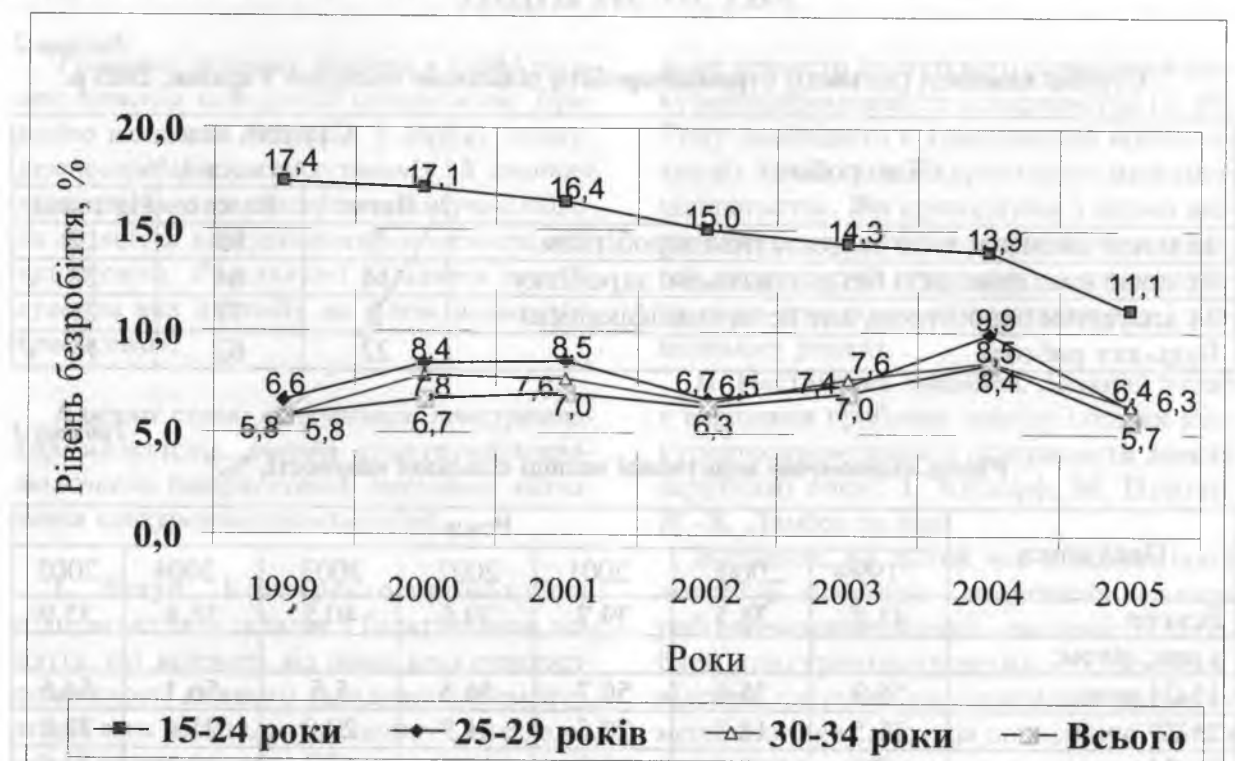

Рис. 2. Безробіття серед сільської молоді за період 1999-2005 рр.

казники рівня безробіття значно знизились порівняно із попереднім роком як в цілому по сільській місцевості, так і по усіх вікових групах молоді. Наприклад, рівень безробіття серед осіб, що відносяться до групи віком 15-24 років знизився на 2,8 в. п., віком 25-29 років на 3,6 і віком 30-34 років – на 2,1 в. п. Однак, навіть за такої умови безробіття серед сільської молоді залишається досить поширеним явищем, а ситуація із рівнем безробіття за останні сім років майже не покращалась.

Однією з основних причин такого стовищає неможливість знайти місце прикладання власної робочої сили після закінчення навчальних закладів, у тому числі і ВУЗів. За результатами соціологічного дослідження, проведеного Державним інститутом проблем сім'ї та молоді (червень 2004 року), 64 % сільської молоді переконані, що у разі втрати роботи у своєму населеному пункті буде майже неможливо, натомість у містах таку відповідь дало 22 % молодих респондентів. Про суттєве звуження сфери прикладання праці у сільській місцевості свідчать також і результати моніторингового опитування, здійсненого у 2005 році Інститутом соціології НАН України (табл. 2).

Зокрема, майже дві третини молодих працівників сільської місцевості вважають, що

нині важко знайти будь-яку роботу, найбільші ж труднощі виникають при спробі знайти роботу відповідно до отриманої кваліфікації та з достатнім рівнем оплати праці.

Аналізуючи показники, що характеризують економічно неактивну частину сільської молоді, відзначимо наявність певних спільних рис із відповідними показниками по молоді міст, а саме і в містах і у сільській місцевості чисельність економічно неактивної молоді зростає. Однак, у сільській місцевості це проявляється значно меншою мірою, ніж у містах. Останнє підтверджують і показники рівнів економічно неактивного населення сільської місцевості (табл. 3).

Так, за період 1999-2005 років загальний рівень економічно неактивного сільського населення знизився на 5,9 в.п. При цьому, серед груп сільської молоді існує суттєва диференціація, щодо динамічних змін названого показника. Зокрема, лише наймолодша вікова група молоді характеризується його зниженням, натомість у двох інших групах він характеризується певним зростанням.

Таким чином, на сільському молодіжному ринку праці простежуються неоднозначні тенденції, особливо це стосується молоді віком 25-29 та 30-34 років. На цьому тлі відносно благополучною виглядає група

Таблиця 2

Ступінь важкості (легкості) отримання роботи сільською молоддю України, 2005 р.

Тип роботи	Ступінь важкості (легкості), %		
	Легко	Важко	Не знаю
За мою кваліфікацією та достатнім заробітком	3	85	12
За мою кваліфікацією без достатнього заробітку	14	64	22
За достатнім заробітком, але не за кваліфікацією	2	77	21
Будь-яку роботу	22	62	16

Таблиця 3

Рівень економічно неактивної молоді сільської місцевості, %.*

Показники	Роки						
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Всього	41,8	38,5	39,7	39,6	40,5	38,8	35,9
з них, віком:							
15-24 роки	56,9	55,6	56,7	56,5	5,5	56,1	54,5
25-29 років	21,5	18,3	20,5	21,9	22,0	21,4	22,8
30-34 роки	17,7	15,6	15,9	17,6	17,3	19,1	18,5

* Розраховано за даними Держкомстату України

молоді віком 15-24 років, що наводить на думку про значно кращі можливості названого контингенту осіб щодо працевлаштування. Слід зазначити, що відносно кращі показники названої групи осіб, які проаналізовані вище, порівняно із молоддю міст та іншими групами молоді сільської місцевості, не є підставою для здійснення однозначного висновку щодо більш сприятливих умов їх працевлаштування. Йдеться про наступне: згідно з методикою обстеження умов життя домогосподарств до зайнятого населення відносяться серед іншого і особи, що працювали в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої внаслідок цієї діяльності. Загальновідомо, що переважна більшість сільських сімей має у своєму володінні земельні ділянки, при цьому значна кількість селян реалізовує вироблену на них продукцію (заготівельним організаціям, посередникам, на ринках тощо). Звичайно, що поряд зі старшими членами сімей в особистих господарствах працює і молодь. Саме

цим, на нашу думку, значною мірою пояснюється звищезазначена ситуація.

IV. Висновки. Отже, в аграрній сфері склалася ситуація, за якої традиційний сільськогосподарський сектор економіки, представлений крупнотоварними сільськогосподарськими підприємствами, не в змозі забезпечити достатній рівень зайнятості сільської молоді (у тому числі і стабільний та достатній за обсягом заробіток). Для останніх названа ситуація проявляється у виникненні значних труднощів, пов'язаних із пошуком роботи, в результаті чого значна їх частина змушена переорієнтуватися на зайнятість у приватному секторі, основна роль в якому належить особистому підсобному господарству.

The article is devoted to research of problems of economic activity of young people in the process of restructuring of economy, to the exposure of cause-effect relations between factors which influence on changing of character of employment, outlined directions of decline of consequences of the negative influencing of different factors on employment of young people.

Капітанець Ю.М.

МЕТОДОЛОГІЯ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Розвиток ринкових відносин в країні посилює питання конкуренції підприємств. Природно виникає потреба в оцінці конкурентоспроможності останніх. В статті проаналізовані та класифіковані наукові підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства. Розглянуті варіанти застосування цих підходів на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, оцінка конкурентоспроможності підприємства, методика визначення конкурентоспроможності.

I. Вступ. Конкурентоспроможність підприємства – складне і багатогранне поняття, що залежить від рівня конкурентоспроможності кожного складового елементу, вплив яких на загальну величину є інтегральним і неоднозначним. Удосконалення лише одного елементу виробничого потенціалу не

може привести до суттєвого підвищення конкурентоспроможності підприємства [1, 66]. Тому необхідним є комплексний всебічний аналіз і оцінка конкурентоспроможності підприємства. Він проводиться з метою визначення потенційних і реальних можливостей підприємства створювати і реалізовувати свою продукцію на внутрішньому і зовнішньому ринках.

II. Постановка завдання. Значний вклад у вирішення проблеми аналізу і оцінки конкурентоспроможності підприємств внесли зарубіжні вчені: І. Ансофф, М. Портер, Ж.-Ж. Ламбен та інші.

Водночас, на даний час в економічній літературі відчутною є недостатня кількість робіт вітчизняних вчених – економістів з проблем конкурентоспроможності. Зокрема, відсутні системні дослідження з розвитку методологічних підходів до аналізу і оцінки конкурентоспроможності підприємств. Ціллю статті є аналіз існуючих методологі-

чних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємств.

III. Результати дослідження. Головним завданням комплексної оцінки конкурентоспроможності підприємства є формування заходів щодо підвищення конкурентоспроможності; залучення у виробництво інвестиційних коштів; пошук і вибір підприємством партнерів для організації спільного виробництва певного виду продукту; вихід підприємства на нові ринки збуту тощо.

Проблема практичної оцінки конкурентоспроможності підприємства досить тривалий час обговорюється в науковій літературі, тому вона має певне методичне вирішення як у теорії, так і практиці [2, 205]. Загалом методологія оцінки конкурентоспроможності об'єкта включає низку методів і показників. Вченими виділяється низка методологічних підходів до визначення конкурентоспроможності підприємства. Так в дослідженні російських авторів вони згруповані так: метод рівноваги фірм і галузі; структурно-функціональний метод; метод „профілів” і якості; матричний метод [3, 198-201]. Згідно іншої точки зору, виокремлюються методи: матричний; метод, що базується на теорії конкурентоспроможності товару; методи, що ґрунтуються на теорії ефективної конкуренції [4, 33-40].

В основі методу рівноваги фірм і галузей лежить теорія рівноваги фірми і галузі А. Маршалла і теорія факторів виробництва. Стан рівноваги фірми характеризується відсутністю у неї стимулів для переходу в інший стан, тобто для зміни якості, обсягів виробництва і частки ринку. При цьому кожний фактор виробництва використовується з однаковою і водночас найбільшою продуктивністю. Проте фірма отримуватиме лише нормальний прибуток і не отримуватиме надприбутку, що не створює стимулів до конкурентної боротьби.

Згідно даного підходу, критерієм конкурентоспроможності є наявність у виробника таких факторів виробництва, які використовуватимуться ним з вищою, порівняно з конкурентами, продуктивністю.

За сучасних умов господарювання застосування даного методу для оцінки конкурентоспроможності виробника, на наш погляд, є значно обмеженим, що обумовлено низкою причин. Перш за все, теорія рівноваги вироб-

ника характеризує процеси функціонування і розвитку підприємства і галузі на ринку досконалої конкуренції, тобто за наявності багатьох конкуруючих продавців, що продають уніфіковану продукцію; невеликої питомої частки ринку у кожній фірмі; повної поінформованості щодо цін, технологій, витрат, доходів і прибутків; відсутності у фірм зацікавленості до рішень конкурентів; можливості вільного входу на ринок і виходу з нього [5, 238].

Проте, згідно даного підходу, фірми намагатимуться досягти стану рівноваги, що за умов неповного подолання кризових явищ в більшості галузей вітчизняної промисловості є достатньо проблематичним і фактично недосяжним. Тому, на нашу думку, вказаний метод не є прийнятним для оцінки конкурентоспроможності національного виробника.

Основу структурно-функціонального методу складають положення теорії ефективної конкуренції [6], в основі якої лежить припущення про те, що стійкі ринкові позиції фірм певної галузі вказують на її значну конкурентоспроможність. Аналіз процесів конкуренції на рівні галузі має на увазі суперництво фірм, оскільки саме їхня діяльність визначає положення галузі. Головним інструментарієм аналізу конкурентоспроможності галузі є низка показників, на базі яких порівнюється положення її фірм.

Згідно структурного підходу, до уваги береться рівень монополізації галузі, зокрема концентрації виробництва і капіталу, що виникає внаслідок економії на масштабі виробництва, існування вхідних бар'єрів для нових фірм у галузі, незворотних витрат [7, 123]. Вхідними бар'єрами вступу у галузь можуть бути перевага у вартості продукції, економія на масштабі, необхідність значного стартового капіталу, диференціація продукції, високі транспортні витрати, власність на весь обсяг певного ресурсу. Водночас виділяють природні і правові бар'єри і такі, що створені державою.

Згідно функціонального підходу, конкурентоспроможність підприємства залежить від рівня організації роботи всіх підрозділів і служб. Водночас ефективність діяльності служб залежить від ефективності використання ресурсів підприємства, тобто конкурентоспроможність підприємства є функцією всіх його внутрішніх ресурсів. Тому оцінка

ефективності роботи кожного підрозділу передбачає оцінку ефективності використаних ним ресурсів.

Даний підхід ґрунтується на оцінці груп показників чи критеріїв конкурентоспроможності, які характеризують ефективність управління виробничим процесом, оборотними засобами підприємства, збутом і просуванням товару на ринок, показники конкурентоспроможності товару. Вказані показники мають різну ступінь важливості для розрахунку коефіцієнта конкурентоспроможності підприємства. У зв'язку з цим, експертним шляхом для даних критеріїв були розроблені вагові коефіцієнти.

На наш погляд, в рамках даної теорії доцільно виділити комплексний підхід до оцінки конкурентоспроможності підприємства, який акумулює переваги структурного і функціонального підходів. Вказаний підхід пов'язаний, перш за все, з дослідженнями М. Портера [8], який вказує на залежність конкурентоспроможності підприємства від порівняльних переваг і від здатності ефективного використання ресурсів.

Загалом, практичне використання вказаних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємства, як ми вважаємо, утруднене через необхідність розрахунку великої кількості показників, що, по-перше, значно підвищує трудомісткість розрахунку, по-друге, при відборі необхідних критеріїв для оцінки вносить певний суб'єктивізм.

Згідно методу „профілів” і якості, оцінка конкурентоспроможності фірми за якістю продукції, що здійснюється „методом профілів”, базується на теорії маркетингу. Для цього виявляються різні критерії задоволення потреб споживачів щодо певного продукту, встановлюється їхня ієрархія і порівняльна важливість у межах того комплексу характеристик, які в змозі замінити і оцінити споживач, порівнюються техніко-економічні дані продукту з іншими конкуруючими продуктами [9, 88-89].

Дослідження, які проводяться згідно даного підходу, здійснюються у три етапи. На першому етапі необхідно дати відповідь на питання, який ринок (ринки) існує для даного продукту і якими є ринкові вимоги? Для кожного ринку необхідно встановити ступінь задоволення ринкових вимог конкуруючими на ньому товарами порівняно з іде-

альним продуктом, який хотів би придбати споживач. Для збору необхідної інформації на даному етапі використовується опитування груп споживачів. На наступному етапі вирішується питання щодо того, яким повинен бути продукт, щоб при його продажу можна було б досягти максимального рівня рентабельності. На заключному етапі здійснюється аналіз роботи збутового чи маркетингового відділу підприємства порівняно з аналогічними відділами конкурентів з метою пошуку шляхів оптимізації збуту продукції. Результатом досліджень в рамках даного методу є „профіль” конкурентоспроможності підприємства, який є сумою „характеристик об'єкта аналізу, завдяки яким він відомий цільовій групі споживачів” [10, 88].

Перевагою даного підходу є врахування при оцінці конкурентоспроможності підприємства конкурентоспроможності його продукції.

Щодо практичного застосування даного методу для оцінки конкурентоспроможності підприємств, то економічна література містить дві протилежні точки зору. Згідно однієї – ранжування та інтегрування характеристик є дуже складною роботою [11]. Згідно іншої точки зору, він дозволяє достатньо швидко і легко визначити положення досліджуваного підприємства щодо його конкурентів. Водночас реалізація даного підходу утруднена відсутністю єдиної методики оцінки конкурентоспроможності товару, суб'єктивністю отримуваних результатів. Окрім того, результати оцінки не містять достатньої інформації щодо економічних умов діяльності аналізованого підприємства і його конкурентів.

Зважаючи на вказані позиції, вважаємо, що використання даного методу для оцінки конкурентоспроможності вітчизняних підприємств за сучасних умов господарювання є можливим, але дещо обмеженим через вказані вище утруднення при отриманні необхідної інформації та її обробці.

В основі матричних методів оцінки конкурентоспроможності підприємства лежить концепція життєвого циклу товару, підприємства, галузі, „який характеризується коливаннями обсягів продажу і прибутків від реалізації [12, 111]. На кожному етапі даного циклу виробник може реалізувати продукт

даної технології в певних масштабах. Відображенням цього буде величина ринкової частки і динаміка обсягів продажу. Згідно даного підходу, для кожної бізнес – одиниці необхідно сформулювати стратегію, виходячи з позиціонування за двома критеріями: привабливістю базового ринку і конкурентною силою. Найбільшим рівнем конкурентоспроможності вирізнятимуться ті, які займають значну частку на ринку, що характеризується швидкими темпами росту.

Загалом, використання матричних методів оцінки конкурентоспроможності вітчизняними підприємствами є доцільним, проте обмежується відсутністю достовірної інформації про конкурентів і вимагає наявності розвинутого ринкового середовища, що на даний час не є характерним для національної економіки.

Існуючі методологічні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства розроблялися на протязі тривалого періоду часу і відповідають певному рівню розвитку виробництва, техніки і технології, організації виробництва тощо. Вони є значно теоретизованими, тому їхня практична апробація щодо підприємств є дещо обмеженою. Водночас вони передбачають використання певних методів оцінки, класифікація яких залежить від якості і кількості показників, які лежать в основі визначення конкурентоспроможності підприємства, з урахуванням внутрішнього (внутрігалузового, регіонального) і зовнішнього (міжнародного) порівняння параметрів конкуренції.

IV. Висновки. Розвиток в країні ринкових відносин і її вихід на міжнародний рівень господарювання надзвичайно актуалізують проблему оцінки конкурентоспроможності підприємства. За цих умов підприємство, що пропонує свою продукцію на внутрішньому

і зовнішньому ринках, не може тривалий час займати стійкі позиції, опираючись у своїй стратегії лише на конкурентоспроможність товару. Тому при виході на новий ринок, при здійсненні реального інвестування, при прийнятті рішення щодо зміни обсягів виробництва необхідною є оцінка конкурентоспроможності підприємства.

1. Мікроекономіка і макроекономіка: Підруч. для студентів екон. спец. закл. освіти: У 2 ч. / С. Будаговська, О. Кілієвич, І. Луніна та ін.; За заг. ред. С. Будаговської. – К.: Основи, 1998. – 518с.
2. Близнюк С.В. Маркетинг в Україні: проблеми становлення та розвитку. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2004. – 400с.
3. Багив Г.Л., Моисеева Н.К., Никифорова С.В. Международный маркетинг. – СПб.: Питер, 2001. – С. 198-201.
4. Максимова И. Оценка конкурентоспособности промышленного предприятия // Маркетинг. – 1996. – №3. – С. 33-40.
5. Шевченко Л.С. Конкурентное управление: Уч. пособие. – Харьков: Эспада, 2004. – 520с.
6. Кларк Дж. М. Распределение богатства. – М. Экономика, 1992. – 447с.
7. Маршалл А. Принципы экономической науки: Пер. с англ. – М.: Прогресс. – 1993. – Т.1. – 415с.
8. Пешкова Е.П. Маркетинговый анализ в деятельности фирмы. – М.: Ось – 89, 1998. – 80с.
9. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896с.
10. Должанський І.З., Загорна Т.О. Конкурентоспроможність підприємства: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 384с.
11. Новиков Н., Фомина Л. Проблемы конкурентоспособности металлургических предприятий // Экономист. – 2003. – №5. – С. 61-67.
12. Кардаш В.Я. Маркетингова товарна політика: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1997. – С. 111.
13. Ястремський О. І., Гриценко О. Г. Основи мікроекономіки: Підручник. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 1998. – 714с.

The article analyses and classifies the scientific approaches as for valuation of the enterprise competitiveness. The article deals with the variants of these approaches using at the native enterprises.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА – ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ АПК РЕГІОНУ

Здійснено аналіз ситуації з еколого-економічних проблем аграрного сектора економіки Карпатського регіону, зокрема Закарпатської області. Проведено порівняльний аналіз виробництва зернових культур і м'яса в окремих країнах світу та в областях регіону. Окреслено еколого-економічну специфіку в аграрній сфері Закарпаття, намічено актуальні завдання сталого розвитку на перспективу.

Ключові слова: сталий розвиток, аграрний сектор, екологічна ситуація, охорона довкілля, екологічно чиста продукція.

I. Вступ. Переведення аграрного сектора та агропромислового комплексу, в цілому, на модель сталого розвитку, істотно підвищення його ефективності, конкурентоспроможності й екологічної безпеки функціонування в ринковій економіці потребує застосування наукових принципів еколого-економічної реструктуризації та оптимізації сільськогосподарської діяльності. Значну увагу цим проблемам приділяли провідні науковці України: Д.Ф. Крисанов, М.А. Лендел, Н.М. Скурська, В.М. Трегубчук та ін.

На фоні інших регіонів України Закарпатська область вважається територією з порівняно сприятливою екологічною ситуацією. Гірські Карпати – унікальна природна екологічна система, яка є загальнодержавною цінністю. Разом з тим, область характеризується високим рівнем сукупного прояву небезпечних геологічних процесів, таких, як зсуви, селі, бічна річкова і площинна ерозія, карсти, підвищена сейсмічність. Територія Закарпаття відноситься до найбільш паводко-небезпечних регіонів Європи. Існує ряд об'єктів підвищеного екологічного ризику: магістральні нафто-, та газопроводи.

II. Постановка завдання. Дослідження спонукає до розв'язання наступних еколого-економічних завдань: забезпечення охорони та раціонального використання земель і водних ресурсів; оптимізація регіональної сис-

теми моніторингу довкілля та управління у сфері використання природних ресурсів; транскордонному співробітництву в природоохоронній сфері.

III. Результати. Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку як держави, так і її регіонів, а також функціонування їх народногосподарського комплексу здійснюється на базі трьох складових: задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб, а також підвищення життєвого рівня населення; раціональне й екологічно безпечне господарювання та високоефективне використання природних ресурсів; підтримання сприятливих, з точки зору інтересів здоров'я людини природно-екологічних умов життєдіяльності, збереження, відтворення та примноження якості довкілля і природно-ресурсного потенціалу в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь.

Під сталим розвитком слід розуміти економічне зростання, спрямоване насамперед на ефективне вирішення найважливіших завдань життєзабезпечення суспільства без виснаження, деградації і забруднення навколишнього природного середовища та нанесення непоправної шкоди природі – першооснові існування людства, його здорового фізичного і духовного розвитку в довгостроковій перспективі, оскільки:

- однією з найпріоритетніших сфер господарської діяльності є виробництво продовольства, тому вирішення належним чином проблеми продовольчої безпеки країни потребує стабільного та ефективного функціонування її агропромислового комплексу, в тому числі аграрного сектору, з метою поставки на внутрішній та зовнішній агропродовольчі ринки високоякісних, конкурентоспроможних та еко-логічно безпечних продуктів харчування і сільськогосподарської сировини [1, 28];

- зважаючи на гостроту екологічної ситуації та вкрай нераціональне й екологічно неврівноважене природокористування в Україні, одночасно з ринковою трансформа-

цією і господарсько-організаційною реструктуризацією агропромислового виробництва, стратегічною метою агроекологічної політики має бути цілеспрямоване переведення АПК на модель сталого, екологізрівноваженого, екологічно безпечного й ефективного розвитку, виробництва екологічно чистих продуктів харчування та всебічна охорона довкілля при веденні сільського господарства [2, 182];

- нині основне завдання полягає в тому щоб, реформуючи сільське господарство й інші сфери АПК, найкращим чином адаптувати їх як до ринкового, так і до навколишнього природного середовища;

- стосовно Карпатського регіону України і, зокрема, Закарпатської області характерним природним явищем є водна ерозія ґрунтів, а тому актуальним стає проведення ґрунтозахисних заходів, передусім на землях сільськогосподарського призначення [3, 193];

- в багатьох країнах світу тепер відбуваються позитивні тенденції в зростанні урожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, у виробництві все більшої кількості аграрної продукції на одиницю використовуваної земельної площі та сумарного обсягу затрачених ресурсів, в тому числі енергоносіїв, основних фондів і праці, однак в Україні навпаки – негативні (табл. 1) [4, 348], [5, 161].

З наведеної таблиці видно, що адміністративні області Карпатського регіону почали нарощувати виробництво зернових і зернобобових культур з 2004 р., а в 2005 р. у порівнянні з 1990 р. як Україна, так і всі ад-

міністративні області Карпатського регіону, зменшили виробництво таких культур. В той же час аналізовані країни світу значно перевершили виробництво зернових рівень 1990 р., за винятком Великобританії. У 2005 р. в порівнянні з 2004 р. всі адміністративні області Карпатського регіону зменшили виробництво зернових, за винятком Чернівецької області. Аналогічна тенденція щодо зменшення виробництва зернових характерна для України, а також для групи аналізованих країн світу.

Дещо інша ситуація склалася стосовно виробництва тваринницької продукції (табл. 2), [4, 272; 363].

Дослідження, проведені на основі групувань виробництва м'яса в Карпатському регіоні та в аналізованій групі країн світу засвідчують про наступні тенденції:

- в цілому, в Україні виробництво м'яса у 2005 р. по відношенню до 1990 р. зменшилось на 63,6%, а в Карпатському регіоні у двічі. Найбільший спад виробництва такої продукції відбувся у Чернівецькій (-62,5%) та Львівській (-55,6%) областях;

- в той же час Сполучені Штати Америки за аналізований період збільшили виробництво м'яса на 36,0%, Франція на 10,5%, а Великобританія і Німеччина знизили його виробництво у незначній мірі. Угорщина за цей же період знизила виробництво на 31,3%;

- у 2005 р. в порівнянні з 2004 р. виробництво м'яса як в Україні, так і в Карпатському регіоні, в тому числі і в адміністративних областях регіону залишилось без змін.

Таблиця 1

Виробництво зернових і зернобобових культур

(всі категорії господарств, млн. тонн)

Карпатський регіон, Україна та окремі країни світу	1990	2000	2004	2005	2005 р. в % до		
					1990	2000	2004
Закарпатська	0,31	0,17	0,36	0,30	96,8	176,5	83,3
Івано-Франківська	0,50	0,25	0,36	0,34	68,0	136,0	94,4
Львівська	1,0	0,48	0,68	0,63	63,0	131,2	92,6
Чернівецька	0,58	0,33	0,43	0,43	74,1	130,3	100,0
Карпатський регіон	2,39	1,23	1,83	1,70	71,1	138,2	92,9
Довідково: Україна	51,0	24,5	41,8	38,02	74,5	155,2	91,0
Великобританія	23,4	24,8	23,3	21,3	91,0	85,9	91,4
Німеччина	37,9	45,7	51,6	46,1	121,6	100,9	89,3
США	314,1	344,3	390,6	367,6	117,0	106,8	94,1
Угорщина	12,9	10,1	16,8	16,2	125,6	160,4	96,4
Франція	58,8	67,8	72,6	64,6	109,9	95,3	89,0

Таблиця 2

Виробництво м'яса

(всі категорії господарств, млн. тонн)

Карпатський регіон, Україна та окремі країни світу	1990	2000	2004	2005	2005 р. в % до		
					1990	2000	2004
Закарпатська	0,07	0,05	0,04	0,04	57,1	80,0	100,0
Івано-Франківська	0,09	0,05	0,06	0,06	66,7	120,0	100,0
Львівська	0,18	0,07	0,08	0,08	44,4	114,3	100,0
Чернівецька	0,08	0,03	0,03	0,03	37,5	100,0	100,0
Карпатський регіон	0,42	0,2	0,21	0,21	50,0	105,0	100,0
Довідково: Україна	4,4	1,7	1,6	1,6	36,4	94,1	100,0
Великобританія	3,3	3,5	3,2	3,3	97,0	94,3	100,0
Німеччина	7,2	6,3	6,8	6,9	94,4	109,5	95,8
США	28,6	37,6	38,9	39,6	136,0	105,3	138,5
Угорщина	1,6	1,2	1,1	1,0	68,7	83,3	62,5
Франція	5,7	6,5	6,3	6,2	110,5	95,4	108,8

Нарощувалось виробництво такої продукції у Сполучених Штатах Америки, Франції, дещо зменшилось – в Німеччині й особливо в Угорщині (-27,5%).

За підсумками проведеного Держкомземом України станом на 01.01.1996 р. обстеження 38,8 млн. га (92,3%) сільськогосподарських угідь було встановлено, що 17,8 млн. га (51,9%) – дефляційно небезпечні, близько 15,0 млн. га (35,8%) – еродовані, близько 10,7 млн. га (25,6%) мають підвищену кислотність, близько 2,9 млн. га (9,7%) – засолені та солонцюваті, близько 3,7 млн. га (8,9%) – перезволожені та заболочені, близько 4,0 млн. га мають різний ступінь забрудненості радіонуклідами. Загалом до 90,0% орних земель в Україні зазнають різного ступеня деградації [6, 259].

В Закарпатській області нараховується 37,2 тис. га еродованих сільськогосподарських угідь (7,9%), з яких 7,7 тис. га ріллі (3,8%) від її загальної площі. Крім того, Закарпаття – найбільш зволожена область України. За умовами захисту від забруднення водонесні горизонти підземних вод, що експлуатуються, в більшості не захищені (тільки 20% відноситься до умовно захищених). Всі розвідані або діючі водозабори підземних вод в області є інфільтраційними, тому якість добутої на них підземної води повністю залежить від характеристик поверхневого стоку і потребує особливого захисту [7, 23].

Сільськогосподарські угіддя, зокрема, рілля Закарпатської області характеризуються високою кислотністю і щорічним падін-

ням родючості ґрунтів через ерозію та недостатнє внесення вапняку, органічних і мінеральних добрив. Тому для еколого-економічної реструктуризації та оптимізації аграрного сектора з метою забезпечення сталого розвитку АПК необхідно вирішити наступні завдання:

- припинення процесів зниження в ґрунтах вмісту гумусу і поживних речовин та досягнення їх бездефіцитного балансу. Для цього слід збільшити внесення як традиційних, так і нетрадиційних органічних добрив, розширити посіви сидеральних культур;

- застосування сучасних систем ґрунтозахисного землеробства, які передбачають впровадження нових ґрунтообробних технологій у польових сівоzmінах, використання рослинних решток, сучасних регуляторів росту рослин, мікробіологічних препаратів та органічних добрив;

- проведення хімічної меліорації ґрунтів у науковообґрунтованому обсязі – вапнування за традиційними, підтримувальними та локальними технологіями з доведенням обсягу вапнування в 2010 р. до 15% земель сільськогосподарського призначення і 2015 р. завершити розкислення ґрунтів;

- здійснення контролю за відтворенням та охороною родючості ґрунтів на підставі даних агрохімічного обстеження земель сільськогосподарського призначення і щорічного проведення агрохімічної паспортизації відповідно на площі 55-60 тис. га;

- проведення комплексних робіт з докорінного поліпшення земель та вилучення з

активного обробітку малопродуктивних і деградованих орних земель шляхом їх залуження, створення пасовищ та сінокосів.

Для реалізації відмічених завдань необхідна щорічна державна підтримка для відшкодування витрат з докорінного поліпшення земель в межах 3,5 млн. грн., підтримки сільськогосподарського виробництва в районах з особливо складними кліматичними умовами (2,5 млн. грн.) [8, 4].

IV. Висновки. Проведені дослідження переконливо засвідчують що на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України, в тому числі адміністративних областей Карпатського регіону, вкрай необхідне розроблення наукових засад, еколого-економічних принципів реструктуризації та оптимізації розвитку аграрного сектора, а також їх продуктивних підкомплексів, формування і модернізації їх ресурсовиробничих потенціалів. Фундаментальною основою цих процесів мають бути взаємоузгодженість, органічне поєднання екологічного і економічного підходів, методів системної еколого-економічної оцінки ефективності й результативності окремих заходів та функціонування АПК в цілому, їх сфер і підкомплексів. Саме еколого-економічний підхід є найважливішим принципом формування оптимальних і високоефективних АПК з дотриманням принципів раціонального і екологобезпечного природокористування при веденні сільськогосподарської діяльності на перспективу.

1. Трегобчук В.М. Еколого-економічна реструктуризація та оптимізація регіональних АПК і проблеми переведення їх на модель сталого розвитку // Стратегія сталого розвитку Закарпаття: еколого-економічні та соціальні моделі / Матеріали регіональної науково-практичної конференції. – Ужгород: Патент, 2001. – 550 с.

2. Трегобчук В.М., Скурська Н.М., Крисанов Д.Ф. Екологічні аспекти аграрної політики / Наукове видання: Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 1996. – 663 с.

3. Лендел М.А. Аграрні відносини на Закарпатті: уроки минулого і сучасність. – Ужгород: Патент, 1999. – 275 с.

4. Статистичний щорічник “Сільське господарство України за 2004 рік”. – К.: Державний комітет статистики України, 2005. – 340 с.

5. Статистичний щорічник України за 2005 р. Державний комітет статистики України. – К.: “Консультант”, 2006. – 575 с.

6. Актуальні питання аграрної політики: Збірник робіт 2002-2003 / Проект “Аграрна політика для людського розвитку”. – К. 2003. – 499 с.

7. Концепція сталого розвитку Закарпаття. – Ужгород, 2002. – 70 с.

8. Проект “Стратегія сталого розвитку агропромислового комплексу до 2015 року” Головне управління сільського господарства облдержадміністрації. – Ужгород, 2006. – 88 с.

The analysis of the situation in ecological and economic problems of the agrarian sector of national economy of the Carpathian's region and in the Transcarpathian region in particular has been done. The comparative analysis considering the production of grain and meat in certain countries of the world as well as in administrative districts of the region is presented. The ecologic and economic specification in the agriculture has been described character in the field of stable development in perspective has been outlined.

Мельник Н.Б.

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ, ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ

У статті подано визначення економічної категорії “диверсифікація виробництва у сільському господарстві” на основі існуючих понять, які вона включає та проведено історичний екскурс прояву диверсифікаційних змін у цій важливій галузі економіки.

Ключові слова: диверсифікація, диверсифікація виробництва, виробництво, сільське господарство.

I. Вступ. Проблема виживання в сучасному економічному середовищі все частіше хвилює суб'єктів підприємницької діяльності, особливо тепер, у період переходу економіки України від командно-адміністративної системи управління до ринкових економічних відносин. Адже нинішні умови господарювання характеризуються інфляційними процесами, низькою платоспроможністю населення, різкими змінами їх уподобань та

смаків тощо. Ці обставини не лише не створюють можливостей для розширення обсягів діяльності, але й перешкоджають стабільності функціонування. Тому, з метою виживання, суб'єкти господарювання змушені іноді вдаватися до кардинальних змін, наприклад змінювати профіль виробництва, освоювати його нові напрямки і т. п. Це свідчить про те, що в економіку, і в кожен її галузь зокрема, все частіше проникають диверсифікаційні процеси. Вони охоплюють й аграрний сектор, який на даному етапі знаходиться у кризовому стані.

Питанню освоєння диверсифікації виробництва суб'єктами господарювання присвячено низку публікацій вчених-теоретиків та практиків, зокрема В.Г. Андрійчука, В.Х. Бруса, М.Д. Корінька, О.О. Лемішка, Н.Г. Маслака, І.І. Румика, В.В. Юрчишина та ін. Як правило, вони спрямовують свою наукову роботу на аналіз диверсифікаційних процесів у аграрних підприємствах, а також у селянських (фермерських) господарствах. Та, незважаючи на це, ретельне опрацювання вітчизняних джерел свідчить, що всі без винятку складові частини даної проблеми потребують подальшого, глибшого дослідження. Це, зокрема, стосується теоретичних аспектів диверсифікації виробництва в сільському господарстві.

II. Постановка завдання. Публікація має на меті розкриття (опис) сутності економічної категорії “диверсифікація виробництва в сільському господарстві” як певного теоретичного підґрунтя для подальших наукових досліджень у цьому напрямку.

III. Результати. Для досягнення визначеної автором мети й отримання найкращого результату доцільно дослідити історичний розвиток диверсифікації виробництва в сільському господарстві, а також проаналізувати окремо існуючі визначення понять “диверсифікація”, “виробництво”, “сільське господарство”.

Етапом зародження виробництва в сільському господарстві можна вважати палеоліт, або давній кам'яний вік (3 млн. – 10 тис. років тому), коли “головним заняттям населення були збиральництво, загінне полювання, рибальство” [1, 12]. Тобто у ті часи сільське господарство не було чіткою прерогативою і його відтворення відбувалось стихійно. Перші прояви диверсифікаційних

змін можна помітити у період мезоліту, коли було зроблено перші спроби приручення диких тварин. Але реальні наслідки диверсифікації були отримані в часи протонеоліту, який, внаслідок виснаження мисливських ресурсів і кризи привласнюючого господарства, характеризувався зародженням відтворюючого господарства, яке розпочалося із тваринництва з одночасним становленням землеробства. Саме в первісну добу відбувся поділ виробничої сфери на сільське господарство й ремесло, що можна вважати реальним проявом диверсифікації.

Часи розвитку стародавніх цивілізацій (IV тис. до н.е. – V ст. н.е.) характеризуються інтенсивним поширенням тваринництва й рослинництва, яке чергувалося з періодичними занепадами. Зароджувались орендні відносини, розпочинався розвиток агротехнічної науки, вдосконалювались прийоми землеробства, з'явилися перші наукові трактати з сільського господарства, в землеробстві й тваринництві були вироблені рекомендації щодо організації виробництва. Саме в цей період спостерігались позитивні результати диверсифікаційних процесів, які проявлялись в багатогалузевому сільському господарстві. Вони полягали в урізноманітненні його підгалузей (садівництво, виноградарство, птахівництво тощо). У II ст. до н.е. – II ст. н.е. високотоварними були маєтки, що спеціалізувались на вирощуванні однієї культури, призначеної для ринку. І, водночас, також рентабельними були латифундії та сальтуси, що вирощували різні культур [1, 25].

В добу Середньовіччя (V – XV ст.) спостерігались прояви диверсифікації виробництва в сільському господарстві, які стосувалися вирощування нових сільськогосподарських культур з окремих існуючих груп (технічних, зернових тощо), а також появи їх нових сортів (наприклад, пшениця полбі, пшениця тверда яра і м'яка [1, 50]). Про це свідчать такі господарські документи, як франкський “Капітулярій про вілли” (VIII), німецький “Взірці опису церковних і королівських земель” (IX), де перелічувалось майже 100 садових і городніх культур різних сортів [1, 50]. Водночас тваринництво в цей період втрачало свою першорядну роль з одночасним його переходом від пасовищного до стійлового і стало екстенсивним; перевага надавалась дрібним тваринам (свиням,

козам, курям, качкам, фазанам) і виокремилась галузь конярства. Навіть при виникненні цього напрямку тваринництва спостерігалась диверсифікація, що полягала в різноцільовому використанні коней – для верхової їзди та для землеробських робіт і перевезення вантажів. Урізноманітнилось використання збільшених площ посівів бобових як продукту харчування та на фураж. Розвиток багатогалузевих господарств та територіальної спеціалізації [1, 64] свідчив про інтенсивне поширення диверсифікаційних процесів.

Сільське господарство в індустріальну та постіндустріальну епоху (від XVI ст. і до наших днів), характеризується інтенсивними формами господарювання, вдосконаленням і поліпшенням агротехніки та агрокультури,

які створюють нове підґрунтя і забезпечують сприятливі умови для впровадження аграрними підприємствами та підсобними господарствами диверсифікаційних змін у власне виробництво [1].

Термін “диверсифікація” має іншомовне походження. Є такі версії щодо його виникнення та перекладу: 1) він походить від пізньолатинського *diversificatio* – зміна, різноманітність [2, 16]; 2) походить від латинського *diversus* – різний, віддалений і *facere* – робити [3, 344]. Впровадження диверсифікації означає дотримання принципу: “не клади всі яйця до одного кошика” [3, 344] або “не тримай гроші в одній кишені” [4, 271].

Існує багато визначень диверсифікації як економічної категорії. Деякі з них з метою узагальнення наведено в таблиці.

Визначення поняття “диверсифікація”

№ п/п	Визначення поняття “диверсифікація”	Літературне джерело
1	“Диверсифікація (від лат. <i>diversus</i> – різний, віддалений і <i>facio</i> – роблю) – одна з форм концентрації капіталу в умовах науково-технічної революції, полягає в тому, що капіталістичні фірми, прагнучи вистояти в умовах нерівномірного розвитку економіки, проникають у нові для себе галузі й сфери, розширюють асортимент товарів і поступово перетворюються на багатогалузеві комплекси”.	[5, 341]
2	Розширення номенклатури продукції, що її виробляють окремі фірми та об'єднання.	[3, 344; 6, 73]
3	Надання чому-небудь різнобічного, комбінованого, багатогалузевого характеру або поширення господарської діяльності на нові сфери (розширення номенклатури продукції, видів послуг тощо).	[7, 220]
4	“Диверсифікація – розширення форм діяльності, видів продукції, використовуваних фінансових інструментів з метою мінімізації господарських ризиків, а також виживання підприємств у сучасних ринкових умовах”. Дане поняття тлумачиться також як: множинність; різноманітність; різнобічність; різносторонність.	[8, 179]
5	1. Одночасний розвиток багатьох видів виробництва, розширення асортименту виробів. 2. Вид стратегії маркетингу, спрямований на розширення сфер діяльності фірми, на ринок нових видів продуктів, виробництво яких не пов'язане з основним виробництвом фірми.	[9, 60]
6	Диверсифікація (<i>diversification</i>) – або розмаїтість галузей економіки в регіоні, або широкий діапазон товарів, що продаються фірмою. В першому своєму значенні диверсифікація регіональної економічної структури розширює сферу економічної діяльності, що призводить до збільшення можливостей працевлаштування. Стосовно фірм диверсифікація означає політику розширення асортименту запропонованих на реалізацію товарів і має на меті зниження залежності продажу від випуску невеликої кількості товарів.	[10, 119-120]
7	1. Інвестування коштів у різні види цінних паперів з метою мінімізації ризику. 2. Розширення номенклатури (асортименту) товарів і послуг, що виготовляються підприємством, з метою зменшення ризику можливих втрат капіталу і зниження доходів.	[11, 80]

№ п/п	Визначення поняття “диверсифікація”	Літературне джерело
8	Потрійне визначення диверсифікації – “(лат. <i>diversus</i> – різний; <i>facere</i> – робити): 1) різнобічний розвиток, розмаїття; 2) створення декількох різних виробничих напрямків у межах одного підприємства; 3) розширення сфер діяльності фірми на ринках нових товарів, не пов'язаних з її основним виробництвом”.	[12, 355]
9	Диверсифікація як економічна категорія являє собою урізноманітнення розвитку виробництва, розширення сфери діяльності підприємства, передусім з метою зменшення підприємницького ризику, її поширення на нові сфери виробництва. Крім цього, А.А. Семенов і А.Н. Ткачов дають повніше й глибше тлумачення сутності диверсифікації та її соціально-економічного призначення, розглядаючи це явище як перехід від однобічної виробничої структури, що базується на випуску обмеженої кількості продуктів, до багатопротірного виробництва з широкою номенклатурою продукції.	[13, 281]
10	“В сучасних умовах диверсифікація в широкому розумінні цього слова набуває дещо глибшого змісту і може бути визначена як урізноманітнення видів діяльності підприємства у виробничій, фінансовій та маркетингових сферах”.	[14, 580]
11	Поняття диверсифікації досить складне, багатозначне і в різний спосіб інтерпретоване. “У загальному диверсифікація полягає у перегрупованні засобів, які є в розпорядженні господарюючого суб'єкта, з метою організації нової діяльності, відмінної від попередньої, а також (або) впровадження нових товарів на нові ринки”.	[15, 266]
12	“Диверсифікація (від лат. <i>diversus</i> – різний та <i>facere</i> – робити) – розподіл інвестицій між різними об'єктами з метою зниження ризику”.	[16, 581]
13	Диверсифікація є стратегією зростання (або розвитку), яка здійснюється за рахунок відкриття або придбання нових виробництв, не пов'язаних з існуючими товарами та ринками компанії.	[17, 587]
14	Стратегія диверсифікації передбачає розробку нових видів продукції одночасно з виходом на нові ринки.	[18, 138]
15	Є ЗМІНИ Термін “диверсифікація” використовується як одна із форм профілактики ризиків на підприємстві поруч із їх уникненням, мінімізацією та лімітуванням. Він передбачає процес розподілу капіталу між різними об'єктами вкладення, що безпосередньо не пов'язані між собою.	[19, 43]
16	Диверсифікація трактується як один із способів контролю над ризиком (метод мінімізації збитків) і визначається як інвестування коштів у більш ніж один вид активів. При цьому зазначено, що диверсифікація в підприємстві полягає в розподілі зусиль і капіталовкладень між різноманітними видами діяльності.	[4, 271].

Аналізуючи вищенаведені тлумачення терміну “диверсифікація”, можна зробити певні узагальнення. Дана категорія характеризує проникнення фірми в інші нові для себе галузі й сфери, урізноманітнення форм діяльності, розширення номенклатури (асортименту) продукції з метою зменшення ризику можливих втрат капіталу і зниження доходів.

Іноді категорія “диверсифікація” вживається в модифікованому вигляді, зокрема у взаємозв'язку із поняттям “виробництво”, для характеристики диверсифікаційних про-

цесів у різних сферах економіки. В економічному тлумачному словнику диверсифікація виробництва трактується як одночасний розвиток багатьох не пов'язаних один з одним, видів виробництв, розширення асортименту виробів, що виготовляються [8, 179].

Н.Г. Маслак зазначає, що “диверсифікацію виробництва можна розглядати і як засіб управління фінансовими ризиками” [2, 16].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В.Т. Бусела зазначено: “Диверсифікація виробництва

являє собою стратегію зменшення ризику фірми за допомогою розподілу інвестицій та інших ресурсів між декількома напрямками діяльності – виробництвом різномірних товарів та наданням різних послуг або проникнення фірм у галузі, які не мають прямого виробничого зв'язку або функціональної залежності від основної галузі їх діяльності” [7, 220].

Пропонується також визначення диверсифікації виробництва як явища поширення сфери підприємницької діяльності, переважно з метою зменшення підприємницького ризику [20, 425].

Категорія “виробництво” в економічній енциклопедії за редакцією С.В. Мочерного трактується як “процес взаємодії між людьми, їх вплив на речовину природи й формування рис і здібностей людини, необхідних для створення матеріальних і духовних благ та послуг” [3, 191]. Крім цього, зазначається, що в широкому значенні виробництво являє собою процес діалектичної взаємодії безпосереднього виробництва, розподілу, обміну і споживання [3, 191].

У філософському словнику за редакцією В.І. Шинкарука термін “виробництво” витлумачено як форму взаємодії суспільства і природи, яка спрямована на перетворення предметів природи та створення матеріальних і духовних продуктів, відповідно до інтересів і потреб людей [21, 70].

В “Українській радянській енциклопедії” подано визначення виробництва як процесу створення матеріальних благ, необхідних для існування й розвитку суспільства, що відбувається на всіх його ступенях [22, 239].

В.П. Несторенко та Л.О. Каніщенко вважають, що виробництво – це процес праці, який має завершений результативний характер. Якщо створено продукт, процес виробництва відбувся [23, 101].

В.Я. Бобров зазначає, що виробництво є сферою діяльності, в якій створюється продукт, а точніше – матеріальні блага та послуги, призначені для задоволення індивідуальних і колективних потреб [24, 61].

Узагальнюючи вищевикладені тлумачення “виробництва”, можна з упевненістю стверджувати, що воно являє собою процес взаємодії необхідних ресурсів, який завжди дає певний результат.

Трактування терміну “сільське господарство” різними авторами має подібний харак-

тер. Зокрема, в “Економічній енциклопедії” за редакцією С.В. Мочерного сільське господарство визначається як “найважливіша сфера народного господарства, яка забезпечує населення продуктами харчування і є важливою сировинною базою для харчової та легкої промисловості”. Саме тут відбувається безпосередня взаємодія людини з природою, від якої значною мірою залежить здоров'я людини, її психологічний, нервовий, емоційний стан та ін. [25, 390].

Подібне тлумачення сільського господарства подано і в “Українській радянській енциклопедії” – одна з основних галузей матеріального виробництва, яка охоплює вирощування сільськогосподарських культур і розведення сільськогосподарських тварин для забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості – сировиною. Також зазначено, що воно є основною ланкою агропромислового комплексу СРСР і відіграє важливу роль у розширеному відтворенні [26, 187].

Дещо відмінне сучасне трактування сільського господарства подає В.Г. Андрійчук: “Сільське господарство – це кредитомістка галузь, яка не може нормально розвиватися без залучення зі сторони (банків, інших кредитних установ) додаткових фінансових ресурсів, насамперед у формі короткострокових кредитів, для здійснення поточних платежів з метою забезпечення операційної діяльності” [14, 10]. Можна не погодитись із таким визначенням, адже за стабільних та ефективних економічних умов господарювання ця галузь економіки потребує залучення фінансових ресурсів зі сторони тільки на початковому етапі зародження, а надалі вона може сама себе фінансувати. Але при цьому повинна виконуватись одна вимога – відсутність виникнення форс-мажорних обставин, під якими в цьому випадку мається на увазі природні фактори, які не піддаються людському впливу (природні фактори).

З огляду на вищевикладені трактування деяких термінів та на основі зроблених узагальнень можна дати визначення категорії “диверсифікація виробництва у сільському господарстві”. При цьому потрібно також враховувати, що впровадження диверсифікаційних процесів здійснюється не стихійно, а продумано, з урахуванням багатьох зовнішніх та внутрішніх факторів (макро-

і мікросередовища). Окрім того будь-які диверсифікаційні зміни супроводжуються як позитивними, так і негативними економічними й соціальними наслідками. Вищезазначені зауваження стосуються всіх без винятку сфер економіки. Стосовно диверсифікації виробництва в сільському господарстві О.О. Лемішко зазначає наступне: “Диверсифікація виробництва у сільському господарстві на відміну від інших галузей економіки має свої особливості, зумовлені специфікою аграрного виробництва, і передбачає об'єднання основного виробництва сільськогосподарської продукції з іншими видами діяльності, у тому числі переробкою, торгівлею, обслуговуванням, утворенням нових продуктів, послуг, ринків” [27, 106]. Наукові дослідження М.Д. Корінька засвідчують, що диверсифікація аграрного виробництва одночасно відбувається в таких напрямках: поглиблення переробки сільськогосподарської сировини та доведення готової продукції до кінцевого споживача, а також розвиток високоприбуткових виробництв, не пов'язаних із сільським господарством, що дає можливість за рахунок внутрішнього перерозподілу грошових ресурсів не лише покривати збитки від галузей рослинництва та тваринництва, але й мати кошти для розширеного виробництва [28, 9]. Із вищесказаного випливає, що диверсифікація виробництва в сільському господарстві являє собою урізноманітнення форм (видів) діяльності або асортименту продукції (товарів, робіт, послуг) суб'єктами господарювання, зумовлене зовнішніми і внутрішніми факторами та особливостями (специфікою) галузі, з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб споживачів, а також досягнення очікуваних економічних та соціальних результатів.

IV. Висновки. Проведене наукове дослідження свідчить, що диверсифікація виробництва в сільському господарстві існує з давніх часів. Сьогодні диверсифікаційні процеси швидкими темпами проникають в усі сфери економіки. Але змінилися їх напрями й причини впровадження. Якщо в минулому підставою для запровадження диверсифікаційних змін у виробництво в сільському господарстві була, зокрема, відсутність достатньої кількості (обмеженість) засобів, необхідних для життєдіяльності людей, то на сучасному етапі розвитку суспільства це –

потреба виживання і водночас – результативного функціонування в нестабільному економічному середовищі суб'єктів господарювання певної галузі економіки. Тому розкриття суті економічної категорії “диверсифікація виробництва в сільському господарстві” не впливає на практичне застосування диверсифікаційних змін в аграрному секторі, а лише дає можливість точної ідентифікації тих чи інших нововведень. В теоретичному плані запровадження цього терміну створює перспективи подальших досліджень у даному напрямі, зокрема обґрунтування інших теоретичних аспектів диверсифікаційних процесів виробництва в сільському господарстві, а також їх підтвердження аналітичними даними.

1. Лановик Б.Д. та ін. Економічна історія України і світу / За ред. Б.Д. Лановика. – К.: Вікар, 2004. – 486 с.
2. Маслак Н.Г. Економічні особливості диверсифікації виробництва підприємств АПК // Економіка АПК. – 1999. – № 12. – С. 16-19.
3. Економічна енциклопедія: У 3 т. – Т. 1. – К.: Академія, 2000. – 864 с.
4. Машина Н.І. Економічний ризик і методи його вимірювання: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.
5. Українська радянська енциклопедія: У 12 т. – Т. 3. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1979. – 553 с.
6. Економічний словник-довідник / За ред. С.В. Мочерного. – К.: Феміна, 1995. – 368 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпін: Перун, 2001. – 1440 с.
8. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський) / За ред. Л.М. Алексєнко, В.М. Олексєнко. – Тернопіль: Астон, 2003. – 672 с.
9. Сухарський В.С. Економічний словник-довідник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 328 с.
10. Словник сучасної економіки Мак-Міллана – К.: Артек, 2000. – 640 с.
11. Сліпушко О.М. Політичний і фінансово-економічний словник. – К.: Криниця, 1999. – 392 с.
12. Словник іншомовних слів / Уклад. Л.О. Пусговіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
13. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми / За ред. В.В. Юрчишина. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 446 с.
14. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
15. Травіна Т. Диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств // Вісник Львів. держ. ун-ту: Економіка АПК. – Львів, 2005. – № 2. – 689 с.
16. Базилевич В.Д. Економічна теорія: Політекономія / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2006. – 615 с.
17. Армстронг Г., Котлер Ф. Маркетинг: Загальний курс. – М.: Вільямс, 2001. – 608 с.

18. Балабанова Л.В. Маркетинг. – К.: Знання – Прес, 2004. – 645 с.

19. Івченко І.Ю. Економічні ризики: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.

20. УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. М. Попович. – К.: Ірина, 1999. – 1551 с.

21. Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1986. – 800 с.

22. Українська радянська енциклопедія: У 12 т. – Т. 2. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1978. – 542 с.

23. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / За ред. Н. Климка, В.П. Несторенка. – К.: Вища шк., 1994. – 559 с.

24. Бобров В.Я. Основи ринкової економіки і підприємництва. – К.: Вища шк., 2003. – 719 с.

25. Економічна енциклопедія: У 3 т. – Т. 3. – К.: Академія, 2000. – 952 с.

26. Українська радянська енциклопедія: У 12 т. – Т. 10. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР, 1983. – 544 с.

27. Лемішко О.О. Диверсифікація – найважливіший фактор підприємницької діяльності у сільськогосподарських підприємствах Луганської області // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 106-109.

28. Корінко М.Д. Диверсифікація у вирішенні проблеми продовольчої безпеки // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 11. – С. 8-11.

The definition of the economic category "the diversification of production in agriculture" on the basis of the existing notion which it includes is given in the article. The history of the diversificational changes in this important sphere of economy is investigated.

Вірт-Кушнір Л.І.

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ БЕЗРОБІТТЯ ЯК ОДНОГО З НАСЛІДКІВ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті висвітлюються проблеми та соціальні наслідки, які виникають в процесі реструктуризації промислових підприємств. Обґрунтовуються шляхи розв'язання проблеми безробіття – як одного із негативних соціальних наслідків структурних реформуваль.

Ключові слова: реструктуризація промислових підприємств, соціальні наслідки реструктуризації, безробіття, соціальний захист населення, шляхи працевлаштування звільнених працівників.

I. Вступ. Дуже часто внаслідок реструктуризації промислового підприємства у зв'язку з недостатньою кваліфікацією, введенням нових технологій, зміною організаційної структури, закриттям збиткових цехів велика кількість працівників залишаються без роботи. Ця проблема існує не тільки в Україні, але і в країнах з розвинутою ринковою економікою. Тому, одним з найважливіших і разом з тим проблемних напрямів реалізації соціальної відповідальності підприємства є надання допомоги працівникам, яких вивільняють у процесі реструктуризації, а також заходи щодо запобігання зниженню доходів працівників і росту безробіття й бідності.

Актуальність проблеми підтверджується законами України «Про підприємства в Ук-

раїні», «Про банкрутство», «Про зайнятість» та ін.

II. Постановка завдання. Дослідженням соціальних наслідків реструктуризації присвячено велику кількість наукових праць і публікацій, серед останніх з яких варто виділити [6-9]. В них наголошується, що у зв'язку із реструктуризацією промислових підприємств, в нашій країні дуже часто виникає такий негативний соціальний наслідок структурних реформуваль, як підвищення рівня безробіття, пропонуються шляхи вирішення даної проблеми.

Однак ще залишаються недостатньо висвітленими методи соціального захисту і працевлаштування вивільненого населення в процесі реструктуризації.

У даному дослідженні ставляться наступні цілі:

- вказати можливі шляхи соціального захисту населення в процесі реструктуризації;
- обґрунтувати можливі шляхи працевлаштування звільнених працівників.

III. Результати.

До соціальних наслідків реструктуризації промислових підприємств належать:

- збільшення (зменшення) кількості робочих місць;
- показники збільшення (зменшення) розміру заробітної плати працівників;

- розрахунок терміну погашення простроченої заборгованості із виплати заробітної плати працівникам товариства;

- покращення (погіршення) рівня медичного, рекреаційного обслуговування;

Всі дослідники реструктуризації наголошують на негативних соціальних наслідках реструктуризації. Ці наслідки пов'язані з безробіттям, яке, у разі досить динамічного розвитку економіки і створення достатнього числа нових робочих місць повинно носити лише тимчасовий характер. На практиці ж в багатьох країнах з перехідною економікою складається абсолютно інша ситуація, що характеризується високими рівнями безробіття, причому ці рівні зберігаються протягом довгого часу. Крім того, емпіричні дані про поведінку ринку праці в країнах з перехідною економікою свідчать про те, що багато нових підприємства знаходять своїх працівників серед осіб, вже зайнятих або в приватному, або в державному секторі, а ті що втратили роботу в результаті реструктуризації часто поповнюють армію застійного безробіття.

Хоча з 2000 року рівень безробіття в Україні дещо знизився, як видно з табл. 1 ситуація в країні на ринку праці залишається напруженою.

Динаміка макроекономічних індикаторів за 2000–2005 роки (%) [1,2]

Показник	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.
Приріст реального ВВП, %	5,9	9,2	5,2	9,6	12,1	2,8
Приріст продукції промисловості, %	13,2	14,2	7,0	15,8	12,5	3,1
Приріст реальних доходів населення, %	4,1	10,0	18,0	9,1	16,5	22,3
Приріст інфляції, грудень до грудня, %	25,8	6,1	-0,6	8,2	12,3	8,1
Рівень безробіття (економічно активного населення у віці 19–70 рр., за методологією МОП), %	11,6	10,9	9,6	9,1	8,6	8,7

Спостерігається критична ситуація із зайнятістю:

- фактичне безробіття значно перевищує офіційне;

- спостерігається тенденція росту надлишкової чисельності персоналу на промислових підприємствах;

- у зв'язку з відсутністю нових робочих місць, можливості працевлаштування обмежені, як наслідок висока доля безробітних – з довготривалістю безробіття від 6 місяців і вище;

- у структурі безробітних переважає молодь;

- зростання числа громадян з доходами на рівні і нижче мінімального споживчого бюджету.

Соціальним наслідком реструктуризації не приділяється необхідна увага, зазначені показники є не у всіх планах реструктуризації. Хоча даний розділ плану має займати чільне місце програми, оскільки безпосередньо зачіпає інтереси працівників. А сам план перед поданням його на затвердження – розглянутий органом, що представляє інтереси трудового колективу підприємства (профспілковим комітетом).

В Україні державний сектор залишається великим, а багато державних підприємств страждають від надмірної укомплектованості кадрами, що призводить до низької продуктивності праці. В умовах конкуренції переукомплектованість кадрами є неможливою. Як тільки підприємство опиняється вічна-віч із вітчизняними та іноземними конкурентами, вони змушені, для того щоб бути

Таблиця 1

У Польщі на кінець жовтня 2004 р. було зареєстровано 294429 безробітних, що становить 16,4%. Рівень безробіття 16,4% – дуже високий показник. Як економічне явище безробіття може дорівнювати близько 3% без помітної шкоди для державної економіки. З досліджень, що були проведені за стандартами Міжнародної організації праці, які беруть до уваги так зване приховане безробіття, виходить, що в першому кварталі 2004 р. безробіття в Польщі перевищило 17% [3]. Причинами такого високого безробіття в Польщі є реструктуризація нерентабельних підприємств, низький рівень освіти суспільства, демографічний вибух в сучасній Польщі, а також недорозвиненість певних регіонів, зокрема сіл і малих міст.

Для того, щоб реструктуризація мала позитивні наслідки, вона повинна проводитися в межах чинного законодавства [4]. Необхідно досягти головної мети перетворень – збереження унікальної виробничої бази і кадрового потенціалу заводу, а не приводити до розбалансування механізму чіткої міжцехової виробничої кооперації, фактичної відсутності на заводі скоординованої комплексної програми науково-технічного розвитку, чіткої цінової політики, системи забезпечення сировиною і матеріалами. Тільки в цьому випадку можна досягти позитивних результатів реструктуризації. Згідно аналітичної довідки про хід виконання Державної програми приватизації на 2000-2002 роки за 9 міс. 2004 р. завдяки впровадженню заходів з реструктуризації 13 підприємств повністю погасили заборгованість із заробітної плати перед працівниками [5].

При підготовці проекту і проведенні реструктуризації підприємства існує ряд потенційних небезпек і ризиків як для трудового колективу, так і для профспілкової організації, які профспілковому комітету потрібно передбачати і уміти запобігати. До числа таких можливих загроз інтересам працівників відносяться:

□ ігнорування законних прав і інтересів працівників у сфері оплати праці, зокрема, непогашення існуючої заборгованості по виплаті заробітної платні, іншим соціальним виплатам;

□ необгрунтоване скорочення чисельності працівників, відсутність реальних заходів по забезпеченню працелаштування працівників, що вивільняються [6];

□ передача об'єктів соціальної інфраструктури підприємства в комунальну власність без згоди трудового колективу, або за відсутності в місцевому бюджеті коштів на їх утримання;

□ недостатність або нездійснення належних заходів по забезпеченню соціальної захищеності працівників в період і після реструктуризації підприємства;

□ відсутність реальних джерел засобів на здійснення заходів по реструктуризації, недостатність об'ємів інвестування, або невиконання інвестором своїх зобов'язань;

□ непогашення підприємством заборгованості перед профспілковим комітетом із переліку профспілкових внесків;

□ протидія в різних формах законної діяльності профспілкового комітету на території підприємства;

□ порушення майнових прав працівників-акціонерів за допомогою виведення (в ході реструктуризації) активів підприємства в інші господарські структури, і ін.

На нашу думку першочерговим завданням керівництва підприємства при реструктуризації має стати система соціального страхування, яка забезпечувала б людям що втратили роботу, принаймні певний базовий мінімальний дохід.

Отже, активна політика на ринку праці може бути ефективною в тому випадку, якщо вона грамотно спланована і підкріплюється іншими стратегіями по підтримці розвитку місцевого бізнесу.

До складу комісії з реструктуризації передбачено законом включення представника від місцевого органу виконавчої влади, галузевого міністерства, органу, що представляє інтереси трудового колективу підприємства – профспілки органу.

Слід зазначити, що ці норми порушуються часто на практиці. Брак інформації у колективах підприємств про проведення реструктуризації підприємства, відсутність переконання в тому, що її здійснення зумовлено об'єктивними причинами, а також можливі її негативні наслідки викликають у працівників почуття страху, а іноді й акти протесту. Все це призводить до погіршення морально-психологічного клімату у колективах, що може вплинути на надійну та безпечну експлуатацію діючого обладнання [7]. Проведення адміністрацією заходів з реорганізації та

реструктуризації сприймаються колективами як приватна справа адміністрації, власника чи органів виконавчої влади. Нерідко профспілкова організація дізнається про проведення реструктуризації в останню чергу.

Практика засвідчила низку негативних соціально-економічних наслідків цього процесу для підприємств та його працівників, виявлено численні факти ущемлення їх прав та інтересів. Прикладом може бути Запорізька АЕС, коли внаслідок проведеної реструктуризації тут було утворено дочірні підприємства («Енхол», ТОВ «Налагоджувальне монтажне підприємство «Електропівденмонтаж», АТ «Енергетична компанія «Енергоатом» та інші). Як показує аналіз інформації цих членських організацій, основні соціально-економічні наслідки здійснених перетворень такі: підприємства неритмічно працюють, вони не знайшли свого місця на ринку; простоюють і закриваються робочі місця; не виплачується заробітна плата; скорочується чисельність працівників; втрачаються об'єкти соціально-культурного призначення; знижується профспілкове членство [8].

Для вирішення проблеми зайнятості персоналу ключовим завданням керівництва повинно стати зосередження особливої уваги на пошук і застосування заходів, які запобігають масовому вивільненню працівників [9]. До них ми пропонуємо віднести:

– сприяння у підвищенні кваліфікації працівників, їх перенавчання;

– надання допомоги у створенні власного бізнесу [10];

– забезпечення зайнятості шляхом створення нових робочих місць;

– напрацювати заходи матеріальної підтримки звільнених працівників, членів їх сімей;

– використання гнучких режимів робочого часу;

– переміщення працівників на інші робочі місця;

– плавне обмеження загальної кількості зайнятих на підприємстві: (звільнення працівників, що досягли пенсійного віку, скорочення понаднормових робіт, скорочення премій і грошових винагород (що збільшує звільнення за власним бажанням), усунення неповної зайнятості, припинення додаткового найму, відмова від поновлення контрактів);

– розробку комплексних довгострокових соціально-економічних планів.

Для того, щоб правильно визначити свої дії, профспілка разом з членськими організаціями необхідно домогтися надання роботодавцем чи його уповноваженим представником повної інформації щодо програми проведення реструктуризації з визначенням етапів та термінів, а також докласти зусиль для створення психологічних умов адаптації персоналу до майбутніх змін, у тому числі шляхом проведення у колективах широкої роз'яснювальної роботи.

IV. Висновки. Отже, на нашу думку, соціальну відповідальність перед працівниками підприємство, яке реструктуризується, повинно реалізувати такими діями:

– надання матеріальної, соціальної, психологічної, інформаційної допомоги вивільнюваному робітникам;

– надання послуг із працевлаштування або в пошуку альтернативних робочих місць відповідно до кваліфікації працівників, що вивільняються; використання практики переходу до інших підрозділів (філій);

– для підприємства: звернення до ділових партнерів із проханням про працевлаштування працівників, що вивільняються, на тимчасовій або постійній основі;

– сприяння в професійній перепідготовці для подальшого працевлаштування;

– допомога в розвитку власної справи;

– використання природних засобів скорочення чисельності зайнятих на підприємстві (припинення додаткового найму, вихід на пенсію, природна плінність, вибіркові звільнення за порушення трудової дисципліни та ін.).

Дані заходи дозволять знизити рівень безробіття в цілому і підвищити рівень соціального захисту населення в країні. Однак вони потребують ще подальших розробок, досліджень та вдосконалення.

1. *Наталія Резникова.* Про специфіку фінансової кризи в Україні. Персонал №3 – 2006. – с. 84

2. <http://www.ukrstat.gov.ua/> – офіційний сайт Державного комітету статистики України.

3. Спеціальні економічні зони Польщі: досвід Євро інтеграції. Економічні Есе.- Київ. – 2004. – 70 с.

4. Drucker P. Management, Butterworth-Heinemann Ltd, 1992.

5. Фонд державного майна України. Аналітична довідка про хід виконання Державної програми приватизації на 2000-2002 роки у I кварталі 2006 року.

6. *Юрченко В.В., Романишин В.О.* Ринок праці України: сучасний стан та шляхи реформування. Актуальні проблеми економіки. – 2005/ – №6 – С. 28.

7. Фесенко А.М. Проблема безробіття як наслідок реструктуризації вугільної промисловості Донецького регіону // «Соціально-економічний розвиток регіонів України: історія та сучасність». – Донецьк. – 2001. – С. 119-123.

8. В. Приймак. Трудова мобільність населення України і регіональні ринки праці // Регіональна економіка. № 4. 2000.

9. А. Г. Музыченко. Управление персоналом в горно-металургическом комплексе в контексте реструктуризации трасли. Социально-экономические аспекты

промышленной политики. Управление человеческими ресурсами: государство, регион, предприятие: Сб. Науч. Тр. В 2 т. – Т. 2 / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти; Рекдокл.: Амоша А. И. (отв. Ред.) и др. – Донецк, 2004. – 526 с.

10. People and Productivity. Final Report. NOP World. – London: Investors in People UK, 2001.

In the article are considered the directions of decision of problem unemployment as one of the directions of industrial enterprises restructuring.

Розділ 3. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА ТА ПОЛІТИКА

Онікієнко В.В., Ємельяненко Л.М.

РОЗВИТОК РИНКУ ПРАЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕГІОНУ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті висвітлюються процеси, що пов'язані з формуванням глобальної економіки, яка базується на вільному обміні інформацією, фінансами, робочою силою в Європейському регіоні. Обґрунтовується об'єктивність та необхідність інтеграційних процесів в світовій економіці. Детально аналізується стан ринку праці, рівень зайнятості і безробіття в країнах Європейського Союзу, визначено довгострокові людські і соціальні цілі розвитку. Обґрунтовується необхідність використання світового досвіду інтеграційних процесів в Україні.

Ключові слова: глобалізація економіки, інтеграційні процеси, Лісабонська стратегія, ринок праці Європейського регіону, довгострокові людські, соціальні цілі.

І. Вступ. Сучасну економічну ситуацію в світі найбільш суттєво характеризують глобалізаційні процеси. Економіка дійсно стала світовою, оскільки на зміну економічному націоналізму з його жорсткими обмеженнями на міжнародні обміни, перерозподіл капіталів і товарів прийшла ера міжнародного ділового співробітництва. Відбувається процес формування глобальної економіки, яка базується на вільному обміні інформацією, фінансами, робочою силою, тобто відбувається інтеграція ринків.

Інтеграційні процеси в світовій економіці є об'єктивними явищами, які охоплюють продуктивні сили та соціально-трудова відносини. Якщо раніше країна виборювала пріоритетний статус завдяки високим темпам економічного зростання або високому рівню продуктивності і таким чином могла впливати на світові економічні процеси, то в сучасних умовах цього недостатньо. Сьогодні держави виходять на світову арену єдиними блоками, віддаючи належне давній

мудрості „разом ми сильніші...» Європейське співтовариство являє собою могутнє угруповання, яке здатне протистояти таким гігантам, як США або Японія, хоча кожний із членів Євросоюзу поступається їм за основними соціально-економічними показниками розвитку.

II. Постановка завдання. Розглядаючи причини інтеграції, неможливо не помітити, що кожний учасник інтеграційних процесів має свої власні інтереси та намагається вирішити свої власні проблеми. Таких причин існує велика кількість, зокрема: бажання отримати доступ на міжнародний ринок збуту для вітчизняних виробників; доступ до найбільш дешевих ресурсів; покращення умов торгівлі; скорочення витрат на рівні виробництва; досягнення стабільного економічного зростання; залучення іноземних інвестицій. Не менш важливі і неекономічні цілі: налагодження дружніх взаємовідносин з країнами-сусідами; зміцнення співпраці в економічній, соціальній, науковій та культурній сферах; підвищення рівня конкурентоспроможності країни на світовій економічній арені. Крім того, більшість економічно нерозвинених країн вбачають в інтеграції можливість залучення до економічного і технологічного досвіду країн з високими показниками суспільного розвитку, а також гарантію стійкої політичної та економічної стабільності економічних реформ.

В 2000 році відбувся Лісабонський саміт Європейської Ради, яким було ухвалено ключовий стратегічний документ ЄС – «План економічного та соціального оновлення для Європи до 2010 року», що в широкому вжитку отримав назву Лісабонської стратегії [5]. Згідно з Лісабонською стратегією передбачалося до 2010 року перетворити економіку Європейського Союзу на найефективнішу у світі структуру, орієнтовану на розвиток і залучення високих технологій, шляхом:

– створення консолідованої, динамічної та орієнтованої на високі технології економіки;
– забезпечення прискореного сталого економічного зростання;

– забезпечення повної зайнятості як ключової мети економічної та соціальної політики, включаючи зниження безробіття до рівня, досягнутого в найуспішніших країнах-членах;

– модернізації соціальної політики.

Отже, Лісабонською стратегією забезпечення повної зайнятості визнано як ключову мету економічної та соціальної політики, а її успішну реалізацію – одним з головних пріоритетів Союзу.

В 2000 році економіка країн Європи і Центральної Азії розвивалася досить бурхливо (темпи зростання складали 4,4%) завдяки поживленню зовнішньої торгівлі та зміцненню економічних взаємозв'язків між країнами регіону. В Європейському Союзі відмічено суттєве зростання рівня зайнятості та помітний спад безробіття. Однак економічне зростання в країнах Європи і Центральної Азії, апо-

гей якого припав на першу половину 2000 року, скоротилося в 2001 році і стало відновлюватися досить непропорційно лише в 2003 і 2004 роках (табл. 1) [1, 5-7; 3].

Глобальний економічний спад почався в США, де гальмування економічної діяльності відбувалося з причин підвищення цін на нафту і корегування роздутого ринку акцій через терористичні акти 11 вересня 2001 року. Економічний спад досить швидко проявився і в країнах Європи та Центральної Азії, темпи економічного зростання в яких за наступні два роки знизилися вдвічі і склали в 2003 році 2,1%. Хоча в євроінтеграційному середовищі за останні роки відмічаються ознаки економічного відродження, цілі стратегії Євросоюзу, розроблені в Лісабоні, і зараз залишаються актуальними.

III. Результати дослідження. Незважаючи на те, що за останні роки в більшості країн Європи досягнуто певного економічного зростання, стан ринку праці майже не змінив-

ся (табл. 2) [1, 7-9; 3]. При збереженні в країнах Західної Європи більш-менш стабільного рівня зайнятості не вдалося подолати хронічне безробіття, яке залишається найгострішою проблемою всього регіону та найбільшою перешкодою гармонійного розвитку держав. Для розв'язання цієї проблеми необхідно, щоб кожна країна поставила собі за мету забезпечення повної зайнятості за рахунок максимальної реалізації та ефективізації трудової активності населення. Проаналізувавши зайнятість в багатьох країнах Центральної, Південно-Східної, Східної Європи та Центральної Азії починаючи з 1989 року, можна зробити висновок-загальнення: зростання рівня зайнятості супроводжувалося поширенням соціальної ізоляції найбільш незахищених груп суспільства (жінки, молодь, літні працівники та інваліди).

Середній рівень зайнятості по країнах ЄС не перевищує 63% уже багато років. Намічені в Лісабоні цілі по досягненню 70-процент-

ної зайнятості поки залишаються недосяжними. Особливо далекий від наміченого показник працюючих людей старшого покоління – 40% проти запланованих 50%. Більше 20 мільйонів європейців не мають роботи, що становить близько 10% загальної робочої сили. Безробіття спричиняє зменшення продуктивності, збільшення податкового тягара для платників податків і витрат на соціальне страхування. У більшості країн Європейського Союзу більше половини безробітних перебувають без роботи, щонайменше, 6 місяців, а одна третина – рік і більше (У США – близько 20% не мають роботи більше 6 місяців, а 10% – більше року). Така тривалість безробіття свідчить про те, що рівень професіоналізму серед робітників має тенденцію до зниження [1].

В країнах, які входять до складу Європейського Союзу-15, безробіття, як і раніше, залишається хронічно високим. Після того, як в 2001 році цей рівень знизився майже до

Таблиця 1

Темпи приросту ВВП за 1995-2005 рр., %

Регіон	Роки						
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Європейський Союз (ЄС-15)	2,5	3,6	1,8	1,1	0,9	2,0	2,4
Нові країни-члени (ЄС-10)	5,4	4,0	2,6	2,5	3,7	4,4	4,5
Європейський Союз (ЄС-25)	2,7	3,6	1,8	1,2	1,0	2,2	2,4
Західна Європа (20)	2,4	3,6	1,8	1,1	0,8	2,0	2,4
Південно-Східна Європа (ПСС-8)		5,9	-2,6	6,5	5,1	4,9	
СНД (12)	5,7	8,9	6,2	5,3	7,7	7,2	6,0
Європа і Центральна Азія (48)		4,4	2,1	2,0	2,1	3,0	

Примітка: Розподіл за субагрегатами: ЄС-15+Кіпр, Мальта, Норвегія, Швейцарія, Ізраїль, Ісландія, Греція; Балтійські країни: Естонія, Латвія, Литва; Центральна Європа: Чеська республіка, Австрія, Польща, Словачія, Словенія; Південно-Східна Європа (ПСС-7): Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Хорватія, Румунія, Сербія і Чорногорія, колишня Югославська Республіка Македонія.

Безробіття і зайнятість

Таблиця 2

Регіон	Рівень безробіття, %							Темпи росту загальної зайнятості (%)			
	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2000	2001	2002	2003
Європейський союз (ЄС-15)	10,1	7,8	7,4	7,4	8,0	8,1	7,9	2,0	1,3	0,5	0,2
Нові країни ЄС (ЄС-10)	10,1	13,6	14,5	14,8	14,3	14,1	13,8	-1,4	-0,2	-0,9	
Європейський союз (ЄС-25)		7,9	7,5	7,9	9,0	9,0	8,8	1,5	1,0	0,3	
Західна Європа (22)	9,6	7,5	7,3	7,8	8,0			1,0	1,0	0,4	-0,1
Південно-Східна Європа (ПСС-7)	13,6	17,8	17,2	17,2				-0,7	-1,2	-4,1	
СНД (12)	5,8	7,1	6,4	6,5	7,2						

Примітка:

Зареєстроване безробіття: оскільки Огляди робочої сили (ОРС) регулярно не проводяться в усіх країнах ПСС та СНД, сукупні дані за цими субрегіонами побудовані за даними про безробіття, які пройшли реєстрацію. Тому ці показники не в повній мірі можна зіставляти з показниками по ЄС.

Джерело: Європейська комісія (2004р.): Economic Forecast Spring 2004, Брюссель; ЕК ООН (2004р.): Economic Survey of Europe 1/2004 (Нью-Йорк/Женева)

природної норми і склав 7,4%, в 2003 році він почав знову підвищуватися.

Враховуючи те, що розширення зайнятості в країнах ЄС загальмувалося в 2003 році, коли її рівень склав 64,3%, а в наступні два роки було дуже незначним, можна прогнозувати нереальність досягнення до 2010 року повної зайнятості населення.

Безробіття залишається найгострішою проблемою і для більшості нових країн-членів ЄС. 2000-2003 роки характеризувалися зниженням рівня зайнятості та хронічно високими рівнями безробіття в інтервалі від 13,6 до 14,8%. Розширення зайнятості в цих країнах можливе лише за умови прискореного розвитку їхніх економік. Однак зниження рівнів безробіття відбуватиметься досить повільно через загострення структурної невідповідності між пропозицією робочої сили і попитом на неї. Уже тепер ринки праці цих країн відзначаються серйозними регіональними та загальноосвітніми дисбалансами; глибокі розбіжності з'явилися в рівнях безробіття всередині країн та між ними, що проявляється в дефіциті робочої сили в економічно розвинутих районах і високих рівнях безробіття в недостатньо розвинутих і депресивних районах, в наявності масштабної неформальної зайнятості, вимушеній незайнятості серед незахищених категорій населення, включаючи етнічні меншини.

Говорячи про країни Західної Європи, слід звернути увагу на той факт, що реальний рівень зайнятості залишався майже стабільним, незважаючи на гальмування темпів створення робочих місць. Це можна пояснити змінами, які мали місце, починаючи з другої половини 1990-их років, на ринку праці ряду країн. До таких змін можна віднести більш високий рівень участі жінок на ринку праці, підвищення загальноосвітнього рівня робочої сили, розширення вибору нових форм зайнятості і договорів найму, застосування гнучких систем оплати праці, орієнтованих на розширення зайнятості.

Ринок праці в Європі має специфічні особливості [4, 56-78].

Для ринку праці в регіоні характерна значна плінність кадрів, що пояснюється великою часткою тимчасових трудових контрактів. Роботодавці вдаються до найму робітників для виконання конкретних зобов'язань, оминаючи схему традиційного найму.

Це надає можливості роботодавцям уникати соціальних зобов'язань, а для працівників подібні умови привабливі тим, що вони в трудовій діяльності не пов'язані з конкретною компанією та працюють тільки тоді, відчувають у цьому необхідність. Створюється «дворівневий» ринок праці, на якому «інсайдери» користуються всіма перевагами, пов'язаними із соціальними гарантіями, можливостями кар'єрного росту та підвищенням заробітної плати, у той час як «аутсайдери» зв'язані жорсткими рамками контрактів. Тільки один із трьох прийнятих на тимчасову роботу одержує постійне місце після першого ж року роботи. За останні 6 років із загального числа зайнятих на непостійній основі 16% й дотепер перебувають у такому становищі, а 20% - поповнили армію безробітних. У цьому зв'язку необхідно особливу увагу приділяти створенню максимально рівних можливостей і високого рівня соціальної безпеки для всіх [2].

Іншою проблемою залишається досить велика кількість низькооплачуваних працівників – близько 15%, особливо помітно їхня чисельність виросла в Німеччині та Нідерландах. Відповідно до проведених досліджень, тільки 44% низькооплачуваних працівників помітно поліпшують своє фінансове становище, що відбувається в середньому через 7 років. При цьому 30% низькооплачуваних людей через 7 років стають безробітними, причому ймовірність втратити роботу для таких людей на 13% більше, ніж для інших категорій [1].

Крім того, проблема в тому, що хоча безробіття в ЄС стійко тримається на рівні 10-11 відсотків, внутрішні трудові ресурси країн – членів організацій вкрай немобільні й воліють залишатися у своїй країні безробітними, ніж одержати робоче місце в іншій державі. У цілому рівень присутності громадян ЄС в інших країнах Союзу не перевищує 1,5 відсотка. Таким чином, хоча ЄС і має власні ресурси для заповнення вакууму на ринку праці, немобільність власних трудових ресурсів приводить до того, що їхнє місце займають іммігранти.

Згідно даним МОП, зі 175 мільйонів мігрантів світу, 56 мільйонів живуть у Європі. З них 27,5 млн. мігрантів здійснюють у європейських країнах економічну діяльність, що становить 4 відсотки робочої сили цього ре-

гіону [3]. Іммігранти займають найменш престижні місця, з низькими заробітною платою і соціальними гарантіями. Це, звичайно, заважає виникненню конкуренції між місцевими й сторонніми в багатьох галузях економіки, оскільки громадяни ЄС більше вимогливі, ніж приїжджі із третіх країн.

Таким чином, ринку праці в Європі властиві серйозні структурні проблеми: недостатні темпи росту зайнятості, особливо в жінок, осіб старшого віку й представників низькокваліфікованих професій, серйозні регіональні розходження в розглянутій сфері, високі показники безробіття.

На закінчення аналізу ситуації на європейському ринку праці цікаво розглянути вплив процесу глобалізації й останнього розширення ЄС. Попередні розширення практично не впливали на ринок праці, і майже не збільшили міграційні потоки. Однак у цілому ефект від розширення незначний, як і раніше. Набагато більший вплив на ринок праці може зробити перебудова господарства на високотехнологічне виробництво товарів і послуг.

Головними проблемами у сфері зайнятості, з якими сьогодні зіткнулися країни Європейського Союзу, є проведення економічних реформ з метою пристосування сучасних європейських економік до об'єктивних змін, викликаних глобалізацією, а також демографічні проблеми, пов'язані передусім з процесом загального старіння населення, а отже, скороченням чисельності осіб працездатного віку.

Визначеними цілями реформування економіки є підвищення рівня зайнятості і продуктивності праці зайнятих працівників. Реалізація зазначених глобальних цілей вимагає підпорядкування короткострокових заходів більш широким за змістом та важливішим за значенням структурним перетворенням.

Керівництво ЄС чудово розуміє значимість питань зайнятості для розвитку економіки й гідного життя громадян. Тому, починаючи з Лісабонської стратегії, було прийнято кілька важливих рішень для виправлення ситуації в цій сфері. Зокрема, Соціальний порядок денний, Стратегія розвитку зайнятості на період 2003-2004 років і багато інших документів, що прямо або опосередковано регулюючи дану сферу. Були сформульовані три взаємодоповнюючі цілі:

повна зайнятість, підвищення якості й продуктивності праці, соціальне єднання [2].

Також документи включили в себе положення Лісабонських і Стокгольмських рішень (2000-2001 років), що встановлюють граничні показники зайнятості; згідно із цими критеріями, до 2010 року зайнятість повинна бути не менше 70 відсотків, у тому числі 60 відсотків серед жінок і 50 відсотків серед людей старшого покоління.

Навесні 2004 року Європейська Рада виділила чотири напрямки, за якими країни-члени повинні були розвивати свої програми зайнятості: створювати можливості для працівників і підприємств адаптуватися до нових умов, усе більш ефективно інвестувати в «людський капітал», полегшити можливості працевлаштування, ретельно відслідковувати й контролювати виконання рішень у сфері зайнятості. Крім того, передбачаються конкретні рекомендації для кожної із країн-членів. Особливі надії покладають на розвиток сфери послуг. Передбачається, що розвиток внутрішнього ринку послуг і подальший розвиток інтеграції в цій сфері приведуть до росту попиту на трудові ресурси. Основна увага приділяється створенню високо оплачуваних робочих місць у сфері бізнес-послуг, освіти, охорони здоров'я, соціальної системи. Поряд із цим проводиться цілеспрямована робота з переорієнтації споживчого попиту на ці послуги. Сьогодні питанням зайнятості приділяється величезна увага. Унікальність підходу, що представляється досить правильним, полягає в тому, що проблема розглядається комплексно, і її вирішення бачиться можливим тільки через з'єднання заходів макроекономічної, мікроекономічної політики й безпосередніх заходів щодо створення нових робочих місць [3]. Комісією ЄС виділені 8 основних напрямків у сфері регулювання зайнятості:

1) проведення політики, націленої на досягнення повної зайнятості, поліпшення якості й продуктивності праці як на міждержавному, так і на державному рівні;

2) формування такого відношення до праці, при якому людина розглядає роботу як невід'ємну частину свого життя;

3) створення ринків праці, відкритих для будь-яких категорій населення;

4) забезпечення збалансованості попиту та пропозиції на ринку праці;

5) досягнення гнучкості ринку, пов'язаної з гарантією зайнятості шляхом скорочення сегментації ринку праці;

6) сприяння формуванню більш раціональної системи оплати праці й соціальних гарантій, що стимулюють працівників до праці;

7) заохочення інвестицій в «людський капітал»;

8) приведення освітніх програм у відповідність до вимог щодо рівня кваліфікації і професіоналізму кадрів.

При рухливому ринку праці міграція приводить до позитивних соціальних наслідків для всіх країн. Країни - емігранти одержують вигоду від того, що їхні громадяни, за винятком маргінальних емігрантів, одержують таку заробітну плату в Західній Європі, яка може повністю компенсувати втрату доданого національного продукту, а також суб'єктивна й об'єктивна вартість еміграції. Країни, що приймають іммігрантів, одержують вигоду від того, що всі, за винятком маргінальних іммігрантів, роблять більше доданого продукту, ніж вони одержують у вигляді заробітної плати. Втрата доходу низькокваліфікованим персоналом буде компенсуватися перевагами, які одержать землевласники, підприємці й власники капіталу, а також «білі комірці». На жаль, сьогодні ринок праці в ЄС немобільний і не може одержати такі позитивні результати. Якщо країни – іммігранти, як показує приклад Західної Європи, страждають від хронічного безробіття через існуючий високий і стабільний рівень заробітної плати, то іммігранти, які знаходять роботу, просто витісняють жителів цих країн. У цьому випадку імміграція приведе до соціальних втрат. Іммігранти виграють. А також їхні будинки, що залишилися, родини, які одержують грошові перекази. Однак іммігранти не створюють доданий продукт у тих країнах, куди вони переїжджають, виникають додаткові витрати на міграцію, а їхній внесок у доданий внутрішній продукт відсутній.

У своєму Комюніке по імміграції, інтеграції та зайнятості (червень 2003 р.), Європейська Комісія оцінила інтеграцію на трудовому ринку як ключовий елемент інтеграційної політики ЄС. Сьогодні Європейські керівні принципи в області зайнятості вимагають, щоб держави-члени здійснили всі не-

обхідні заходи й визначили конкретні цілі, що дозволить забезпечити інтеграцію робітників-мігрантів на ринку праці, зменшити розрив у показниках безробіття в порівнянні із громадянами країни-донора та більш ефективно підійти до вирішення проблеми трансформації «незафіксованої» у законному порядку зайнятості в легальну зайнятість.

Таким чином, головною метою політики ЄС в сфері зайнятості можна назвати створення скоординованої стратегії для забезпечення якомога більш повної зайнятості. Передбачається, що така стратегія буде діюча, у першу чергу, за умови орієнтації на високий рівень освіти, кваліфікації й можливість швидкої адаптації робочої сили. Що стосується ринку праці, то головним фактором його розвитку є підвищення продуктивності праці й рівня зайнятості. Тут виділяються чотири першочергові завдання: здатність працівників і компаній адаптуватися до мінливих умов; залучення більшого числа людей на ринок праці на постійній основі; підвищення ефективності інвестицій у людський капітал і освіти; удосконалювання управління в області проведення реформ.

Здатність ЄС одночасно досягти росту зайнятості й продуктивності цілком залежить від протікання структурних реформ, причому не тільки на ринку праці, але й у сфері виробництва товарів, послуг і фінансів. Однак низький внутрішній попит залишається головним стримуючим фактором у розглянутій сфері.

З метою досягнення Лісабонських орієнтирів та забезпечення динамічного сталого розвитку в майбутньому необхідно здійснити цілий комплекс структурних реформ у різних сферах суспільного життя, передусім у галузі економіки та в законодавчій сфері.

Сьогодні, коли пріоритетом соціально-економічного розвитку все ще визнається економічна доцільність, а не довгострокові людські і соціальні цілі, важливо, щоб Міжнародна організація праці (МОП) спільно зі своїми учасниками та, по мірі можливості, в поєднанні з політикою і програмами інших країн регіону, особливо країн ЄС, забезпечувала Програмі гідної праці більш високий авторитет і довіру на міжнародному та національному рівнях, сприяючи тим самим зміцненню стабільності, стійкості та посиленню соціального впливу глобалізації. Це

означає, що МОП повинна підвищити наочність своєї діяльності, зробити так, щоб її голос був почутий в широких політичних дискусіях, встановити більш тісні взаємозв'язки і контакти з установами та директивними органами, які мають вплив як на глобальному, так і національних рівнях, а також домогтися більшої послідовності в своїй діяльності, спрямованій на підтримку країн-учасниць. Вона повинна докладати свої зусилля на регіональному та субрегіональному рівнях для здійснення Національних програм гідної праці шляхом послідовних багатогалузевих програм діяльності і донорської підтримки найбільш гострих аспектів гідної праці, проведення інформаційно-просвітницької роботи і розширення громадських зв'язків в інтересах учасників Євросоюзу та донорів всьому регіону.

В контексті інтеграційних процесів виникають проблеми врегулювання відносин на ринку праці, які мають всеохоплюючий характер і стосуються всього європейського регіону в цілому, а саме:

- справедлива організація, за якої блага від економічного зростання розподіляються більш рівномірно та забезпечуються таким чином, щоб на незахищені групи населення не накладалася занадто велика частина витрат, викликаних змінами;

- покращення управління в сфері соціального захисту і зайнятості;

- наслідки старіння населення для політики в галузі пенсійного забезпечення і зайнятості;

- привернення уваги з боку суспільства до питань тендерної рівності та практики вирішення тендерних проблем, особливо в таких сферах, як реформа пенсійного забезпечення, трудове законодавство, політика зайнятості;

- підвищення значення соціального діалогу і залучення соціальних партнерів до проведення реальних заходів з тим, щоб політика зайнятості враховувала реальні потреби населення і спиралася на широку підтримку, необхідну для забезпечення їх стійкості.

Глобалізація, інтенсивна економічна конкуренція, демографічні зміни, стрімкі технологічні, інституціональні та управлінські інновації впливають на розвиток ринків праці в усьому світі. Необхідно прагнути до підвищення добробуту широких верств на-

селення, до побудови суспільства рівних можливостей, справедливості в розвитку ринків праці, що забезпечують його гнучкість і безпеку, відповідають викликам глобалізації та демографічних змін. Це вимагає активної координації політики зайнятості з макроекономічною політикою, включаючи адекватний і ефективний соціальний захист. Необхідно застосування стратегічних підходів у вирішенні названих проблем, які надають можливості для створення робочих місць більшої кількості та кращої якості, для зміцнення соціальної інтеграції та більш стійкого економічного росту. Необхідно ділитися передовим досвідом у розвитку економічних відносин, в області політики в соціально-трудої сфері, вести постійний обмін знаннями та досвідом [5, 25-37].

При формуванні соціальних і економічних стратегій європейського ринку праці варто приділяти більше уваги наступним аспектам:

- створенню умов для ринків праці, що сприяють гнучкості та безпеці;

- розвитку більше ємних ринків праці, здатних інтегрувати робочу силу таких груп населення, які недостатньо представлені в сфері зайнятості;

- оцінці впливу фактора росту міжнародної міграції;

- збільшенню інвестицій у людський капітал і забезпеченню безперервної освіти протягом всього життя з врахуванням потреб ринку праці;

- забезпеченню погодженості з відповідною політикою в сфері торгівлі, промисловості, інвестицій, освіти та професійного навчання, регіональною політикою.

На наш погляд, важливо стратегічно передбачити наступні напрямки трансформації ринку праці європейського регіону.

І. Збільшення ефекту взаємодії ринків праці та соціальної політики. Економічне зростання, розробка соціальної політики тісно пов'язані з розвитком ефективного ринку праці, який надає зайнятість для якомога більшого числа людей, що забезпечує добробут трудящих. Це вимагає, по-перше, ліквідації перешкод для включення в ринок праці, для пошуку роботи (шляхом застосування діючих систем соціального забезпечення, активної політики на ринку праці). По-друге, регулювання зайнятості повинне сприяти ди-

наміці розвитку ринку праці, забезпечуючи при цьому соціальну безпеку. Трудову діяльність і зайнятість варто розглядати в контексті трьох взаємозалежних тенденцій: колосального росту у всіх країнах сектора послуг, збільшення частки інформації у всіх видах діяльності, глобалізації всіх аспектів національних економік. Розвиток гнучких ринків праці при залученні всіх категорій громадян, створення нових ефективних робочих місць може сприяти швидкому економічному росту, збільшенню зайнятості та зниженню безробіття.

II. Створення кращих можливостей зайнятості на ринку праці. Потрібно створити умови для того, щоб всі трудящі могли пройти більш довгий і успішний трудовий шлях. Необхідно сприяти широкому доступу до ринку праці, а також кращої якості робочих місць. Важливо надати можливості для соціально незахищених груп на ринку праці шляхом зусиль, спрямованих на: полегшення переходу молоді від навчання до трудової діяльності; для дорослих чоловіків і жінок - оптимальне сполучення сімейного та трудового життя; підтримку участі на ринку праці людей похилого віку, забезпечуючи їх відповідними умовами праці, безперервним навчанням; сприяння зайнятості та залучення на ринок праці всіх громадян, що одержують соціальні виплати, а не тільки допомогу по безробіттю; боротьбу з дискримінацією, сприяння інтеграції іммігрантів і мігрантів на ринки праці. Здійснення подібних заходів буде сприяти успішному вирішенню проблеми дефіциту робочої сили. Розвиток територіальної та професійної мобільності трудових ресурсів виступає одним з істотних факторів, що впливають на створення робочих місць і економічне зростання. Розвиток розгалуженої, дієвої інфраструктури ринку праці створює додаткові можливості для мобільності робочої сили та збільшує ефективність зайнятості.

III. Інвестиції в людські ресурси та розвиток безперервного навчання. Технологічні зміни постають головним джерелом росту продуктивності, освіти та професійні навички набувають все більшого значення. Набуття базових соціально-трудових навичок, безперервне навчання протягом всього життя та постійне вдосконалення компетенції відіграють найважливішу роль у розвитку сфери

зайнятості в системі сучасної мінливої економіки, заснованої на знаннях. Державна політика повинна бути спрямована на сприяння розвитку соціального партнерства між державою, бізнесом, профспілками та некомерційним сектором. Стимулюючи інвестиції в людські ресурси, соціальне партнерство сприяє більш продуктивній зайнятості та стійкому економічному росту. Набуває особливої важливості проблематика безперервного навчання, що повинне стати невід'ємною частиною національних стратегій у сфері зайнятості. Співробітництво урядів і соціальних партнерів в даній сфері сприятиме максимальній доступності безперервного навчання та підвищить здатність працівників адаптуватися до мінливих умов на ринку праці. Важливо сприяти підвищенню рівня грамотності та соціальних навичок населення, що дозволяють громадянам, включаючи недостатньо захищені групи населення, одержувати більше широкий доступ до можливостей зайнятості та ринку праці, до повноцінної участі в житті суспільства.

IV. Ефективне міжнародне співробітництво. Стратегічно важливими в діяльності Організації по економічному співробітництву і розвитку (ОЕСР) та Міжнародної організації праці (МОП) слід визнати ефективну зайнятість і гідну працю як суттєві фактори економічного росту, соціального розвитку та становлення людської гідності. Країни-члени повинні обмінюватися інформацією про проведення реформ на ринку праці та про реалізацію відповідної соціальної політики. Необхідне проведення послідовної політики з метою досягнення ефективної зайнятості при реалізації нової Стратегії ОЕСР в області робочих місць як свідчення кращої практики щодо цього. Значення соціального вимірювання глобалізації та реалізація програми дій МОП щодо забезпечення гідної праці як компоненти міжнародного розвитку підкреслено в підсумкових документах Всесвітнього саміту у 2005 р., прийнято сесією Економічної та Соціальної Ради ООН у 2006 р., які підтвердили свою прихильність основним трудовим стандартам, зазначеним у Декларації МОП про фундаментальні принципи та права в сфері праці у 1998 році.

IV. Висновки. Необхідно розробити збалансований підхід до змін в сфері трудових

відносин, який гарантував би гнучкість ринків праці та належний рівень захищеності найманих працівників, що сприяло б запобіганню поляризації у суспільстві і збереженню на належному рівні соціальної єдності. В зв'язку з цим необхідно створювати умови для спільних дій, збалансовувати економічний і соціальний розвиток, сприяти реалізації програм, які охоплюють процеси управління ринком праці та розширення зайнятості з врахуванням регіональних і субрегіональних особливостей. Слід також забезпечити підтримку неперервного навчання з метою підвищення ефективності професійної підготовки робочої сили відповідно до попиту на неї за спеціальностями. Необхідно орієнтуватися на надання консультативної допомоги та розширення можливостей для осіб, які прагнуть підвищити свою кваліфікацію, щодо забезпечення гарантованого працевлаштування. Щодо проблем тендерної нерівності в сфері зайнятості, то їх можливо вирішувати шляхом надання професійних консультацій з питань праці з врахуванням гендерних аспектів та шляхом реалізації активних заходів політики ринку праці, які спрямовані на подолання стереотипних підходів до чоловічих і жіночих професій. В основу реформ соціального забезпечення доцільно покласти міцний тристоронній консенсус («найманий працівник – роботодавець – держава») та заходи, які поглиблюють соціальний діалог з питань розробки політики соціального забезпечення.

На нашу думку, особливо важливо знати, як інтеграційні процеси та зазначені вище блоки країн впливають на економіку країн-членів Європейського об'єднання, на світову економіку в цілому, про труднощі щодо економічної інтеграції і про шляхи їх подолання. Також необхідно зазначити, що вивчення світового досвіду розвитку інтеграційних процесів, напрямів адаптації до них окремих країн з врахуванням внутрішньої логіки організації господарюючої системи,

нормативно-правової бази країн, які інтегруються, позитивних і негативних моментів для певної держави, пов'язаних з поглибленням інтеграційних процесів, дозволить Україні уникнути багатьох помилок в майбутньому, а також сприятиме більш впевненому просуванню на шляху до економічної інтеграції, в тому числі Європейської.

1. Безработица как одна из основных проблем современной Европы. Внутренние вопросы Европейского Союза. Экономика. – Вестник ЕС № 50. – 2006. – <http://neurope.eu/content/sindex.php>

2. Доклад Генерального директора МОТ: Деятельность МОТ в 2001-2004 гг. – Будапешт: Седьмое Европейское региональное совещание, 2005. – 88с.

3. Изменение моделей и структур в сфере труда. Доклад Генерального директора МОТ на 95-й сессии Международной конференции труда (2006г.) – International Labour Office, Geneva, 2006. – Текст доклада на русском языке <http://www.ilo.org/public/russian/standards/relm/ilc/>*

4. Рынок труда и социальная политика в Центральной и Восточной Европе: Переходный процесс и дальнейшее развитие /П. Барр, Р. Харбисон, С. Эстрин и др., Под ред. Н. Бара; Пер. с англ. Под науч. Ред. СКалдомцевой и др. – М.: ИКЦ «ДИС», 1977. – 495с.

5. Справедливая глобализация: Создание возможностей для всех / Доклад Всемирной комиссии по социальным вопросам глобализации // Генеральная Ассамблея ООН. Экономический и Социальный Совет. – Женева: МТБ, 2004. – 202 с.

6. Статистичний щорічник України за 2005 рік / За ред. О.Г. Осауленка. Відп. за випуск В.А. Головка. – К., Держкомстат України, – www.ukrstat.gov.ua.

7. The Lisbon European Council – an Agenda of Economic and Social Renewal for Europe. Contribution of the European Commission to the Special European Council in Lisbon, 23-24th March 2000. Brussels, 28 February 2000. – 73 p.

In the article the processes are lighted, that are related to forming of global economy, which is based on a free exchange the information, finances, labour force in the European region. Objectivity and necessity of integration processes is described in a world economy. The market condition of labour, level of employment and unemployment, in the countries of European Union is analysed in detail, the long-term aims of development human and social are certain. The necessity of the use of world experience of integration processes is described in Ukraine.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЗРОСТАННЯ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ НА РІВЕНЬ БІДНОСТІ

Розглядається зв'язок між зростанням мінімальної заробітної плати та рівнем бідності, виміряним за індексами Фостера-Гріра-Торбека. Показано, що зростання МЗП може збільшувати рівень бідності, проте, за визначених умов, рівень бідності може також зменшуватись.

Ключові слова: мінімальна заробітна плата, еластичність попиту, межа бідності, індекси бідності Фостера-Гріра-Торбека.

I. Вступ. В класичній хрестоматійній моделі ринку праці запровадження та зростання мінімальної заробітної плати приводить до збільшення рівня незайнятості. Такий висновок ґрунтується на низці емпіричних досліджень як стосовно розвинутих країн, так і країн, що розвиваються. Зокрема цей висновок підтверджується на виборці із 100 країн при глибині горизонту 40 років [1,2].

II. Постановка завдання. Дискусії щодо доцільності запровадження мінімальної заробітної плати мають тверде теоретичне та емпіричне підґрунтя. В наведеному дослідженні автори дещо зміщують акценти і замість аналізу взаємозв'язків між мінімальною заробітною платою та рівнем незайнятості розглядають взаємозв'язок між мінімальною заробітною платою та рівнем бідності, виміряним за індексами із класу Фостера-Гріра-Торбека [3]. Така постановка проблеми дала можливість отримати важливий результат: сформулювати необхідні та достатні умови, за яких зростання мінімальної заробітної плати зменшує рівень бідності, виміряний за різними індексами.

III. Результати. Мінімальна заробітна плата та рівень бідності.

Розглянемо впливи МЗП на динаміку змін в рівні бідності. Одним із факторів, який унеможливує простий (лінійний) взаємозв'язок між трудовими доходами, із одного боку, та доходами усіх членів суспільства, з іншого, є безробіття. Розподіл доходів в домогосподарствах та суспільстві (громадах), які як правило складаються із працюючих, безро-

бітних та непрацевдатних (утриманців) може приводити до того, що розподіл доходів між особами у суспільстві дуже сильно відрізняється від розподілу доходів серед працюючих. В [1] розглядалися моделі для оцінювання впливу МЗП на рівень безробіття. Для великої виборки розвинутих країн та країн, що розвиваються, однозначний висновок полягає в тому, що зростання МЗП призводить до зростання рівня безробіття. Аналогічні результати щодо наслідків перерозподілу доходів між працюючими та безробітними в домогосподарствах наведені в [2]. В згаданій роботі також розглянута модель для аналізу впливів альтернативних механізмів запровадження мінімальної заробітної плати на рівень бідності. У цьому плані видається доречним відійти від схеми аналізу "МЗП – рівень безробіття" та звернутись до аналізу взаємозв'язків між МЗП та рівнем бідності, оскільки зростання рівня безробіття не завжди означає зростання рівня бідності, виміряного за різними індексами, і навпаки, зменшення рівня бідності не завжди означає зменшення рівня безробіття. Далі ми розглянемо теоретичну модель для аналізу умов, за яких зростання МЗП збільшує рівень бідності, а за яких, навпаки, зменшує.

Мінімальна заробітна плата та рівень бідності: аналіз класичної моделі ринку праці.

Розглянемо класичну модель ринку праці із одним гомогенним типом працівників. Нехай попит на трудові сили становить $D(w)$, $D'(w) < 0$, де w – заробітна плата. Припустимо, що трудові сили не залишають і не виходять на ринок праці та що усі працюючі нормовані до 1. Тоді, за умови повної зайнятості, $D(w^*) = 1$, де w^* – заробітна плата. МЗП позначимо через w . Тоді рівень зайнятості рівний $x = D(w)$, а рівень безробіття $1 - x$. Зайняті отримують заробітну плату w . За умови відсутності страхування по безробіттю, безробітні отримують нульовий дохід і є бідними.

Має місце декілька варіантів, залежно від позиції мінімальної заробітної плати w

відносно межі бідності z_r (прожиткового мінімуму) та значення параметру α індексів бідності Фостера-Гріра-Торбека (ФГТ). Нехай МЗП вища межі бідності, тобто, усі працюючі виходять із стану бідності. У цьому випадку, $0 < z_r \leq w$, усі працюючі не є бідними, а усі безробітні – бідні. Цей випадок відповідає класичній теорії зайнятості згідно із якою лише безробітні є бідними. Оскільки в класичній моделі зростання МЗП буде збільшувати незайнятість, то у такому випадку буде також зростати рівень бідності. Формально, індекси бідності ФГТ у цьому випадку мають вигляд:

$$P_\alpha = (1-x)\left(\frac{z-w}{z}\right)^\alpha = 1-x$$

для усіх значень α . Вплив зростання МЗП на P_α має вигляд:

$$\frac{dP_\alpha}{dw} = -\frac{dx}{dw} = -D'(w) > 0$$

Таким чином, коли МЗП вища межі бідності, подальше її зростання збільшує рівень бідності, виміряний за будь-яким індексом ФГТ (включаючи частку бідних, глибину бідності та гостроту бідності).

Розглянемо сценарій, за яким $1 < z_r \leq w \leq z$, тобто МЗП менша межі бідності але вища межі виживання (сценарій, за яким МЗП не перевищує рівень виживання не може становити ані теоретичного, ані емпіричного, ані політичного інтересу). Рівень бідності у цьому випадку становить:

$$P_\alpha = (1-x) + x\left(\frac{z-w}{z}\right)^\alpha$$

За такого сценарію корисно розглянути декілька варіантів. При $\alpha = 0$ ми отримуємо частку бідних. При цьому

$$\frac{dP_0}{dw} = 0$$

тобто, маржинальні зміни МЗП не приводять до змін у поширенні бідності: усі залишаються бідними. Отже, для того щоб встановити взаємозв'язок між працюючими та непрацюючими бідними, нам необхідно розглянути індекси бідності при $\alpha \geq 1$. Позначивши значення еластичності попиту на трудові сили по заробітній платі через η , отримуємо

$$\frac{dP_\alpha}{dw} = \frac{x}{w} \left[\eta \left(\left(\frac{z-w}{z} \right)^\alpha - 1 \right) - \alpha \frac{w}{z} \left(\frac{z-w}{z} \right)^{\alpha-1} \right]$$

Із останнього рівняння маємо:

Із останнього рівняння маємо:

$$1) \frac{dP_\alpha}{dw} > 0 \text{ тоді і тільки тоді, коли}$$

$$\eta > \alpha \frac{w}{z} \left(1 - \frac{w}{z} \right)^{\alpha-1} / \left(\left(1 - \frac{w}{z} \right)^\alpha - 1 \right).$$

$$2) \frac{dP_\alpha}{dw} < 0 \text{ тоді і тільки тоді, коли}$$

$$\eta < \alpha \frac{w}{z} \left(1 - \frac{w}{z} \right)^{\alpha-1} / \left(\left(1 - \frac{w}{z} \right)^\alpha - 1 \right).$$

Отже, залежно від значення еластичності попиту на трудові сили по МЗП рівень бідності, визначений за різними індексами ФГТ, при зростанні МЗП може зростати або зменшуватись. При $\alpha = 1$ наведена умова набуває вигляду:

$$1) \frac{dP_\alpha}{dw} > 0 \text{ тоді і тільки тоді, коли } \eta > -1.$$

$$2) \frac{dP_\alpha}{dw} < 0 \text{ тоді і тільки тоді, коли } \eta < -1.$$

При $\alpha = 2$ маємо:

$$1) \frac{dP_\alpha}{dw} > 0 \text{ тоді і тільки тоді, коли}$$

$$\eta > \frac{2z-2w}{w-2z}.$$

$$2) \frac{dP_\alpha}{dw} < 0 \text{ тоді і тільки тоді, коли}$$

$$\eta < \frac{2z-2w}{w-2z}.$$

При $\alpha = 3$ отримуємо наступну умову:

$$1) \frac{dP_\alpha}{dw} > 0 \text{ тоді і тільки тоді, коли}$$

$$\eta > \frac{3(z-w)^2}{3z(w-z)-w^2}.$$

$$2) \frac{dP_\alpha}{dw} < 0 \text{ тоді і тільки тоді, коли}$$

$$\eta < \frac{3(z-w)^2}{3z(w-z)-w^2}.$$

Відмітимо, що права частина в останніх двох умовах зменшується по w . Це означає, що, при заданому значенні еластичності η , зростання мінімальної заробітної плати, w , приводить до більшої ймовірності того, що

глибина бідності буде зростати, $\frac{dP_\alpha}{dw} > 0$.

Наведені умови з'ясовують роль еластичності попиту на трудові сили та відображають взаємозв'язок між рівнем бідності працюючих та безробітних при зростанні МЗП. Зокрема, рівень бідності зростає по МЗП, коли еластичність попиту на трудові сили достатньо висока: покращення в результаті зростання МЗП стандарту життя працюючих бідних компенсується зростанням незайнятості. Коли еластичність попиту на трудові сили є достатньо низькою, справедливе протилежне твердження. При цьому критичне значення еластичності попиту на трудові ресурси по МЗП залежить від значення параметру антипатії до бідності α . При $\alpha = 1$ критичне значення рівне -1. Ця умова говорить, що рівень бідності, виміряний таким чином (тобто, глибина бідності) ймовірно буде зменшуватись при зростанні МЗП коли МЗП залишається нижчою межі бідності. Проте, при зростанні параметру антипатії до бідності, α , (наприклад, при $\alpha = 1$) критичне значення еластичності попиту на трудові сили зростає. Якщо МЗП становить 75% межі бідності, критичне значення еластичності для індексу бідності P_2 становить 0.4. Тому подальше зростання МЗП буде збільшувати рівень бідності, виміряний за допомогою індексу P_α при $\alpha = 2$. Проте, якщо МЗП рівна половині межі бідності критичне значення еластичності $\eta = -0.667$. В Таблиці 1 наведені критичні значення еластичності попиту на трудові сили по МЗП для індексів бідності P_2 та P_3 .

Критичні значення еластичності

	$w = 0.25z$	$w = 0.5z$	$w = 0.75z$	$w = z$
P_2	-0.857	-0.667	-0.4	0
P_3	-0.771	-0.429	-0.143	0

Проведений вище аналіз впливу зростання МЗП на рівень бідності в рамках класичної моделі дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Якщо МЗП є вищою межі бідності, подальше її зростання буде збільшувати рівень бідності.

2. Якщо МЗП є нижчою межі бідності, то вплив зростання МЗП на рівень бідності залежить від трьох параметрів: еластичності попиту на трудові сили, відношення МЗП до межі бідності (у випадку межі бідності заданої нормативно як частки центральної тенденції, наприклад, частки середнього або медіанного доходу, МЗП також є часткою центральної тенденції) та параметру антипатії до бідності α .

3. Аналіз взаємозв'язків між параметрами моделі дає можливість точно оцінити вплив зростання МЗП на рівень бідності.

МЗП та рівень бідності за умови перерозподілу

Однією із особливостей економічного процесу є перерозподіл доходів між зайнятими та безробітними. Ми припускаємо, що усі працюючі сплачують податок $100\gamma\%$ за рахунок якого усі працездатні отримують готівковий грант g . Таким чином, сукупний дохід та дохід-нетто задовольняють наступному співвідношенню:

$$y^* = g + (1 - \gamma)w$$

Коли встановлюється МЗП, до перерозподілу частка x зайнятих отримують дохід w , а частка $1 - x$ безробітних отримують нульовий дохід.

Після перерозподілу зайняті отримують дохід $y^* = g + (1 - \gamma)w$, а безробітні отримують готівковий грант $y^* = g$, який можна розглядати як мінімальний дохід, гарантований державою. Ця модель відповідає так званому негативному податку соціально-

Таблиця 1

розподільчого типу. Необхідною умовою такого перерозподілу є:

$$xw = (1 - x)g + x[g + (1 - \gamma)w].$$

Із наведеного рівняння балансу отримуємо $g = \gamma xw$, дохід працюючих становить $w[1 - \gamma(1 - x)]$.

В попередньому підрозділі дохід безробітних був нульовим, тобто вони залишались бідними за будь-якої межі бідності. При перерозподілі можливий випадок коли межа бідності є нижчою g :

$$z < \gamma xw < w[1 - \gamma(1 - x)]$$

У цьому випадку бідних немає і малі зміни в МЗП не впливають на рівень бідності. При зростанні межі бідності ми приходимо до ситуації, коли безробітні є бідними не зважаючи на отриманий ними трансферний дохід, а працюючі не бідні:

$$\gamma xw < z < w[1 - \gamma(1 - x)].$$

У цьому випадку рівень бідності, виміряний за допомогою індексів ФГТ має вид:

$$P_\alpha = (1 - x)(1 - \frac{\gamma xw}{z})^\alpha$$

Розглянемо декілька випадків. При $\alpha = 0$ отримуємо частку бідних. За таких умов наведений принцип перерозподілу не впливає на поширення бідності, $P_0 = (1 - x)$. При зростанні МЗП маємо:

$$\frac{dP_0}{dw} = -\frac{dx}{dw} > 0,$$

тобто поширення бідності зростає при збільшенні МЗП. При $\alpha \geq 1$ зростання МЗП впливає на рівень бідності наступним чином:

$$\begin{aligned} \frac{dP_\alpha}{dw} &= \frac{x}{w} \left\{ -\eta \left[\left(1 - \frac{\gamma xw}{z}\right)^\alpha + (1 - x) \frac{\alpha \gamma w}{z} \left(1 - \frac{\gamma xw}{z}\right)^{\alpha-1} \right] - (1 - x) \frac{\alpha \gamma w}{z} \left(1 - \frac{\gamma xw}{z}\right)^{\alpha-1} \right\} \\ &= \frac{x}{w} \left\{ -\eta \left(1 - \frac{\gamma xw}{z}\right)^{\alpha-1} \left[1 - \frac{\gamma xw}{z} + (1 - x) \frac{\alpha \gamma w}{z} \right] - (1 - x) \frac{\alpha \gamma w}{z} \left(1 - \frac{\gamma xw}{z}\right)^{\alpha-1} \right\} \\ &= \frac{x}{w} \left\{ \eta \left(1 - \frac{\gamma xw}{z}\right)^{\alpha-1} \left[\frac{\gamma xw - (1 - x) \alpha \gamma w - z}{z} \right] - (1 - x) \frac{\alpha \gamma w}{z} \left(1 - \frac{\gamma xw}{z}\right)^{\alpha-1} \right\} \end{aligned}$$

Із останнього рівняння отримуємо наступні твердження:

1) Зростання МЗП приводить до збільшення рівня бідності, виміряного за допомогою індексів бідності ФГТ ($\frac{dP_\alpha}{dw} > 0$),

тоді і тільки тоді, коли

$$\eta > \frac{(1 - x) \alpha \gamma w}{\gamma xw - (1 - x) \alpha \gamma w - z}$$

2) Зростання МЗП приводить до зменшення рівня бідності, виміряного за допомогою

індексів бідності ФГТ ($\frac{dP_\alpha}{dw} < 0$), тоді і тільки тоді, коли

$$\eta < \frac{(1 - x) \alpha \gamma w}{\gamma xw - (1 - x) \alpha \gamma w - z}.$$

Наведені умови дають нам значення еластичності попиту на трудові сили по зростанню МЗП, нижче яких бідність буде зменшуватись (у даному випадку бідними є лише безробітні). Оскільки еластичність завжди менша нуля, на початку ринкових перетворень зростання МЗП буде завжди збільшувати рівень бідності при нееластичному попиті ($-1 < \eta \leq 0$). При $\eta \leq -1$ умова 2) не може виконуватись, тобто, зростання МЗП завжди збільшує рівень бідності. Таким чином, у розглянутому випадку ми виявили, що скорочення рівня бідності можливе, проте воно не може відбуватись на початку ринкових перетворень при маржинальному зростанні МЗП. Крім того, зменшення рівня бідності може відбуватись лише за умови достатньо низької еластичності попиту на трудові сили по МЗП. Аналогічно класичній моделі можуть бути обчислені критичні значення еластичності вище яких зростання МЗП приводить до зменшення рівня бідності. Наприклад, при 10% перерозподільчого податку, при МЗП рівній 125% межі бідності та при рівні безробіття 5% ($\gamma = 0.1, w = 1.25z, (1 - x) = 0.05$) для $\alpha = 1, 2, 3$ критичні значення еластичності становлять -0.006, -0.01 та -0.018, відповідно.

Розглянемо випадок коли межа бідності є настільки високою, що і зайняті і безробітні є бідними:

$$\gamma xw < w[1 - \gamma(1 - x)] < z.$$

У даному випадку із урахуванням перерозподілу також існує взаємозв'язок між безробітними та працюючими бідними. При цьому рівень бідності має вид:

$$P_\alpha = (1 - x) \left(1 - \frac{\gamma xw}{z}\right)^\alpha + x \left(1 - \frac{w(1 - \gamma(1 - x))}{z}\right)^\alpha.$$

Міркування, наведені вище залишаються справедливими і в даному випадку. Можуть бути побудовані критичні значення еластичності для індексів ФГТ при різних значеннях α . Якщо еластичність попиту на трудові сили менша -1, рівень бідності повинен зростати при будь-яких значеннях α . Коли $\eta > -1$ усі доходи зростають (в тому числі і трансферний дохід безробітних), проте ча-

стка безробітних також зростає. У цьому випадку глибина бідності ($\alpha = 1$) зменшується не залежно від того як розподілений дефіцит доходів між зайнятими та безробітними. При $\alpha > 1$ зміни в рівні бідності залежать від критичного значення еластичності.

IV. Висновки. Класичний результат з економіки праці говорить про те, що зростання МЗП буде призводити до скорочення рівня зайнятості. Очікуване зростання безробіття (в класичній односекторній моделі ринку праці) багатьох аналітиків приводить до сумнівів щодо доцільності збільшення МЗП або навіть до відмови від самої ідеї МЗП. Заміна рівня безробіття на індекси бідності ФГТ в класичній моделі із односекторним ринком праці та гомогенними трудовими силами виявляється цілком плідотною і дає змогу більш глибокого розуміння соціально-економічних наслідків зростання МЗП. Показано, що зростання МЗП може збільшувати рівень бідності, проте, за визначених умов, рівень бідності може також зменшуватись. Вплив зростання МЗП на рівень бідності залежить від чотирьох параметрів: відношення МЗП до межі бідності; еластичності попиту на трудові сили по МЗП; рівня перерозподілу; значення параметру α індексів бідності ФГТ. Суспільно-політичні імплікації цих результатів полягають у тому, що аналітик повинен знати значення цих параметрів для того щоб обґрунтовано оцінити збільшить чи зменшить рівень бідності зростання МЗП. Таким чином, точка зору, згідно із якою вищий рівень МЗП є благом, оскільки збільшує зарплату працюючих та точка зору, згідно із якою зро-

стання МЗП є лихом, оскільки при цьому зростає безробіття, за визначених обставин може бути спростована.

Крім моделі із негативним податком соціально-розподільчого типу, $y^* = g + (1 - \gamma)u$, може бути розглянута модель із негативним податком типу дефіциту доходів, $y^* = y - \gamma(y - u)$. У цьому випадку має місце базове звільнення від оподаткування, u . Податок є негативним поки доходи залишаються меншими рівня базового звільнення, $y < u$. Дві моделі дають однаковий результат, якщо $u = g / \gamma$. При запровадженні МЗП, отримуємо $y^* = w - \gamma(w - u)$ – доход працюючих та $y^* = \gamma u$ – доход безробітних. Наведені вище моделі можуть бути також узагальнені шляхом запровадження гетерогенності трудових сил та багатосекторного ринку праці.

1. Card D. and A. B. Wascher Minimum Wages and Employment//The American Economic Review, Vol.90, #5, 2000, p.1397-1420.

2. Fields G. and R. Kanbur Minimum Wages and Poverty/Cornell University, WP2005-18, 2005.

3. Novikov V.N., Semenov V.V. About the axiomatic description of measures of poverty// Theory of Stochastic Process, vol. 10, №3-4, 2004, p. 102-106.

Connection is examined between growth of minimum wage and level of poverty, measured by indexes of Foster-Greer-Thorbecke. It is rotined that growth of minimum wages can increase the level of poverty, however, at certain circumstances, the level of poverty can also diminish.

Лісогор Л.С.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ПРАЦІ З ПОЗИЦІЙ КОНКУРЕНТНОСТІ

У статті розглядаються проблеми, що пов'язані з розвитком регіональних ринків праці в залежності від конкурентного середовища. Обґрунтовується методика оцінки рівня розвитку ринків праці в регіонах України з позиції конкурентності.

Ключові слова: регіональні ринки праці, конкурентне середовище, методика оцінки рівня

розвитку ринків праці, інтегральний індекс розвиненості ринку праці.

I. Вступ. В умовах ринково орієнтованої економіки розвиток ринку праці відзначається наявністю суттєвих інституціональних деформацій економічного середовища, що проявляється через існування достатньо високих бар'єрів (ускладнених умов) входжен-

ня на ринок висококваліфікованої робочої сили (внаслідок деформації галузевої та регіональної структури економіки). Вищезазначені чинники деструктивним чином впливають на розвиток ринку праці, обумовлюючи суттєві відхилення моделі ринково орієнтованої економіки від стандартної моделі її розвитку в умовах конкурентних змін. Саме тому здійснення комплексного аналізу специфіки розвитку регіональних ринків праці у контексті забезпечення їх конкурентності неможливе без виокремлення найвагоміших чинників впливу на ефективність та результативність здійснення цього процесу.

Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, присвячені аналізу проблем розвитку регіональних ринків праці, зорієнтовані, насамперед, на визначення основних тенденцій, чинників та напрямів їх розвитку в умовах трансформаційних змін. Необхідно відзначити, що аналізу регіональних ринків праці приділялося достатньо уваги як з боку зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Зокрема, Л. Рейнольдс, С. Ластерс, К. Моузер при дослідженні регіональних ринків праці підкреслювали існування тісного зв'язку між місцевим, національним та міжнародним ринками праці, приділяючи значну увагу саме регіональним ринкам праці як первинному елементу цього ланцюга [1, 26]. Серед вітчизняних вчених-економістів, які займалися дослідженням проблем розвитку регіональних ринків праці, необхідно відзначити, насамперед, наукові дослідження Л. Семків та У. Садової, які аналізували розвиток ринків праці у контексті регіонального розвитку, визначали специфіку розвитку регіональних ринків праці, розробляли моделі розвитку цих ринків в умовах трансформаційних змін [2, 35]. Заслужують на увагу дослідження Н. Лукьянченко, С. Калініної стосовно специфіки розвитку регіональних ринків праці [3, 38]. Визначаючи специфіку розвитку регіональних ринків праці, В. Брич відзначає, що "...регіональний ринок праці є динамічною системою, сегментованою і диференційованою..." [4, 22].

II. Постановка завдання. Разом з тим, дослідження проблем розвитку регіональних ринків праці у контексті формування конкурентних відносин дотепер залишаються поза увагою вітчизняної науки. Відповідно, більш

детального дослідження потребують проблеми розвитку конкуренції на регіональних ринках праці, що обумовлює необхідність розробки методичних підходів до оцінки ступеню розвиненості конкурентних відносин на цих ринках. Саме тому дослідження вищезазначених проблем представляється достатньо актуальним з огляду на необхідність розробки системи заходів щодо підвищення рівня конкурентності регіональних ринків праці.

Метою представленої статті є дослідження методичних основ розрахунку інтегрального індексу розвиненості ринку праці як початкового етапу аналізу основних тенденцій розвитку конкурентних відносин у сфері зайнятості. Побудова цього інтегрального індексу, що характеризує розвиненість ринку праці з позицій забезпечення його конкурентності, виступає необхідною передумовою побудови композиційного індикатора розвиненості конкурентного середовища на ринку праці.

III. Результати. Для розрахунку цього індикатора як основа використовувалася методика відбору показників, нормування та визначення вагових коефіцієнтів для розрахунку індексу людського розвитку, запропонована РВПС України НАН України та державним комітетом статистики України. Відповідно до цієї методики, на концептуальному рівні цілком логічним вважається здійснення системного аналізу проблеми, що передбачає її структуризацію; визначення питомого внеску кожного з структурних компонентів до кінцевого результату; розрахунок інтегральних регіональних індексів розвитку ринку праці [4, 19-21].

Найбільш прийнятним для побудови інтегрального індикатора розвиненості ринку праці (з позицій забезпечення його конкурентності) є застосування ієрархічної схеми, згідно якій найбільш вагомий індикатор займає найвищий щабель, тоді як до нижчого рівня належать узагальнюючі, менш вагомі індикатори, які характеризують певні аспекти розвитку ринку праці.

Для відбору показників найбільш доцільне застосування методу факторного аналізу, який передбачає знаходження кореляційного зв'язку між окремими аспектами досліджуваного аспекту та дозволяє побудувати узагальнюючі фактори. Зокрема, у якості

бази для побудови цих факторів відбираються групи показників, які систематизуються в залежності від характеру та міри їх впливу на означений чинник.

При цьому необхідно враховувати, що у ряді випадків необхідною складовою процедури кількісної оцінки рівня розвиненості ринку праці (з позицій забезпечення його конкурентності) є попереднє нормування відібраних показників, яке забезпечує порівнянність існуючої інформаційної бази. Найбільш адекватним вважається нормування в залежності від належності показника до групи стимуляторів та дестимуляторів [5, 19]. Високий рейтинг регіону за нормованим показником-дестимулятором свідчить про превалювання позитивних тенденцій у розвитку ринку праці в цьому регіоні, тоді як збереження високого рівня показника-стимулятора діє у протилежному напрямку.

Для розрахунку часткового індексу i_{ij} , який характеризує i -й аспект розвитку ринку праці у j -му регіоні, може бути використана формула:

$$i_{ij} = \sum_{i=1}^n Y_{ij} \omega_i,$$

де ω_i – ваговий коефіцієнт для окремого показника Y_{ij} , який характеризує i -й аспект розвитку ринку праці;

Y_{ij} – нормований показник i -го аспекту розвитку ринку праці у j -му регіоні;

n – кількість показників, що характеризують i -й аспект розвитку ринку праці.

Наступним етапом аналізу розвиненості національного ринку праці (з позицій забезпечення його конкурентності) виступає розрахунок інтегрального індексу розвиненості ринку праці I_p , який обраховується на основі узагальнюючих індексів окремих його аспектів, значення вагових коефіцієнтів для кожного з яких обраховуються за аналогічною формулою.

При цьому необхідно відзначити, що за умов застосування факторного аналізу для побудови узагальнюючих індексів доцільним, на нашу думку, є розрахунок ваг за факторними навантаженнями. Знаходження ваг, за умов використання цього методу, застосовується для визначення внеску кожного фактору до загальної дисперсії.

Завершальним етапом дослідження рівня розвиненості ринку праці (з позицій забез-

печення його конкурентності) виступає здійснення системного аналізу проблеми оцінки рівнів розвитку регіональних ринків праці. Загалом, кожний з показників системи, відіграючи важливу самостійну роль, виступає невід'ємною складовою формування узагальнюючого показника.

Необхідною складовою процедури побудови інтегрального індексу розвиненості ринку праці (з позицій забезпечення його конкурентності) є визначення економічного змісту напрямів впливу на ринок праці, визначення відповідних кількісних показників та статистичне відображення їх динаміки. При цьому в якості критеріальних ознак виділення цих аспектів виступають запропоновані МОП напрями політики ринку праці [6, 114], на основі яких було сформовано пріоритетні напрями оцінки розвиненості ринку праці (з позицій забезпечення його конкурентності). Формування інтегрального індексу розвиненості ринку праці відбувається на основі системи показників, які характеризують окремі аспекти його розвитку.

Аналіз забезпечення можливостей працевлаштування на ринку праці може бути здійснений, насамперед, за допомогою оцінки показників рівня економічної активності населення, рівня зайнятості та безробіття, рівня плинності робочої сили та рівня введення новостворених робочих місць. Рівень економічної активності населення регіону, який формує обсяги пропозиції робочої сили на ринку праці, містить компоненти, що різноспрямовано впливають на структуру зайнятості. У даному випадку рівень економічної активності виступає у якості показника-стимулятора. Рівновага економічної системи може бути охарактеризована за допомогою рівня зайнятості, який характеризує ступінь використання економічно активного населення, відображає економічну ситуацію в регіоні, та виступає показником-стимулятором. Показником-дестимулятором у даній системі показників виступає рівень безробіття. Разом з тим, аналіз мобільності робочої сили та її задоволеності умовами праці може бути здійснений за допомогою показника плинності робочої сили. Рівень введення новостворених робочих місць, виступаючи показником-стимулятором, характеризує макроекономічні основи стимулювання попиту на робочу силу.

Стан забезпечення можливості входження до ринку праці може бути охарактеризований за допомогою показників питомої ваги молоді, жінок та тривало безробітних (понад 1 рік) у загальній чисельності безробітних, які трактуються як показники-дестимулятори. Саме частка представників найбільш вразливих на ринку праці груп населення, яка залежить від структури населення та орієнтації молоді на навчання, виступає непрямим індикатором забезпечення державою можливостей входження до ринку праці. Тривалість перебування у стані безробіття значно ускладнює повернення цієї категорії безробітних до повноцінної участі в трудовому процесі. Тому збільшення питомої ваги тривало безробітних (понад 1 рік) дестимулюючим чином впливає на розвиток ринку праці.

Наявність стабільної зайнятості означає захищеність працівників від безпідставного звільнення з роботи, застрахованість їх трудових відносин від довільних рішень, що суперечать нормам законодавства. Цей напрямок розвитку ринку праці може бути охарактеризований за допомогою показників питомої ваги осіб, що знаходяться у стані вимушеної неповної зайнятості, частки втрат робочого часу (з причин перебування в умовах вимушеної неповної зайнятості) у фонді робочого часу, та співвідношення між кількістю працевлаштованих і знятих з обліку безробітних.

Комплексний аналіз кількісної та якісної характеристик зайнятості може бути здійснений за допомогою показника питомої ваги осіб, що знаходяться у стані вимушеної неповної зайнятості, який дестимулюючим чином впливає на ці характеристики. У цьому напрямку діє також показник, який характеризує частку втрат робочого часу (з причин перебування в умовах вимушеної неповної зайнятості) у фонді робочого часу. Наявність стабільної зайнятості може бути охарактеризована також за допомогою показника, який відображає результативність заходів активної політики зайнятості щодо повернення до трудової діяльності безробітних, витіснених з ринку праці. Збільшення цього показника-стимулятора виступає свідченням підвищення ефективності діяльності державної служби зайнятості у напрямку забезпечення вільної та стабільної зайнятості.

Можливості забезпечення рівного права щодо отримання заробітної плати та працевлаштування можуть бути охарактеризовані на основі аналізу показників, що відображають співвідношення між розмірами заробітної плати жінок та чоловіків, працівників сільського господарства та промисловості, підприємств недержавної та державної форми власності, співвідношення між невикпаченою та нарахованою заробітною платою, співвідношення між кількістю працевлаштованих та знятих з обліку без працевлаштування безробітних жінок, питому вагу незайнятого населення, направлено на професійне навчання у рамках активних програм зайнятості.

Характеристиками забезпечення гендерної рівності в отриманні відповідного заробітку та працевлаштування виступають показники співвідношення між розмірами зарплати жінок та чоловіків, та кількістю працевлаштованих і знятих з обліку без працевлаштування безробітних жінок. Ці показники носять стимулюючий характер, оскільки позитивним чином впливають на динаміку розвитку ринку праці. Аналогічним чином діють також показники, що характеризують галузеве співвідношення заробітної плати, та ступінь диференціації зарплат в залежності від інституціональних змін.

Дестимулюючим чином на забезпечення однакового права щодо отримання відповідного заробітку та працевлаштування впливає співвідношення між невикпаченою та нарахованою зарплатою, оскільки збільшення цього чинника виступає штучним обмежувачем реалізації цього права.

Збільшення професійної мобільності незайнятого населення, на забезпечення якої зорієнтовано збільшення частки витрат Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, спрямованих на фінансування активних заходів політики зайнятості, сприятиме також забезпеченню однакового права щодо працевлаштування. Це підтверджує доцільність використання показника питомої ваги незайнятого населення, направлено на професійне навчання, у загальній чисельності незайнятого населення як показника-стимулятора.

Не менш важливим напрямом політики ринку праці виступає забезпечення само-

стійності на роботі. Значимість цього напрямку може бути проаналізована на основі оцінки ряду показників-стимуляторів, серед яких домінуючою є питома вага осіб з повною вищою освітою у середньообліковій кількості працівників. Рівень освіти зайнятого населення виступає одним з найважливіших елементів забезпечення сталого розвитку людського потенціалу та підвищення конкурентоспроможності національної робочої сили.

Разом з тим, оцінка рівня освіченості економічно активного населення працездатного віку в регіоні може бути здійснена на основі показника частки студентів вищих І-ІV рівнів акредитації у чисельності економічно активного населення працездатного віку регіону.

Забезпечення безпеки умов праці виступає не менш важливим напрямом реалізації стратегії формування розвиненого ринку праці. Адже саме фактор здоров'я зайнятого населення відіграє ключову роль у забезпеченні продуктивного використання трудового потенціалу суспільства. Високий рівень захворюваності в результаті тривалого перебування працюючих у шкідливих умовах значно погіршує стан здоров'я працездатного населення. При цьому збільшення питомої ваги працівників, зайнятих у шкідливих умовах, виступає дестимулюючим чинником розвитку ринку праці. Не менш важливим негативним чинником, на наш погляд, є зростання питомої ваги жінок, що працюють у шкідливих умовах, оскільки це суттєвим чином впливає на репродуктивну функцію жінок.

Разом з тим, рівень колективного представництва виступає не менш вагомим позитивним чинником формування розвиненого ринку праці. Насамперед, це стосується визначення питомої ваги працівників, охоплених колективними договорами, що виступає опосередкованим показником розвиненості колективно-договірних відносин. Водночас, не менш вагомими показниками, на основі яких можливо оцінити рівень розвитку ринку праці, виступають питома вага виконаних колективних договорів з питань зайнятості, оплати праці та її охорони у загальній кількості колективних договорів.

Виходячи з результатів розрахунків інтегрального індексу розвиненості ринку праці

та рейтинги регіонів України за рівнем розвиненості ринку праці (з позицій забезпечення його конкурентності), перші позиції за усіма аспектами розвитку ринку праці належать м. Києву, що може бути пояснено, насамперед, високим ступенем розвитку ринкової інфраструктури, достатнім рівнем фінансування розвитку соціальної сфери за рахунок місцевих бюджетів, скороченням обсягів заборгованості по виплаті заробітної плати, дієвістю існуючих інститутів соціального партнерства. Достатньо високий рейтинг розвиненості ринку праці мають Харківська, Дніпропетровська, Чернігівська області та Автономна Республіка Крим. Економічний розвиток цих регіонів характеризується достатньо стабільними темпами, що, відповідно, результується у збереженні позитивних тенденцій розвитку економіки, скороченні обсягів заборгованості по виплаті заробітної плати, зменшенні частки працівників, що знаходяться у стані вимушеної неповної зайнятості.

Натомість, найнижчий рейтинг розвиненості ринку праці мають Тернопільська, Закарпатська області, що пояснюється, насамперед, утриманням дії стагнаційних тенденцій розвитку економіки у цих регіонах, недостатністю розвитку ринкової інфраструктури ринку праці, слабкістю розвитку соціальної сфери.

IV. Висновки. Аналізуючи отримані результати, можна зробити висновки про те, що диференціація регіонів за рівнем розвиненості ринку праці (з позицій забезпечення його конкурентності) обумовлює специфіку формування конкурентного середовища на регіональних ринках праці. Насамперед, це пояснюється значною диференціацією регіонів за обсягами наявного та ефективністю використання ресурсних потенціалів, нерівномірністю економічного розвитку регіонів. Саме тому для забезпечення комплексного розвитку регіональних ринків праці з позицій забезпечення їх конкурентності необхідно знаходження оптимального співвідношення між використанням заходів державного регулювання і механізмів ринкової саморегуляції, розробити механізм узгодження інтересів держави, роботодавців та найманих працівників, правових норм відповідальності за невиконання умов укладених колективних договорів і угод, встановлення

мінімальних соціальних стандартів і механізму їх застосування.

1. Reynold L., Masters S., Moser C. Economics of Labor. – №. 4. – 1987. – р. 2.

2. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз / Садова Уляна, Семів Любов. Редкол.: відповід. Редактор академік НАНУ М.І.Долішній. – Львів, 2000. – 264 с.

3. Регулирование рынка труда региона // Н.Д.Лукьяненко, С.П.Калинина, В.М.Моложавый. – Донецк, Дон ГУ, 1999. – 202 с.

4. Брич В.Я. Регулювання ринку праці: регіональні аспекти. – К.: НЦ ЗРП, 1997. – 214 с.

5. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан (Лібанова Е.М., Власенко Н.С.,

Власюк О.С., Калачева І.В., Макарова О.В., Шевчук П.Є., Шишкін В.С.). РСПС України НАНУ, Держкомстат України. – К.: СПД Савчина, 2002. – 123 с.

6. Чернишов І.В. Статистика для нових ринків праці в країнах з перехідною економікою: Техн. посіб. з джерел, методів, класиф. та політики /За участю Г. Стендінга. – Укр. вид., перекл. та доповн. – К.: НДІ статистики Держкомстату України, 2000. – 282 с.

This article is devoted to the analysis of the problems of the estimation of the regional labour markets (from the position of competitiveness). The methodical basis of the level of development of competitive relations is investigated in this article also.

Калашикова Є.Д., Стефанишин Б.М.

ЕКОНОМІЧНА СПАДЩИНА ІВАНА ФРАНКА

У статті розглядається вклад видатного українського мислителя, людини енциклопедичного обдарування, письменника і публіциста, філософа і економіста – Івана Франка в розвиток вітчизняної економічної науки, формування його економічного світогляду на основі вивчення економічної теорії та соціально-економічних і політичних процесів, які відбувалися в Галичині в кінці XIX – на початку XX століття.

Ключові слова: суспільний прогрес, економічний розвиток, економічні закони, капіталізм, гуманний соціалізм, власність, робочий люд, науково-технічний прогрес, аграрні відносини, зайнятість, безробіття, еміграція.

I. Вступ. На рубежі XIX–XX ст. серед відомих українських мислителів чи не найпомітнішою постаттю суспільного життя не тільки Галичини, а й всієї України, була постать Івана Франка – людини енциклопедичного обдарування, видатного письменника, публіциста, палкого патріота, досконалого знавця соціально-економічних проблем, невтомного трудівника.

Виходець з народу, він був добре обізнаний з його проблемами, бідами, негараздами, спричиненими соціально-економічними та політичними чинниками тогочасної австро-угорської (в Галичині) та російської імперської дійсності, глибоко вболівав за долю свого народу і шукав шляхи розвитку української нації.

Творчі інтереси Івана Франка, його соціально-політична й громадська активність, філософські, економічні та політичні погляди є предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених різних часів. І чим далі відходить та епоха, в якій жив і творив І. Франко, тим більше ми переконуємося в глибині наукових знань, масштабності мислення і багатогранності таланту, який давав йому можливість і мовою художнього слова, і мовою цифр та фактів доводити до простих людей ті болючі проблеми, які піднімали народ, будили національну гордість знедолених галичан.

Легко долаючи шкільну науку І. Франко досить рано познайомився з творами західноєвропейських та українських письменників (Шекспір, Байрон, Гете, Гюго, Золя, Котляревський Шевченко та ін.), які мали важливе значення для формування його світогляду.

II. Постановка питання. В даній статті поставлена мета прослідкувати, як відбувалося становлення Франка-економіста, як формувалася його економічний світогляд, які чинники найбільше вплинули на утвердження його суспільно-економічних поглядів.

Актуальність даної проблеми витікає з того, що досить довгий час економічна спадщина І.Франка трактувалася вітчизняними дослідниками лише з марксистських позицій, а не на основі світоглядної цілісності та енциклопедичної творчості Великого Ка-

меняра, який ще в кінці XIX ст. з пророкою проникливістю висловлював перспективи розвитку національної економіки на основі синтезу людських ідеалів та інноваційних процесів у матеріальному виробництві.

Аналіз наукового доробку вченого свідчить, що не було жодної важливої соціально-політичної та економічної події тогочасної дійсності, яка не знайшла б відображення, аналізу і оцінки у його працях.

В наукових, публіцистичних, прозових і поетичних творах Івана Яковича знайшли широке відображення проблеми конкретної економіки, політичної економії, історії світової економічної думки, економічної історії, демографії, статистики та багатьох інших галузевих економічних наук. Іван Франко докладав великих зусиль до того, щоб допомогти своїм співвітчизникам зрозуміти «зміст людського життя».

Спадщина Івана Франка в галузі економіки включає широкий спектр соціально-економічних, історико-економічних, економіко-правничих проблем. До 50-томного видання вченого-енциклопедиста ввійшло понад 240 статей, доповідей, виступів, листів, рецензій, тощо, в яких розглядалися питання, пов'язані з економікою.

Якщо умовно виділити основну економічну тематику (хоч зробити це непросто, тому що в своїх статтях чи інших наукових працях Франко міг одночасно розглядати різні економічні проблеми), то політекономії, та загальній економічній теорії присвячено біля 70 публікацій; найбільш цікаві питання селянства – земельні відносини – розглянуті більш як в 60 публікаціях та аграрних програмах; статистичний доробок вченого (понад 40 статей) свідчить про глибоку обізнаність Франка з цією економічною наукою; в 25 – розкриті причини еміграції галичан. Багато уваги вчений-економіст приділяв питанням податкової системи, проблемам формування бюджету краю, банківської системи тощо (понад 20 публікацій).

І.Франко був добре обізнаний з історією господарства європейських країн та економічною історією свого краю, починаючи з найдавніших часів до початку XX століття і майже в 40 наукових роботах він дав глибоку оцінку багатьом історичним подіям, які суттєво вплинули на подальший розвиток економічних систем.

III. Результати. В економічній спадщині І. Франка чинне місце займає критичне осмислення різних економічних теорій, течій та шкіл, аналіз і викриття обмеженості поглядів їх лідерів як в історичному, так і в соціально-класовому аспекті.

Саме для широкого кола читачів письменник – демократ писав свої твори, вводив прогресивні економічні ідеї в тексти своїх літературних творів, і усвідомлюючи їх сам, простою мовою пояснював їх широким верствам населення.

На формування економічного світогляду Франка великий вплив мали просвітителі західноєвропейської економічної науки, представники прогресивних економічних течій. Великий Каменяр захоплювався вченням соціалістів-утопістів Лассалля, Чернишевського, Мілля, “трудовиків” – Сміта і Рікардо, засновників теорії додаткової вартості – К. Маркса та Ф. Енгельса.

І. Франко був глибоко обізнаним з економічним вченням англійської класичної політичної економії – А. Сміта, Д. Рікардо, У.Петті і повністю визнавав їх теорію трудової вартості, а Адама Сміта називав батьком “новішої суспільної економії”.

Загальновідомим є інтерес І. Франка до марксистського вчення, яке він розумів як подальший розвиток трудової теорії “класицистів”. З творами основоположників наукового соціалізму майбутній вчений познайомився, навчаючись на філософському факультеті Львівського університету. Він досконало вивчив «Капітал» та інші наукові праці К.Маркса та Ф. Енгельса, які допомогли йому зрозуміти економічну основу капіталістичного суспільства. Розуміючи, що виданий німецькою мовою основний науковий твір Маркса – “Капітал” буде малозрозумілим для невідомого читача, він зробив спробу у доступній формі викласти її короткий зміст українською мовою. У 1878 році Іван Франко написав популярну брошуру “Що таке соціалізм?”, яку пізніше назвав “Катехизис економічного соціалізму”, а в 1879 році переклав українською мовою 24 розділ «Капіталу» («Первісне нагромадження капіталу»). Він мав намір опублікувати його разом з своїм підручником «Основи суспільної економії», який був написаний на основі праць Маркса, Чернишевського і Мілля для робітничих самоосвітніх гуртків.

Однак, відсутність коштів у її автора не дала можливості опублікувати цю наукову працю повністю і лише в 1883 році частина її вийшла під заголовком “Про гроші і скарби”. [44, 1, 30–31].

В 1879-1880 роках І.Франко викладав політекономію в робітничих гуртках самоосвіти міста Львова. Захоплення політичною економією, яке розпочалося ще з студентських років, Франко проніс через усе своє свідоме життя і завжди був вірним її ідеалам. Він відносив її до найпривабливіших суспільнознавчих наук. В різні періоди його творчості він по-різному трактував її предмет. Спочатку сприйнявши ідеї німецької «історичної» школи, він визначав політекономію як науку про розвиток господарства, пізніше вважав її наукою про багатство та працю як його джерело, а в кінці прийшов до висновку, що «це наука абстрактна, предметом якої є дослідження не тільки економічних закономірностей розвитку суспільства та його історичного характеру, а й «загальних законів праці людської» [44,1,30].

Вчений-демократ вважав, що економічні закони, які є предметом вивчення економічної теорії (політекономії) не можуть бути однаковими в різних суспільних системах, форми яких також не є незмінними. Економічна наука мусить шукати таких форм, котрі “після нашого теперішнього знання були б відповідніші для суспільної праці і суспільного добробуту, ніж нинішні” [44,1,40].

В багатьох наукових доробках І. Франка послідовно проводиться концепція про вирішальну роль людини праці – «продуцента». Аналізуючи характер праці і процеси перетворення її в товар, вчений науково обґрунтував переваги суспільної праці і визнавав її більш продуктивною за індивідуальну. Іван Франко був добре обізнаний з цими проблемами не тільки на рівні регіону, а й багатьох європейських країн, зокрема – Англії, Франції, Німеччини, Росії. Аналізуючи їх він наводив цікаві порівняльні дані оплати в різних країнах і відмічав, що там робітники заробляють за годину стільки, скільки в Галичині за цілий день.

В другій половині 80-х років XIX ст. І. Франко опублікував ряд праць, в яких розглядав проблеми розвитку капіталістичних відносин в господарстві європейських країн,

посилення ролі монополій та значення науково-технічного прогресу для подальшого розвитку світової економіки.

Аналізуючи досягнення капіталістичної індустріалізації вчений-економіст писав: “За останні сто літ можна сміло сказати нароблено більше предметів для людської потреби та людського вжитку, ніж за всі попередні тисячоліття. Погадаймо лише, що за той час набудовано стільки залізниць, що можна би ними чотирнадцять раз оперезати Землю там, де вона найгрубіша, а телеграфів стільки, що певно оперезав би її сто разів... Погадаймо, що за ті сто літ ужито величезні гори вугілля, видобуто і випущено в обіг більше золота і срібла, заліза та інших металів, ніж давніше може думкою збагнути люди, засаджено безмірні простори бавовною, засіяно пшеницею і заселено робочими людьми. Ніколи ще людськість не працювала так напружено та гарячково, не виробляла стільки всяких достатків, всякого потрібного для людського вжитку. Ніколи досі не велася на такий величезний розмір торгівля; давнішнім вікам ані не снилося про такі фабрики, про такі копальні, про такі різноманітні гатунки промислу, як бачимо тепер. Вся людськість за останні сто літ зробилася тисячі раз багатшою, ніж була перед тим” [45, 321].

Вчений розумів, що вдосконалення продуктивних сил для багаторазового зростання економіки було одностороннім, так як результати цього процесу не “полегшили життя люду робочого”, а стали здобутком лише багатіїв.

Завдяки глибокій обізнаності з проблемами реального життя тогочасної Галичини зробило його неперевершеним авторитетом в економічних питаннях. Іван Франко неодноразово залучався до складання економічних програм, де викладалися основні стратегічні і тактичні завдання формування нового суспільства, трансформації суспільних відносин, на основі соціально-економічних і політичних процесів в Галичині, а також з урахуванням досвіду інших країн та їх політичних партій.

Він був співавтором Програми галицьких соціалістів (1881), Програми української радикальної партії в Галичині (1890), Національно-Демократичної партії (1900) та інших програмних документів визвольного руху в Західній Україні на рубежі XIX-XX ст.

З середини 80-х років переконавшись, що в Галичині серед «трудящих класів» переважає селянство, Іван Франко зробив важливий політичний висновок, що головною силою у боротьбі за свої права тут повинно бути селянство, а головні проблеми, які слід вирішити в процесі цієї боротьби «се питання рільні, а велика кількість інших економічних і соціальних питань може бути корисно полагоджена в рамках питань аграрних» [46,1,520].

Саме з аграрними проблемами Галичини був найкраще обізнаний вчений-економіст. Він досконало вивчив причини зубожіння трудящих мас та класової диференціації на селі. Його дослідження аграрного сектора добре аргументовані цікавими фактами з життя простих галичан. «По селах люди працюють тяжко, - писав І. Франко, - а живуть у такій нужді, що їх життя мало чим ліпше від життя робочої худоби. По містах робітники працюють тяжко, а живуть не намого ліпше. А по великих містах, що накопичено в однім гнізді сотки тисяч, що не мають де голови прихилити, живуть як воробці в стріхах, блукають з вулиці на вулицю, годуються то жебриною то крадіжкою, то відпадками, зібраними по смітниках багачів, ночують у публічних садах, попід мостами, в нових будовах, де ще не живе ніхто, або на різних страшних та поганих норах» [42,2, 184].

Іван Франко вважав аграрне питання головним питанням суспільного розвитку не тільки в Галичині, а й у всій Австрійській імперії і царській Росії. Незавершена буржуазно-кріпосницький характер реформи 1861р. в Росії дійсно зводили розвиток капіталізму на аграрний шлях, тобто на шлях повільного відмирання залишків напівкріпосницьких форм експлуатації, а це уповільнювало зростання промислового пролетаріату.

Аграрним проблемам присвячені наукові праці, написані в різні роки: «Галицька індемнізація» (1882 р.), «Земельна власність в Галичині» (1887 р.), «Галицький мужик» (1897 р.), «Панщина та її скасування в 1848 році в Галичині» (1898 р.), «Знесення панщини в Галичині» (1898 р.). Лейтмотивом всіх цих наукових доробок було те, що аграрна реформа була проведена в інтересах поміщиків, а багатомільйонне селянство краю було пограбоване позбавленням значної ча-

стини своїх земель, лісів і пасовищ, закаблене системою викупних платежів і податків.

Досліджуючи аграрні відносини в Галичині в пореформений період І. Франко звертав увагу на великі залишки феодално-кріпосницьких відносин в сільському господарстві, і обґрунтовував їх половинчатим антиселянським характером реформи і одночасним проникненням товарно-грошових відносин у феодалне село. Франко писав, що реформа була найбезсовіснішим грабежем селян, супроводилася насильством і наругою над ними. Аналізуючи складні аграрні протиріччя в Галичині, Франко аргументовано розкривав глибокі корені їх. Добре розуміючи антиселянський характер реформи цісарського уряду про скасування кріпосництва, Франко показував приреченість галицького селянства на пригноблення й ще жорсткішу експлуатацію, зубожіння й вимирання його в умовах капіталізму.

В творчому доробку вченого чинне місце займає аналіз розвитку капіталізму в сільському господарстві Галичини «Як і на полі промислу, - писав він, - і тут, у землеробстві, капітал підкоряє працю щораз більше, бо дрібні господарства поступово зникають з обрію та зливаються з великими, які виробляють землеробську продукцію у великих масштабах при допомозі машин тощо, в свої вироби призначають не на власні потреби, і не для найближчих сусідів, а для вивозу, для світової торгівлі» [44, 1, 471]. Суть капіталістичної еволюції в сільському господарстві Галичини Франко бачив у всезростаючому процесі мобілізації земельної власності. «Земельна власність в Галичині», - писав Франко, - переходить тепер дуже тяжку, можна сказати навіть фатальну фазу розвою... Під впливом, з одного боку, наших законів..., що признають землю необмеженою власністю одиниць із правом уживання й надуживання..., а, з другого боку, під впливом західноєвропейського капіталістичного розвою, що щораз могутнішою хвилею напірає на наш край, ся власність щораз швидше починає впливати в вир спекуляції..., починає щораз швидше переминяти властителів, робиться щораз менше джерелом добробуту місцевих жильців, а щораз більше предметом визиску та спекуляцій для чужинців» [44, 1, 571].

Використовуючи достовірні статистичні дані І. Франко прийшов до висновку, що

впродовж XIX ст. число фабулярних власників зменшилося в 4 рази, а кількість землі в руках одного власника зросла в 3,5 рази, тоді як за цей же час кількість селянських господарств зросла у 2,75 рази, а середня величина господарств зменшилася з 14 до 5,25 морга [44, 2, 212]. Тобто проходив процес зростання капіталістичної земельної власності і суттєве дроблення і розпад селянської приватної власності.

Для підтвердження тяжкого становища галицького селянства І. Франко постійно використовував матеріали статистики, організовував публікацію записів сільських кореспондентів про історичні факти, що мали місце в селах Галичини. Найважливіші його роботи із статистики «Статистика яко метода і яко наука» [44, 1, 248-254], «Злидні Галичини в цифрах» [44, 2, 11-35], «Галицькі русини. План статті» [44, 1, 293-294], «Потреби аграрної статистики» [44, 2, 618-620]. В останній - вчений-економіст показав обмеженість і антинауковий характер урядової аграрної соціально-економічної статистики в Австро-Угорщині, пропонував провести подвірний перепис з метою одержання даних про соціально-економічне становище селянства.

І. Франко добре знав земельну статистику не тільки в Галичині та Україні, а й інших країнах Європи (зокрема - в Австро-Угорщині і Росії). Його знання статистики було таким глибоким, що давало йому право вступати у полеміку з відомими вченими-статистиками, рецензувати фахові видання, застосовувати статистичні методи для аналізу багатьох економічних процесів.

Значне місце в економічній спадщині І. Франка займали проблеми демографічних та етнодемографічних процесів, які відбувалися не тільки в Австро-Угорщині, до складу якої входила Галичина, а й у всій Європі. Вчений планував написати спеціальну комплексну наукову роботу про українське населення Галичини, проаналізувати в ній динаміку його чисельності, природний рух, соціальний, професійний, статеві-віковий стан, освітній та культурний рівень. В плані статті «Галицькі русини» [44,1, 293-294], відмічені джерела демографічної та етнічної статистики Галичини XVIII-XIX століття. Дослідник проводив копітку роботи по виробленню методики визначення дійсної чисельності українського населення галицько-

го краю, так як австрійська статистика не реєструвала національність жителів, а в урядовій анкеті замість запитання «національність» ставила запитання «товариська мова та віросповідання» [44.1, 543-544].

В своїх демографічних дослідженнях Іван Франко багато уваги приділяв аналізу причин надзвичайно високої смертності населення Галичини в другій половині XIX століття, еміграції галичан. На основі глибокого аналізу цих процесів вчений доказав, що вони були викликані як зовнішніми, так і внутрішніми економічними причинами, а саме - змінами аграрних відносин не тільки в Галичині, а й багатьох країнах світу [44,1, 483-486, 649-658].

Міграційним процесам присвячені, понад 20 наукових досліджень і статей, зокрема «Еміграція українського населення» [44, 2, 322-333], «Еміграція галицьких селян» [44, 2, 343-349], «Еміграція і брехня» [44, 2, 332-333], «Про еміграційний рух» [44, 2, 341-342] та інші. Досліджуючи становлення капіталізму на селі, І. Франко звертав увагу на зростання пролетаріату, проблеми зайнятості та формування його резервної армії. Так як розвиток міських промислів фабричного виробництва в Галичині відбувався дуже повільно, значна частина трудового люду не могла знайти заробітку за місцем проживання, що й було однією з основних причин еміграційних процесів

Починаючи з 80-х років XIX ст. еміграція галичан стала масовим явищем економічного життя краю. В 1881 - 1900 роках з Галичини виїхало 30% населення, в 1901 - 1910 - 41%, а в 1911 - 1913 роках вже 45%. Всього за 1890-1913 рр. з Галичини і Буковини до країн Америки емігрувало 700 - 800 тис. українців, зокрема в США - 356 тис., в Канаду - 146 тис., в країни Латинської Америки - 48,5 тис. чоловік. За своїм складом міграція була селянською і охопила передусім найбільш верстви населення.

Аналізуючи причини масової еміграції галичан Франко відмічав, що «Галичина - це край недоборів, тобто дефіцитів, і не тільки дефіциту крайового бюджетного та фінансового, а й хронічного браку продуктів харчування, від чого терпить і калічіє більшість галицької людності» [44,2,345].

Важливе місце в економічній спадщині Франка займають проблеми фінансово-бан-

ківської та податкової систем краю. В останній третині XIX ст. вони стали актуальними не тільки для Галичини, а й для всієї Європи. Вчений – економіст мав змогу вивчати об'єктивні процеси розвитку товарно-грошових відносин, кредитно-банківську діяльність і належно оцінювати їх соціально-економічні наслідки. Аналізуючи бюджет Австро-Угорщини та Галичини, Франко робив глибокі наукові розрахунки структури доходів та видатків монархії та свого краю. Доходи краю становили лише 9,6 % від доходів держави, тоді коли Галичина становила 25% території Австро-Угорщини [44, 1, 256].

Вивчаючи видаткову частину бюджету, І. Франко провів її постатейний аналіз і дійшов висновку, що найбільшими є витрати непродуктивні. “Під непродуктивними видатками, – писав він в статті, “П’ять літ нашої господарки крайової” – розуміємо такі видатки, котрі ані посередньо, ані безпосередньо не причиняються до піднесення чи то економічного, чи то культурного стану краю... До таких видатків ми мусимо зачислити всі видатки, адміністративні, проценти від позичок, всякі інші видатки, котрі не повертаються на потреби економічні, наукові, санітарні і просвітні” [44, 1, 222].

Франко-економіст в свої творах неодноразово звертався до банківської тематики. Так, в статті “Банк крайовий” [44, 1, 163–180], написаний в 1883 р. автор проаналізував роль банку у вирішенні проблем галицького селянства і теоретично довів, що банки не допомагали розвитку малих селянських господарств, а сприяли зростанню капіталів великих землевласників. В своїх художніх творах та наукових публікаціях письменник часто піднімав проблеми, які стосувалися лихварства та лихварського характеру діяльності галицьких банків, які надавали позики під великі проценти і цим самим сприяли ще більшому закабаленню простих людей.

Майже в кожній статті, де розглядалися проблеми банків, Великий Каменяр робив важливий висновок про необхідність навча-

тися банківської справи в інших державах.

IV. Висновки. “Кожна доба історична – се дерево, – писав Франко. – Корінням воно стоїть глибоко в минувших часах, а його крайні парості врастають також далеко в майбутнє” [45, 134]. Глибокі знання історії господарства свого народу та інших держав допомагали вченому краще зрозуміти соціально-економічні процеси, що відбувалися на рубежі XIX – XX ст. і зробити наукові прогнози для майбутніх поколінь.

Наша сучасна держава бере з минулого історичний досвід, ідейні здобутки, народну мудрість, які обґрунтували прогресивні представники національної еліти – Грушевський, Драгоманов, Шевченко, Леся Українка та ін. Серед них на одному з найвищих щаблів стоїть постать І. Франка. Великий Каменяр акумулював в собі досягнення науки, суспільно-історичного досвіду та титанічної творчої праці.

У своїх доробках, думках і титанічній праці його вела найголовніша ідея – вивести свій народ з “льоуху” на світлу дорогу соціальної і національної свободи.

Наукові праці Івана Франка, особливо з прикладної економіки дають багато важливих конкретних рекомендацій щодо трансформації нашого сучасного суспільного виробництва і вирішення багатьох актуальних народногосподарських проблем розбудови української державності.

1. Франко І. Зібрання творів у 50 т. –Т.44, кн. 1, 2. –Т. 45. кн. 1, 2.

2. Злупко С.І. Іван Франко – економіст. –Львів, МП “Слава”, 1992.

3. Возняк С.М. У пошуках суспільного ідеалу (Іван Франко і соціалізм). –Івано-Франківськ, 2006.

In the article the deposit of the prominent Ukrainian thinker, man of encyclopedic gift, writer and publicist, philosopher and economist is examined – Ivan Franca at development of domestic science, forming of his economic world view on the basis of study of economic theory and processes socio-economic and political, and which took place in Galichini at the end of beginning of XX age.

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ НА РУБЕЖІ XX-XXI СТОЛІТТЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

У статті розглядаються нові тенденції у зміні чисельності населення, його природному та міграційному прирості в межах Івано-Франківської області, що проявилися в останнє десятиріччя, відмінності цих процесів у різних адміністративних одиницях, типах населених пунктів, що у свою чергу позначається на трансформуванні системи розселення.

Ключові слова: демографічні процеси, коефіцієнт природного приросту, репродуктивна поведінка сімей, сальдо міграцій, рівень урбанізації, система розселення.

I. Вступ. Демографічні процеси в Івано-Франківській області, як і в цілому в Україні впродовж останніх п’ятнадцяти років зазнали певних трансформацій. Вони були пов’язані як з процесами становлення державності України, так і переходу економіки на ринкові принципи функціонування. Тому стаття передусім є спробою виявлення певних нових тенденцій, що намітились у демографії Івано-Франківської області.

Основою для аналізу демографічних процесів в Івано-Франківській області послужили статистичні про динаміку загальної чисельності населення області в цілому, за регіонами (адміністративними одиницями), абсолютні величини та коефіцієнти природного та механічного приростів. Для порівняння до уваги бралися також результати переписів населення радянського періоду, першого Всеукраїнського перепису.

II. Постановка завдання. Зміни політичного статусу України на початку 90-х років XX століття, перебудова економічної системи, що продовжується сьогодні, безумовно позначилися на демографічних процесах у межах області, вплинули на розвиток системи розселення. Метою даного дослідження є з’ясування механізму взаємозв’язків між цими процесами, виявлення певних нових тенденцій у зміні чисельності населення, природному та міграційному прирості, відмінно-

стей демографічних процесів у різних адміністративних одиницях, типах населених пунктів, що у свою чергу позначається на співвідношеннях міського і сільського населення в області.

III. Результати дослідження. Якщо взяти до уваги результати переписів населення, а також дані поточного обліку населення за останні роки, то отримаємо наступні статистичні величини, які відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Зміна чисельності населення в межах сучасної Івано-Франківської області

Роки	Кількість населення (тис. осіб)	Роки	Кількість населення (тис. осіб)
1940	1303,6	2000	1456,8
1959	1094,6	2001	1409,3
1970	1249,3	2002	1408,2
1979	1331,9	2003	1403,7
1989	1423,5	2004	1397,8
1996	1467,1	2005	1393,6
1999	1460,6	2006	1389,0

Аналізуючи дані таблиці, звернемо увагу на те, що з 1959 року до 1996 чисельність населення області невпинно зростала. Тобто найбільша чисельність мешканців тут була зафіксована станом на 1 січня 1996 року (1467,1 тис. осіб). Кількість жителів України максимальної величини досягла, як відомо, у 1993 році (52,244 млн. осіб). З 1996 року чисельність населення Івано-Франківської області також отримала тенденцію до скорочення.

Темпи зростання чисельності з початку 90-х років поступово сповільнювались, а з 1996 набрали від’ємних значень. Якщо розглянути ситуацію у розрізі адміністративних одиниць, то спочатку з кінця 80-х скорочення населення охопило подільські райони (Рогатинський, Галицький, Тлумацький). Практично не скорочувалось впродовж усього періоду з 1990 року населення Івано-Франківської та Яремчанської міськрад.

За 2005 рік кількість мешканців області скоротилась на 4,6 тисяч осіб і на 1.01.2006 року становила 1388,95 тис. За підсумками цього року обсяг загального скорочення чи-

сельності населення області дещо менший у порівнянні з 2003 роком (тоді чисельність жителів області була скоротилася на 5,9 тис. осіб – найбільше за всі роки). Скорочення за підсумками 2005 року відбулась за рахунок сільського населення (– 5382), тоді як чисельність міських жителів області зроста (+ 713).

На зміну чисельності населення Івано-Франківської області за період української державності, передусім, впливав природний приріст, а також накладають свій відбиток міграційні процеси.

Спочатку проаналізуємо процеси природного руху населення. З кінця 50-х величина природного приросту має стійку тенденцію до зниження, яка зумовлена, передусім, зменшенням народжуваності. Остання за 1960 рік становила 24,7 на 1000 осіб, а за підсумками 2001 року досягла найменших значень – 9,8 на 1000 осіб населення. Коефіцієнт народжуваності у 2000-х роках поступово зростав і за 2004 рік вже склав 10,7 на 1000 осіб, а 2005 – 10,8 на 1000 осіб.

На рівень народжуваності негативно впливала нестабільність соціально-економічних умов, яка призвела до зміни репродуктивної поведінки сімей. В області поширилась тенденція одностатності. Якщо у 1991 році першу дитину народили 48,2% жінок, то у 2002 – 53,1%, другу – відповідно 36,0 і 34,3%. Найвища частка народжень припадає на матерів віком 20-24 роки. Жінки цієї групи народили 43,3% всіх народжених, 25–29 років – 1/4.

Із середини 60-х почала зростати смертність, яка у 1964 році становила найменше – 7,5, а за 2005 рік найбільше – 13,5 на 1000 осіб (таблиця 2). У кінці 80-х різко збільшився показник смертності дітей віком до одного року. Впродовж останніх років він був найвищим в Україні й утримувався на рівні близько 20 померлих з кожних 1000 новонароджених. У кінці 90-х років він суттєво знижувався і у 2002 році становив 10,4 на 1000 народжених, але вже за 2005 рік він склав 12,9 на 1000 народжених.

Географія смертності населення має значні вімінності. В 10 районах її рівень перевищив середній по області. Найвищим у 2005 році він був у Рогатинському (19,8), Снятинському (15,3), Тлумачькому (15,3) і Галицькому (15,2) районах. Найнижчий – в Івано-Франківській (9,2) і Калуській (9,8) міськрадах. Смертність населення в сільській місцевості була значно вищою, ніж у міських поселеннях (15,6 проти 10,7‰).

Значною проблемою на сьогодні залишається смертність населення у працездатному віці, яка негативно впливає на процес відтворення і формування трудових ресурсів. Із загальної кількості померлих у 2002 році 3710 осіб (20,7%) були у працездатному віці. Серед них питома вага чоловіків склала 32,6%, жінок – 8,0%, що пояснюється більш високою неприродною смертністю чоловіків.

Щодо природного приросту, то до середини 90-х років Івано-Франківська область залишилась серед трьох областей України, де ще був додатний природний приріст населення. З 1997 року тут також почалася депопуляція, тобто природний приріст населення став від'ємним (за 1997 рік більше померло ніж народилося на 450 осіб, тобто коефіцієнт приросту склав –0,3 на 1000 осіб). За підсумками 2003 року депопуляція була характерна для 12 районів із 14 (крім Верховинського та Богородчанського) і чотирьох міст обласного підпорядкування з п'яти (крім м. Яремчі). За результатами 2005 року більше народилося ніж померло уже у 4-х міськрадах (Івано-Франківській, Калуській, Болехівській та Яремчанській і тільки одному районі – Верховинському (+ 75 осіб за рік).

Найбільшого розмаху депопуляція набрала у Рогатинському, Городенківському, Галицькому районах (величина природного приросту населення за 2005 рік становила відповідно – 13,5; – 7,9; – 7,1 на 1000 мешканців).

Є значні відмінності у природному прирості населення між міським і сільським населенням. Після чотирьох років з від'ємним природним приростом міського населення, за 2004 рік він знову став додатним. У сільській місцевості триває депопуляція.

Таблиця 2

Динаміка коефіцієнтів смертності в Івано-Франківській області (на 1000 жителів)

Роки	1991р.	1995р.	1998р.	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.	2005р.
Смертність	11,3	11,8	11,2	11,9	11,9	12,5	12,7	13,3	12,9	13,5

Таблиця 3

Природний приріст (скорочення) населення Івано-Франківської області (осіб)

	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2004	2005
Все населення	1130	-608	-2760	-2670	-3811	-3979	-3039	-3820
Міські поселення	1475	686	-173	-271	-542	-587	173	64
Сільська місцевість	-345	-1294	-2587	-2399	-3269	-3392	-3212	-3884

Міграції у різні часи також суттєво впливали на зміну чисельності населення. Впродовж 50-х – 80-х років Івано-Франківська область мала незначне від'ємне сальдо міграцій, яке компенсувалося природним приростом населення. З кінця 80-х, у період деякої демократизації життя у колишньому СРСР, в області почав спостерігатися додатний механічний приріст населення. Так, у 1991 році в область прибуло 36182 особи, а вибуло 28915 осіб. Прибувають на початку 90-х років на терени Івано-Франківщини жителі, здебільшого, з інших областей України, а вибувають переважно за межі держави.

За підсумками 1994 року сальдо міграцій знову стало від'ємним. Таким воно залишалося впродовж останніх десяти років. Обсяги виїзду з 1994 по 2005 роки коливалися в інтервалі 16–20 тисяч, а виїзду 17–22 тисячі осіб. Так, за 2005 рік в область прибуло 16084 особи, а вибуло 16933 особи. Серед адміністративних одиниць найбільшу величину від'ємного сальдо міграцій за підсумками 2005 року мали Рогатинський та Рожнятівський райони.

Сальдо міграцій за 2005 рік для області в цілому склало – 849 осіб, що значно менше, ніж у 2004 році (– 1167 осіб). Коефіцієнт механічного приросту склав –0,6 на 1000 осіб.

За напрямками 42% від всієї величини від'ємного сальдо міграцій становить міжнародна міграція, а 58% – міжрегіональна. Внутріобласні міграції пов'язані і із переселенням із сілу міста, особливо в обласний центр, Калуш, Надвірну тощо.

У 70-80-ті роки механічний приріст міського населення значно перевищував природний, а зараз вони практично рівні. Найбільше виїжджали раніше сільські жителі з подільських районів області. Зараз ситуація між районами у цьому питанні вирівнялася.

Система розселення Івано-Франківської області сформована міськими населеними пунктами (15 містами, 24 селищами міського типу) та 765 селами.

У міських поселеннях проживало станом на початок 2006 року близько 585 тис. осіб. Серед міст тільки Івано-Франківськ належить до великих міст, Калуш і Коломия — до середніх, а решта дванадцять – малі міста. Велика кількість невеликих містечок, що існували ще у IX столітті на землях Передкарпаття, зникла або перетворилась у села. Тому питома вага міського населення залишалася низькою. Так, у кінці 50-х років XX століття вона становила 22%, а містами вважались тільки дванадцять населених пунктів. І зараз Івано-Франківщина належить в Україні до областей із найнижчою часткою міського населення (42,5%).

Характерною рисою формування системи розселення в області, поряд із низькими показниками урбанізації та урбанізованості, є значна концентрація міського населення у обласному центрі (219 тис. або 15,75% від усього населення або 37,1% від усього міського). Це зумовлено зосередженням тут найбільших промислових і соціальних об'єктів області.

У мережі міських поселень області значне місце займають селища міського типу. Вони за своїми функціями дуже близькі до малих міст – центрів аграрно-промислових комплексів, три з них є центрами адміністративних районів. У них менш напружений ритм життя, ніж у містах, але дещо вищий рівень життя, ніж у сільській місцевості. У селищах станом на початок 2006 року проживало 96,8 тис. осіб.

Тривале скорочення кількості міського населення міст та селищ в умовах загальної економічної кризи було спричинене як значним відтоком міських жителів на заробітки за межі своїх поселень (переважно за кордон), а також поверненням колишніх вихідців із сіл назад до своїх сільських жител (правда обсяги його незначні), зниженням показників природного приросту населення у міських поселеннях. Внаслідок негативних тенденцій у демографічній ситуації, які склалися в останньому десятиріччі, у міських поселеннях

області поступово знижувалась кількість населення, але частка його підвищувалась внаслідок менших темпів падіння чисельності міського, ніж сільського населення. Тільки за підсумками 2004 та 2005 років в області знову намітилась тенденція до зростання чисельності міського населення (табл. 3-4).

Механічний приріст (скорочення) населення
Івано-Франківської області

Роки	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.
Все населення	-3979	-4487	-3039	-3820
Міські	-618	-519	162	649
Сільська	-230	-831	-1329	-1498

Основними формами сільського розселення в Івано-Франківщині, як і в Україні в цілому є сільські поселення, до яких відносяться села, хутори та присілки. Основний «малюнок» сільських поселень сформувався на теренах області ще у XIV-XV століттях. У середині XV ст. у межах сучасної Івано-Франківщини нараховувалось близько 250 сіл. Поширеною в області формою розселення впродовж XVII-XX ст. були хутори, а в горах присілки. Вони виникали внаслідок сільськогосподарського освоєння лісостепових просторів та заліснених долин річок у горах, поступово розростаючись у села. Після Другої світової війни хутірську систему в області, як й у державі в цілому, почали знищувати. Сучасна мережа сільських поселень в області складається із різних за людністю та функціями населених пунктів. Серед них 56% мають менше 1000, а 12% – менше 200 мешканців. Найбільше малих сіл у Рогатинському районі. Однак, якщо середня

людність сільського населеного пункту в Україні становить 560 осіб, то в Івано-Франківській області – понад 1000 осіб (одна з найбільших серед областей держави).

Кількість сільського населення в області продовжує невпинно зменшуватись, передусім через складну демографічну ситуацією, яка спричинена зміщенням вікової структури населення у сторону

Таблиця 4

старших вікових груп. За даними 2005 року чисельність жителів у селах скорочувалась майже у 1,5 рази швидше, ніж у містах.

IV. Висновки. Отже зараз на формування

системи розселення області впливає як природний так і механічний приріст населення. Саме від'ємне сальдо міграцій спричинилося до того, що чисельність населення в Івано-Франківській області в цілому почала скорочуватися ще з 1996 року, коли існувало ще незначне розширене відтворення населення. Поступово співвідношення між роллю сальдо міграцій і природного приросту у зміні чисельності жителів міських і сільських поселень Івано-Франківської області почало змінюватися. Так за підсумками 2005 року частка сальдо міграцій у зростанні чисельності міських жителів склала 81,0%, а у скороченні сільських жителів 27,8%.

In the article are considered new of the tendencies in change of a population, his natural and migration a gain within the limits of the Ivano-Frankovsk area, which were showed last decade, difference of these processes in different administrative units, types of the occupied items, which is in turn designated on transformation of system of moving.

Драгунова Т.А.

КОНЦЕПЦІЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: СТРАТЕГІЧНІ ЗАСАДИ І ШЛЯХИ ПОБУДОВИ

Розглядаються тенденції формування міграційних потоків населення України за період незалежності, фактори формування і види міграційної політики держави, пропонуються і обґрунтовуються основні принципові засади розробки міграційної політики держа-

ви щодо міграційного обміну населення на всіх рівнях.

Ключові слова: міграційна політика, фактори міграційної політики, продуктивна міграційна політика.

I. Вступ. Вплив міграції на суспільний розвиток держави, на природне відтворення населення, його освітній, професійно-кваліфікаційний рівень, конфесійний, національний склад важко переоцінити: дія міграційного процесу може бути продуктивною і деструктивною, міграція може виступати засобом асиміляції та інструментом консолідації і розвитку нації. В усіх випадках вона виступає об'єктом регулювання та складовою державної політики.

II. Постановка завдання. Українські вчені запропонували ряд підходів щодо визначення змісту поняття міграційна політика. Відомі праці у цій сфері А.Ф. Загробської, Е.М.Лібанової, О.О.Малиновської, С.І.Пирожкова, В.А.Поповкіна, О.В.Позняка, М.Д. Романюка, О.У.Хомри. Однак міграція є багатоаспектним явищем і кожний із дослідників зосереджувався на тих сторонах міграції, які найбільше цікавлять ту галузь науки, яку вони представляють.

В працях з теорії міграції Хомра О.У. зазначає, що міграційна політика - це комплекс розробок і заходів, спрямованих на формування необхідних потоків і необхідної інтенсивності міграції населення: у зміст міграційної політики включаються такі її риси як формування міграційних потоків і мобільності населення, міграційна політика розглядається як система заходів і розробок програм [1]. В інших працях вчених в основу міграційної політики береться світовий досвід: можливість отримання користі з еміграційних процесів та окреслюється комплекс заходів підтримання і захисту вітчизняних трудових мігрантів за кордоном тощо, розробляють комплекс регулюючих заходів міграційного обміну [2, 116-123].

III. Результати. У пропонованому дослідженні міграційна політика трактується на перетині міграціознавства і науки про управління. Державна міграційна політика розглядається як сукупність або система ідей і об'єднаних засобів їх реалізації з метою досягнення певних результатів. Саме цим вона відрізняється від просто регулюючої діяльності. За рівнем ефективності можна виділити такі види міграційної політики: продуктивний, еквівалентний, непродуктивний. Для продуктивної міграційної політики характерне підвищення якості людських ресурсів за рахунок додатного сальдо міграції, екві-

валентного міграційного обміну, що дозволяє зберігати якісний рівень людських ресурсів; непродуктивній міграційній політиці властиве поступове, а іноді навіть обвальне падіння якості людських ресурсів в результаті обміну мігрантами.

Із здобуттям незалежності України розпочався новий етап міграційних процесів. З одного боку, він був обумовлений відкритістю кордонів, з іншого – внутрішніми суперечностями розвитку суспільства, а саме: наслідками екологічної катастрофи на Чорнобильській АЕС, а з часом і економічною кризою в державі. Все це стало поштовхом зростання міграційних потоків українців і нагальною необхідністю розробки важелів управління міграцією населення.

В Україні міграційна політика формувалась, виходячи з вимог міжнародних інституцій і необхідності розв'язання конкретних завдань з недостатнім врахуванням національних інтересів. Її реалізація в країні в цілому виявилась непродуктивною.

Постає питання, якою бути міграційній політиці, яку концепцію покласти в основу, на яких засадах і яким чином її сформувати.

В основу міграційної політики країни мають закладатися принципи демократизму, вільного вибору країни або регіону проживання, національного відродження, захисту етнокультурних інтересів народу, оптимізація розселення, регульованої міграційної мобільності, доцільного пропорційного формування населення, сприяння підтримки рівня природного відтворення населення тощо.

На формування міграційної політики впливають різні фактори, що виступають як важелі регулювання прибуття і вибуття населення, які доцільно об'єднати у такі основні групи: фактори політичної системи, етнокультурні, демографічні, соціальні, економічні, екологічні. Механізм дії факторів за своєю природою системний, однак для кожної країни існує властиве лише їй поєднання факторів.

Комплекс факторів політичної системи за твердженнями іноземних дослідників визначають суть міграційної політики. Україна знаходиться на стадії переходу від централізованої до ринкової системи. Колишня міграційна політика ігнорувала економічні, етнокультурні, екологічні інтереси тощо,

через що мільйони українців виявилися за межами етнічної території, між представниками інших етносів, що поселялись в Україні. Результати такої політики до сьогодні проявляються в Південній та Східній Україні.

Політична система України перехідного періоду поступово реформується, здійснюється демократизація суспільства, утверджується свобода громадян, однак чинна міграційна політика не має чітко визначених координат, не містить у собі мету і задач, які б відповідали інтересам громадян.

Економічні фактори суттєво впливають на формування міграційної політики. Для механізму дій колишньої економічної системи був характерним високий рівень політизованості у формуванні господарських комплексів, що визначали обсяги і напрямки міграційних потоків. Старі економічні відносини не були замінені новими, ринковими, що зумовило падіння рівня життя населення і негативно вплинуло на формування міграційного процесу, що проявилось у відтоку висококваліфікованих спеціалістів на Захід, а приплив мігрантів із Сходу, адже були зняті обмеження на еміграцію і імміграцію населення. Реформування економічних відносин на селі стримує відтік населення, однак переміщення фінансового капіталу у великі міста загрожує напливом дешевої робочої сили.

Правові фактори є ефективними важелями впливу на міграційні процеси. Протягом 90-х років минулого століття було прийнято ряд законодавчих актів, зокрема, Закон України «Про громадянство України», «Про національні меншини в Україні», «Про біженців», «Про імміграцію», «Про правовий статус іноземців», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадянам України» та інші. Вони поклали початок формування законодавчої бази для мігрантів, закріпили їх права, однак серед цих законодавчих актів відсутні ті, які б стимулювали репатріацію українців із Східної і Західної діаспори, гарантували соціальний і національний захист українців в Україні.

Національно-культурні фактори протягом віків формували спільності людей, що характеризувалися специфічною ментальністю, високим рівнем самосвідомості, певними виробничими навичками, історичною пам'яттю, яка проявлялась у традиціях, куль-

турі тощо. Кожна з концепцій інтеграції народів – расизм, комунізм, громадянське суспільство, наклала свій відбиток на міграційні процеси, мета деяких з них була одна – розчинити довірливі, слабкі етноси. Наслідки міграційних політик цих часів певною мірою накладають відбитки на сучасну міграцію населення України.

Отже, концептуальні засади міграційної політики держави мають ґрунтуватися на стратегії розвитку людського потенціалу країни, а значить виходити із необхідності формування таких міграційних потоків, які сприятимуть позитивним змінам у складі населення при дотриманні всіх законодавчих та правових норм суспільства. Які зміни мають на увазі? По-перше, з метою призупинення і подолання з часом демографічної кризи слід покращити статеву-вікову структуру населення через зменшення в міграційних потоках вибуття за межі країни молоді, зокрема чоловіків. По-друге, для збереження і розвитку освітнього потенціалу запобігати від'їзду осіб з високим рівнем освіти за межі держави і залучати прибуття кваліфікованих фахівців. По-третє, для збереження національного та культурного середовища країни сприяти поверненню українців діаспори тощо.

Окремо слід зупинитися на стратегії трудової міграції населення, яка (трудова міграція) на сьогодні займає переважну частку у міграційних переміщеннях. Концепція трудової міграції України має витікати з потенціалу її географічного розташування і природних ресурсів, який є потужним і зисковим. Тому, природно, що країна, яка володіє таким потенціалом, має створювати місця прикладання праці і надавати роботу як своєму населенню, так і іммігрантам, які цього бажають. Для держави це має стати принциповим стратегічним напрямом розвитку. В результаті чого питання зовнішньої трудової міграції, яка останнім часом розглядається тільки в контексті вибуття або нелегальної тимчасової трудової міграції з України, що зрозуміло обумовлено проблемами часу, будуть розглядатися разом з питаннями прибуття населення (не тільки з країн Третього світу), зокрема робочої сили при умові розвитку економічних процесів, що дасть можливість створити такі робочі місця. Тоді трудова міграція і, зокрема міжнарод-

на, набуде природної форми існування, об'єднуючи два повноцінних процеси – прибуття і вибуття населення. Основними засадами формування трудових потоків вибуття будуть глобалізовані тенденції міграції висококваліфікованих кадрів, зокрема у сфері інформаційних технологій тощо і бажано зворотні, а при формуванні потоків прибуття слід надавати першочергове значення поверненню представників українства на батьківщину, а також молоді.

Проте в міграційному процесі поєднані дві сторони – прибуття і вибуття, еміграція і імміграція. На сьогодні багато уваги приділяється зовнішній міграції, яка набрала великих обсягів наприкінці минулого століття. Суть концепції міграційної політики держави не має обмежуватися питаннями лише зовнішніх потоків міграції. Важливим принципом побудови її має стати системність, що передбачає розробку засад не тільки зовнішньої, а і внутрішньої міграції населення, зокрема міжрегіональних і внутрірегіональних переміщень, а в питаннях зовнішньої міграції – проблемі імміграції. На підставі цього в концепції міграційної політики країни мають бути окреслені стратегічні завдання: на рівні міжнародної трудової міграції – зменшення обсягів вибуття і сприяння поверненню українських заробітчан (передумовою цього, безперечно, є підвищення заробітної плати і рівня життя, сприяння створення робочих місць за рахунок малого та середнього бізнесу, соціальної захищеності); на рівні внутрішньої міграції (нагадаємо, що міграція як процес переміщення населення із зміною місць проживання відбувається на кількох рівнях, а саме внутрірегіональному, міжрегіональному і міждержавному, включаючи переміщення між сільськими і міськими поселеннями) – це певна деконцентрація *міжрегіональних* потоків на Київському напрямку, який перетворився на майже єдиний позитивний за значенням сальдо потік прибуття в Україні, за рахунок створення робочих місць, позитивних зрушень у регіональних ринках праці, місцевого самоуправління як запоруки розвитку великих (крім м. Києва), середніх і малих міст країни. На *внутрірегіональному* рівні завдання полягає в тому, щоб відтік сільської молоді на навчання в міста не був абсолютно незворотнім. Вирішення цієї проблеми

обумовлює заходи щодо заохочення молоді на селі, для чого необхідним є підвищення заробітної плати, покращання соціальної та транспортної інфраструктури, розвитку несіельськогосподарської зайнятості, надання кредитів на будівництво власного житла тощо.

Важливою проблемою формування міграційної політики має стати окреслення регіонів, які мають особливості у розвитку міграційних потоків через специфіку розташування, природних ресурсів тощо. Наприклад, першочергових заходів потребує західний регіон України, де протягом останніх років склалася руйнівна тенденція щодо складу людського потенціалу регіону як в демографічному, так і економічному вимірі. Проблема поглиблюється тим, що при можливому вступі України до Європейського Союзу вони будуть першими, що не готові до цього процесу, бо прозорість кордонів сприятиме подальшому „вимиванню” населення зі своїх земель в пошуках кращих заробітків. Тому місцевій владі слід розробити стимулюючу політику зайнятості регіону з метою збільшення рівня доходів населення областей Західної України, можливо за рахунок більшої самостійності в самоврядуванні, підняття заробітків вище середнього по країні, що зможе привабити населення з інших регіонів для покращання демографічної ситуації, а також стане позитивним поштовхом, стимулом розвитку решти областей країни.

З іншого боку, проблема актуальна і для східних регіонів країни, що межують з Росією. Після 2005 р. згідно з прогнозами російських вчених в ній почнеться різке скорочення трудових ресурсів, що обумовить необхідність максимального заохочення робочої сили ззовні і в першу чергу з сусідніх країн, зокрема України [4].

IV. Висновки. На підставі визначених засад одним із шляхів побудови концепції ефективної міграційної політики може бути створення загальної моделі міграційних процесів України. Вона має включати основні принципи формування потоків прибуття і вибуття населення, зокрема визначення місця трудових потоків, їх оптимальної частки, бажане співвідношення кількісних і якісних характеристик мігрантів, можливий просторовий розподіл міграційних зв'язків на всіх рівнях, а також основних напрямків з врахуванням

закономірностей міграційних процесів. Формування такої моделі стало б основою відслідковування змін в міграційних процесах країни, їх позитивних і негативних тенденцій, регулювання і прогнозування міграції населення як країни в цілому, так і окремих її регіонів та поселень. Ці заходи дадуть відповідь на питання щодо потенціалу „заміщення” зовнішньої трудової міграції внутрішньою трудовою міграцією в Україні і полягають у вирішенні проблем:

- підвищення рівня заробітної плати;
- розвитку внутрішнього ринку праці,
- активізації регіональних ринків праці.

Основні положення міграційної політики можна сформулювати так:

- сприяти репатріації українців із Західної і Східної діаспори шляхом забезпечення роботою, житлом, умовами для культурної реабілітації;
- використовуючи ринкові важелі, регулювати вплив українців, зокрема висококваліфікованих спеціалістів за межі країни,
- забезпечити розселення мігрантів всередині країни згідно з вимогами об'єктивних законів міграції: розвивати підготовку спеціалістів і молодших спеціалістів у ряді великих міст з тим, щоб зменшити навантаження на вищі навчальні заклади 1-4 рівнів акредитації столиці,
- використовувати міграцію як засіб культурного відродження Південних і Східних регіонів,

– повніше використовувати соціальні і економічні важелі, зокрема економічну, соціальну і духовну активізацію сіл, малих і середніх міст як засіб проти ваги поляризації розселення і оптимізації міграційних процесів між поселеннями,

– забезпечувати доцільну мобільність населення,

– обмежувати зростання великих міст, зокрема столиці, використовуючи доступні у ринкових умовах важелі,

– удосконалювати систему органів управління міграційними процесами на усіх рівнях.

1. Хомра А. У. Миграция населения: вопросы теории, методики изучения. – К.: Наукова думка, 1979. – 146 с.

2. Зовнішні трудові міграції населення України / За ред. Е.М.Лібанової, О.В.Позняка. – К.: РВПС України НАН України, 2002.-206 с.

3. Малиновська О.А. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями: монографія.-К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 236 с.

4. Каламанов В.А., Моисеенко В.М. и др. Управление миграционными процессами: Учебное пособие / ГУУ.-М., 2003. – С.72.

5. Чехович С.Б. Юридичні аспекти міграційних процесів в Україні. – К., 2001.

In the article tendencies of formation of migratory streams of the population of Ukraine for the period of independence, factors of formation and kinds of migratory policy of the state are considered. Also proved principles of development of state migratory policy in the field of a migratory exchange of the population at all levels are offered.

Зелінська Г.О.

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В РЕГІОНІ (НА ПРИКЛАДІ БОГОРОДЧАНСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

В статті проведено аналіз особливостей стану демографічної ситуації в Богородчанському районі Івано-Франківської області. Матеріали статті побудовані на фактичній статистичній інформації, наданій обласним управлінням статистики впродовж 1995-2005 років.

Ключові слова: людський капітал, регіон, економічно активне населення, демоситуація.

II. Постановка завдання. Наукова мета статті полягає в аналізі стану демографічної ситуації населення Богородчанського району Івано-Франківської області як основного чинника формування пропозиції робочої сили на регіональному ринку праці. Проведене дослідження передбачає використання різних методів економічного аналізу, зокрема методів статистики, порівняльних переваг, табличний та ін.

III. Результати. Згідно статистичних даних в 1995 – 2004 роках чисельність населення Богородчанського району мала стійку тенденцію до спадання [1,16]. Так, якщо в 1995 році вона становила 72,5 тис. осіб, то на кінець 2004 року – всього 63,9 тис. осіб, тобто на 12% менше. Характерним є і те, що темп спадання чисельності населення впродовж аналізованого періоду з кожним роком також збільшувався: якщо в 1996 році у порівнянні з 1995 роком чисельність населення зменшилась лише на 0,5%, то в 2004 році порівняно з 2003 - на 4,5%, що свідчить про загострення стану демографічної ситуації в Богородчанському районі Івано-Франківської області. Таке значне скорочення кількості населення викликане, з одного боку, зменшенням чисельності народжених і збільшенням кількості померлих, а з іншого – від'ємним сальдо зовнішньої міграції. В 1995-2004 роках річна кількість померлих в районі перевищувала кількість народжених, що є однією з ознак депопуляції населення району. При цьому слід зазначити, що ці показники істотно відрізняються в розрізі міських і сільських поселень. Так рівень народжуваності в містах району є нижчим, ніж в сільській місцевості і впродовж останніх десяти років складає в середньому 11,4 чол. на 1000 жителів проти 13,8 ‰, характерних для сільської місцевості. Рівень смертності при цьому має обернену тенденцію (в міських поселеннях - 14,6‰, в сільській місцевості – 12,1‰ [1,18]. Звідси випливає, що народжуваність в містах зменшується більшими темпами, ніж в селах, в той час як смертність зростає швидше в сільській місцевості. Останнє, в свою чергу, зумовлене низьким рівнем медичного обслуговування на селі та вкрай деформованою віковою структурою сільських жителів. Так, станом на 1 січня 2006 року, частка жителів сільської місцевості району у віці, який перевищує працездатний,

склала 27,9% (у міських поселеннях – 21,6%), в т.ч. у віці 70 і більше років – 13,1% (8,5%) [1, 19]. В деякій мірі переломним став 2005 рік, оскільки саме в цьому році, вперше за останнє десятиліття, було досягнуто, хоч і незначного, проте все ж додатного ланцюгового приросту чисельності населення (0,36%). Головною причиною цього стало істотне зростання рівня народжуваності в районі, зумовлене збільшенням розміру державної допомоги батькам при народженні дитини (до цього часу через низькі заробітки в умовах кризової економіки та працевидливості ринку праці, недостатню державну підтримку молоді, подружжя були змушені утримуватись від народження дітей через неможливість забезпечення їх майбутнього). Так, якщо в 2004 році в Богородчанському районі було 698 новонароджених, то вже на кінець 2005 року їх кількість зросла до 1184. Істотний вплив на зниження чисельності населення району в останні роки мав не лише природний, але й механічний рух населення. Динаміка потоків міграції населення Богородчанського району характеризується показниками, наведеними в табл.1, аналіз яких свідчать про те, що в 2001-2005 роках в Богородчанському районі мав місце масовий відтік населення на заробітки за кордон.

Так, якщо в 2001 році країну покинуло 730 жителів району, то в 2004 році – 2096 осіб, тобто майже втричі більше. При цьому впродовж 2001-2004 років щорічно зростала кількість мігрантів як до країн СНД та Балтії, так і до країн далекого зарубіжжя. Позитивним є те, що в 2005 році кількість населення району, яке виїхало за кордон була найнижчою протягом аналізованого періоду (227 осіб), а кількість прибулих значно вищою, ніж в попередні роки. Як наслідок, сальдо міждержавної міграції вперше за останніх п'ять років набуло додатного значення.

Загалом в сучасних умовах глобалізації економічних відносин оптимальною вважається ситуація, коли 3% населення мешкає за межами своїх країн. Однак в українському суспільстві еміграційні процеси є значно масштабнішими і непередбачуваними. Трансформаційні процеси в економіці України призвели до негативних наслідків на ринку праці як держави в цілому, так і регіонів зокрема. Проявилось це насамперед в тому,

Таблиця 1
Динаміка потоків міграції населення Богородчанського району в 2001-2005 роках (осіб)

Показник механіч- ного руху населення	Всі потоки міграції	в тому числі за потоками					Без вка- зання краї- ни
		Внутрішня		Зовнішня (міждержавна)			
		внутріш- ньо- регіо- нальна	Міжре- гіо- нальна	Всьо- го	країни СНД та Балтії	країни далеко- го зару- біжжя	
2001 рік							
Прибуло	519	346	108	65	56	9	0
Вибуло	1423	441	248	730	648	82	4
Сальдо міграції (+,-)	-904	-95	-140	-665	-592	-73	-4
2002 рік							
Прибуло	486	315	118	53	49	4	0
Вибуло	1545	448	243	845	652	193	9
Сальдо міграції (+,-)	-1059	-133	-125	-792	-603	-189	-9
2003 рік							
Прибуло	327	212	98	17	12	5	0
Вибуло	1849	572	197	1074	741	333	6
Сальдо міграції (+,-)	-1522	-360	-99	-1057	-729	-328	-6
2004 рік							
Прибуло	246	228	12	6	6	0	0
Вибуло	3030	548	374	2096	1128	968	12
Сальдо міграції (+,-)	-2784	-320	-362	-2090	-1122	-968	-12
2005 рік							
Прибуло	1254	194	97	963	452	511	0
Вибуло	1310	582	136	584	227	357	8
Сальдо міграції (+,-)	-56	-388	-39	379	225	154	-8

що значна частка працездатних громадян не змогла знайти себе в нових умовах суспільного життя. За різних обставин (скорочення персоналу, закриття підприємств) такі громадяни втратили роботу та поповнили лави безробітних. Це і стало головною причиною масового відтоку українців на заробітки за кордон, характерного в останньому десятилітті не лише для Богородчанського району, але й для України в цілому [2]. Основними факторами, що спричиняють ріст зовнішньої міграції можна вважати економічні (низький рівень життя, незадовільні соціально-побутові і житлові умови), соціально-професійні (втрата мотивації до високопродуктивної праці і ін.), етнічні (повернення насе-

лення на етнічні землі) і т. д. Очевидним є те, що трудову міграцію українців за кордон слід вважати вимушеною трудовою мобільністю. Її можна скоріше віднести не до реалізованої, а до потенційної мобільності працездатного населення Прикарпаття. При цьому слід зазначити, що вимушена трудова мобільність має ряд обмежень, зокрема: територіальні (географічні), інституційні та соціо-демографічні [3]. Важко навіть уявити, скільки українських громадян виїхало б на заробітки за кордон, якби не існувало названих обмежень на шляху вимушеної трудової мобільності (трудова міграція). За прогнозами фахівців ООН, чисельність населення України може істотно скоротитися: до 2026р. – до 42 млн осіб, а до 2050р. – до 35 млн осіб [4]. Якщо такі прогнози здійсняться, то Україна в найближчому майбутньому буде змушена імпортувати робочу силу.

Зовнішня міграція має як позитивне, так і негативне значення. Можливість працевлаштування, самореалізації, покращення матеріального благополуччя своєї сім'ї, здобуття освіти, одержання досвіду щодо організації бізнесу і процесу цивілізованого ведення приватного підприємництва носить позитивні прояви зовнішньої міграції. Слід пам'ятати, що потреба самореалізації у наших співвітчизників, передусім творчих професій (митці, художники, актори, письменники, вчені, спеціалісти сфери інформаційних технологій та інші) зумовлена відсутністю умов і можливостей самореалізації вдома. Їхати працювати за кордон потрібно, корисно і цікаво, але не в якості носіїв дешевої робочої сили, а високопрофесійними спеціалістами, тоді не буде принижуватись людська гідність українців у країні перебування. Це один бік проблеми. Але поряд з цим, враховуючи гостроту економічної ситуації в Україні, розраховувати на повернення емігрантів, які освоїли за кордоном нові знання, набули певних навичок, досить важко. Негативними чинниками трудової міграції є:

- втрата населення працездатного віку, особливо молоді. За даними обласного управління статистики найбільшою мірою Івано-Франківську область покидають люди вікових категорій 27-32 рр. і 40-50 рр. [5, 469-471]. Слід врахувати і ту обставину, що значна частка населення виїжджає за кордон нелегально, тому фактично в Богородчансько-

му районі спостерігається як і в області загалом ще більший дисбаланс між прибулими і вибулими, ніж той, що був зафіксований офіційною статистикою (див. табл. 1).

- створення негативного іміджу про Україну, де влада неспроможна створити належні умови для праці і нормальних умов життя своїх громадян;

- українські емігранти працюють на добробут інших держав, а не на національну економіку;

- тривала відсутність одного чи обох батьків призводить до так званого соціального сирітства і непередбачуваних негативних наслідків у психології та поведінці залишених без батьківської опіки дітей;

- розпад шлюбних пар і створення нових сімей;

- втрата висококваліфікованої робочої сили, в першу чергу наукових працівників вищої кваліфікації – кандидатів і докторів наук.

Відомо, що витратити на підготовку одного спеціаліста з вищою освітою складають в середньому 20 тис. дол. США. Економічна оцінка засвідчує, що саме на таку суму кожен кваліфікований мігрант збагачує країну свого нового перебування, відповідно, на стільки ж збіднюючи Україну. За інформацією Держкомстату [5,148] лише за останні роки емігрували за кордон майже 90 тис. громадян України з вищою освітою, 8 тисяч - з незакінченою вищою і більше 122 тисяч з середньою спеціальною освітою. Назавжди залишили Україну 600 докторів і майже тисяча кандидатів наук, третина з яких – перспективні молоді спеціалісти вищої кваліфікації віком до 40 років. Позитивним є те, що в останні роки намітилась тенденція до зниження кількості докторів і кандидатів наук, які від'їжджають за кордон. Але видатки бюджету 2005 року для науки є досить насторожливі (лише 3% видатків безпосередньо направлено на науку). Висновки експертів є одностайними: за таких умов фінансування ведення фундаментальних досліджень вітчизняними науковцями буде малопродуктивним;

- українські трудові мігранти в своїй більшості знаходяться в нелегальному становищі, не мають правового захисту і тому зазнають як моральних, так і матеріальних збитків.

Таким чином аналіз за принципом “порівняння переваг” дає можливість зробити однозначний висновок про переваги негативних соціально-економічних наслідків вимушеної трудової міграції для всього українського суспільства. Розглядаючи проблему з іншого боку не слід забувати про те, що зароблені українцями за кордоном кошти є реальним джерелом інвестиційних надходжень в господарство України. Так, за оцінками експертів [3] українські громадяни, які виїхали за межі держави, заробляють більше 2 млрд. грн. на місяць, тобто 400 млн. дол. США. У річному вимірі це 4,8-5,0 млрд. дол. США. Майже половина цієї суми надходить до України. Тільки за офіційними даними щорічно українські заробітчани інвестують в економіку нашої держави не менше 2 млрд. дол. США, що становить 10% загального бюджету України на 2005 рік.

Саме тому першочерговим завданням державної влади повинна стати реалізація виваженої економічної політики, зорієнтованої на зменшення рівня бідності та безробіття, підвищення частки оплати праці в структурі реальних доходів населення, забезпечення стабільного зростання національної економіки і поступового наближення доходів громадян України до рівня тих країн, де нині працюють наші трудові мігранти. Тоді і зникне необхідність нашим співвітчизникам шукати кращої долі на чужині.

Аналіз розподілу мігрантів Богородчанського району за статтю і віком показав, що в 2005 році найбільш мобільним було населення працездатного віку, причому серед чоловіків-мігрантів частка осіб молодших працездатного віку і працездатного віку є більшою, ніж серед жінок, тоді як серед мігрантів старших працездатного віку переважає населення жіночої статі.

Аналізуючи потоки внутрішньої міграції населення Богородчанського району (див. табл.1), слід зазначити, що в 2001-2005рр. сальдо як внутрішньорегіональної, так і міжрегіональної міграції мало від'ємне значення. При цьому з кожним роком збільшувалася кількість населення, вибулого в інші населені пункти в межах області. Так, якщо в 2001 кількість вибулих склала 441 чол., то в 2005 році – 582 чол., тобто на 32% більше (понад 90% вибулих складають мігранти до обласного центру). При цьому чисельність

маятникових мігрантів району мала тенденцію до зменшення, що пов'язано із зупинками виробництва і закриттям промислових підприємств, зростанням вартості транспортних послуг. Значній кількості колишніх мігрантів вигідніше сьогодні займатися підсобним господарством, ніж працювати на промислових підприємствах області за низьку зарплатню. В цілому слід зазначити, що міграція населення є ефективним практичним засобом регулювання ринку праці через стимулювання її мобільності з точки зору забезпечення збалансованості між попитом і пропозицією праці, однак інтенсивність механічного руху населення Богородчанського району в 2001-2005рр. є надто високою, спостерігається масовий відтік робочої сили за кордон, що негативно впливає як на соціальний, так і на економічний розвиток як району так і області загалом..

Аналіз вікової структури населення Богородчанського району (див.табл. 2) свідчить про те, що в 1995-2005 рр. основну частку жителів району складало населення працездатного віку, однак протягом аналізованого періоду його чисельність мала стійку тенденцію до спадання.

Так, якщо в 1995 році обсяг працездатного населення складав 46,1 тис. осіб (63,6% від всього населення району), то на кінець 2005 року його чисельність знизилась до 35,8 тис. осіб, що становить 55,8% від загальної чисельності жителів району. При цьому кількість осіб молодших працездатного віку (як в абсолютному, так і у відносному виразі) протягом 1995-2005 рр. постійно знижувалась, тоді як частка осіб старших працездатного віку з кожним роком зростала і на кінець 2005 року склала 21,9% від загальної чисельності населення. Така тенденція змін у віковій структурі населення не є винятковою для розглядуваного району, вона – характерна особливість всієї Івано-Франківщини, що зумовлено знову ж таки економічними негараздами в державі. Аналіз статистичного матеріалу засвідчив, що кожен п'ятий житель Богородчанського району знаходиться в пенсійному віці. Це досить невтішна картина, яка говорить про те, що в районі має місце процес “старіння” населення. Особливо гострою дана проблема є в сільських населених пунктах, де питома частка осіб пенсійного віку в загальній чисель-

Вікова структура населення Богородчанського району в 1995–2005 роках

Рік	Чисельність постійного населення на кінець року		в тому числі по вікових категоріях					
			молодші працездатного віку		працездатного віку		старші працездатного віку	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
1995	72,5	100	15,8	21,8	46,1	63,6	10,6	14,6
1996	72,1	100	15,8	21,9	45,6	63,2	10,7	14,9
1997	71,9	100	16,0	22,3	45,0	62,6	10,9	15,1
1998	71,6	100	15,9	22,2	44,5	62,1	11,2	15,7
1999	71,2	100	16,3	22,9	43,4	60,9	11,5	16,2
2000	70,8	100	17,1	24,1	42,3	59,7	11,5	16,2
2001	69,8	100	16,8	24,1	40,9	58,6	12,1	17,3
2002	68,6	100	15,5	22,6	39,9	58,2	13,2	19,2
2003	66,9	100	13,8	20,7	38,6	57,7	14,5	21,6
2004	63,8	100	14,0	21,9	36,0	56,4	13,8	21,7
2005	64,1	100	14,3	22,3	35,8	55,8	14,0	21,9

ності населення в останні роки перевищує 30%). Демографічне навантаження населення працездатного віку на початок 2006 року складало в цілому по району 791 особи на 1000 осіб працездатного віку, в тому числі особами молодшими працездатного віку – 399‰, пенсіонерами – 392‰. В розрізі міських населених пунктів демографічне навантаження становить 614‰ (дітьми і підлітками – 228‰, пенсіонерами – 386‰), а в сільських поселеннях – 824‰ (молодшими працездатного віку – 225‰, старшими працездатного віку – 599‰) [6,158]. Збільшення в структурі населення питомої ваги пенсіонерів і зменшення молодих вікових груп гальмує розвиток нових типів виробництва і прогресивних технологій, а отже, негативно впливає на економічний стан не тільки даного району, але й області. Таке прогресуюче “старіння” населення, особливо сільського, є ознакою “вимирання села”, що може мати негативні наслідки не тільки для економічного розвитку даного району, але й збереження його етнічних традицій. Отже, аналіз вікової структури населення району засвідчив, що частка складових формування людського капіталу за період 1995 – 2005 років щорічно скорочувалася. При цьому питома вага економічно активного населення з кожним

роком збільшувалася в межах 1,5 – 2,8% [6,168-171]. В структурі трудових ресурсів району за період 1995-2005 років спостерігалася динамічне зростання частки працюючих підлітків і пенсіонерів: з 4,5% в 1995 році до 11,7% в 2004 році і незначне зменшення в 2005 році. Ці дані віддзеркалюють те, що збільшення пропозиції робочої сили в районі відбувається, перш за все, за рахунок найуразливіших верств населення – пенсіонерів і підлітків: перші змушені працювати через низьке пенсійне забезпечення, другі – через матеріальну скруту в сім'ї.

Отже, особливості деморозвитку району істотно впливають на процес формування пропозиції робочої сили на ринку праці даного району. В той же час на нього впливає цілий комплекс проблем, пов'язаних з цінами, заробітною платою, житлово-комунальними умовами, а також кредитно-фінансові і податкові заходи, які склалися на сучасному етапі розвитку економіки в державі.

IV. Висновок. Загалом стан демоситуації в Богородчанському районі впродовж 1995-2005 років є доволі загрозливий. Він характеризується негативними тенденціями, що істотно впливають на формування пропозиції робочої сили на ринку праці. Тому, тільки виважена державна і регіональна по-

літика в сфері демовідтворення може уповільнити ті негативні прояви демоситуації в регіоні та районі зокрема, що мають місце сьогодні.

1. Паспорт Богородчанського району (1934-2005 рр.). – Богородчани. – 2006. – 168с.
2. Шаленко М.. Сучасні тенденції розвитку ринку праці в Україні.//Економіка України. – 1998. – №4. – С.34
3. Уляницька О.В. Проблеми безробіття і трудова міграція українців.//Актуальні проблеми економіки. – 2005. – №8(50). – С.167-172.
4. Юрченко В.В., Романишин В.О. Ринок праці України: сучасний стан та шляхи реформування.//

Актуальні проблеми економіки. – 2004. – №6(36). – С.214-219.

5. Кривий М.С., Зварич І.Т. Івано-Франківщина. Україна. Світ./Статистичний щорічник.-Івано-Франківськ. – 2001. – 575.

6. Кривий М.С., Зварич І.Т. Івано-Франківщина. Україна. Світ./Статистичний щорічник.-Івано-Франківськ. – 2005. – 575.

The analyze of demographic situation of the population in the Bogorodchan placement of the Ivano-Frankivsk region for 2001-2005 period is spent in this article. The article is based on the fact statistical materials of the regional department of statistics.

Кривий М.В., Мацола М.М.

ДЕМОГРАФІЧНИЙ СТАН, ЗАЙНЯТИСТЬ, СОЦІАЛЬНА ІНФРАСТРУКТУРА СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В статті автори зазначають, що в селах області, починаючи з 1995р. спостерігається негативна тенденція постійного зменшення населення, погіршення його вікової структури, яка відноситься до регресивного типу. Катастрофічно зменшилась кількість працюючих на селі в сільському господарстві, збільшується кількість сіл, в яких немає певних закладів соціальної сфери. Розкриваються причини цих явищ, вказуються шляхи виходу зі становища, що склалось.

Ключові слова: природне зменшення населення, народжуваність, смертність, дітородна активність жінок, вікова структура, зайнятість населення, соціальна інфраструктура сіл, розвиток сільських територій.

I. Вступ. Найціннішим багатством кожної держави є люди, що живуть в ній. Обов'язок держави – забезпечити права і свободи людини, гідне життя. Проте рівень життя сільського населення України значно нижчий, ніж в місті та має тенденцію до погіршення.

II. Постановка завдання. Мета зазначеної роботи полягає в тому, щоб на базі існуючої державної статистичної звітності, матеріалів суцільних обстежень сільських населених пунктів виявити тенденції в демографічній ситуації, зайнятості населення сільської

місцевості області, забезпеченні їх об'єктами соціальної інфраструктури, запропонувати шляхи подолання негативних явищ.

III. Результати досліджень. На початок 2006 року в області нараховувалось 765 сіл в яких проживало 797,6 тис. жителів, або 57,4% від загальної чисельності [2,331]. Більше половини сіл (58,7%) мають населення менше однієї тисячі осіб і їх кількість поступово збільшується. Найбільша їх частка у Рогатинському (92% від загального числа сіл району), Галицькому (84%), Верховинському (81%), Тлумацькому (74 %) районах.

Також зростає кількість сіл з числом жителів до 50 осіб. В селах області, починаючи з 1995 р. спостерігається тенденція постійного зменшення їх жителів. За згаданий період воно складає майже 30 тис, а за 2005 р. – 5,4 тис. осіб [2,331]. Основною причиною цього негативного явища є природне зменшення населення. У 2005 р. кількість померлих перевищила кількість народжених на 3,9 тис. осіб. Рівень природного зменшення сільського населення склав 4,9 особи на 1000 жителів, що в 1,8 раза більше (2,7 особи) від середньообласного показника. Найбільш інтенсивно природне скорочення населення відбувається в Рогатинському, Городенківському, Тлумацькому та Галицькому районах.

Починаючи з 1986 р. в селах області спостерігалось зменшення народжуваності.

У 2005р. народжуваність становила 10,7 народжених на 1000 жителів, що є найнижчим показником за всю історію Івано-Франківщини.

Рівень дітородної активності жінок області слід оцінювати, як вкрай недостатній, як такий, що знаходиться нижче межі заміщення поколінь. Нетто-коефіцієнт відтворення, який характеризує ступінь заміщення поколінь жінок їх дочками, у 2003-2004р.р. становить 0,7 при мінімальному його значенні – 1.

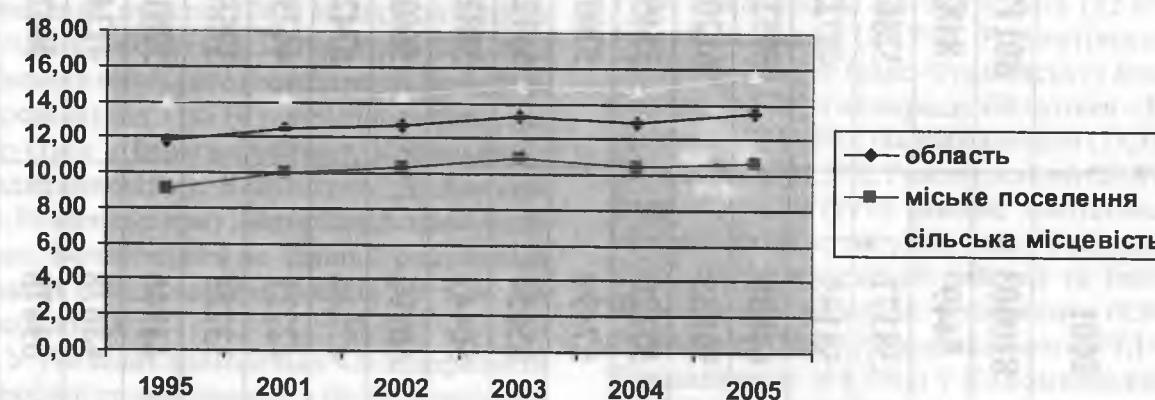
Несприятливим фактором, який впливає на демографічну ситуацію в області є смертність населення, яка характеризується так:

ся його вікова структура, зменшується кількість дітей і молоді. Структура сільського населення відноситься до регресивного типу, що відповідає повільною зміною поколінь, зі скороченням, частковим виродженням популяції.

Соціально-економічне становище населення в прямій залежності перебуває від зайнятості, напрямків діяльності населення та наявності суб'єктів господарської діяльності.

На початок 2005р. 328,1 тис. сільських жителів, що складає лише 38,4 % від осіб працездатного віку працювали в установах, організаціях та підприємствах. Більше третини (114,7 тис. осіб) з числа зайнятих пра-

Смертність населення

Рівень смертності сільського населення зріс із 13,9 особи на 1000 жителів у 1995 р. до 15,6 у 2005 р., що на третину вище, ніж в містах.

Майже у 80% сіл смертність перевищила народжуваність.

Вікова структура сільського населення області характеризується такими даними [2,335] (таблиця на стор. 188).

На початок 2006р. у сільських населених пунктах діти віком до 15 років складали 20,2% від усього наявного населення, населення у працездатному віці – 55,9%, старше працездатного віку – 23,9%. На 05. 12.2001р. ці показники становили відповідно 22,3-53,1-24,6%.

На 01.2005р. у 18 селах не було дітей віком до 5 років, у 100 – дітей 6-15 років, у 32 – молоді віком 16-27 років і їх кількість проти попереднього обстеження в 2001 р. зросла [4,4].

Отже, з кожним роком зменшується кількість сільського населення, погіршується

цювали за межами свого населеного пункту. Протягом останніх чотирьох років кількість сільських жителів, які працюють за межами області збільшилась майже на 4 тис. і на початок 2005р. склала майже 14 тис. осіб, а кількість працюючих за кордоном, відповідно, на 10,6 тис. осіб (у 2,5 рази) і 14,9 тис. осіб. За місцем проживання працює лише 56 тис.осіб, з них в галузі освіти 15,5 тис. (27,6%), у сільському господарстві 10,6 тис. (18,9%) (без зайнятих в особистому підсобному господарстві), оптовій і роздрібній торгівлі, торгівлі транспортними засобами, послугах з ремонту 7,2 тис. (12,9%), охороні здоров'я та соціальній допомозі 4,8 тис. (8,6%), різних галузях промисловості 4,7 тис. (8,4%), органах державного управління 2,8 тис. осіб (5%) [4,44].

Звертає на себе увагу катастрофічне зменшення працюючих на селі в сільському господарстві. В зв'язку з реформуванням колгоспів, радгоспів кількість працюючих в те-

	2005р.у%до		2001	1989	
	1989	2001 I			
Всього	826255	820003	801178	97,0	97,7
до 1 року	13550	8449	8483	62,6	100,4
1-4	55971	38377	32862	58,7	85,6
5-9	66530	58155	48723	73,2	83,8
10-14	63015	64888	59522	94,4	91,7
15-19	53832	56835	61202	113,7	107,7
20-24	56753	57120	55458	97,7	97,1
25-29	62137	57499	57007	91,7	99,1
30-34	55181	55654	56123	101,7	100,8
35-39	45257	56442	54829	121,2	97,1
40-44	37964	60992	56603	149,0	92,8
45-49	43184	47044	57425	132,9	122,1
50-54	55378	42221	44797	80,9	106,1
55-59	62678	33225	37550	60,0	113,0
60-64	49653	44946	32819	66,0	73,0
65-69	39310	48678	41346	105,2	84,9
70 і старші	65862	89478	96429	146,4	107,8

перішніх спілках, ТзОВ становить 10,6 тис. осіб, проти 88 тис. в 1996р. Це призвело до зростання безробіття на селі. За даними обстеження сіл станом на 1 листопада 2005р. понад 160 тис. осіб працездатного віку не працювало і не навчалось, що призводить до негативних соціальних явищ.

У фермерських господарствах зайнято лише 1,7 тис. працюючих. Зменшується також кількість осіб, зайнятих тільки в особистому підсобному господарстві – 157,4 тис. осіб, що на 5,4 тис. осіб або 7,8% менше, ніж за даними обстеження 2001р. [4,44,46].

Значний вплив на зайнятість населення та на можливість працевлаштування, є наявність в селах різноманітних суб'єктів господарської діяльності. Лише у 200 сільських населених пунктах (26,5 % від усіх сіл) на початок листопада 2005р. було 248 підприємств сільського господарства (крім фермерських). Від 1 до 10 таких підприємств налічується у Верховинському, Косівському, Надвірнянському, Калуському, Долинському, Рожнятівському, Богородчанському районах, Болехівський та Івано-Франківській міських радах, на яких зайнято від 5 до 718 працюючих.

У 190 селах знаходяться 425 підприємств обробної промисловості, у 66-97 організацій лісового господарства.

Поліпшення умов життя сільського населення залежить від розвитку мережі закладів соціальної сфери. На жаль збільшується кількість сіл, які не мають окремих закладів соціальної сфери. Так, 597 (78,2%) сіл не мають дошкільних закладів, хоча у 266 (34,9%) селах чисельність дітей до 6-ти років становить 50 і більше осіб, а в 168 (22%) від 21 до 49 осіб. Найбільше таких сіл у Рогатинському – 94,2%, Долинському – 90,5%, Тисменицькому – 89,6%, Тлумацькому – 87,7%, Калуському – 86,8%, Коломийському – 83,5% і усі села Івано-Франківської та Болехівської міських рад [4,10].

Середніх закладів освіти не мають 176(23,1%) сіл, з них у 59 (33,5%) чисельність підлітків та молоді від 7 до 17 років становить 50 і більше осіб, а в 50 (28,4%) – від 21 до 49 осіб. Найбільша питома вага таких сіл є в Болехівській міській раді (50%), Рожнятівському(33,3%), Коломийському(27,8%), Галицькому (23,5) районах. В 159 (20,8%) селах з чисельністю від 500 до 999 осіб та 129

(16,9%) з чисельністю 1000 і більше осіб відсутні школи 1-111 ступеня. Із загальної кількості 21,6%) (38) сіл знаходяться на відстані від 5 до 10 км до найближчого населеного пункту, де є школа, 5,1% (9) сіл – на відстані 10 км і більше [4,11].

У ряді сільських населених пунктів відсутні заклади культури. Так, у 108 (14,2%) селах відсутні клуби, будинки культури, у 134 (17,6%) – бібліотеки (в основному села з чисельністю населення до 300 осіб), 491 (64,4%) – кіноустановки (в основному села з чисельністю населення 500-999 та 1000 і більше осіб). У 733 (96%) населених пунктах, незабезпечених закладами культури, відсутнє виїзне обслуговування. Найбільша питома вага сіл, в яких відсутні клуби, будинки культури припадає на Рогатинський (32,6%), Надвірнянський (27,9%), Рожнятівський (20,8%) райони та Івано-Франківську і Яремчанську (по 20%) міськради; бібліотеки – Рогатинський (45,3%), Надвірнянський (23,3%), Тлумацький (21,1%), Рожнятівський (20,8%), Верховинський (19%) райони; кіноустановки повністю відсутні у всіх селах Рогатинського, Надвірнянського районів та Івано-Франківської міськради, Калуського (83%), Галицького (80,9%), Тисменицького (77,1%), Тлумацького (64,9%) і Коломийського (64,5%) районів [4,11].

Не забезпечені закладами охорони здоров'я 106 (13,9%) сіл, 79% з них з чисельністю до 300 осіб та 9,4% – 500 і більше осіб. На відстані від 5 до 10 км до найближчого населеного пункту, де є лікарняний заклад, розташовані 18 сіл, 10 км і більше – 47 сіл. Повністю забезпечені лікарняними закладами села Яремчанської міськради та Снятинського району. У 28 (32,6%) селах Рогатинського, 13 (27,1%) Рожнятівського, 15 (18,9%) Коломийського, 11 (19,3%) Тлумацького районів відсутні лікарняні заклади.

Майже відсутнє побутове обслуговування на селі. Якщо на 1 січня 2001 р. 13,2% (25) населених пунктів мали будинки побуту, 2,8% (21) – приймальні пункти, 3,1% (24) – лазні, то на 1 листопада 2005р. відповідно 0,8% (6); 0,1% (1); 1,7% (13). Однак, якщо у 2000р. у 38% сіл вони не діяли, то у 2005 році – у 77,3% сіл. Майже всі села, де відсутні будинки побуту, не забезпечувались виїзним обслуговуванням, у 99% сіл з чисельністю населення понад 500 тис. осіб наданням побутових послуг ніхто не займається [4,12].

Низька забезпеченість сільських населених пунктів відділенням зв'язку. Так, 344 (45,1%) сіл не має відділень зв'язку, у 98,5% з яких відсутнє виїзне обслуговування. Серед населених пунктів не забезпеченими відділеннями зв'язку, кожне четверте – з чисельністю від 500 до 999 осіб, кожне п'яте від 300 до 499 осіб, а 93 села розташовані до найближчого населеного пункту, забезпеченого відділенням зв'язку, на відстані від 5 до 10 км, 28 сіл 10 км і більше. Понад 50% сіл не забезпечено відділеннями зв'язку у Верховинському, Галицькому, Калуському і Рогатинському районах.

Значну питому вагу (70%) становлять населені пункти, що не мають спортивних споруд; серед них всі села Яремчанської міськради, понад 90% сіл Галицького та понад 80% – Долинського, Калуського, Косівського, Надвірнянського і Рожнятівського районів.

Слід зазначити, що рівень забезпеченості телефонним зв'язком протягом останніх чотирьох років поліпшився майже серед всіх об'єктів соціально-культурної сфери в сільській місцевості. Найкраща забезпеченість телефонним зв'язком залишається в школах I–II та I–III ступенів, лікарнях, амбулаторіях, відділеннях зв'язку (телефонізовано, відповідно, 92,3%, 98,6%, 100%, 95% та 97,1 від загальної кількості установ. Також поліпшилось торговельне обслуговування сільського населення. На 1 листопада 2005р. населення 666 (87,3%) сіл обслуговувало 2771 підприємство роздрібною торгівлі, що на 40,1% більше, ніж у 2000р. Активно розвивається мережа ресторанного господарства (їдальні, кафе, бари). Кількість цих закладів проти 2000р. збільшилась на 126 (28,6%) і становить 567 підприємств. Разом з тим в 95 селах області відсутні торговельні заклади [4,12].

На низькому рівні знаходиться матеріальна база закладів соціально-культурної сфери. Так, 52,7% (29) підприємств служби побуту, 50,4% (327) бібліотек, 51,2% (215) відділень зв'язку, 36,1% (99) кіноустановок, 35,8% (243) лікарняних закладів, 25,9% (149) їдальнь, кафе, чайних, 25,8% (717) горгівельних закладів, 26,3 (44) дошкільних закладів, 11,9% (79) клубів, будинків культури, 10,9% (68) середніх закладів освіти розміщені у пристосованих приміщеннях. В аварійному стані знаходиться 32 клуби, будинки культури (у Калуському районі – 5), 15 – середніх за-

кладів освіти (у Долинському та Рожнятівському – по 3), 13 бібліотек (у Долинському 3, Верховинському – 2).

Першочергове завдання по розвитку сільських територій, як показало обстеження, є будівництво і реконструкція підприємств та установ соціальної сфери. Відповіді сільських голів показали, що в 200 селах необхідно відкрити дошкільні заклади, у 81 – їдальню, кафе у 79 – відділення зв'язку і школу, у 77 – лікарняний заклад. В основному це села з населенням від 500 до 999 та 1000 і більше осіб. В окремих населених пунктах є для цього вільні приміщення.

IV. Висновки. Отже, в селах області погіршується соціальна інфраструктура, низький благоустрій житла, недостатня кількість робочих місць для можливого працевлаштування, все це призвело до природного скорочення населення, зменшення кількості жителів, збільшення міграції та криміногенних проявів.

Тому село потребує багатофункціонального розвитку. Крім сільськогосподарського виробництва, тут потрібно розмішувати і розвивати об'єкти промислового призначення, переробних і обслуговуючих галузей аграрного сектору економіки, сфери послуг, рекреації, охорони здоров'я, освіти, культури, відпочинку. Це дозволить поліпшити зайнятість населення, створить на селі сприятливе життєве середовище, як передумови ефективного господарювання, збереження селянства – носія української ідентичності та духовності [1,1-3,3].

Але без посилення державного управління сільськими територіями та їх розвитку, державної підтримки власного сільськогосподарського товаровиробника село буде приречене на дальшу деградацію.

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8.09.2005р. //Урядовий кур'єр: Орієнтир-№ 193. – 12 жовтня 2005р. – С-1-3.

2. Івано-Франківщина, Україна. Звіт за 2005р. Статистичний щорічник (За редакцією Колібровського М.М.). Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2006. – 61 Зс.

3. Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій //Матеріали до сьомих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 9-Ю листопада 2005року. – К.: УААН ННЦ. «Інститут аграрної економіки», 2005. – 80с.

4. Соціально-економічна характеристика сільських населених пунктів Івано-Франківської області. Ста-

тистичний збірник (За редакцією Костюк О.В.). Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2006. – 131с.

In the article the authors mark that in the villages of region, beginning with 1995p. there is the negative

tendency of permanent reduction of population, worsening of his age-old structure which behaves to the regressive type. The amount of working on a mud flow in agriculture diminished catastrophically, the amount of villages, which no certain establishments of social sphere are in, is multiplied.

Мальчик М.В.

РИНОК ПРАЦІ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ І ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

У статті висвітлено тенденції розвитку вітчизняного ринку праці, запропоновано заходи по підвищенню зайнятості, поліпшенню соціальної безпеки населення.

Ключові слова: ринок праці, соціальний захист, зайнятість, безробіття.

I. Вступ. Найважливішим чинником історичного розвитку людства і суспільного прогресу є праця. Саме результати праці визначають економічний рівень країни, регіону, підприємства і кожного суб'єкта господарювання

У системі ринкових відносин виникає і формується ринок праці, на якому безперервно здійснюється купівля-продаж робочої сили. Через унікальність ринку праці проблеми, що виникають на ньому, відрізняються різноманітністю і складністю. Для їх вирішення необхідне чітке розуміння інфраструктури ринку, причинно-наслідкових зв'язків між чинниками, що впливають на його формування і розвиток.

Не дивлячись на те, що вітчизняними і зарубіжними ученими (В. Павленко, Є. Панченко, Е. Лібановою, А. Добриніним, М. Долішнім, Л.Семів, Л. Шаульською, В. Романішиним, В. Юрченко) опублікована чимала кількість монографічних досліджень, навчальних посібників, у яких розглядаються різні аспекти теорії і практики формування ринку праці, питання подальшого його вивчення і розробки дієвих методів регулювання зайнятості, системи соціального захисту населення залишаються як і раніше актуальними.

II. Постановка завдання. Хоча в Україні спостерігається досить стійкий розвиток товарних ринків, проте ринок праці знаходиться

ся лише на етапі формування і становлення. 30 грудня 2005 р. Україна отримала статус держави з ринковою економікою. На сьогоднішній день унаслідок загострення ситуації у сфері зайнятості, викликаного недосконалістю правового забезпечення функціонування ринку праці, порушеннями працевлаштування чинного трудового законодавства, зростанням конкуренції, соціальна напруженість в суспільстві як і раніше залишається високою.

Першочергове завдання, що вимагає рішення на сучасному етапі, полягає в тому, щоб сформувати цивілізований ринок праці. Для цього необхідно досягти органічної ув'язки механізму регулювання ринку з широко розгалуженою і надійно діючою системою соціального захисту населення. Мета дослідження полягає у виявленні тенденцій, що склалися, на ринку праці, оцінці правового забезпечення розвитку трудових відносин на умовах гарантії соціального захисту всіх учасників трудового процесу і розробці дієвих заходів по підвищенню зайнятості, поліпшенню соціальної безпеки громадян.

III. Результати. Ринок праці, відповідно до загальноприйнятого визначення, — це система суспільних відносин, соціальних, зокрема юридичних, норм і інститутів, які забезпечують нормальне відтворення і ефективне використання праці, кількість і якість якого відповідним чином винагороджується [2].

У ринковій системі ринок праці займає центральне місце, оскільки формування і розвиток інших видів ринків (товарів і послуг, чинників виробництва, фінансових, інтелектуального продукту) безпосередньо пов'язані з трудовою діяльністю людини і є результатами цієї діяльності.

У реальності не існує такого єдиного ринку праці, в якому брали б участь абсолютно всі активні суб'єкти ринкової економіки. Зайнятість як основний елемент ринку праці не може забезпечуватися виключно дією ринкового механізму, бо продаж робочої сили є основним джерелом фізичного існування працівника.

В Україні менеджмент зайнятості здійснюється за допомогою розробки і реалізації державної політики зайнятості населення на загальнодержавному, регіональному і локальному рівнях. Законом України «Про зайнятість населення» (з подальшими доповненнями і змінами) визначені правові, економічні і організаційні основи зайнятості населення країни і його захисту від безробіття, а також соціальні гарантії з боку держави в реалізації громадянами права на працю.

Реалізацію державної політики зайнятості населення, професійної орієнтації, підготовки і перепідготовки, працевлаштування і соціальної підтримки тимчасово не працюючих громадян в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, здійснює державна служба зайнятості, діяльність якої контролюється Міністерством праці і соціальної політики України, місцевими державними адміністраціями і органами місцевого самоврядування.

Згідно статистичних даних протягом 2005 р. послугами державної служби зайнятості скористалися 2,9 млн. незайнятих трудовою діяльністю громадян, а за 6 місяців 2006 р. – 1,8 млн. осіб. З кожних 100 зареєстрованих безробітних 45 раніше займали робочі місця. Збільшення об'ємів зареєстрованого безробіття спостерігається майже у всіх регіонах країни, окрім міст Києва і Севастополя. Спостерігалася значна диференціація показника по регіонах – від 7,9 % у Тернопільській області до 0,4 % у г. Києві. У Рівненській області найвищий рівень безробіття (14,3 %) спостерігався в 2003 р.

Як і раніше, рівень зареєстрованого безробіття в сільській місцевості перевищує аналогічний показник жителів міської місцевості – 7,1 проти 2,5 %. Український рівень безробіття, розрахований за методологією СОТ, в даний час є найвищим серед країн ближнього зарубіжжя, таких як Польща, Литва, Латвія, і перевищує аналогічний показник країн Євросоюзу в 1,5–2 рази [3].

За досліджуваний період відбулося скорочення пропозиції робочих місць, що привело до збільшення навантаження незайнятого населення (на 1 вакансію претендувало 6 осіб).

За допомогою державної служби зайнятості в грудні 2004 г. було працевлаштовано 49,3 тис. осіб, що на 22,4 % менше, ніж в листопаді цього року і на 6,6 % менше в порівнянні з груднем 2003 г. Щодо загальної чисельності осіб, які перебували на обліку протягом грудня, чисельність працевлаштованих громадян склала 4,4 %, По регіонах найбільше значення цього показника спостерігалось в містах Києві (18,6 %) і Севастополі (10,7 %), Донецькій області (6,8 %), найнижче – в Чернігівській (2,2 %) і Тернопільській (2,3 %) областях.

З метою створення сприятливих політичних, фінансових, соціальних, законодавчих і організаційних передумов для життєвого самовизначення і самореалізації молоді в 2003 р. була розроблена і затверджена Верховною Радою України «Загальнодержавна програма підтримки молоді на 2004-2008 рр.». У ній відмічено гостроту проблем, пов'язаних з бідністю, безробіттям, насильством, відсутністю змістовного дозвілля у молодих людей. Всі ці чинники негативно впливають на молодь, яка є основним ресурсом у відтворенні трудового потенціалу країни.

Законами України «Про зайнятість населення» (ст. 5, п. 2) і «Про внесення змін до деяких законів України про забезпечення працевлаштування молоді» (№ 2429-IV від 1.03.2005 р.) передбачені додаткові гарантії зайнятості жінкам, що мають дітей у віці до 6 років; самотнім матерям, що мають дітей у віці до 14 років або дітей інвалідів; молодим громадянам України у віці від 14 до 28 років.

Для працевлаштування вказаних категорій громадян місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад з представлення центрів зайнятості встановлюють квоту робочих місць для підприємств (об'єднань), установ і організацій незалежно від форм власності і організаційних форм з чисельністю тих, що працюють більше 20 осіб для бронювання ними до 5 % загальної кількості робочих місць, зокрема з гнучкими формами зайнятості. У випадку, якщо на підприємстві скорочується чисельність або

штат працівників в кількості, що перевищує встановлену квоту, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад зменшують або взагалі не встановлюють квоти для цих підприємств.

До перспективних напрямів роботи служб зайнятості слід віднести організацію самозайнятості населення. В Україні самозайнятість почала розвиватися з 1998 р. і на сьогоднішній день має ряд переваг перед найманою працею. Організація власної справи дає людині можливість проявити свої якості і отримувати доходи залежно від кількості і якості вкладеної праці. Але самозайнятості властиві і негативні сторони. За оцінками експертів, з 100 нових підприємств (відкритих на умовах самозайнятості або мікробізнесу) 30 виявляються не конкурентоздатними і терплять банкрутство. Із закриттям підприємств збільшується кількість людей, що потребують адресної соціальної допомоги, що призводить до збільшення напруженості в суспільстві.

Знижує мотивацію безробітних до самозайнятості і розмір одноразової допомоги по безробіттю для організації підприємницької діяльності, якої найчастіше виявляється недостатньо для початку серйозного бізнесу. Тому частина бізнес-планів, які розробляються безробітними за підтримки центрів зайнятості, згодом не реалізується.

Аналіз тенденцій, що складаються останнім часом на ринку праці в Україні, свідчить про невідповідність професійно-кваліфікаційного складу незайнятих осіб наявним робочим місцям. А тому поглиблюється дисбаланс між пропозицією робочої сили і попитом на неї.

Для підвищення ефективності організації професійного навчання безробітних Міністерством праці і соціальної політики України, Державним центром зайнятості був виданий указ (№ 141 від 30.09.2004 р.) в якому відмічено, що при виборі напрямів навчання фахівців центрів зайнятості необхідно враховувати потреби працедавців з тією метою, щоб виключити утворення надлишку працівників певної спеціальності.

Але вирішення однієї проблеми може створити іншу. Ми маємо на увазі те, що не всі безробітні мають бажання навчатися пропонуваній професії, яка на ринку не є престижною. Згідно чинного законодавства гро-

мадяни мають право на працевлаштування і вибір місця роботи (ст. 4 Закону України «Про зайнятість населення»), при цьому примусення до праці не допускається. Отже, необхідно піднімати престижність професій, в яких існує реальна необхідність, проводити з цією метою освітню роботу серед молоді, інформувати вищі і професійно-технічні навчальні заклади про потреби регіонального ринку праці.

Відсутність узгодженості в роботі служб зайнятості, кадровій політиці суб'єктів господарювання регіону і планах навчальних закладів призводить до перевищення пропозиції певної робочої сили над попитом, зростання безробітних серед молоді, до проблем їх працевлаштування за фахом.

Ускладнює завдання менеджменту зайнятості на ринку праці України інтенсивність його змін, яка вимагає адекватного розвитку ринкової інфраструктури, створення єдиного інформаційного простору, постійного вдосконалення роботи центрів зайнятості на всіх рівнях менеджменту.

Разом з працевлаштуванням на постійній основі одним з напрямів соціального захисту незайнятого населення є організація суспільних оплачуваних робіт, які забезпечують тимчасове працевлаштування. Завдання організації такого виду робіт пов'язані не тільки з фінансовими і соціальними проблемами зайнятості, але і із задоволенням потреб суспільства в необхідних об'єктах, роботах і послугах, з охороною навколишнього середовища, розвитком інфраструктури територій.

Проте соціальний захист населення повинен мати під собою ґрунтовну фінансову базу. Мова йде про те, що на даний час заробітна плата більшої частини працюючого населення в Україні залишається на низькому рівні. Маємо ситуацію, коли працюючий українець, який отримує мінімальну заробітну плату, може відноситися до категорії бідних верств населення. Адже функції заробітної плати не виконуються. Діюча система зарплати позбавляє вітчизняних виробників стимулів інтенсивно і творчо працювати, здійснювати трудову діяльність на легальній основі.

Низькі доходи знижують купівельну спроможність, що відбивається на виробництві і зайнятості. В результаті скорочуються по-

даткові надходження, і відповідно ресурси, які направляються на вирішення соціальних проблем.

IV. Висновки. Дослідження стану ринку праці в Україні на сучасному етапі дозволяє зробити висновок про відсутність його повної сформованості у всіх елементах складної інфраструктури.

Оцінити ринок праці досить складно, оскільки в даний час немає чіткої картини того, яка його частина знаходиться під контролем держави, а яка – ні. Якщо в Росії, за оцінками деяких фахівців, під опікою держави перебуває близько 12 % ринку праці, а 78 % знаходиться поза сферою дії прямого державного регулювання, то в Україні тінізація відносин у сфері зайнятості перекриває рівні оцінок, які можна провести за показниками офіційної зайнятості і офіційного безробіття. А тому обґрунтована необхідність швидкого включення у міжнародні моніторингові програми інформаційного забезпечення досліджень зайнятості населення, наприклад в неформальному секторі економіки. МОП надає значну допомогу країнам в організації таких обстежень і бере активну участь в проведенні емпіричних досліджень. На думку фахівців, в Україні система ринку праці, система зайнятості, вітчизняна робоча сила не тільки дуже слабо діагностуються, але є абсолютно не готовими до структурних перетворень в економіці.

Завдання підвищення зайнятості повинні вирішуватися в тісному зв'язку з реформуванням системи оплати праці. Це забезпечує

не тільки гідний рівень життя людини, але і стимулювання до активної життєвої позиції, участь в трудовій діяльності і досягнення високих її результатів.

Для скорочення дисбалансу між пропозицією певної робочої сили і попитом на регіональних ринках централізованої зайнятості, на наш погляд, необхідно налагодити спільну роботу з навчальними закладами і працедавцями по вивченню потреб ринку праці з метою адекватного реагування на його динаміку. Соціальна політика держави повинна бути направлена не на подолання бідності (Указ Президента «Про Стратегію подолання бідності в Україні» видано ще в 2001 р.), а на її попередження шляхом скорочення безробіття і підвищення ефективної зайнятості працездатного населення, що повністю підтверджується світовою практикою.

1. Перехідна економіка: Підручник / В.М. Геєць, С.Р. Панченко, Е.М. Лібанова та ін. – К.: Вища шк., 2003. – 591с.

2. Долішній М., Садова У., Семів Л. Глобалізація та її регіональні виміри // Регіональна економіка. – 2002. – №3. – С. 18-23.

3. Юрченко В. В., Романишин В. О. Ринок праці України: Сучасний стан та шляхи реформування // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 6 (36). – С. 214-219.

4. Лизун М. Моделі економічного зростання світової та української економіки // Журнал європейської економіки. – 2006. – Том 5 (№2). – С.154-163.

This article deals with the growth's tendency of the domestic labour market. The measures of the employment's increase and improving of the population's social security were offered.

Матвійшин Є.Г.

КОМП'ЮТЕРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОГНОЗУВАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Описано підхід до побудови комп'ютерної моделі для прогнозу демографічної ситуації. Наведено результати використання моделі для прогнозу статеві-вікової структури населення. Визначено деякі соціальні та економічні проблеми, що пов'язані з демографічним розвитком в Україні.

Ключові слова: демографія, структура населення, моделювання, прогнозування, народжуваність, смертність.

I. Вступ. П'ятнадцять років незалежності України супроводжувалися значними змінами в усіх сферах життя суспільства. Економіка переживала періоди різких спадів та помірних підйомів, в політичній сфері з'являлися численні партії і блоки, представники яких займали важливі посади, приймаючи рішення та нормативно-правові акти. Узагальнений результат економічного стану країни протягом цих років може бути відтворений графіками зміни валового внутріш-

нього продукту або інших макроекономічних показників. Складніше відобразити результати соціального розвитку країни. Для цього деякими науковцями пропонуються показники розвитку соціальної інфраструктури, витрат бюджетних коштів на охорону здоров'я, структури сукупного доходу сімей тощо [1, 6-7; 2, 302,]. Згадані показники залежать від демографічної структури населення.

Демографічні прогнози для України на найближчі десятиліття є досить різноманітними, проте усі вказують на продовження тенденції зменшення кількості населення. Наприклад, на міжнародній науково-практичній конференції «Демографічний розвиток України та пріоритетні завдання демографічної політики» (жовтень 2005 р.) прозвучав прогноз, за яким у 2050 р. чисельність населення України може знизитись до 34,8 млн. осіб [3]. В іншому прогнозі говориться, що до 2050 р. населення України становитиме приблизно 25 млн. осіб [4]. Тому актуальною є проблема використання адекватної моделі для прогнозування демографічних процесів.

II. Постановка завдання. Прогнозування соціального розвитку країни залежить не лише від показників соціальної інфраструктури, а більшою мірою – від структури населення, яка склалася до цього. Пропонуємо виконувати оцінку перспектив соціального розвитку країни та окремого регіону на основі даних про природний рух населення, який, в основному, залежить від сформованого у попередні роки демографічного стану суспільства.

Мета дослідження – побудувати комп'ютерну модель, яка б опиралася на дані про демографічні характеристики населення і показники його відтворення, а також отримання з допомогою цієї моделі прогнозних даних про структуру населення на найближчі п'ятдесят років. Методи, які використовуються в дослідженні – статистичний аналіз, моделювання.

III. Результати. Початковою інформацією для моделювання взято статистичні дані про віковий і статевий склад населення України, зокрема – результати перепису населення 2001 року [5]. Такий підхід дозволив перевірити адекватність побудованої комп'ютерної моделі для наступних після перепису населення років.

Виходячи з того, що вікові групи в початковій інформації наведені з кроком 5 років, у моделі використано такий самий крок прогнозу. Він достатній для відстеження основних тенденцій у демографічній ситуації на період, прийнятий нами для прогнозу – п'ятдесят років.

Основними припущеннями прогнозної моделі є:

1. Прогнозна кількість народжених (КН) визначається, виходячи з середньої кількості дітей (ДЖ), яких народжує одна жінка дітородного віку. Очевидно, що у величинах коефіцієнта народжуваності (ДЖ) закладено, серед іншого, вплив сучасних процесів трудової міграції населення репродуктивного віку.

2. Народження дітей відбувається впродовж кроку спостереження (5 років) жінками, старшими 15 років. Виходячи з того, що кількість дітей, народжених жінками різних вікових груп, є різною, необхідно встановити відсоток новонароджених (ВН) для кожної групи. За даними про кількість дітей, народжених жінками різного віку, найбільше їх припадає на період 20-24 роки. Зокрема, 1000 українок, молодших 20 років, у 1986-1999 роках народжували 35-59 дітей, віком 20-24 роки – 93-170 дітей, віком 25-29 років – 55-111 дітей, віком 30-34 роки – 25-55 дітей [6]. Виходячи з цих даних, нами прийнято такі значення ВН для вікових груп:

$VH_{15-19} = 14\%$; $VH_{20-24} = 45\%$; $VH_{25-29} = 28\%$; $VH_{30-34} = 13\%$.

Тоді кількість новонароджених впродовж певного п'ятиріччя буде визначатися за кількістю жінок відповідних вікових груп в цей період:

$KH = ДЖ(КЖ_{15-19} \cdot VH_{15-19} + КЖ_{20-24} \cdot VH_{20-24} + КЖ_{25-29} \cdot VH_{25-29} + КЖ_{30-34} \cdot VH_{30-34})$.

3. Співвідношення між народженими хлопчиками і дівчатками визначено за статистичними даними і становить відповідно $VX=51\%$, $VD=49\%$. Тому їх кількість буде становити відповідно $KX=0,01 \cdot VX \cdot KH$ та $KD=0,01 \cdot VD \cdot KH$.

4. Прогнозна кількість померлих у кожній віковій групі (КП) визначається за кількістю населення кожної статі (КМ – кількість мужчин, КЖ – кількість жінок) цієї вікової групи та показником смертності для цієї групи (СМ, СЖ):

$KП = КМ \cdot СМ + КЖ \cdot СЖ$.

Значення показників смертності для вікових груп за статями (табл. 1) розраховані нами як середні значення за останні 10 років за даними, наведеними Качинським А.Б. [7].

Таблиця 1

Коефіцієнти смертності населення України за статтю та віком

№	Вікова група	Чоловіки	Жінки
1	0 4	3,77	2,82
2	5 9	0,59	0,35
3	10 14	0,54	0,30
4	15 19	0,70	0,58
5	20 24	1,64	0,73
6	25 29	2,71	0,94
7	30 34	3,62	1,23
8	35 39	5,10	1,80
9	40 44	7,17	2,78
10	45 49	10,47	4,33
11	50 54	14,94	6,51
12	55 59	21,13	9,82
13	60 64	29,18	15,00
14	65 69	39,81	24,02
15	70 74	55,51	39,93
16	75 79	77,78	69,06
17	80 84	112,44	117,39
18	85 89	175,15	219,68

Джерело: розраховано автором за <http://redhat9.niss.gov.ua/book/Kachin/2-5.htm>

Дослідники прогнозують поступове зростання показника народжуваності. На основі аналізу прогнозів науковців [8] нами прийнято для моделі коефіцієнти народжуваності (ДЖ) в рамках від песимістичних до оптимістичних оцінок (табл. 1).

Коефіцієнти народжуваності, взяті для побудови моделі

Роки	2010	2020	2030	2040	2050
Оптимістичні	1,4	1,6	1,8	2,0	2,2
Песимістичні	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1

Результати комп'ютерного моделювання отримано у вигляді статеві-вікової структури населення України на період до 2050 року з кроком п'ять років. На рис. 1 наведено цю структуру у вигляді торнадоподібної діаграми станом на 2050 рік за песимістичним сценарієм дітонородження (загальна чисельність населення – 25,8 млн. осіб), на рис. 2

– за оптимістичним сценарієм (загальна чисельність населення – 33,5 млн. осіб).

Рис. 1. Статеві-віковий склад населення України у 2050 р. за песимістичним прогнозом

Рис. 2. Статеві-віковий склад населення України у 2050 р. за оптимістичним прогнозом

Таблиця 1

Результати моделювання показують, що структура населення значно зміниться. Так, частка осіб пенсійного віку (за умови, що пенсійний вік залишиться на сучасному рівні) наблизиться до 30% за оптимістичним сценарієм і до 40% – за песимістичним. Сьогодні частка осіб пенсійного віку становить приблизно 29% (у 1990 р. – 21,3%). Частка осіб,

молодших за працездатний вік, становитиме 17% за оптимістичним сценарієм і 8% – за песимістичним; зараз цей показник становить приблизно 17% (у 1995 р. – 22%) [9]. Кількість населення вікових груп понад 50 років за оптимістичним і песимістичним прогнозом збігаються. Це пояснюється тим, що на чисельність цих вікових груп у моделі має вплив лише коефіцієнт смертності, а для молодших вікових груп – ще й коефіцієнт народжуваності, який є різним для песимістичного і оптимістичного прогнозу.

Дослідження частки дітей шкільного віку показало хвилеподібну динаміку зміни цього показника із загальною спадною тенденцією як за оптимістичним (лінія з ромбами), так і за песимістичним (лінія з квадратами) сценаріями (рис. 3).

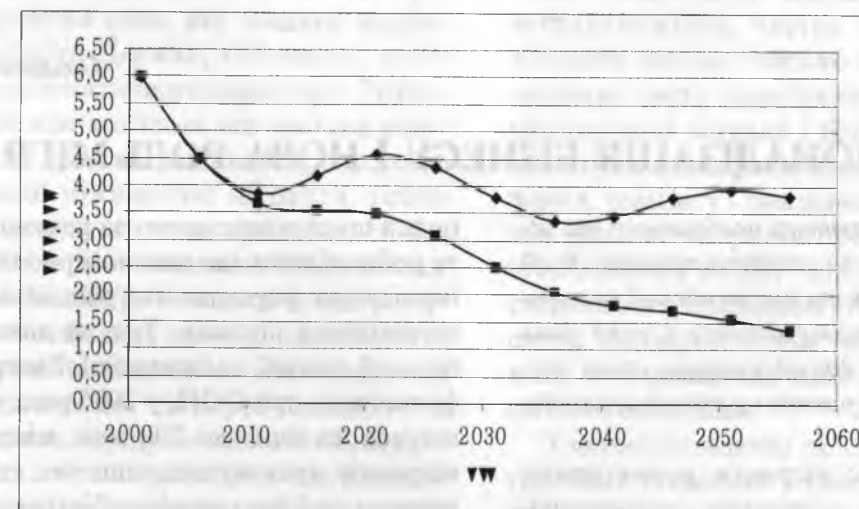

Рис. 3. Прогноз чисельності дітей шкільного віку

IV. Висновки. Комп'ютерне моделювання дозволяє отримувати прогнозні дані щодо структури населення. Їх необхідно враховувати у плануванні розвитку вітчизняних систем освіти, охорони здоров'я, спорту. Зокрема, видно, що в найближче десятиліття навіть за оптимістичним сценарієм різко зменшиться кількість учнів і потенційних вступників до вищих навчальних закладів. Далі відбудеться деяке зростання цього показника до 2020 р., а потім знову спад – до 2030-х років. Відповідно до цього буде змінюватися нормативна чисельність вчителів і науково-педагогічних працівників, лікарів-педіатрів та інших працівників, діяльність яких стосується роботи з молоддю.

Результати аналогічного комп'ютерного моделювання на рівні регіонів можуть бути враховані під час розробки планів соціально-економічного розвитку областей, для підготовки пропозицій щодо обсягів державного замовлення на підготовку фахівців відповідних спеціальностей (лікарів, вчителів тощо).

Саме по собі зменшення населення може не бути проблемою, бо глобалізаційні процеси і науково-технічний прогрес призводять до скорочення робочих місць. Прогнозується, що для функціонування світової економіки в цьому столітті достатньо буде 20% населення [10]. Важливо, щоб не втратився національний суверенітет України і не зростали соціальні проблеми, пов'язані з майбутньою демографічною ситуацією. На фоні

зменшення кількості корінного населення України має серйозне підґрунтя гіпотеза прибуття до нашої держави афро-азіатських іммігрантів подібно, як це відбувається у західноєвропейських країнах. Притік іммігрантів може стати неконтрольованим, якщо не буде проводитися виважена міграційна політика. Процеси охорони кордонів та репатріації нелегальних мігрантів повинні стати питанням державної безпеки країни. Необхідно забезпечити збереження національного соціального капіталу та ментальності.

Напрямок подальших досліджень буде прогнозування розвитку демографічної ситуації в розрізі статевих та вікових складу населення для окремих регіонів України.

1. Держане регулювання розвитку соціальної інфраструктури населених пунктів. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 112с.

2. Базилевич А. Державне управління охороною здоров'я на сучасному етапі // Актуальні проблеми реформування державного управління в Україні: Матеріали щорічної науково-практичної конференції (20 січня 2006р.). – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2006. – Ч.1. – с.301-3005.

3. Собуцький С. У 2050 році чисельність населення України може знизитись до 34,8 мільйона осіб. Прогноз українських демографів // <http://dialogs.org.ua/ru/material/full/5/4446>

4. ООН: В Украине и России стремительно сокращается население // http://www.vecherniy.kharkov.ua/index_print.php?Division=society&id=195

5. Результати перепису населення України 2001 року // <http://ukrcensus.gov.ua/results/general/permanent/>

6. Населення України // <http://demograph.iatp.org.ua/ustatl.htm>

7. Качинський А.Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення // <http://redhat9.niss.gov.ua/book/Kachin/2-5.htm>

8. Концепція демографічного розвитку на 2005–2015 роки. схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2004 р. № 724-р // www.rada.gov.ua

9. Всеукраїнське об'єднання організацій роботодавців галузі охорони здоров'я Української Федерації громадських організацій сприяння охороні здоров'я громадянського суспільства

<http://www.ufoz.ukrmed.info/articles.php?lng=ua&pg=116&st=3>

10. Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западная глобализация: атака на процветание и демократию / Пер. с нем. – М.: Издательский дом «Альпина», 2001. – С.52-53.

An approach to computer model construction for prognosis of demographic situation is described. The results of usage of the model for prognosis of sex-age ratio structure of population are presented. Some social and economic problems, connected with demographic development in Ukraine are determined.

Ольшевська І.П.

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ БІЗНЕСУ І НОВА РОЛЬ МІГРАНТІВ

У статті визначаються особливості та основні риси сучасних міграційних процесів. В ній аналізується сутність та тенденції розвитку транснаціоналізму бізнесу і нова роль мігрантів. Також досліджується вплив грошових переказів мігрантів на економіку країн.

Ключові слова: міграція, ринок праці, транснаціоналізм мігрантів, транснаціональні зв'язки, грошові перекази.

І.Вступ. Трудова міграція почала відігравати зростаючу роль у другій половині ХХ ст., на відміну від періоду індустріалізації, коли переважали постійні переміщення, переважно, до традиційних країн-реципієнтів (США, Канада, Нова Зеландія). Інтернаціоналізація економік, з одного боку, та нерівномірність економічного розвитку країн, з іншого, привели до того, що міграція праці набула безпрецедентного соціально-економічного і політичного значення у сучасному світі, трансформувавшись тим самим у глобальний феномен. В результаті інтенсивної розбудови світового ринку праці країни, які ще не досягли високого рівня економічного і технологічного розвитку, отримують можливість активної участі у міжнародному

поділі праці в основному за рахунок експорту робочої сили, що закономірно має своїми наслідками формування транснаціональних міграційних потоків. Так, за даними Глобальної комісії з міжнародної міграції, яка функціонує при ООН, у 2005 році у світі налічувалось близько 200 млн. міжнародних мігрантів, враховуючи лише тих, які жили за межами свої батьківщини більше року. Для порівняння, ця кількість мігрантів еквівалентна чисельності усього населення такої країни, як Бразилія [1, 83]. У таких умовах, на нашу думку, є очевидним, що в майбутньому дія факторів, які впливають на міжнародну міграцію, буде посилюватись, враховуючи відмінності у демографічній ситуації та розподілі доходів (поглибленні макроекономічної нерівності) між різними державами світу. Адже структура міграції і напрями руху міграційних потоків передусім визначаються різницею в доходах, а також політичними і демографічними чинниками.

Багато економістів, таких як М.Аніл, С.Вертовек, Л.Голдрінг, Р.Гоурічарн, П.Казініч, Дж.Моленкофф, М.Сміт, М.Уотерс, Т.Фойст, А.Портес, Л.Гарнізо, П.Ландольт, Дж.Солт, Дж.Кларк в своїх роботах досліджували транснаціоналізм мігрантів.

II. Постановка завдання. Цілями даної статті є дослідження сучасних тенденцій міграційних процесів з урахуванням посилення транснаціоналізму мігрантів. Методологічна база дослідження складає історично-логічний та системний підходи, метод економічного аналізу, наукової абстракції, індукції та дедукції тощо.

III. Результати. В умовах сучасних глобальних трансформацій поряд із диверсифікацією міжнародних ринків товарів, послуг і капіталу все більшого значення у контексті транснаціоналізації бізнесу набуває формування інтернаціональних ринків робочої сили із визначальною для них роллю мігрантів. Національні ринки праці все більше втрачають свою замкнутість, між ними виникають транснаціональні потоки та переміщення робочої сили, які, завдяки відкритості економіки Держав, набувають постійного та систематичного характеру. Трудова міграція між країнами все частіше розглядається як трансміграційний процес, оскільки сучасні міжнародні мігранти, тобто люди, які докинули межі країни свого народження (за визначенням Організації Об'єднаних Націй) розвивають та підтримують сімейні, соціальні, економічні, політичні та організаційні відносини незалежно від країни походження чи перебування. А їх власні інтереси, передусім економічні, характеризуються певною двоїстістю, яка полягає у необхідності забезпечення матеріальних і духовних потреб як у країні міграції, так і на батьківщині.

Транснаціональні зв'язки, які здійснюються міжнародною спільнотою мігрантів, у науковій літературі описуються як «п'ять Т»: трансферти (грошові перекази та пожертвування), торгівля, транспорт, телекомунікації, туризм. До форм прояву транснаціоналізму також відносяться: участь мігрантів у політиці країн походження, підприємництво, передача знань тощо [2, 50]. У доповіді Міжнародного інституту дослідження миру (PRIO) «Перекази мігрантів та кооперація у розвитку» (м. Осло, 2005 р.) подається таке узагальнене визначення категорії транснаціоналізму: «транснаціоналізм – це процес, за посередництвом якого мігранти зосереджують та підтримують соціальні зв'язки і відносини, що поєднують їх разом у країнах походження та перебування» [3, 80].

У доповіді фахівців та експертів Фонду населення ООН (UNFPA) «Міжнародна міграція та цілі розвитку на тисячоліття» (2005 р.) акцентується увага на таких характеристиках сучасної моделі глобальної міграції. По-перше, спостерігається швидке зростання кількості мігрантів у високорозвинених державах світу відносно таких, які розвиваються. По-друге, висока концентрація чисельності мігрантів притаманна невеликій кількості країн (три чверті мігрантів зі всього світу знаходяться у 28-ми країнах, а кожен п'ятий перебуває у США). По-третє, близько трьох відсотків населення світу офіційно вважаються міжнародними мігрантами (із них більша частина припадає на країни, які розвиваються). По-четверте, існує стійка тенденція до збільшення чисельності мігрантів-жінок, частка яких у загальній кількості складає близько 49%. По-п'яте, усі держави світу перебувають під впливом міжнародної міграції і більшість з них можуть бути класифіковані як країни «походження, транзиту і призначення» [4, 3]. Отже, міжнародна міграція представляє собою інтегральний аспект глобального процесу економічних, соціальних і технологічних зрушень, віддзеркалюючи тим самим можливості та перспективи майбутнього розвитку світової економіки.

З метою виявлення об'єктивних і довгострокових тенденцій в еволюції розглянемо чисельність та питому вагу (відносно населення) міжнародних мігрантів в основних країнах їх перебування за період 1910-2000 рр. (табл. 1).

Наведені статистичні дані щодо чисельності міжнародних мігрантів в основних країнах їх перебування, таких як Австралія, Канада, Нова Зеландія, США (традиційні країни міжнародної міграції), Аргентина і державах Західної Європи дозволяють зробити висновок, що після відносно стабільного періоду міжнародної міграції, який охоплює 1910-1960-ті рр., починаючи із 1970-х рр., інтенсивність міграційних потоків у світі значно посилилась. Про це, зокрема, свідчать показники кількості та питомої ваги мігрантів відносно населення станом на 2000 р. та у порівнянні із 1960 р.

В процесі міжнародної міграції трудових ресурсів за кордон переміщується особливий товар – робоча сила. Його принципова

Таблиця 1

Чисельність міжнародних мігрантів в основних країнах їх перебування

Країни (групи країн)	1910 рік			1930 рік			1960 рік			2000 рік		
	Населенн млн. чол	Мігранти млн. чол	% мігрант до населен	Населенн млн. чол	Мігранти млн. чол	% мігрант до населен	Населенн млн. чол	Мігранти млн. чол	% мігрант до населен	Населенн млн. чол	Мігранти млн. чол	% мігрант до населен
Австралія	4,46	0,79	17,7	6,63	0,36	5,4	128	1,70	16,6	19,15	4,71	24,6
Канада	7,21	1,59	22,0	10,38	2,31	22,2	191	2,77	15,4	30,77	5,83	18,9
Нова Зеландія	1,01	0,31	30,3	1,53	0,77	5,0	2,37	0,33	14,1	3,78	0,85	22,5
США	91,97	13,52	14,7	121,78	14,20	11,6	181,16	9,74	5,2	285,00	34,99	12,2
Аргентина	7,89	2,36	29,9	10,92	2,83	25,9	20,62	2,62	12,7	37,07	1,42	3,8
Західна Європа	143,1	3,35	2,30	150,8	4,23	2,7	159,0	7,00	4,6	183,50	18,84	10,3

Джерело: [5, 105].

– включаючи лише Бельгію, Францію, Німеччину, Італію, Люксембург, Швейцарію.

відмінність від інших товарів полягає в тому, що він сам виступає фактором виробництва інших товарів. Країни, які експортують робочу силу, як правило, отримують своєрідну оплату за такий експорт у вигляді грошових переказів як «частини заробітку робітників-міжнародних мігрантів, який ті надсилають із країни перебування до країни походження» [6, 3]. Так, свого часу, зокрема протягом періоду 1950-1960 рр., як впливає із досліджень К.Мелліна, грошові перекази мігрантів відіграли важливу роль в економічному становленні таких країн, як Греція, Португалія, Іспанія та Югославія [7]. Протягом останнього десятиріччя, за даними Світового банку, обсяги грошових переказів міжнародних мігрантів збільшились майже удвічі і станом на 2005 р. склали величину, еквівалентну 167 млрд. дол. [8, 160].

В цілому в умовах надлишкової пропозиції праці у багатьох державах світу експорт робочої сили сприяє зниженню рівня безробіття, поліпшенню їхнього платіжного балансу за рахунок надходження грошових коштів із-за кордону. Вважається також, що фактичні обсяги коштів, які переказуються, в тому числі по неофіційних каналах, є набагато більшими, ніж декларується.

Згідно з даними Міжнародної Організації Міграції [25, 12], у 2003 р. загальний обсяг грошових переказів мігрантів у країни, які розвиваються, складав 142,1 млрд. дол. (у той час, як у 1980 р. їх сума була рівною 18,4 млрд. дол.). Середньорічний індекс зростання грошових переказів, якщо порівнювати періоди 1975-1979 рр. та 1998-2003 рр., складає більше 12 одиниць. У свою чергу, у 2004 р. величина переказів у країни, які розвиваються, порівняно із 2001 р., збільшилась на 66%, а у 2005 р., за попередніми оцінками Світового банку, – на 73%. У структурі найбільша питома вага грошових операцій, пов'язаних із перерахуванням грошових коштів до країн-експортерів робочої сили, припадає на держави із доходом, меншим за середній (згідно із класифікацією Світового банку) і складає 52,7%. За цією групою країн слідує держава із низьким доходом (27,0%) і держави з доходом, вищим за середній (20,3%). Розглядаючи розподіл грошових переказів у контексті регіонів, слід зазначити, що найвища їх частка характерна для держав Східної Азії та Океанії і Латинської Америки та Карибів (разом близько 51%).

Якщо оцінювати співвідношення грошових переказів мігрантів до країн, які розви-

ваються і промислових держав світу, то отримаємо такі показники: 1990 р. – 0,83, 1995 р. – 1,32, 2000 р. – 1,87, 2005 р. – 2,55. Таким чином, спостерігається тенденція до нарощення інтенсивності фінансових операцій, пов'язаних із переказом грошових коштів, саме до країн, які розвиваються (не дивлячись на одночасне зростання вихідних грошових переказів із цих держав). Така тенденція, за оцінками багатьох фахівців, буде збережена і в майбутньому. І важливу роль при цьому, як стверджують американські економісти А.Малдонадо та А.Робелло, відіграватиме приватний фінансовий сектор економіки високорозвинених держав, стимулюючи відповідні грошові трансфери мігрантів. Так, згідно із розрахунками вчених, лише у 2001 р. банки та різноманітні трансферні агентства, як оплату за переказ грошових коштів, отримали 12 млрд. дол.

[9, 25]. За іншими даними, відома міжнародна система грошових переказів Western Union сама переміщує щорічно більше 35 млрд. дол., заробляючи при цьому близько 4 млрд. дол. [10].

Грошові перекази мігрантів представляють собою найважливіше джерело фінансових ресурсів країн, які розвиваються, після прямих іноземних інвестицій, хоча фактично у багатьох з них кошти, які переказуються, перевищують обсяги ПП, валютні надходження від експорту товарів і послуг та розміри зовнішньої фінансової допомоги. Незважаючи на той факт, що основними реципієнтами грошових переказів є великі держави, менші країни отримують більшу їх величину відносно національного обсягу ВВП.

Так, найбільші суми переказів станом на 2004 р. надходили до таких держав, як Індія, Китай, Мексика, Філіппіни, Марокко, Пакистан, Єгипет. Багато країн, які розвиваються, використовують майбутні потоки переказів в якості забезпечення, або гарантії, при отриманні позикових коштів на міжнародному ринку капіталу. Таким чином, грошові перекази міжнародних мігрантів є важливим та стабільним джерелом зовнішнього фінансування країн, які розвиваються. Серед високорозвинених держав світу найбільші обсяги грошових переказів мігрантів характерні для Франції, Іспанії, Бельгії, Німеччини, Великобританії, що має місце унаслідок відкритості ринків робочої сили цих країн та

вільного доступу на них міжнародних мігрантів.

Якщо оцінювати найбільші країни-світові реципієнти грошових переказів мігрантів відносно їхнього ВВП, то найбільша частка цих коштів припадає на такі малі країни, як Тонго, Молдова, Лесото, Гаїті. В цілому, переказ грошових коштів є важливим різновидом транснаціональної практики міжнародних мігрантів, вигоду від якої отримують усі держави світу незалежно від ступеня їх соціально-економічного розвитку.

Позитивна роль грошових переказів мігрантів підтверджується і в існуючих наукових працях за такими ключовими функціями, які вони (перекази) виконують. По-перше, грошові перекази здатні чинити вагомий антициклічний вплив на ділову активність у країнах, так як не прив'язані до динаміки інвестицій. Так, на прикладі таких держав, як Греція, колишня Югославія і Туреччина доведено, що коливання ділової активності чи рівня заробітної плати у країні перебування статистично більшою мірою пояснюються зміною кількості робітників-мігрантів і обсягів надісланих ними переказів та іншими демографічними факторами, ніж коливаннями норми заощаджень чи норми прибутку. Крім того, грошові перекази виконують функцію соціального страхування домашніх господарств у випадку неочікуваних зовнішніх шоків. В іншому дослідженні, яке було проведено фахівцями Міжнародного валютного фонду П.Гільяно та М.Різаранз і охоплює більше 70 держав, які розвиваються, з аналізом відповідних статистичних даних за період 1975-2002 рр., доводиться, що грошовим переказам мігрантів властива більша проциклічність у випадку меншого ступеня фінансового розвитку країни [11; 12; 13, 30].

По-друге, грошові перекази є важливим чинником скорочення рівня бідності населення. Так, із емпіричних досліджень Дж. Пейджа та Р.Адамса, які охоплюють 74 країни світу, які розвиваються (із низьким та середнім рівнем доходу), слідує, що в середньому десятивідсоткове збільшення кількості міжнародних мігрантів відносно населення держави приводить до скорочення рівня бідності на 1,9%. Подібним чином, десятивідсоткове зростання частки грошових переказів по відношенню до ВВП своїми на-

слідками матиме зменшення бідності на 1,6% (або кількості людей, які живуть менше, як за один долар в день) [8]. Таким чином, міграція представляє собою досить дієвий ендогенний механізм боротьби із бідністю, який не потребує прикладання особливих зусиль із боку держави.

По-третє, грошові перекази, сприяючи нарощенню національного рівня споживання, часто відіграють роль стимулятора економіки держав, мультиплікативно генеруючи збільшення сукупного виробництва. У більшості Центральноамериканських країн свого часу завдяки грошовим переказам міжнародних мігрантів рівень доходу на душу населення збільшувався від 7 до 14%. За оцінками багатьох спеціалістів, мігранти, повертаючись на свою батьківщину, привозять із собою заощаджень на таку саму суму, яку вони вже переказали до країни. Так, як було досліджено С.Дастменом та О.Кірчхампом, заощадження мігрантів, які повертаються на свою батьківщину, є важливим фінансовим джерелом для заснування ними невеликих підприємств. Вчені виявили, що 50% із певної вибірки турецьких емігрантів, які поверталися з Німеччини, упродовж чотирьох років із моменту повернення засновували малі підприємства на кошти, які були зароблені за кордоном [14, 15].

В результаті формування стійких міграційних потоків на ринках міжнародних мігрантів формуються так звані транснаціональні міграційні мережі, які сприяють зниженню витрат та ризику, пов'язаних з міграцією, та підтримують міграційний потік. Так, для африканських мігрантів вже стало традицією фінансувати кошти в економічних розвинутих країнах їхнього походження. Одна із таких мереж – *Reseau des Associations de Developpement de la Valee du Fleuve Senegal*, яка об'єднує мігрантів з Сенегалу, Малі та Мавританії та офіційно зареєстрована у Франції, займається фінансуванням у себе на батьківщині проектів будівництва мечетей, шкіл, оздоровчих центрів та гідротехнічних споруд. За подібним принципом функціонує інша мережа мігрантів – *Gidimaha Jikke Association* – організація іммігрантів з малійського регіону Кай (Kaye) із теперішнім місцем проживання у *Seine-Saint-Denis* (Франція). Члени цієї мережі займаються поліпшенням інфраструктури, зокрема будівництвом транспортних доріг.

Світовий досвід показує, якщо держава, яка традиційно відносилась до країн-донорів міжнародних мігрантів, активно долучається до глобалізаційних процесів – наприклад, через активне інвестування міжнародного капіталу, створення на її території великих транснаціональних корпорацій, офшорних зон і т.д. – то ця країна починає притягувати до себе трудові ресурси сусідніх держав і таким чином перетворюється у реципієнта мігрантів. Так трапилося у багатьох державах, економіка яких почала інтенсивно розвиватися у 1980-1990-х рр. або завдяки вкладенням транснаціонального капіталу у промисловість та сільське господарство (країни Південної Європи), або видобутку нафтових ресурсів (Кувейт та інші нафтовидобувні країни Близького Сходу), або розбудові високотехнологічних секторів (Південна Корея, Малайзія, Сінгапур, Тайвань).

Розрахунки також показують, що валютна ефективність експорту робочої сили принаймні у п'ятеро перевищує валютну ефективність товарного експорту. Виходячи з цього, багато країн, таких як Єгипет, Пакистан, Індія та ін. створили у себе експортну спеціалізацію по трудових послугах, яка є стабільним джерелом валютних надходжень держави. Самі ж мігранти стали новим ринком, який стимулює експорт із рідних країн і діловою спільнотою, що імпортує необхідні товари на батьківщину. Так, за оцінками Д.Голда 10%-не зростання кількості іммігрантів, наприклад, у США, збільшує експорт у країни походження на 4,7%, а імпорт – на 8,3% [16, 308]. Такі дослідники, як Д.Вагнер, К.Хед і Дж. Райс у своїй роботі «Імміграція і торгівля Канади» (2002 р.) розраховували, що в середньому кожен новий іммігрант до Канади збільшує експорт своєї країни на 312 дол., а імпорт – на 944 дол. [17, 511]. Національні страви, напої, музика стають предметами споживання багатьох іммігрантських спільнот, особливо таких, які проживають в етнічних анклавах, стимулюючи тим самим попит на товари і послуги, які пропонуються країною походження.

Більше того, багато високорозвинених держав світу для підтримання існуючого рівня виробництва змушені використовувати іноземну робочу силу. Так, великі сучасні транснаціональні корпорації Німеччини, які зайняті у галузі автомобілебудування, вико-

ристовують на своїх конвеєрах до 80% турецьких робітників. У будівництві та готельному господарстві Швейцарії майже 100% персоналу – іноземці (із Італії, колишньої Югославії та інших країн), а у більшості як швейцарських, так і нью-йоркських клінік молодший медичний персонал – із Південно-Східної Азії [18, 105]. Крім того, питома вага іноземців у складі робочої сили багатьох високорозвинених країн досить значна і має тенденцію до зростання. Також існує ціла низка формальних механізмів, через які бізнес-діаспора сприяє міжнародній торгівлі та інвестиціям. До них можна віднести: по-перше, ділові мережі діаспор, такі як Південноафриканська діаспорна мережа (SADN), Ліванська ділова мережа (LBN), Індійська професійна асоціація силіконової долини (SIPA); по-друге, торговельні палати, орієнтовані на діаспори, такі як Федерація індійських торгово-промислових палат (FICCI), Карибська американська торгово-промислова палата (CACCI); по-третє, урядові агентства сприяння інвестиціям діаспор – Індійський інвестиційний центр (PIC), Вірменське агентство розвитку (ADA).

Україна стала учасником міжнародного ринку мігрантів лише на початку 1990-х рр. До цього часу, в період існування командно-адміністративної економіки, населення СРСР приймало мінімальну участь у процесах міжнародної трудової міграції. Вїзд до зарубіжних країн та вїзд із-за кордону були строго регламентовані державою. Радянські спеціалісти, як відомо, виїжджали на роботу за кордон по трудових контрактах і, в основному, до країн «третього світу», які декларували прагнення розвиватися соціалістичним шляхом, а організація процесів міжнародної міграції здійснювалась виключно відповідними державними органами. В період перебудови економіки нашої держави, із розвалом СРСР та переходом на ринкові засади господарювання процеси міжнародної трудової міграції значною мірою інтенсифікувалися. Тому на сучасному етапі економічного розвитку Україна є як країною-донором, так і реципієнтом міжнародних мігрантів.

Характерною рисою участі України у процесах міжнародної трудової міграції є, здебільшого, пасивна роль держави в регулюванні цих процесів. Як наслідок цього, ве-

лика кількість українців за кордоном та іноземних робітників у нашій державі перебувають на нелегальних засадах. Так, в Україні не створені ефективні механізми використання переваг від міжнародної міграції робочої сили, що унеможливорює отримання економічного ефекту у вигляді надходження легальних валютних коштів в національну економіку як від фірм-посередників, так і грошових переказів самих мігрантів на батьківщину.

IV. Висновки. Можливо зробити наступні висновки, що в умовах перманентного нарощення міжнародних міграційних потоків, як очевидного аспекту процесу глобалізації світової економіки, зростаюча кількість мігрантів, які залишають свою батьківщину у пошуках кращого місця роботи і задоволення своїх матеріальних потреб, є важливим чинником ендогенного механізму забезпечення стійкого економічного розвитку країн. У такому випадку високорозвинені держави-реципієнти іноземної робочої сили за чітко наявної тенденції до старіння свого населення отримують можливість поповнення власних трудових ресурсів, а країни-донори, які розвиваються, – за рахунок грошових переказів стимулювати національний рівень споживання та інвестицій. Процеси формування та розвитку діаспори за кордоном та можливість підтримувати ефективні зв'язки між спільнотами мігрантів здатні активно сприяти міжнародному обміну знаннями, за допомогою інвестицій мігрантів зумовлювати розвиток підприємств малого та середнього бізнесу і збільшувати обсяги грошових переказів, міжнародної торгівлі, прямих зарубіжних інвестицій.

1. Report of the Global Commission on International Migration 2005 (October): Migration in an interconnected world: new directions for action. – Washington: Global Commission on International Migration, 2005. – 88 p.

2. Глуценко Г. Транснаціоналізм мігрантів и перспективи глобального развития // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – №12. – С. 50-57.

3. PRIO Report 2005 (I): Migrant remittances and development cooperation. – Oslo: International Peace Research Institute, 2005. – 89 p.

4. International migration and the millennium development goals / Selected Papers of the UNFPA Expert Group Meeting. – Marrakech (Morocco): United Nations Population Fund, 2005 (11-12 May). – 251 p.

5. World Economic and Social Survey 2004: International Migration. – New York: United Nations, 2004. – 240 p.

6. Shivani Puri, Tineke Ritzema. Migrant Worker Remittances, Micro-finance and the Informal Economy: Prospects and Issues // International Labour Organization, Working Paper №21. – 2001. – 36 p.

7. Mellyn Kevin. Worker Remittances as a Development Tool: Opportunities for the Philippines // Asian Development Bank. – 2003.

8. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0,,contentMDK:20648762~pagePK:64257043~piPK:437376~theSitePK:460700,h tml>

9. Maldonado A., Robeldo A. Sending money back Home // The McKinsey Quarterly. – 2002. – No. 4. – Pp. 24-26.

10. The Wall Street Journal. – 2005. – No. 29. – November. – P. C4.

11. Kapur Devesh. Remittances: The New Development Mantra? / Paper prepared for the G-24 Technical Group Meeting. – 2003. – August (25). – Pp. 14-15.

12. Swamy Gurushi. International Migrant Workers' Remittances – Issues and Prospects // World Bank Staff Working Paper No. 481. – 1981. – August. – 36 p.

13. Giuliano Paola, Ruiz-Arranz Marta. Remittances, Financial Development, and Growth // IMF Working Paper 05/234. – 2005. – December. – 37 p.

14. Koc I., Onan I. The impact of remittances of international migrants on the standard of living of the left-behind families in Turkey / Cited in DESA. – Op. cit. – 2004.

15. Dustmann C., Kirchamp O. The Optimal Migration Duration and Activity Choice after Re-Migration // IZA (Bonn: Institute for the Study of Labor) Discussion Paper 266. – 2001. – 47 p.

16. Gould D. Immigrant Links to the Home Country: Empirical Implications for U.S. Bilateral Trade Flows // Review of Economics Statistics. – 1994. – V. 76. – № 2. – Pp. 302-316.

17. Wagner Don, Head Keith, Ries John. Immigration and the Trade of Provinces // Scottish Journal of Political Economy. – 2002. – No. 49. – Pp. 507-25.

18. Galbraith J.K. The Nature of Mass Poverty. – L: N.Y., 1993.

In the article the main characteristics and features of the migration process are determined. It analyses essence and core tendencies of development of business transnationalization and new role of migrants. Also the influence of money transfers of migrants on the national economy is considered.

Коваль Л.А.

ТРУДОВА АДАПТАЦІЯ ЖІНОЧОЇ МОЛОДІ НА РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ГЕНДЕРНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ СЕГРЕГАЦІЇ

В статті проаналізовано фактори впливу на процеси професійної адаптації жіночої молоді в умовах ринку праці, пропонуються шляхи та заходи впровадження державної політики в сфері зайнятості та оплати праці, спрямовані на розширення вибору професій жінок, усунення будь-яких проявів професійної сегрегації.

Ключові слова: конкурентноздатність на ринку праці, економічна дискримінація, професійна сегрегація, адаптація до соціально – економічних змін, зайнятість, безробіття, нелегальна праця за кордоном, гендерний паритет на ринку праці.

I. Вступ. Конкуренція на ринку праці змушує професійні можливості жінок, особливо молоді, вона зумовлена нерівними позиціями чоловіків та жінок щодо можливостей доступу до праці. О.А. Грішнова зазначає, що „...Поняття конкурентоспроможності громадян на ринку праці розглядається як сукупність характеристик, які визначають порівняльні позиції конкретного працівника

на цьому ринку і дозволяють йому претендувати на здобуття певних вакансій...” [4; 254]. Проте, молоді жінки з високим професійно – освітнім рівнем не завжди отримують належну роботу, а змушені погоджуватися на роботу менше оплачувану, менше престижну, нижчої кваліфікації, без кар’єрного росту. Українські жінки є досить активними у професійній діяльності. Жінки України традиційно вважаються одними із освічених у Європі. Гендерна рівність прав у доступі до освіти дозволяє отримати її жінкам у навчальних закладах усіх категорій та рівнів, за різними спеціальностями.

Рівень зайнятості жінок у 2004 році склав 52,5 %, що вважається високим за європейськими нормами, хоча спостерігається динаміка погіршення як якісних, так і кількісних характеристик їх зайнятості. Також вважається, що українська жінка легше адаптується до складних економічних та ринкових змін, що є наслідком більш ранньої соціалізації жінок порівняно з чоловіками, хоча існує ряд причин, що заважають особливо жіночій молоді пристосуватися до вимог і умов, що диктує ринок праці [6;33].

II. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спеціальній проблемі місця жіночої праці в системі національного ринку праці, їх економічній дискримінації, гендерному паритету на ринку праці і у інших соціально – економічних сферах, гендерній експертизі законодавства приділили багато уваги Багорова І.В., Грішнова О.А., Лібанова Е.М., Радченко В.В., Сергєєва Г.П., Титаренко А.П., Чуйко Л.П., Мельник Т.М., Кобелянська Л.С.

Мета статті. Дати оцінку стану професійної адаптації жіночої молоді на ринку праці,

проаналізувати та деталізувати чинники впливу на процеси гендерної сегрегації на ринку праці. На основі соціологічного опитування охарактеризувати стан, причини та наслідки працевлаштування жіночої молоді за кордоном. Запропонувати основні заходи для забезпечення гендерного паритету на ринку праці.

III. Виклад основного матеріалу. Серед факторів, що впливають на трудову та професійну адаптацію жіночої молоді до складних соціально – економічних умов слід зазначити як об’єктивні, так і суб’єктивні. (Рис.1.).

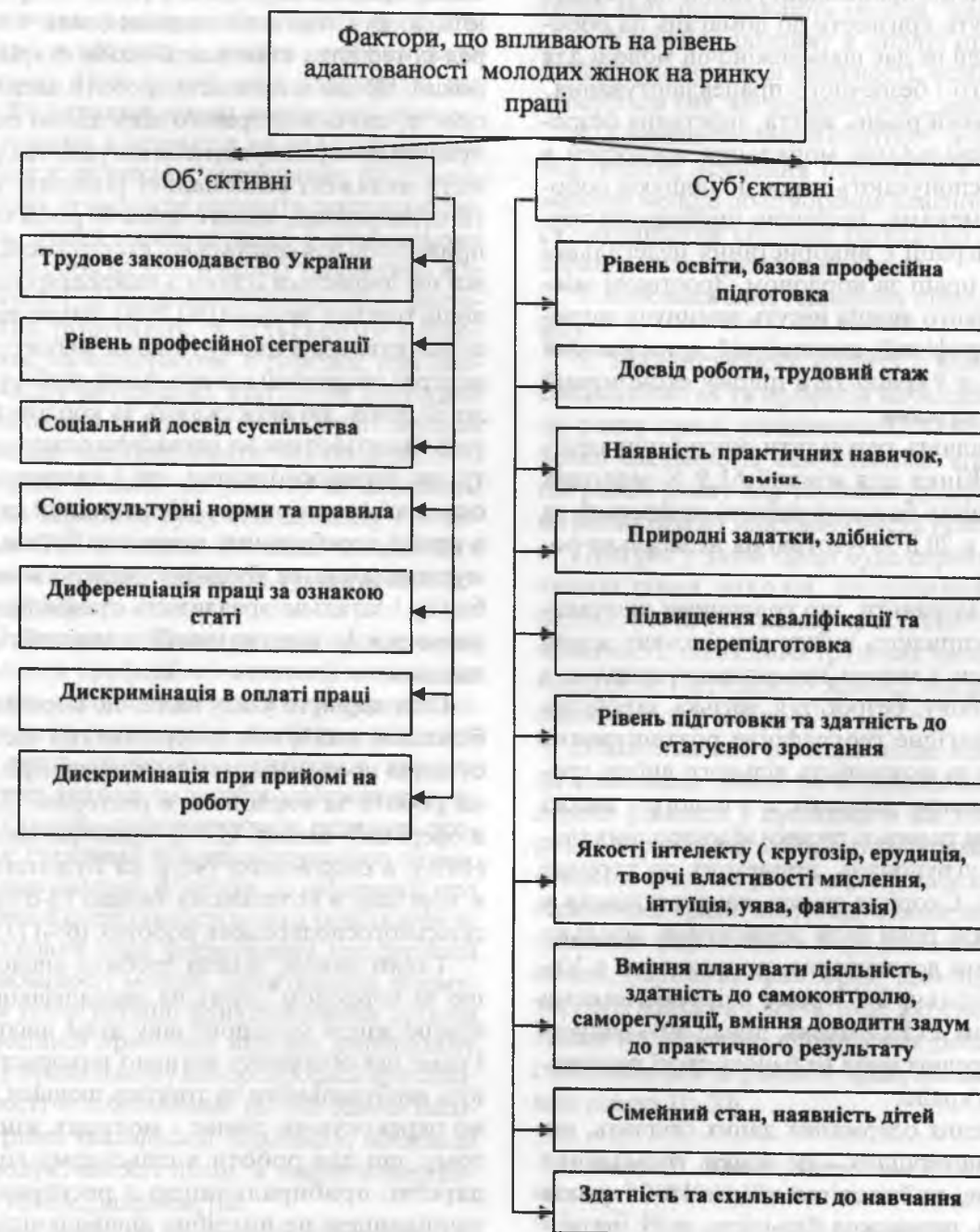

Рис. 1. Фактори впливу на трудову та професійну адаптацію жіночої молоді

Професійна сегрегація, що ґрунтується на гендерних ознаках, є одним з найбільш важливих факторів, які сприяють закріпленню нерівності жінок на ринку праці. Таким чином, освітня, професійна підготовка має забезпечити прискорену адаптацію молоді до нових умов праці, високу конкурентоспроможність на ринку праці.

Важливим у сучасній ситуації є питання можливості працевлаштування жіночої молоді за професією. Але міжстатова конкуренція на ринку праці, поділ професій на „чоловічі та жіночі”, пропозиції для молодих дівчат щодо працевлаштування на посади, що можуть призвести до домагань на робочому місці не дає шансів жіночій молоді для успішного і безпечного працевлаштування.

Низький рівень життя, зростання безробіття, девальвація моральних цінностей в Україні спонукають жінок до пошуків роботи за її межами. Болісною проблемою трудової міграції є використання нелегальної жіночої праці за кордоном. Зростаючі масштаби цього явища несуть неминучу загрозу демографічній, економічній, кримінальній ситуації в Україні та в цілому економічній безпеці держави.

Як свідчать результати опитування центрами „Жінка для жінки” 61,9 % молодих жінок мають бажання виїхати працювати за кордон, а 20,8 % – готові на нелегальну роботу [8].

Слід зазначити, що головними чинниками, які сприяють виїзду українських жінок за кордон з метою працевлаштування є, з одного боку, безробіття, низька заробітна плата, вигідне географічне розташування України та можливість вільного виїзду громадян за межі держави, а з іншого – високі прибутки та низькі ризики міжнародних злочинних угруповань, причетних до торгівлі людьми. Скоріше за все, така тенденція у найближчі роки буде зберігатися, оскільки за даними дослідження, проведеного в Україні у травні 2003 року співробітниками Центру ім. О.Разумкова, понад 60% випускників середніх шкіл не бачать своєї перспективи в Україні.

Вивчення одержаних даних свідчить, що 98,65% потерпілих – це жінки, громадянки України, найчастіше віком 18-28 років (72,07%), переважна більшість яких проживає в містах (50%) і обласних центрах (31%).

незаміжніх (53,6%) або розлучених (22,9%), з середньою освітою (63,2%), біля третини з яких не мають спеціальності (28,83%), 36% з них працювали на приватних, а 28% – на державних підприємствах і одержували зарплату в розмірі близько 200 гривень (78,38%). Привертає увагу той факт, що 46,85% потерпілих до виїзду за кордон взагалі не працювали, а в 48,2% жінок, які працювали, грошей не вистачало навіть на придбання необхідних продуктів харчування [6;56].

Дані дослідження про вік потерпілих від торгівлі людьми, говорять про те, що люди більш зрілого віку значно рідше потрапляють до рук торговців людьми (лише 6% серед потерпілих становлять особи старше 40 років). Це дає можливість зробити висновок про те, що особи зрілого віку здатні більш правильно зорієнтуватись в ситуації та приймати виважені раціональні рішення, крім того, наприклад, жінки старше 40 років менш привабливі для сексуальної експлуатації, яка все ще лишається одним з найпоширеніших видів торгівлі людьми (60,25%). Варто також зазначити, що в цьому питанні значну роль відіграє тендерний аспект. Адже особи у віці до 30 років, які виїжджають за кордон з метою влаштуватись на некваліфіковану роботу, це переважно жінки, які і належать до основної групи ризику. Нелегальний статус в країні перебування, наявність боргів, вимушена згода на будь-яку роботу, мовний бар'єр і загальна вразливість становища перетворює їх в легку здобич для торговців людьми.

Слід звернути увагу на те, що переважній більшості майбутніх потерпілих під час вербування пропонувалась саме некваліфікована робота за кордоном: в ресторані (25%), в сфері шоу-бізнесу (17%), прибиральницею (14%), в секс-бізнесі (9%), на будівництві, в торгівлі, в готельному бізнесі (3-6%), на сільськогосподарських роботах (6%) [3;50].

Таким чином, можна зробити висновок, що за кордоном попит на некваліфіковану працю жінок молодого віку дуже високий, і саме цю обставину активно використовують вербувальники та торговці людьми, легко переконуючи дівчат і молодих жінок у тому, що для роботи в сільському господарстві, прибиральницею в ресторані чи танцівницею не потрібна спеціальність та знання іноземної мови.

Українські громадянки, від'їжджаючи на роботу до зарубіжних країн переслідували таку мету [6;59]:

- 48,3% – хотіли заробити гроші на елементарні щоденні витрати,
- 12% – хотіли заробити гроші на ремонт чи придбання квартири,
- 10,1% – повернути борги,
- 6,7% – заробити для навчання дітей.

Перед виїздом за кордон, 25% жінок пропонувалась робота в ресторанах, 17% – співачкою або танцівницею, 14% – хатньою робітницею, 9% – у сфері надання сексуальних послуг і в торгівлі, а також різноробочими в сільському господарстві, на будівництві, в готелях і, навіть, жебракувати з дітьми. При цьому, слід зазначити, що у 88,2% випадків ніяких попередніх письмових угод чи контрактів не укладалось. Насправді ж, як показує опитування, 60,25% потерпілих примусили надавати сексуальні послуги, інших експлуатували в домашньому господарстві (8,3%), в якості танцівниць або співачок (7,1%), різноробочих (5%), ресторанних робітниць, в сільському господарстві, на будівництві, в торгівлі, при цьому, 48,2% потерпілих взагалі не одержали ніякої платні за роботу, 61,3% були змушені тривалий час працювати без оплати, 54% опитаних за весь час роботи за кордоном змогли заробити суму еквівалентну 150 долларам США, і лише 8% мали можливість інколи надсилати незначні суми грошей додому [2;32].

IV. Висновки. Таким чином, з метою вдосконалення професійної адаптації молоді, що істотно впливатиме на її конкурентоздатність на ринку праці, необхідно підвищувати якість професійної підготовки, засвоєння нових методів та засобів здійснення службових ролей, впроваджувати державні програми сприяння працевлаштуванню жінок, особливо молоді. А доступ до інформації про професії й спеціальності можна розглядати як початковий етап формування професійної спрямованості молоді. Ефективність формування та організації функціонування органів професійної орієнтації відіграє вирішальну роль у правильному виборі професії або спеціальності й забезпеченні на цій основі високого рівня кваліфікації персоналу, мотивації та продуктивності праці, а також комерційного успіху підприємства.

Тому доцільно проводити комплекси заходів, які б давали можливість жіночій мо-

лоді отримати професію, набути трудових навичок для працевлаштування, що призупинить процеси трудової міграції за кордон перспективних молодих людей, сприятиме раціональному використанню обмежених трудових ресурсів на ринку праці:

1. Поширення та впровадження практичних програм та допомоги, що сприятиме захисту інтересів тих верств населення, що особливо потерпають від негативних тенденцій економічних змін суспільства.

2. Підвищення рівня заробітної плати низькооплачуваних категорій працівників, серед яких переважають молоді жінки.

3. Усунення розриву в оплаті праці між видами економічної діяльності, особливо це стосується тих, які вважаються „жіночими”.

4. Сприяння самозайнятості, вторинній зайнятості, усунення перешкод у доступі жіночої молоді до створення власного бізнесу, спрощення системи реєстрації власної справи, звільнення від податків.

5. Впровадження гендерних підходів в освіту.

6. Збалансування попиту і пропозиції спеціальностей та професій на національному ринку праці, узгодження кількості підготовки спеціалістів навчальними закладами потребам ринку для усунення диспропорцій на ринку праці і зростання числа незайнятих.

Прогрес у даній сфері буде сприяти зростанню рівня доходів, скорочення числа бідних, особливо жінок, зростанню жіночої зайнятості, зменшення трудових нелегалів за кордоном (переважно жінок), соціально – економічному добробуту.

„Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001-2005 роки” передбачає: заборону дискримінації за ознакою статі на ринку праці, забезпечення юридичної грамотності населення щодо механізмів боротьби з порушеннями прав жінок, усунення факторів, що сприяють торгівлі жінками і дівчатами, які стали жертвами насильства, підвищення ролі жінок і забезпечення їх рівного представництва на всіх рівнях [1; 30].

1. Вегера С. Жінки у сфері соціально-трудоких відносин в Україні// Україна: аспекти праці.– 2000. – № 8. – с.27-32.

2. Власенко Н.С., Виноградова Л.Д., Калачева І.В. Гендерна статистика для моніторингу досягнення

рівності жінок і чоловіків. К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2000. – 56 с.

3. Гендерний паритет в умовах розбудови сучасного українського суспільства. – К.: Український інститут соціальних досліджень, 2002. – 121с.

4. Грішнова О.А. Людський розвиток: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.

5. Економічна енциклопедія : У трьох томах. Т.3/ Редкол.: С.В.Мочерний (відповід. ред.) та інш. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2002. – 952с.

6. Інтеграція гендеру в національні державні програми. На прикладі виконання національного плану дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню тендерної рівності на 2001-2005 рр. К.: –Програма розвитку ООН в Україні, – 2006. – 90 с.

7. Мельник Т.М., Кобилянська Л.С.50/50: Сучасне гендерне мислення: Словник. – К.: К.І.С., 2005. – 280 с.

8. Статистичний аналіз анкет потерпілих від торгівлі людьми. АМР США – USAID.www.winrok.org.ua.

In the article the factors of influence are analysed on the processes of professional adaptation of womanish young people in the conditions of labour-market, ways and measures of introduction of state policy in the sphere of employment and payment of labour, directed on expansion of choice of professions of women, are offered, removal be – what displays of professional segregation.

Мачошак О.Р.

ОСВІТА ЯК СФЕРА ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ І ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ УКРАЇНИ

Комплексно висвітлено економічне значення освіти з позицій теорії людського капіталу. Охарактеризовано провідну роль держави у розвитку системи освіти та основні шляхи реформування цієї сфери.

Ключові слова: освіта, людський капітал, система освіти, інвестиції.

I. Вступ. Україна, як молода держава, особливо потребує людей освічених, талановитих, з новими ідеями і пріоритетами, бо їх знання є найнадійнішим джерелом добробуту, благополуччя та стабільності держави. Тільки особистість з високим рівнем освітнього потенціалу може стати повноцінним учасником державотворчих процесів. Саме освіта є передумовою довгострокового розвитку, основою прогресу суспільства, виступає фактором соціально-економічного розвитку нації та чинником прогресивних структурних зрушень в економіці України та зміцнення її авторитету і конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Визначення пріоритетних орієнтирів і підходів до розвитку освіти в національній економіці неможливі без врахування значного підвищення її ролі у збагаченні людського капіталу.

Проблеми освіти як елемента людського капіталу, реформування і вдосконалення цього феномену є об'єктами великої кіль-

кості наукових досліджень як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, зокрема О.А. Грішнєвої, І.С. Каленюк, Е.М. Лібанової, В.І. Куценко, О.С. Власюка, М.І. Долішнього та інших.

Незважаючи на існуючі наукові розробки, все ж актуальним залишається завдання теоретичного й концептуального переосмислення місця і ролі освіти у вітчизняній економіці, її соціально-економічному зростанні. Також подальшого глибокого вивчення потребує питання значимості самої освіти у розвитку людського капіталу.

II. Постановка завдання. Метою дослідження є визначення місця і ролі освіти в соціально-економічній системі України, обґрунтування доцільності інвестицій у цю сферу і визначення основних напрямів реформування національної системи освіти.

III. Результати. Вивчення освіти, її впливу на соціально – економічний стан суспільства в західноєвропейській економічній науці відбувалося здебільшого в руслі теорії людського капіталу, яка вже на початку 60-х рр. «прогнозувала», що розвиток освіти та відтворення інтелектуального потенціалу буде тим фактором, який знівелює натиск різного роду потрясінь на суспільство і людину зокрема. Прихильники концепції людського капіталу вважають, що освіта є важливішим засобом соціально-економіч-

ної політики держави, ніж трансфертні виплати, прогресивне оподаткування чи перерозподіл багатства [1, 77].

Через призму теорії людського капіталу освіта в багатьох країнах стала розглядатися як ключовий фактор економічного зростання, соціального і економічного благополуччя, система освіти посіла домінуючу позицію серед інших чинників розвитку людського капіталу. Завдяки теорії людського капіталу освіта стала розглядатися як:

- фактор забезпечення національної безпеки;
- чинник соціальної активності та мобільності;
- фактор цивілізованості суспільства;
- інструмент пом'якшення економічної нерівності та бідності;
- засіб боротьби з безробіттям;
- ключ до культурного зростання народу тощо.

Теорія людського капіталу сприяла зміні в ставленні до освіти, зокрема з точки зору її матеріального забезпечення. Завдяки їй витрати на освіту стали розглядатися як інвестиції, як важливе джерело економічного зростання, їхнє значення є таким же вагомим як і інших видів інвестицій. Процес навчання почав розумітися вже як певне нагромадження персоніфікованого капіталу людини.

Не дивлячись на те, що існують різні форми інвестицій в людський капітал, саме освіта є основним видом вкладення грошових ресурсів і одним із головних джерел примноження національного багатства. В освіті відбувається перетворення фінансового капіталу на людський, тобто грошові вкладення обертаються на такі результати розвитку людини, які є вигідні не тільки для самої людини, а й для суспільства в цілому. Причому ця вигода є більшою за витрати, які вже здійснені. Тому інвестування в освіту є найбільш вигідною формою розміщення капіталу, адже саме освіта є ключовим фактором зростання будь-якої держави. В Україні цей вид вкладень є інвестиціями в майбутнє. Ще Адам Сміт зазначав, що витрати на освіту чи навчання людини можна розглядати як капіталовкладення в її здатність заробляти в майбутньому, аналогічні вкладенням у речовий капітал [2].

Інвестиції в освіту відрізняються від інших видів вкладень і мають свої особливості:

- вони мають довгостроковий ефект;
- не приносять негайного результату;
- вимагають від людини прямої безпосередньої участі разом з витрачанням часу та сили;
- наявними є «втрачені заробітки», адже під час отримання освіти індивід не працює взагалі, або ж не має змоги весь час віддавати продуктивній діяльності;
- вимагають від суб'єктів інвестування регулярних витрат протягом цілого життя людини, що є потребою безперервної освіти;
- по мірі накопичення людського капіталу, його дохідність може зростати, а не знижуватися (як це характерно для фізичного капіталу). Освіта підвищує ефективність людини не тільки в якості працівника, але і в якості того, хто навчається, тобто прискорює і полегшує процес подальшого накопичення знань і навиків.

Система освіти, що регулюється і субсидується державою, створює запаси людського капіталу і чим вища цінність цього капіталу, тим більший економічний вигравш суспільства [3,83]. Освіта не може розглядатися як тягар на державному бюджеті і сфера, яка не пов'язана з економічним розвитком. Необхідне якісно нове бачення цієї сфери як однієї з компонент поступального розвитку держави. Україна знаходиться на шляху до цього, доказом чого є те, що за 2000 – 2005 роки затрати бюджету на освіту виросли більше ніж на 5 % від загальнодержавних і більше, ніж на 1,5 % від ВВП. При цьому абсолютний ріст склав більше 210 % (7871,1 млн.грн.). Ці дані відображено в таблиці 1 [4; 5].

Щодо наступних років, то за оптимістичним прогнозом обсяг фінансування освіти має бути збільшений у 2006 – 2009 рр. – до 6 %, у 2012 – 2015 рр. до 8 % ВВП [6, 81].

Крім держави, у світовій практиці фінансування освіти здійснюється за рахунок коштів самої людини що навчається, її сім'ї, державних і недержавних підприємств і організацій. Також держава має проводити стимулюючу політику по залученню інших джерел інвестування, зокрема сприяти розвитку змішаних, кредитних форм оплати навчання.

Вклад освіти в економічне зростання проявляється в наступних формах і названий вченими [7, 8] «ефектами»:

Таблиця 1
Витрати зведеного бюджету України на освіту, % ВВП

Рік	Доходи зведеного бюджету	Видатки зведеного бюджету	Видатки на освіту
2000	29,0	32,4	4,1
2001	27,6	28,6	3,8
2002	28,1	28,1	4,0
2003	25,2	25,2	4,0
2004	23,4	25,1	4,1
2005	24,2	24,4	5,7

а) «робочий ефект» виявляється в тому, що освіта підвищує продуктивність праці людини;

б) «розподільчий ефект» заключається в тому, що освіта розвиває і покращує підприємницькі навички людини – вона здатна ефективніше приймати рішення, якісно розподіляти наявні ресурси тощо;

в) «новаторський ефект» полягає в тому, що освіта сприяє прискоренню науково – технічного пошуку, швидкому і якісному впровадженню їх в життя.

В сучасному світі освіта – це важливий чинник, який визначає якість приватного життя і майбутнє суспільства в цілому. Іншими словами, освіта – це процес засвоєння, розширення й відтворення наукових знань, суспільного досвіду, культури; це соціально – економічні відносини між людьми, які виникають з приводу навчання, виховання, підготовки робочої сили; це все те, що створює особистість, що робить людину Людиною.

Метою освіти, згідно ЗУ «Про освіту» [9], є всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, збагачення інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими працівниками.

Система освіти повинна ставити за мету задоволення потреб у освітніх послугах як окремої людини, так і суспільства в цілому. Роль освіти як системи зростає і водночас

потребує переосмислення, тому розвиток і вдосконалення національної системи освіти повинен визначатися як пріоритетний напрямок економічної політики держави, засіб покращення рівня життя населення та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності вітчизняної економіки на світовому ринку. На думку класика теорії людського капіталу Г. Беккера, «економічне зростання історично було пов'язане з розширенням системи освіти. Воно одночасно забезпечувало і премію за здобуті в ході навчання якості, і давало необхідні кошти, щоб оплачувати здобуття цих якостей» [8, 45].

Для забезпечення розвитку людського капіталу в Україні необхідно здійснювати процес реформування, модернізації сфери освіти, яка може і має виконувати роль визначального чинника соціально – економічного розвитку. Задля цього необхідно забезпечити:

- оцінку світового досвіду і підтримку національних пріоритетів в області розвитку освіти;
- стабільне зростання обсягу реального ВВП у кожному регіоні України;
- підвищення доходів населення;
- суттєве збільшення витрат на освіту з боку держави (в тому числі розвинути доступність кредитів на освіту);
- усунення формалізму і корумпованості освіти;
- формування соціального замовлення на професійну освіту;
- створення і впровадження єдиних державних стандартів змісту освіти;
- радикальний перегляд навчальних програм на всіх рівнях системи освіти;
- посилення контролю якості освіти;
- оновлення матеріально-технічної бази на всіх рівнях освітньої системи;
- розширення підготовки наукових кадрів найвищої кваліфікації (кандидатів та докторів наук) для науково – дослідної та педагогічної роботи в системі освіти;

– мотивування людей до здобуття високої освіти;

– створення багаторівневої національної системи безперервної освіти, яка забезпечує освіту «для всіх протягом цілого життя»;

– адаптацію національної системи освіти, із збереженням національної сутності, в європейський і світовий освітнянський простір.

Реалізація зазначених заходів посилить євроінтеграційний вектор України, дозволить сформувати мотиваційну модель, яка буде спрямована на примноження людського капіталу як окремої людини, так і всього населення.

IV. Висновки. Отже, важливою передумовою гармонійного і сталого розвитку України є надання належної уваги освіті, проблемам ефективного її фінансування, вдосконалення системи освіти, як головного активу людського капіталу, за напрямками, визначеними в цій роботі.

1. Капелюшников Р.И. Человеческий капитал // Критика современной буржуазной политической экономии. М.: Наука, 1977.

2. Wilson T. a. Skinner A.S. Essays on Adam Smith. 1975.

3. О.А. Грішнова Освіта і професійна підготовка як чинники економічного зростання // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Економічні науки. – 2001 – № 3. – с.80-86.

4. Статистичний щорічник України за 2004 рік. – К.: Консультант, 2005.

5. Статистичний бюлетень Міністерства фінансів України. – 2005 рік.

6. Людський розвиток в Україні: 2004 рік (колектив авторів) / Щорічна науково-аналітична доповідь / За ред. Е.М. Лібанової.- К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, Держкомстат України, 2004. – 266 с.

7. Р.И. Капелюшников, И.М. Албегова, Т.Г. Леонова, Р.Г. Емцов, П. Найт Человеческий капитал России: проблемы реабилитации // Общество и экономика. – 1993. – № 9-10. – с. 3-14.

8. Беккер Г. Экономический анализ и человеческое поведение. – М.: Начала – пресс, 1993. – Т.1, вып. 1.

9. Закон України «Про освіту» // Освіта України. – 1999. – 7 липня. – с.4.

The economic value of education is complex reflected from positions of theory of human capital. Also is described the leading role of the state in development of the system of education and basic ways of reformation of this sphere.

Михайлюк А.В.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИКАРПАТТЯ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ

В даній статті досліджено сучасний стан соціально-економічного та демографічного розвитку Івано-Франківщини. В ній проаналізовано показники демографічного виміру: народжуваність, смертність та стан соціально- економічного розвитку, які в свою чергу мають досить вагомий вплив на формування нового покоління.

Ключові слова: соціально-економічне становище, демографічний розвиток, трудова міграція, безробіття, середньомісячна номінальна заробітна плата.

I. Вступ. Після здобуття незалежності Україна пройшла дуже важку соціально-економічну кризу, протягом якої критично зменшився рівень життя людей і погіршилися всі без винятку економічні показники. З 1999р., за офіційними даними, почалося економічне зростання. Проте і сьогодні для більшості

українців їхнього доходу не вистачає навіть для першочергових потреб: продукти харчування, оплати житла, медичного обслуговування, придбання одягу та відпочинку. Опитування з'ясувало, що у двох третин українців середній дохід на душу населення у вересні 2005 року був нижчий за встановлений прожитковий мінімум. Це – ознака масової бідності та зубожіння. Обмеженість у фінансах перш за все не дозволяє людям придбати речі довгострокового користування (77%) та відпочити(76%).

II. Постановка завдання. У рамках даного дослідження провести аналіз соціально-економічного стану населення Івано-Франківської області. Дослідити демографічні показники, показники професійної підготовки, продуктивної зайнятості, житлового забезпечення та показники в сфері охорони здоров'я.

III. Результати. На думку експертів, основними чинниками нашої базової соціально-

ної незахищеності є штучно знижений рівень заробітної плати, усядкований Україною ще від адміністративно-планової економічної системи, та низький рівень соціальних трансферів. Оскільки для працюючих основним джерелом доходу є заробітна плата, то її низький рівень зробив працюючих бідними, а відтак – пенсіонерів, інвалідів та дітей. Позитивними тенденціями являються ті, що в області збільшилися номінальні доходи та значно зросли виплати заробітної плати грошима. Номінальні доходи населення за січень-липень 2006р. порівняно з аналогічним періодом 2005р. збільшилися на 30,3%. Наявний доход, який може бути використаний населенням області на придбання товарів і послуг, збільшився на 29,3%, а реальний наявний, визначений з урахуванням цінового фактора, – на 19,5% [4, 11].

Найбільш оплачуваними залишаються працівники фінансових установ, державного управління, авіаційного транспорту та допоміжних транспортних послуг. Рівень оплати праці у цих видах діяльності перевищив середній по економіці в 1,5-2 рази. Незважаючи на високі темпи приросту, значно нижчою залишається заробітна плата працівників сільського, рибного господарства, охорони здоров'я та соціальної допомоги, текстильної промисловості. Її рівень у зазначених видах діяльності не перевищував 66% середнього показника по економіці.

У 2005 році середньомісячна номінальна заробітна плата в Івано-Франківській області становила 718 гривень. Найнижчий рівень заробітної плати зафіксовано у Тлумачському (468грн.), Рогатинському (469грн.) та Городенківському (469грн.) районах (табл. 1).

Проте для того, аби людина змогла забезпечити собі та родині гідне життя, потрібно зовсім інші кошти. На думку респондентів, середній розмір грошового доходу для сім'ї з чотирьох осіб має бути близько чотирьох тисяч гривень.

Цікаво, що за останні два роки українці дещо оптимістичніше стали оцінювати власний соціально-економічний статус. Якщо у 2002 році – бідними вважали себе 39% громадян, то у 2005 році – 32%. А частка громадян, котрі зараховують себе до середнього класу зросла з 13% до 16%. Свою приналежність до середнього класу респонденти

мотивують тим, що вони мають середні доходи (майже 63%), нерухомість (33%), розраховують в житті лише на себе (29%) та мають вищу освіту (28%). Важливо зазначити, що формування в суспільстві середнього класу – важливий критерій ефективності економічних та соціальних реформ. [1,35].

Важливим аспектом соціально-економічного становища населення є наявність житла. Слід зазначити, що інвестиції у житлове будівництво в області зросло з 283088 тис. грн. у 2004р. до 342030 тис. грн. у 2005р.

Незважаючи на скорочення чисельності населення області та її робочого потенціалу, а також на високі темпи економічного зростання, у нас досить високим залишається рівень безробіття (8,8%). Позитивним являється те, що відбувається скорочення обсягів безробіття в порівнянні з минулими роками. З проблемами на ринку праці найбільше стикаються жінки. Вони частіше звертаються за допомогою у службу зайнятості та довше за чоловіків займаються пошуками роботи. Експерти вважають, що ринок праці залишатиметься незахищеним ще упродовж декількох наступних років.

Основна причина безробіття криється не у відсутності робочих місць чи некваліфікованості робочих кадрів, а в небажанні людей працювати за мізерну зарплату. По суті, це й стало однією із головних причин стрімкого зростання трудової міграції населення краю в інші регіони України та за кордон. Найвищі показники сальдо міграції в Городенківському (-252 осіб) та в Надвірнянському (-234 осіб) районах. Незважаючи на важкі умови праці, близько 70% громадян задоволені результатами поїздок за кордон та готові повторити їх, якщо знову матимуть таку нагороду. Для великої кількості сімей трудова міграція – це шлях для вирішення основних життєвих проблем, як-от поліпшення житлових умов, навчання дітей, лікування та утримання хворих. Одночасно приплив грошей в область спричинив ріст цін на житло, ріст споживчих цін на товари щоденного вжитку на фоні низької купівельної спроможності основної маси населення.

Важливою якісною характеристикою зайнятості людини є рівень задоволеності своєю роботою. Порівнюючи результати обстежень попередніх років, можна спостерігати

Таблиця 1

Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників по районах

	1995 (грн.)	2000 (грн.)	2001 (грн.)	2002 (грн.)	2003 (грн.)	2004 (грн.)	2005 (грн.)
Івано-Франківська обл.	65	188	259	318	402	510	718
Богородчанський	71	197	265	334	428	517	738
Верховинський	80	146	190	229	288	368	568
Галицький	73	201	263	335	413	534	835
Городенківський	44	108	137	163	212	309	469
Долинський	67	297	386	473	638	798	1068
Калуський	47	128	167	194	257	324	654
Коломийський	43	119	164	193	263	331	492
Косівський	54	113	159	198	272	356	540
Надвірнянський	93	279	362	438	555	657	902
Рогатинський	47	121	153	188	241	319	469
Рожнятівський	44	102	161	228	296	411	610
Снятинський	41	114	158	196	249	332	490
Тисменицький	75	193	258	325	396	505	710
Тлумачський	44	108	156	176	223	297	468

Джерело: дані Івано-Франківського обласного управління статистики

хорошу тенденцію щодо задоволеності людей рівнем свого заробітку: 26% респондентів задоволені тим, що вони заробляють. В той же час про соціально-економічну незахищеність працюючих свідчить те, що в Україні майже 73% опитаних дуже турбує можливість втратити роботу.

Хоча соціально-економічний стан за останні роки в області дещо покращився, демографічна ситуація залишається складною.

У сфері відтворення населення зберігається домінування негативних процесів. Кількість наявного населення на 1 січня 2006р. становить 1388,9 тис. осіб. В період з 1995 по 2005рр. область втратила в чисельності населення 80 тис. осіб. Процес зменшення чисельності населення засвідчує рисунок 1.

Демографічна криза має багато ознак. Головна з них — це катастрофічне погіршення умов відтворення сім'ї як первинного еле-

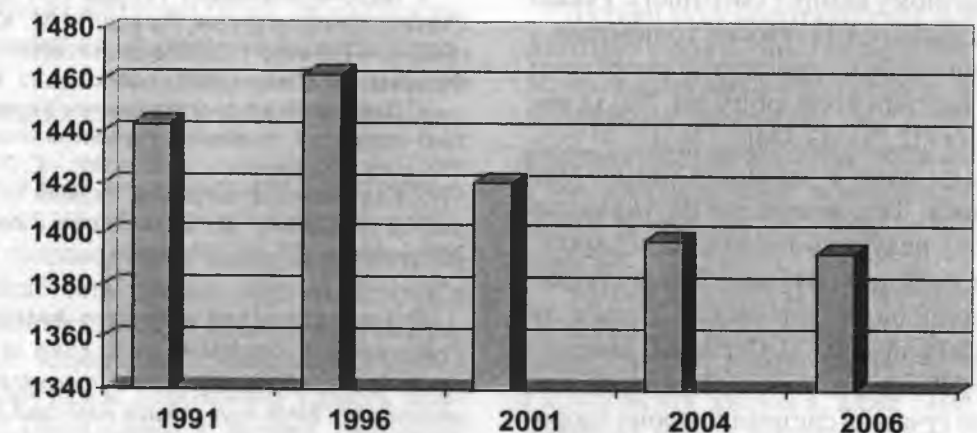

Рис. 1. Динаміка чисельності населення області

мента відтворення трудового потенціалу і як найважливішого соціального інституту нашого суспільства. Умови відтворення сім'ї слід розглядати не тільки як матеріальні (хоча вони і є головним, системоутворюючим компонентом відтворення сім'ї), але й соціально-психологічні. Традиції багатодітності в Україні повністю втрачені. Серед новонароджених переважають діти 1-ї та 2-ї черговості народження. Зростають масштаби отодітності та бездітності. Є підстави очікувати подальше зменшення середньої величини сім'ї, перш за все, внаслідок зменшення дітородної функції сім'ї.

Середньодітність більш поширена у сільській місцевості. Це має часткове відображення у різниці між рівнем коефіцієнтів народжуваності у містах і селах. Певною мірою це пояснюється деякою соціально-психологічною інертністю мешканців сіл у дітородній поведінці. Слід також пам'ятати про те, що в Україні ще залишається досить помітна різниця між способом життя та екологічними умовами в сільській місцевості та в містах. Високою є дитяча смертність, коефіцієнт якої протягом останніх п'яти років коливається від 10,0 до 14,5 немовлят на 1000 народжених (по Україні – 10 немовлят).

Рівень народжуваності суттєво відрізняється у матерів різних вікових груп: найвищі показники спостерігаються у жінок віком 20-24 роки – 6610. Але, якщо на початку 90-х років жінки цієї групи народжували в середньому 196 дітей в розрахунку на 1000 жінок зазначеного віку, то у 2000 – 125. У 94% матерів віком до 30 років з'являється на світ перша дитина, 82,8% – друга.

Не менш важливою характеристикою в демографічному вимірі є смертність. І якщо в 2005р. народилося 14994осіб, то померло – 18814. Домінуючими причинами смертності є хвороби системи кровообігу (61,2%) та новоутворення (12,2%) [3,344].

За останні роки в українців погіршився стан здоров'я. Так, кожен третій українець має серйозну недугу або страждає від хронічного захворювання. В цілому більшість респондентів оцінюють стан свого здоров'я як задовільний (майже 60%). Отримані дані дозволяють зробити висновок, що нагальною проблемою сучасної системи охорони здоров'я України є фінансування цієї галузі та запровадження державного соціального ме-

дичного страхування. Ще одна важлива проблема – керований розвиток надання платних медичних послуг. Адже проблема оплати медичних послуг дуже турбує більшість громадян (в області 57% населення не мають можливість отримати належне медичне обслуговування).

Негативним й те, що на Івано-Франківщині відбувається скорочення очікуваної тривалості життя при народженні. За розрахунками вчених відділу демографії та відтворення трудових ресурсів Інституту економіки НАН України середня тривалість життя чоловіків зменшилась на Івано-Франківщині протягом 1989-2005рр. з 67,9 до 65,3 року (-2,6), а у жінок зросла – з 75,3 до 75,8 років (0,5).

IV. Висновки. Низький рівень життя населення створює соціальну нестабільність, загострення демографічних проблем, формує стійку недовіру до влади і обраного нею курсу, провокує масштабну еміграцію населення. Ключовою проблемою залишається досягнення суспільно прийнятного рівня, структури, диференціації доходів від трудової діяльності. Нині в Україні відбуваються великі зрушення в суспільному житті, політиці, економіці, соціальній сфері – все потребує значних реформ та перетворень. І тому лише впевнені та рішучі кроки органів державної влади центрального і регіонального рівнів управління дозволять досягти в суспільстві соціальної злагоди та економічної стабільності.

1. Українське суспільство 1994-2004: соціологічний моніторинг/ За ред. Н.Паніної. – К.: „Заповіт”, 2004. – 64с.

2. Матеріали Івано-Франківського обласного управління статистики. Івано-Франківськ 2004. – 85с.

3. Івано-Франківщина Україна Світ за 2005 рік. Статистичний щорічник. За ред. М.М. Калімбровського. – Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2006. – 590 с.

4. Державний комітет статистики України. Соціально-економічне становище України за січень-серпень 2006 року. //Економіст. – 2006. – №9. – С. 7-14.

5. Статистичний щорічник України за 2004р./ За ред. О.Г. Осауленка – К.: Видавництво „Консультант”, 2004. – 631с.

It was researched a modern position of the Prycarpathion population in the given article. In its parameters of demographis measurement are annualized: birth rate, death rate and social and economic development which in turn have rather powerful influence on formation of young generation.

ЗДОРОВ'Я ЯК АКТИВ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

В статті розглянуто здоров'я як актив людського капіталу, розкрито сутність здорового способу життя. Визначено основні цілі державної політики в галузі охорони здоров'я.

Ключові слова: здоров'я як актив людського капіталу, здоровий спосіб життя, охорона здоров'я.

I. Вступ. У системі цінностей, які мають місце у будь-якому цивілізованому суспільстві, особливу позицію займає здоров'я. Як з точки зору формування окремої особистості, так і на рівні розвитку суспільства важко знайти більш важливе поняття, якому здоров'я поступалося б за своїм значенням і впливом на всі сторони життя людей. Цінність здоров'я полягає в тому, що без нього неможливі ні оптимальне виконання людиною своїх соціальних функцій, ні навіть життя людини як істоти, що має потреби, інтереси, прагнення.

Здоров'я людини – це багатомірний і водночас цілісний феномен гармонійної життєдіяльності людини. Воно знаходить свій вираз через взаємоузгоджені стани, явища і процеси формування, зміцнення, збереження, споживання, відновлення, передачі фізичних, психічних, соціальних і духовних складових життєдіяльності людини, груп людей, спільнот, суспільства в цілому [1].

Здоров'я є однією з складових людського капіталу, це безцінний, незамінний та універсальний засіб для існування, досягнення різноманітних життєвих цілей, це найважливіший елемент національного багатства, неоціненний скарб, необхідна умова розвитку продуктивних сил суспільства та розвитку нації.

Здоров'я за актуальністю і гостротою стоїть сьогодні на одному із перших місць у системі людських цінностей. Це не значить, що масштабність і комплексність здоров'я відсуває інші проблеми у нашому суспільстві. Категорія «здоров'я» є змістовною і об'ємною, відображає нерозривну єдність природного і соціального в людині, гармонію різноманітних факторів, що складають її тру-

довий потенціал. Адже, здоровою вважається людина, яка відзначається гармонійним фізичним і розумовим розвитком, і добре адаптована до оточуючого її фізичного та соціального середовища. Вона повністю реалізує свої фізичні та розумові здібності, може пристосуватися до змін оточуючого середовища, якщо вони не виходять за межі норми, і робить свій посильний внесок у благополуччя суспільства. Здоров'я тому не означає просто відсутність захворювань: це щось позитивне, це життєрадісне та охоче виконання обов'язків, що їх життя покладає на людину.

II. Постановка завдання. Метою даної статті є визначення здоров'я як активу людського капіталу, обґрунтування здорового способу життя, а також формування цілей державної політики в галузі охорони здоров'я.

III. Результати. Здоров'я є цінністю. Для багатьох людей їхнє здоров'я – найцінніший актив, який вони мають. Люди інвестують час та гроші у зміцнення здоров'я, адже здоров'я дає великі економічні переваги, адже краще здоров'я підвищує продуктивність праці та індивідуальні прибутки.

У результаті інвестицій у людський капітал утворюються його активи. Активами людського капіталу є здоров'я, освіта (загальна та спеціальна), володіння економічно-значимою інформацією, ділові і суспільні риси, мотивація тощо. Вони являють собою властиві людині ознаки, які вона використовує у своїй діяльності.

Активи людського капіталу забезпечують його функціонування, визначають його економічне становище в суспільстві. Вони є тими основними підйомами, які перетворюють людські ресурси в діючий людський капітал і забезпечують економічне зростання як на індивідуальному, так і на національному рівні [2].

У концепції людського капіталу головним об'єктом дослідження є освіта у всіх її різновидах. Проте більшу увагу слід приділяти і компоненту здоров'я, адже саме від нього значною мірою забезпечується і залежить можливість витрачати тривалий період

людського життя на навчання та наукову діяльність. Тому вкладення у збереження здоров'я людини є найважливішими інвестиціями. Адже охорона здоров'я дійсно продовжує життя людини, а отже, і час функціонування людського капіталу.

Як свідчить статистика, загальний обсяг видатків з державного бюджету на охорону здоров'я у 2000 р. становив 4,3 млрд. грн., у 2001 – 5,4 млрд. грн., у 2002 – бюджету на 2006 рік, то обсяги видатків на охорону здоров'я були збільшені на 4,4 млрд. грн. (35%) проти передбачених у Законі України «Про державний бюджет України на 2005 рік», і на 7,4 млрд. грн. (72,3%) порівняно з 2004 роком [3].

На душу населення видатки у 2005 році зросли до 261 грн. (у 2000 р. було лише 87,7 грн.), при цьому задоволених якістю медичної допомоги стало значно менше. У 2000 р. частка незадоволених якістю медичних послуг становила 64 %, а у 2005 році ця цифра досягла вже 75 % [3].

Людина народжується з величезним запасом життєвих сил, міцності та здоров'я, розрахованих більше ніж на 100 років. Проте, рідко хто доживає до такого віку. Зараз в Україні смертність перевищує народжуваність у співвідношенні більш ніж 2 до 1. Якщо у 1995 році в Україні проживало 51,08 млн. чол., то на 1 січня 2005 року чисельність населення дорівнювала 47,1 млн. чол. [3]. Статистика свідчить, що впродовж останнього десятиліття середня очікувана тривалість життя в середньому по Україні складає біля 67 років.

Характерною рисою українського суспільства є низький рівень мотивації здорового способу життя та культури здоров'я у значної частини населення. Людина, особливо молода, не відчуває свого здоров'я, не знає величини його резервів, його якості і турботу про нього відкладає на майбутній час. А тому, важливою його умовою є створення механізмів економічної мотивації до здорового способу життя, зокрема до відмови від шкідливих звичок. Створення такої мотивації можливе як шляхом переконання, виховання, що потребує досить значного часу і витрат, так і за рахунок економічних стимулів.

Не обов'язково людина, котра хоче бути здоровою, мусить багато від чого відмови-

тись і страждати заради підтримання здоров'я. Варто тільки розумно використовувати резерви організму, тренувати та розвивати їх, тобто дотримуватись вимог здорового способу життя, аж тоді людина зможе досягти повного використання всіх потенційних можливостей, які закладені в ній природою.

Здоровим вважається такий спосіб життя, який виключає причини виникнення захворювань, сприяє підтриманню високої працездатності, забезпечує стає фізичне і психічне здоров'я. Сутність здорового способу життя – в гармонійному поєднанні біологічних особливостей людини та соціальних умов її життя [4]. Здоровий спосіб життя дозволяє кожній людині зробити моральний вибір власної життєдіяльності з врахуванням таких елементів: віку, статі, професії, нервово-психічних та інших особливостей.

Поняття «здоров'я» та «здоровий спосіб життя» по своїй суті співпадають: здоровою може бути та людина, котра веде здоровий спосіб життя, таким чином накопичуючи свій власний людський капітал, а це в свою чергу заключається у:

- відмові від куріння;
- відмові від вживання алкоголю;
- відмові від наркотиків;
- регулярному раціональному харчуванні;
- оптимальному режимі праці та відпочинку (режимі трудової активності та режимі сну);
- дотриманні правил особистої гігієни;
- очищенні та загартуванні організму;
- проживанні в умовах чистого зовнішнього середовища;
- оптимізації міжособистісних стосунків (у колективі, у родині) тощо.

Адже поняття «здоровий спосіб життя» інтегрує взаємозв'язок способу життя та здоров'я людини, об'єднує всі умови, особистісні якості, процеси, тобто все, що допомагає нормальному функціонуванню людини в професійній, суспільній, побутовій сферах. Також виражає ставлення людини, її орієнтири щодо розвитку та поліпшення індивідуального та суспільного здоров'я. Здоров'я має бути найпершою потребою людини, але задоволення цієї потреби має складний, обумовлений характер і не завжди сприяє досягненню потрібного результату [5].

Особливе занепокоєння викликає загострення загальної ситуації в країні – збільшується кількість інфекційних захворювань, серцево-судинних і онкологічних хвороб, поширюється алкоголізм, наркоманія і токсикоманія, значно підвищилась смертність від зовнішніх причин (нещасні випадки, вбивства, самовбивства тощо), а також вкрай напруженою залишається проблема тютюнопаління.

Ось наприклад, у 2005 році перше місце займають хвороби системи кровообігу (62,5 %), друге – злоякісні новоутворення (11,7 %) і третє – травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин (8,9 %) (табл. 1) [3].

Таблиця 1
Структура смертності населення України (%)

Причини смерті	2000	2004	2005
Всі причини включаючи :	100,0	100,0	100,0
- злоякісні новоутворення	12,9	12,0	11,7
- хвороби системи кровообігу	60,9	62,2	62,5
- хвороби органів дихання	5,0	3,7	3,6
- хвороби органів травлення	2,9	3,7	4,0
- нещасні випадки, отруєння, травми ін.	9,7	9,4	8,9

Погіршення стану здоров'я населення України та її регіонів зумовлене як комплексом медичних, так і, насамперед, соціальних, економічних та екологічних чинників, неправильним способом життя населення. Така ситуація зі станом здоров'я в Україні свідчить про необхідність формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, згідно з якою держава і суспільство визнавали б свою відповідальність за збереження генофонду нації, забезпечували у своїй діяльності пріоритет охорони здоров'я. Також йдеться, зокрема, про необхідність реформування системи охорони здоров'я з тим, щоб Україна отримала медицину, яка буде високотехнологічна і разом з тим – доступною для кожного громадянина.

Отже, стратегічними цілями державної політики України в галузі охорони здоров'я можна визначити наступні:

- 1) збереження та зміцнення здоров'я населення;
- 2) поліпшення медико-демографічної ситуації: збільшення народжуваності; зменшення рівня смертності;
- 3) подовження активного довголіття та тривалості життя;
- 4) підвищення рівня санітарної культури населення, формування передусім здорового способу життя;
- 5) ефективна охорона навколишнього природного середовища;
- 6) запровадження медичного страхування як нової форми медико-соціальних та економічних відносин у галузі охорони здоров'я;

- 7) поліпшення профілактичної роботи всіх ланок охорони здоров'я;
- 8) удосконалення організації медичної допомоги;
- 9) упорядкування мережі та структури закладів охорони здоров'я;
- 10) удосконалення механізмів фінансування закладів охорони здоров'я та оплати праці медичних працівників;

11) введення гарантованого державою рівня безоплатної медичної допомоги та її державного стандарту; опрацювання механізму фінансового вирівнювання умов надання безоплатної медичної допомоги залежно від стану здоров'я населення, рівня соціально-економічного розвитку регіонів, ресурсної забезпеченості системи охорони здоров'я;

12) правове забезпечення реформування та діяльності системи охорони здоров'я тощо.

IV. Висновки. Система охорони здоров'я – це певна сукупність заходів соціального, економічного, політичного, правового, культурного, наукового-дослідницького, санітарно-гігієнічного характеру, направлених на збереження і покращення здоров'я кожної людини (як фізичного, так і психічного), підтримки її довголіття, надання необхідної допомоги у випадку втрати здоров'я.

Якісно зміцнивши ці напрями, можна досягти швидкого формування і ефективного використання людського капіталу.

Зміцнення здоров'я нації як передумова зростання і розвитку людського капіталу та покращення життєвого рівня населення має стати центром уваги як державних структур, так і кожної людини зокрема. Злам негативних тенденцій у стані здоров'я може здійснити великий поштовх всьому подальшому соціально-економічному розвитку України, основою якого здатний стати лише людський фактор. З огляду на це, все більшого значення набуває формування більш цілісного уявлення про здоров'я та відповідна оцінка стану і перспектив здоров'я населення України.

1. Русін. В.І., Дикань С.А. Здоров'я українців: погляд з точки зору надійності. // Безпека життєдіяльності. – 2005. №8. – с.60-63.

2. Бородіна О. Людський капітал як основне джерело економічного зростання. // Економіка України. – 2003. – №7. – с. 48-53.

3. Коваленко М.В. Динаміка показників стану здоров'я населення України за 1995-2005 роки. Аналітично-статистичний посібник. – К., 2006 рік.

4. Рябуха О. І. Вчення про здоров'я. – Львів: Ліга-Прес, 2001. – 112с.

5. Омельченко С. Здоров'я та здоровий спосіб життя людини: погляди, думки, висновки. // Рідна школа. – 2005 рік. – №7. – с. 6-10.

A health as asset of human capital is considered in the article, essence of healthy way of life is exposed. Define primary purposes of public policy in industry of health protection.

Ціжма О.А.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВІВЩИНИ)

У статті розкрито роль трудового потенціалу на ринку праці регіону. Показано шляхи вдосконалення соціально-економічних механізмів управління трудовим потенціалом регіону.

Ключові слова: трудовий потенціал, соціально-економічний механізм, регіональна економіка, ринок праці, зайнятість, демографічна політика, економічна криза, трудові ресурси.

I. Вступ. На сучасному етапі ринкових перетворень в Україні здійснена лібералізація економіки та зовнішньоекономічної діяльності, повним ходом іде процес приватизації, запроваджена широка демократизація трудових відносин. Наслідки економічної кризи впливають безпосередньо на всі процеси, які відбуваються як в суспільному житті країни, так і кожного регіону зокрема, і стосуються ринку праці, а беззаперечною складовою ринку праці є трудовий потенціал. Рівень ефективності використання трудового потенціалу безпосередньо залежить від раціонального в конкретних умовах рівня зайнятості працездатного населення, вдосконалення всієї системи управління трудовими ресурсами, зростання значення соціальних факторів, позитивних змін у демографічній ситуації регіону.

В Україні економічні проблеми відтворення та використання трудового потенціалу досліджувала група науковців, до якої входять такі відомі вчені, як Бандур С.І., Богиня Д.П., Герасимчук В.І., Грішнова О.А., Долішній М.І., Заяць Т.А., Злупко С.М., Колот А.М., Онікієнко В.В., Романюк М.Д. та ін. Однак проблема удосконалення соціально-економічних механізмів управління ресурсами трудового потенціалу регіону та ефективне його використання не втрачає своєї актуальності сьогодні і потребує уваги дослідників через складну ситуацію, що склалася на регіональних ринках праці.

II. Постановка завдання. Виявити недоліки соціально-трудових відносин та визначити способи їхнього усунення. Дослідити взаємозв'язок проблем ефективного використання трудового потенціалу на регіональному ринку праці та вказати на основні шляхи їх вирішення.

III. Результати. Криза зайнятості населення призвела до негативних змін в структурі професійно-кваліфікаційного потенціалу регіону, значного постаріння працюючих з тенденцією до зменшення в їх структурі вікової групи, що має найвищу продуктивність. Крім того, значна частина населення повністю втратила мотиваційні стимули до

праці, що є свідченням деградації суспільства.

Дослідження стану й основних тенденцій на ринку праці Львівщини свідчать про посилення його напруженості. З впевненістю можна сказати, що в умовах тривалої кризи економіки регіону та й країни в цілому відбувається безперервне скорочення населення, зайнятого в галузях економіки, та інтенсивне зростання чисельності безробіття.

Протягом 2003–2005 р.р. чисельність трудових ресурсів, зайнятих в усіх сферах економічної діяльності скоротилася на 87,3 тис. осіб, в тому числі у народному господарстві – на 188 тис. осіб при одночасному зростанні працюючих в інших сферах економічної діяльності на 100,7 тис. осіб (див. табл. 1).

за розрахунками, у 2005 р. порівняно з 2002 р., темп скорочення чисельності зайнятих у народному господарстві становив 5,2 %, а загалом у галузях матеріального виробництва – 7,7 %. Ці ж показники у 2005 р. склали 15,4 і 19,8 % відповідно.

Істотна різниця у темпах скорочення чисельності зайнятих спостерігається в окремих галузях економіки. Наприклад, у промисловості чисельність працівників у 2005 р. проти 2002 р. зменшилася на 34,1 %, у сільському та лісовому господарстві – на 14,6, будівництві – на 17, освіті, культурі та науці – на 15,8 %.

Таким чином, з переходом до ринкової економіки та через її кризовий стан відбувається перерозподіл трудового потенціалу

Таблиця 1
Динаміка темпів зростання (зменшення) чисельності трудових ресурсів, зайнятих по сферах економіки Львівської області*

(у % до 2002)

Показники	Код рядка	Роки		
		2003	2004	2005
Чисельність трудових ресурсів, які зайнятих в усіх сферах економічної діяльності з них:	01	97,1	95,4	93,1
у галузях народного господарства в тому числі:	02	94,8	89,5	84,6
у галузях матеріального виробництва	03	92,3	86,3	80,2
у невиробничих галузях	04	101,3	97,6	96,4

* складено за даними [2,5]

За наведеними даними, темп скорочення чисельності трудових ресурсів, зайнятих у народному господарстві, був вищим у порівнянні з рівнем його скорочення в усіх сферах економічної діяльності.

Аналогічні тенденції притаманні і темпам зростання (зниження) чисельності зайнятих у галузях матеріального виробництва порівняно із зміною чисельності зайнятих у народному господарстві області в цілому. Так,

на користь менш продуктивної нерегламентованої зайнятості, чисельність якої в сучасний період орієнтовно складає біля 15 % працездатного населення у працездатному віці.

Скорочення чисельності трудових ресурсів, зайнятих у галузях народного господарства та інших сферах економічної діяльності, супроводжується зростанням незайнятого працездатного населення працездатного віку. За статистичними даними, його чи-

сельність з урахуванням громадян, які мають статус безробітного, зростає в середньому на 4,5 % щорічно, а загальний приріст її за 2003 – 2005 рр. склав 14,2 %.

Вагомою складовою загальної чисельності, незайнятого працездатного населення працездатного віку є чисельність безробітних, яка у 2005 р. порівняно з 2002 р. збільшилась у 6,9 рази. Питома вага зареєстрованих безробітних у загальній чисельності незайнятого працездатного населення регіону за цей же час зросла з 3,8 до 23,3 %; кількість зареєстрованих службою зайнятості незайнятих громадян – з 91,2 до 98,7 %; у загальній чисельності працездатного населення у працездатному віці – з 0,7 до 5,2 % (див. табл. 2).

Рівень зареєстрованого безробіття порівняно з 2002 р. збільшився на 4,7 % і на 1 січня 2006 р. становив 5,2 % працездатного

населення працездатного віку, що у 1,65 рази більше, ніж в цілому по Україні.

Обсяги безробіття коливаються у діапазоні від 11,6 тис. осіб у м. Львові до 0,6 тис. осіб у м. Трускавці, проте основна його частина припадає на м. Львів та Дрогобицький, Миколаївський, Самбірський, Стрийський та Яворівський райони, де у 2005 р. зареєстрована половина загальної кількості безробітних. Більшу частку безробітних у 2005 р. становили жінки – 57,1 % та молодь у віці до 28 років – 32,6 %. З кожних 100 безробітних, які перебували на обліку, 56,0 % займали робочі місця, 29,6 – посади службовців. Ці ж показники в кінці 2002 р. становили відповідно 48,8 і 43,8 %.

В досліджуваній період в складі безробітних відбулися певні зміни в структурі по причинах незайнятості. Зокрема, зросла ча-

Таблиця 2

Динаміка питомої ваги чисельності безробітних у загальній чисельності незайнятого працездатного населення та трудових ресурсах Львівської області*

Показники	Код рядка	Роки				
		2002	2003	2004	2005	2005 у% до 2002
Незайняте працездатне населення працездатного віку, у середньорічному обчисленні (тис. осіб)	01.	288,7	311,6	317,4	329,8	114,2
з них: безробітні	02	11,1	26,4	47,7	76,9	6,9 рази
Питома вага безробітних (%) (p.02/p.01*100)	03	3,8	8,5	15,0	23,3	
Чисельність незайнятого населення, яке перебувало на обліку на кінець року (тис. осіб)	04	17,0	38,5	61,2	91,3	5,4
з них: безробітні	05	15,5	36,5	58,7	90,1	5,8
Питома вага безробітних (%) (p.05/p.04*100)	06	91,2	94,8	95,9	98,7	1,1
Чисельність працездатного населення у працездатному віці, у середньорічному обчисленні (тис. осіб)	07	1498,0	1488,1	1481,5	143,4	98,4
Питома вага безробітних (%) (p.02/p.07*100)	08	0,7	1,8	3,2	5,2	7,4 рази

* складено за даними [2,5]

стка осіб, вивільнених через зміни в організації виробництва і праці (з 30,0 % у 2002 р. до 35,9 % у 2005 р.), демобілізованих з військової строкової служби (з 2,9 до 3,5 %). Дещо зменшилася частка звільнених на попередньому місці за власним бажанням та за порушення трудової дисципліни (з 37,8 до 32,0 %). Одночасно відбулося зростання частки випускників середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих закладів освіти (з 11 до 12 %).

Наведений аналіз стану ринку праці Львівської області виявив, що формування пропозиції робочої сили на ринку праці і попиту на неї відбувається під впливом дій загальноекономічних факторів – спаду виробництва, перебудови механізму господарювання, приватизації. При цьому інтенсивно зростає чисельність безробітних та її частка у загальній чисельності працездатного населення працездатного віку; посилюється дисбаланс між пропозицією робочої сили на ринку праці і попитом на неї; відбувається зменшення чисельності працюючих у офіційній економіці та перерозподіл зайнятих на користь недержавного сектору і нерегламентованої зайнятості. У складі незайнятих на ринку праці зростає питома вага найбільш вразливого прошарку працездатного населення у працездатному віці, яке потребує соціального захисту з боку держави щодо одержання робочих місць, це – молодь, жінки з дітьми до 6 років, особи передпенсійного віку та інші.

На сьогодні нерозв'язаною залишається проблема регулювання на регіональному ринку праці попиту і пропозиції робочої сили з боку осіб, які вперше виходять на ринок праці, та випускників навчальних закладів. Ситуація обумовлюється тим, що система професійної освіти ще не повністю зорієнтована на підготовку робітничих кадрів та спеціалістів відповідно до обґрунтованої потреби в них та не враховує розвиток прогнозних тенденцій ринку праці. Тому потрібно повернутися до розробки системи галузевих і територіальних розрахунків додаткової потреби в робочій силі по професіях, починаючи з первинних суб'єктів господарювання регіону [4,150].

Найгострішими на регіональному рівні залишаються проблеми: ефективного використання робочої сили; професійно-кваліфі-

каційної збалансованості попиту та пропозиції робочої сили: посилення мотивації до праці; зниження рівня безробіття; збільшення кількості введених робочих місць; зайнятості військовослужбовців, вивільнених внаслідок скорочення їх чисельності; працевлаштування соціально вразливих верств населення (інвалідів, молоді, у тому числі випускників навчальних закладів); зайнятості сільського населення в умовах реорганізації агропромислового комплексу [4].

Регулювання регіонального ринку праці має органічно пов'язуватись з усім комплексом перетворень, які стимулюють економічне зростання. У перехідному періоді постають такі основні завдання: загальне пошук економічної ситуації та інвестиційної активності; створення умов для динамічного руху капіталу, що сприятиме збільшенню кількості робочих місць і зростанню потреби в робочій силі, підвищенню споживчого попиту населення через удосконалення системи розподільчих відносин, можливості отримання додаткових доходів.

Слід зазначити, що в останні роки в системі організації праці з'явилося чимало негативних, а часом й застійних явищ. Питанням ефективного використання трудових ресурсів займається велика кількість органів управління, діяльність котрих в багатьох випадках виявляється некоординованою і створює передумови до виникнення неузгодженості у вирішенні цих проблем [3,60].

Перебудова даної системи управління повинна забезпечувати його достатню гнучкість, та сприяти здійсненню рішення стратегічних завдань шляхом: напрацювання нових концепцій у формуванні та використанні трудового потенціалу для того, щоб робітники по рівню кваліфікації, професійної підготовки, статево-віковій та територіальній структурі в достатній мірі відповідали вимогам сучасного виробництва.

Новий механізм управління трудовим потенціалом повинен базуватися на принципах перебудови діяльності центральних і місцевих економічних органів управління, посилення фінансово-кредитного впливу на економіку, створення нових умов для ефективної роботи підприємства.

Аналіз використання трудового потенціалу свідчить про значний вплив на нього НТП. Виділяють декілька характерних напрямків, котрі суттєво впливають на зміст та

характер праці, отже і на ефективне використання трудового потенціалу:

- широке впровадження сучасних систем ЕОМ веде до поліпшення умов праці, її полегшення і в цілому піднімає роль людини у виробничому процесі на якісно новий рівень,
- застосування високопродуктивних засобів виробництва, які сприяють не тільки частковому вивільненню робітників, але і їх повному заміщенню робітниками нового фахового спрямування тому, що цього потребує специфіка впровадження та обслуговування нової техніки,

- оперативна перебудова форм та методів підготовки кадрів (системи профорієнтування та професійної адаптації) [3,60-61].

Ефективне використання трудового потенціалу неможливо без кардинальних змін в демографічній політиці. Чисельність населення останнім часом неухильно скорочується. Це явище характерне для всіх областей України. Загальний показник народжуваності в 2003 році зменшився до 9,1 особи на 1 тис. населення, а смертності – збільшився до 15,2 особи на 1 тис. населення. На демографічну ситуацію в державі значно впливає віковий склад населення. За останні десять років зростала кількість осіб пенсійного віку.

IV. Висновки. До регіональних резервів підвищення ефективності розподілу та використання трудового потенціалу можна віднести:

- зниження захворюваності, покращення профілактичної роботи поліклінік і поліпшення лікувального процесу в лікарнях, створення умов для розвитку фізкультури та спорту;

- покращення житлово-побутових умов працівників за рахунок повнішого задово-

лення існуючої потреби у житлі, забезпечення водою, теплом;

- покращення торговельного обслуговування продовольчими та промисловими товарами;

- покращення транспортного обслуговування, зниження затрат і втрат часу на проїзд до місця роботи, а також завантаженості транспорту, що викликає додаткову втому і роздратування.

Щоб подолати кризовий стан демографічного розвитку необхідна розробка і впровадження відповідної загальнонаціональної економічної і соціальної програми виходу з кризи і подальшого розвитку суспільства.

Комплексна оцінка сукупності перелічених завдань може служити на наш погляд методологічною та інформаційною базою для розробки заходів щодо підвищення ефективного використання трудового потенціалу.

1. Бажан І.І. Трудовий потенціал України: формування та використання. Монографія. – Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2006. – 144 с.

2. Економічна активність населення Львівської області. – Львів, 2003 – 2006.

3. Немченко А., Грінка Т. До питання про ефективне використання трудового потенціалу. – Демографія, економіка праці та соціальна політика: Збірник наукових праць. – Вип. 7. – Кіровоград: КДТУ, 1999. – 264 с.

4. Павленко В.П. Удосконалення соціально-економічних механізмів управління трудовим потенціалом регіону. – Зайнятість та ринок праці. Міжвідомчий науковий збірник. Випуск 20. – Київ, 2005. – 163 с.

5. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Держкомстат України. – Львів, 2004.

The article reveals the role of labour potential on the labour-market of the region. The directions of enhancement of social economic control-gear of region labour potential.

ОЦІНКА ГАЛУЗЕВИХ ЗМІН СТРУКТУРИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

У статті проаналізовано регіональну структуру зайнятості населення на прикладі Івано-Франківської області за 2000–2005 р. в галузях господарського комплексу. Проведено розподіл зайнятого населення за видами економічної діяльності на сильні, відстаючі та депресивні зміни структури зайнятості населення.

Ключові слова: зайнятість населення, структурна трансформація, структура зайнятості населення, структурні зрушення, безробіття, стимулювання зайнятості населення.

I. Вступ. Головною метою реформування сфери зайнятості населення як на державному, так і на регіональному рівнях, є визначення її структурної перебудови, створення системи економічного виробництва і сфери послуг, які забезпечували б у сфері зайнятості максимальну ефективність, якість і соціальну спрямованість. Умовою позитивної трансформації зайнятості населення є вивчення структури зайнятості, визначення слабких і сильних її сторін з одночасним приведенням структури зайнятості у відповідність з потребами робочої сили відповідної кваліфікації на ринку праці регіону в галузях господарського комплексу. Проблеми структурної трансформації зайнятості досліджували такі вчені як Бандур С.І., Грішнова О.А., Жихор О., Лібанова Е.М. та інші. Разом з тим, проблема відповідності попиту робочої сили та пропозиція її на ринку праці України є ще не достатньо вивченою.

II. Постановка завдання. Дослідити структуру зайнятості населення Івано-Франківської області. Виявити негативні і позитивні тенденції в зайнятості населення. Подати рекомендації щодо приведення структури зайнятості відповідно до вимог сучасного ринку. Провести розподіл структури зайнятості згідно економічної діяльності на сильні, відстаючі, такі, що розвиваються та депресивні зміни структури зайнятості населення.

III. Результати. Трансформація національної економічної системи України, роз-

виток ринкових відносин різко загострюють проблему зайнятості населення, ставлячи її на рівень найголовніших в житті суспільства.

Згідно українського законодавства зайнятість населення – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що, як правило, приносить їм доходи у грошовій та іншій формі [1, 275].

Вказані вище зрушення у формуванні трудових ресурсів ситуації разом з дією виключно економічних чинників обумовили розвиток досить складних процесів у сфері зайнятості населення. Так, лише за 2001–2005 р.р. чисельність зайнятих в усіх сферах економічної діяльності Івано-Франківської області збільшилася із 519,3 тис. осіб у 2001 р. до 522,5 тис. осіб у 2005 р. або на 0,62%.

Слід зауважити, що Івано-Франківська область є аграрним регіоном. Тому закономірною тут є найбільша питома вага зайнятих у сільському господарстві, лісовому та рибному господарстві і мисливстві – 33,97% у 2001 році. Проте спостерігається чітка тенденція до зменшення частки сільського господарства, лісового та рибного господарства, мисливства в загальній структурі зайнятості населення – до 25,99% у 2005 році. Загалом в порівняльному періоді сільське господарство втратило в структурі 7,98 %.

Аналіз структури зайнятості населення в добувній та обробній промисловості, виробництві електроенергії, газу та води показує, що в Івано-Франківській області питома вага промисловості є дуже велика – 19,83% в 2001 році, але має тенденцію до спаду і вже в 2005 році втрачає 3,49% структури зайнятості і складає 16,34%.

Дослідження структури зайнятості населення в будівництві, фінансовій діяльності, державному управлінні, охороні здоров'я показали, що ці галузі також, мають тенденцію до спаду відповідно питома вага будівництва зменшилася на 0,39% і склала 23,1 тис. чол., питома вага фінансової діяльності зменшилася на 0,02% і склала 5,1 тис. чол., питома вага державного управління зменшилася

Кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності *

(тис. осіб)

	2001	2002	2003	2004	2005
Всього зайнято	519,3	525,9	473,2	513,5	522,5
Сільське господарство, лісове та рибне господарство, мисливство	176,4	176,0	105,1	131,9	135,8
Добувна та обробна промисловість, виробництво електроенергії, газу та води	103,0	94,9	94,7	88,1	85,4
Будівництво	25,0	26,6	21,9	22,4	23,1
Оптова та роздрібна торгівля, готелі та ресторани	49,9	60,0	80,1	88,3	92,1
Транспорт та зв'язок	22,9	24,1	24,0	27,6	27,5
Фінансова діяльність	5,2	4,7	3,9	4,2	5,1
Операції з нерухомістю	13,0	13,9	14,3	17,1	16,9
Державне управління	20,7	21,1	22,7	21,5	20,4
Освіта	48,1	48,5	48,8	51,1	51,8
Охорона здоров'я	39,3	38,6	37,9	37,6	38,0
Колективні, громадські та особисті послуги	15,8	17,5	19,8	23,7	26,4

* складено за даними [2,3]

на 0,9% і склала 20,4 тис. чол., а охорони здоров'я – на 0,3% і склала 38,0 тис. чол. у структурі зайнятості населення.

Наступними важливими галузями є оптова та роздрібна торгівля, готелі та ресторани, транспорт та зв'язок, операції з нерухомістю, освіта, колективні, громадські та особисті послуги, в яких на противагу до попередніх є зростання їхньої частки в загальній структурі зайнятості населення. Так, питома вага оптової та роздрібною торгівлі, готелів та ресторанів в загальній структурі збільшилася на 8,02% і склала 17,63%, питома вага транспорту та зв'язку в загальній структурі збільшилося на 0,85% і склало 27,5%. Питома вага операцій з нерухомістю в загальній структурі зайнятості населення збільшилося на 0,73% і склало 3,23%, питома вага освіти в загальній структурі зайнятості населення збільшилася на 0,65% і склала 9,91%, питома вага колективних, громадських та особистих послуг в загальній

структурі зайнятості населення збільшилася на 2,01% і склала 5,05%.

Проведені нами дослідження показали, що найбільших втрат у робочій силі зазнала сільське господарство, лісове та рибне господарство і мисливство, де кількість зайнятих за 2000 – 2005 р.р. зменшилася на 40,6 тис. осіб, або на 23,02%.

Аналіз структури зайнятості населення в інших галузях та сферах економіки показав, що зайнятість в добувній та обробній промисловості, виробництві електроенергії, газу та води, будівництві, фінансовій діяльності, державному управлінні, охороні здоров'я, зменшилась відповідно на 17,09% (17,6 тис. осіб), 7,6% (1,9 тис. осіб), 1,92% (0,1 тис. осіб), 1,45% (0,3 тис. осіб), 3,31% (1,3 тис. осіб).

Кількість зайнятих у сферах оптової та роздрібною торгівлі, готелів та ресторанів збільшилася на 42,2 тис. осіб і становить 92,1 тис. осіб, тобто на 84,57%, транспорті та зв'язку збільшилася на 4,6 тис. осіб і стано-

вить 27,5 тис. осіб, тобто на 20,9%, операціях з нерухомістю збільшилася на 3,9 тис. осіб і становить 16,9 тис. осіб – на 30,0%, у сфері освіти збільшилася на 3,7 тис. осіб і становить 51,8 тис. осіб – на 7,69%, колективних, громадських та особистих послуг збільшилася на 10,6 тис. осіб і становить 26,4 тис. осіб на 67,09%.

За дослідженням структури зайнятості всі види економічної діяльності Івано-Франківської області можна поділити на:

- сильні види, які на регіональному рівні зростають швидко;
- відстаючі види, які спад яких на регіональному рівні відбувається малими темпами;
- види, що розвиваються обмежено, ріст яких відбувається на регіональному рівні, малими або швидкими темпами, але в структурі займають декілька пунктів;
- депресивні види, спад яких на регіональному рівні відбувається як за абсолютними, так і за відносними показниками швидкими темпами.

Так, до сильних видів економічної діяльності, на регіональному рівні можна віднести оптову та роздрібну торгівлю, готелі та ресторани; до відстаючих видів економічної діяльності, можна віднести будівництво, фінансову діяльність, державне управління, охорону здоров'я; до видів економічної діяльності, що розвиваються обмежено, ріст яких відбувається на регіональному рівні можна віднести транспорт та зв'язок, операції з нерухомістю, освіта; до депресивних видів економічної діяльності, спад яких відбувається на регіональному рівні віднесемо сільське господарство, лісове та рибне

господарство, мисливство, добувна та обробна промисловість, виробництво електроенергії, газу та води.

IV. Висновки. В сучасних економічних умовах структура зайнятості, як в Україні, так і в Івано-Франківській області, значною мірою змінюється. Починає нарощувати питому вагу зайнятості населення сфера послуг. Вона збільшилася на 65 тис. осіб з 2001 до 2005 рр. В той же час сфера виробництва втрачає свої позиції. Зайнятість тут зменшилася на 61,8 тис. осіб. Такі тенденції спостерігаються не тільки в нашій області, але і в цілому по Україні. В загальному зайнятість населення в Івано-Франківській області за досліджуваний період зросла на 3,2 тис. осіб, що є істотним позитивом в сфері зайнятості населення області. Для покращення ситуації у сфері виробництва потрібно створювати сприятливий інвестиційно-інноваційний клімат та вдосконалювати законодавчу базу країни.

1. Закон України "Про зайнятість населення" // Вирішення колективних трудових спорів (конфліктів). Збірник законодавчих та нормативно-правових актів. – К.: Основа, 2000. – С. 275 – 302.

2. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Держкомстат України. — Івано-Франківськ, 2006. — 614 с.

3. Статистичний щорічник України за 2003 рік / Держкомстат України. — Івано-Франківськ, 2004.

In the article we have analyzed the regional structure of the employment of population in the Ivano-Frankivsk region after 2000 – 2005 y. according to the branches of the national economy. Distributed the employment population according to the economical activities – strong, lagging and depressed changes of the employment structure of the population.

Репела Н.П.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

В статті проаналізовано теоретичні аспекти дослідження рівня життя населення. Також розглянуто систему показників за допомогою яких оцінюється рівень життя та добробут населення.

Ключові слова: рівень життя, добробут, показники рівня життя населення, спосіб

життя, якість життя, рівень людського розвитку.

I. Вступ. На сучасному етапі надзвичайно актуальні наукові дослідження, пов'язані з оцінкою характеристик та показників рівня життя населення, аналізом реальних тен-

денцій закономірностей забезпечення його життєдіяльності, а також спрямовані на пошук та вдосконалення ефективних шляхів, методів і механізмів стабілізації та подальшого зростання рівня життя населення.

Рівень життя населення виступає однією з найважливіших соціальних категорій, яка формується під впливом взаємодії всіх без виключення суб'єктів економічних відносин. Його підвищення (соціальний прогрес) є пріоритетним напрямом суспільного розвитку будь-якої держави, яка проводить політику реалізації засад соціально орієнтованої ринкової економіки, що представляє собою забезпечення відчутного для населення взаємозв'язку функціонування економіки та впровадження в державі заходів по трансформації економічного порядку з метою покращання добробуту населення. Саме добробут населення виступає критерієм прогресу. Держава повинна створювати сприятливі умови для тривалого, безпечного, здорового життя людини, забезпечуючи стабільність в суспільстві. Аналіз тенденцій рівня життя населення дозволяє судити, наскільки ефективна соціально-економічна політика держави і як суспільство виконує поставлені завдання.

Значний внесок до вирішення теоретичних та практичних аспектів проблем життєвого рівня населення в перехідний період в Україні належить зокрема Базиліюк О.В., Богіні Д.П., Бондар І.К., Куценко В.І., Ліановій Е.М., Лукінову І.І., Мандибурі В.Є., Новикову В.М., Онікієнку В.В., Пирожкову С.І., Ревенку А.Х., Тімофєєву В.О., Черенько Л.М.

Разом з цим на сьогодні не існує єдиної системи показників рівня життя, залишаються невирішеними проблеми методологічного та методичного характеру щодо розрахунку окремих індикаторів та побудови узагальнюючого показника життєвого рівня.

II. Постановка завдання. Метою даної статті є: дослідити сучасні теоретичні аспекти життєвого рівня населення з урахуванням виявлення загальних тенденцій розвитку; проаналізувати системи показників рівня життя населення та ситуацію з бідністю в країні.

III. Результати. У сучасній науковій літературі поняття рівня життя має різні аспекти трактування. За загальноприйнятим (кла-

сичним) визначенням рівень життя населення виражає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб. Рівень життя визначається на основі показників та відносин, що, з одного боку, безпосередньо визначають рівень життя, а з другого, – мають більш змістовне наповнення і займають вищий ієрархічний рівень. Так, життєвий рівень населення залежить від способу виробництва (характеру відносин власності, рівня розвитку матеріальної бази виробництва, суспільної продуктивності праці) та способу життя (сукупності загальних проявів життєдіяльності людей, що визначальним чином впливають на формування в суспільстві спільної домінанти їх життєвих та мотиваційних установок). В такому контексті предметом факторного аналізу є вплив економічних, соціальних, культурних, інноваційних, екологічних, інших факторів на рівень життя населення [4,93].

Високий рівень життя населення є визначальною ознакою сталого розвитку суспільства, основою життєдіяльності держави. Процес інтеграції України у світове співтовариство перевів цю категорію до першочергових при визначенні соціально-економічної політики держави.

Поняття “рівень життя” представляє собою складний об'єкт наукового дослідження і поєднує широкий спектр соціально-економічних відносин, які характеризують особливості стану життя та умов життєдіяльності особи, домогосподарства, соціальних класів і населення в цілому. Воно об'єктивно визначається широким колом характеристик, кожна з яких стосується лише окремого елемента або певного прояву відносин, а в своїй сукупності характеризують процес функціонування єдиної багатогранної суспільної системи.

На сьогодні поруч з рівнем життя використовуються такі терміни, як “добробут”, “спосіб життя”, “умови життя”, “життєвий стандарт” та “якість життя”. Зазвичай перераховані поняття трактуються як синоніми, іноді – як галузі, що пересікаються, як відношення цілого, долі та ін. Проте різноманітність дефініцій не тільки не полегшує, а навпаки, чинить перешкоди у вирішенні завдання системного підходу до вивчення рівня життя населення.

На рівень життя населення значний вплив має цілий комплекс чинників, які визначають

територіальні відмінності. В цілому конкретні умови, від яких залежить специфіка рівня життя населення регіону, можна розділити на дві великі групи: економічні та не-економічні.

До перших належать рівень промислового розвитку регіону, рух чисельності населення, збільшення кількості зайнятих у суспільному виробництві, ступінь урбанізації, рівень доходів, цін та тарифів, розвиток особистого підсобного господарства та інші. Вона поєднує в собі економічні передумови рівня життя і пов'язана з розвитком території (держави або окремих її регіонів), характеризує ступінь розвитку індустрії та структури виробництва.

Отже, рівень життя населення певної території визначається тим, наскільки розвинуті промисловість та сільське господарство даного регіону, їх співвідношенням та галузевою структурою, розвитком транспортних засобів та ін. Суттєвий вплив на життєвий рівень населення має співвідношення між виробничою та невиробничою сферою, розвитком громадського обслуговування в регіоні.

До другої належать природнокліматичні умови проживання, особливості історичного розвитку, національні та етнографічні особливості та традиції, загальний рівень культури тощо.

Природнокліматичні умови відображають об'єктивні відмінності між регіонами та визначають стартові умови для розвитку, стають первісним елементом (родючість ґрунтів; багатство корисних копалин (руди, паливо), витрати на їх видобуток; щільність населення; територіальна доступність регіону).

Відмінності в рівні життя населення регіону визначаються також особливостями історичного розвитку. Мається на увазі вплив національного багатства, створеного минулими поколіннями у вигляді житлового фонду, комунального господарства, будівель, споруд, устаткування установ сфери обслуговування, а також домашнього майна. Ці відміни в процесі комплексного розвитку країни поступово усуваються, але різниця залишається протягом тривалого часу.

На життєвий рівень певним чином впливає національний чинник, бо самі по собі нації відрізняються між собою за ступенем розвитку культури, традиціями, звичаями, і тому вплив цього чиннику під час аналізу

міжрегіональних відмінностей в рівні життя не може бути ігнорованим.

Не можна не відзначити, що кожна з названих груп чинників є процесом розвитку. Так, якщо група економічних чинників досить динамічна і в значній мірі підлягає регулюванню з боку держави, то друга, навпаки, мало в чому зазнає істотних змін. Внаслідок цього по-різному відбувається і вплив названих чинників на рівень життя населення. І якщо під час аналізу життєвого рівня в середньому по країні вплив неекономічних факторів в значній мірі нейтралізується, то на міжрегіональному рівні їм належить вагомий внесок до загальної характеристики рівня життя населення регіону.

Слід зазначити, що рівень життя виступає головною характеристикою добробуту народу і, звичайно ж, не обмежується доходами, а є більш складною і комплексною проблемою. Поряд із доходами та споживанням характеристики рівня життя дають також умови праці і побуту, структура і співвідношення робочого і вільного часу, показники здоров'я, освіти, культури, екології та ін.

Так, якщо розглядати відповідність кількісних і якісних значень рівня життя стандартам життя, можна його класифікувати як стан добробуту. Але у значній частини населення України цей рівень є нижчим за стандарти. В цьому випадку ми говоримо про “бідність” та “злиденність” – зовсім протилежні “добробуту” поняття, які, однак, теж характеризують ступінь рівня життя. Поняття бідності еволюціонувало історично і є дуже відмінним у різних культурах. Критерії, згідно з якими бідні відрізняються від багатих, мають тенденцію відображати особливості національних пріоритетів та нормативні концепції добробуту. Загалом, по мірі того, як країни стають багатшими, їхнє сприйняття межі бідності змінюється [2,45].

Майже щодругий житель України (48,2%) висловлює невдоволення власним життям у місці свого проживання (20,5% – цілком, а 27,7% – частково), тимчасом як 21,9% із них оцінюють рівень його комфортності позитивно (3,5% – повністю, 18,4% – скоріше як задовільний). Таким чином, негативні оцінки в 2,2 раза перевищують позитивні [3,23]. Оцінки якості життя безпосередньо залежать від рівня задоволення базових потреб людини у найважливіших для неї сферах, до

яких належать матеріально-побутові потреби, робота, здоров'я та медична допомога, доступ до сучасних знань у царині політики та економіки, юридична допомога у захисті прав людини, забезпеченість умов психологічної рівноваги.

Для характеристики добробуту і матеріальних ресурсів домогосподарств в різних дослідженнях використовуються такі показники як доход, витрати, харчування та наявність майна. Саме за умов залучення до аналізу названих характеристик можна отримати достовірну інформацію відносно реального стану життєвого рівня населення.

Реальний поточний стан матеріального добробуту населення відображають сукупні витрати домогосподарств. Так розглянемо наприклад, сукупні витрати одного умовного домогосподарства у 2002 р. склали 653,2 грн., що на 46,2 грн. більше порівняно з попереднім роком. Переважну більшість з них складають витрати на харчування, на які припадає 68,4% сукупних витрат. Значну частину витрат займає оплата непродовольчих товарів та послуг - 21,9%, оплата житла, комунальних продуктів та послуг - 5,3% [5,207].

Той факт, що майже дві третини сукупних витрат використовуються домогосподарствами на придбання продуктів харчування свідчить про те, що сукупний доход знаходиться на рівні фізіологічного прожиткового мінімуму, який розрахований на задоволення найелементарніших потреб, а отже, він не забезпечує навіть простого відтворення життя людини і її працездатності. Спостерігається суттєве падіння рівня життя населення у порівнянні з дореформним періодом. Останнє підтверджується і погіршенням харчування населення, яке спостерігається не зважаючи на досить велику питому вагу витрат на харчування. Загалом така ситуація призводить до зменшення рівня економічного розвитку, а це спричиняє негативний вплив на всю країну.

Останнім часом у наукових дослідженнях вчених у поняття рівня життя населення стали включати такий показник як рівень людського розвитку. Тобто, „здійснюється обґрунтований перехід від категорії життєвого рівня, що характеризує ступінь задоволення потреб, до категорії, що характеризує можливості суспільства із забезпечення життя, діяльності та всебічного розвитку людини” [1,71].

Такий перехід дозволяє акцентувати увагу на таких важливих аспектах життєдіяльності людини, як стан здоров'я населення, його освітній, професійний і культурний рівні з економічної точки зору. Тобто з позицій здатності населення до відтворення суспільного капіталу, включаючи відтворення самого працівника як економічного суб'єкта. Рівень людського розвитку як структурної одиниці рівня життя населення характеризує можливості реалізації людини як особистості і як члена даної спільноти. Композиційно ця складова рівня життя включає: якість життя людей (демографічні, екологічні, інтелектуальні умови їх існування та реалізації) та аспект суспільної інтеграції людей (участь в управлінні, демократичних процедурах тощо). Таким чином, трактування рівня життя населення через призму добробуту, нагромадження людського капіталу, рівня людського розвитку відповідним чином визначатиме логіку аналізу та особливості впливу регіональних соціально-економічних чинників на індикатори рівня життя населення.

IV. Висновки. Найскладнішими теоретичними питаннями аналізу рівня життя населення є питання методологічного забезпечення об'єктивності визначення економічних критеріїв та відповідних показників, які характеризують внутрішню диференціацію якісних особливостей стану малозабезпеченості.

Розглянувши основні характеристики якості життя на Україні, можна зробити висновки, що за всіма основними критеріями рівень життя за останній період має тенденцію до покращення, але вона надто незначна, щоб можна було зробити висновок про суттєве покращення якості життя найближчим часом або хоча б вихід її на рівень простого відтворення. Загалом такий стан якості життя негативно впливає на трудовий потенціал України та зменшує його.

Можна зробити такі основні рекомендації щодо покращення якості життя в Україні:

У сфері рівня життя: усунення розриву між прийнятим прожитковим мінімумом і його покриттям; забезпечення диференціації заробітної плати залежно від її соціально-економічної значущості; збільшення мінімального рівня заробітної плати до прожиткового мінімуму.

В умовах ринкової економіки підґрунтям соціального захисту населення може стати система соціальних нормативів, які одночасно відображають особливості соціальної системи та виступають інструментом регулювання тих чи інших процесів у суспільстві.

Розробка та впровадження державних мінімальних соціальних стандартів має бути спрямована на фінансове забезпечення основних конституційних прав громадян, зміцнення фінансової бази та збереженню єдиного соціального простору у всіх регіонах країни, тобто державні мінімальні стандарти повинні знайти своє відображення в державному та місцевих бюджетах і сприяти вирівнюванню соціального забезпечення громадян у розрізі областей, районів та інших адміністративних одиниць.

1. Дзюба І.В. Категорія рівня життя населення: сучасний підхід // Статистика України. – 2004. – №1. – С. 68-73.

2. Майєр Джеральд М., Раух Джемс Е., Філіпенко А. Основні проблеми економічного розвитку. – К.: Либідь, 2003. – 688с.

3. Прибиткова І. Рік „помаранчевої” влади: vox populi про рівень та якість життя в Києві та Україні (грудень 2004 р. - грудень 2005 р.) // Політичний портрет України (часопис фонду „Демократичні ініціативи”). – 2006. – № 36. – С. 21-37.

4. Садова У, Семів Л. Факторний аналіз рівня життя населення в регіоні з пониженою місткістю ринку праці // Регіональна економіка. – 2005. – №2. – С. 92-102

5. Україна у цифрах 2002. Статистичний довідник. – К.: Консультант, 2003. – 271 с.

The theoretical aspects of the research of the living stage are analyzed in the article. The system of figures due to which the living stage and the welfare of the population are estimate of are also discussed.

Татунчак Я.І.

ДЕРЖАВНА РЕГІОНАЛЬНА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЗДІЙСНЕННЯ, СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ (НА ПРИКЛАДІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті обґрунтовуються особливості здійснення державної молодіжної політики в Івано-Франківській області. Розглянуто найсуттєвіші проблеми сучасного становища молоді на Прикарпатті: проблеми виховання молоді, освіти та зайнятості, здоров'я та дозвілля, соціально-економічні проблеми молодих сімей.

Ключові слова: *молодь, молода сім'я, державна молодіжна політика, молодіжне житлове будівництво, ринок праці молоді, освіта молоді.*

I. Вступ. Молодь завжди уособлювала майбутнє людства. Намагаючись брати повноправну участь в житті суспільства, молоді люди бажають чим швидше вписатися в існуючий порядок – соціалізуватися. Разом з цим, будучи основним людським ресурсом розвитку країни, молодь виконує роль основної сили, яка перетворює існуючий порядок, є провідником соціальних змін, економічного розвитку і технічного прогресу держави.

Творча уява, ідеали, могутня енергія і потенціал молоді мають важливе значення для забезпечення постійного розвитку того суспільства, в якому вона живе. Те, якою в майбутньому буде наша держава, як житиме її народ, багато в чому визначається тим, якою є, а особливо стане наша молодь, як до неї ставиться суспільство. Як відповідь на необхідність створення умов, які б сприяли найрезультативнішій соціалізації кожної молодої особистості, її інтеграції у суспільство, зародилася молодіжна політика.

II. Постановка завдання. Молодіжна політика більшості зарубіжних країн в основному замикається на програмах професійної підготовки та працевлаштування молоді. Пояснюється це тим, що процес працевлаштування прямо впливає на матеріальне становище молоді, що дозволяє їм самим реалізувати свої матеріальні потреби в залежності від їх можливостей. Це в свою чергу веде за собою зацікавленість молоді в підвищенні свого професійного та освітнього рівня [1].

Молодіжна політика України також включає програми професійної підготовки

та працевлаштування молоді, однак молодь наголошує, що для її соціального становлення особливо важливим є не просто забезпечення зайнятості, а можливість мати роботу з оплатою праці, на яку можна було б нормально жити [4]. Крім цих програм вона містить також координацію та напрямки широкого спектру соціальних послуг, які направлені на реалізацію та забезпечення соціальних потреб молоді: забезпечення дозвілля, житла, освіти, підтримки молодих сімей. Зокрема, М.В. Головатий вважає, що головними її структурними ланками повинні бути ті, що стосуються освіти молоді, формування та реалізації економічних та соціальних інтересів юнаків і дівчат, реальної участі молодих людей у суспільному житті [2].

III. Результати дослідження. Становлення нових поколінь молоді як великих соціально-демографічних груп населення – визначальна складова процесу самовідтворення суспільства. Розвиток кожного молодого покоління відбувається на фоні і в руслі загальних тенденцій цивілізаційного поступу, розвитку конкретного суспільства як перехід молоді людини з одного якісного стану до іншого, якому відповідають зміни її правового статусу, соціально-економічного становища, способів залучення до соціальної структури, характеру життєдіяльності тощо. Держава, здійснюючи певну політику щодо молоді, може більшою чи меншою мірою сприяти цьому процесові, водночас значний відбиток на його зміст і характер накладають місцеві особливості, конкретні умови і можливості кожного регіону [3].

Так, характерною особливістю Західних областей є те, що тут сконцентрована найвища питома вага молоді і до того ж існують певні економічні особливості, такі як, туристичні рекреаційні ресурси, велика питома вага сільського господарства, значні іноземні інвестиції тощо.

Отже слідує, що стратегія здійснення державної молодіжної політики на Івано-Франківщині дещо різниться від аналогічної в інших областях. Метою нашого дослідження якраз і є виявлення і обґрунтування особливостей здійснення державної молодіжної політики в Івано-Франківській області.

Основою державної молодіжної політики області виступає обласна програма “Сприяння соціальному становленню та всесторон-

ньому розвитку молоді Івано-Франківщини”. Ця програма націлена на вирішення найсуттєвіших проблем молоді та на покращення становища молоді на Прикарпатті, а саме:

1. Патріотичне виховання молоді та формування державної ідеології, національної самосвідомості.
2. Правовий захист та правова освіта молоді.
3. Забезпечення здобуття якісного рівня освіти.
4. Сприяння зайнятості молоді, підтримка молодіжного підприємництва.
5. Забезпечення фізичного розвитку та оздоровлення, профілактика негативних явищ в молодіжному середовищі.
6. Соціальний захист молодих сімей, розвиток молодіжного житлового будівництва.
7. Організація змістовного дозвілля, підтримка творчої та обдарованої молоді, відродження духовних та національних традицій в молодіжному середовищі.
8. Сприяння діяльності молодіжних громадських організацій.

Молодь сьогодення не надає належного значення проблемам виховання, зокрема патріотичного. Багато хто з молодого покоління не відчуває гордості за належність до України, за український народ. Зрозуміло, що не лише матеріальні негаразди спричиняють такі настрої серед молоді. Напевно, даються взнаки порушення спадковості поколінь, прогалини у вихованні дітей та підлітків у сім'ї, школі, недостатня робота щодо збереження та відродження народних традицій, надмірна комерціалізація сфери дозвілля.

Ці проблеми виховання більш характерні східним областям України, хоча беззаперечно вони існують і на заході, проте не в таких масштабах.

В Івано-Франківській області, частково вирішують цю проблему Молодіжні організації, діяльність яких спрямована на патріотичне виховання дітей та молоді, зокрема за допомогою проведення та відвідування певних молодіжних заходів.

Так, у вересні 2005р. 80 делегатів області взяли участь: у I-му Міжрегіональному молодіжному Форумі “Південь-Захід: “Нас не роз'єднати” та у Всеукраїнському форумі молоді та студентів “Схід – Захід – Північ –

Південь” та у IV Відкритому форумі Донбасу “Молодь без кордонів”. 2 молодих людей області взяли участь у Всеукраїнському молодіжному форумі, який відбувся 26 червня 2005 року в місті Києві.

29-30.11.2005 р. спільно з МГО для студентів вузів в облмуздрамтеатрі ім. І.Франка реалізовано програму “Протидія та профілактика негативних проявів у молодіжному середовищі”, організовано перегляд вистави “Втеча від реальності”.

Приділяється увага і військово-патріотичному вихованню молоді. Зауважимо, що тільки в Івано-Франківській області проводиться обласна молодіжна науково-пізнавальна патріотична програма “Чорний ліс”, в рамках якої в наметових таборах проводиться оздоровлення учасників програми. Ведеться робота щодо підготовки допризовної та призовної молоді до проходження служби у Збройних Силах України, соціальної адаптації військовослужбовців строкової служби.

На мою особисту думку, це мала частина того, що може зробити держава стосовно патріотичного виховання молоді та формування державної ідеології. В розв'язанні цієї проблеми повинні також бути задіяні самі молоді особи, а виховання – починатися з сім'ї.

Наступною важливою проблемою для молоді є здобуття та правова основа освіти. За роки незалежності України відповідно до соціально-економічних умов у Івано-Франківській області ведеться робота щодо реалізації державної політики в галузі освіти. Остання, для більшості молодого покоління, стає засобом підвищення конкурентоспроможності на ринку праці, прискореного соціального становлення взагалі. Впродовж останніх років в області у закладах освіти впроваджується чимало вітчизняних і зарубіжних технологій, спостерігається зростання мережі навчально-виховних комплексів, збільшується кількість студентів вищих навчальних закладів, кількість яких в області впродовж останніх трьох років також зростає.

Освіта в регіоні набула національного характеру як за змістом, так за формами роботи. В області розроблена регіональна концепція української школи Прикарпаття. Науковці та практики суттєво впливають на оновлення змісту освіти. Здійснено різноас-

пектні напрацювання в реалізації інваріантної та варіативної частин навчальних планів шкіл, вони мали вихід на всеукраїнський рівень.

Освітня Прикарпаття спрямовують свою діяльність на реалізацію положень чинного законодавства щодо забезпечення безперервної освіти, удосконалення навчально-виховного процесу, збереження та зміцнення існуючої матеріальної бази.

Важливим є вдосконалення та приведення у відповідність до потреб населення мережі усіх навчальних закладів області.

Рівень тих знань та навиків, якими наділяє сучасна система освіти молоде покоління на кожному етапі навчання, характеризує якісну сторону трудових ресурсів.

Незважаючи на гарантовану Конституцією України доступність набуття освіти громадянами держави, сільська молодь перебуває в значно гірших умовах стосовно можливості здобуття освіти, ніж молодь міст. Адже умови сільського життя дуже часто створюють перепони їх освітньому процесу. Тому на сучасному етапі постала необхідність організації безперервної системи освітніх ланок, спрямованої на широкий і повний розвиток особистості, формування в молодих людей стійких мотивів до набуття і удосконалення знань протягом всього життя, а також введення в дію механізмів, які б забезпечували доступність освіти.

Оскільки першоосновою всього процесу освіти є загальноосвітня школа, одним із головних завдань повинна стати розбудова сільської школи як важливої умови соціально-культурного розвитку села та збереження традицій народу. Адже школа забезпечує дітей сукупністю систематизованих знань з основ науки про природу, суспільство, мислення. Знання, отримані в школі, значно полегшують і прискорюють процес засвоєння практичних навиків і придбання виробничого досвіду.

Незважаючи на те, що серед усіх витрат на молодіжну політику найбільше коштів припадає на освіту, їх катастрофічно не вистачає, а вони потрібні, оскільки їхня нестача спричиняє поступове руйнування матеріальної бази навчальних закладів.

За останні 5 років позитивні тенденції в економіці області, нарощення виробництва сприяли стабілізації та покращенню ситуації

на ринку праці. Починаючи з 2002 року, чисельність зайнятого населення зростає. Збільшення кількості зайнятого населення відбулося в основному за рахунок осіб, що працюють в секторі самостійної зайнятості, частка яких в загальній кількості зайнятих зросла з 9,4 % до 13,1 % [6].

Рівень зареєстрованого безробіття має тенденцію до зниження і станом на 01.01.2004 р. – 4,23% проти 4,78 % станом на 01.01.2002р. Запроваджуються нові форми зайнятості молоді. Здійснюється робота щодо створення Молодіжних центрів праці, Молодіжних бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів. В області діє Молодіжний центр праці, та на жаль він на сьогоднішній день потребує фінансової допомоги для ефективної роботи. Спільно з Локальним Комітетом “AIESEK” в Івано-Франківську реалізовано проект “День кар’єри-2005”. Представники 15 провідних фірм міста проводили презентацію своїх підприємств, співбесіди та анкетування безробітної молоді, тренінги на теми працевлаштування. В рамках проекту було охоплено 600 молодих людей Прикарпаття, які шукають роботу.

Також було проведено регіональний тур VII Всеукраїнського конкурсу бізнес-планів підприємницької діяльності серед молоді. Розглянуто 22 бізнес – плани (у т.ч. 9 конкурсанти із студентської молоді трьох вузів):

- за номінацією “Молодий підприємець” – 12;
- за номінацією “Студентські ініціативи” – 9.

За підсумками рішення Експертної ради кращі бізнес-плани молодих людей Івано-Франківщини направлено на розгляд Експертної ради Міністерства України у справах молоді та спорту.

Реалізується підтримка творчої та обдарованої молоді. Обласна Асоціація творчої молоді за підтримки управління у справах сім’ї та молоді, культури облдержадміністрації провела обласний дитячий конкурс-фестиваль популярної музики “Карпатські соловейки”. В заході взяли участь 58 учасників трьох вікових груп з усіх районів та міст області. Для проведення заходу використано кошти у сумі 17 000 грн.

У червні – серпні проведено обласний конкурс літературних творів молодих літераторів “Гранослов”. Для розгляду журі

відповідно до Положення про щорічний Міжнародний конкурс кращих творів молодих українських літераторів від Івано-Франківської області надіслано роботи (поезія, проза) 7-ми молодих людей.

На особливому контролі підтримка молодих людей з обмеженими можливостями. В минулому році проведено обласний фестиваль для обдарованих дітей та молоді з функціональними обмеженнями “Повір у себе” в якому взяло участь 150 учасників – переможців районних та міських відбіркових фестивалів.

Обласне управління продовжує співпрацю з молодіжними громадськими організаціями (у 2006 році їхня кількість збільшилась до 60): заплановано реалізувати 27 проєктів МГО на суму 70 тис. грн.

Надзвичайно складною для вирішення в області є проблема молоді сім’ї.

Згідно статистичної інформації в області проживає близько 460 тис. сімей, приблизно 75 тис. – молоді сім’ї, 178 – студентські сім’ї.

Проведено чергову паспортизацію багатодітних сімей області. Станом на 01.09.2006 році в області нараховується 14 471 багатодітна сім’я, де виховується 52 619 дітей. Третина з них – молоді сім’ї.

Аналізуючи кількість зареєстрованих шлюбів в період з 2001 по 2005 роки, бачимо тенденцію зростання (2001 рік – 9120 шлюбів, 2005 рік – 10163). Дані показники свідчать про те, що соціально-економічний стан області за останні роки значно покращився. Проте, демографічна ситуація залишається складною, зберігається домінанта негативних процесів. Порівнюючи чисельність новонароджених у 2001 та 2005 роках, спостерігаємо їх збільшення від 13851 до 14994, але підвищився рівень смертності (2001 рік – 17662 особи, 2005 – 18814 осіб), не відбувається простого відтворення поколінь.

Динаміка народжуваності матерями у віці до 34 років становить: 2000 рік – 13904 осіб, 2005 рік – 14215 осіб. Однак насторожує, показник позашлюбних народжень (2000 рік – 1434 особи, 2003 рік – 1510, 2004 рік – 1585 осіб), абортів серед жінок віком від 15 до 34 років (2003 рік – 3876, 2004 рік – 4341). Дана ситуація не сприяє укріпленню інституту родини, психологічному комфорту, економічній міцності сім’ї.

За даними статистики на 01.09.2006 року звернулися за допомогою в управління праці та соціального захисту населення у зв’язку з вагітністю та пологами 6113 чоловік; по догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку – 6340 осіб; на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням – 719 ; на дітей одиноким матерям – 3185; тимчасова державна допомога дітям батьки яких ухилиються від сплати аліментів – 426 осіб.

Важливою проблемою залишається забезпечення молодих сімей житлом. Так, у 2004 році у державному фонді та у фонді житлово-будівельних кооперативів житло одержали 5 молодих сімей, у 2003 році – 18 [11]. На загальній квартирній черзі перебувало в 2004 році – 479 молодих сімей, у 2003 році – 415 осіб. Загальна кількість молодих сімей забезпечених житлом за програмами кредитування продовж 2002-2005 років в області становить 843 особи. Згідно з розподілом коштів в минулому році на надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім’ям на будівництво (реконструкцію) та придбання житла міжрегіональними управліннями, затвердженим рішенням Спостережної ради, Івано-Франківському регіональному Фонду сприяння молодіжному житловому будівництву виділено 4100, тис. грн. Сукупний обсяг коштів, що передбачений в місцевих бюджетах області складає – 938, 8 тис. грн. За 2004-2005 роки для кредитування молодих сімей в області залучено кошти комерційних банків в сумі 31 млн. 230 грн.

Та найбільшою цінністю і найменшфінансованою потребою молоді залишається здоров’я. В сучасних умовах, крім фінансування програм щодо запобігання і боротьби з багатьма хворобами і активне їхнє впровадження, особливої уваги потребує пропаганда та формування здорового способу життя в молодіжному середовищі.

Аналіз динаміки первинної захворюваності підлітків вказує на негативні тенденції в стані їх здоров’я, особливо в Богородчанському, Косівському, Надвірнянському, Тисменицькому районах.

За останні роки зросла кількість розладів психіки та поведінки, хворіб сечостатевої системи, нервової системи. Продовжує збільшуватись кількість хворіб крові і кровотворних органів.

Із зростанням захворюваності на туберкульоз всього населення в останні роки

збільшилось число підлітків, які уражаються туберкульозом. Так, у 2003 році серед підлітків було 20 випадків захворювання на туберкульоз, 70% з них проживають в сільській місцевості.

У підлітків, які виховуються у неповних сім’ях та родинях з низьким матеріальним рівнем, відхилення у стані здоров’я виявляються удвічі частіше. Це стосується і вихованців будинків-інтернатів.

На стан здоров’я молоді впливає багато чинників, тому заходи тільки медичного характеру не мають вирішального впливу на вирішення проблеми зміцнення здоров’я підростаючого покоління. Для вирішення проблеми потрібен комплекс заходів на державному рівні.

IV. Висновки. Становлення сучасної молоді, як в регіоні так і в державі, не потребує надмірної опіки з боку дорослих. Їй необхідно лише, на мою думку, створити належні умови для праці, навчання і відпочинку, допомогти відчувати власну гідність, віру у свої сили, бажання власноруч досягти кращого життя, а не пасивно очікувати його. Це можливо реалізувати шляхом зміцнення державних структур, що займаються проблемами молоді, збільшивши фінансування галузі, ввівши штатні одиниці по роботі з молоддю у сільській місцевості.

В усіх країнах можна віднайти сьогодні факти і приклади зростаючого відчуження молоді від суспільства, держави, політики, духовної культури. Ситуація ускладнюється ще і тим, що в Україні, як і в більшості країн колишнього соціалістичного табору, має місце глибока криза духовних цінностей, що формувались і розповсюджувались впродовж десятиліть. Така об’єктивна ситуація породжує певне непорозуміння між поколіннями, ускладнює процес відтворення і подальшого розвитку духовних цінностей нашого народу взагалі. Якщо молодь України буде витиснута на узбіччя економічного, соціального, духовного життя, то майбутнього в нашої молоді держави немає. У молоді, як і всієї нашої країни, чимало проблем, тому сьогодні як ніколи важливо консолідувати зусилля всіх, кому не байдуже власне майбутнє і майбутнє всієї України, хто зацікавлений у послідовному вирішенні невідкладних питань суспільства.

Вирішення соціально-економічних проблем молоді та реалізація їх соціальних по-

треб в скрутних економічних умовах нашої держави є першочерговим завданням молодіжної політики як на державному, так і на регіональному рівні. Відпрацювання такої взаємодії є можливим лише тоді, коли держава має і здійснює послідовну молодіжну політику як один із специфічних, пріоритетних напрямів у своїй діяльності. Відсутність такої політики, або ж її необ'єктивний характер, призводить до серйозних кризових явищ у молодіжному середовищі, зокрема, і у всьому суспільстві загалом.

1. Горшков О.А. "Опыт социальной работы за рубежом". – М., 1999г. – 264 с.

2. Головатий М.Ф. Формування державної молодіжної політики в сучасній Україні (політологічний аналіз): Дис... д-ра політ. наук: 23.00.02. – К., 1996. – 351 с.

3. Перепелиця М.П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект). – К.: Український ін-т соціальних досліджень, Український центр політичного менеджменту, 2001. – 242 с.

4. Перепелиця М.П. Державна молодіжна політика: молодіжні форми та реалізацію // Віче. – 2000. – № 10(103). – С. 47-60.

5. Матеріали управління у справах сім'ї та молоді обласної державної адміністрації 2003-2004 рік.

6. Обласна програма "Сприяння соціальному становленню та усесторонньому розвитку молоді Івано-Франківщини" (на виконання Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні", Національних програм "Молодь України" та "Діти України").

7. Розпорядження Івано-Франківської облдержадміністрації від 01.12.2004. №747 "Про програму зайнятості населення області на 2005".

8. Річний звіт Івано-Франківського Обласного Управління Статистики по природному приросту населення за 2004 рік.

9. Річний звіт Івано-Франківського Обласного Управління Статистики по природному приросту населення за 2003 рік.

10. Квартальні звіти Обласного фонду підтримки індивідуального житлового будівництва молодим сім'ям за 2002-2004 роки.

11. Житлове будівництво та соціальна сфера села – реалізація державної програми "Власний дім" Івано-Франківським обласним фондом станом на 01.01.2006 р.

The purpose of our research is revealing and a substantiation of features of realization of the state youth policy in the Ivano-Frankovsk area. In this article we consider main problems of modern position of youth to Priкарpatye, namely problems of formation of youth, education and employment of youth, health and leisure, social and economic problems of young families.

Бачинська М.В.

ДЕМОГРАФІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВНІ ЗМІНИ

У статті зроблено оцінку демографічної ситуації у Львівській області, визначено фактори впливу на демографічне населення та запропоновані шляхи втілення ефективної соціально-економічної політики для стабілізації демографічної ситуації в області і загалом виходу нашої країни з глибокої демографічної кризи.

Ключові слова: демографічна ситуація, демографічне населення, соціально-економічна політика, демографічна політика.

I. Вступ. В умовах глибокої демографічної кризи, що охопила всі регіони нашої країни, великої ваги набувають пошуки шляхів оздоровлення демографічної ситуації. Демографічна політика як одна з найважливіших складових соціальної політики покликана впливати на демографічні процеси і спрямовується на зміну їх характеру. Зумов-

леність депопуляції в Україні демографічним переходом від традиційного до сучасного типу відтворення населення з одного боку і складними соціально-економічними умовами, невирішеністю екологічних проблем, загострених Чорнобильською катастрофою, несприятливим соціально-психологічним кліматом – другого, ускладнює розробку заходів демографічної політики та спричиняє неоднозначне ставлення до них.[1]

Дослідження демографічної ситуації будь-якого регіону України, в тому числі й Львівської області є надзвичайно актуальним в сучасних умовах з огляду на:

– необхідність виявлення рушійних сил депопуляційних процесів в територіальних суспільних системах різних ієрархічних рівнів, їх генезису й активізації;

– доцільність об'єднання зусиль фахівців, спеціалістів, управлінців, спрямованих на

примноження кількості індивідуального й суспільного здоров'я на регіональному й національному рівнях;

– важливість обґрунтування напрямків розробки заходів, спрямованих на збереження генофонду як регіональної спільноти, так і українського народу в цілому.

Розв'язанню цих завдань присвячені праці низки провідних вчених України, зокрема М.І.Долішнього, В.І.Куценко, С.І.Пирожкова, У.Я.Садової, О.У.Хомри, Л.Т.Шевчук та ін.

II. Постановка проблеми та мета статті. Демографічна ситуація, що склалася на Львівщині впродовж останніх років, характеризується здебільшого негативними процесами. З середини 90-х років Львівщина ввійшла в стадію стійкої і затяжної депопуляції внаслідок таких чинників: низької народжуваності, високої смертності та еміграції населення.

Тому метою даної статті є оцінка демографічної ситуації Львівської області, визначення факторів що впливають на природне відтворення населення, а також розробка першочергових заходів оздоровлення демографічної ситуації.

Для того, щоб виявити особливості демографічної ситуації Львівської області, проаналізуємо окремі показники, які дозволять їх зафіксувати.

III. Результати дослідження. Чисельність населення області станом на 1 січня 2006 року склала 2577,1 тис. осіб, що складає 6,2 відсотка загальнодержавної чисельності. На кожний квадратний кілометр території припадало 118 осіб (в Україні – 78). За кількістю на-

селення область посідає четверте місце після Донецької, Дніпропетровської та Харківської областей, а за густиною – третє після міста Києва, території юрисдикції Севастопольської міськради та Донецької області [2].

У 2005 році продовжувалося розпочате ще в 1994 році абсолютне зменшення кількості жителів області. За період з 1994 до 2005 роки чисельність зменшилась на 201,2 тис. осіб, з них на 74,5,5 тисячі – і з дня проведення Всеукраїнського перепису населення 2001 року. (Рис. 1). За 2005 рік чисельність населення порівняно з 2004 роком зменшилась на 10,9 тис. осіб. Середньорічний темп скорочення чисельності у міських поселеннях вищий, ніж у сільській місцевості [4].

Природне скорочення населення Львівської області розпочалося з 1995 року, а в Україні ще раніше – з 1993 року. У 2005 році в області народилося 26082 дітей, померло 35271 осіб, природне скорочення склало 9189 особи, або 3 особи на 1000 осіб населення (в Україні – 7 осіб). Значення показника природного скорочення в Україні – найбільше в Європі.

Необхідно зазначити, що інтенсивність природного скорочення осіб у 2005 році було більшим ніж у 2004 році (-7832).

З 2002 року розпочався ріст народжуваності. У 2005 році відносно попереднього року рівень народжуваності зріс на 5,2%, народилося на 1246 осіб більше. (табл. 1). У розрахунку на кожну тисячу осіб населення народилося 10,1 немовляти (в Україні - 9). За цим показником в Україні Львівська область посідає 6 місце. Український показник

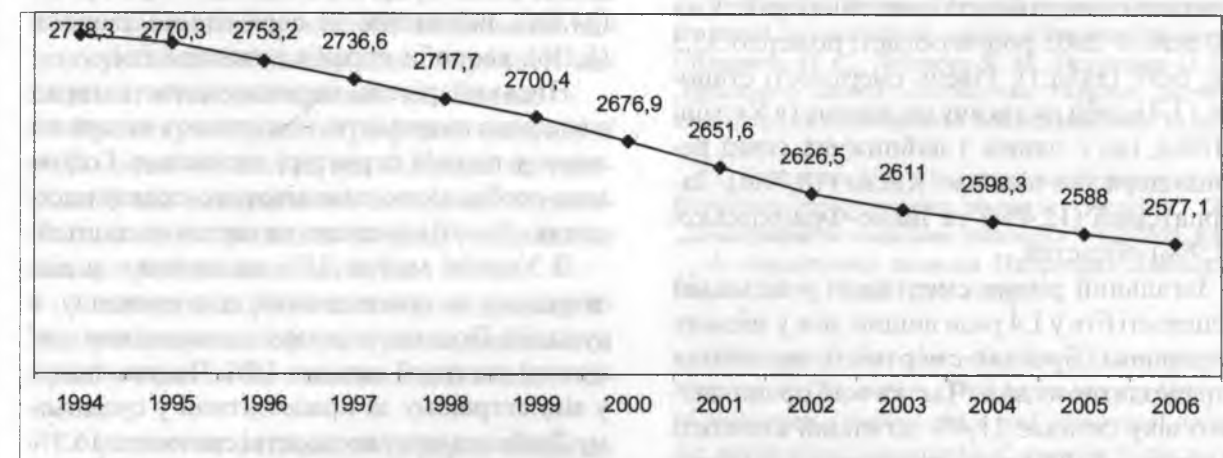

Рис. 1. Динаміка чисельності населення, тис. осіб

Джерело: Аналітична записка Населення Львівської області 2005р. Львів. ГУС 2006р.

народжених живими на тисячу населення є одним з найнижчих в Європі, тоді як Польща за цим показником – в останній десятці європейських країн [2].

Ріст народжуваності спричинений змінами у статеві-віковій структурі населення області, де за період від перепису 2001 року до 2004 року частка жінок фертильного віку (15-49 років) зросла з 49% до 49,8%, в основному, за рахунок росту на 5,7% чисельності жінок найвищої дітородної активності (20-24 роки).

тності відбулося у вікових групах 45-49 років – на 20,4%, 40-44 років – на 13,7%, 50-54 років – на 13,4%.

У 2005 році основними причинами смерті, як і в попередні роки, були хвороби системи кровообігу – 64% померлих, новоутворення – 12%, нещасні випадки, отруєння і травми – 7%, хвороби органів дихання – 5%.

Порівняно з 2004 роком смертність від хвороб системи кровообігу знизилась – на 2,1%, органів дихання – на 14,3%, нещасних випадків, вбивств, самогубств та інших

Таблиця 1

Основні показники області за 2004-2005 рр.

Показники	Всього, осіб		2005 у % до 2004	На 1000 осіб	
	2005	2004		2005	2004
Кількість народжених	26082	26255	99,3	10,1	10,1
Кількість померлих	35271	34087	103,5	13,7	13,1
Природне скорочення	-9189	-7832	117,3	-3,0	-3,6
Кількість шлюбів	17916	16282	110,0	6,9	6,3
Кількість розлучень	6976	6753	103,3	2,7	2,6
Кількість прибулих	9863	9978	98,8	3,8	3,9
Кількість вибулих	11586	12416	93,3	4,5	4,8
Міграційний приріст (скорочення)	-1723	-2438	70,7	-0,7	-0,9

Джерело: Аналітична записка Населення Львівської області 2005р. Львів. ГУС 2006 р.

Разом з тим, на сьогодні народжуваність в області не забезпечує простого відтворення населення (коефіцієнт сумарної народжуваності склав 1,35 відносно 2,14-2,15 необхідних).

Відносно 2004 року смертність населення зменшилась на 0,6 тис. осіб, але порівняно з 1995 роком (з якого розпочалося природне зменшення чисельності населення) зросла на 400 осіб. У 2005 році в області померло 35,3 тис. осіб. (табл.1). Рівень смертності становив 13,7 особи на тисячу населення (в Україні – 16‰), що є одним з найнижчих серед регіонів держави після м. Києва (10,7‰), Закарпатської (12,4‰) та Івано-Франківської (12,9‰) областей.

Загальний рівень смертності у сільській місцевості був у 1,4 рази вищий, ніж у міських поселеннях. Зростає смертність населення у працездатному віці. Частка осіб працездатного віку складає 21,4% загальної кількості померлих. У 2005 році, порівняно з 2000 роком, кількість померлих у працездатному віці зросла на 8,1%. Найбільше зростання смер-

зовнішніх дій – на 5,3%, за іншими класами хвороб смертність зросла [3].

Знизився показник дитячої смертності з 10,0 до 8,3 на тисячу народжених (померло на 42 дитини менше, ніж у 2004 році). Основними причинами смерті немовлят залишаються вроджені аномалії (41,5%), стани, які виникають у перинатальному періоді (34,6%), інфекційні та паразитарні хвороби (6,1%), хвороби органів дихання (5%).

Низький рівень народжуваності поряд з високою смертністю підсилюють негативні зміни у віковій структурі населення. Головною особливістю змін вікового складу населення області є зменшення чисельності дітей.

В Україні майже 25% населення – у віці старшому за працездатний; для прикладу, в сусідній Польщі чисельність населення цієї вікової категорії складає 15%. Частка людей у віці старшому за працездатний у сусідньому Люблінському воєводстві становила 16,3% у той час як у Львівській області – 21,8%.

Зниження тривалості життя, яке відбувалося з кінця 80-х до кінця 90-х років, приз-

пинилось і розпочалося деяке його підвищення. У 2005 році середня очікувана тривалість життя у Львівській області для обох статей склала 70,7 року (в Україні – 68,2 року), для чоловіків – 65,5, для жінок – 76 років [4].

У Європі від українських чоловіків коротше живуть тільки чоловіки Росії (58,8 року), а також Білорусі (62,3 року). Польські чоловіки з огляду на тривалість життя серед 37 країн Європи знаходяться на 22 місці. Середня тривалість життя жінки – українки дорівнює 74,1 року, а в Європі коротше живуть тільки громадянки Росії і Молдови (71,9 року), польки з точки зору тривалості життя знаходяться в середині цієї класифікації. В обох країнах маємо явище надсмертності чоловіків. Особливо високою є надсмертність чоловіків в Україні, де чоловік живе в середньому на 11,5 року менше, ніж жінка; у Польщі – на 8,4 року.

Середній вік населення області, за даними останнього перепису населення, склав 37,4 року, на 1 січня 2006 року – 38 років. Зростання питомої ваги населення старших вікових груп та зменшення частки дітей у загальній чисельності населення впливають на показник демографічного навантаження на населення працездатного віку. У 2005 році на Львівщині з розрахунку на 1000 осіб працездатного віку припадало в середньому 674 особи непрацездатного віку, у тому числі: дітей – 308, осіб у віці старшому за працездатний – 366.

IV. Висновки. Отже основними проблемами демографічного розвитку Львівської області і нашої країни загалом характеризується такими тенденціями як скорочення темпів росту населення зумовлене зниженням народжуваності і підвищенням смертності населення, а також старінням населення.

Враховуючи демографічну ситуацію у Львівській області котра склалася на теперішній час конкретними заходами, спрямованими на покращення ситуації і подолання низки проблем повинні бути:

– підвищення рівня життя населення шляхом розширення сфери прикладання його праці у стратегічно важливих для області галузях;

– розвиток соціальної сфери, зокрема зміцнення матеріально-технічної бази дитя-

чих дошкільних і загальноосвітніх закладів, зростання забезпеченості населення медичною допомогою та підвищення її якості;

– ефективне регулювання зовнішнього та внутрішнього міграційного руху населення.

Вирішення ряду питань виходу України з глибокої демографічної кризи слід активізувати з допомогою наукових досліджень як в сфері медицини, так і демографії. Так, саме демографи зобов'язані запропонувати якісні прогнози основних демографічних процесів не лише на макrorівні, але й на рівні регіональної статистики. В даний час в Україні створено Інститут демографії та соціальних досліджень. В розробленій ним Концепції демографічного розвитку на 2005-2015рр., вказано, що нині демографічна політика повинна спрямована свою роботу на розвиток сім'ї, стимулювання народжуваності, покращення здоров'я населення, продовження тривалості життя, зниження рівня смертності, подолання старіння населення, покращення міграційних процесів, розвиток реєміграційної політики. У концепції передбачено забезпечення сприятливого демографічного розвитку України за рахунок підвищення якості населення на основі інтеграції демографічних цілей у стратегії досягнення сталого соціально-економічного розвитку, технології прийняття рішень і розподілу ресурсів на всіх рівнях управління. Особливого значення набувають фактори викорінення бідності та захисту навколишнього середовища.

1. Біляцький С., Хахлюк А. „Демографія – найголовніший чинник майбуття” Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. –К.: 2001р.

2. Перший Всеукраїнський перепис населення: історичні, методологічні, соціальні і економічні аспекти / Власенко Н. С., Лібанова Е. Н., Осауленко О. Г. – Державний комітет статистики України; Інститут демографії та соціологічних досліджень НАН України. – К. 2004. – 558с.

3. Пирожков С.І. „Демографічний фактор у глобальному структурному розвитку України”. Ж-л „Демографія та соціальна економіка” 1-2/2004. Київ.

4. Аналітична записка Населення Львівської області 2005р. Львів. ГУС 2006р.

This article has the valuation of demographic situation in Lviv region. This paper reports the ways of realization effective social and economical politics for stabilization demographical situation in the region and in the country.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проведено аналіз особливостей функціонування сучасного стану ринку праці Чернігівської області.

Ключові слова: регіональний ринок праці, зайнятість, безробіття.

I. Вступ. Ринок праці як один з основних елементів економіки України у сучасних трансформаційних умовах відіграє надзвичайно важливу роль у ефективному розвитку всього національного комплексу країни. Проблема становлення і розвитку ринку праці займаються науковці різних наук та їх галузей – економіки, демографії, соціології, права, економічної та соціальної географії та ін., – досліджуючи при цьому свій аспект даної категорії.

Проблеми розвитку і функціонування ринку праці розглядають такі відомі вчені вітчизняної та зарубіжної школи: С. І. Бандур, Д. П. Богиня, І. К. Бондар, К. Буткалюк [2], В. С. Васильченко, В. Ковальський [3], Е. М. Лібанова, У. Садова, Л. Семів [4], М. Пітюлич [5], В. Я. Брич, І. Б. Шевченко [11], А. Рофе, А. Нікіфорова, Р. Капелюшников, В. Буланов, Н. Волгін та ін.

II. Постановка завдання. Важливість територіального підходу до вирішення проблеми ринку праці є загально визнаною. Розвиток національного ринку праці визначається динамікою розвитку регіональних ринків праці. [6] Регіональний ринок праці – це система, яка є сукупністю взаємопов'язаних елементів (попиту, пропозиції, ціни робочої сили), що формують його структуру – територіальну, галузеву, соціально-демографічну, професійну. Це динамічна, відкрита система, яка має прямі, зворотні і опосередковані зв'язки з ринком капіталу, інвестицій, інновацій, фінансовим ринком і є структурним елементом (підсистемою) національного господарського комплексу.

Без глибокого знання закономірностей територіальної організації ринку праці прогнозування характеристик національного ринку праці стає неможливим. Саме аналіз

функціонування регіонального ринку праці дозволяє створити цілісну картину ринку праці в Україні, повніше оцінити вплив макрочинників на процеси зайнятості та безробіття в регіоні.

Метою дослідження є вивчення ринку праці Чернігівської області.

При цьому використовуються методи аналізу, синтезу, узагальнення, статистичні методи.

III. Результати дослідження. Ринок праці Чернігівщини привабливий, бо має:

- високий рівень освіти та кваліфікації кадрів – на обласному ринку праці 36,5% осіб мають вищу освіту, 90% трудових ресурсів володіють професійною кваліфікацією;

- значне конкурентне середовище, тобто велика пропозицію трудових ресурсів – пропозиція робочої сили перевищує попит на неї в десятки разів. Навантаження на одне вільне робоче місце становить 41 особа;

- наявність джерел поповнення кваліфікованими кадрами – в області налічується 23 освітні заклади середньо-технічної та вищої спеціальної освіти, місцеві центри зайнятості здійснюють навчання за договорами з усіма вищими закладами області на базі власної навчальної служби зайнятості.

Станом на 01.01.2004 року в області мешкало 1206,8 тис. осіб постійного населення (на 01.01.2006 року – 1168,4 тис. осіб), з них у працездатному віці – 559,4 тис. осіб [6].

У галузях господарського комплексу зайнято 506,1 тис. чол. (2004р.):

- промисловість 14,3%;
- с/г 44,5%;
- будівництво 3,2%;
- торгівля, громадське харчування і збут 5,8%;
- транспорт і зв'язок 3,8%;
- інші 29,0%;
- разом 100%.

Аналіз сучасного ринку праці свідчить про те, що для Чернігівської області характерна складна демографічна ситуація. Упродовж 2004 року в області народилося 8922

осіб, а померло 24803. Обсяг природного скорочення склав 15881 осіб. Область має найвищий показник смертності, в той же час рівень народжуваності є одним з найнижчих на Україні, тобто частка осіб пенсійного віку постійно зростає, а демографічне навантаження на 1 тис. працездатного населення становить 533 особи похилого віку. Все це не сприяє приросту трудових ресурсів, а відтак і формуванню розвинутого ринку праці.

У 2004 році 27190 осіб мали статус безробітних (цей показник дещо зменшився у 2006 році і склав 22500 осіб). Рівень зареєстрованого безробіття на 1 січня 2005 року становив 3,9%, проти 4,2% – на 1 січня 2004 року [7]. Спостерігається значна диференціація цього показника по районах області, де він коливається від 1,3% у Коропському районі до 13,6% у Городнянському.

Впродовж 2004р. кількість зареєстрованих безробітних у міських поселеннях зросла на 0,3%, а у сільській місцевості – на 2,8%.

Рівень зареєстрованого безробіття у селах (4,6%) перевищує рівень безробіття у міських поселеннях (3,7%).

Із кожних 100 безробітних, які перебували на обліку кожний другий раніше займав місце робітника, кожний третій – посаду службовця. Решта – особи без професій або такі, які займали місця, які не потребують спеціальної підготовки [9].

Характеризуючи сучасний стан ринку праці можна говорити про те, що Чернігівщина знаходиться в зоні інтенсивних трудових зв'язків з містом Києвом, де достатньо вільних робочих місць із заробітною платою у 2-3 рази вищою, ніж по області, тому до столиці іде відтік найбільш кваліфікованої робочої сили. Внаслідок цього в структурі незайнятих громадян відбуваються суттєві зміни: втрачається молодь, а в структурі безробітних зростає частка осіб старшого, перед пенсійного віку (насамперед жінок – до 80%) та осіб з низькою кваліфікацією. Це у свою чергу негативно впливає на вирішення питань працевлаштування і організації професійного навчання безробітних. На сьогодні в області вже не вистачає висококваліфікованої робочої сили для потреб підприємств. Аналіз причин інфраструктур існуючих вакансій показує, що третина з них не наповнюється через мінімальний розмір зарплати, 12% – виплаті, 46% – через від-

сутність на ринку праці незайнятих громадян за фахом і кваліфікацією.

Впродовж 2006 року підприємства, установи і організації повідомили про наявність 4,8 тис. вільних робочих місць, що на 1,3 тис. більше, ніж було рік тому [8].

Розвиток ринку праці у сільській місцевості характеризується негативними тенденціями. З метою вирішення проблем зайнятості сільського населення треба розвивати найбільш перспективну сферу прикладання праці – переробку власної сировинної продукції на місці, розвивати соціальну інфраструктуру, забезпечити впровадження ринкового механізму господарювання і подальший розвиток великих сільськогосподарських підприємств. Важливою складовою частиною розвитку села в умовах формування ринку праці є впровадження багатофункціональності села, яка може бути досягнута шляхом:

- ✓ індустріалізації сільського господарства, переходу до високого ступеню переробки сільськогосподарської сировини;
- ✓ зміни господарської структури сільського господарства;
- ✓ урбанізації села внаслідок утворення в сільській місцевості інфраструктури місцевого характеру;
- ✓ розповсюдження таких форм господарювання, які б сприяли досягненню найкращих результатів у виробництві продукції і отримання доходів;
- ✓ передбачення розвитку фермерства, несільськогосподарського підприємництва;
- ✓ врахування податкової, фінансово-кредитної системи на селі, широкої мережі підприємств і організацій по виробництву товарів широкого вжитку;
- ✓ забезпечення культурно-побутового, торгівельного, медичного обслуговування сільських жителів;
- ✓ розвитку широкої мережі закладів підготовки кадрів для всіх сфер АПК, підготовки фермерів.

Виконання таких умов зупинило б наявні у селах маятникові міграції, які поглинають більш кваліфіковану і освічену робочу силу і знижують якісний потенціал села, з'явилась би можливість забезпечити роботою економічно активне населення та сприяти розвитку організаційно-правових, економічних і матеріальних умов праці.

Одним з основних напрямків вирішення проблем ринку праці міського населення є

переорієнтування промисловості до нових, ринкових умов господарювання і прискорене формування такої галузевої структури виробництва, яка б в максимальній мірі враховувала регіональні особливості природних і виробничих ресурсів, з одного боку, та потреби регіону у відповідних видах промислової продукції – з іншого. Головними тенденціями можливих змін у ринку праці промисловості є нарощування створення робочих місць у машинобудуванні і металообробці, легкій, харчовій лісовій і деревообробній, та целюлозно-паперовій галузях промисловості [1].

IV. Висновки. Таким чином, аналізуючи стан ринку праці Чернігівської області, можна говорити про той факт, що демографічна ситуація в Чернігівській області набула характеру гострої демографічної кризи. Тут відбувається постійне скорочення населення (якщо у 2003 році кількість жителів області становила 1225,2 тис. чол., то на 1 січня 2004 року – вже 1206,8 тис. чол., а на 1 січня 2006 року – 1168,4 тис.чол.), відсутній природний приріст, зростають міграційні процеси (з сіл у міста, з області до інших областей України). Тобто демографічний стан області аж ніяк не сприяє формуванню позитивного стану ринку праці і його ефективному функціонуванню.

Крім того, головна тенденція, яка за останній час чітко визначилася у розвитку ринку праці, – є стійке зменшення попиту на робочу силу і зростання обсягу пропозиції. Варто зазначити, що на обсяги попиту і пропозиції робочої сили, їх динаміку та зміни співвідношень між ними діє складний комп-

лекс чинників (демографічних, природно – ресурсних, соціально-економічних). Отже, для вирішення проблем розвитку і функціонування ринку праці Чернігівської області, впровадження ефективної регіональної політики необхідний детальний аналіз його компонентів.

1. Анішина Н., Верба Д. Вдосконалення державного регулювання зайнятості молоді // Україна: аспекти праці. – 2003. – №4. – с.14-16.

2. Буткалюк К. До питання про “регіональний ринок праці” // Україна та глобальні процеси: географічний вимір. – К. – 2000. – Т.1.

3. Ковальський В., Коверзнев А. Регіональний ринок праці та особливості його формування і регулювання / Україна: аспекти праці. – 2003. – №4. – с.3.

4. Садова У., Семів Л. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз. – Львів: Інститут регіон. досл. НАНУ. – 2000.

5. Соханіч Ф. Ф., Пітюлич М. М. Регіональний ринок праці: питання теорії і методології формування // Науковий вісник Ужг. держ. унів. Сер. Ек. – Вип.2. – У. – 1999. – с.54.

6. Статистичний бюлетень за січень – квітень 2006 року. – №2. – К. – 2006.

7. Статистичний збірник “Праця України у 2004 р.” – К.-2005.

8. Статистичний збірник “Регіони України”. – 2005. – Ч.1. – К. – 2006.

9. Статистичний щорічник України за 2003 рік. – К. – 2004.

10. Ступарик О. Л., Торгова Л. В. Регіональний ринок праці: стан, тенденції, стратегія розвитку // Вісник Технологічного ун-ту Поділля. Ек. науки. – №4. – 2000. – Ч.1.

11. Шевченко І. Б. Теоретичні аспекти дослідження ринку праці // Зайнятість та ринок праці. – К. – Вип.15. – 2001.

In the article the analysis of features of functioning and modern condition of labour market of the Chernigiv region is conducted.

Розділ 4. ФІНАНСИ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК. МАРКЕТИНГ

Каракай Ю.В.

ІННОВАЦІЙНІ ПРІОРИТЕТИ – ОСНОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті висвітлено важливість інновацій як основи сталого розвитку в умовах ринкових перетворень. Розглянуто основні напрями інноваційної діяльності в Україні з урахуванням світового досвіду. Визначено пріоритети інноваційних змін згідно з стратегією економічного і соціального розвитку України на період до 2005 року.

Ключові слова: сталий економічний розвиток, інновації, інноваційний розвиток, інноваційні пріоритети, інноваційна модель структурної перебудови.

I. Вступ. Досвід розвинутих країн світу переконливо засвідчує, що досягнення сталого економічного розвитку не можливе без прискореного розвитку інноваційної сфери. Більш того без цього не можливо досягти конкурентоспроможності економіки держави в умовах швидкого залучення більшості країн світу до процесів глобалізації економіки [1].

Інновації впевнено входять до стратегічних блоків економічної політики нашої держави, мають визначальне значення у забезпеченні національної безпеки країни. Особливого значення інноваційний розвиток набуває для перехідних економік, зокрема для України. Успіх ринкових реформ багато в чому залежить від інноваційного розвитку, можливого за рахунок потужного інноваційного перерозподілу ресурсів суспільства на користь конкурентоспроможних наукомістких виробництв. Державі важливо вловити ту межу, де власне, ринкових стимулів виявляється недостатньо, і створити противагу, стимулюючи інвестиції в нововведення, використовуючи методи державного регулювання. В цьому полягає суть інноваційної політики держави в умовах ринкової економіки.

II. Постановка завдання. Виходячи з цього, особливої актуальності набуває дослідження інноваційних пріоритетів сталого роз-

витку економіки України, яка все ще має суттєву технологічну відсталість національного промислового комплексу порівняно [2, 3] з прискореним інноваційним розвитком промисловості економічно розвинених країн та посиленням їх впливу на світовий ринок.

Стимулювання інноваційної діяльності в Україні, перш за все, потребує глибокого вивчення та оцінки стану і рівня інноваційного розвитку, розроблення інноваційних моделей розвитку, механізму інвестування масштабних технологічних змін, вивчення чинного законодавства у цій сфері та підготовки пропозицій щодо його удосконалення [4].

Міністерства і інші державні органи виконавчої влади обтяжені необхідністю підтримки і традиційних виробництв і розвитку інноваційної діяльності. Держава сьогодні не має достатніх коштів для інноваційної трансформації галузей, а не державні структури ще не можуть здійснювати довгострокові проекти, які б забезпечували базові технологічні зміни. Тому розробка цієї проблеми для української економіки є досить актуальною.

III. Результати дослідження. Однією з причин інноваційного відставання економіки України є те, що за умов становлення ринку інноваційна політика не стала основним блоком загальної економічної політики держави. Економічне зростання за сучасних умов пов'язується з інноваційною сприйнятливістю – здатністю економічної системи створювати та застосовувати інновації. Цей чинник відіграє сьогодні таку ж динамічну роль, як у минулому – природні ресурси, капітал і робоча сила.

Але, на нашу думку, не можна сказати, що держава протягом всього періоду ринкових реформ не приділяла уваги питанням підтримки інноваційного процесу. Інше питання в тому, що ця підтримка була «точковою», тобто неспроможною в повному об-

язі задовольнити існуючі потреби. Тому вкрай значною подією слід вважати Стратегію економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції».

Як свідчать складові Стратегії, Україна має досить вагомий потенціал посісти належне місце в Європі і світі за умови здійснення економічних перетворень та побудови якісно нової економічної системи на засадах формування інноваційної моделі розвитку. Як відомо, за умов централізовано-планової моделі господарювання, економічні мотиви і стимули до підвищення ефективності виробництва і впровадження інновацій були не досить результативними. Суттєво активізувати вказаний процес дозволить перехід на плюралістичну модель власності, яка формує ринкове середовище, а суб'єкти господарювання набувають значно більшої самостійності й відповідальності, їхня діяльність базується на комерційній основі, що спонукає до активних нововведень, які виступають визначальним чинником підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг вітчизняних виробників. І саме така модель здатна вивести їх на світові ринки. Однак в Україні при наявності солідного науково-технологічного потенціалу інноваційні тенденції ще не набули необхідних темпів розвитку [2, 3].

Ось чому, на нашу думку, конче актуальним є теоретико-методичне з'ясування сутності інновацій, їх товарної природи, ринкових механізмів формування і впровадження, тобто маркетингового управління, та визначення їх ролі в подальшому економічному зростанні. Суттєво активізують дану інноваційну проблематику розпочаті в Україні структурні трансформації і, безперечно, саме інноваційні підвалини повинні бути закладені в процесі структурної перебудови. Це дозволить забезпечити істотне підвищення конкурентоспроможності української економіки, змінити сировинний вектор розвитку економічних процесів, який все ще переважає сьогодні.

Слід також мати на увазі, що обґрунтування шляхів сталого розвитку – завдання не тільки економічної політики. Необхідне органічне поєднання політичних, гуманітарних, соціально-психологічних, макро- і мікроекономічних чинників та інституцій-

них передумов, які тільки в комплексі здатні надати відчутних імпульсів трансформаційним процесам, розвитку суспільства на інноваційній основі. Але такий масштабний інноваційний наступ на перехідну економіку навряд чи дозволить отримати суттєві і швидкі результати. Мова повинна йти про вибір пріоритетів такого наступу, наукововиважене співвідношення бажаного і можливого.

Отже будемо вважати, що основою сучасного стратегічного курсу, його базовим принципом повинно стати формування і реалізація пріоритетів сталого розвитку української економіки на засадах інноваційної моделі [5]. Наявний інтелектуальний та науково-технічний потенціал дає всі підстави на це розраховувати. Розглянемо дану проблему вказаного напрямку розвитку.

Світовий досвід свідчить, що в даних трансформаційних процесах слід спиратися на найбільш активний і мобільний прошарок суб'єктів господарювання, яким є підприємці. Становлення і розвиток інноваційного типу розвитку економіки супроводжується значною трансформацією сутності, активізацією та професійним розвитком підприємця. Це зумовлено, по-перше, безпрецедентною популярністю підприємництва, зростанням його масштабів (наприклад, у США та інших розвинених країнах Заходу щорічно створюються десятки тисяч підприємств); по-друге, поширенням на всі країни Заходу неоконсервативних реформ господарського механізму, найважливішим наслідком яких виступає зростання ступеня економічної свободи підприємництва, дерегулювання економіки (відмова від багатьох адміністративно-законодавчих обмежень), політика сприяння малому та середньому бізнесу, заохочення науково-виробничої кооперації, «відкриття» національних господарств для закордонних підприємств, податкові та адміністративні реформи; по-третє, виникненням якісно нових сфер інтеграції науки з виробництвом (інноваційне підприємство). Така логіка господарювання і державного регулювання створили нові можливості для підприємницької ініціативи.

Основними продуцентами інновацій є вчені, конструктори, інженери, менеджери, бізнесмени, яких економічна наука об'єднує в категорію «підприємець-інноватор», що позначає творчих, енергійних людей які фа-

ховоспроможні, морально і матеріально зацікавлені щодо проведення інноваційних змін, опанування та реалізації нового.

Суттєвою рисою інноваційних тенденцій є також їх вплив на структурні трансформації економіки. Так, зміна структури економіки, ринку чи галузі є одночасно і наслідком і важливим джерелом інновацій. Незважаючи на те, що структурні трансформації досить інертний процес, вони знаходяться під досить значним впливом інноваційних змін і є досить вразливими до них. Будь-які зміни в галузевих структурах створюють виняткові можливості для підприємців.

И.Шумпетер в своїх роботах підкреслював значення підприємця в інноваційному процесі [6]. Він вважав, що підприємець є тим ланцюжком, що пов'язує винаходи і нововведення. Відмінною рисою підприємця є те, що він завжди перебуває в пошуках змін, реагує на них і використовує як шанс. Саме підприємці здатні швидко і цілеспрямовано відшуковувати джерела інновацій, з'ясовувати причини, що їх зумовлюють, і прогнозувати можливі наслідки їх впровадження. Підприємець також знає, як впроваджувати новаторські рішення в життя». Узагальнюючи наявний світовий досвід в даному напрямку, можна виокремити такі джерела інноваційних можливостей підприємців:

- несподіваний успіх чи провал, несподівана зовнішня подія;
- невідповідність між фактичною реальністю й уявою про неї;
- необхідність вдосконалення технологічних процесів;
- зміни в структурі галузі, промисловості чи ринку;
- демографічні зміни;
- зміни сприйняття настроїв;
- нові знання.

Перші чотири джерела слід віднести до внутрішніх, а інші – до зовнішніх. Можна стверджувати, що межі між ними нечіткі і можуть пересікатись, але потребують аналізу. Джерела розглядаються у порядку, що відповідає зменшенню ймовірності та передбаченню їх появи. Жодне з джерел не розкриває таких великих можливостей успішної реалізації інновацій, як несподіваний успіх. Успіх чи невдачу необхідно розглядати як у тій чи іншій галузі народного господарства, бізнесу, а також у зовнішній сфері.

В даному переліку джерел саме друге має пріоритетну спрямованість – «невідповідність з тим, що є і тим, що має бути за переконанням усіх» є симптомом можливості новаторства. Така розбіжність створює нерівноважну ситуацію, при якій докладання пріоритетних зусиль може привести в рух всю економічну систему. Проте такі явища не стільки кількісні як якісні. Невідповідності можуть бути економічні умови, реальний стан чи зусилля, що докладаються в тій чи іншій галузі народного господарства, а також невідповідність ритму чи логіки якогось процесу. Це джерело вимагає найбільш ґрунтовних обрахувань пріоритетного вибору інноваційних можливостей. Інноваційною можливістю є «необхідність» внаслідок задоволення певної «потреби процесу» удосконалювати технології відповідно до нових знань та з урахуванням різних критеріїв (найважливіший серед яких – споживачі, на яких і робиться розрахунок).

Отже наступним пріоритетом повинна бути необхідність формування шостого технологічного укладу базових інновацій, які будуть визначати конкурентоздатність товарів і послуг на високотехнологічному світовому ринку вже до 2015 р. Необхідна також підтримка п'ятого укладу, що зберігає значну питому вагу в інших секторах світового, і особливо внутрішнього, ринку. При цьому варто враховувати, що межі між внутрішнім і зовнішнім ринками при відкритості економіки і вступі країни до СОТ багато в чому умовні і визначаються головним чином транспортними витратами і митними платежами.

Технологічні інноваційні перетворення повинні виходити з цілей, що передбачаються Стратегією економічного і соціального розвитку України на період до 2015 р. Серед них:

– підвищення рівня реальних доходів і поліпшення якості життя громадян, подолання бідності значної частини населення, сприяння зменшенню смертності і зниженню темпів депопуляції, якісне поліпшення освіти й охорони здоров'я. Технологічний переворот дозволить забезпечити стаке зростання доходів підприємств, населення і держави від продажу конкурентоздатних товарів і послуг, а також провести модернізацію галузей освіти, культури, охорони здоров'я, соціального забезпечення;

– технологічна модернізація і заміна застарілих основних фондів, причому слід мати на увазі, що обсяг застарілих фондів досяг таких масштабів, що при їхньому нинішньому відновленні (1,2% у рік) буде збільшуватися. Очевидно, що нереально здійснити їхню великомасштабну модернізацію на основі шостого технологічного укладу, який протягом десятиліття тільки почне впроваджуватися. У той же час модернізація на базі четвертого укладу небезпечна втратою конкурентоздатності. Необхідна розрахована на період до 2015 р. програма модернізації основних фондів на основі технічних систем і технологій п'ятого укладу з поступовим нарощуванням частки шостого;

– забезпечення ресурсозбереження й екологічної безпеки. Оскільки кращі економічно ефективні мінеральні, лісові, рибні ресурси швидко виснажуються, витрачаються вкрай неефективно, розширення виробництва приведе до зостання забруднення навколишнього середовища і числа аварій у густонаселених районах країни. Тому необхідне освоєння принципово нових матеріалів, безвідхідних і маловідхідних, енергозберігаючих технологій;

– зміцнення безпеки країни і її населення, особливо в умовах погроз міжнародного і внутрішнього тероризму, розгулу злочинності, застарілої матеріально-технічної бази армії, внутрішніх і прикордонних військ. Ця мета може бути досягнута на основі розробки і закупівлі державою оборонної техніки нових поколінь.

Наступний критерій пріоритетності – наявність достатнього наукового, винахідницького потенціалу для освоєння тих чи інших базових технологій. Без цього обрані пріоритети будуть розраховані на зовнішні запозичення, що не завжди можливо і нерідко небезпечно посиленням технологічної залежності від транснаціональних корпорацій. При оцінці такого потенціалу варто враховувати: результати фундаментальних і пошукових робіт, що закладають основи для нових поколінь техніки і технологій; великі вітчизняні винаходи, що можуть стати базою принципово нової техніки; військово-технічні технології (у тому числі подвійного призначення), що відрізняються світовою новизною; зразки нової техніки і конструкторські розробки, здатні бути віднесеними до

шостого укладу. Оцінка і добір таких розробок, винаходів і технологій повинна здійснюватися на основі об'єктивної і кваліфікованої експертизи.

Економічна ефективність принципово нової техніки і технології повинна враховувати фактор часу. За інших рівних умов переважними мають бути ті їхні зразки, які забезпечують максимальний інтегральний економічний ефект у заданий період часу. Потрібно визначати: прямий економічний (комерційний) ефект у вигляді чистого доходу (чистого прибутку) за нормативні терміни експлуатації техніки, віднесений до інтегральних витрат у сферах виробництва, обігу і споживання за той же період; бюджетний ефект (доходи бюджетів усіх рівнів у вигляді податків, митних і інших платежів), віднесений до витрат за рахунок бюджетів і наданим податковим і митним пільгам; обсяг отриманої державою й іншими власниками природної ренти і технологічної квазіренти (за винятком частки, включеної в податки і митні платежі), віднесений до величини задіяних ресурсів і інтелектуальної власності; екологічний ефект у результаті комплексного використання, заощадження природних ресурсів (підвищення коефіцієнта видобутку корисних копалин з надр, комплексності переробки сировини, скорочення витрат при транспортуванні і переробці) і зменшення забруднення повітряного і водного басейнів, віднесений до витрат на відтворення природних ресурсів і охорону навколишнього середовища; соціальний ефект у вигляді підвищення якості освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, збереження і збагачення культурної спадщини, кращого використання сучасних інформаційних технологій у соціальній сфері і т.п., віднесених до вкладень у людський капітал (бюджетним і позабюджетним витратам на соціокультурну сферу).

Очікуваний ефект визначається як методом прямого пофакторного розрахунку (з урахуванням можливої реалізації на внутрішньому і світовому ринках), так і з використанням експертних оцінок і поправочних коефіцієнтів. При цьому приймається до уваги фактор часу (дисконтуються як ефект, так і витрати).

І нарешті, іще один пріоритет – можливість забезпечення ресурсами пріоритет-

них напрямків науки і техніки і критичних технологій в період, що розглядається (до 2015 р.) з урахуванням очікуваних темпів зростання валового внутрішнього продукту і джерел для інновацій і інвестицій. Джерелами фінансування науково-технічного прориву можуть бути: власні кошти підприємств і організацій; прямі вкладення українських і закордонних приватних інвесторів, а також зацікавлених іноземних держав у реалізацію міждержавних науково-технічних і інноваційних програм і проектів; бюджетні вкладення (державні, регіональні і місцеві) у розробку, освоєння і стартове поширення нових поколінь техніки і технологій; кошти приватних фірм і населення, які можуть залучатися шляхом закупки ними на фондових біржах акцій високотехнологічних корпорацій.

Відзначимо, що слід оцінювати кілька сценаріїв перспективного ресурсного забезпечення з урахуванням циклів і криз як у світовій, так і у вітчизняній економіці, зміни фаз циклів і зв'язаних з цим коливань попиту, обсягу продажів і ресурсів.

IV. Висновки. Отже наше дослідження переконливо довело, що обрана стратегія випереджального розвитку України повинна в якості основи такого розвитку притримуватися базового принципу – розробки і реалізації державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки,

утвердження України як високотехнологічної держави. За останніми оцінками фахівців, ресурсний, інтелектуальний та науково-технічний потенціали України за умов їхнього ефективного використання є достатнім для реалізації такої масштабної задачі. Суттєвому його підсиленню може сприяти прискорення інтеграційних процесів українського суспільства, вступ в існуючі інтеграційні утворення та ініціювання нових.

1. «Доклад о мировом развитии 2006 года. Справедливость и развитие». Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь Мир», 2006. 312 с.

2. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Стат. 36ір. – К.: Держкомстат України, 2006. – 310 с.

3. Науково-технічний потенціал України: стан, проблеми, перспективи розвитку. – К.: ЦДТН, 2000. – 50 с.

4. Законодавство України у сфері інноваційної діяльності: 36. законодав. актів. За станом на 1 березня 2005 р. – К.: Парлам. вид-во, 2005. – 136 с.

5. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. Л. І. Федулової. – К.: «Основа», 2005. – 552 с.

6. И.Шумпетер. История экономического анализа. – М.: Прогресс, 2004. – 432с.

In the article the importance of innovatsiy is reflected as bases of steady development in the conditions of market transformations. Basic directions of innovative dilnosti are considered in Ukraine. Taking into account world experience. It is certain prioriteti innovative changes pursuant to strategy of development of Ukraine economic and social on a period to 2005 year.

Карлін М.І.

ФІНАНСУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

В статті аналізуються деякі проблеми фінансування людського розвитку на прикладі Волинської області, пропонуються шляхи покращення медичного обслуговування населення області, забезпечення його житлом. Обґрунтовуються необхідні зміни у податковій системі України, у фінансовій політиці країни в цілому.

Ключові слова: людський розвиток, фінанси, регіон, медичне обслуговування, іпотечне кредитування, трудова міграція, податки, амністія капіталів, Волинська область.

І. Вступ. Зростання значення проблем людського розвитку в сучасному світі обумовлене посиленням соціальної орієнтації економіки у розвинутих країнах та загостренням проблем нерівномірності розподілу доходів серед населення як розвинутих, так і країн, що розвиваються. До останніх, якщо розглядати рівень ВВП на душу населення все більше наближається й Україна. Разом з тим, за рівнем освіченості населення Україна поки що знаходиться серед розвинутих країн, що дає їй шанс на перспективу. Тільки реалізувати цей шанс буде дуже важко без

належного фінансування людського розвитку у найближчі роки.

Разом з тим поки що залишаються не розв'язаними проблеми фінансування людського розвитку на регіональному рівні, в першу чергу в депресивних регіонах України. Конкретні заходи державної політики щодо фінансування розвитку людського потенціалу з урахуванням регіональних відмінностей потребують подальших розробок та обґрунтування необхідних змін у Бюджетному кодексі країни, введення Податкового кодексу України. Недосконала державна політика фінансування розвитку людського потенціалу в окремих регіонах України призвела до його зниження, загострення диспропорцій у розвитку між окремими регіонами України, що в майбутньому може значно ускладнити й політичну ситуацію у нашій країні.

Складність розробки моделі фінансування людського розвитку в Україні, адекватній сучасним вимогам, пояснюється недооцінкою (а в деяких випадках і нерозумінням) ролі людського розвитку в економіці країни. Як довели провідні українські економісти, необхідно розрізняти такі категорії як людський розвиток та людський капітал [1,214]. У концепції людського капіталу інвестиції в людину розглядаються передусім як засіб збільшення продуктивності праці й доходу. У концепції ж людського розвитку високорозвинута благополучна людина - це мета, а забезпечення її добробуту виступає кінцевим і єдиним завданням розвитку. Тобто, людський капітал розглядається не як засіб досягнення добробуту людей, а як обов'язковий компонент їхнього добробуту. Подібний підхід використовується в тих країнах Євросоюзу, які зорієнтовані на концепцію загального добробуту (Скандинавські країни насамперед).

II. Постановка завдання. Поставлені завдання щодо покращення людського розвитку в Україні стримуються нестачею фінансових ресурсів на всіх рівнях: від домогосподарства і регіону до держави в цілому, що, насамперед, позначається на демографічних процесах в Україні. Стрімке падіння рівня життя населення нашої країни у 90-ті роки ХХ століття і формування глибокого розриву між історичними стандартами рівня життя і його реальним рівнем призвели до того, що реалізацію дітородних орієнтацій на

дводітність 80% молодих подружжів пов'язують з необхідністю створення умов для забезпечення належного рівня доходів, близько двох третин – окремої квартири. Особливо гострими є ці проблеми у великих містах.

III. Результати. В першій половині першого десятиріччя ХХІ століття у фінансуванні людського розвитку в Україні поряд з певними досягненнями були допущені серйозні помилки. Надмірна концентрація зусиль на підтримку малозабезпечених верств в цей період не лише не дала змоги розв'язати минулі проблеми, а й призвела до формування низки нових. Всі наявні бюджетні ресурси спрямовувалися на виплати населенню, в результаті навантаження на бюджет стало неприпустимо великим. Це призвело не тільки до перевантаження бюджету, а й до формування у значної частини населення утриманської позиції. Практично це була політика, спрямована на підтримку бідних верств населення за рахунок перерозподілу доходів середнього шару суспільства, а не на зменшення бідності як такої. Для подолання вказаних проблем в країнах ЄС стараються не стільки піднімати податки на доходи заможних верств населення, скільки оптимізувати видатки, в тому числі різні соціальні виплати.

Всі наведені факти говорять про необхідність використання Українською державою як більш суворих заходів до так званих безробітних, так і до виплати зарплати за тіньовими схемами. Держава повинна стимулювати регіони до легалізації тіньової зайнятості, підвищення їх податкоспроможності.

Падіння рейтингу України протягом 1992 – 2001 рр. серед країн з транзитивною економікою за інтегральним показником людського розвитку відбувалося на тлі демографічної кризи та погіршення стану здоров'я населення України. Економічна криза в Україні в 1992 – 1999 рр. призвела до значного занепаду системи охорони здоров'я населення України у всіх регіонах, в тому числі й на Волині, що призвело до значних втрат людського потенціалу. Разом з тим, проблемами в охороні здоров'я можна виправити за умови належного фінансування у наступні роки. Керівництву нашої держави та окремих регіонів слід пам'ятати, що рівень забезпечення населення медичною допомогою в

значній мірі визначає демографічні, економічні та інші показники розвитку України та окремого регіону.

Аналіз, проведений д.е.н., проф. Куценко В.І. та Войтович О.О., свідчать, що абсолютна та питома забезпеченість лікарняними ліжками на Волині, суттєво відстає від відповідних показників по Україні [4, 20-21]. В цілому середнє питома забезпечення лікарняними ліжками у Волинській області є практично найнижчим в Україні [5]. Щоб покращити ситуацію в області необхідно вжити заходів щодо капітального будівництва нових лікарняних закладів та забезпечення їх належним фінансуванням. В розрізі окремих територій питома забезпечення лікарняними ліжками на 10000 мешканців коливається у проміжку від 37 (в Луцькому районі) до 68 (в Ковельському районі). За 2004 – 2005 р.р. питома забезпеченість лікарняними ліжками (враховуючи лікарняні ліжка закладів обласного підпорядкування) зменшилося (з 80,52 до 80,4), що в значній мірі можна пояснити нестачею фінансування закладів охорони здоров'я в області.

При аналізі абсолютної та питомої забезпеченості (на 10000 осіб) населення лікарями усіх спеціальностей та середнім медичним персоналом, можна виявити суттєві диспропорції між обласним центром і сільськими районами. Так, у 2005 р. питома забезпеченість лікарями коливалася від 17,2 (у Любешівському районі) до 44 (у м. Луцьку). Це пояснюється насиченістю обласного центру Волині лікарняними закладами міського та обласного підпорядкування. А загалом цей показник по Волинській області є одним з найнижчих в Україні [5].

У Волинській області в останні роки відбувається збільшення чисельності захворювань, а також, частоти звернень громадян до лікарняних закладів. В області зростає чисельність захворювань і за рахунок того, що три райони області відносяться до чорнобильської зони. Все це вимагає збільшення фінансування медичної галузі Волині за рахунок всіх джерел фінансування, але в першу чергу за рахунок Державного бюджету України, оскільки Волинська область належить до високо дотаційних регіонів нашої країни.

Дуже складною проблемою, що характеризує людський розвиток, є забезпеченість

житлом і його відтворення. Як в Україні, так і на Волині значна частина населення проживає в незадовільних умовах (в гуртожитках, комунальних квартирах, аварійних будинках тощо). Незважаючи на відносне зростання фінансування розвитку житлового будівництва і в Україні (за 2000 – 2004 р.р. обсяг інвестицій у житлове будівництво зріс у 2,5 рази), частка обсягів інвестицій у житлове будівництво мала негативну тенденцію [6,11]. Тому кожен регіон повинен встановити для себе пріоритетність використання інструментів кредитно-фінансової політики та інвестиційної політики з тим, щоб поліпшити ситуацію із забезпеченням житлом. Найважливішим чинником у вирішенні житлових проблем жителів Волині (як і України в цілому) є створення системи та порядку надання державного довгострокового житлового кредиту громадянам України на добудову незавершених житлових будинків, а також зменшення банківських ставок по іпотечному кредитуванню. Останнє особливо актуальне для жителів Волині, оскільки середня зарплата в області є однією з найнижчих в Україні, а ставки по іпотечному кредитуванню майже не покупаються київським (це при тому, що середня зарплата у Волинській області приблизно у 2,5 рази менше, чим в Києві). У певному сенсі цей феномен можна пояснити значними тіньовими доходами жителів області, в тому числі й за рахунок працевлаштування за кордоном. За нашими приблизними оцінками від заробітчан із-за кордону Волинська область щорічно отримує не менше 100 – 120 млн. євро. Переважна частина цих коштів інвестується в житлове будівництво у регіоні, а також направляється на оплату навчання своїх дітей та лікування батьків та інших членів їх сімей. Позитивом є те, що з кожним роком збільшується частка коштів від заробітчан, яка вкладається у малий і середній бізнес, в тому числі в сферу будівництва та ремонту житла. Державі та регіональній владі потрібно стимулювати останнє, що сприятиме здешевленню житла.

Вирішенню проблеми покращення забезпечення житлом насамперед населення депресивних регіонів (до яких відноситься і Волинь) могло б сприяти введення податку на нерухомість у 2007 р. За нашими обережними оцінками більшість нових будинків, які

здаються в останні роки в м. Луцьку, реально заселяються на 60 – 70%. Інші квартири були куплені не для проживання, а для перепродажу або для того, щоб зберегти дола-рові вклади населення від обесцінення. У них роками ніхто не живе, або ці квартири здаються в оренду без сплати відповідних податків.

Для легалізації тіньових доходів жителів Волинської області (як і жителів України в цілому) необхідно розробити відповідну програму амністії капіталів, яка б враховувала джерела отримання цих доходів. В першу чергу це стосується доходів трудових мігрантів, які переважно на нелегальній основі працюють за кордонами України. Для багатьох жителів Західної України (в тому числі і Волині) це єдиний шанс отримати нормальні заробітки, щоб прогодувати і вивчити дітей та побудувати власне житло. Тому пропонуємо доходи трудових мігрантів, що будуть легалізуватися під час амністії капіталів, оподатковувати за мінімальною ставкою (до 5%) або не оподатковувати взагалі. Україна від подібного сценарію проведення амністії виграє на економії державних видатків, які зараз направляються на житлові субсидії, допомогу малозабезпеченим особам, безробітним тощо. Проблеми у соціально-трудовій сфері неможливо вирішити без залучення роботодавців, працівників, їх спілок та організацій і суспільства в цілому. При цьому вкрай небезпечним є усунення держави від регулювання відтворення трудового потенціалу. Особливо актуальною є необхідність розроблення та впровадження в економічну практику механізмів, що забезпечать відповідність підготовки кадрів потребам виробництва. Дієвим механізмом, спрямованим на подолання дисбалансу між попитом і пропозицією на ринку праці у депресивному регіоні має стати формування регіональних замовлень на підготовку кадрів [7, 14-16].

Мета формування регіонального замовлення на підготовку кадрів полягає у формуванні гнучкої системи освіти, яка швидко реагує на потреби ринку праці та стимулює економічне зростання, реалізації регіональної політики у сфері відтворення кадрового потенціалу, відображенні позицій усіх соціальних партнерів, зацікавлених у забезпеченні кадрових потреб регіональної економіки.

Регіональне замовлення на підготовку кадрів складається з двох компонентів. Кількісна компонента передбачає виявлення фактичної та перспективної потреби в кадрах всіх сфер економіки. Якісна компонента містить кваліфікаційні вимоги до рівня загальноосвітньої та професійної підготовки кадрів. Врахування обох компонент дозволяє уточнити та скорегувати структуру і зміст освітніх програм, типи та види освітніх закладів, строки, форми та методи навчання. Таким чином, освітні цілі в регіоні визначатимуться не тільки державними, а й регіональними потребами.

Формування системи безперервного навчання кадрів в регіонах має здійснюватися шляхом удосконалення нормативно-правової бази для професійного навчання персоналу, у тому числі безпосередньо на виробництві. В областях України сьогодні практично не діє система підвищення кваліфікації, не відбувся перехід кадрових служб до служб управління персоналом. Цим обумовлена необхідність реорганізації системи кадрового забезпечення підприємств, приведення її у відповідність сучасним вимогам виробництва, світовому досвіду з метою безпосереднього залучення працівників до реалізації економічних реформ.

IV. Висновки.

1. За регіональним індексом людського розвитку в Україні можна виділити чотири групи областей, для кожної з яких треба розробити індивідуальну програму підвищення людського розвитку.

2. Програма підвищення людського розвитку в регіоні повинна базуватися на поданні більш широких повноважень та фінансових ресурсів місцевим органам влади.

3. У депресивних регіонах України, до яких належить і Івано-Франківська область, необхідно перерозподілити кошти на медичне обслуговування між обласним центром і сільськими регіонами (на користь останніх).

4. Держава повинна передбачити заходи по зниженню ставок по іпотечному кредитуванню будівництва житла у депресивних регіонах, оскільки доходи населення у цих регіонах суттєво поступаються середньо-українським.

5. Для легалізації доходів закордонних трудових мігрантів необхідно провести амністію їх капіталів за максимально спроще-

ною процедурою і мінімальною ставкою оподаткування.

6. Пріоритетом регіональної політики держави у покращенні використання трудового потенціалу депресивних регіонів Західної України (в тому числі на Прикарпатті) повинна стати активна протидія безробіттю, створення нових робочих місць.

7. Підготовка кадрів у депресивних регіонах повинна здійснюватися на основі формування регіонального замовлення та належного державного фінансування.

1. Васильченко В.С., Гриненко А.М., Грішнова О.А., Керб Л.П. Управління трудовим потенціалом: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2005. – 403 с.

2. Єхануров Ю.І. Демографічний розвиток як державний пріоритет України // Демографія та соціальна економіка. Наук. – екон. журнал. – К.: ІДСД НАН України. – 2005. №2. = с. 3 – 6.

3. Шишкін В.С. Людський розвиток: оцінка та основні напрями підвищення його рівня. – Автореф. к.е.н. / 08.09.01. – Демографія, економіка праці,

соціальна економіка і політика. – К.: ІДСД НАН України, 2004. – 20 с.

4. Куценко В.І., Войтович О.О. Стан забезпечення населення медичною допомогою (на прикладі Волинської області) // Економічні науки. Серія "Регіональна економіка" 36. наук. праць. Вип., 3. – Ч. 2. – Луцьк: ЛДТУ, 2006. – с. 17 – 25.

5. Статистичний щорічник України / Під. ред.. Осауленка О.Р. К.: Вид-во: Консультант, 2005. – 592с.

6. Кривов'язюк І.В., Заболоцька І.Л., Фінансово-економічні механізми житлового будівництва в регіоні. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 144 с.

7. Ільїч Л.М. Трудовий потенціал України та ефективність його використання. – Автореф.... к.е.н. / 08.09.01. – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – К.: ІДСД НАН України, 2006. – 20 с.

In the article some problems of financing of human development are analyzed on the example of the Volyn region, the ways of improvement of medical service of population of region, housings his, necessary changes prove, are offered in the tax system of Ukraine, in the financial policy of country on the whole.

Ткаченко А.М., Гугля М.В.

ФІНАНСОВЕ УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ ТА ЙОГО ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ

На сучасному етапі розвитку економіки України все більш важливим стає професійне управління фінансами підприємств з метою отримання максимального прибутку, використовуючи при цьому найсучасніші технології й обладнання. У пропонованій статті подається класифікація фінансових ресурсів та розглядається структура управління ними.

Ключові слова: фінансові ресурси, активи, фінансове управління, антикризове управління, фінансова інформація, фінансова звітність, фінансові ризики.

I. Вступ. В ринкових умовах розвитку України все більшого значення набуває професійне управління фінансовими ресурсами. Тому з боку вчених-науковців та практиків посилено увагу до визначення сутності фінансових ресурсів. Визначальними ознаками, що характеризують структуру фінансових ресурсів є:

джерела створення (зовнішні й внутрішні) [1, 531];

цільова спрямованість [2, 108];
тривалість використання коштів фінансування [3, 83];
форма власності [4, 478];
напрямки використання [5, 56].

Це дозволяє представити класифікацію фінансових ресурсів і дає можливість чітко визначити їх склад і напрямки використання (табл. 1).

II. Постановка завдання. При розподілі фінансових ресурсів формуються вартісні пропорції. Завданням фінансового менеджера є визначення раціональних співвідношень між власним і позиковим капіталом, оборотними й необоротними активами, обсягом фінансування розширеного виробництва, поточних та інших витрат. Дані пропорції повинні бути економічно обґрунтованими, оскільки впливають на ефективність діяльності підприємства.

III. Результати. Для успішної реалізації функцій управління фінансами необхідна наявність великого обсягу різної інформації фінансового характеру.

Таблиця 1

Класифікація фінансових ресурсів

ОЗНАКИ	ВИДИ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ			
	Внутрішні		Зовнішні	
Джерела створення	Утворені за рахунок власних коштів	Утворені за рахунок дорівнянних до них коштів	Що мобілізуються на фінансовому ринку	Що надходять в порядку розподіли
	прибуток від основної діяльності	амортизаційні відрахування	кошти від продажу власних цінних паперів	страхові відшкодування по ризиках
	прибуток від виконуваних НДР і ін. цільові доходи	виторг від реалізації вибулого майна	кредитні інвестиції	реалізація страхових полісів і заставних свідоцтв
	прибуток від фінансових операцій	стійкі пасиви		фінансові ресурси, формовані на пайових початках (участі на паях поточній і інвестиційній діяльності)
	прибуток від СМР, виконуваних господарським способом	накопичення нерозподіленого прибутку		дивіденди, відсотки по цінних паперах інших емітентів
	позареалізаційні доходи	цільові надходження		фінансові ресурси, що надходять від союзів, асоціацій, галузевих структур
		резервний фонд		бюджетні асигнування, субсидії, субвенції
		пайові й інші внески членів трудового колективу		
Цільова спрямованість	Фінансові ресурси цільового призначення Фінансові ресурси багатоцільового призначення			
Тривалість використання грошових коштів фінансування	Фінансові ресурси короткострокового призначення Фінансові ресурси багатоцільового призначення (авансовані в основний капітал)			
Форма власності	Власні Позикові			
Напрямки використання	На розвиток економіки підприємства На соціально-культурні заходи На розвиток науки На обслуговування позикових фінансових ресурсів Надання благодійної допомоги Інші витрати підприємства			

Інформаційна система (або система інформаційного забезпечення) фінансового менеджменту є процесом безперервного цілеспрямованого підбору відповідних інформативних показників, необхідних для здійснення аналізу, планування й підготовки ефективних оперативних управлінських рішень за

всіма аспектами фінансової діяльності підприємства [6, 60]. Інформаційна система поєднує зовнішні й внутрішні джерела інформації [7, 255].

Розрізняють зовнішні й внутрішні користувачі інформації. До зовнішніх користувачів відносять: кредитори підприємства,

потенційні інвестори, контрагенти підприємства з операційної діяльності; податкові органи; аудиторські фірми; привабливі фінансові консультанти й експерти, фондова біржа (при котируванні на ній цінних паперів, емітованих підприємством), інші зовнішні користувачі. Внутрішніми користувачами фінансової інформації є: керівники (директори) підприємства, фінансові менеджери всіх рівнів, власники (акціонери підприємства), інші внутрішні користувачі.

Зовнішніми джерелами інформації є: інформаційні агентства, що надають дані як в електронному вигляді, так і на паперових носіях;

законодавчі й регулюючі інструменти нормативно-правового характеру;

інформація, яку надають клієнти, партнери, контрагенти в електронному вигляді й на паперових носіях.

Внутрішніми джерелами інформації є: інформаційні системи, призначені для поточного управління фінансово-економічною діяльністю: фінансовий облік, управлінський облік, фінансовий контролінг; системи внутрішньофірмового електронного документообігу;

документи з електронних сховищ;

документи на паперових носіях, формовані системами забезпечення управління фінансово-економічною діяльністю господарюючого суб'єкта.

Система показників, сформована із внутрішніх джерел, поділяється на три блоки [8, 279]:

Блок 1. Показники фінансово-економічного стану за даними фінансового обліку й звітності (показники структури активів капіталу, показники ефективності діяльності, показники ефективності використання фінансових ресурсів).

Блок 2. Показники, що характеризують результати діяльності центрів фінансової відповідальності за даними управлінського обліку й фінансового контролю (показники, що характеризують фінансові результати за сферами діяльності, показники фінансових результатів діяльності окремих центрів відповідальності).

Блок 3. Нормативно-регулюючі показники (показники операційної, фінансової, інвестиційної діяльності, показники функціонування окремих сегментів фінансового ринку).

Оснóву інформаційного забезпечення формування показників фінансово-економічного стану становлять дані фінансового обліку й звітності. У сучасних умовах фінансова звітність підприємства, з одного боку, є одним з основних інструментів управління господарюючим суб'єктом і виступає сполучною інформаційною ланкою між господарюючим суб'єктом і суспільством, а з іншого боку – є головним джерелом інформації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Фінансова звітність виконує три важливі економічні функції [9, 134]:

представляє власникам і кредиторам господарюючого суб'єкта інформацію про поточний фінансово-економічний стан і ефективність фінансово-економічної діяльності за поточний період;

дає можливість намічати основні прогностичні орієнтири й межі розвитку фінансово-економічної діяльності господарюючого суб'єкта;

на її основі розробляються облікові моделі, які використовуються при дослідженні керованих параметрів і фінансовому обґрунтуванні стратегічних планів розвитку господарюючого суб'єкта.

Основними документами, що регулюють порядок складання й подання фінансової звітності на Україні є Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [10]; Положення (стандарти) бухгалтерського обліку «Загальні вимоги до фінансової звітності», «Баланс», «Звіт про фінансові результати», «Звіт про рух грошових коштів», «Звіт про власний капітал» [11]; План рахунків бухгалтерського обліку підприємств і установ [12]; Поточні накази Міністерства фінансів України «Про річну (квартальну) бухгалтерську звітність організацій».

Суб'єктом управління фінансами на підприємстві є фінансова служба, що виробляє й реалізує стратегію й тактику управління фінансами з метою поліпшення фінансового стану підприємства. Залежно від обсягів і складності завдань, які вирішуються на підприємстві, його фінансова служба може бути представлена:

фінансовим управлінням – на великих підприємствах;

фінансовим відділом – на середніх підприємствах;

фінансовим директором або головним бухгалтером, що займається не тільки питаннями бухгалтерського обліку, але й питаннями фінансової стратегії – на малих підприємствах.

Слід зазначити, що фінансові служби більшості сучасних підприємств формувалися в часи адміністративно-планової економіки. Сучасні умови господарювання вимагають від цих підрозділів виконання функцій забезпечення інвестиційної привабливості підприємства, вибору найбільш, найбільш дешевих і при цьому надійних джерел фінансування, розробки оптимальної дивідендної політики й стратегії фінансового забезпечення розширеного відтворення, визначення кола платоспроможних споживачів продукції, пошуку можливих шляхів зниження податкового пресу в рамках чинного законодавства. У зв'язку з цим стає очевидною необхідність реформування фінансових

служб підприємства, професійної перепідготовки їх співробітників.

У загальному вигляді система управління фінансами на підприємстві представлена на рис. 1.

Своєчасний фінансовий менеджмент включає вивчення дій, пов'язаних із придбанням, злиттям, фінансуванням, управлінням активами. Основні функції фінансового менеджменту зводяться до прийняття рішень у трьох напрямках: інвестиції, фінансові рішення й рішення, пов'язані з управлінням активами. Таким чином, у його рамках здійснюється пошук відповідей на питання: якою повинна бути структура активів, як повинні співвідноситися грошові ресурси й товарно-матеріальні цінності і як вони повинні розподілятися між підрозділами фірми, а також, яка повинна бути дивідендна політика, як забезпечується формування специфічних ме-

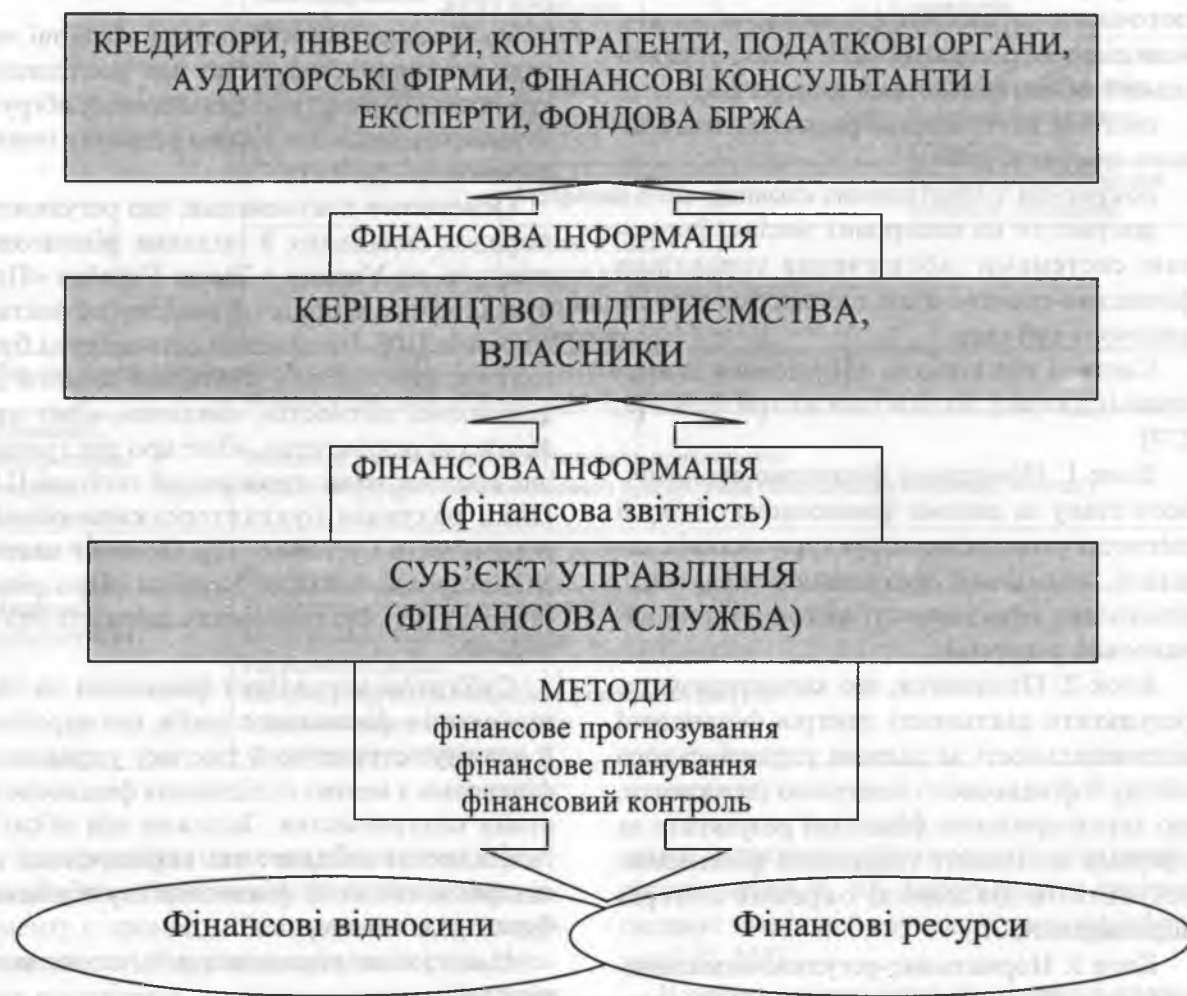

Рис. 1. Система управління фінансами підприємства

тодів роботи з оборотними коштами й грошовими активами [13, 263].

Виходячи з цього основними функціями фінансового управління на підприємстві є (Рис. 2): управління активами; управління капіталом підприємства; управління інвестиціями; управління грошовим потоком; управління фінансовими ризиками; антикризове фінансове управління при загрозі банкрутства.

Управління активами здійснюється у двох напрямках: управління оборотними активами й управління необоротними активами.

Рис. 2. Функції фінансового управління на підприємстві

Управління оборотними активами передбачає аналіз оборотних активів підприємства в попередньому періоді; визначення принципів підходів до їх формування; оптимізацію обсягів оборотних активів; оптимізацію співвідношення постійних і змінних частин оборотних активів; забезпечення їх необхідної ліквідності; забезпечення підвищення їх рентабельності; забезпечення оптимізації втрат оборотних активів у процесі використання; формування визначальних принципів фінансування їх окремих видів; оптимізацію структури джерел фінансування оборотних активів.

Управління необоротними активами включає аналіз необоротних активів під-

приємства в попередньому періоді; оптимізацію загального обсягу й складу необоротних активів; забезпечення їх своєчасного відновлення й ефективного використання; формування принципів оптимізації й структури джерел фінансування необоротних активів.

Управління капіталом відбувається у наступних напрямках:

- управління вартістю капіталу (власного й позикового);
- управління структурою капіталу;
- управління залученням капіталу.

Управління вартістю власного капіталу включає визначення його вартості, визначення вартості нерозподіленого прибутку останнього звітного періоду; оцінку вартості додатково приваблюваного акціонерного капіталу. Управління вартістю позикового капіталу полягає в оцінці вартості фінансового кредиту (банківського кредиту, фінансового лізингу); визначенні вартості позикового капіталу, приваблюваного за рахунок емісії облігацій; оцінці вартості товарного кредиту.

Управління структурою капіталу зводиться до встановлення оптимальних для даного підприємства пропорцій використання власного й позикового капіталу. Процес опти-

мізації структури капіталу включає: аналіз капіталу підприємства; визначення загальної потреби в капіталі; оптимізацію його структури за трьома критеріями: максимізації рівня фінансової рентабельності, мінімізації рівня фінансових ризиків, мінімізації за вартістю; формування показника цільової структури капіталу.

Управління залученням капіталу здійснюється в розрізі двох напрямків: управління залученням власного капіталу (за рахунок внутрішніх зовнішніх джерел) і управління залученням позикового капіталу (за рахунок внутрішніх і зовнішніх).

Управління залученням власного капіталу за рахунок внутрішніх джерел здійснюється в процесі розподілу прибутку шляхом установа-лення рівня її капіталізації. Управління залученням власного капіталу за рахунок зовнішніх джерел здійснюється шляхом розробки емісійної політики або емісійного плану. На цьому етапі здійснюється дослідження можливостей ефективного розміщення передбачуваної емісії, обсягу емісії, визначення номіналу, видів і якості акцій, що емітуються.

Управління залученням позикового капіталу за рахунок внутрішніх джерел зводиться в основному до прогнозування приросту суми внутрішньої кредиторської заборгованості нетоварного характеру, за рахунок зовнішніх джерел – у розрізі окремих видів цих джерел (банківський кредит, товарний кредит, емісія облігацій).

Управління інвестиціями на підприємстві спрямовано на вибір найбільш ефективних напрямків вкладення коштів у підвищення його конкурентноздатності [4, 89].

Управління грошовим потоком. Фінансове управління підприємством з позиції управління грошовим потоком відображає динамічний процес функціонування оперативної, інвестиційної й фінансової діяльності підприємства й дозволяє контролювати фінансову стабільність підприємства й забезпечити його економічний ріст. Процес управління грошовим потоком здійснюється в таких напрямках: обґрунтування мінімально необхідного обсягу коштів, який повинен бути в обороті підприємства для забезпечення всіх видів діяльності; раціональне використання коштів; вирівнювання платежів з метою запобігання надмірних коливань грошового потоку; здійснення контролю за

створенням і використанням платіжних коштів.

Управління фінансовим ризиком передбачає дії по зниженню витрат, пов'язаних з ризиком. Фінансові ризики виражаються в імовірності збитку за результатами здійснення окремих фінансових операцій (кредитування, фінансові інвестиції, емісія цінних паперів). Втрати й заходи щодо їхнього попередження оцінюються в грошовому вираженні. Завдання фінансового менеджменту – зрівноважити ці два види витрат і спланувати процес укладання нових угод з мінімальним ризиком. Процес управління фінансовим ризиком може бути розбитий на шість послідовних стадій: визначення мети; з'ясування ризику; оцінка ризику: вибір методів управління ризиком: їхнє здійснення й оцінка результатів [14, 6-7].

Антикризове управління являє собою сукупність форм і методів реалізації антикризових процедур щодо конкретного підприємства – боржника. Антикризове управління є категорією мікроекономічної й відображає виробничі відносини, які складаються на рівні підприємства при його оздоровленні або ліквідації [15, 35]. У процесі антикризового управління проводиться аналіз його фінансово-економічного стану, розробляються стратегії в сфері маркетингу, інвестицій і управління ризиком, фінансування. Система антикризового управління містить у собі також підсистеми виробничого менеджменту, контролінгу, податкової політики й підсистему забезпечення безпеки, що особливо важливо в умовах конкуренції.

IV. Висновки. Таким чином, на підприємстві необхідно формувати таку систему управління фінансовою діяльністю, при якій домінуюча роль приділяється перспективним фінансовим рішенням у динаміці, а на основі попередньої аналітичної оцінки фінансового потенціалу господарюючого суб'єкта можливо оцінити ефективність прийнятих у минулому фінансових рішень і здійснити вибір фінансової стратегії з урахуванням зовнішнього середовища, що постійно змінюється.

1. Коробов М.Я. Фінанси промислового підприємства. – К.: Либідь, 1995. – 160 с.

2. Сутормина В.М., Федосов В.М., Рязанова Н.С. Фінанси зарубіжних корпорацій. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.

3. Шеремет А.Д., Сайфулін Р.С. Фінанси підприємств. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 343 с.

4. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. – В 2 т. – Т.2. – К.: Ника-Центр, 1999. – 512 с.

5. Фінанси підприємств: Навчальний посібник: Курс лекцій / За ред. Г.Г. Кірейцева. – К.: ЦУЛ, 2002. – 268 с.

6. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента. – В 2 т. – Т.1. – К.: Ника-Центр, 1999. – 592 с.

7. Ефимова О.В. Как анализировать финансовое положение предприятия. – М.: АО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1994. – 456 с.

8. Костирко Л.А. Стратегія фінансово-економічної діяльності господарчого суб'єкта: методологія і організація. Монографія. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2002. – 560 с.

9. Боди Зви, Мертон Роберт. Фінанси: Пер. с англ.: Уч. пос. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 592 с.

10. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» №996 від 16.07.99 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – №33. – Ст. 1706.

11. Наказ Міністерства фінансів України «Про

затвердження Положення (стандартів) бухгалтерського обліку» № 87 від 31.03.99 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – №25. – Ст. 1217.

12. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування» № 291 від 30.11.99 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – №52. – Ст. 2606.

13. Уткин Э.А. Финансовый менеджмент. – М.: Зерцало, 1998. – 272 с.

14. Сердюкова И.Д. Управление финансовыми рисками // Финансы. – 1995. – №12. – С. 6-9.

15. Теория и практика антикризисного управления: Учебник для вузов / Под ред. С.Г. Беляева и В.И. Кошкина. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1996. – 469 с.

During contemporary period of Ukrainian economy development more attention should be paid to the professional enterprise financial management with the aim of getting maximum profit while maintaining modern technologies and hardware. The present article provides a classification of financial recourses and highlight the structure of their management.

Гришнова О. А., Карюк В. І.

ВИТРАТИ ПІДПРИЄМСТВА НА ОХОРОНУ ПРАЦІ: СОЦІАЛЬНА НЕОБХІДНІСТЬ І ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Статтю присвячено обґрунтуванню економічних умов, які б спонукали керівництво вітчизняних підприємств до впровадження заходів з охорони праці. Досліджуються методи підвищення ефективності витрат на запобігання виробничому травматизму та усунення впливу шкідливих факторів на життя і здоров'я людей.

Ключові слова: охорона праці, соціальна необхідність охорони праці, економічна ефективність витрат на охорону праці, виробничий травматизм, забезпечення безпеки праці.

I. Вступ. Впродовж багатовікової історії людства проблеми здоров'я та безпеки праці завжди посідали чільне місце в соціальному та економічному житті суспільства і були пов'язані з розвитком суспільного виробництва та формуванням суспільного буття. Цілком зрозуміло, що вивченню питань охорони праці приділялась серйозна увага. Вчені, інженери, лікарі, психологи, представники інших наук та фахів вивчали проблеми створення безпечних та нешкідливих умов та

засобів праці. Зокрема, значний внесок у дослідження з питань безпеки праці та виробничого середовища належить визначним російським та українським вченим: І.М. Сеченову, В.Л. Кіріпчову, П.К. Худякову, М.А. Павлову, Л.І. Медведю, І.В. Соколову-Петрянову, Н.Д. Золотницькому, Н.А. Стрельчуку, П.А. Доліну, К.Н. Ткачуку, Г.Т. Гогіташвілі та ін. На підставі цих досліджень розробляються заходи та засоби, спрямовані на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.

За розрахунками Німецької ради підприємців, наслідки нещасних випадків коштують у 10 разів дорожче, ніж вартість заходів щодо їх запобігання. [6] В Україні, враховуючи вкрай малі витрати на заходи з охорони праці, ця різниця, за нашими оцінками, ще більша. Фахівці Міжнародної організації праці (МОП) підрахували, що економічні витрати, пов'язані з нещасними випадками на виробництві, складають більше 1 % світового валового внутрішнього продукту. [6]. Із вищезазначеного стає зрозумілим, що дослідження проблеми забезпечен-

ня умов та охорони праці відіграє важливу роль як соціальний чинник, оскільки, якими б вагомими не були трудові здобутки, вони не можуть компенсувати людині втраченого здоров'я, а тим більше життя – те й інше дається лише один раз. Необхідно пам'ятати, що внаслідок нещасних випадків та аварій гинуть на виробництві не просто робітники та службовці, на підготовку яких держава витратила значні кошти, але перш за все люди – годувальники сімей, батьки та матері дітей.

Окрім соціального аспекту, проблеми охорони праці мають, безперечно, важливе економічне значення – це й висока продуктивність праці, зниження витрат на оплату лікарняних, компенсацій за важкі та шкідливі умови праці тощо.

Незадовільний стан охорони праці важким тягарем лягає на економіку держави. Так в Україні щорічно майже 17 тис. чоловік стають інвалідами, чисельність пенсіонерів внаслідок трудового каліцтва перевищила 150 тис. чоловік, щорічна загальна сума виплат на фінансування пільгових пенсій та пенсій з трудового каліцтва, відшкодування заподіяної шкоди потерпілим на виробництві та інших виплат, пов'язаних із незадовільними умовами праці, перевищує 1 млрд. гривень. [6]. То ж питання охорони праці та здоров'я людей у процесі їх трудової діяльності повинні стати пріоритетними та увійти до розряду питань найвищого державного значення, оскільки люди, їх життя та здоров'я є найбільшим багатством будь-якої країни.

II. Постановка завдання. Актуальною науковою задачею, яка потребує подальшого дослідження є проблема розробки методів підвищення ефективності витрат на запобігання виробничому травматизму та усунення впливу шкідливих факторів на життя і здоров'я людей. Метою даної роботи є обґрунтування економічних умов, які б спонукали керівництво вітчизняних підприємств до впровадження цих заходів.

У ст. 43 Конституції України проголошено, що кожен має право на належні, безпечні й здорові умови праці. Створення безпечних умов праці є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку держави, державної політики, національної безпеки і однією з найважливіших функцій органів виконав-

чої влади, місцевого самоврядування, підприємств, організацій та установ.

Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності, яка на підприємстві здійснюється через комплекс заходів технічного характеру і санітарно-гігієнічних та навчально-інформаційних заходів які забезпечують нормальні умови і безпеку праці.[2,330].

Нехтування таким фактором, як охорона праці, призводить до стрімкого погіршення стану виробництва, відтоку значної частини працівників до інших галузей, дисбалансу та нестабільності економіки, а поліпшення умов праці, зниження рівня шкідливих та небезпечних факторів виробничого середовища, показників виробничого травматизму та професійної захворюваності дозволяє отримати не лише соціальний, але й економічний ефект, який визначається ефективністю заходів по покращенню умов і підвищенню безпеки праці, і є економічним виразом соціальної значущості охорони праці. Тобто, економічне значення охорони праці оцінюється за результатами, отриманими при зміні соціальних показників шляхом впровадження заходів з покращення умов праці: підвищенням продуктивності праці; зниженням непродуктивних витрат часу і праці; збільшенням фонду робочого часу; зниженням витрат, пов'язаних з плинністю кадрів через умови праці тощо.

III. Результати. За статистикою, в Україні щоденно на виробництві травмуються 80-85 осіб, із них до 10% стають інвалідами, до 2% гине. Американські вчені дослідили, що. Водночас, за нашими приблизними розрахунками, виростити, навчити і підготувати до самостійної праці людину коштує в середньому від 400 до 900 тисяч гривень. Зважаючи на ситуацію, яка склалася зараз у сфері охорони праці, можна без сумнівів стверджувати, що недбале ставлення до цього питання завдає непоправних соціальних і економічних збитків, адже з втратою працездатності людина вже не приносить тієї матеріальної користі суспільству, яку б вона могла приносити, працюючи і віддаючи свої знання та працю людям.

Тому при переході України до соціально орієнтованої ринкової економіки питання охорони праці мають посісти першочергове місце, оскільки нехтування цим фактором, окрім безперечних соціальних втрат, призводить до стрімкого погіршення стану виробництва, дисбалансу та нестабільності економіки.

Стан виробничого травматизму в Україні останнім часом характеризується зменшенням числа випадків як загального, так і смертельного травматизму. За період 1991-2005 рр. кількість травмованих зменшилась на 85,9%, а смертельних травм – на 66,6% (рис. 1).

Для більш глибокого відображення рівня травматизму у вугледобувній промисловості існує такий термін як *коефіцієнт загибелі шахтарів на 1 млн. тонн видобутого вугілля*. В Україні він донедавна становив 2,7, в Росії – 1,1, у США цей показник дорівнював 0,03. Цей коефіцієнт, у буквальному розумінні, реальна ціна життя українського шахтаря, виражена у «вугільному» еквіваленті.

Аналіз причин цієї сумної статистики свідчить про те, що Україні не вдалося вийти на рівень безпеки, який би відповідав

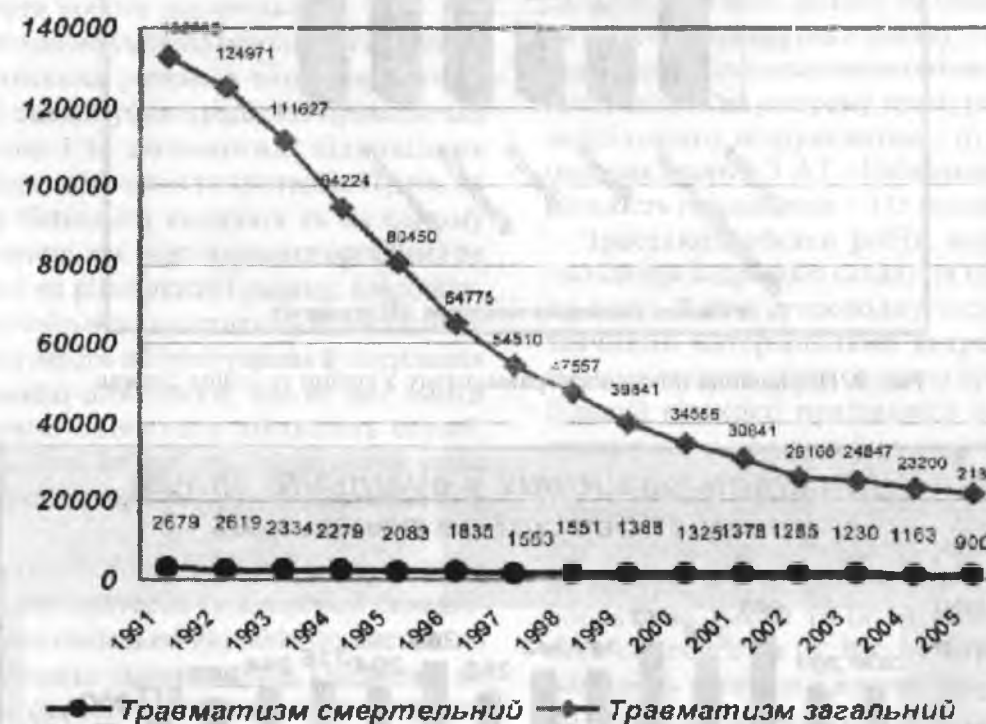

Рис. 1. Виробничий травматизм в Україні, 1991–2005 рр.

Але, хоча поступова стабілізація економічної ситуації в Україні і супроводжується скороченням випадків травматизму, та, в той же час, порівняно з іншими країнами, такий показник, як кількість смертельних випадків на 1000 працюючих, є дуже високим: Україна – 0,104; Великобританія – 0,016; Японія – 0,02; Швеція – 0,032; Фінляндія – 0,038; Німеччина – 0,08. [14] (рис.2).

Окремої уваги заслуговує аналіз ситуації, яка склалася у вугільній промисловості України, оскільки ця галузь є однією із найбільш травмонебезпечних в Україні. Так, за останні 10 років на шахтах травмовано більш 300 тисяч осіб, з них більш ніж 3,5 тисяч – загинули. (рис.3) [10]

міжнародним стандартам. Важкий фінансовий стан вугільних підприємств, довготривала заборгованість із заробітної плати, загроза безробіття призвели до нехтування правилами безпеки праці на підприємствах не лише керівництвом, а і самими виконавцями.

Виходячи з цього, не потребує будь-яких особливих доказів розуміння того, що домінантою системи охорони праці на будь-якому підприємстві має бути запобігання нещасним випадкам та іншим ушкодженням здоров'я, що виникають внаслідок роботи, у ході неї або пов'язані з нею, зводячи до мінімуму, наскільки це практично здійснено, причини небезпек, властивих виробничому середовищу.

Рис. 2. Порівняння показника травматизму України та інших держав

Рис. 3. Динаміка кількості загиблих у вугільній галузі промисловості

В охороні праці особливо актуальною є проблема вибору – між ефективністю та безпекою виробництва, між дешевшими і дорожчими запобіжними заходами, між необхідністю приділяти постійну увагу потребам охорони праці та ресурсними обмеженнями. Тому дуже важливим питанням на етапі розроблення плану заходів з охорони праці на

підприємстві є оцінка їх економічної ефективності. Прикро, але на сьогоднішній день українськими підприємствами значно більше коштів витрачається на пільги та компенсації, пов'язані з небезпечними і шкідливими умовами праці, ніж на техніку безпеки, заходи щодо запобігання виробничому травматизму і захворюваності та нормалізацію

умов праці. Витрати на пільги і компенсації у 10 разів, а іноді і більше, перевищують вкладення у поліпшення стану охорони праці на підприємстві. [6]

В умовах недосконалості ринкових механізмів усі ці витрати відносять на собівартість продукції, і, в результаті, за недбале ставлення до охорони праці на підприємствах розплачуються не їх керівники, а суспільство. Діюча система пільг і компенсацій не, спонукає керівників поліпшувати умови праці, тому що ці витрати розкладаються на всіх споживачів і не впливають на економічні результати роботи підприємства.

Необхідною умовою прийняття зважених управлінських рішень з охорони праці є аналіз і оцінка умов праці, які проводяться на основі і за допомогою відповідних кількісних показників та критеріїв. Проте, на жаль, у більшості випадків як на самому підприємстві, так і наглядовими органами це робиться на рівні якісної оцінки: «задовільно-незадовільно», «достатньо-недостатньо» без достатнього обґрунтування й посилання на кількісні показники, що не дає змоги об'єктивно оцінювати діяльність служб, ефективність витрат на поліпшення умов праці і стан охорони праці підприємства в цілому.

Відсутність точних наочних показників і кількісних критеріїв пояснюється складністю оцінки соціально-виробничих систем, до яких належить охорона праці. Очевидно, це можливо теоретично, але практичне втілення пов'язане зі значними труднощами, оскільки в багатьох випадках соціальні аспекти діяльності не піддаються суворій кількісній оцінці. Висновок про ефективність та позитивні результати впровадження тих чи інших заходів можна зробити тільки на основі досягнутих показників і тільки після їх впровадження. Тому показник соціально-економічного ефекту від впровадження заходів з покращення умов і охорони праці, визначають методом економічного аналізу ефективності витрат, який ґрунтується на співвідношенні витрат на поліпшення умов та охорону праці та економії досягнутої за рахунок їх впровадження, і розраховується з метою:

– економічного обґрунтування планових заходів, необхідних для вибору оптимальних варіантів технологічних, ергономічних та організаційних рішень;

– визначення фактичної ефективності заходів щодо поліпшення умов і охорони праці;

– розрахунку необхідних витрат для приведення умов праці на робочих місцях у відповідність до нормативних вимог;

– визначення раціональних розмірів матеріального стимулювання працівників підприємства, науково-дослідних, конструкторських і проектних організацій за розробку і запровадження працезахоронних заходів.

Безумовно, кожне підприємство має свою специфіку, і не раціонально було б розглядати ефективність дії того чи іншого фактора на всі підприємства в цілому, тому проведемо аналіз соціально-економічної ефективності витрат на охорону праці на прикладі найбільшого підприємства з будівництва очисних споруд З АТ «Київфундаментбуд» (кількість працівників – 135 чоловік).

Зростають обсяги робіт, відбувається оновлення кадрового складу та парку техніки тощо. Все це супроводжується не тільки значними матеріальними витратами, а й змінами умов та стану охорони праці: дедалі більшій кількості працівників доводиться працювати у надзвичайно шкідливих умовах, що тягне за собою значні витрати підприємства на додаткові відпустки; скорочений робочий день; лікувально-профілактичне харчування; підвищені тарифні ставки; доплати за умови та інтенсивність праці; пільгові пенсії та ін. Все це породжує необхідність негайного впровадження заходів по покращенню умов та охорони праці, тому перед підприємством постає питання: чи буде річна економія від поліпшення безпеки праці більшою ніж затрачені на це кошти?

З метою визначення соціально-економічного ефекту від впровадження заходів у сфері охорони праці здійснимо аналіз річної економії підприємства від поліпшення безпеки праці, яка складається з:

– економії від зменшення професійної захворюваності;

– економії від зменшення випадків травматизму;

– економії від зниження плинності кадрів (розраховується за необхідності);

– економії від скорочення пільг і компенсацій за роботу в несприятливих умовах.

Розрахунок цієї економії на підприємстві «Київфундаментбуд» та динаміка її показників приведені у таблиці (табл. 1).

ЗАТ «Київфундаментбуд» протягом тривалого періоду веде активну політику щодо покращення умов та охорони праці свого персоналу, про що свідчать не тільки дані таблиці, а й загальне щорічне зниження показників захворюваності та травматизму на підприємстві.

Зокрема, у 2005 році були виділені значні кошти на покращення умов праці (427000 грн). За рахунок цих коштів на підприємстві було здійснено такі заходи:

- розроблення, виготовлення та встановлення на діючих об'єктах засобів колективного захисту працюючих, засобів проти аварійного захисту, приладів і пристроїв електробезпеки;

- обладнання спеціальних механізмів, пристроїв та площадок, що забезпечують зручне та безпечне виконання робіт на висоті;

- придбання сигналів безпеки;

- заходи по попередженню дорожньо-транспортних пригод на території підприємства (в тому числі обладнання канав та естакад для огляду автомашин);

- придбання спецодягу, спецвзуття та засобів індивідуального захисту;

- встановлення пожежної та охоронної сигналізації у адмінкорпусі та складах;

- придбання вогнегасників для автотранспортних засобів та приміщень;

- переобладнання та впровадження систем опалювання та пристроїв кондиціонування повітря, утеплення дверей, вікон, підлоги у діючому виробництві з метою доведення температурного режиму до встановлених нормативів;

- обладнання нових та реконструкція наявних місць організованого відпочинку працівників;

- обладнання кімнати харчування;

- оплата медичних послуг спеціалістів та проведення обов'язкових медичних оглядів працюючих;

- придбання пристроїв, що знижують рівень вібрації.

Аналіз річної економії підприємства від впровадження цих заходів свідчить, що отриманий позитивний ефект значно перевищує обсяг вкладених в них коштів, і витрати на охорону праці повністю окуповують себе. На підприємстві не лише покращились умови праці, знизилася захворюваність, по-

рідшали випадки травматизму, а й відбулася значна економія, оскільки знизилися витрати на відшкодування потерпілим внаслідок травм і професійних захворювань, пільги та компенсації за працю у важких і шкідливих умовах, витрати на профілактику травматизму та професійних захворювань, витрати на ліквідацію наслідків аварій та нещасних випадків на виробництві та ін.

Отже, за рахунок оптимального планування заходів з охорони праці та раціонального розподілу коштів на реалізацію цих заходів, річна економія від поліпшення умов праці склала 2067765 грн, що на 1640765 грн перевищує витрати на її впровадження (тобто у 4,8 рази). Крім того, в результаті поліпшення умов праці покращився психологічний клімат у колективі, підвищилася злагодженість в роботі та зросли показники продуктивності праці на 25 % порівняно з попереднім роком, що теж частково спричинено дією цього фактора.

Але, незважаючи на досягнуті результати, політика підприємства щодо охорони праці ще потребує вдосконалення, оскільки поки що немає обґрунтованих рекомендацій щодо того, скільки коштів потрібно витратити на заходи з охорони праці та які її напрямки є пріоритетними і потребують найбільшого фінансування. Розробки для практичного користування та наукові дослідження, що проводяться на ЗАТ «Київфундаментбуд» стосуються лише окремих напрямків працезахоронної діяльності та базуються в основному на принципах планування. Такий підхід не дозволяє здійснювати економічну оцінку системи охорони праці загалом і відповідно, обґрунтовувати як необхідні суми для фінансування охорони праці, так і раціональний розподіл їх за окремими напрямками (особливо це стосується організаційних заходів з охорони праці).

На підприємстві має бути організований безперервний контроль стану охорони праці в усіх структурних підрозділах без винятку. Він має проводитися всіма особами, які повинні забезпечувати безпеку праці відповідно до своїх посадових обов'язків. Мета такого контролю на всіх рівнях – виявлення небезпечних і шкідливих виробничих факторів та їх негайне усунення. Таким чином, контроль повинен бути засобом одержання керівником підприємства достовірної поточної

Таблиця 1

Розрахунок річної економії ЗАТ «Київфундаментбуд» від поліпшення умов праці за 2003-2005 роки

Показники річної економії	2003 р.	2004 р.	2005 р.
I. Розрахунок економії від зниження рівня захворюваності на підприємстві;			
1. Скорочення витрат робочого часу, дні (АДз):	29,5	36	94,5
2. Зростання продуктивності праці, (АWЗ):	0,0007	0,0008	0,002
3. Річна економія заробітної плати за рахунок підвищення продуктивності праці, грн (Ез):	8,78	12,68	48,6
4. Річна економія на собівартості за рахунок зменшення умовно-постійних витрат, грн (Есз):	9247,5	10080	29790
5. Економія за рахунок зменшення коштів на виплату допомоги по тимчасовій непрацездатності, грн (Ессз):	39205,5	59454	219003,8
Річна економія складає: пЗ+п4+п5.	48461,8	69546,7	248842,4
II. Розрахунок економії від зниження рівня травматизму на підприємстві.			
1. Скорочення витрат робочого часу, дні (АДт):	17,7	24	337,5
2. Зростання продуктивності праці, (АWт):	0,0004	0,0005	0,01
3. Річна економія заробітної плати за рахунок підвищення продуктивності праці, грн (Ет):	5,02	7,93	250,3
4. Річна економія на собівартості за рахунок зменшення умовно-постійних витрат, грн (Ест):	5548,5	6720	106393,1
5. Економія за рахунок зменшення коштів на виплату допомоги по тимчасовій непрацездатності, грн (Есст):	47046,6	79272	1564312,5
Річна економія складає: пЗ+п4+п5.	52600,12	85999,93	1670955,9
III. Розрахунок економії від скорочення пільг і компенсацій за роботу в несприятливих умовах.			
1. Економія фонду заробітної плати в зв'язку з відміною скороченого робочого дня, грн (Есд):	35886,6	67821,6	95208
2. Економія фонду заробітної плати в зв'язку зі скороченням чи повною відміною додаткової відпустки, грн (Едв):	3815,1	5761,9	8085,5
3. Економія фонду заробітної плати в зв'язку зі скороченням чисельності працівників що мають право на підвищення тарифу за роботу в важких, шкідливих, особливо важких і особливо шкідливих умовах праці, грн. (Етс):	9440	13200	14972,9
4. Економія витрат у зв'язку зі скороченням кількості працівників, які користуються правом на безкоштовне одержання молока або інших рівноцінних харчових продуктів, грн. (Есх):	23099,9	26399,9	29700
Річна економія складає: п1+п2+п3+п4.	72241,6	113183,4	147966,4
Загальна річна економія підприємства від поліпшення умов праці: Ерз+Ерт+Ерпк, грн:	173303,5	268730	2067765

інформації про стан безпеки праці в структурних підрозділах з метою прийняття наступних управлінських рішень.

Також потребує вдосконалення мотиваційний механізм щодо безтравматичної ефективної роботи персоналу, і вирішення цього питання має велике значення, оскільки нещасні випадки та профзахворювання на підприємстві у 50% випадків трапляються

саме з вини працівника, і найбільша кількість з них – саме на будівельних підприємствах.

У цьому випадку доречним буде впровадження такої структури системи забезпечення безпеки праці, при якій працівник є її активним елементом і його безпека праці стає в певній мірі залежною від власних дій і поведінки (рис. 4):

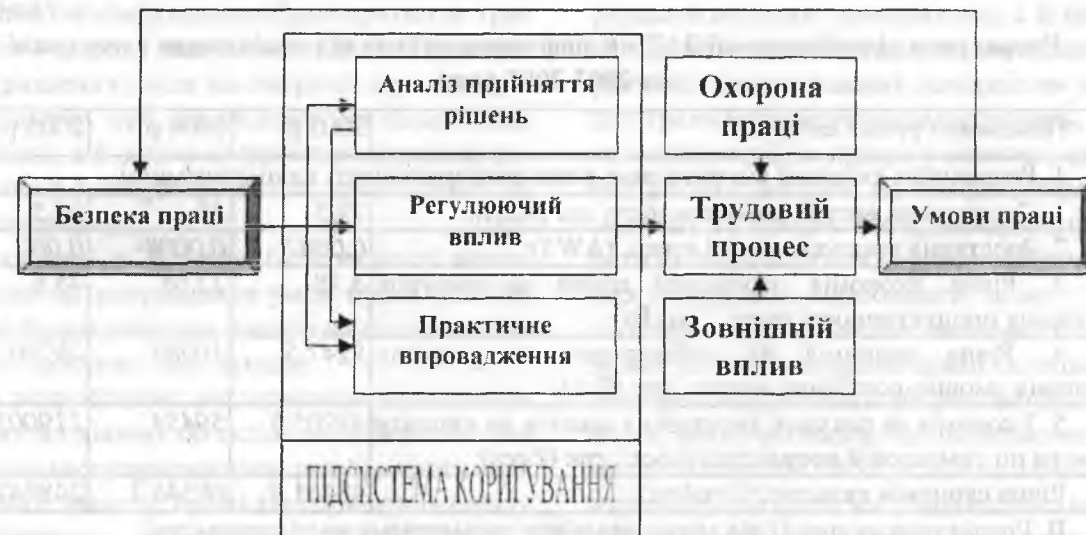

Рис. 4. Перспективна структура системи забезпечення безпеки праці

Пріоритетними напрямками політики з охорони праці на підприємстві мають стати: посилення контролю за дотриманням трудового законодавства; скорочення кількості робочих місць зі шкідливими та небезпечними умовами праці; підвищення ефективності чинної системи управління охороною праці на всіх рівнях підприємства.

Отже, з переходом України до ринкової економіки та появою підприємств різних форм власності мають бути створені всі необхідні умови для безпечної праці, і це є першочерговим завданням як на рівні держави, так і на рівні підприємств. На сьогодні нестійкість економічного становища країни ускладнює практичну реалізацію законодавчо передбачених прав і гарантій на безпечні умови праці. А недбалість підприємств, у свою чергу, призводить до зменшення витрат на охорону праці, що спричиняє нещасні випадки на виробництві.

В той же час на переважній частині підприємств України вжиття профілактичних заходів для поліпшення умов праці здійснюється за рахунок капітальних вкладень та поточних витрат підприємства. Витрати фінансуються переважно за рахунок собівартості продукції. Тому у суб'єктів відносин у галузі охорони праці немає економічного інтересу до забезпечення вимог безпеки. І як наслідок – із сумарних витрат на охорону праці значну частину становлять збитки від травматизму та профзахворювань.

IV. Висновки. Найсуттєвіший негативний вплив на стан охорони праці чинять проти-

річчя між прагненням підприємця одержувати якомога більший прибуток і необхідністю інвестицій у поліпшення умов праці. Через це більшість керівників підприємств безвідповідально ставиться до обов'язків, пов'язаних зі створенням здорових і безпечних умов праці на виробництві, нерідко розглядаючи ці питання як другорядні, при цьому пріоритети в роботі з охорони праці, як і раніше, спрямовуються не на здійснення профілактичних заходів, а на надання різних компенсацій та пільг. І це є основною помилкою, адже якщо врахувати дедалі вищу вартість підготовки кадрів, витрати на компенсації, пов'язані з утратою працездатності, недоотриману продукцію, — то поліпшення умов праці, збереження і зміцнення здоров'я працівників виявляється економічно вигідним, не кажучи вже про етичний бік справи. Проте усвідомлення цього настає лише тоді, коли підприємець і разом із ним уся соціально-економічна система спрямовані в майбутнє, а не задовольняються швидкою вигодою.

Тому проблеми покращення умов та охорони праці виступають одними з першочергових завдань як у діяльності держави, так і кожного підприємства, адже лише у нешкідливих і безпечних для здоров'я умовах можливо зберігати і розвивати людський потенціал, а людина здатна працювати продуктивніше, підвищувати економічне благополуччя країни.

1. Гандзюк М.П., Желібо Є.П., Халімовський М.О. Основи охорони праці: Підруч. для студ. вищих навч.

закладів. За ред. М.П.Гандзюка. – К.-Каравела, 2003. – 408с.

2. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: Підручник. К.: Знання, 2004. – 535 с.

3. Варення Г. Управління ризиками нещасних випадків як аксіома працезахоронної діяльності // Охорона праці. – 2004. – №4. – С.22.

4. Дегтяренко Г.Є. Динаміка травматизму в Україні в умовах змінювання обсягів виробництва // Вісник Нац. техн. ун-ту України «КПІ». – 2001. – ВІП.5. – С.113.

5. Іценко М.І. Оцінка соціально-економічного ефекту від вжиття заходів щодо створення безпечних умов праці // Вестник нац. техн. унів. «ХПІ». – С.97.

6. Крапивенко Д. Бізнес без травм // Контракти. – 2004. – №23.

7. Кружилько О.Є. Теоретичне дослідження залежності ефективності заходів з охорони праці від обсягів їх фінансування // Вестник нац. техн. унів. «ХПІ». – С.120.

8. Луценко О. Виробничий травматизм: фатальні обставини чи суб'єктивна закономірність? // Людина і здоров'я. – №542.

9. Миценко І. Дослідження соціально-економічної категорії «безпека умов праці» // Україна: аспекти праці. – 2005. – №3. – С.38.

10. Панов В. Скільки коштує життя шахтаря? // Надзвичайна ситуація. – 2005. – №9.

11. Пономаренко В. Про стан охорони праці на підприємствах агропромислового комплексу // Охорона праці. – 2004. – №4. – С.25.

12. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992. 13. Романчик А. Оцінка стану охорони праці // Охорона праці. – 2004. – №9. – С. 34. 14. Сторчак С. Добробут на роботі: чи це міф для України? // www.kmu.gov.ua.

The article is dedicated to the ground of the economic terms which would induce of the domestic enterprises direction to inculcation of the labor protection measures. The efficiency raise methods of the charges on the prevention of production traumatism and elimination of the harmful influence factors on human life and health are researched.

Стефінін М.Д.

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

У статті обґрунтовано концептуальні підходи до інвестиційної політики. Розглянуто погляди вчених на категорію "інвестиція". Здійснено їх узагальнення.

Ключові слова: інвестиція, інвестиційна діяльність, розширене виробництво, капіталовкладення, фінансові ресурси.

I. Вступ. Важливою складовою економічної політики України є активізація інвестиційної діяльності, що повинна стимулювати зростання обсягів різних форм капіталовкладень. Це сприятиме піднесенню економіки держави і поліпшенню добробуту населення. Тому однією з ключових умов успішного розвитку підприємств на основі вдосконалення виробничого потенціалу, розширення та зміцнення позицій на ринку є їх активна та ефективна інвестиційна діяльність.

У ринковому середовищі важливим чинником динамічного розвитку підприємства є ефективна інвестиційна діяльність, завдяки якій воно, маневруючи фінансовими ресурсами, здатне забезпечувати безперервний процес виробництва й реалізації продукції, а також здійснювати витрати на відновлення та розширення виробництва.

Вагомий внесок в економічну теорію з питань інвестицій внесли зарубіжні й вітчиз-

няні вчені. Дослідження європейських та американських науковців (І. Ансоф, К. Віксель, Д. Кейнс, А. Маршалл, М. Міллер, П. Самуельсон, І. Фішер та ін.), присвячені оцінці ефективності інвестицій в умовах ринкових відносин, мають теоретичне значення. Серед українських авторів та вчених близького зарубіжжя варто відмітити таких, як: І.А. Бланк, І.В. Ліпсіц, О.В. Мертенс, А.А. Пересада, А.В. Попов, С.І. Прилипко, П.С. Рогожин, В.П. Савчук, В.М. Хобта, В.А. Швандар, В.Я. Шевчук та ін.

II. Постановка завдання. Незважаючи на численні наукові розробки, проблема розвитку інвестицій залишається актуальною. Нагальною є потреба вивчення особливостей вітчизняної інвестиційної діяльності з метою їх теоретичного узагальнення, щоб дало імпульс їх активізації серед підприємств.

Сучасне макроекономічне середовище в Україні стримує інвестиційну діяльність підприємств, що поглиблює кризові явища в економіці. Вона характеризується скороченням обсягів нагромадження капіталу, зменшення частки прибутку, яка спрямовується на розширення виробництва.

III. Результати. В умовах розвитку економічних взаємовідносин між споживачами,

підприємствами, фінансовими інститутами, державами на внутрішньому і зовнішньому ринках, гострою проблемою стає ефективне вкладення капіталу, з метою його збільшення або інвестування. Сам термін "інвестиції" походить від латинського слова "invest", що означає "вкладати" [1, 23] ("investio" – "одягати" [2, 60]). Економічна природа інвестицій обумовлена закономірностями процесу відтворення суспільного продукту й полягає у використанні частини ресурсів для розвитку всіх елементів продуктивних сил суспільства. Джерело інвестицій – фонд накопичення або збережена частина національного доходу, що спрямовується на розвиток виробництва; фонд відновлення, використовуваний для заміни зношених засобів виробництва. Всі складові інвестиційного процесу формують таким чином, щоб структура факторів виробництва забезпечила ефективність розширеного відтворення.

Характеризуючи економічну сутність інвестицій, слід зауважити, що в сучасній вітчизняній і зарубіжній літературі цей термін трактується по-різному.

О.В. Мертенс вважає поняття "інвестиції" дуже широким, щоб можна було дати йому єдине й вичерпне визначення [3]. В різних розділах економічної науки і різних галузях практичної діяльності його зміст має свої особливості. Так, у макроекономіці інвестиції – це частина сукупних витрат, що складаються з витрат на нові засоби виробництва (виробничі, або фіксовані інвестиції), витрат на нове житло й витрат на приріст товарних запасів. Тобто інвестиції – це частина валового внутрішнього продукту, не спожита в поточному періоді, яка забезпечує приріст капіталу в економіці [4, 128].

У теорії виробництва інвестиції розглядаються як процес створення нового капіталу, включаючи засоби виробництва і людський капітал.

У фінансовій теорії під інвестиціями розуміють придбання реальних або фінансових активів, що становлять сьогодині витрати, метою яких є отримання майбутніх вигод. Більш точно, інвестиції – це обмін певної сьогодинньої вартості на, можливо, невизначену, майбутню вартість [5, 98].

Науковці В.П. Савчук, С.І. Прилипко, Є.Г. Величко розглядають інвестування як ефективне вкладення капіталу з метою його примноження [6, 78].

В.Я. Шевчук, П.С. Рогожин зазначають, що інвестиції мають два визначення – фінансове й економічне [12, 5-6]. За першим, інвестиції – це всі види активів (коштів), що вкладаються в господарську діяльність, з метою отримання доходу; а за другим – це видатки на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного капіталу, а також на пов'язані з ним зміни оборотного капіталу. Ідентично розглядає цю проблему А.Ю. Попова [8, 84].

Ю.А. Матякін під інвестиціями розуміє вкладення фінансових і матеріально-технічних засобів в економіку як у межах держави, так і за кордоном, з метою одержання соціального, економічного й екологічного ефекту [4, 123].

Наведене визначення, власне, є тотожним розумінню категорії "інвестиції" в зарубіжній економічній літературі. Поширена інтерпретація інвестицій як набору благ, цінностей, що вкладаються в підприємницьку діяльність з метою одержання доходу (соціального ефекту) в майбутньому.

Водночас у рамках даного уявлення існує безліч модифікацій поняття "інвестиції", поява яких зумовлена специфікою, традиціями різних економічних шкіл. Так, австрійською школою "граничної корисності" інвестиції трактуються як обмін задоволення сьогодинішніх потреб на задоволення їх у майбутньому.

С.Д. Кольцова зазначає, що до недавнього часу категорія "інвестиції" входила у зміст категорії "капітальні вкладення" – здійснення грошових або вартісних витрат на відтворення основних фондів" [9, 82] і розглядалась, як правило, в якості найважливішого показника, що характеризує діяльність будь-якого господарства. Капітальні вкладення (інвестиції), як економічна категорія, представлялись у вигляді системи особливих економічних відносин, пов'язаних з рухом вартості, що авансована в довгостроковому порядку в основні фонди, від моменту виділення коштів до їх реального повернення. Кроком вперед було обґрунтування необхідності включення до капітальних вкладень витрат на формування оборотних фондів.

Визначення капітальних вкладень як синоніму інвестицій (витрати на відтворення основних фондів) мало методологічні недоліки: не враховувався зв'язок вкладень (вит-

рат) коштів з їх віддачею (доходністю); сутність інвестицій звужувалась практично до однієї з форм їх прояву – капітальних вкладень.

Найбільш синтетичним і вдалим, на нашу думку, є визначення, наведене в Законі України "Про інвестиційну діяльність": інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької й інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [10]. Це визначення в основному відповідає міжнародному підходу до уявлень про інвестиційну діяльність як процес вкладання ресурсів в економіку (благ, майнових та інтелектуальних цінностей) з метою одержання прибутку в майбутньому. На думку А.А. Пересади від інвестицій соціальний ефект можна досягати не шляхом прямого капіталовкладення в підприємництво, а через збільшення доходів від інвестиційної діяльності та відповідних надходжень до держбюджету, що спрямовуються на фінансування соціальних програм [11].

За ступенем ризику інвестиції поділяються на безризикові та ризикові. Наприклад, у деяких країнах Західної Європи вкладення в короткострокові державні облігації вважаються безпечними, а прибуток за ними визначає безпечну ставку, використовувану при оцінці внесків як точка відліку інвестиційного ризику. Ступінь ризику, або ступінь непевності, пов'язаний з інвестиціями, залежить, наприклад, від таких чинників, як час, об'єкт вкладення тощо. Ступінь небезпеки залежить від терміну інвестування й одержання результатів, масштабів проекту, його цілей (створення нової продукції, зниження витрат виробництва, розширення обсягу продажів, виконання державного замовлення та ін.). Критеріями оцінки ступеня ризику можуть бути: а) можливість втрати всієї суми розрахункового прибутку (припустимий ризик); б) можливість втрати не тільки чистого прибутку, але й розрахункового валового прибутку після реалізації проекту (критичний ризик); в) можливість втрати всіх активів і банкрутство інвестора (катастрофічний ризик).

Інвестування може відбуватись за одним із таких напрямів: будівництво підприємств, будинків, споруд, здійснюване на нових май-

данчиках і за затвердженим проектом; будівництво наступних черг чинного підприємства, додаткових виробничих комплексів і виробництв, будівництво нових або розширення існуючих цехів із метою збільшення виробничої потужності; реконструкція підприємства. Цей різновид інвестицій необхідний в тому випадку, коли підприємство мусить задовольняти вимоги влади в частині або економічних стандартів, або безпеки продукції, або інших умов діяльності, що не можуть бути забезпечені тільки за рахунок удосконалення менеджменту.

Відповідно до форми своєї діяльності, підприємство може здійснювати або не здійснювати подібного роду операції. З огляду на це, всі потенційні інвестиції можна розділити на дві групи – пасивні, тобто такі, що забезпечують, у кращому випадку, непогіршення показників прибутковості вкладень в операції даної фірми за рахунок заміни застарілого обладнання, навчання нового персоналу замість співробітників, що звільнилися і т. д.; активні інвестиції, тобто такі, що забезпечують підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства і його прибутковості, в порівнянні з раніше досягнутими, за рахунок впровадження нової технології, організації випуску товарів, на які є попит, освоєння нових ринків тощо.

Інвестиції, здійснювані при заснуванні або купівлі підприємства, прийнято називати початковими, або нетто-інвестиціями. У свою чергу, бруто-інвестиції складаються з нетто-інвестицій і реінвестицій, причому останні є об'єднанням знову вільних інвестиційних засобів з метою підтримки складу основних фондів підприємства.

Згідно із Законом України "Про інвестиційну діяльність", під інвестиційною діяльністю розуміють сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави у сфері реалізації інвестицій [10]. Причому інвестування визначається як основа інвестиційної діяльності.

Аналіз концептуальних основ, поглядів учених на проблему інвестицій та інвестиційну ситуацію дає змогу виокремити теоретичні основи та передумови активізації інвестиційного процесу. Інвестиційним процесом є послідовна сукупність дій суб'єктів (інвесторів та учасників) щодо здійснення

інвестицій, з метою одержання прибутку або соціального ефекту. А.А. Пересада називає такі дії інвестиційною діяльністю, а інвестиційний процес наділяє вужчим тлумаченням цього поняття й пов'язує його з обґрунтуванням і реалізацією інвестиційних проектів [11, 5]. У свою чергу, інвестиційний цикл – це комплекс заходів від моменту прийняття рішення про інвестування до завершальної стадії інвестиційного проекту. Такої ж думки про зміст циклу дотримується й більшість вітчизняних вчених.

IV. Висновки. З вищевикладеного випливає, що економічний механізм інвестиційної політики потребує подальшого наукового й методичного обґрунтування. Головними її напрямками мають стати забезпечення активізації інвестиційних процесів, відповідно до визначених пріоритетів, посилення економічної відповідальності причетних структур за ефективність рішень у сфері державного інвестування, обґрунтоване використання комерційних та мобілізаційних методів перерозподілу фінансових ресурсів в інтересах здійснення інвестицій, створення дійового й вигідного для масового інвестора механізму залучення тимчасово вільних коштів у пріоритетні інвестиційні проекти.

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТУВАННЯ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Поставлено питання про необхідність активізації інвестиційної політики галузей соціальної сфери з обов'язковим врахуванням їх особливостей. Запропоновано джерела залучення додаткових коштів для інвестування в об'єкти соціальної інфраструктури та наведено можливі форми участі приватного капіталу в реалізації інвестиційних проектів.

Ключові слова: соціальна інфраструктура, інвестиційна політика, соціальні реформи.

I. Вступ. Розвиток галузей соціальної інфраструктури (освіти, охорони здоров'я, культури, житлово-комунального господарства, тощо) має значний вплив на формування та ефективне використання людського капіталу, який є ключовим фактором еконо-

1. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент. – К.: ИТЕМ, 1995. – 447 с.

2. Економічний словник / За ред. П.І. Багрія, С.І. Дорогунцова. – К.: Київська книжкова фабрика, 1973. – 624 с.

3. Мертенс А.В. Инвестиции: Курс лекций по современной финансовой теории. – К.: Киевское инвестиционное агенство, 1997. – 416 с.

4. Матюкин Ю.А. Инвестиционная деятельность в условиях перехода к регулируемой рыночной экономике в СССР // Экономика строительства. – 1990. – № 11. – С. 20-25.

5. Харрис Л. Денежная теория – М.: Экономика, 1996. – 380 с.

6. Савчук В.П. та ін. Анализ и разработка инвестиционных проектов. – К.: Абсолют-В, Эльга, 1999. – 304 с.

7. Шевчук В.Я., Рогожин П.С. Основы инвестиционной деятельности. – К.: Генеза, 1997. – 384 с.

8. Инвестиционный анализ и регулирование субъектов инвестиционного процесса. – Краматорськ: Узд-во. Донб. гос. машиностроит. акад., 1997. – 105 с.

9. Инвестиции: сущность и содержание категории в переходной экономике. – Харьков: Изд-во Харьков. Гос. экон. ун-та, 1996. – 16 с.

10. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. // Закони України. – К.: Парламентське видання, 1996. – Т.1. – С. 173-180.

11. Пересада А.А. Инвестиционная генеза в Украине. – К.: Лібра, 1998. – 392 с.

Conceptual approaches to the investment policy are considered in the article. The scientists views on the category of investment are grounded. Their generalizations are carried out.

Гвєлесіані А.Г.

мічного зростання. Стагнація інвестиційних процесів у галузях соціальної інфраструктури обумовлює необхідність активізації інвестиційної діяльності та значного нарощування обсягів інвестицій. Кожна складова соціальної інфраструктури (охорона здоров'я; освіта; побутове обслуговування населення й житлово-комунальне господарство; культура й мистецтво; фізична культура й спорт; торгівля й громадське харчування, тощо) має свою економічну і організаційну специфіку, різні рівні підпорядкування та системи фінансового забезпечення. Тому політика залучення інвестицій в кожній з галузей соціальної інфраструктури має свої особливості.

II. Постановка завдання. Питанням розвитку та реформування соціальної інфраструктури в період трансформації економіки

України присвячені роботи багатьох науковців, серед яких О.А. Грішнова, О.В. Макарова, В.М.Новіков, В.В. Онікієнко, В.А.Савченко, М.В.Семикіна, експерти Міжнародного центру перспективних досліджень. В пропонованій статті автором здійснено аналіз інвестиційної діяльності та розглянуто деякі напрямки розвитку інвестиційної політики в галузях соціальної інфраструктури.

III. Результати. Стан інвестиційної діяльності в соціальній сфері на макроекономічному рівні характеризується такими загальними показниками, як обсяг інвестицій та їх частка в ВВП. Статистичні дані свідчать, що обсяги інвестицій в основний капітал економіки України зросли у 2004 році в порівнянні з 1996 майже в 6 разів, в фактичних цінах 2004 року вони становили майже 76 млрд.грн. Обсяги інвестицій в соціальну інфраструктуру зростали швидшими темпами: в 2004 році становили 33,8 млрд.грн. у порівнянні з 3,9 млрд.грн. в 1996 році. Але таке пожвавлення інвестиційної діяльності ще не можна приймати за надійну базу для подальшого значного зростання обсягів інвестицій, в тому числі і в галузі соціальної інфраструктури. Частка інвестицій в складі ВВП, знизившись з 15,4 % в 1996 р. до 13,28 % в 1997 р., з 2000 року мала тенденцію до зростання. Питома вага інвестицій в галузі соціальної інфраструктури у ВВП зменшилась протягом 1996-2000 років до 3,42 %, і лише в 2003-2004 рр. спостерігалось зростання даного показника – до 9,78 % в 2004 р., що є важливим позитивним моментом для економічного розвитку галузей соціальної інфраструктури і потребує збереження та подальшого зростання [1].

Значну роль у діяльності галузей соціальної сфери та визначенні обсягів необхідних інвестицій має стан основних засобів. При зростанні вартості основних засобів в галузях соціальної інфраструктури протягом 2000-2005 років, вони характеризується значним ступенем зношеності (більше 50%) [1] та низькою інтенсивністю оновлення. Це свідчить про необхідність технічного переозброєння та модернізації основних фондів соціальної інфраструктури, що потребує значних інвестиційних ресурсів.

Аналіз інвестиційної діяльності, що здійснюється за рахунок коштів державного

бюджету, свідчить, що протягом 2002-2004 років частка коштів держбюджету в інвестиціях в соціальну інфраструктуру значно зросла (з 4,1% до 8,6%) [2]. Таке зростання пов'язане зі значними інвестиційним вкладеннями держави в транспорт і зв'язок (зростання частки коштів держбюджету в інвестиціях в ці галузі з 3,19% в 2002 р. до 12,54% в 2004р.) [3]. Інвестиції, освоєні за рахунок держбюджету в галузі «транспорт і зв'язок» на 93% були направлені на допоміжні транспортні послуги, що включають транспортне оброблення вантажів та складування, діяльність транспортних агентств з організації перевезення вантажів: експедиції вантажів, декларування, підготовки транспортної документації, діяльність митних брокерів та фрахтових агентів транспорту тощо.

У порівнянні з 2002 роком вдвічі зросла частка капітальних вкладень держави в охорону здоров'я та соціальний захист (зростання з 11,43 до 22,7%). Зросла частка коштів держбюджету в інвестиціях освоєних в галузі освіти (з 14% до 18%), що відбулось за рахунок значного підвищення частки коштів держбюджету в соціальних інвестиціях у вищу освіту (з 9,52 % в 2002 році до 23,7 % в 2004 році) та її зменшення в середню освіту (з 23,13 % в 2002 р. до 15,2 % в 2004 р.). Спостерігалось збільшення інвестицій за рахунок держбюджету в діяльність у сфері відпочинку і розваг, культури та спорту – їх частка в загальному обсязі інвестицій, що направлені в дану галузь зросла з 8,63 % до 13,1%. Зростання обсягів інвестицій в житлове будівництво протягом 2003-2004 років відбувалось за рахунок недержавних коштів: частка державних вкладень в 2004 році в цю сферу становила лише 4 % [4]. Це свідчить про посилення активності недержавних організацій та населення в інвестування у житлове будівництво. В той же час, якщо розглядати структурний аспект динаміки інвестицій за рахунок коштів державного бюджету, приходимо до висновку, що структура інвестицій погіршилась: значно зросла частка інвестицій в галузі транспорту і зв'язку (з 49,37 до 69,47%) та знизилась доля інвестицій в інші галузі (в освіту – з 18,08 до 6,46, в тому числі інвестиції в середню освіту з 10,16% до 2,72%, в охорону здоров'я – з 14,57% до 12,3%, в оптову та роздрібну торгівлю – з 0,1% до 0,04%).

Такі факти свідчать про погіршення структури інвестицій за рахунок держбюджету, диференціацію надання послуг в сторону багатшого населення (підвищення частки коштів держбюджету в інвестиціях, спрямованих на вищу освіту, на діяльність і сфері відпочинку та розваг, культури і спорту) і скорочення доступності громадян до основних галузей інфраструктури. Неоднозначні тенденції в освоєнні інвестицій за галузями соціальної інфраструктури свідчать про необхідність розробки інвестиційної політики держави в галузі соціальної інфраструктури.

Зменшилися обсяги інвестицій в будівництво об'єктів соціальної сфери у порівнянні з 1995 роком (табл.1). Особливо низьким є

сягу введеного житла в 2004 році відбувалось за рахунок збільшення активності забудовників приватної (в 1,6 рази) та комунальної (в 1,7 рази) форм власності. За підсумками 2005

року в Україні за рахунок усіх джерел фінансування введено в експлуатацію 7,8 млн. кв. м житла, що на 3,3 % перевищує показник за 2004 рік (7,6 млн. кв. м).

Скорочення мережі об'єктів гуманітарного і медичного призначення стало наслідком прискорених ринкових перетворень, які призвели до обвалу основних показників соціально-економічного розвитку країни. Швидкість трансформації планово-розподільчої системи в економіку ринкового типу

Таблиця 1.

Введення в експлуатацію об'єктів соціальної інфраструктури за 1995-2005рр.

	1995	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2005 р. до 1995р., %
Житлові будинки, тис.м ² , у тому числі	8663	5848	6147	5558	5939	6073	6433	7566	7816	90,22
Загальноосвітні навчальні заклади, тис.учн.місць	54,2	24,5	24,8	15,4	14,8	8	10,7	12,85	10,56	19,48
Дошкільні заклади, місць	6600	800	1300	620	530	500	435	90	558	8,45
Лікарні, ліжок	2474	830	1741	784	453	411	1222	650	853	34,48
Амбулаторно-поліклінічні заклади, відвідувань за зміну	9879	4080	2107	2283	3076	1440	3678	2734	4012	40,61
Клуби та будинки культури, місць	5400	700	1600	1000	1100	1200	948	3143	3143	58,20

введення в дію дошкільних закладів (8,5% від аналогічного показника 1995 року). Протягом 2004 року катастрофічно знизилось введення в дію лікарень, амбулаторно-поліклінічних закладів, загальноосвітніх навчальних закладів (24-28 % від рівня 1995 року). Протягом 2005 року обсяги інвестицій в будівництво дошкільних закладів, загальноосвітніх навчальних закладів, лікарень та амбулаторно-поліклінічних закладів дещо зросли, але не перевищували 50 % рівня 1995 року.

Житлове будівництво значно знизилось в 2000 році і становило 64 % від рівня 1995 року, але в подальшому показники введення в експлуатацію житла дещо зросли – за період 2001–2004рр. на 19,7% (7,6 млн.кв.м загальної площі). Зростання загального об-

та бюджетні обмеження зумовили протиріччя між економічною політикою і реалізацією стратегії реформ у галузях соціальної інфраструктури.

Значення соціальної інфраструктури в прогресі суспільства, відповідальність держави за її розвиток при обмежених фінансових можливостях визначають необхідність оновлення та вдосконалення інвестиційного інструментарію з метою підвищення ефективності витрат та більш повного задоволення потреб суспільства. Як видно з попереднього аналізу, державний та місцеві бюджети не володіють достатніми ресурсами для забезпечення потреб галузей соціальної сфери в інвестиціях. Одним із перспективних рішень інвестиційної проблеми в житлово-

му будівництві, культурі та туризмі, частково в освіті та охороні здоров'я є поєднання державних та приватних джерел для реалізації інвестиційних програм та проектів.

Необхідність залучення приватного капіталу, як для розвинутих, так і перехідних економік, підкреслюють експерти Всесвітнього Банку. Вони стверджують, що залучення довгострокового приватного капіталу необхідне для забезпечення надійного та безперебійного функціонування об'єктів інфраструктури та забезпечення населення послугами в достатньому розмірі [5].

В залежності від галузі соціальної сфери та ступеня залучення приватного сектору, використовуються різні форми взаємодії держави та приватного капіталу при реалізації інвестиційних проектів в об'єкти соціальної інфраструктури. До таких відносяться приватизація, концесійні проекти, система франчайз, контрактна система та лізинг. Оптимальні форми залучення приватного капіталу в реалізацію інвестиційних проектів в

різні об'єкти соціальної інфраструктури наведено в табл.2.

Насьогодні значного поширення в інвестиційній діяльності набуває така форма взаємодії приватного і державного капіталів, як концесійні угоди. Застосування концесійних договорів, на думку експертів Міжнародного центру перспективних досліджень, доцільно використовувати для залучення приватних інвестицій в сферу житлово-комунального господарства. В зв'язку з низькими обсягами інвестицій в сферу ЖКГ за рахунок коштів місцевих бюджетів, обмеженістю ресурсів підприємств житлово-комунального комплексу необхідно використовувати інноваційні схеми фінансування підприємств ЖКГ та залучати приватний сектор, що забезпечить надходження інвестицій та забезпечить ефективніше управління підприємствами. Так, залучення приватного сектору на умовах оренди та концесії передбачено Законом "Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-кому-

Таблиця 2

Оцінка можливості застосування приватного капіталу в різних галузях соціальної інфраструктури.[5]

Об'єкт соціальної інфраструктури	Потреба в первинних інвестиціях	Ступінь ефективності на стадії будівництва	Ступінь ефективності на стадії експлуатації	користувач	Потреба в субсидіях	Рекомендована форма участі приватного капіталу
Охорона здоров'я лікарняні споруди обладнання	середня низька	середня середня	середня середня	державна державна		Лізинг/контрактна ВОО
Освіта	низька	низька		державна		Лізинг/контрактна
Житлово-комунальне господарство	висока	середня	середня	Індивідуальний	-	ВООТ/ВОО
Телекомунікації	середня	середня	середня	Індивідуальний	-	Приватизація/ВООТ
Автошляхи	висока	висока	низька	Індивідуальний	-	ВООТ/державне фінансування
Залізничні шляхи						
Інфраструктура операційні служби	висока середня	висока низька	висока висока	оператори індивідуальний	+ +	ВООТ/державне фінансування франчайзинг
Аеропорти	висока	висока		державна/оператор		Лізинг/контрактна

нального господарства на 2004–2010 роки”. При виборі форм залучення приватного капіталу необхідно враховувати, що ринки з водо, теплопостачання і водовідведення перебувають у стані природної монополії, тож неспроможні забезпечити належні результати для споживачів без втручання держави; оскільки послуги водо-, теплопостачання і водовідведення належать до сфер відповідальності місцевих органів влади, залучення приватного інвестора часто потребує попереднього вирішення проблем, пов’язаних з юрисдикцією; великі обсяги інфраструктури галузі розміщуються під землею, що ускладнює отримання точної інформації про її стан. Це підвищує вартість підготовки об’єктів до приватизації та збільшує вірогідність конфліктів після передачі об’єктів у управління або володіння приватному сектору; з огляду на важливість якості питної води для здоров’я громадян урядовий контроль у цій сфері повинен залишатись і після приватизації у будь-яких її формах. Очікуване надходження приватних інвестицій і впровадження ефективнішого управління підприємствами має сприяти досягненню визначених програмою цілей реформ галузі.

У сфері освіти і охорони здоров’я кількість успішно реалізованих концесійних проектів значно менше, ніж в перерахованих вище секторах. Їх застосування стримується головним чином складністю отримання доходів за рахунок платні з боку індивідуальних користувачів, і держава звичайно виступає в якості покупця подібних послуг і несе великі фінансові ризики. У цих галузях соціальної інфраструктури частіше використовуються традиційні контракти на проектування і будівництво в поєднанні з лізинговими схемами фінансування. Для проектів по обслуговуванню об’єктів охорони здоров’я найбільше підходять контракти типу „будівництво-володіння-експлуатація”, при такій формі залучення приватного сектору не відбувається передачі активів державі, приватний інвестор відповідає за інвестиції необхідні для досягнення цілей, передбачених у виданій державою ліцензії.

Вивчення світового досвіду вказує на наявність загальної тенденції розвитку спільного інвестування в освіту з боку населення, бізнесу й держави. Формуються нові інструменти приватного інвестування, впроваджу-

ються непрямі методи державного фінансування, що йдуть на зміну менш ефективним механізмам прямого бюджетного фінансування. Аналіз механізмів інвестування в освіту показує, що ні державне, ні приватне фінансування самі по собі не є оптимальними для розвитку освіти, перевага надається їх спільному використанню. Пошук оптимального співвідношення державного й приватного фінансування став ключовою проблемою реформування системи освіти багатьох країн, що враховує особливості їхньої інституціональної організації (рівень диференціації доходів залежно від рівня освіти, уявлення про соціальну справедливість, традицію в сфері освіти). Найскладнішим при цьому є визначення частки та формування механізмів приватного інвестування в освіту. У сучасній економічній літературі обґрунтовується дві основних переваги приватного фінансування освіти в порівнянні з державним. По-перше, воно більш економічно обґрунтовано й прораховане як інвестиційне рішення, прийняте на рівні домогосподарства, враховує сформовану кон’юнктуру ринку праці, орієнтовано на одержання вигоди від отриманої професії.

По-друге, приватне інвестування в освіту забезпечує збільшення зацікавленості учнів у самому процесі навчання, а також зростання вимогливості до пропонованих освітніх програм. Це сприяє підвищенню ефективності освіти за рахунок прийняття нових навчальних програм, удосконалювання навчального процесу, росту віддачі від викладачів і активізації самих учнів. Механізм державного контролю над якістю освіти й ефективністю використання ресурсів доповнюється контролем безпосереднього споживача (учня). Розвиток приватного інвестування освіти створює конкурентну основу діяльності освітніх установ і дає поштовх для початку відновлення всієї системи освіти (його втримування, методів навчання, набору пропонованих спеціальностей).

IV. Висновки. Отже, стратегічними напрямками підвищення інвестиційної активності в галузі соціальної інфраструктури можуть бути:

– Відновлення інвестиційної діяльності держави, особливо в галузях високого соціального значення (освіти, охорони здоров’я, фізичної культури, соціального забезпечення);

– Залучення приватного капіталу у формі концесійних проектів, контрактів, системи франчайз, лізингу в залежності від особливостей галузі (всі галузі соціальної інфраструктури)

– Залучення коштів споживачів, ресурсів домогосподарств (ЖКГ, освіта, охорона здоров’я);

– Залучення додаткових джерел за рахунок створення системи інвестування ресурсів пенсійних фондів;

– Стимулювання інвестицій в матеріально-технічну базу соціальної сфери за рахунок пільгового оподаткування інвесторів.

1. Статистичний щорічник України за 2004 рік – К.: Держкомстат, 2005

УДОСКОНАЛЕННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Розглянути існуючі форми оплати праці, проаналізована система оплати на приватній фірмі. На основі вихідних даних конкретної фірми запропоновано нову систему преміювання робітників і службовців фірми.

Ключові слова: оплата праці, система преміювання, мотивація, результати праці.

I. Вступ. Заробітна плата належить до тих економічних категорій, які формують зміст виробничих і суспільних відносин, впливають на темпи економічного розвитку суспільства і науково-технічного прогресу. Заробітна плата:

– є важливою складовою виробництва, рівень якої пов’язаний з потребами працівників та з процесом виробництва, його результатом;

– є одночасно і макроекономічною і мікроекономічною категорією;

– формується на межі відносин сфери удосконалення виробництва і відносин обміну робочої сили;

– повинна забезпечувати об’єктивно необхідний для відтворення робочої сили й ефективності функціонування виробництва обсяг життєвих благ, які працівник повинен одержати в обмін на свою працю.

2. Основні засоби України. Статистичний збірник – К.: Держкомстат, 2005

3. Капітальні інвестиції в Україні за 2004 рік. Статистичний бюлетень – К.: Держкомстат, 2005

4. “Реформування інфраструктури: приватизація, регулювання і конкуренція” www.worldbank.org

5. Государство и отрасли инфраструктуры в современной рыночной экономике: научное издание / Ин-т мировой экономики и междунар. отношений РАН; Ред. Я. А. Рекитар, Л. С. Демидова. – М.: Наука, 2001.

A question is put about the necessity of investment policy activation in social sphere with the obligatory account of their features. The sources of bringing in of additional facilities for investing in the objects of social infrastructure are offered and the possible forms of participation of private capital in realization of investment projects are resulted.

Семенов А.Г.

Заробітна плата є основним джерелом доходів працівників. Вона є найсильнішим мотиватором людини до праці. Звичайно кожен працівник бажає отримувати заробітну плату, яка б відповідала його професійним знанням та вмінням, відображала його відношення до праці, була винагородою за прикладені зусилля [1,2,3,4]

II. Постановка завдання. Отже, мета даної статті проаналізувати систему заробітної плати на об’єкти дослідження, на основі вихідних даних визначити шляхи її удосконалення, розробити власний проект нарахування заробітної плати

III Результати. На досліджуванім об’єкті ТОВ «Комстар» підрозділі холдингу «Future Electronics», який займається мілким збиранням та продажем комп’ютерного обладнання та офісної техніки, на сучасному етапі виникла проблема, яка цікавить багатьох роботодавців – менеджери «не хочуть» працювати з повною віддачею.

Керівництво підрозділу зіткнулося з проблемою незацікавленості менеджерів в ефективній роботі. Внаслідок цього, реалізація продукції та оборот коштів за останній рік (2005) коливався в рамках одних і тих самих показників не зростаючи.

Як свідчить практика, оплата праці на більшості підприємств, як основна складова

частка системи мотивації, перейняла здебільшого риси, притаманні адміністративно-командній системі. У той самий час спостерігається відсутність прямої залежності розміру оплати праці від індивідуальних результатів праці менеджерів, рівня їх кваліфікації та складності роботи.

В аналізованій нами компанії, як і на інших малих підприємствах, фірмах, як правило, використовують в основному два базових зарплатні елементи – тарифні ставки (посадові) та премії.

По-перше, застосування простих (механістичних та жорстких за їх умовами) тарифних ставок, не враховує психологічні, професійні та ділові особисті якості та здібності працівників, їх індивідуальну результативність та якість праці, ставлення до неї. Працівники або залишають підприємство, або саботують роботу, діючи за принципом як платять, так і працюємо», очікуючи більш справедливої оплати праці.

По-друге, важлива мотиваційна умова – преміювання наче б то додержується. Але, як свідчить практика, це не так. Преміювання охоплює незначну частку працюючих (в основному тих, хто прямо пов'язаний з реалізацією та продажем продукції, хто начебто забезпечує отримання доходів). Інший персонал підрозділу, як правило, залишається за «бортом» стимулюючих систем, не зацікавлений в динамічному розвитку фірми. За цих умов їх заробіток мало змінюється і не зацікавлює в підвищенні кінцевих результатів роботи фірми, оскільки рівень їх оплати не залежить від цих результатів.

Неефективність роботи менеджерів, їх немотивованість в покращенні результатів

праці, не зацікавленість отриманні фірмою вищих прибутків, наштовхнула нас на перегляд системи заробітної плати, що отримують працівники підрозділу. Складові заробітної плати працівників ми бачимо в табл.

Як бачимо з таблиці менеджери з закупок та продажів зацікавлені в роботі, але тільки в тих продажах, що стосуються конкретно них. При такій системі менеджери не зацікавлені в підвищенні загального прибутку фірми, в пошуках нових клієнтів. В такій заробітній платі не знаходиться своє відображення план підрозділу по прибутках. Також така форма зарплати не містить мотиваційних елементів для персоналу. Як бачимо заробітна плата працівника складу взагалі не залежить від кількості та якості його роботи.

Тому ми дійшли висновку, що для підвищення ефективності роботи співробітників підрозділу «Комстар», треба переглянути існуючу систему заробітної плати, націлити її на підвищення ефективності роботи, додати систему мотивації праці, дати можливість для підвищення зарплати через виконання плану.

Переглянувши та проаналізувавши багато робіт економістів та керівників підприємств, які стосуються удосконалення системи заробітної плати, ми обрали ті елементи, які б підходили саме аналізованій фірмі.

Розглянемо запропоновану систему премій. Насамперед, зацікавила система преміювання, запропонована Сергієм Сичовим керівником невеликої Російської компанії (www.triz.ru), яка займається продажами. Така система преміювання передбачає виплату премії як певного відсотка від преміальної суми за добре виконану роботу. Кожному „важливому» параметру роботи відпові-

Таблиця 1

Складові заробітної плати працівників ТОВ «Комстар»

посада	оклад	премія
менеджер по закупках	1000грн	2% від власних продаж
менеджер по продажах	720грн	2% від власних продаж
складальник	250грн	30грн. за кожен складений комп'ютер
робітник складу	800грн	

дає певний відсоток від загальної суми премії (яка складає 515грн). Виконання цієї роботи приносить менеджеру «+» чи «-» за дану роботу і отримання чи ні відсотка за даний вид роботи.

Тобто, якщо у менеджера немає заборгованості по оплатах клієнтів, він отримує «+» і 20% від премії за цей вид роботи (бо цей вид роботи «коштує» 20% премії, тобто 103грн). Якщо менеджер виконує всі обов'язкові види робіт, він отримує всі «+» і 100% премії (тобто 515грн). Для визначення розміру відсотку даного виду роботи застосовується система балів. по важливості роботи.

Контроль за виконанням робіт для менеджерів та виставленням балів займається керівник підрозділу.

Зазнав змін і посадовий оклад, що отримували працівники відділу. Ми пропонуємо розмір окладу зробити залежним від виконання підрозділом плану по реалізації (однак не меншим за розмір мінімальної зарплати). Як підрахував економічний відділ холдингу підрозділ «Комстар» повинен приносити доходу за місяць мінімально 128 750грн (або 1 287 500грн загальної реалізації по обороту). Тобто візьмемо за план по доходу на даний місяць 127 850грн.

Тоді коефіцієнт виконання плану буде виглядати:

$$\text{Квп} = \text{Пф} / \text{Пп} \times 100\%, \quad (1)$$

де Квп – коефіцієнт виконання плану (%)

Пф – прибуток фактичний,

Пп. – прибуток запланований.

В такому випадку оклад менеджера буде виглядати, як:

$$\text{Оклад} = 720\text{грн} \times \text{Квп}. \quad (2)$$

Для менеджерів по продажах та для менеджерів по закупках пропонують залишити отримання відсотків за кожен продаж.

Тепер, коли ми розглянули всі складові, можна визначити, що заробітна плата менеджера по продажах складатиметься з 3х частин:

$$\text{ЗП} = \text{Оклад} + 2\% \text{ від власних продаж} + \text{Премія} \quad (3)$$

Заробітна плата менеджера по закупках складатиметься з 3х частин: ЗП=Оклад+2% від власних продаж+Премія

$$\text{ЗП} = 1000\text{грн} \times \text{Квп} + 2\% \text{ від власних продаж} + \text{Премія}. \quad (4)$$

Заробітна плата працівників складу складатиметься з 2х частин: ЗП=Оклад+Премія ЗП=800грнх Квп+Премія. (5)

Для наглядного прикладу ми розрухаємо зарплату за місяць менеджера з продажів. Нехай підрозділ приніс прибутку 110 000грн, тоді:

$$\text{Квп} = 110\,000\text{грн} / 128\,750\text{грн} \times 100\%$$

$$\text{Квп} = 0,85$$

$$\text{Оклад} = 720\text{грн} \times 0,85 = 612\text{грн}.$$

По премії нехай даний менеджер отримав «-» за зовнішній вигляд (тобто -6% премії):

$$\text{Премія менеджера} = 515\text{грн} - 6\% = 484\text{грн}.$$

Отже, при таких показниках наш менеджер отримає заробітну плату в розмірі:

$$\text{ЗП} = 612\text{грн} + 2\% \text{ від власних продаж} + 484\text{грн}.$$

Але це досить «ідеальний» приклад. Тому що, щоб отримати такі показники в роботі, менеджеру треба буде прикласти багато зусиль і професійних навичок. Власне за для цього і розроблялась ця система зарплати.

Отже, коли ми розглянули запропоновану систему заробітної плати, виникає питання – «в чому ж її відмінність від попередньої системи нарахувань?»

На наш погляд така система зарплати є досить прозорою, бо кожен з менеджерів чітко може простежити скільки грошей і саме за яку роботу він отримує. Така система націлює кожного працівника на підвищення якості як своєї роботи, так і роботи підрозділу в цілому, тому що оклад кожного працівника залежить від виконання плану всім підрозділом. Неодмінною умовою досягнення успіху в діяльності є колектив, що працює як злагоджена команда однодумців і партнерів, здатних розуміти та реалізовувати задуми керівництва. У створенні такого колективу важливе місце посідає справедлива оцінка внеску кожного працівника до загальних, кінцевих результатів роботи, колективу, створення умов, коли кожен зацікавлений у цьому. В свою чергу в колективі формується «командний дух», працівники починають допомагати один одному.

Запропонована нами система зарплати націлює кожного менеджера на кінцевий результат, а чітко визначені параметри преміювання привчають до самоорганізованості. До системи преміювання можна додати, що в оцінці роботи менеджерів можуть брати участь не тільки керівники фірми, а й співробітники відділу, оцінюючи роботу своїх колег.

До вище сказаного можна додати, що дана система зарплати була введена в роботу і досі використовується.

Однак, і у цієї системи нарахувань заробітної плати є недоліки. По-перше, це використання досить великої кількості факторів оцінки персоналу. Спеціалісти радять при оцінці використовувати не більше 2-3 показників. По-друге, нарахування даної форми зарплати треба робити «вручну», бо, нажаль, застосування її в програмі «1С:Предприятие. Зарплата и кадры» не є коректним.

До системи зарплати для підвищення мотивації персоналу нами також були запропоновані та введені нематеріальні методи заохочень за хорошу роботу, такі як оплата занять у спортивних клубах, особисті подарунки-канцтовари, відвідування професійних курсів та семінарів, додаткова відпустка.

IV. Висновки. Говорячи про резерви підвищення заробітної плати в приватних фірмах, які займаються посередницькою діяльністю, можна сказати, що підвищення заробітної плати працівників в першу чергу залежить від підвищення реалізації товару, тобто від самих продавців.

Наукове значення даної статті полягає в узагальненні знань з теорії заробітної плати, в аналізі досвіду вітчизняних та закордонних підприємств з питань оплати праці, в розробці власного проекту нарахування заробітної плати, який відповідав би вимогам як працівників так і роботодавців.

Переглянувши та проаналізувавши багато робіт економістів та керівників підприємств, які стосуються удосконалення системи заробітної плати, ми склали власний проект заробітної плати, який підходив би саме аналізованій фірмі.

Цей проект має на меті стимулювати працівників до роботи, об'єктивно відображати результати їх професійної та творчої діяльності, націлювати на кінцевий результат роботи.

Як показав експеримент по запровадженню в дію такого проекту оплати праці, система зарплати стала більш прозорою та зрозумілою для працівників, вона націлює кожного працівника до само організованості, до роботи в колективі, націлює на підвищення ефективності праці.

1. Семенов Г.А. Организация труда в период перехода к рынку: Монография. – Запорожье, ЗГИА, 2000. – 195с.

2. Семенов Г.А., Семенов А.Г. Организация и планирование хозяйственной деятельности на предприятии. Монография. – Запорожье: ЗГИА. 2001. – 174с.

3. Мотивация праці та формування ринку робочої сили. – К.: Вища школа. 1993. – 280с.

4. Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати / Д.Н. Богиня, Г.Т. Куликов, В.М. Шалюта та інші. НАН України. Інститут економіки. – К.: 2001. – 300с.

The present forms of payment are studied here as well as system of payment in a private firm. Using data of the firm it was suggested a new system of prize for clerks.

Миронова І.В.

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто теоретичні засади інноваційного типу розвитку економіки. На підставі дослідження технічного та фінансового стану підприємств житлово-комунального господарства визначено основні проблеми функціонування галузі та запропоновано комплекс заходів щодо забезпечення інноваційного типу розвитку шляхом вироблення та реалізації ефективної інноваційної стратегії на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Ключові слова: інноваційний розвиток, житлово-комунальне господарство, енергозбереження, інноваційне середовище.

I. Вступ Питання ефективних перетворень у житлово-комунальному господарстві для України є надзвичайно важливим з огляду на значний вплив результатів галузі на соціально-економічні показники розвитку суспільства. Необхідність реформування цієї життєзабезпечуючої галузі визначається нездатністю у силу цілого ряду причин справитись з формуванням ринкових стратегій виробництва та їх реалізацією. Невід'ємною складовою процесу реформування житлово-комунального господарства має бути пріоритетність інноваційного розвитку в життє-

забезпеченні населених пунктів та сприяння науково-технічному прогресу, що визначено «Загальнодержавною програмою реформування та розвитку житлово-комунального господарства на 2004-2010 роки». Саме інноваційний розвиток обумовлює виробничі, економічні, науково-технічні, організаційні, управлінські зміни на новій якісній основі, забезпечує стабілізацію основних галузей економіки, а також стимулювання розвитку високотехнологічних виробництв.

Світовий досвід підтверджує, що інноваційний шлях розвитку є найбільш перспективним як для окремих галузей, так і економіки в цілому, та зокрема може вирішити актуальну для комунальних підприємств України на сучасному етапі розвитку проблему технологічного відставання.

Теоретичні та практичні аспекти рішення задач функціонування підприємств житлово-комунального господарства розглядалися в роботах таких вітчизняних і російських вчених, як Качала Т.М., Крамаренко Г.О., В.М. Геєць, Б.М. Данилишин, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, Орлов А.О., Павлюк В.В., Сиротняк Р.М., Семчук Г.М., Руль М.В., Філюк Г.М., Ряховська Г.М., Румянцев О.І., Тагі-Заде Ф.Г., Сахаєв В.Г. та інші.

Вивчення наукових праць і нормативно-законодавчих актів щодо трансформації житлово-комунального господарства дозволило виявити, що в сучасних умовах багато питань, зокрема щодо активізації інноваційної діяльності, залишаються ще недостатньо врегульованими і потребують доповнення та аналітичного обґрунтування.

II. Постановка завдання. Метою даного дослідження є розкриття можливих, поки що невизначених, напрямків інноваційного розвитку житлово-комунального господарства та ліквідації джерел його гальмування.

III. Результати. Представник класичної теорії інновацій Й.-А. Шумпетер під інноваційним типом розвитку вбачає «постійну готовність самостійно винаходити нове і швидко прощатися з попередньою справою» [1]. Як зазначає О. Лапко «інноваційний тип розвитку характеризується перенесенням акценту з науково-технічних рішень на використання принципово нових прогресивних технологій, переходом до випуску високотехнологічної продукції, прогресивними організаційними і управлінськими

рішеннями в інноваційній діяльності, що стоюється як мікро-, так і макроекономічних процесів розвитку – створення інноваційної інфраструктури, проведення політики ресурсозбереження, інтелектуалізації всієї виробничої діяльності, софтизації та сервізації економіки» [1]. Таким чином, визначальними рисами інноваційного типу розвитку є:

- Постановка інноваційного процесу як процесу створення, розповсюдження та використання інновацій в центр якісних, кількісних та структурних змін;

- Перетворення інноваційного процесу в постійно діючий фактор;

- Надвисока швидкість змін.

Згідно з [2] для успішної реалізації інновацій необхідно враховувати багато факторів, найважливішими серед яких є:

- Орієнтація на ринок;

- Відповідність інновацій меті організації;

- Ефективна система відбору та оцінки проектів;

- Ефективне управління проектами та контроль;

- Наявність в організації джерела творчих ідей;

- Сприйнятливості організації до нововведень;

- Індивідуальна та колективна відповідальність за результати інноваційної діяльності.

Особливості протікання інноваційної діяльності визначаються, таким чином, умовами середовища. В зв'язку з цим слід звернути увагу на те, що житлово-комунальне господарство є прикладом природної монополії. Як виробник суспільних благ комунальна власність вимагає бюджетного або інших форм фінансування, як природна монополія – суспільного державного регулювання цін, конструювання економічних механізмів, що враховують галузеві особливості. Наявність фактору монополізму може спричинити опір інноваційним змінам в галузі. В зв'язку з цим, всі фінансові та організаційні механізми реалізації регіональних та державних програм необхідно впроваджувати, враховуючи природний монополізм підприємств цієї сфери.

Розглянемо детальніше особливості функціонування житлово-комунального господарства. У галузі задіяні кілька тисяч підприємств та організацій різних форм влас-

ності, які надають населенню понад 40 видів послуг на суму більше 7 млрд. грн.. щороку. Тут використовується майже чверть основних фондів держави, зайнято 5% працездатного населення.

Прискорений розвиток житлового будівництва та неадекватне йому інженерне забезпечення житлово-комунального господарства, доступність та дешевизна енергоносіїв, що стали звичними у роки СРСР, створили ситуацію практично повного ігнорування питань енергозбереження та запровадження ефективних маловитратних технологій у житлово-комунальній сфері. Аналіз технічного та фінансового стану підприємств водопровідно-каналізаційного господарства та комунальної теплоенергетики засвідчив, що комунальна галузь нині знаходиться в передкризовому стані. Систематична відсутність бюджетних асигнувань призвела до прискореного старіння як житлового фонду, так і об'єктів комунального господарства, до аварій в системах життєзабезпечення міського господарства та вибуття їх з експлуатації. Четверта частина водопровідних очисних споруд і кожна п'ята насосна станція (у вартісному виразі) відпрацювали нормативний термін амортизації. Фактично амортизовано половину насосних агрегатів, з яких 40% потребує заміни. З усіх комунальних водопровідних мереж 33% знаходяться в аварійному стані і потребують заміни. Із 35 тис. км каналізаційної мережі 10 тис. км, або 29% є аварійними. Водночас нераціональні витрати та втрати питної води в зовнішніх мережах перевищують 30%, а в окремих містах вони ще вищі. Відсутність належного фінансування реконструкції і капітального ремонту існуючих інженерних споруд та мереж водопостачання та водовідведення, яке становить лише 8-10% від потреби, спричинило збільшення кількості аварійних об'єктів та призвело до надзвичайних ситуацій.

На підприємствах комунальної теплоенергетики близько половини основних фондів (теплові мережі та котельне обладнання) цілком вичерпали свій нормативний ресурс експлуатації. З 23349 установлених котлів більше 20% експлуатується понад 20 років, а 38% котлів є застарілими та мало-ефективними з коефіцієнтом корисної дії нижче 82%. Критичним є стан теплових мереж, майже 7,5 тис. км (32%) яких перебува-

ють в аварійному стані, результатом чого є щорічні втрати теплової енергії понад 12%.

Слід зазначити, що питання енергозбереження є особливо болючим в економіці житлово-комунального господарства. Житлово-комунальне господарство займає в Україні третє місце після металургійної та хімічної промисловості за обсягами споживання енергоносіїв і перше місце – по споживанню тепла. Витрати енергоресурсів на одиницю виробленої продукції та наданих комунальних послуг в 2-3 рази перевищують європейський рівень, споживання води на одного жителя – в 1,5-2 рази, чисельність працівників житлово-комунального господарства на 1000 мешканців – у 1,5-2 рази вище, ніж у країнах Європи. Така ситуація зумовлена в першу чергу незадовільним технічним станом об'єктів і споруд житлово-комунального господарства, роботою силового, застарілого обладнання в неоптимальних режимах, відсутністю обліку на всіх етапах вироблення паливно-енергетичних ресурсів, транспортування та споживання. Поряд з цим, залишаються недостатньо врегульованими питання щодо гарантій споживачів питної води, регулювання діяльності природних монополій в сфері централізованого тепло-, водопостачання та водовідведення, взаємовідносини між власниками основних фондів, експлуатаційними організаціями та споживачами, стимулювання виробників послуг до поліпшення їх якості та зниження собівартості, порядку інформування населення у цій сфері тощо. На підставі цього можна зробити висновок про відсутність зацікавленості власників деяких комунальних підприємств – місцевих органів влади – у зниженні витрат матеріально-технічних ресурсів, зміцненні фінансової самостійності і стабільності роботи галузі та підвищенні ефективності надання послуг населенню.

Слід зазначити, що за останні шість років здійснено ряд певних заходів щодо покращення ситуації в житлово-комунальному господарстві. З серпня 2004 року вступив в дію Закон України «Про житлово-комунальні послуги», яким вперше чітко визначено такі поняття як виконавець, виробник та споживач комунальних послуг, власник, балансоутримувач та керуючий будинком та передбачено, що відношення між учасниками відношень в житлово-комунальній сфері

здійснюються виключно на договірних умовах. Але в даному законі не відображено головної мети економіки житлово-комунального господарства – поліпшення якості послуг при одночасному зниженні витрат на їх надання, а в кінцевому рахунку – створення комфортних, надійних і безпечних умов проживання населення. Докорінну трансформацію діяльності житлово-комунального господарства необхідно здійснювати на якісно новому рівні шляхом вироблення та реалізації ефективної інноваційної стратегії на загальнодержавному та регіональному рівнях. Цільовим критерієм при виборі стратегії інноваційного розвитку житлово-комунального господарства України слід визначити підвищення якості надання житлово-комунальних послуг на засадах впровадження енергозберігаючих технологій.

Інноваційний розвиток житлово-комунального господарства України повинен включати три основні складові:

- Технологічні інновації – пов'язані з оновленням техніко-технологічної складової виробництва (впровадження високотехнологічних енергозберігаючих технологій та обладнання в комунальній сфері; створення проектів термореновації житлових будинків);

- Соціальні інновації – технічною та інструментальною базою яких є набір освоєних соціальних технологій, а також методи формування корпоративних цінностей (формування психології (поведінки) раціонального енергоспоживача на основі стимулювання добровільного зниження споживання енергоресурсів і регулярної оплати за їх використання);

- Організаційні інновації – полягають у застосуванні нових форм організації виробництва, праці, управління протягом життєвого циклу підприємства (зміна оргструктури управління комунальними підприємствами; застосування сучасних систем контролю якості, сертифікації комунальних послуг; створення автоматизованих систем збору та обробки платежів за житлово-комунальні послуги; впровадження нових схем організації управління, які передбачають створення служб замовника послуг та розвиток підрядних організацій по їх наданню; запровадження енергоаудиту будинків та ін.).

Для забезпечення успішної реалізації наведеного комплексу інновацій слід створити

сприятливе інноваційне середовище, що полягає в:

1. Удосконаленні управління регіональними розвитком житлово-комунального господарства на основі інноваційної складової. Існуючі системи управління регіоном наданий час практично неспроможні виконувати свої функції у напрямку інноваційної діяльності. Тому організації інноваційного розвитку житлово-комунального господарства повинно передувати створення принципово нової структури органів управління цим процесом на основі спеціалізації відділів на основних напрямках діяльності: розвитку інноваційної інфраструктури; підготовці кадрів для інноваційної діяльності; становлення ринку і комерціалізації технологій. Слід зазначити, що суттєвою перешкодою на шляху до змін є несприйнятливості традиційних керівників до інновацій. З цих позицій інноваційний розвиток потребує кадрового забезпечення та формування раціонального використання інноваційного потенціалу комунальних підприємств. Готовність до змін становить сутність інноваційної економічної поведінки та мислення. Щоб створити дійсно сприятливий інноваційний клімат у регіоні, потрібне широке розповсюдження базових знань про інноваційні процеси. Це підвищує ступінь сприйняття інновацій в соціальному та економічному аспектах, забезпечує довіру до інноваційних програм уряду, мотивацію у працівників.

2. Удосконаленні інвестиційної політики в галузі – що передбачає перш за все створення економічної зацікавленості комунальних підприємств у впровадженні інновацій. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів головними інструментами реалізації вказаного напрямку повинні виступати введення тарифних, податкових та інших стимуляторів для підприємств, що впроваджують високотехнологічні та енергозберігаючі технології та обладнання; пріоритетне кредитування заходів щодо модернізації обладнання; встановлення підвищених норм амортизації енергозберігаючих основних фондів; цільові державні та інші субсидії і безповоротні асигнування на виконання пошукових науково-дослідних робіт у сфері енергозберігаючих технологій, на виробництво та освоєння нових видів енергозберігаючої техніки та технології. Першочергові кошти мо-

жуть бути отримані за рахунок «грантів» або фінансування «третьою» стороною, або за рахунок власних коштів підприємств, або за рахунок коштів місцевих бюджетів (за умови їх повернення протягом того ж фінансового року).

3. Удосконаленні тарифної політики в галузі на основі включення інвестиційної складової, введення диференційованої оплати за енергоносії за рівнями споживання, за часом споживання протягом доби тощо.

4. Забезпечення систематичного і плано-мірного проведення інноваційної політики та ефективної системи моніторингу процесу досягнення поставлених цілей, що передбачає постійний аналіз і визначення напрямків, на яких робота може бути покращена.

IV. Висновки Інтеграція зусиль регіональної влади та керівництва підприємств житлово-комунальної сфери за вказаними напрямками, підкріплена ефективною законодавчою базою, врахування світового досві-

ду, перетворення інноваційного процесу в постійно діючий фактор дозволить реформувати систему управління житлово-комунальним господарством та забезпечити перехід на інноваційний шлях розвитку.

1. О. Лапко. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. К.: ІЕП НАНУ, 1999. – 254 с.

2. Статистика науки и инноваций. Краткий терминологический словарь. / Под ред. Л.М.Гохберга. – М.: Центр исследований и статистики науки, 1996.

3. Федюлова Л. Управління інноваційним розвитком регіону// Регіональна економіка. – 2005. – №2. – С.39-47.

4. Аналітичний огляд ПАДКО. Історія тарифної реформи в Україні //www.tariffreform.padko.kiev.ua.

5. Закон України “Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004 – 2010 роки”.

In article the questions of innovative development are considered. The directions and methods of adjusting and stimulation of innovative activity on level of state and region are shown.

Біловодська О.А.

СПІВРОБІТНИЦТВО У КАНАЛАХ РОЗПОДІЛУ ЯК ЗАСІБ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті розкрито сутність поняття “співробітництво у каналах розподілу” та визначено фактори, що впливають на його формування. Проведено класифікацію маркетингових взаємовідносин у каналах при співробітництві, здійснено порівняльний аналіз традиційних, горизонтальних, вертикальних і комбінованих каналів як найпоширеніших форм маркетингового співробітництва.

Ключові слова: співробітництво, канал розподілу, гармонізація, цільний канал, маркетингові взаємовідносини, маркетинговий канал.

I. Вступ. Сучасні тенденції загострення конкурентної боротьби потребують від учасників як одного, так і різних каналів розподілу застосування нових консолідуючих підходів, які не тільки б дозволили зайняти домінуючі позиції на ринку, а й контролювати більші його частки. Саме тому проблема формування і розвитку співробітницьких взаєможносунків у каналах розподілу є достатньо актуальною.

Широке коло питань, пов’язаних з дослідженням питань управління взаємовідносинами у каналах розподілу, висвітлено такими відомими іноземними науковцями, як Д. Бауерсокс, Д. Клосс [1], Л. Штерн, А. Ель-Ансарі, Е. Кофлан [2], Ф. Котлер, Г. Армстронг [3] та ін., роботи яких спрямовані на вирішення проблем управління потоками у каналах розподілу, що сприяє зниженню витрат і якнайкращому задоволенню потреб споживачів, формування і розвитку взаємовідносин між учасниками маркетингових каналів тощо. Проте особливій уваги комплексу питань, пов’язаних з розробкою теоретичних підходів щодо управління взаємовідносинами у каналах розподілу не приділялося.

II. Постановка завдання. Метою даного дослідження є удосконалення теоретичних підходів формування та розвитку співробітництва у каналах розподілу як складової частини науково-теоретичної бази управління взаємовідносинами між їх учасниками. Для досягнення поставленої мети були викорис-

тані: методи аналізу і логічного узагальнення – при формулюванні визначення сутності співробітництва у каналах розподілу і визначенні факторів, що впливають на його формування; системно-структурний аналіз – при класифікації маркетингових взаємовідносин у каналах розподілу; порівняльний аналіз – при виконанні аналізу маркетингових каналів за розподілом функціональних обов’язків та повноважень (традиційних, вертикальних, горизонтальних і комбінованих).

III. Результати. Між учасниками як одного, так і різних каналів можуть спостерігатися різні форми взаємодії:

1) співробітництво (обмін інформацією, укладання угод, партнерство, стратегічні союзи, створення маркетингових систем – горизонтальних, вертикальних і т.д.);

2) конфлікти;

3) конкуренція.

Співробітництво у каналах розподілу – це форма взаємовідносин між учасниками каналів розподілу (постачальниками, товаровиробниками, посередниками), яка ґрунтується на збігу їх економічних інтересів з метою уникнення надмірних втрат у процесі конкурентної боротьби й отримання більш високих прибутків. Як правило, співробітництво характерне для членів, які входять до складу одного каналу. Постачальники, виробники, оптовики та роздрібні торговці допомагають один одному, і звичайно їх співробітництво приносить більший прибуток для кожного, знижуючи ризик і значно підвищуючи ефективність роботи каналу [1].

Факторами впливу на формування основи для співробітництва, є:

1) *взаємозалежність* підвищує надійність системи оперативного контролю за товаро-рухом, забезпеченість споживачам повної і неперервної інформації про очікувані і фак-

тичні строки поставок;

2) *ключова роль спеціалізації* – фірми виграють від економії за рахунок масштабів діяльності і страждають від її відсутності, тому ті компанії, що спеціалізуються на наданні конкретної послуги (наприклад, спеціалізовані транспортні компанії при транспортуванні) є найбільш пристосованими і компетентними у даній галузі і повинні кваліфіковано надавати ці послуги;

3) *співвідношення сил* – провідні позиції в управлінні каналом, як правило, займають виробники та/або крупні посередники, які борються за перерозподіл влади, але ці битви не повинні стосуватися інших учасників;

4) *кооперація* націлює на високий результат.

Маркетингові взаємовідносини при співробітництві у каналі бувають:

1) залежно від *гармонізації*: гармонійними, погано керованими, неприязними, фальшиво утлумаченими [2].

Як показано на рис. 1 [2], основою для гармонійних відносин є ідентичність цілей його учасників відносно різних аспектів взаємовідносин, а також спільність процесів, тобто способів досягнення прибутковості в процесі надання послуг, необхідних кінцевому споживачу.

1) залежно від *характеру і цілей взаємовідносин*: об’єднання, партнерство, ділові взаємозв’язки та ділові стосунки.

На протилежних боках взаємовідносин знаходяться поточне оперативне здійснення ділових взаємозв’язків і постійні стратегічні партнерські взаємовідносини (рис. 2) [2].

Ділові взаємозв’язки здійснюються у той час, коли покупець і постачальник своєчасно обмінюються основними видами продукції за конкурентоспроможними цінами. Партнерство ґрунтується на тісних соціальних,

		ЦІЛІ	
		Ідентичні	Неідентичні
ПРОЦЕСИ	Ідентичні	Гармонійні взаємовідносини	Фальшиво утлумачені взаємовідносини
	Неідентичні	Погано керовані взаємовідносини	Неприязні взаємовідносини

Рис. 1. Взаємовідносини у каналах розподілу за гармонійністю

Цілі взаємозв'язків	Характер взаємозв'язків	
	Стратегічні	Партнерство
	Об'єднання	Партнерство
Цілі взаємозв'язків	Оперативні	Ділові взаємозв'язки
	Ділові взаємозв'язки	Ділові стосунки

Рис. 2. Маркетингові взаємовідносини залежно від їх характеру і цілей

економічних, службових та промислових взаємозв'язках, що виникають з часом. Ціль стратегічного партнерства – зниження сукупних витрат та/або підвищення зручності каналу, наслідком чого є отримання взаємної вигоди. Партнерські взаємовідносини у каналі є тісним взаємозалежним співробітництвом постачальників, виробників, посередників та їх клієнтів, яке досягається завдяки довірі, узгодженим діям і єдності поглядів щодо цілей, стратегій, процедур замовлень і точному розподілі функцій, прав і обов'язків кожного учасника каналу при управлінні товарними запасами, розподілі, передпродажному та післяпродажному обслуговуванні тощо.

Результатом розвитку партнерських відносин стала поява *цільного каналу*, в якому зникають межі між його учасниками, що досягається завдяки тому, що в кожній організації існує безліч рівнів, робітники яких працюють спільно зі своїми колегами з інших організацій каналу [2].

Найбільш поширеною формою співробітництва у каналах є *маркетингові канали* за розподілом функціональних обов'язків та повноважень: традиційні, горизонтальні, вертикальні, комбіновані.

Традиційні маркетингові канали являють собою сукупність незалежних юридичних та фізичних осіб, які приймають на себе або допомагають передати третім особам право власності на конкретний товар або послугу на їх шляху від виробника до споживача, тобто вони складаються з незалежного виробника й одного або декількох незалежних посередників.

Горизонтальному маркетинговому каналу притаманне об'єднання зусиль компаній одного рівня для освоєння нових маркетингових можливостей. Співробітництво здійснюється на тимчасовій чи постійній основі або створюється окрема спільна компанія. При

цьому існують різні *критерії* щодо визначення форм такого співробітництва:

– умови конкурентних позицій (об'єднання фірм-конкурентів або незалежних суб'єктів господарювання);

– термін співробітництва (коротко- та довгострокові об'єднання).

Вертикальний маркетинговий канал – сукупність незалежних юридичних та/або фізичних осіб, які приймають на себе або допомагають передати третій особі право власності на конкретний товар або послугу на їх шляху від виробника до споживача та діють як єдина система, забезпечуючи ефективний контроль над роботою всієї системи та управління конфліктами. Тобто такий канал складається з виробника, оптових та роздрібних торговців, які діють як єдина система. При цьому один з учасників каналу є або власником інших, або надає їм торговельні привілеї, або забезпечує тісне співробітництво.

Причиною виникнення вертикальних каналів є економічна могутність одного з його учасників (здебільшого такими є виробники з відомою товарною маркою, які не спроможні налагодити тісні зв'язки з продавцем своїх товарів і координацію в організації експозицій, виділенні торговельних площ, вжиття заходів стимулювання продажу та формуванні певної політики цін). Розрізняють такі *типи вертикальних маркетингових каналів*: корпоративні, договірні, керовані.

Особливість *вертикального корпоративного каналу* полягає в тому, що всі його рівні належать одному власнику і збільшується роль фінансової, а не соціологічної інтеграції.

Вертикальний договірний канал – це сукупність незалежних компаній, що здійснюють діяльність з виробництва та реалізації продукції, об'єднаних шляхом укладання відповідних угод з метою досягнення кращих

результатів господарювання (збільшення обсягів продаж або економії ресурсів), яких неможливо досягти, діючи окремо. Існує три основних *типи договірних вертикальних каналів*:

– *добровільні об'єднання роздрібних торговців, що фінансуються за рахунок оптових торговельних підприємств*, які створюються з метою сприяння роздрібним торговцям у їх конкурентній боротьбі з розвиненою мережею магазинів великих організацій шляхом розробки оптовими підприємствами для підлеглих організацій спеціальних програм стандартизації методів роздрібних продаж та економічних схем закупок товарів. Наприклад, Independent Grocers Alliance (IGA – Асоціація незалежних торговців бакалійними товарами), у сфері торгівлі апаратним забезпеченням – компанії Pro, Liberty та Sentry [2];

– *добровільні об'єднання, що фінансуються роздрібними торговцями* – об'єднання роздрібних торговців, які створюють спільні підприємства з метою здійснення оптових закупок (рекламної діяльності), а іноді й виробництва товару. При цьому прибуток розподіляється прямо пропорційно обсягам закупок, здійснених кожним з учасників. Наприклад, Torco Associates – кооператив, що складається з мережі супермаркетів та оптових торговців бакалійними товарами і містить такі марки, як Top Frost, Top Crest, Top Care та Food Club та ін. [2];

– *франчайзингові організації*, які передбачають контрактне партнерство між франчайзером (ним може бути виробник, оптовик чи організація з надання послуг) та франчайзі (незалежні підприємці, які купують право володіти та управляти одним чи більше об'єктами роздрібною торгівлі в такій системі). Зазвичай діяльність франчайзингової організації базується на певному унікальному продукті, послугі, способі ведення бізнесу, на торговій марці чи патенті або ж на діловій репутації франчайзера і виступає як з'єднувальний елемент між декількома етапами процесу виробництва та товароруху. Виділяють три основні *форми франчайзингу*:

– *система роздрібних франчайзі під егідою виробника* передбачає функціонування дилерів, якими є незалежні підприємства, та дотримання ними певних умов щодо торгівлі та сервісного обслуговування продукції товаровиробника (найбільш поширена в авто-

мобільній промисловості);

– *система оптових франчайзі під егідою виробника* застосовується при торгівлі безалкогольними напоями (наприклад, компанія «Coca-Cola»);

– *система роздрібних франчайзі під егідою компанії сфери послуг* передбачає створення мережі ліцензованих роздрібних торговців для надання своїх послуг споживачам. Прикладами є підприємства швидкого харчування (McDonald's, Burger King), автомобільні компанії, готелі [3].

Керований вертикальний маркетинговий канал координує послідовні етапи виробництва та реалізації продукції шляхом щільної співпраці з роздрібними торговцями завдяки розмірам та ринковій владі одного з його учасників, а не за допомогою договірних стосунків або прав власності цього учасника над усіма іншими.

Останнім часом набувають розвитку *комбіновані маркетингові канали* продукції, де окремі функції раціонально розподіляються між товаровиробником та його посередниками-партнерами. Всі учасники комбінованого каналу повинні належним чином виконувати функції, не ухилятися від обов'язків, сподіваючись на зусилля інших.

Порівняльний аналіз маркетингових каналів за розподілом функціональних обов'язків та повноважень зображено у *табл. 1*.

IV. Висновки. Таким чином, викладені теоретичні підходи формування і розвитку співробітництва у каналах розподілу удосконалюють існуючі теоретико-методичні основи управління взаємовідносинами у каналах, що дає можливість більш цілісно й ефективно ними управляти. У зв'язку з цим дуже важливою і актуальною виявляється необхідність продовження досліджень у цьому напрямку в руслі розробки критеріальної бази і методичних підходів до управління всією системою взаємовідносин у каналах розподілу і співробітництвом, зокрема.

1. Бауэрсокс Доналд Дж., Клосс Дейвид Дж. Логистика: интегрированная цепь поставок. – 2-е изд. / Пер. с англ. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 640 с.

2. Штерн, Льюис В., Ель-Ансари, Адель, И., Кофлан, Энн, Т. Маркетинговые каналы, 5-е изд.: Пер. с англ. – М.: Изд. Дом «Вильямс», 2002. – 624 с.

3. Армстронг, Гари, Котлер, Филип. Введение в маркетинг. 5-е издание: Пер. с англ.: Уч. пос. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 640 с.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз маркетингових каналів за розподілом функціональних обов'язків та повноважень

1	2	3	4	5	6
ВЕРТИКАЛЬНІ	Один з учасників каналу є власником або співвласником інших – жорстка інтеграція; укладає угоди з учасниками каналу – гнучка інтеграція	1) один учасник каналу контролює діяльність інших; 2) один учасник (частіше всього це виробник або оптовий торговець) має достатній вплив на об'єднання всіх учасників каналу	1) кількість "аутсайдерів", тобто підрядчиків, здатних задовільно виконувати певні види робіт, є невеликою; 2) взаємодійності з існуючими та новими партнерами пов'язані зі значними витратами часу та грошей; 3) умови, технології і продукція компанії є унікальними, тому потребують зусиль і коштів на підготовку "аутсайдера" для роботи на належному рівні; 4) процес ухвалення рішення про придбання є складним і вимагає участі багатьох підрозділів компанії; 5) тісна координація є обов'язковою умовою успішної маркетингової діяльності компанії; 6) у споживачів формуються явні переваги до продавців, а не до компанії; 7) зовнішня середина характеризується високою невизначеністю; 8) діяльність "аутсайдерів" практично неможливо контролювати; 9) окремі учасники каналу можуть легко скористатися благами, що забезпечують інші учасники; 10) транзакції здійснюються доволі часто і, як правило, великі за обсягом; 11) товар знаходиться на початковій стадії життєвого циклу; 12) споживачі вимагають високого рівня обслуговування; 13) товар тісно пов'язаний з основною діяльністю компанії	1) економічність за рахунок спільної діяльності, внутрішнього контролю і координації, швидкого отримання інформації, уникнення укладання угод на стійких ринку, взаємовідносин; 2) виключення членами каналу виконуваних функцій і підвищення їх ефективності за рахунок позитивної дії ефекту масштабу 3) забезпечення єдності системи та мети; 4) можливість гарантувати відповідне надання послуг, що потребують споживачі; 5) високий рівень контролю та ін.	1) збільшення частки постійних витрат у повній собівартості; 2) зниження можливості змінити партнерів; 3) потреби у значних інвестиціях; 4) підвищення бар'єрів для виходу з ринка; 5) зниження рівня мотивації; 6) розрізнення у вимогах керівників; 7) зниження гнучкості та ін.
КОМБІНОВАНІ	Горизонтальний розподіл функцій між товаровиробником та посередниками-партнерами	1) найбільш поширені міжнародний торгівлі; 2) складаються з власних збутових відділів і незалежних збутових фірм; 3) створюють переважно літери галузей	Компанія використовує декілька маркетингових каналів з метою охоплення декількох сегментів ринку	1) обслуговування великих та складних ринків; 2) можливість адаптувати свої товари та послуги до специфічних вимог різних сегментів ринку та ін.	1) складність управління; 2) збільшення ймовірності виникнення конфліктів та ін.

Продовження таблиці 1

Маркетингові канали	Характеристика	Особливості	Підстави для створення	Переваги	Недоліки
ТРАДИЦІЙНІ	2	3	4	5	6
1	Складаються з одного декількох каналів, учасники яких є відносно незалежними один від одного	1) входження нових організацій до структури каналу, як правило, не викликає ускладнень; 2) регулювання здійснюється, як правило, об'єктивним впливом цін і відповідними механізмами; 3) мотивація учасників каналу є короткостроковою і прив'язаною до обсягів виробництва та продажу; 4) основні кошти для реалізації продукції визначаються законодавчою системою, конкурентною боротьбою та ринковою інвестицій	Невеликі розміри підприємства, включаючи товарооборот і чисельність робітників	1) незалежна підприємницька діяльність кожної господарської складової каналу; 2) можливість перетворення постійних витрат у змінні; 3) зниження потреби у капіталовкладеннях; 4) підвищення якості і результативності роботи учасників каналу та ін.	1) невідповідність мети всієї системи товароруху та окремих її суб'єктів; 2) відсутність скоординованих дій між учасниками; 3) відсутність повноважень між учасниками щодо товароруху функції та обов'язків, а також вирішення конфліктів; 4) відсутність повного або достатнього контролю між учасниками; 5) значні витрати і ризики, пов'язані з укладанням угод на ринку та ін.
ГОРИЗОНТАЛЬНІ	Об'єднують декількох учасників одного рівня	Компанії можуть об'єднуватися як зі своїми конкурентами, так і з фірмами, що не є конкурентами, можуть працювати як на короткостроковій або постійній основі, можуть створити окреме підприємство	1) підприємство є підлером на ринку; 2) ефективно працюють, якщо несуть глобальний характер; 3) для досягнення завдання надати можливість обирати, який з каналів використовувати з більшою вигодою для себе	1) поєднання капіталів, виробничих потужностей та маркетингових ресурсів, що покращує показники виробничо-господарської діяльності; 2) регулювання потреби у робочій силі; 3) прискорення розробки та виведення нових товарів на ринок та ін.	1) низька лояльність учасників каналу одного рівня; 2) незначна системна орієнтація учасників каналу та ін.

In the paper the author's essence of concept «cooperation in distributional channels» is opened and the factors which influence its formation are determined; the classification of marketing relation at

cooperation in channels is stated; the comparative analysis of the traditional, horizontal, vertical and combined channels as most widespread forms of marketing cooperation is executed.

Баскакова М. Ю.

РОЗПОДІЛ ВИТРАТ НА ІНСТРУМЕНТАРІЙ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ПРОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙ НА СПОЖИВЧОМУ РИНКУ РЕГІОНУ

В статті проаналізовані основні методи визначення розподілу витрат на маркетингові комунікації комплексу просування товару, визначені їх недоліки і переваги. Запропонована авторська методика визначення асигнувань на інструменти комплексу просування інновацій на рівні регіону з урахуванням специфіки інноваційного товару.

Ключові слова: інтегровані маркетингові комунікації, інновація, споживчий ринок, маркетингова стратегія, комплекс просування інновацій, інструменти реалізації стратегії, бюджет, покупець.

I. Вступ. Будь-яка компанія має потребу в нових продуктах і послугах для того, щоб вижити і процвітати. Дане твердження особливе справедливо сьогодні. Ділове середовище дуже динамічне, бо споживачі сприймають нові продукти значно швидше, ніж це було раніш. Отже, сучасним організаціям необхідно використовувати складні комунікаційні системи для підтримки контактів з посередниками, клієнтами, з різними громадськими організаціями і шарами.

Складність комунікаційних зв'язків полягає у паралельному використанні відразу декількох існуючих засобів процесу маркетингових комунікацій, що знайшло своє відображення в концепції інтегрованих маркетингових комунікацій. Поняття «інтегрована маркетингова комунікація» є не тільки припущенням логічної сутності внутрішньо згуртованої системи рекламних дій, але й зовсім новою якістю міркувань із приводу ролі й залежності сучасного маркетингу.

II. Постановка завдання. Попередні дослідження були присвячені понятійному апарату, принципам формування і управлінню

вибором стратегії в комплексі просування споживчих інновацій [1, 2]. Наступним важливим етапом формування комплексу просування інновацій після ухвалення рішення з вибором стратегії є розробка дієвого інструментарію щодо її реалізації, що і є метою даного дослідження.

III. Результати. При визначенні способів досягнення поставленої мети – дослідження розподілу необхідної, оптимальної і достатньої кількості витрат на кожен інструмент комплексу просування інновацій, використовують різні методи.

Багато інших вітчизняних та зарубіжних вчених [3, 4, 5, 6, 7] при формуванні адекватних та дієвих засобів просування товару «враховують чинники, пов'язані, у широкому розумінні, з маркетинговою стратегією організації, споживачем, продуктом та усіма елементами його «маркетингового оздоблення».

Інші вчені досліджують моделі розподілу «комунікативного бюджету» на основі інформації про число і вираженість контактів [8], розрізняючи такі методи розподілу медіа бюджету як методи порівняння економічності, оптимізаційні методи, метод оцінки, проблемно-орієнтовані методи.

Т.О. Примак для моделювання розподілу коштів на маркетингові комунікації за складовими використовувала марковські випадкові процеси, згідно з якими розробила випадковий процес виконання купівель споживачами під впливом окремих інструментів [9, 281]. Далі було розроблено систему рішень на основі попереднього досвіду використання засобів комплексу просування.

В своїй роботі Е.В. Раєвнева і К.В. Тонєва, вирішуючи завдання визначення належного обсягу асигнувань на рекламу та ефек-

тивний розподіл цього обсягу, модель ефективного обсягу асигнувань на рекламу має вигляд [10]:

$$\begin{cases} \sum_{i=1}^n r_i u_i \rightarrow \max \\ \sum_{i=1}^n c_i u_i \leq A^{\text{eff}} \\ u_i \leq a_i \\ u_i \geq 0 \end{cases} \quad (1)$$

де u_i – обсяг рекламного засобу, од., $i=1, n$; r_i – охоплення рекламного засобу, кількість осіб; c_i – вартість одиниці обсягу рекламного засобу, грн.; A^{eff} – ефективний обсяг асигнувань на рекламу, грн.; a_i – обмеження обсягу рекламного засобу в даному рекламному носії.

Однак негативною на наш погляд особливістю даного підходу є суб'єктивний підбір рекламних засобів керівництвом підприємства, що і є вхідною інформацією для побудови моделі.

Загальним недоліком всіх вище перелічених методів визначення долі інструментів в комплексі просування для нашого дослідження є той факт, що вони не враховують особливості інноваційних товарів.

Тільки Дж. Россітер та Л. Персі для оптимального розподілу бюджету маркетингу для нової товарної категорії рекомендують використовувати метод цілей і задач, а метод «НУП/5В» як додатковий [11].

Аналіз багатьох теоретичних та практичних викладок показав, що існує залежність між медіабюджетом I та кількістю пробних купівель N , що були зроблені під впливом дії інструментів маркетингової стратегії. Така залежність за багатьма джерелами є S-образною кривою, що описується логарифмічною або поліноміальною залежністю.

Враховуючи вплив ринкових чинників Т.О.Примак визначає обсяг реалізації продукції Q_p за попередні періоди таким чином [9]:

$$Q_p = aI^2 + bI + c, \text{ де} \quad (2)$$

Q_p – обсяги реалізації за попередні періоди, шт.; I – витрати на маркетингові комунікації за попередні періоди, грн.; a, b, c – коефіцієнти залежності, визначеної за даними попередніх періодів. Їх можна знайти мето-

дом найм'янших квадратів, розв'язання якого є у [9;272].

Між тим всі вище перераховані формули стосуються вже існуючого товару на ринку, нас же цікавить вплив маркетингових засобів на новий товар. В такому випадку змінюються і чинники і вигляд кривої.

Визначимо ринкові чинники, що впливають на залежність обсягу реалізації нової продукції від використання стратегії реалізації інструментів комплексу просування:

- відомість торгової марки виробника;
- ризик не сприйняття нового товару;
- звикання споживачів і партнерів до певного виробника.

Формула (2) також прийме інший вид та інші джерела інформації для пошуку коефіцієнтів залежності. Умовимося, що 1 покупець купує 1 товар, таким чином:

$$N(I) = Qp = aI^2 + bI + N_0, \text{ де} \quad (3)$$

N_0 – кількість пробних купівель інноваційного товару без впливу використання комплексу просування.

Також формулу (3) можна використовувати для окремого інструменту маркетингу за умови:

$$\begin{cases} I = I_z \\ a = a_z, b = b_z \end{cases}, \text{ де} \quad (4)$$

I_z – бюджет для проведення засобів з z -інструменту;

a_z, b_z – коефіцієнти залежності для функції $N(I_z)$

$$\text{Тоді: } N = \sum_1^z N_z \quad (5)$$

Розглянемо і проаналізуємо криву, що характеризує залежність Q_p на відрізку $[0; I_N]$ (рис.1).

Визначимо деякі умови побудови графіку функції:

1) інструменти просування товару використовуються найкращим чином, виходячи з кон'юнктури ринку та можливостей засобів маркетингу, що використовує певний інструмент;

2) рішення щодо використання певного інструменту приймається виважено і об'єктивно;

3) реалізація стратегії просування проходить під постійним контролем спеціаліста, що відповідає за процесом.

Отже, графік починається з т.(0; N_0), де

з'являються покупці-новатори та їх послідовники з числа потенційних споживачів інноваційного товару. Далі, починаючи вкладати кошти в просування інноваційного товару, обізнаність цільової аудиторії зростає, впливаючи на бажання придбати цей товар. Приводячи всі можливі інструменти стратегії в дію, на виході ми отримуємо т. E_p , значенням якої є кількість товару N при використанні медіа бюджету на просування в розмірі I_N .

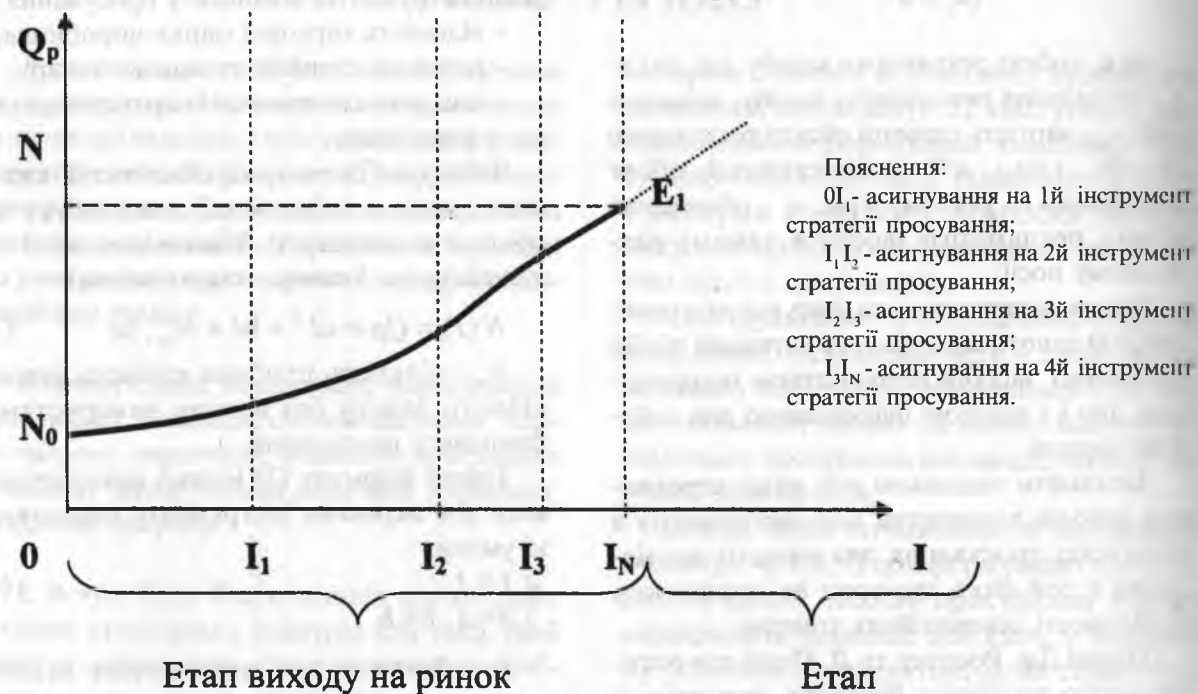

Рис. 1. Графік функціональної залежності кількості покупців від бюджету на просування інновації на етапі виходу товару на ринок.

Виходячи з того, що для ефективного використання інструментів комплексу просування, необхідно вірно визначитися з маркетинговою стратегією на етапі виходу інновацій на ринок, від якої і залежить пропорційність відрахувань на певні засоби стратегії, робимо висновок: одна і та ж маркетингова стратегія за своєю схожістю по багатьом критеріям для однієї й тієї ж групи товарів має приблизно однаковий характер розподілу (однакові коефіцієнти залежності) кривої $N(I_N)$.

Отже, для побудови кривої N_0E_1 функції $N(I_N)$ необхідні такі дані:

– витрати на маркетингові комунікації z , заплановані на реалізацію стратегії маркетингу на етапі появи інновації на ринку I_N і які будуть рівні витратам за проаналізовані попередні періоди;

– кількість пробних купівель інноваційного товару без будь-якого впливу заходів маркетингу N_0 ;

– кількість покупців N , що були залучені завдяки дії засобів, розглянутих за попередні періоди.

Враховуючи цілі підприємства щодо максимізації прибутку необхідно найбільш оптимально і ефективно використовувати кошти, виділені на реалізацію стратегії просування товару.

Визначаючи умови ефективності використання інструментів просування інновацій, зупинимось на найпоширенішому на практиці показнику – «комунікаційні витрати на залучення одного покупця» [110]:

$$S = I / N, \text{ де} \quad (6)$$

S – витрати на залучення одного нового покупця, грн./чол.; I – сукупний медіабюджет на просування товару, грн; N – значення функції $N(I)$, що описує залучену кількість покупців, що зробили купівлю товару під впливом засобів просування, чол.

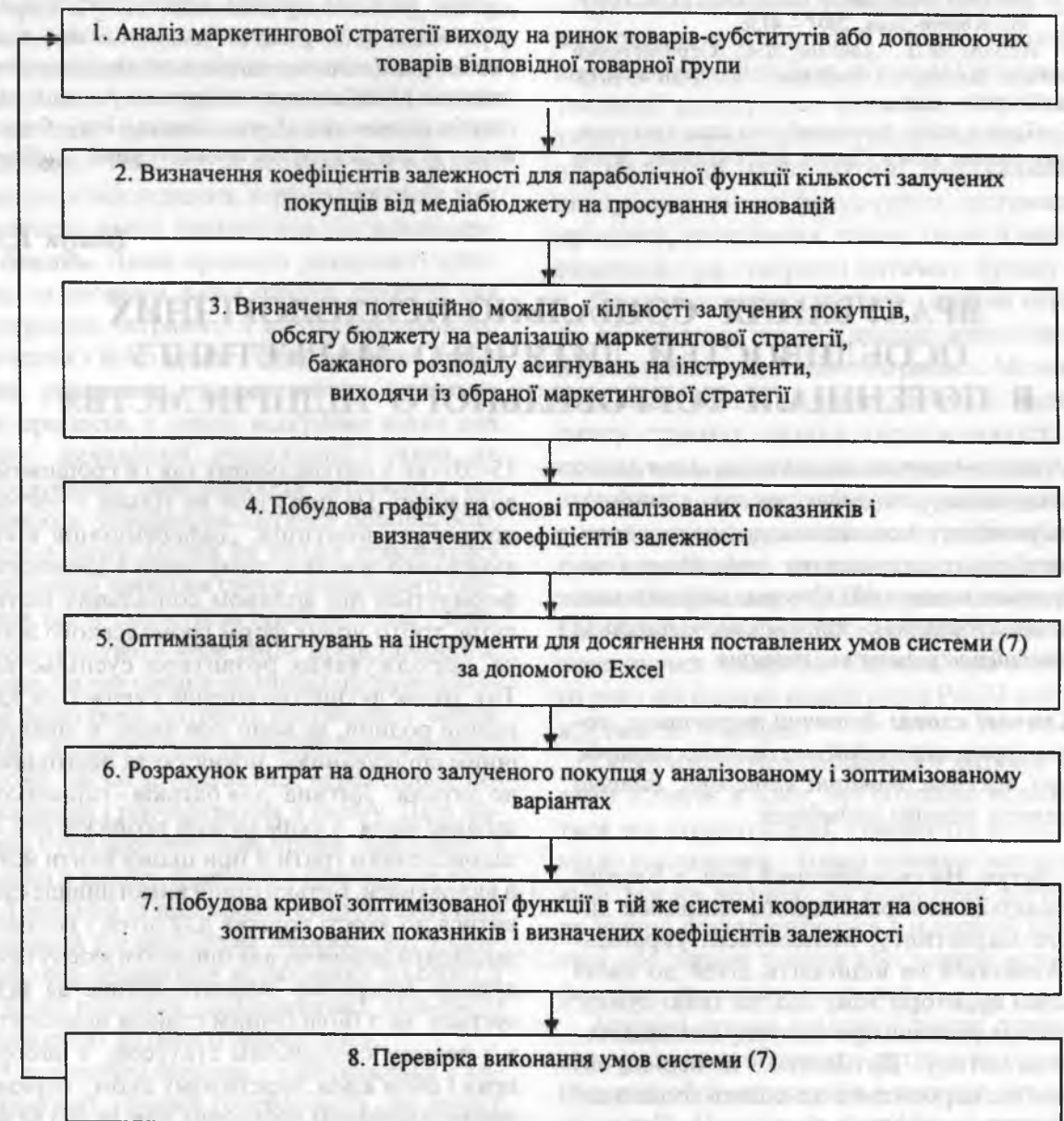
Оптимальною умовою використання інструментів реалізації стратегії є досягнення показника $N_{\max}$ – потенційно можливої кількості покупців.

Отже, в результаті необхідно знайти такий розподіл і відповідно сукупний обсяг коштів I на інструменти реалізації обраної стратегії, щоб виконувалась умова:

$$\begin{cases} N \rightarrow N_{\max} \\ S_{\text{opt}} < S_0, \\ I_{\text{opt}} \leq I_0 \end{cases} \quad \text{де} \quad (7)$$

S_0, S_{opt} – витрати на залучення одного покупця у аналізованому і зоптимізованому варіантах відповідно; I_0, I_{opt} – бюджет на реалізацію маркетингової стратегії у аналізованому і зоптимізованому варіантах відповідно.

Розрахунки розподілу медіа бюджету за запропонованою методикою виконаємо у наступній послідовності:

IV. Висновки. Розглядаючи практичне використання вищенаведеної методики, в результаті всіх виконаних дій витрати на залу-

чення одного покупця нового умовного товару знизилися на 3,78 грн.

Отже, запропонована методика є економічно-ефективною для просування інновації. Але вона має обмеження щодо економіко-географічного застосування: аналізовані дані, що беруться за основу для подальших розрахунків, обмежують територію дії інтегрованих комунікацій, тобто їх застосування в означеному за допомогою запропонованої методики розмірі доцільно на території товару, що брався за основу.

1. Баскакова М.Ю. Характеристика етапів реалізації комплексу просування інновацій // Збірник статей по матеріалам 13-ї міжнародної науково-практичної конференції, Алушта. – 2006.

2. Баскакова М.Ю. Поняття «комплекс просування інновацій» в концепції стратегічного маркетингу // Збірник тез науково-методичної конференції викладачів, аспірантів і студентів факультету економіки та менеджменту. – Суми, СумДУ. – 2006.

3. Ян В. Виктор. Продвижение. Система коммуникации между предпринимателями и рынком / Пер.с польського – Х.: Гуманітарний центр, 2003, – 480 с.

4. Федько Н.Г., Федько В.П. Маркетинговые коммуникации. Серия «Учебники и учебные пособия». Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 384 с.

5. Смит П., Бэрри К., Пулфорд А. Коммуникации стратегического маркетинга/ Пер.с англ. Л.Ф. Никулина. – М.: Юнити-Дана, 2001 – 415с.

6. Нємцов В.Д., Довгань Л.С. Стратегічний маркетинг. Начальний посібник. – К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2002. – 560 с.

7. «Трое в лодке инноваций, или сила трех «не». По материалам книги Clayton M.Christensen, Seeing

What's Next. Using the Theories of Innovation to Predict Industry Change // Стратегии, 12 – 2005

8. Мелентьева Н.И., Бичун Ю.А. Маркетинговые коммуникации (теоретические и методические основы) / Под ред.проф. Г.Л. Багиева: Учебное пособие. – СПб: Изд-во СПбГУЭФ, 2001. – 98 с.

9. Павленко А.Ф., Вовчак А.В., Примак Т.О. Маркетингові комунікації: сучасна теорія та практика: Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – 408 с.

10. Расневая Е.В., Тонсва К.В. Модель эффективного розподілу обсягу асигнувань на рекламу // Маркетинг в Україні - № 3. – 2004. – С.24 – 26.

11. Росситер Дж. Р., Перси Л. Реклама и продвижение товаров. — СПб.: Питер, 2000.

The basic methods of definition of distribution of expenses for marketing communications of a complex of promotion of the goods are analysed in the article, their lacks and advantages are certain. Also the author's technique of definition of assignments for tools of a complex of promotion of innovations at a level of region in view of specificity of the innovative goods is offered.

Башук Т.А.

ВРАХУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИТЯЧОГО МАРКЕТИНГУ В ПОТЕНЦІАЛІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті запропоновано визначення дитячого маркетингу, наведені причини необхідності розвитку дитячого маркетингу з історичного, психологічного та економічного погляду, узагальнено види покупок, здійснюваних дитячою аудиторією, запропоновано підхід до мерчандайзингу дитячих товарів.

Ключові слова: дитячий маркетинг, соціальна група, мерчандайзинг дитячих товарів, дитячі покупки, товарні категорії, дитяча психологія, цільова аудиторія.

I. Вступ. На сьогоднішній день в Україні залишається неопрацьованим напрямок дитячого маркетингу. Менеджмент українських компаній не відносить дітей до своєї цільової аудиторії тому що, на їхню думку, ухвалення рішення про покупку покладається не на дитину. Дитинство – це період, що триває від народження до повної соціальної й, отже, психологічної зрілості; це період становлення дитини повноцінним членом людського суспільства.

II. Постановка завдання. Ринок дитячих товарів в Україні щорічно збільшується на

15-20% як у натуральному так і в грошовому вираженні. Це пов'язане не тільки з ростом добробуту покупців. Диференціація віків людського життя у тому числі і дитинства формується під впливом соціальних інститутів, тобто нових форм громадського життя, породжуваних розвитком суспільства. Так, раннє дитинство вперше з'являється у середині родини, де воно пов'язано зі специфічним спілкуванням, ніжністю та пестощами до дитини. Дитина для батьків - гарненьке, забавне маля, з яким можна розважатися, із задоволенням грати й при цьому вчити його й виховувати. Батьки стали вимогливіше ставитися до якості товарів для дітей і воліють заплатити дорожче, але придбати якісну продукцію. Історично поняття дитинства зв'язується не з біологічним станом незрілості, а з певним соціальним статусом, з набору прав і обов'язків, властивому цьому періоду життя, з набором доступних для нього видів і форм діяльності.

III. Результати дослідження. Дитячий маркетинг – це управління системою розробки й просування товарів, які по своїх спожив

чих властивостях (склад, призначення), по зовнішніх атрибутах (назва, упакування, слоган, реклама) націлені на дитячу аудиторію. Товари для дітей до 3 років не є предметом дитячого маркетингу тому що в цьому віці рішення про покупку завжди приймається дорослими, тобто маркетингові зусилля повинні бути націлені на батьківську аудиторію.

З історичної точки зору такий період розвитку особистості як дитинство не завжди існував і в різні часи в різних країнах мав різну тривалість.

Якщо розглядати процес дитячих покупок з психологічної точки зору, у раннім дитинстві принцип задоволення панує без внутрішнього опору. У старших дітей він усе ще володіє такими сторонами психіки, як несвідоме. Той, хто перебуває під владою принципу задоволення, керується у своїх діях винятково своїм прагненням до задоволення бажань. Лише принцип реальності створює, за словами Анни Фрейд, простір для відстрочки, затримки й обліку соціального оточення і його вимог. Становлення принципу реальності, з одного боку, і розумових процесів, з іншої, відкриває шлях для нових механізмів соціалізації і таких, як наслідування, ідентифікація, інтроекція, що сприяють утворенню дитячої особистості. Дитина тепер здатна не тільки підкорятися моральним вимогам свого соціального оточення, але й самостійно приймає в них участь і може почувати себе їхнім представником. Однак, ця внутрішня інстанція ще дуже слабка й довгі роки потребує підтримки і опори з боку авторитетної особи (батьки, вчитель) і може легко зруйнуватися через сильні переживання і розчарування в ньому. Далі повинні бути зроблені нові кроки «назовні»: з родини в школу, зі школи в громадське життя. І кожний із цих кроків супроводжується відмовою від особистих переваг, від «індивідуально-уважного» відношення до себе.[2]

Види покупок здійснюваних цільовою аудиторією дитячого маркетингу:

- *самостійні покупки* – відбуваються з кишенькових грошей (особливість, на думку більшості психологів, полягає в тому, що із власними грошима дитина розстається легше, ніж дорослий або чим з будь-якими іншими грошима);

- *покупки на прохання дорослих;*

- *покупки дітям спільно з дорослими;*
- *сімейні покупки* – відбуваються дорослими при впливі думки дітей.

Товарні категорії, перспективні для розвитку дитячого маркетингу:

- кондитерські вироби;
- молочні продукти;
- напої;
- бакалійні товари;
- одяг;
- засоби косметики й гігієни;
- мобільний зв'язок;
- заклади швидкого харчування[3].

Дитячий інтерес рухливий і недовгий, для завоювання популярності в цьому сегменті виробник повинен бути гнучким і вгадувати тенденції ринку, тому вивчення потреб дитячої аудиторії не може бути припинене ніколи. Необхідні маркетингові дослідження - опитування, дитячі фокус-групи, тестування продукту, упакування, назви, героя й інших елементів при створенні дитячого бренду.

Продаж товарів для дітей – справа вигідна, хоча б тому, що діти швидко виростають й їм потрібні новий одяг й іграшки. Можливо, нових гравців на ринку дитячого маркетингу стримує низька народжуваність в країні, хоча, з огляду на останні ініціативи президента, що запропонував доплачувати родинам за виправлення демографічної ситуації, у цій сфері згодом можуть відбутися зміни. Наприклад, в США виникло поняття Бебі-бум наприкінці 80-х років, а потім він перекинувся на країни Європи, вже з 2000-го року він охопив великі міста Росії і наближується до України.

Особливість мерчандайзингу дитячих товарів полягає в тому, що потрібно відмовитися від стереотипних стандартів компанії щодо викладення – товар повинен розташовуватися на полицях на рівні очей дитини, де звично розташовуються в нинішній практиці або дешеві товари або товари великої фасовки, як показано на рис. 1.

Існуючі промо-компанії також повинні враховувати особливості дитячої психології при розробці подарунків і тактики рекламних акцій. Правильно розроблена стратегія просування й позиціонування дозволить збільшити продажі товарів багатьох сегментів ринку, якщо враховувати думку дитини як повноцінного члена родини.

Особливість мерчандайзингу товарів для дітей

Рис. 1. Мерчандайзинг дитячих товарів

IV. Висновки. Запропоноване визначення дитячого маркетингу, наведені причини необхідності розвитку дитячого маркетингу, що при правильному застосуванні на практиці в діяльності торговельних підприємств пріоритетних для розвитку дитячого маркетингу призведе до збільшення обсягів продажу товарів, орієнтованих на дитячі покупки. Для правильного розуміння терміну дитячих покупок узагальнені види покупок, здійснюваних дитячою аудиторією. Запропонований підхід до мерчандайзингу дитячих товарів буде покладений в основу подальших розробок стандартів мерчандайзингу для різних

соціальних груп та різних товарних категорій.

1. Шайгородская Л. Осторожно – дети! // Бизнес № 47, 23.11.05. – 43с.
2. ОБУХОВА Л. Ф. Детская (возрастная) психология. Учебник. – М., Российское педагогическое агентство. 1996, – 374 с.
3. Кабирова Н. Все лучшее – детям... // Бизнес №30, 28.07.03 р. – 58с.

Author gives a description of marketing for children, shows how it is necessary to develop principles of marketing for children on trade enterprises to increase profitability, to use different merchandising standards to promote goods for kids' shopping.

Троян М.Ю.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ПРОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙ В РЕГІОНІ

В роботі визначено зміст інструментів просування інновацій, що існують та розвиваються. Систематизовано традиційні та новітні інструменти просування за перспективою розвитку.

Ключові слова: просування інновацій, традиційні інструменти просування, перспективні інструменти просування.

I. Вступ. Концепція маркетингу відносин, що зараз розвивається вимагає від сучасного виробника встановлення діалогу зі споживачем. В умовах високої конкуренції та швидкого видозмінення самих інструментів просування, їх галузей застосування та глибини впливу на споживача вміння сформулювати найбільш ефективний комплекс просу-

вання інновацій найчастіше надає певні конкурентні переваги.

Роботи вітчизняних та закордонних дослідників зазвичай присвячені аналізу лише обмеженого кола інструментів просування серед всього їх різноманіття. Актуальність роботи визначається необхідністю мати цілісну картину комплексу просування, що вимагає визначення найбільш перспективних з існуючих інструментів просування інновацій з урахуванням особливостей певного регіону. Виходячи з цього в роботі автор робить спробу систематизувати традиційні та новітні інструменти просування за перспективою розвитку.

II. Постановка завдання. Метою роботи є теоретичне визначення перспективних інструментів просування інновацій в регіоні. Завданнями роботи є методом аналізу визначити зміст, стан розвитку, основні недоліки та переваги інструментів просування інновацій та систематизувати інструменти просування, що дозволить перейти до формування ефективного механізму просування інновацій в регіонах.

III. Результати. Послідовність налагодження ефективних маркетингових комуні-

кацій наводить в своїй роботі Голубков Е.П. [2]: ідентифікація цільової аудиторії; визначення її бажаної відповідної реакції, що у більшості випадків означає покупку; визначення цілей комунікаційної кампанії; розробка повідомлення; вибір комунікаційних каналів; визначення особи, що передає інформацію; встановлення зворотнього зв'язку з цільовою аудиторією; розробка загального бюджету просування; вибір методів просування і оцінка ефективності комунікацій.

На основі цієї послідовності автором розроблено та запропоновано укрупнений алгоритм формування комплексу просування інноваційних продуктів [7] (рис. 1).

Роботу присвячено вибору інструментів просування, що відбувається під час інструментального етапу формування комплексу просування інновацій (рис. 1).

Комплекс маркетингових комунікацій традиційно складається з реклами, стимулювання збуту, персонального продажу, зв'язків з громадськістю та прямого (direct) маркетингу [4].

Але ж наукова думка постійно розвивається і крім традиційного підходу до скла-

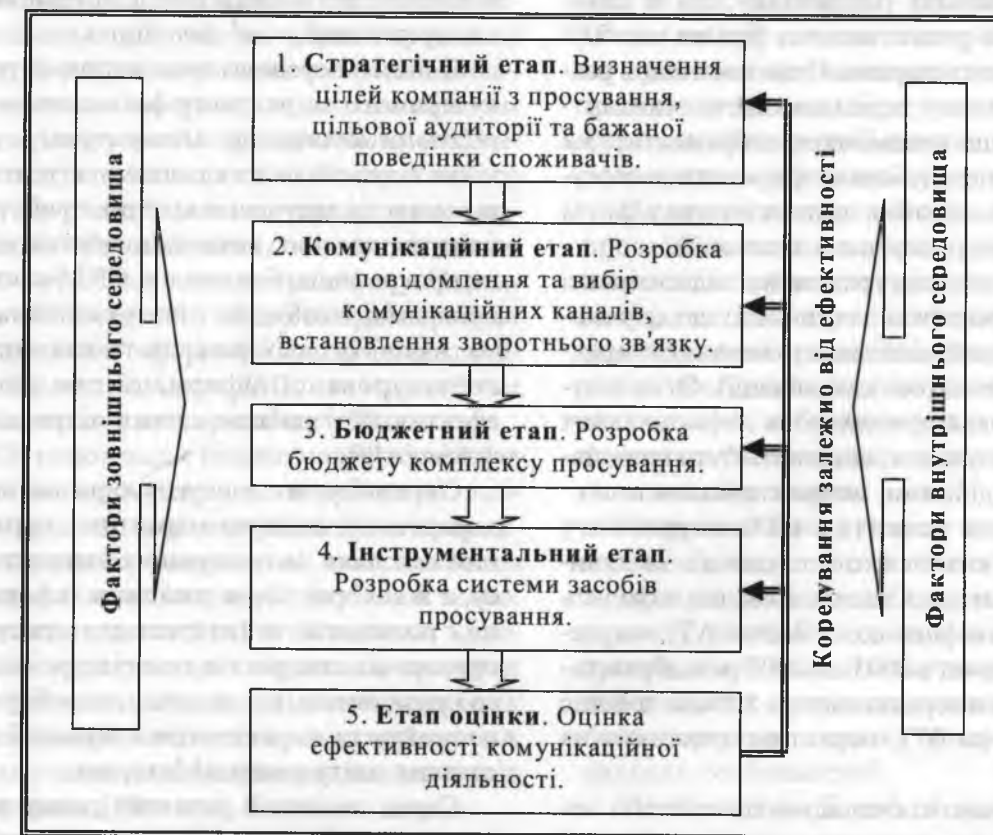

Рис. 1. Алгоритм формування комплексу просування інноваційних продуктів.

ду комплексу просування існують і сучасні погляди на систематизування складових комплексу маркетингових комунікацій. Автори роботи [1] переконані, що для сучасних підприємств найбільшу практичну значимість на даному етапі може становити класифікація, у якій комплекс просування складають чотири основних елементи: реклама, формування суспільної думки (зв'язки з громадськістю), персональний продаж та стимулювання збуту. Всі інші інструменти комунікаційного впливу так чи інакше входять у яку-небудь з цих груп.

Надання будь-яким засобом певного рівня значимості, достатнього для виділення їх у самостійний елемент комплексу просування, залежить або від конкретної сфери діяльності підприємства (наприклад, у торгівлі – мерчандайзінг чи торговий маркетинг), або від рівня розвитку ринкових відносин та відносин між споживачем і виробником (наприклад, виділення інструментів прямого маркетингу в самостійний елемент).

На фоні зростання загального рекламного ринку в Україні (за прогнозами [12] в 2006 році він складе близько 1 млрд. 26 млн. доларів США) відбувається і значне зростання цін на традиційну телерекламу, що за даними [5] в 2006 році становить більше ніж 50% в порівнянні з минулим. Отже насичення рекламного потоку та наповненість стандартних медіа, що неодмінно відображається на інфляції, є передумовою широкого застосування BTL засобів, пошуку нових форм інструментів просування інновацій.

До BTL заходів традиційно відносять всі невідкладні рекламні активності, що спрямовані на прямий вплив на споживача (інтерактивні маркетингові комунікації). Отже в сучасних умовах зростає роль неформальних засобів просування, що мають бути креативними, невідкладними, інтерактивними тощо.

Стрімкий розвиток BTL маркетингу підтверджують і світові тенденції. За даними американських дослідників, що наводить [3], зростання фінансової частки ATL-маркетингу за період з 2003 по 2007 р. відбувається щорічно в середньому на 5,5%, в той час як витрати на BTL-маркетинг зростають на 7,8%.

Таким чином, очевидно, що система неформальних маркетингових комунікацій відкриває компаніям непогані можливості,

особливо в умовах зниження ефективності і збільшення вартості традиційної реклами.

Виділяють [8] такі основні достоїнства неформальної форми комунікацій:

- безперервний характер комунікаційного процесу;
- індивідуальність звернення і доступність для розуміння;
- висока інтерактивність процесів обміну інформацією в неформальному каналі;
- невисока вартість.

Серед інструментів комплексу просування, що активно розвиваються, можна виділити *Trade маркетинг* – торговий маркетинг, що крім *мерчандайзінгу* та *product placement* також включає мотиваційні програми для учасників торгової мережі – дилерів, оптових покупців, продавців роздрібних точок та *sales promo* – комплекс засобів, спрямованих на інтенсивне збільшення продажів шляхом впливу на споживача або торговельного партнера. Також одним з методів *trade маркетингу* є акції типу „таємний покупець”.

Вже стабільного розвитку на регіональному рівні набув *event-маркетинг* – маркетинг подій, що включає свята та роковини торгових марок, разом з якими проводять відповідні акції; конференції дилерів, виставки, презентації, *road-show* тощо.

Одним з перспективних напрямів розвитку прямого маркетингу вважається *CRM (Customer Relationship Management)* – управління відносинами з клієнтами, стратегія утримання та залучення кращих прибуткових клієнтів, для чого використовують спеціальне програмне забезпечення CRM-системи – програмні засоби, що є інструментами автоматизації бізнес процесів та накопичення структурованої інформації про клієнтів, ефективності роботи з ними підрозділів та фахівців [9].

Окремої уваги заслуговує розвиток *Web маркетингу*, адже це маркетинг, спрямований не тільки на просування Інтернет бізнесу, а й використання досягнень інформаційних технологій та Інтернет для просування споживчих товарів чи товарів промислового призначення, що включає розробку Інтернет сайту та маркетингової стратегії з просування сайту в мережі Інтернет.

Серед тенденцій розвитку ринку засобів просування інновацій Інтернет бізнесу можна виділити також і *мобільний маркетинг*, що

передбачає передачу інформаційних матеріалів за допомогою мобільного телефону з метою одержання відповідної реакції з боку реципієнта та встановлення довірчих взаємин з потенційними споживачами.

Концепція мобільного маркетингу, таким чином, може бути розділена на три категорії: *мобільний маркетинг* («Замовте екземпляр по SMS!»), *мобільні послуги* («Ваші книги отримані і чекають Вас у нашому магазині») та *управління взаєминами з покупцями* (SMS-новини або e-mail розсилання) [10]

BTL взагалі дає більш широкі можливості для креативної творчості. Зважаючи на це до BTL ще й відносять популярний зараз так званий „Партизанський маркетинг”.

Партизанським маркетингом (guerrilla marketing) – прийнято називати нетрадиційні методи просування, націлені на одержання максимального результату при мінімальних витратах [10]. *Guerrillay маркетинг* – це використання проти могутнього супротивника спрямованих ударів і диверсій, відносно недорогих, але дуже ефективних. Багато елементів партизанського маркетингу використовуються й в інших стратегіях, наприклад у *life placement* (споживач непомітно для нього утягується в замасковане «під життя» театралізоване дійство, що сприяє продажам товару), у *вірусному маркетингу* (споживач «інфікується» інформацією, що сам же потім і поширює), у *шоковому маркетингу* (споживача шокують і епатують, щоб залучити його увагу до товару), можна пригадати і так називаний «фанкі-бізнес», основною рисою якого є оригінальність на грані фолу. Партизанський маркетинг часто побудований на продукуванні інформаційних приводів, апріорі цікавих не тільки ЗМІ, але і звичайним громадянам, а це вже елемент PR.

B2b ринок надає більше можливостей для партизанських ударів по неочевидних ланках маркетингових комунікацій на промислових ринках – партнерам, технологічним суміжникам по індустрії, фахівцям тощо. І поки конкуренти будуть вкладатися в традиційні маркетингові комунікації, прагнучи підсилити свій бренд, компанія виробник може розвивати відносини з партнерами – аж до залучення на свій бік кращих партнерів конкурента [10].

Новим і ефективним способом привернення уваги до товару є усні, розмовні компанії

або як їх ще називають *buzz-marketing* – «маркетинг, що дзижчить». Використовують *buzz-прийоми* такі компанії, як Procter & Gamble і Tremor. Відповідно до підрахунків агентства JWT Worldwide, більше 85% маркетингових компаній, що входять у тисячу кращих, використовують ту або іншу форму *buzz-marketing*. [10]

Аналізуючи новітні тенденції засобів просування, не можна не торкнутися теми застосування ще одного маркетингового інструменту, що може як нашкодити, так і допомогти компаніям у посиленні своєї конкурентної позиції. Це *community-маркетинг* або «маркетинг співтовариств».

Співтовариство – це група активних користувачів, об'єднаних загальним інтересом до продукту: це поради по використанню продукту, область його застосування, дискусії по поліпшенню функціонала, обговорення продуктів-конкурентів, вирішення проблем з використанням продукту тощо. Ключовим моментом для утворення повноцінного співтовариства є можливість комунікацій між його учасниками, насамперед за допомогою інформаційних технологій [11].

Отже якщо традиційні форми встановлюють зв'язок «виробник – споживач» за допомогою вибору того чи іншого медіа-каналу, то в умовах неформальних комунікацій споживач сам активно бере участь не тільки у формуванні зворотної реакції, але й у розповсюдженні інформації.

На основі проведеного аналізу автором проведено систематизацію традиційних та новітніх інструментів просування інновацій за перспективами розвитку (табл. 1). Автором визначені традиційні та новітні інструменти просування, що поступово втрачають актуальність, набувають нових форм, модифікуються та мають значне поширення і прогнозований розвиток.

Запропонована автором систематизація дозволяє визначити перспективні інструменти просування інновацій на загальноукраїнському рівні. Однак окремі інструменти просування інновацій можуть мати характерний розвиток в регіонах, що вимагає в кожному окремому випадку врахування регіональних особливостей.

IV. Висновки. В роботі наведені теоретичні основи визначення перспективних інструментів просування інновацій в регіоні.

Таблиця 1

Систематизація традиційних та новітніх інструментів просування інновацій за перспективами розвитку

Перспективи розвитку	Інструменти просування інновацій	
	Традиційні	Новітні
Поступово втрачають актуальність	Теле- і радіо-реклама, реклама в пресі	Деякі різновиди зовнішньої реклами
Набувають нових форм, модифікуються	Персональний продаж, засоби зв'язків з громадськістю	Trade маркетинг: product placement, sales promo; Event-маркетинг: події відкритого типу – свята та роковини торгових марок, виставки, презентації, road-show тощо; Прямий маркетинг: Consumer promotion; Партизанський маркетинг, life placement, вірусний та шоківий маркетинг, community-маркетинг.
Мають значне поширення і прогнозований розвиток	Прямий маркетинг, стимулювання збуту	Trade маркетинг: мерчандайзінг Event-маркетинг: події закритого типу – конференції, вечірки тощо; Прямий маркетинг: CRM активності; Web маркетинг, мобільний маркетинг; Buzz-marketing.

Проаналізовано зміст інструментів просування інновацій, що існують та розвиваються. Систематизовано традиційні та новітні інструменти просування за перспективою розвитку. Напрямок подальших досліджень автора є формування ефективного механізму просування інновацій в регіонах на основі проведеного аналізу та визначених перспектив розвитку інструментів просування інновацій.

1. Арланцев А.В., Попов Е.В., Матрица «эффективность – издержки» продвижения товаров // Маркетинг в России и за рубежом. – 2002. – №6.

2. Голубков Е.П. Проектирование элементов комплекса маркетинга // Маркетинг в России и за рубежом. – 2002. – №2.

3. Дьячук И. Анализ применения современных маркетинговых технологий в продвижении товаров // Маркетинг и реклама. – 2006. – №5(117). – С. 46-49.

4. Котлер Ф., Армстронг Г. Основы маркетинга, 9-е издание. Пер. с англ. – М.: Издательский дом „Вильямс“, 2003. – 1200 с.

5. «Под чертой» ориентируются все! // Маркетинг и реклама. – 2006. – №5 (117). – С. 27-37.

6. Тенденции развития BTL в Украине (материалы круглого стола) // Маркетинг и реклама. – 2006. – №5 (117). – С. 38-43.

7. Троян М.Ю. Подходи до формування ефективної системи просування інноваційної продукції // Технологии XXI века: Сборник статей по материалам 13-й международной научно-практической конференции – Суми: ПП Цегельников О.Ю., Алушта, 2006 – с. 197-204.

8. Федоров Д.С. Неформальные маркетинговые коммуникации: новые перспективы на российском рынке // Маркетинг в России и за рубежом. – 2003. – №3.

9. Филоненко В., Яковлева Н. Системы CRM: современная технология работы на рынке // Маркетинг и реклама. – 2004. – №1(89). – С. 46-49.

10. www.b2blogger.com

11. www.hiddenmarketing.ru

12. www.reklamaster.com

The contents of existing and new the innovational products promotion instruments is determined. It is systematized traditional and new the promotion instruments on prospects of development.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

Дається аргументація необхідності формування стратегії інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку туризму в Україні.

Ключові слова: туризм, інноваційно-інвестиційна політика, регіонологія, інвестиційна стратегія.

I. Вступ. Сьогодні в усьому світі туризм відіграє вагомий роль у залученні до бюджету країни валютних надходжень, підвищенні освітньо-культурного рівня громадян, поліпшенні здоров'я населення, демократизації суспільства. Тому розвиток туризму в Україні, підняття його рівня до міжнародних стандартів стає однією з головних задач нашого суспільства. Основною умовою розвитку туризму є проведення ефективної державної інноваційно-інвестиційної туристичної політики. В цілому туристична політика – це система заходів соціально-економічного та іншого характеру, що здійснюється парламентами, урядовими, державними і приватними організаціями, асоціаціями і установами, які відповідають за туристичну діяльність, з метою регулювання і координації туристичної галузі, формування умов для її розвитку [2, 56].

II. Постановка завдання. Важливість проведення інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку туризму зумовлена наступними основними факторами:

1. Розвиток туризму є політична задача. Це пояснюється здатністю міжнародного туристичного руху охоплювати різноманітні країни і регіони. При цьому, відсутність організаційних і обмежувальних заходів може зумовити різного роду небезпечні явища для країни. З іншого боку, розвиток туризму значною мірою залежить від визначених пріоритетів держави у внутрішній та зовнішній діяльності.

2. Туризм як господарський (економічний) феномен. У цьому зв'язку туризм має різноманітну дію – він поліпшує доходи сус-

пільства, є значною сферою використання робочої сили. У країнах з високим рівнем розвитку туризму забезпечуються значні валютні надходження до бюджету за рахунок діяльності цієї сфери.

3. Взаємодія туризму і навколишнього середовища. Безперечно, туристичний процес відбувається з безпосередньою участю природи, ландшафтів, поселень, інфраструктури і т. д. Нині посилюються вимоги туристів до чистоти навколишнього середовища. Тому державні установи, використовуючи законодавчі акти та інвестиції, мають забезпечувати зменшення забруднення природи з метою створення привабливих умов для туристичної діяльності.

4. Туризм як соціальне явище. Рекреація та туризм є складовими якості життєдіяльності і впливають на відновлення робочої сили. Отже, в національних і суспільних інтересах необхідно сприяти розвитку всіх видів рекреаційно-туристичної діяльності.

5. Важливим моментом у справі розвитку туризму в Україні, формування політики його регіонального розвитку є прийняття Закону України «Про туризм», в якому, зокрема, зазначається: «Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності» [1, 19].

III. Результати дослідження. Нині особливо зростає значення політики регіонального розвитку туризму як важливого важеля державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів. Тому вагомим напрямком державної політики розвитку туризму є його регіонологія.

Політика регіонального розвитку туризму має такі основні цілі:

– забезпечення державної підтримки розвитку рекреаційно-туристичної діяльності в регіоні;

– формування іміджу туристичного регіону з метою залучення найбільшої кількості туристів;

– збільшення кількості грошових, в тому числі валютних, надходжень до місцевого

бюджету, на основі раціонального використання наявних потенційних можливостей;

– збереження чистоти навколишнього середовища, охорона природних і рекреаційно-туристичних ресурсів.

Політика регіонального розвитку туризму покликана створювати умови для об'єднання інтересів держави, регіонів, туристичних підприємств, організацій, а також сприяти поповненню Державного і місцевого бюджетів.

Серйозною проблемою на шляху розвитку туризму є його фінансування.

У зв'язку з обмеженістю коштів Державного бюджету стає необхідним залучення для розвитку туризму різноманітних інвесторів, підписання лізингових контрактів (при цьому на перший план мають висуватися інтереси регіону). Для цього важливо мати сприятливий інвестиційний клімат, а також фінансово-економічні та правові умови, що передбачають удосконалення ціноутворення і оподаткування.

На регіональному рівні сприятливою умовою для розвитку туризму є забезпечення ефективної координації діяльності різних галузей економіки, від яких залежить якість надання туристичних послуг, а також створення міжгалузевих корпоративних систем з питань рекреаційно-туристичної та страхової діяльності, торгівлі, транспорту, що забезпечують приймання і якісне обслуговування відвідувачів.

Однією з проблем, що гальмує розвиток туризму в країні, є недостатня інформованість клієнтів, інвесторів та інших зацікавлених осіб про рекреаційно-туристичний потенціал окремих регіонів. Тому проблеми, що пов'язані з формуванням комплексної бази даних, паспортизацією рекреаційно-туристичних об'єктів, випуском сучасної рекламної продукції, проведенням конференцій, семінарів, відкриттям представництв у країні та закордоном, чекають на своє вирішення.

Важливим є проведення модернізації і реконструкції туристичних закладів, підняття їх рівня до міжнародних стандартів. У цьому належне місце має бути відведено організації інноваційних форм розвитку туризму.

До таких форм, насамперед, належить віднести спеціальні (вільні) рекреаційно-туристичні зони, курортні поліси, кластери та лінійні корпоративні утворення в мережі го-

тельного господарства. Їх створення і ефективне функціонування потребують наукового підходу до забезпечення програмно-проектних розробок, їх реалізації та програмного управління.

Інноваційно-інвестиційна політика регіонального розвитку туризму передбачає визначення державних і регіональних пріоритетів, а також нову організаційну та структурну переорієнтацію системи наукових досліджень і програмно-проектних розробок, створення інноваційних структур.

За таких умов інвестиційна діяльність в туристичних регіонах має бути спрямована на забезпечення:

соціально-економічного розвитку регіонів на базі раціонального використання їх рекреаційно-туристичного потенціалу, відтворення місцевих ресурсів та охорони навколишнього середовища;

підвищення технологічного та інформаційного рівня всіх сфер рекреаційно-туристичної діяльності для досягнення

конкурентоспроможності продукту та послуг туристичних підприємницьких структур;

комплексного розв'язання міжгалузевих науково-технічних та організаційно-управлінських проблем з метою активізації розвитку туризму; стратегічного розвитку туризму, сприяння створенню інноваційних форм його організації і управління.

Складовими інноваційно-інвестиційної стратегії розвитку туризму є: інвестиційна стратегія; інвестиційні програми; заходи щодо створення сприятливого інвестиційного клімату; заходи із залучення інвесторів.

Стратегія – це детальний всебічний комплексний план досягнення поставлених цілей. Можна виділити два основні напрями у виборі регіональної стратегії.

Перший напрям полягає у створенні стартового капіталу шляхом продажу акцій діючих підприємств і залучення інвесторів у масштабні спільні проекти. На цій основі будується економічна стратегія й програма розвитку.

Другий напрям у виборі регіональної стратегії – визначення точок зростання економіки туризму, здатних дати велику віддачу. Перша черга інвестицій у цьому випадку забезпечує випуск акцій під програми точок зростання і створення на цій основі регіонального фінансового ринку.

З вибором стратегії пов'язана розробка планів проведення досліджень та інших форм інноваційної діяльності. На основі прийнятої стратегії розробляється конкретна програма розвитку туризму в регіоні та як її складова частина – інвестиційна програма.

Необхідною умовою реалізації інвестиційної програми є сприятливий інвестиційний клімат. Останній залежить насамперед від загальноекономічної і політичної ситуації. Складовою інвестиційної програми є розробка регіонального інвестиційного законодавства. На регіональному рівні діяльність щодо забезпечення інвестиційної привабливості для інвесторів полягає в розробці комплексу документів, що складають інвестиційний паспорт туристичного регіону.

Нині в Україні використовується дуже обмежена кількість способів і шляхів залучення іноземних інвестицій. Домінуючим має бути створення підприємств та інноваційних структур з іноземними інвестиціями.

В цілому, залучення іноземних інвестицій значною мірою залежить від розв'язання проблем макроекономічної стабілізації й активної дії всіх важелів економічного регулювання інвестиційної діяльності, а саме:

– суворо дотримуватися визначених пріоритетів у розвитку економіки; мати розгорнуті плани напрямків і механізму публічного контролю за їх виконанням;

– впровадити персональну відповідальність високих урядовців за термін і напрями використання іноземних інвестицій, а також широке інформування про це громадськості;

– вирішити питання про надання підприємствам і організаціям з іноземними інвестиціями, які мають статус юридичної особи України, права власності на земельну ділянку, на якій розміщуються об'єкти інвестування.

Передбачення інвестиційного клімату і визначення інвестиційної привабливості потребують загальновизначених теоретичних і методичних розробок щодо формування іміджу рекреаційно-туристичних регіонів. Відомо, що у США регулярно публікуються індекси рейтингу штатів за різними критеріями і мають різну спрямованість: політичну, економічну, соціальну, екологічну, рекреаційно-туристичну. Відомі наукові центри та інвестиційні компанії періодично публікують

ранговий за ступенем інвестиційної привабливості перелік країн з метою орієнтації потенційних інвесторів.

Назріла потреба в оцінюванні інвестиційної привабливості рекреаційно-туристичних регіонів України, яке може здійснюватися за такими загальними показниками:

– оцінка і рівень використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону;

– рівень розвитку соціально-туристичної інфраструктури регіону; рівень розвитку інвестиційної інфраструктури;

– рівень розвитку ринкових відносин і комерційної структури рекреаційно-туристичного регіону;

– рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків.

Кожний синтезований показник оцінюють за сукупністю аналітичних показників, що входять до його складу. Кількісну оцінку кожного синтезованого показника отримують підсумуванням рангових значень (у системі регіонів), що входять до складу аналітичних показників.

На основі кількісної оцінки розглянутих синтезованих показників (отриманої за сумою їхньої рангової значимості) розраховують інтегральний показник оцінки інвестиційної привабливості рекреаційно-туристичних регіонів. При цьому враховують, що окремі синтезовані показники відіграють різну роль у прийнятті інвестиційних рішень. За значенням розрахованого інтегрального показника визначають конкретне місце рекреаційно-туристичного регіону щодо інвестиційної привабливості у загальному складі регіонів країни.

По кожній групі регіонів рекомендації можуть бути диференційовані за галузевими напрямами інвестування. Такий підхід щодо визначення рівня інвестиційної привабливості кожного рекреаційно-туристичного регіону країни є лише орієнтиром для окремих інвестиційних компаній і фірм.

Крім того результати такого оцінювання не становлять перешкод приватному інвестуванню об'єктів у рекреаційно-туристичних регіонах із низькою інвестиційною привабливістю. Вони лише попереджають, що інвестиційні рішення в таких регіонах мають прийматися лише після скрупульозного оцінювання бізнес-планів щодо їхньої ефективності.

Система управління інноваційно-інвестиційними процесами в туристичному регіоні зводиться до узгодження інтересів інноваторів та інвесторів з інтересами інших учасників інноваційно-інвестиційної діяльності та координації їх дій.

Організаційна складова системи управління інноваційно-інвестиційними процесами рекреаційно-туристичного регіону включає такі елементи:

1. Стратегічне планування – формування у стратегічному плані цілей, виражених в конкретних фінансових показниках, та є критеріями ефективності, які визначаються у процесі відбору проектів. Це набуває особливого значення в умовах дефіциту коштів, коли необхідно раціонально розподілити ресурси між короткостроковими високодохідними проектами та інвестиціями у довгострокові проекти із визначеним соціально-економічним ефектом.

2. Створення інформаційно-консультативної бази діяльності – загальною умовою здійснення управління є оперативна поінформованість щодо стану відповідної сфери. Ступінь чіткості функціонування структур обробки інформації значною мірою визначає загальну ефективність діяльності будь-якої організаційної складової.

Інформаційно-консультативна база забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності фондів повинна включати:

- виставки закінчених розробок і продуктів;
- регіональні інформаційні центри;
- повний банк даних про туристичні фірми, готельні і санаторно-курортні комплекси, інші об'єкти соціально-туристичної інфраструктури, публікації з відповідних проблем;
- державний інформаційний банк технологій базового призначення; окремі посередницькі та консалтингові структури.

3. Вибір інноваційних проектів розвитку рекреаційно-туристичної діяльності через комплексну експертизу. Об'єктивність рішень, що приймаються, значною мірою залежить від регламентованості всіх етапів і деталей конкурсної процедури та обґрунтованості експертизи. Організаційна структура і методика експертизи проектів мають забезпечувати своєчасність, компетентність і незалежність експертних висновків, голов-

ним питанням яких є окупність витрат. Експертизу можна вважати об'єктивною, якщо результати конкурсу корегують з об'єктивними індикаторами, що характеризують рівень інтенсивності інноваційної діяльності.

4. Забезпечення рекреаційно-туристичної діяльності фінансовими ресурсами. Формування інвестиційних ресурсів здійснюється за такими етапами:

- визначення потреби у загальному обсязі інвестиційних ресурсів;
- аналіз і відбір джерел, які відповідають обраним критеріям;
- визначення оптимальної структури джерел формування інвестиційних ресурсів;
- визначення методів фінансування окремих інвестиційних програм та проектів.

Для зниження ризику система джерел фінансування має бути диверсифікованою за строками погашення та за видами джерел. Формування системи управління інноваційно-інвестиційними процесами в рекреаційно-туристичних регіонах України залежить від методичного забезпечення процедури прийняття рішень. Найбільш важливим завданням управління є розподіл фінансових ресурсів через обмеженість бюджету.

IV. Висновки. Вибір пріоритетів у розвитку рекреаційно-туристичних регіонів та їх селективна підтримка на основі конкретних напрямів досліджень і розробки є базовим елементом наукового обґрунтування стратегії. Проблема вибору пріоритетів інвестування існує на двох рівнях: при визначенні структури розподілу коштів між напрямками діяльності та в межах окремого напрямку.

Головні критерії пріоритетності інвестування розвитку рекреаційно-туристичного регіону:

- наукова і організаційно-технологічна перспективність проблеми;
- кількість і якість отриманих раніше результатів;
- параметри рекреаційно-туристичного потенціалу території та науково-методичні його виміри;
- оцінка існуючої підтримки вирішення проблеми.

Головною метою у процесі реалізації інноваційних проектів розвитку рекреаційно-туристичного регіону є попередження відхилень якісних параметрів створюваного продукту і послуг та витрат, що передбачені у

проекті; забезпечення належного контролю за раціональною організацією та якістю робіт на об'єктах рекреаційно-туристичних послуг.

1. Закон України «Про внесення змін про Закон України «Про туризм» // Український туристичний вісник. Інформаційний бюлетень. – К.: 2004, № 1. – С. 18-34.

2. Герасименко В. Основы туристического бизнеса. Учебное пособие -Одесса: Черноморье, 1997. – 187 с.

3. Регіоналогія туризму: навчально-методичне видання / Стеченко Д. М., Сабадош Г. О., Охріменко А. Г. та ін. / За наук. ред. Д. М. Стеченка. – К.: Вид-во «КУТЕП», 2004. – 220 с.

There is argumentation of necessity to create the strategy of innovative investment policy of regional development of tourism in Ukraine.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Романюк Михайло Дмитрович – доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету, завідувач кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Семенов Василь Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри екології, розміщення продуктивних сил і технологій Одеського державного економічного університету.

Балджи Марина Дмитрівна – кандидат географічних наук, доцент Одеського державного економічного університету.

Баланюк Іван Федорович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Матковський Петро Єгорович – аспірант кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Дяченко Борис Іванович – кандидат економічних наук, доцент Ужгородського національного університету.

Газуда Леся Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент Ужгородського національного університету.

Дяченко Ігор Борисович – начальник відділу з контролю за охороною та використанням лісів держуправління охорони навколишнього природного середовища Закарпатської області.

Сиройч Здислав Степанович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Вищої економічної школи (м. Варшава, Польща), докторант Інституту демографії і соціальних досліджень НАН України.

Слюсар Людмила Іванівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Маліков Анатолій Васильович – головний економіст Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Бліннікова Олена Володимирівна – начальник управління статистики виробництва головного управління статистики в Івано-Франківській області.

Довганюк Ольга Іванівна – аспірант кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Костюченко Надія Миколаївна – аспірант Сумського державного університету.

Заяць В'ячеслав Сергійович – аспірант Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України.

Романюк Дмитро Михайлович – студент IV курсу економічного факультету Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Зотова Ольга Олексіївна – молодший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Сологуб Юрій Іванович – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Білий Михайло Михайлович – асистент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Божкова Вікторія Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу Сумського державного університету.

Дериколенко О.М. – здобувач кафедри маркетингу Сумського державного університету.

Плугатор Роман Іванович – кандидат економічних наук, доцент, голова Білоцерківської райдержадміністрації Київської області.

Данилюк Микола Олексійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Мазур Ірина Михайлівна – асистент кафедри фінансів Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Левандівський Омельян Тарасович – доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кім Віра Федорівна – асистент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кондур Оксана Созонтівна – заступник декана економічного факультету, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри економічної кібернетики Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Марчук Любов Василівна – кандидат економічних наук, завідувач відділення Коломийського політехнічного коледжу.

Смиковчук Тетяна Володимирівна – викладач Коломийського політехнічного коледжу.

Прип'ік Євген Олександрович – кандидат економічних наук, молодший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Стовба Тетяна Анатоліївна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та маркетингу Херсонського національного технічного університету.

Ткаченко Лідія Григорівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Черніченко В.В. – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Капітанець Юрій Олександрович – старший викладач, проректор з міжнародних та регіональних зв'язків приватного вищого навчального закладу «Університет економіки і підприємництва» (м. Хмельницький).

Газуда Михайло Васильович – старший викладач кафедри економіки, менеджменту та маркетингу Ужгородського національного університету.

Мельник Надія Богданівна – асистент кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Вірт-Кушнір Любов Ігорівна – аспірант Інституту регіональних досліджень НАН України.

Онікієнко Володимир Васильович – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, головний науковий співробітник Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України.

Ємельяненко Лариса Михайлівна – кандидат економічних наук, доцент, Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України.

Новіков Валерій Миколайович – доктор економічних наук, професор, зав. відділом Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Семенов Віктор Васильович – головний економіст Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Лісогор Лариса Сергіївна – доктор економічних наук, головний науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Калашнікова Євгенія Дмитрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Стефанишин Богдан Миколайович – асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Гілецький Йосип Романович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри географії та природознавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Кифор Уляна Володимирівна – студентка IV курсу педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Драгунова Тетяна Анатоліївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Зелінська Галина Олексіївна – кандидат економічних наук, доцент Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Кривий Михайло Володимирович – заслужений економіст України, доцент кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мацола Михайло Михайлович – заступник декана економічного факультету, асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Мальчик Мар'яна Василівна – кандидат економічних наук, доцент ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».

Матвійшин Євген Григорович – кандидат економічних наук, доцент Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Ольшевська Ірина Петрівна – старший викладач кафедри міжнародної економіки Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Коваль Лариса Антонівна – старший викладач ПВНЗ «Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука».

Мачошак Оксана Романівна – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Михайлюк Антоніна Василівна – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Назарук Наталія Василівна – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ціжма Оксана Анатоліївна – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Ціжма Юрій Іванович – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Репела Надія Петрівна – асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Татунчак Ярослава Іванівна – асистент кафедри теоретичної і прикладної економіки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Бачинська Марія Володимирівна – аспірант Інституту регіональних досліджень НАН України.

Безпала Ольга Василівна – аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Каракай Юрій Васильович – кандидат економічних наук, доцент Київського національного економічного університету, народний депутат України.

Карлін Микола Іванович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри державних фінансів Волинського державного університету імені Лесі Українки.

Ткаченко Алла Михайлівна – доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри фінансів Запорізької державної інженерної академії.

Гугля М.В. – аспірант Запорізької державної інженерної академії.

Гришнова Олена Антонівна – доктор економічних наук, професор кафедри теоретичної і прикладної економіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Карюк Вікторія Іванівна – здобувач Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Стефінін Микола Дмитрович – здобувач кафедри обліку і аудиту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Гвелесіані Анна Гелайвна – молодший науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України.

Семенов Андрій Григорович – кандидат економічних наук, доцент гуманітарного університету «Запорізький інститут державного і муніципального управління».

Миронова І.В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри управління виробництвом Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Біловодська О.А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу Сумського державного університету.

Баскакова М.Ю. – асистент кафедри маркетингу Сумського державного університету.

Башиук Т.А. – аспірант кафедри маркетингу Сумського державного університету.

Троян М.Ю. – аспірант кафедри маркетингу Сумського державного університету.

Стеченко Дмитро Миколайович – доктор економічних наук, професор національного технічного університету «Київський політехнічний інститут».

Провозін Володимир Борисович – директор Наукового центру туризму (м. Київ).

ЗМІСТ

Розділ 1. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Романюк М.Д.

Соціальна політика та її вплив на міграційний рух населення України 3

Семенов В. Ф., Балджи М. Д.

Структурна перебудова економіки регіону (на прикладі Одеської області) 12

Баланюк І.Ф., Матковський П.Є.

Пореформений розвиток сільського господарства регіону 16

Дяченко Б.І., Газуда Л.М., Дяченко І.Б.

Еколого-економічні аспекти лісогосподарського комплексу Карпатського регіону 25

Сиройч З. С.

Проблемы конкурентоспособности крупных городов 28

Слюсар Л.І.

Типологія регіонів України за специфікою відтворення шлюбно-сімейної структури населення 31

Маліков А.В.

Статистична оцінка рівня життя населення Автономної республіки Крим 36

Бліннікова О.В.

Інформаційна база формування науково-технічної та інноваційної політики в регіоні 42

Довганюк О.І.

Удосконалення галузевої структури виробництва агроформувань як фактор розвитку сільських територій Прикарпаття 48

Костюченко Н.М.

Інституційний механізм сталого розвитку як пріоритет регіональної соціально-економічної політики 52

Заяць В.С.

Вдосконалення методичних засад розробки стратегій регіонального розвитку 58

Романюк Д.М.

Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів: територіальні особливості, сучасні тенденції 62

Зотова О.О.

Регіональні аспекти дослідження диференціації населення за доходами в Україні 67

Сологуб Ю.І.

Управління міськими регіональними системами розселення як один із аспектів їх дослідження 72

Білий М.М.

Кооперативи як засіб вирішення соціально-економічних проблем регіону 76

Божкова В.В., Дериколєнко О.М.

Проблеми оцінки результатів застосування некомерційного маркетингу на державному та регіональному рівнях 82

Плугатор Р.І.

Кадрове забезпечення сільськогосподарського виробництва як фактор розвитку соціальної сфери на селі 87

Розділ 2. ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ ТА ГАЛУЗЕЙ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ РЕГІОНУ

Данилюк М. О., Мазур І. М.

Аналіз ефективності впровадження інноваційного технологічного обладнання 95

Левандівський О.Т., Кім В.Ф.

Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу у сучасних умовах 103

Кондур О.С., Марчук Л.В., Смиковчук Т.В.

Лізинг як фактор інноваційного розвитку підприємств 108

Прип'ік Є.О.

Побудова економічних таблиць смертності для сільського населення України 112

Стовба Т.А.

Аналіз підходів щодо оцінки інноваційного потенціалу підприємства 118

Ткаченко Л.Г.

Проблеми підвищення продуктивності зайнятості в Україні 123

Черніченко В.В.

Економічна активність сільської молоді в контексті аграрних перетворень 126

Капітанець Ю.М.

Методологія оцінки конкурентоспроможності підприємства 131

Газуда М.В.

Еколого-економічна реструктуризація та оптимізація аграрного сектора – основа сталого розвитку АПК регіону 135

Мельник Н.Б.

Диверсифікація виробництва в сільському господарстві: теоретичний аспект, особливості здійснення 138

Вірт-Кушнір Л.І.

Вирішення проблеми безробіття як одного з наслідків реструктуризації промислових підприємств 144

Розділ 3. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ ТА СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Онiкiєнко В.В., Ємельяненко Л.М.

Розвиток ринку праці Європейського регіону в контексті інтеграційних процесів 149

Новіков В.М., Семенов В.В.

Аналіз впливу зростання мінімальної заробітної плати на рівень бідності 158

Лісогор Л.С.

Методичні основи оцінки розвитку регіональних ринків праці з позицій конкурентності 162

<i>Калашнікова Є.Д., Стефанишин Б.М.</i> Економічна спадщина Івана Франка	167
<i>Гілецький Й.Р., Кифор У. В.</i> Демографічні процеси в Івано-Франківській області на рубежі XX-XXI століття та їх вплив на розвиток системи розселення	173
<i>Драгунова Т.А.</i> Концепція міграційної політики України: стратегічні засади і шляхи побудови	176
<i>Зелінська Г.О.</i> Оцінка соціально-демографічної ситуації як один із чинників формування людського капіталу в регіоні (на прикладі Богородчанського району Івано-Франківської області).....	180
<i>Кривий М.В., Мацола М.М.</i> Демографічний стан, зайнятість, соціальна інфраструктура сільського населення Івано-Франківщини: проблеми та перспективи	186
<i>Мальчик М.В.</i> Ринок праці в Україні: соціально-економічний і організаційно-правовий аспекти розвитку	191
<i>Матвійшин Є.Г.</i> Комп'ютерне моделювання як інструмент прогнозування демографічної ситуації	194
<i>Ольшєвська І.П.</i> Транснаціоналізація бізнесу і нова роль мігрантів	198
<i>Коваль Л.А.</i> Трудова адаптація жіночої молоді на ринку праці в умовах гендерної професійної сегрегації	204
<i>Мачошак О.Р.</i> Освіта як сфера формування людського капіталу і чинник соціально-економічного зростання України.....	208
<i>Михайлюк А.В.</i> Деякі особливості соціально-економічного розвитку Прикарпаття: сучасний стан, проблеми	211
<i>Назарук Н.В.</i> Здоров'я як актив людського капіталу	215
<i>Ціжма О.А.</i> Ефективність використання трудового потенціалу (на прикладі Львівщини)	218
<i>Ціжма Ю.І.</i> Оцінка галузевих змін структури зайнятості населення регіону	223
<i>Репела Н.П.</i> Теоретичні аспекти дослідження рівня життя населення	225
<i>Татунчак Я.І.</i> Державна регіональна молодіжна політика: регіональний аспект здійснення, сучасні проблеми (на прикладі Івано-Франківської області)	229

<i>Бачинська М.В.</i> Демографічна характеристика Львівської області: сучасні проблеми, перспективні зміни	234
<i>Безпала О.В.</i> Особливості розвитку та функціонування ринку праці Чернігівської області	238
Розділ 4. ФІНАНСИ. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК. МАРКЕТИНГ	
<i>Каракай Ю.В.</i> Інноваційні пріоритети – основа сталого розвитку України	241
<i>Карлін М.І.</i> Фінансування людського розвитку: регіональний аспект	245
<i>Ткаченко А.М., Гугля М.В.</i> Фінансове управління на підприємстві та його основні функції	249
<i>Грішнова О. А., Карюк В.І.</i> Витрати підприємства на охорону праці: соціальна необхідність і економічна ефективність	255
<i>Стефінін М.Д.</i> Інвестиційна діяльність як економічна категорія	263
<i>Гвелесіані А.Г.</i> Розвиток соціальної інфраструктури: проблеми інвестування та напрями розвитку	266
<i>Семенов А.Г.</i> Удосконалення оплати праці на підприємстві	271
<i>Миронова І.В.</i> Інноваційний розвиток житлово-комунального господарства: проблеми та перспективи ...	274
<i>Біловодська О.А.</i> Співробітництво у каналах розподілу як засіб економічного розвитку регіону	278
<i>Баскакова М. Ю.</i> Розподіл витрат на інструментарій реалізації стратегії просування інновацій на споживчому ринку регіону	284
<i>Башук Т.А.</i> Врахування соціально-психологічних особливостей дитячого маркетингу в потенціалі торговельного підприємства	288
<i>Троян М.Ю.</i> Теоретичні основи визначення перспективних інструментів просування інновацій в регіоні	290
<i>Стеченко Д.М., Провозін В. Б</i> Актуальність проведення інноваційно-інвестиційної політики регіонального розвитку туризму	295
<i>Відомості про авторів</i>	300

30,00

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВІСНИК
Прикарпатського університету імені Василя Стефаника

ЕКОНОМІКА
Випуск 5

Адреса редколегії: 76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Економічний факультет Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника. Тел. 59-60-13

Ministry of education and science of Ukraine
Precarpathian national University named after Vasyl Stefanyk

NEWSLETTER
Precarpathian University named after Vasyl Stefanyk

Economy
Issue V

Publishers' address: 76025, Ivano-Frankivsk, Shevchenko Str., 57
Economic department of Precarpathian national University named
after Vasyl Stefanyk Ukraine. Tel: 59-60-13

Старший редактор: *Оксана КОНДУР*
Літературний редактор: *Степан ХОРОБ*
Комп'ютерний набір: *Орест МОРИЦАН*
Комп'ютерна верстка: *Ярослава КОРОЛЬ*
Коректор: *Віта ТИМКІВ*

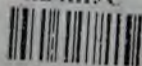
Друкується українською мовою.
Реєстраційне свідоцтво КВ № 435.

Здано до набору 15.02.2007. Підп. до друку 25.04.2007. Папір офсетний.
Гарнітура «Times New Roman». Ум. друк. арк. 31,2.
Тираж 750 прим. Зам. 840.

Видавничо-дизайнерський відділ центру інформаційних технологій
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Тел. 59-60-51

Івано-Франківськ

НБ ПНУС

746436